

স্মৃতিগন্ধা

স্মৃতিগন্ধা

ববেন্দ্র কুমার দাস

smritigandhā

A collection of personal essays in assamese
by Rabendra Kumar Das
& published by G C Nath on behalf of AANK-BAAK
3/Bye lane No. 5, Natun Saraniya, Gandhibasti,
Guwahati-781 003, Assam, Phone . +91 98641 22831
e-mail : sankbaak@yahoo.com, gcnath31@gmail.com

প্ৰথম প্ৰকাশ : ফেব্ৰুৱাৰী, ২০১০

প্ৰচ্ছদ আৰু অংগসজ্জা : পৰেন্দ্ৰ পৰাশ

জীৱ-বাক, ৩/ উপ-পথ নং ৫, নতুন সৰানীয়া, গান্ধীবাস্তি,
গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৩ৰ হৈ প্ৰকাশ চক্ৰ অৰ্থৰে জৰা প্ৰকাশিত
আৰু এক্সপ'জাৰ, চান্দমাৰি, গুৱাহাটীত মুদ্ৰিত।

দাম : এশ বাৰ্টি টকা

আগকথা

অসমীয়া বাতৰি কাকত-আলোচনী অ'মাৰ অসম, দৈনিক জনমভূমি, আজিৰ দৈনিক বাতৰি, সাতসৰী আদিত সময়ে সময়ে প্রকাশিত মোৰ লেখা কিছুমান একগোট কৰি আঁক-বাকে কিতাপ এখন সংকলন হিচাপে প্রকাশ কৰাৰ হেঁপাহ কৰিছিল। শ্বুভিগছা সেই হেঁপাহৰে মূৰ্ত প্রকাশ। মোৰ নিজৰ ফালৰ পৰা কিতাপ প্রকাশৰ কোনো ধৰণৰ মানসিক উৎসাহ নথকাৰ পটভূমিত আঁক-বাকৰ এই উৎসাহক মই কৃতজ্ঞতা জনোৱাৰ বিকল্প নাই। প্ৰতিষ্ঠানটোৰ স্বত্বাধিকাৰী সমৰ্থিতে সকলোৰে মই শলাগ লৈছোঁ।

শ্বুভিগছা পঢ়ুৱৈ সমাজে আদৰি ল'লে সকলোৰে প্ৰচেষ্টা সকল হ'ল বুলি পতিয়ন যায়।

বৰেন্দ্ৰ কুমাৰ দাস

বৰ্ণাচল ৰোড, বামুনীহিল্লোৱ

গুৱাহাটী-২১

১৮/০৯/২০০৯

সূচীপত্র

জিম কৰবেট্‌ৰ দেশত/৯

সিদিনা কিছু সময় 'পকী'ত/৩০

বিকুশ্ৰাসাদ/৩৮

কাঠনিবাৰী ঘাটত/৪৪

স্মৃতিগন্ধা/৫১

কাজললতা, ককি হাউছ, মথুশালা আৰু মায়া দে'/৫৮

তুমি কোন কাননৰ ফুল/৬৭

পঁচিশ ব'হাগ/৭৬

তোমাক গান শুনাও/৮২

দ্য এছিয়াটিক হ'চাইটি/৯১

ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম প্রাংগণত/৯৯

স্বপ্নাবাস ইতিহাস/১০৮

বন্দে মাতৰম/১১৬

স্মৃতিগ্ৰন্থৰ স্মৃতিগন্ধ/১২১

উদয়/১৩০

হৃদয়লিপি/১৩৭

জংশান/১৪৪

তামৰ মাই/১৫৭

মাজত আশী কিলোমিটাৰ/১৬৮

মাৰ্বেৰিটা- ৭৮৬ ১৮১/১৭৮

তুমি মোৰ জেংৰাইমুখ/১৮৮

পুতলা নাচ/১৯৫

ব'হাগী কুলিৰে মাত/১৯৯

নৰকাসুৰ/২০৪

এজাক জোনাকীৰ জিলমিল/২০৯

নেপথ্যটুছ/২১৫

এখন বিয়াৰ বভাতলীত/২২৪

ডাকঘৰ/২৩০

হৃদয় দুবাৰ খোলা/২৩৬

তুমি মধুমিতা/২৪২

আমচাই মাৰ্জ্জৰ বাট/২৪৯

মোৰ মৰমৰ কলং/২৫৬

ৰমাকান্ত, ঘনকান্ত ইত্যাদি/২৬৭

১।

জিম কৰবেটৰ দেশত

২১ ফেব্ৰুৱাৰী, ২০০৬। গধূলি পাঁচ বজাৰ লগে লগে সমাপ্ত হৈছে উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্যৰ দ্বিতীয় বিধানসভা নিৰ্বাচনৰ এমিনীয়া ভোটগ্ৰহণ পৰ্ব। ভাৰতৰ নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা পৰ্যবেক্ষক নিযুক্ত হৈ মই আহিছোঁ এই ৰাজ্যৰ টিহৰি গাড়োৱাল জিলাৰ প্ৰতাপ নগৰ বিধানসভা সমষ্টিলৈ। জিলাখনত অন্য আৰু পাঁচটা বিধানসভা সমষ্টিও আছে।

সম্পূৰ্ণ শান্ত পৰিবেশত সুন্দৰভাৱে ভোটগ্ৰহণ সমাপ্ত হোৱাৰ পাছত সন্ধিয়া মই আহি মোৰ প্ৰতাপ নগৰৰ গে'ষ্ট হাউছত সোমাইছোঁহি। আশী কিলোমিটাৰ নিমগন জিলা সদৰ ঠাই নিউ টিহৰি চহৰৰ পৰা ডিষ্ট্ৰিক্ট মেজিষ্ট্ৰেট সঞ্জয় কুমাৰে ফোন কৰিলে। তেওঁৰ জিলাখনৰ বাকী পাঁচটা সমষ্টিতো শান্তিপূৰ্ণ নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হোৱাত উপায়ুক্তৰ মনত আনন্দ— টেলিফোনতে মই অনুমান কৰিলোঁ।

২২ তাৰিখৰ পৰা পঁচিছ তাৰিখলৈ আমাৰ বিৰতি। সাতাইশ তাৰিখে ভোট গণনা। ২৬ তাৰিখে আকৌ আহি উপস্থিত হ'ব লাগিব সমষ্টিত। গতিকেই সঞ্জয় কুমাৰে মোক সুধিলে, মাজৰ তিনি দিন মই কেনিবা যাম নেকি— কিবা প্ৰ'গ্ৰেম কৰিছোঁ নেকি। যদি মই যাব খোজোঁ, তেওঁ মোৰ কাৰণে ক্লম বুক কৰি থ'ব।

মই সঞ্জয় কুমাৰক কৈছিলো, মই জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কলৈ যাব বুজিছোঁ।

সঞ্জয় কুমাৰে আমাৰ কাৰণে দুটা কোঠা বুক কৰি থ'লে।

২৩ তাৰিখে পুৱাতেই মই মোৰ লগত লিয়াজো বিষয়াৰ কাম কৰি থকা টিহৰি বান্ধ জলবিদ্যুৎ প্ৰকল্পৰ বিষয়া ডেকা অভিসক্ত্য ৰাকেশ প্ৰসাদ থপলিয়াল, গাড়ীচালক মংগল সিং আৰু নিৰাপত্তাৰক্ষী চনম সিং টিহৰি চহৰৰ পৰা জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কলৈ বুলি যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলো।

২০০৩ চনত তিনি ৰাতিৰ বাবে এবাৰ উত্তৰাঞ্চললৈ আহিছিলো ব্যক্তিগত কামত। ১/১/২০০৭ তাৰিখে উত্তৰাঞ্চল নাম পোৱা তেতিয়াৰ উত্তৰাঞ্চললৈ দিল্লীৰ পৰা পৰিবহণ নিগমৰ বাছত আহিছিলো। সেই যাত্ৰাত সেইবাৰ ৰাজ্যখনৰ ডেৰাডুন, মুচৌৰী, ঝৰিকেশ আৰু হৰিদ্বাৰলৈ গৈছিলো। গতিকেই ৰাজ্যখনৰ আৰু বাকী অংশৰ বিষয়ে একো নাজানিছিলো।

টিহৰি গাড়োৱাল জিলালৈ পৰ্যবেক্ষক হৈ আহিবলৈ নিয়োগ পত্ৰখন পাই মোৰ লগত থকা উত্তৰাঞ্চলৰ মেপ আদিবোৰ উলিয়াই চাইছিলো জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কখনৰ লোকেশ্যন। নিৰ্বাচন আয়োগৰ নিৰ্দেশ মতে মোৰ সমষ্টিত ২৬ তাৰিখৰ পৰা মোৰ দ্বিতীয় ভিজিট হ'ব লাগে। গতিকে এই দ্বিতীয় ভিজিটলৈ তিনি দিন মই ক'লৈ যাম সেই হিচাপটো মিলাবলৈকে মই মেপখন চাইছিলো। নিউ টিহৰি চহৰৰ পৰা জিম কৰবেট পাৰ্কলৈ বহুদূৰ হ'ব— মেপখনে কয়। গতিকেই মই প্ৰথম অৱস্থাত দূৰত্বৰ কথাটো চিন্তা কৰিয়েই কৰবেট পাৰ্কলৈ যোৱাৰ চিন্তাটো বাদ দি সেই তিনি দিন গংগোত্ৰী বা যমুনোত্ৰীলৈ যোৱাৰ কথা মনে মনে চিন্তা কৰিছিলো।

কিন্তু, সঞ্জয় কুমাৰে ক'ৰবালৈ যাম নেকি বুলি সোধোঁতে মই তেওঁক অলপ পাছত কানাম বুলি কৈ লগে লগে ৰাকেশৰ লগত জিম কৰবেট পাৰ্কলৈ যোৱাৰ কথাটো উলিয়ালো। মোৰ চিন্তাটো আছিল, যোৱা ২২ দিন ইমান পাহাৰে পাহাৰে ঘূৰি ফুৰিবলগীয়া হৈছে যে জিম কৰবেট পাৰ্কলৈ আকৌ তিনিশ পঞ্চাশ কিলোমিটাৰ পাহাৰীয়া ৰাস্তা একেদিনাই গৈ ওলাবলৈ মোৰ ভাল নালাগিব।

কিন্তু, জিম কৰবেট পাৰ্কৰ নাম শুনিয়োই ৰাকেশ ৰ'ব নোৱৰা হ'ল। গাড়োৱালৰ ল'ৰা। তেওঁ নিজেও পাৰ্কখন দেখা নাই। মোতকৈ তেওঁৰহে ভালৈ যাবলৈ আগ্ৰহটো বেছি হ'ল এইবাৰ। মংগল সিংতো সাজুৱেই। তিনিশ পঞ্চাশ কিলোমিটাৰ পাহাৰীয়া পথত একেদিনাই গাড়ী চলাবলৈ তেওঁলোকৰ কোনো অসুবিধা নহয়।

পোন্ধৰ মিনিটমান সময় মোবাইলত টিপা-টপি কৰি কাৰোবালৈ কাৰোবালৈ ফোন কৰি কৰি ৰাকেশে কৰবেট নেচনেল পাৰ্কলৈ যাব পৰা সমতলৰ ৰাস্তা এটা উলিয়ালে। মোক ক'লে, টিহৰি চহৰৰ পৰা ঝৰিকেশ পোৱাৰ আগলৈকে মাথোঁ নটুৱ কিলোমিটাৰমান পাহাৰীয়া ৰাস্তা— তাৰ পিছত ঝৰিকেশ, হৰিদ্বাৰ হৈ নজিছাবাদৰ ৰাস্তা লৈ উত্তৰ প্ৰদেশৰ মাজেদি আটেশ কিলোমিটাৰমান সম্পূৰ্ণ সমতল।

গতিকেই সঞ্জয় কুমাৰক আমি নেচনেল পাৰ্কলৈ যোৱাৰ কথাটো চূড়ান্ত কৰি জনাই দিলো।

টিহৰি গাড়েৱাল জিলাৰ সীমাত আৰম্ভ হৈছে ডেৰাডুন জিলাৰ খৰিকেশ। কিছু দূৰ গৈ ডেৰাডুন জিলা শেষ হৈছে— আৰম্ভ হৈছে হৰিদ্বাৰ জিলা। হৰিদ্বাৰৰ মাজেৰে গৈ গৈ উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্যৰ সীমা পাৰ হৈ আহি সোমাইহৌ উত্তৰ প্ৰদেশত। উত্তৰ প্ৰদেশৰ বিজ্ঞানোৰ জিলা। বিজ্ঞানোৰ জিলা শেষ হোৱাত আকৌ সোমাইহৌ উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্য। এইবাৰ এই ৰাজ্যৰ উদাম সিং নগৰ জিলা। এই জিলা সোমোৱাৰ লগে লগেই আৰম্ভ হৈছে কুমাউন মণ্ডল। আমি ইয়ালৈ আহিছিলো গাড়েৱাল মণ্ডলৰ পৰা।

আক শেষত এয়া ৰামনগৰ। এখন ব্যস্ত চহৰ। নেনিডাল জিলাত। সন্ধ্যা কুমাৰে আমাৰ কাৰণে এই ৰামনগৰৰ বন বিভাগৰ অধীনস্থ টাইগাৰ প্ৰজেক্টৰ ফিল্ড ডাইৰেক্টৰজনৰ কাৰ্যালয়লৈ গৈ আমাৰ কোঠা দুটাৰ বাবে বিজ্ঞানভিত্তিক কনফাৰ্ম কৰি আহিলে।

এই ৰামনগৰৰ পৰা আৰু ওঠৰ কিলোমিটাৰ পথ দূৰ লাগিব ধনগড়ী গোটলৈ। এই গোটত আৰম্ভ হৈছে তাৰতৰ প্ৰথমখন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু প্ৰথমটো টাইগাৰ প্ৰজেক্ট জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্ক। ৰামনগৰ আৰু ধনগড়ীৰ এই ওঠৰ কিলোমিটাৰৰ বাটহোৱাত অনেক টুৰিষ্ট লজ আছে। সেইবোৰৰ ধুনীয়া ধুনীয়া নাম।

মংগল সিন্ধে কনানিৰ মাজে মাজে সুন্দৰ মসৃণ বাটটোৱে গাড়ী চলাই গৈ থাকিল। আমাৰ সৌকালে এখন নদী বৈ গৈছে। খৰালি নদীখনৰ বুকুত শিলেই শিল এতিয়া। কি নদী এই নদী? নাম?

আবেলি চাবি বাজি যোৱাৰ পাছত আমি আহি ধনগড়ী গোট পালোহি। ১৯৩৬ চনত স্থাপন কৰা হৈছিল এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন। উদ্যানখনৰ প্ৰৱেশ পথ এই ধনগড়ী গোট।

গোটত কিবাকিবি এপ্তি লিখিবলৈ ৰাৰেক? থপলিয়াল কাৰ্যালয়ত সোমাল। মই খিয় হৈ ব'লো গোটৰ কাষতে থকা এক আৰক্ষ মূৰ্তিৰ কাষত। কোন তেওঁ? এটা পিলাবত স্থাপন কৰা আছে, সেউজীয়া বস্ত্ৰৰ এক আৰক্ষ মূৰ্তি— এক বিদেশী চাহাবৰ। টাই মৰা এক ইংৰাজৰ। পিলাবত লিখা আছে 'JIM'। Edward James Corbett (1875-1955)। ক'লা বস্ত্ৰৰ শ্বেৰত সোণালী আৰবেৰে লিখা।

আকুলভাৱে মই চাই ব'লো এই আৰক্ষ মূৰ্তিলৈ। কিমান কথা যেন কওঁ কওঁ কবি আছে এই প্ৰস্তৰ মূৰ্তিৱে।

এইবাৰ মই সোমালো ওচৰতে থকা এখন দোকানলৈ। ডেকা ল'ৰাজন ধুনীয়াকৈ। আশিস ঠাকুৰ। তেওঁলোকে দোকানখন দিছে। ১২ বছৰমান ধৰি। মই কেইজনমান কিতাপ কিনিলো আশিসৰ দোকানখনত। কুনাউনী শ্ৰেণীৰ আচাৰ আৰু জেলীৰ বটল কেইটামান কিনো বুলি লওঁতেই ৰাৰেকশে চিঞৰ লগালে— 'ছাৰ, সোনকাল কৰক। চাবে চাবি বজাৰ পাছত সোমাব নিদিব পাৰ্কৰ ভিতৰত।'

গাড়ীত উঠিলো লৰালৰিকৈ। ইয়াৰ পৰা আৰু একট্ৰিশ কিলোমিটাৰ দূৰ লাগিব অৰুণ্যৰ মাজে মাজে আমাৰ বাবে আবৰ্টন কৰা ডিখালা ক'ৰেট পেট হাউচলৈ। আন্ধাৰ

হোৱাৰ আগে আগে এই একত্ৰিত কিলোমিটাৰ পথ আমি পাৰ হ'ব লাগিব। আজাৰ হোৱাৰ লগে লগে এইছোৱা পথত বিচৰণ কৰে বনৰজাই।

ধনগড়ী গেটৰ পৰা সেই ৰামনগৰৰ পৰা আহি থকা বাটেৰে যদি আমি আৰু তিনি কিলোমিটাৰ আশুৱাই গ'লোহেঁতেন, আমি পালোহেঁতেন সেইখন ঠাই— মোহন। কিলোমিটাৰ পোষ্টত লিখা আছে সেই ঠাইখনৰ নাম।

জিম কৰবেট সম্পৰ্কত মই আচলতে কেতিয়াও একো পঢ়া নাই, মাথোঁ এটা লেখাৰ বাহিৰে। সেইটো— The End of the Mohan Man-Eater। এই লেখাটোৰ লেখক জিম কৰবেট। লেখাটো সমিৰিষ্ট আছে অসম ৰাজ্যিক পাঠ্যপুথি প্ৰণয়ন আৰু প্ৰকাশন নিগমে অসমৰ বিদ্যালয়বিলাকৰ বাবে যুগুতাই উলিওৱা নৱম-দশম শ্ৰেণীৰ ইংৰাজী বিষয়টোৰ পাঠ্যপুথি Learner's English নামৰ কিতাপখনত। মোহন নামৰ এই গাঁওখনৰ সেই নৰখাদক বাঘটোৰ হত্যা কৰোঁতে লোমহৰ্ষক কথা-কাণ্ডবোৰ এই চিকাৰীজন জিম কৰবেটে তেওঁৰ এই লেখাটোত বিস্তৃতভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে।

তেনেহ'লে নৰখাদক হত্যা কৰাৰ তাগিদাতেই জিম কৰবেট এই ধনগড়ী, ডিখালা বা ৰামনগৰৰ ওচৰে-পাঁজৰে ক'ৰবাত বসবাস কৰিছিল নেকি? মই নাজানো।

নিৰ্জন এক জয়াল লুংলুঙীয়া হাবিয়নি বাটেৰে মংগল সিঙে গাড়ী চলাই গৈ থাকিল। বেলি পৰিবলৈ আৰু কিছুপৰ বাকী। ঘন ঘন, ওখ ওখ হাবিয়নি গছবোৰে আঙুৰি আছে জিম কৰবেটৰ স্মৃতি বিজড়িত এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন।

আমাৰ চাৰিওজনৰ বাবে এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখনলৈ এয়াই প্ৰথম আগমন। মই ইমান দূৰৰ পৰা, শুৱাহাটীৰ পৰা, এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন চাবলৈ দ্বিতীয়বাৰ আৰু ক'ত আহিম? কাছিকেইজন এই ৰাজ্যখনৰেই। কিন্তু, আহিবলৈ ইয়ালৈ সুযোগ-সুখিা ক'ত হয় সতীকাই? গতিকেই তেওঁলোক তিনিওজনে অবগ্যৰ মনোমোহা দৃশ্যৰাজি উপভোগ কৰাত বাস্তৱ হ'ল। ক'ৰবাত কেনেবাকৈ বনৰজাক দেখা পায় নেকি, তাৰ সন্ধানত উদ্ভিগ হৈ ব'ল তেওঁলোক তিনিও। মোক কিন্তু অনবৰতে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিলে গেটেতেই দেখি অহা সেই আবন্ধ মূৰ্তিটোৰে— টাই মৰা সেই ইংৰাজজনৰ সেই ককল হাঁহিৰে ভৰা মুখখনে।

উই হাফলু! বাটৰ কাষে কাষে, ডাঙৰ ডাঙৰ গছবিলাকৰ প্ৰায় গাতে লাগি লাগি ওখ ওখ উই হাফলু গোটেইখন। কিছুমান নহ ফুট-বাৰ ফুট ওখ। ইমান ওখ ওখ উই হাফলু এইখন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ এই জলবায়ু বা মাটিত বিশেষভাৱে সৃষ্টি হোৱাৰ যদি কিবা বৈজ্ঞানিক কাৰণ আছে, মই নাজানো। কিন্তু ভাঙি নট নকৰাকৈ বৰা এই হাফলুবোৰ নিশ্চয়কৈ অবগ্যখনৰ সৌন্দৰ্যই মাথোঁ নহয়, বিশেষত্ব আৰু বৌদ্ধিকতাও।

কৰবেট টাইগাৰ বিজাৰ্ভখনক পৰ্যটনৰ পৰিসীমাৰ পাঁচটা খণ্ডত বিভক্ত কৰি থোৱা হৈছে— ডিখালা ট্যাবিজিম খণ্ড, বিজৰাণী ট্যাবিজিম খণ্ড, ষিৰা ট্যাবিজিম খণ্ড, ডুমুতা ট্যাবিজিম খণ্ড আৰু সোনানখী ট্যাবিজিম খণ্ড।

আমি সোমাইছোঁ ডিখালা ট্যাবিজিম খণ্ডত। ধনগড়ীৰ গেটৰ পৰা আমি পাঁচ

কিলোমিটাৰ আশুৰাই আহিছোঁ। সোঁকালে সোঁবোৰ চুলভান ফ'ৰেট বেট হাউছৰ ঘৰবোৰ। পৰ্বতিনথলীৰ পৰ্বটকৰ আৱাসগৃহ। চুলভানৰ উপৰি ডিখালা ট্যাবিজিয় বগুৰ অন্তৰ্গত অন্যবোৰ বেট হাউছ হৈছে— খিয়ানৌলি বেট হাউছ, চাবপুঙলি বেট হাউছ, গৈবাল বেট হাউছ আৰু ডিখালা বেট হাউছ। আমি থাকিম দুটা বাতি এই ডিখালা বেট হাউছত।

বেলি ডুবাৰ অলপ আগে আগে আমি আহি একত্ৰিয় কিলোমিটাৰ নিলগৰ ডিখালা ফ'ৰেট বেট হাউছ পালেহি। ইয়াত আছে আৰু কেবাটাও নৱনিৰ্মিত আৱাস গৃহ। আমাক আৰণ্টন দিৱাটো এটা কাঠৰ পুৰণি চাং বাংলো।

বাঘ দেখোঁ দেখোঁ বুলি উল্লুখ হৈ থকা মোৰ সহবাত্ৰী তিনিজন নিৰাশ হ'ল। গধূলি পৰত বনৰজা এই বাটেদি নোলাল। অৱশ্যেই বাটৰ কাষে কাষে আমি আকে আকে হৰিলা পহ দেখিলো। কিয়বা ওলাই আহে এই গধূলি পৰত এনেকৈ।

অন্য আৰু বহু পৰ্বটকৰ ডিখালাৰ এই আৱাসগৃহ এলেকাত ঘূৰি ফুৰা দেখিছোঁ। তাৰে কেবাজনো বিদেশী পৰ্যটক।

আহল-বহল এক ফুললি পৰিৱেশত আমাৰ এই পুৰণি চাং বাংলোটো। কম এটেনেডেণ্ট জিংবাম জোড়লিক স্কোৰ্ণোতে ক'লে, সন্মুখৰ সোঁ বৈ যোৱা নদীখন বামগংগা নদী। খালি নদীখনৰ বুকু দিলেবে উপটি আছে। সিপাৰত পাহাৰবোৰ। যোৱা একৈশটা মিলে ইমান উচ্চতাৰ পাহাৰবোৰ দেখিলো গাড়াফাল সংলগ্নত, যে কুমাউন সংমণ্ডলৰ বামগংগাৰ সিপাৰৰ পাহাৰবোৰ তেনেই চাপৰ চাপৰ যেন লাগিল আমাৰ। তথালি চিত্ৰকৰ চিত্ৰপটত অংকিত হোৱা যেন কোনো এক সিপুণ চিত্ৰহে এইখন আমাৰ সন্মুখত শব্দ তুলি তুলি অকিৰাম বৈ যোৱা বামগংগা আৰু বামগংগাৰ সিপাৰে কুমাউনী পাহাৰবোৰ।

জিংবাম জোড়লিয়ে ক'লে, কৰাৰেট নেচনেল পাৰ্কৰ এটা অংশ নৈনিতাল জিলাত পৰে যদিও আমাৰ এই পুৰণি বেট হাউছটো পৌড়ী জিলাতহে অৱস্থিত। জিংবাম একৈশ বছৰ ধৰি বন বিভাগৰ কৰ্মচাৰী হিচাপে জিং কৰাৰেট নেচনেল পাৰ্কত চাকৰি কৰি আছে। এই বেট হাউছতে। তেওঁ এই চাকৰি কৰিবলৈ অহাৰ আগতে কৌজিত চাকৰি কৰিছিল— অসমৰ ডিব্ৰুগড়ৰ কালে জয়বামপুৰত আছিল হেনো।

বামগংগা। গংগা নদীৰ বহু বিখ্যাত উপনদী বয়না, সোণ, পতক, মহোত্ত, বাগ্‌বা আমিৰ দৰে বামগংগা এখন বিখ্যাত উপনদী। দকাচলতে বামগংগা গংগাৰ প্ৰথমখন মুখ্য উপনদী। উত্তৰাখণ্ডৰ গাড়াফাল মণ্ডলৰ সোহাৰা-গংগা নামৰ ৩১১০ মিটাৰ উচ্চতাৰ এক উৎপত্তিস্থলৰ পৰা বৈ আহি গংগা নদীত মিলিত হোৱালৈকে বামগংগাৰ দৈৰ্ঘ্য ৫১৬ কিলোমিটাৰ। পাহাৰে পাহাৰে এশ পঁচিছ কিলোমিটাৰমান বৈ অহাৰ পিছত বামগংগা সমভলত বাকীখিনি বৈ গৈছে। সমভলত কলাপড় নামৰ ঠাইতোখন্ত প্ৰথম ব'ৰলৈ আকত কৰি বৈ বৈ বামগংগা শেষত উত্তৰ প্ৰদেশৰ কটৌহপড় জিলাৰ কনৌজ নগৰত লগ লাগিছে। আৰু হাজৰ সমভলত বৈ যোৱা কৰেই আমি আজি এই বেট হাউছটোৰ

পৰা বামগংগাৰ অপকণ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিব পাৰিছোঁ।

বাকেশ গৈছিল চনম সিং আৰু মংগল সিঙৰ থকা ঠাইৰ ব্যৱস্থা চাবলৈ। তেওঁলোকৰ কাৰণে ডবৰিটীয়াত ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। সেইবোৰ চাই উভতি আহি বাকেশে মোক খবৰ দিলেহি যে বে'লৰ দৰাৰ দৰে এখনৰ ওপৰত এখন বিছনা থকা এটা হলঘৰত দুয়োজন সিং আছে। বাকেশৰ বাবে ডাঙৰ কথাটো হ'ল— সেই হলঘৰটোত তেনেকুৱা কিছুমান বিছনাত বিদেশী কেইজনমানো থাকিছেগৈ। মই বাকেশক ক'লো যে ইমানবোৰ ধন-বিত খৰচ কৰি বিদেশীসকল আমাৰ দেশৰ এই ঐতিহাসিক পাৰ্কখন চাব, বুজিব আৰু উপভোগ কৰিবলৈ আহিছে— দামী দামী কোঠা একোটা ভাড়া লৈ টকা-পইচা খৰচ কৰি কাকো দেখুৱাবলগীয়া তেওঁলোকৰ একো নাই। চাবা, তেওঁলোকে ডবৰিটীয়াত থাকিও শেষত তোমাৰ আৰু মোতকৈও বেছিকৈহে জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কখন অনুভৱ আৰু উপভোগ কৰি যাবগৈ। এইখন ঠাইৰ পৰা এশ কিলোমিটাৰৰো কম দূৰত্বৰ সৌ নৈনিতাল চহৰত জন্মগ্ৰহণ কৰা জিম কৰবেটৰ বিষয়ে যিমান জানো, হাজাৰ হাজাৰ কিলোমিটাৰ দূৰৰ পৰা অহা সেই বিদেশীসকলে আমাৰ দেশৰ এই বিদেশী বন্ধুজন জিম কৰবেটৰ বিষয়ে ইতিমধ্যেই বহুত কিবাকিবি পঢ়ি-মেলাই আহিছে।

- আমাৰ এই বামগংগা তীৰৰ বেট হাউছটো এশ বছৰৰো পুৰণি। আশিসৰ দোকানত কিনা কিতাপ দুখনমান পঢ়ি মই এই কথা জানিছিলো। কিন্তু, কিমান বছৰৰ পুৰণি? জিৎবামে মোক বহুত তথ্য দিছিল মোৰ কোঠালৈ গধূলি চাহ দিবলৈ আহি— সেই মোহন নামৰ গাঁওখন আলমোড়া জিলাত পৰে, সেইটো বাটেৰেই গৈ থাকিলে সম্ভৱ কিলোমিটাৰ নিলগত ৰাণীখেত নামৰ মনোমোহা ঠাইখন পোৱা যায়, চায়েলি গাভীৰ পৰা বামগংগা বৈ আহিছে, ধনগড়ী গেটৰ পৰা ডিখালা বেট হাউছলৈ আহি থকাৰ একত্ৰিশ কিলোমিটাৰ বাটৰ প্ৰথম ওঠৰ কিলোমিটাৰ অঞ্চল নৈনিতাল জিলাত পৰে আৰু বাকী আমি থকা এই ডিখালা বেট হাউছলৈকে এই অঞ্চল পৌঁচী গাভোৱাল জিলাত পৰে। সেয়েহে ভাবিছিলো, জিৎবামে হয়তো জানিব এই বেট হাউছটো কিমান বছৰৰ পুৰণি।

নাজানিলে। ৰাম এটেন্ডেণ্ট জিৎবাম জোড়লি নামৰ কৰ্মচাৰীজনে নাজানিলে।

ৰাতি আহিছিল মোৰ ৰুমলৈ সুৰেন চন্দ্ৰ পত্নী নামৰ শৰুণ্ড-আৱত আদহীয়া, স্বাস্থ্যবান মানুহজন। তেখেত এই পাৰ্কখনৰ দায়িত্বত থকা বন বিভাগৰ বেজ অফিচাৰ। আচলতে তেখেতক লগ পাবলৈ বিচাৰি মই জিৎবামৰ আগত খবৰ দি পঠিয়াইছিলো। তেখেতৰ পৰা মই মাথোঁ জানিবলৈ বিচাৰিছিলো কোন চনত এই এশ বছৰীয়া ঐতিহ্যপূৰ্ণ বেট হাউছটো নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। মই দুটা ৰাতি সুদূৰ গুৱাহাটীৰ পৰা এক বিশেষ সুযোগত আহি এই বেট হাউছটোত থাকিম, যাব জন্ম এশ বছৰৰ আগতে, মই থকা এই কোঠাটোও এশ বছৰৰ পুৰণি, গতিকেই মোৰ স্বাভাৱিকভাৱে জানিবৰ উৎসুকতা থাকিল এই ঘৰটোৰ নিৰ্মাণ সম্পৰ্কত। কিন্তু ইমান বছৰ এই পাৰ্কখনত বেজ অফিচাৰৰ দায়িত্বত থকা নিউন পত্নীৰ কোনো তথ্য হাতত নাই এই বেট হাউছটোৰ সম্পৰ্কত।

মই অনুভব কৰোঁ, এশ বছৰীয়া ডিখালা বেট হাউছটোৰ কিন্তুত কিমান এই পাঁচটা কোঠা সংযুক্ত বেট হাউছটোত এখন ফলকত ধুনীয়াই লিপিবদ্ধ কৰি থোৱা উচিত আছিল। এইখন পাৰ্ক ভাৰতৰ প্ৰথমখন নেচনেল পাৰ্ক, এইটো বেট হাউছ পাৰ্কখনৰ আটাইতকৈ পুৰণি আৰু এশ বছৰ অভিক্ৰম কৰা একমাত্ৰ পুৰণি বেট হাউছ। হয়তো দেশখনৰ আটাইবোৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ ভিতৰতেই আটাইতকৈ পুৰণি। ভেনেজুৱা হাভাৰিক মৰ্যাদাৰে এখন সুন্দৰ ফলকত এই বেট হাউছটোৰ সম্পৰ্কত বহুতথ্য বন বিভাগে বা পাৰ্ক কৰ্তৃপক্ষই লিপিবদ্ধ কৰি থকাটো প্ৰয়োজন আছিল— য'ত লিখা থাকিলহেঁতেন স্বয়ং জিম কৰবেট প্ৰথম বা শেষবাৰৰ বাবে কেতিয়া এই বেট হাউছটোত আছিল। গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি গৈ মই এই টাইগাৰ প্ৰজেক্টটোৰ কিন্তু ডাইবেটিকজনলৈ এইবোৰ কথা জনাই চিঠি এখন লিখিম।

ৰাতি চাৰিখন চিঠি লিখিলো এই এশ বছৰীয়া কোঠাটোত বহি। আহিবৰ সময়ত গুৱাহাটীৰ পৰা ইনলেণ্ড লেটাৰ আৰু এন্ডেলল কেইটামান লৈ আহিছিলো। ফেব্ৰুৱাৰী কোচিঙত নেতীত চাকৰি কৰি থকা বিপুল কুমাৰ শইকীয়ালৈ এখন আৰু বাকী তিনিজন বঙিয়া, বৰপথাৰ আৰু পুৰণিগুৱাহাটলৈ। জিম কৰবেটৰ স্মৃতিৰে বিমুক্ত, এশ বছৰীয়া পুৰণি এই বেট হাউছটোৰ এই কোঠাটোত বহি বহি চিঠিকেইখন লিখি লিখি মই এই ৰাতি অনুভব কৰিছিলো পৰম তৃপ্তি।

কেণ্টিনত ৰাতিৰ আহাৰ প্ৰস্তুত হৈছে বুলি খবৰ দিবলৈ জিৎৰাম জোড়লি আকৌ আহিল মোৰ কোঠালৈ। আচলতে তজবজীয়া খৰীকৰ, তজবজীয়া মানসৰ জিৎৰামৰ স'তে কথা পাতি মই অনুভব কৰিছিলো সুস্বাদু আকৰ্ষণ। তেওঁ এইবাৰ নিলে মোক অন্য এক খবৰ— এই পাৰ্কখনৰ পৰা ৰাতি কিলোমিটাৰমান নিলগত কালাধুপী নামৰ ঠাই এখন আছে, তাতেই বৰফছৰ ঘৰি জিম কৰবেট থাকিছিল। তেওঁ থকা থৰ দুটা বন বিভাগে এতিয়া মিউজিয়ামৰূপে সজাই তুলিছে।

পতিকেই মই খিৰাং কৰিলো, কাইলৈ আমি কালাধুপীলৈ যাম।

আমি কেণ্টিনলৈ বুলি নামি গ'লো। ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ এক হিমালী নিশা। নিস্তদ্ধ বনানী। প্ৰবাহিনী আৰু কল্লোলিনী বামগংগা। আকাশত অৰ্ধ চন্দ্ৰ। চন্দ্ৰটোৰ ওচৰে-পাঁজৰে অনেক শুভা। সেই শুভাবোৰে চাই আছে যেন নিমাত জিম কৰবেট পাৰ্কৰ প্ৰতিটো জীৱ-জন্তু আৰু প্ৰতিজোপা গছ-বিৰিখলৈ। শীতল এজাক বতাহ প্ৰবাহিত এই অভয়াৰণ্যত।

চক্ৰিৰ বছৰীয়া পুৰণি এখন কেণ্টিন। কত পৰ্যটক আহে ইয়ালৈ। কত বিদেশী পৰ্যটক আহে। কিন্তু, নাই কেণ্টিনখনৰ কোনো সৌণ্ড আৰু আকৰ্ষণ। সিদ্ধান্ত এক ব্যক্তিগত দৃষ্টিভঙ্গীৰে চলাই আছে অপৰিণাতি এই ইতিহাসপ্ৰসিদ্ধ পাৰ্কখনৰ পুৰণি কেণ্টিনখন। বিদেশী পৰ্যটকসকল আহে। অন্ততঃ তেওঁলোকে দেখি যাবলগীয়া কেতিয়াও কেণ্টিনখন সুপৰিকালিত আৰু পৰিষ্কাৰ হ'ব লাগে। কোনো শিকল এইবোৰ কথা জামাৰ দেশৰ এই মানুহবিলাকক? কিন্তু ডাইবেটিকজনলৈ চিঠিখন লিখোঁতে মই কেণ্টিনখনৰ

এই অৱস্থাৰ কথাও লিখিম।

ক্ৰমশঃ গহীন হৈ আহিছে বাতিৰ বায়গংগা। গহন হৈ আহিছে গহীন কানিৰ সন্তা।
মোহময় হৈ আহিছে মোৰ মানসত এক আবন্ধ মূৰ্তি— জিম কৰবেট ভেওঁ।

পিছদিনা পুৱাতেই সাৰ পাই উঠিলো। ছয় বজাতে। পুৱতি নিশা বায়গংগা কেনেকুৱা
লাগে চাবলৈকে ওলাই আহিছিলো কোঠাৰ বাহিৰলৈ। অন্ধকাৰৰ মাজেদি বৈ গৈছে শিলে
শিলে বৈ যোৱা এক ভাৰতীয় নদী। কালি জিৎৰাম জোড়লিয়ে কৈছিল, কালি হেনো
দুপৰীয়াৰ ভাগতো এই নদীৰ পাৰলৈ কেবাটাও বাঘ আহিছিল।

ডিখালা বেট হাউছৰ পিছফালে কিছুমান ছায়ামূৰ্তি আচ্ছাৰতে থিয় হৈ আছে।
সেইমোৰ কিছুমান বিদেশী পুৰুষ-মহিলা। সেই ঠাইলৈ হাতী আহিব। হাতীত উঠিব
ভেওঁলোক। বহু স্থপৰ ভেওঁলোকৰ জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কখন পৰিত্ৰমণ কৰিব আৰু
বুকুত সাবটি লৈ যাব তাৰ মধুৰ সৌন্দৰ্যলি।

চাবে ছয় বজাৰ পাছত আমিও নাথি আহিলো। আমাৰ বাবেও বৈ আছিল এখন
অপেনে জীপ। তিনি ঘণ্টা সেইখনে আমাক পাৰ্কখন ফুৰাব।

বছৰটোৰ ১৫ নৱেম্বৰৰ পৰা ১৫ জুনলৈকে জিম কৰবেট ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন পৰ্যটকৰ
দৰ্শনৰ বাবে মুকলি ৰখা হয়।

জীপলৈ বুলি গৈ থকা বটিত নেচনেল পাৰ্কৰ সৰু ডাকঘৰটো। চাৰিকোণীয়া 'পত্ৰ
পেটী'ত কালি ৰাতি লিখা চিঠিকেইখন সুমুৱাই দিলো। 'লেটাৰ বক্স'ৰ ইমান সুন্দৰ হিন্দী
প্ৰতিশব্দ— 'পত্ৰ পেটী'। যোৱা একেণ্টা দিন এই ৰাজ্যখনত সাময়িকভাৱে 'চাকৰি'
কৰিবলৈ আহি হিন্দী ভাষাৰ ইমান বেছি ব্যাপক প্ৰসাৰ, প্ৰচাৰ আৰু প্ৰচলন দেখি দেখি
কিমেধোই মই ভুক্তিত হৈ আহিলোৱেই। ৰাজধানী ডেৰাডুনৰ সচিবালয়ৰ উচ্চপদস্থ
বিষয়াসকলে মণ্ডল আয়ুক্ত, জিলা দণ্ডাধীশসকলে হিন্দী ভাষাত চৰকাৰী চিঠি-পত্ৰ
লিখে। টিহৰি গাড়েৱাল জিলাৰ জিলা দণ্ডাধীশ সন্ধ্যা কুমাৰে বিভিন্ন সময়ত আমি
অবজাৰভাৰসকলে লিখা প্ৰতিখন চৰকাৰী চিঠি আছিল হিন্দী ভাষাত লিখা। এতিয়া,
এই গহীন অৰণ্যৰ মাজত ইংৰাজী লেটাৰ বক্স লক্ষ দুটাৰ ইমান ওতলা হিন্দী ভাৰ্জমা
দেখি মই পুনৰবাৰ হতবাক হৈ গ'লো। ভাবিলো, কেতিয়াবা যদি আমিও অসমত লেটাৰ
বক্সবিলাকৰ পাত সেইবোৰৰ অসমীয়া প্ৰতিশব্দ লিখিবলগীয়া হয়, কি লিখিম?

কেপ্টেনত চাহ খাই উঠি আমি আমাৰ বাবে বৈ থকা জীপখনত উঠিলো। এবাৰে
মদন ৰাম। জীপখনৰ চালক। মদন ৰামে একত্ৰিশ বছৰ কাল জিম কৰবেট ৰাষ্ট্ৰীয়
উদ্যানৰ ব্ৰহ্মচৰ্য্যী জীপ চলাইছিল। অলপতে ভেওঁ চাকৰিৰ পৰা অৱসৰ লৈছে। এইখন
ভেওঁৰ নিজৰ জীপ। এতিয়া উদ্যানত ভাড়া হিচাপে চলায়।

কানিৰ মাজে মাজে মদন ৰামে ধীৰ পণ্ডিত গাড়ীখন চলাবলৈ ধৰিলে। বড়ীত
ভেতিয়া সাত বাজি ত্ৰিশ মিনিট গৈছে।

Wildlife Board of India ৰ অনুমোদন ক্ৰমে জাৰত চৰকাৰে ১৯৭৩ চনৰ এক
এপ্ৰিলত ব্যাঘ্ৰ সংৰক্ষণৰ উদ্দেশ্যে বায়গংগা নদীৰ পাৰত অৱস্থিত কৰবেট নেচনেল

পার্কক প্ৰজেক্ট টাইগাৰ হিচাপে চিহ্নিত তথা মৰ্যাদা প্ৰদান কৰি এই নতুন আঁচনিখন প্ৰবৰ্ত্তন কৰিলে। ইতিপূৰ্বে ১৯৩৬ চনত স্থাপিত এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখনে দেশৰ প্ৰথমখন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান হিচাপে মৰ্যাদা লাভ কৰিছিলেই। কৰবেট পাৰ্ক হিচাপে ৫২০.৮২ বৰ্গ কিলোমিটাৰ, সোনানদী ৰাইন্ডলাইফ চেণ্টাৰেৰী হিচাপে ৩০১.১৮ বৰ্গ কিলোমিটাৰ আৰু বিজাৰ্ড ক'ৰেট হিচাপে ৪৯৬.৫৪ বৰ্গ কিলোমিটাৰ, মুঠ ১৩১৮.৫৪ বৰ্গ কিলোমিটাৰ আকাৰি এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন গঢ় লৈ উঠিলে।

নেচিনাল চহৰৰ বৃটিছ পোষ্টমাষ্টাৰ ক্ৰিষ্টোফাৰ কৰবেটৰ পুতেক কন্যাপ্ৰাণীপ্ৰেৰী জেম্‌ছ এডৱাৰ্ড কৰবেটৰ পৰামৰ্শ ক্ৰমে ভেতিয়াৰ ডাৰতৰ সংযুক্ত ৰাজ্যসমূহৰ লেক্টেনেণ্ট গৱৰ্ণৰ ছাৰ জনছ হেৱেটে কুমাউন পৰ্বতমালাৰ ন্যবনিত প্ৰকৃতিৰ অকুণ্ঠ দানেৰে সমৃদ্ধ ৰামগংগা নদীৰ পাৰৰ এই বৃহৎ কনাঞ্চলক কন্যাপ্ৰাণী পাৰ্ক হিচাপে গঠন কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত ল'লে। ১৯৩৬ চনৰ ৮ আগষ্টত ভেতিয়াৰ ইউনাইটেড প্ৰভিন্স গৱৰ্ণৰ ছাৰ মেলকম হেইলীৰ নামেৰে এই পাৰ্কখনৰ নাম 'হেইলী নেচনেল পাৰ্ক' হিচাপে গঠন কৰিলে। পাহিলৈ ১৯৫৫ চনত জেম্‌ছ এডৱাৰ্ড বা জিম কৰবেটৰ বৃত্ত্যৰ পাহন্ত ওপৰৰ নামেৰে পাৰ্কখনৰ নামকৰণ কৰা হ'ল জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্ক হিচাপে।

ইতিমধ্যে আমাৰ জীপখনৰ কাষেমি দুটা হৰিণা পাৰ হৈ গ'ল। আজি পুৱাটোৰ প্ৰথম অতিথি এই দুটা হৰিণা দেখি স্বাভাৱিকভেদেই আমাৰ মন প্ৰকুন্ঠিত হৈ উঠিল।

হিমালয়ৰ পাদদেশত নিৰালিক-টেবলি জৈৱবিশিষ্ট শৈতিয়ায়ৰ সজ্জাবোৰে কৰবেট নেচনেল পাৰ্ক মূলতঃ বাঘ সংৰক্ষণ আৰু বিজ্ঞপ্তিৰে উদ্ৰেকীয়। জলুপৰি হৰাবো অধিক হাতী এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখনৰ অন্যতম প্ৰধান প্ৰাণীসম্পদ। সৌবোৰ যে জাকে জাকে ফুটুৰী চিতল হৰিণ দুবি কুৰিছে কনাঞ্চলৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰি, সেইবোৰক সবতনে আশ্ৰয় দি জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্ক নিজেৰ ঐতিহ্য টনকিয়াল কৰি ৰাখিছে। সৌবোৰ চম্বৰ ষ্টেগ— দীঘল দীঘল শিঙৰ ওখ ওখ খোঁৰাটোৰ দৰে।

দুইৰে পৰা দেখিলো এটা ম'ৰা চৰাই। লুংলুঙীয়া কেঁচা আলিটোৰে অকলশৰে গৈ আছে। কৰবেট ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন দৰাচলতে সৰু-বৰ অগণন পক্ষীকুলৰো আবাসভূমি। পৰিক্ৰমী চৰাইবোৰ বতৰৰ স'তে মিলাই মিলাই এই কনাঞ্চললৈ আহে। প্ৰায় হৰিয়ান ভিন্ন ভিন্ন পক্ষীৰে এই কম সুৰবিত আৰু কম্পোনিত হৈ থাকে গোটেইটো বছৰ। বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ ঘাহৰোকা, ভাটো, ধোঁপিয়া চৰাইৰে এই কনাঞ্চল সজীৱ আৰু প্ৰাণচঞ্চল।

আচলতে মন ৰাখে আমাক পাৰ্কখনৰ এডোখৰ বিশেষ অঞ্চললৈ লৈ আহিছে। ভাৰ পৰা হেনো চিকৰ বিচাৰি অহা বাঘ দেখা পায়। আমি ঠাইডোখৰ আহি পোৱাৰ আগতেই দেখিছোঁ আৰু চাবিখন জীপ গাড়ী আহি টুৰিঙি লৈ সেই ঠাইত হাজিৰ হৈছেহি। কিন্তু, আধা ঘণ্টাবান সময় অপেক্ষা কৰিও আমি কোনেও কনকজাৰ দৰ্শন নাপালো।

ওফল মিনবোৰকত ঠায়ে ঠায়ে উলু জাতীয় বাঁহবোৰ পুৰি পেলোৱা হয়। আজি বি বাটোৰে আহি আছোঁ আমি আৰু কেইবাহাজান পাহন্ত ৰাখিৰা বতৰক সেইবোৰ পানীৰে উপচি থাকিব। এই অকলা বৰবিশি উদ্ৰেকীয় বৃক্ষৰ বাবেও বিখ্যাত। সাগৰপৃষ্ঠৰ পৰা

৩৮৫-১১০০ মিটাৰ উচ্চতাত অবস্থিত, বাৰ্ষিক ১৪০০-২৮০০ মিলিমিটাৰ বৃষ্টিপাতভেবে পুষ্টি এই বনাঞ্চলত ৪-৪০° ডিগ্ৰী চেলছিয়াছ উষ্ণতাবে আৰিষ্ট জলবায়ুৰে শাল, চিহ্নাম, খইৰ, জামু, আহত, বৰগছ, সবল, বগৰী, সোণাক, শিলিখা, ভোমোৰা, সিন্দূৰ, কাঞ্চন আদি গছেৰে সমৃদ্ধ।

এইধৰণৰ বৃক্ষছায়াত বৃক্ষডালত অনেক চৰায়ে বাহ পতাৰ দৰে, প্ৰয়োজনীয় মাত্ৰাৰ বৃষ্টিপাতৰ বাবে এই উদ্যানৰ মাজেৰে বৈ যোৱা ৰামগংগা নদী আৰু সোনানদী বহু মাছ-ঘৰিয়ালৰ বাবেও বিখ্যাত। আমি থকা ৰেষ্ট হাউছটোৰ সন্মুখেৰে বৈ যোৱা ৰামগংগা নদীখনত যথেষ্ট পৰিমাণৰ ঘৰিয়াল আছে, যাৰ বাবে সেই নদীত সন্তৰণ নিষিদ্ধ কৰি উদ্যান কৰ্তৃপক্ষই জাননীফলক আৰি থলগীয়া হৈছে। মহৰীৰ, গুৰু আদি বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ মাছেৰে সমৃদ্ধ নদী আৰু জলাশয়বোৰত মাছ মৰাটো বন কৰ্তৃপক্ষই নিষিদ্ধ কৰি থৈছে, যাৰ ফলত সামগ্ৰিকভাৱে সেই চল্লিশ বছৰীয়া কেণ্টিনখনত মাছৰ প্ৰচলন নাই। অৱশ্যে এই নিষিদ্ধকৰণ কৰবোৰেটো পাৰ্কৰ ভিতৰতহে। পাৰ্কৰ বাহিৰত কৰ্তৃপক্ষৰ অনুমতি লৈ ৰামগংগা আৰু মণ্ডল নদীত ১ অক্টোবৰৰ পৰা ৩০ জুনলৈকে মাছ মৰাৰ সুযোগ পোৱা যায়।

মদন ৰামে এইবাৰ আমাক আনি ৰামগংগা নদী পোৱালে। নদীৰ ওপৰত নদীৰ পানী চুওঁ চুওঁ কৰি থকা কাঠ আৰু খেৰেৰে সজা এখন দলং। নদীৰ বুকুত ডাঙৰ ডাঙৰ শিল। নদীৰ সিপাৰত হিমালয় শিৱালিক পাহাৰমালা। নদীও নীলা, পাহাৰো নীলা। অপৰূপ সৌন্দৰ্যৰ এই নদী ৰামগংগা।

ৰামগংগা পাৰ হৈ আকৌ অটবা হাবিৰ মাজত সোমালো। সৌজোপা গছত সৌবোৰ ঘৰৰ পৰিয়াল। ক'লা ক'লা মুখৰ সৰু-ডাঙৰ অনেক হলৌ ৰান্ধৰ।

আমাৰ আগে আগে হাতীত উঠি কেইটামান বিদেশী পৰিয়াল গৈ আছে। পুৱতি নিশাতে আন্ধাৰতে দেখা সেই ছায়ামূৰ্তিবোৰ চাগে।

সন্মুখেদি দৌৰ মাৰি পাৰ হৈ গ'ল এটা বনৰীয়া কুকুৰা। দীঘলকৈ। এইখন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত নীলগাই, বাৰ্কিং, ডীয়েৰ, লিওপাৰ্ড কেট, বনৰীয়া মেকুৰী, বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সাপ আদি সৰীসৃপো সমানেই সমৃদ্ধ।

সৌবোৰ মুকলিতে কিছুমান বনগাহৰি। ডাঙৰ ডাঙৰ শকুন্ত-আৰত।

বাঘ দেখা নোপোৱাৰ অবুজ বেদনা এটাই তেওঁলোক তিনিওকে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছিল। মোৰ ভেনেকুৱা হোৱা নাছিল। আচলতে বাঘ দেখাৰ মানসেৰে মই জিম কৰবোৰেটো ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানলৈ অহা নাছিলো। জিম কৰবোৰেটো পক্ষ দুটাইহে মোক এই বনাঞ্চললৈ টানি আনিছিল। তদুপৰি সেই যে ধনগড়ী পেটতেই সেউজীয়া আৰু মুৰ্তিটো দেখা পাইছিলো— কৰুণ চকুহালিৰ এজন বিদেশী— তেওঁ মোক কালি আবেলিৰে পৰা আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছে এই পৰ্যন্ত। মদন ৰামৰ গাড়ীৰে হাবিয়ে হাবিয়ে ঘূৰি ফুৰাৰ মুহূৰ্তবোৰতো সেই কৰুণ চকুহালিয়ে মোক শৰবিদ্ধ কৰি থৈছিল। কিয় ক'ব নোৱাৰো। আচলতে মই অনুভৱ কৰিছোঁ, কালি ৰাতি যে জিৎৰাম জোহলিয়ে মোক

কালাধুংগীৰ দুটা ঘৰৰ কথা কৈছিল, সেই ঘৰ দুটাও এসময়ত বসবাস কৰা এখন ভাৰতত জন্মগ্ৰহণ কৰা বিদেশী চাহাবৰ কথা কৈছিল, সেই চাহাবজনে মোক কালাধুংগীলৈ আমন্ত্ৰণ জনাই আছিল ভুলবৰত।

তিনি ঘণ্টা বনে বনে ঘূৰি ফুৰাৰ পাছত মৰ্কন বামে আমাক আকৌ আনি আমাৰ বেট হাউছ পোৱালেহি। মই বাৰ্কীকেইজনক ল'বালি কৰিবলৈ ক'লো। কালাধুংগীলৈ যাৰ লাগে। ধনগড়ী গে'টৰ সেউজীয়া মূৰ্তিটোৱে, কালাধুংগীৰ ঘৰ দুটাই এক অদ্ভুত মমতাৰে মোক টানি নিব ধৰিছে যেন।

চাৰে এঘাৰ বজাত আমি আকৌ মংগল সিঙৰ গাড়ীত উঠিলো। এইবাৰ আমি যাম আশী কিলোমিটাৰ নিলগৰ এখন ঠাইলৈ। কালাধুংগী তাৰ নাম।

ধনগড়ী গে'টৰ পৰা বামনগৰলৈ বুলি যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলো। কালি একেই বাটেৰে বামনগৰৰ পৰা আবেলি ধনগড়ীলৈ আহি থাকোঁতে লগ পোৱা বাওঁফালৰ এই নদীখনৰ কথা বাতি জিৎৰাম জোড়জিক সুধিছিলো। জিৎৰামে ক'লে এইখন কোশী নদী। কোশী আমাৰ কাষে কাষে বৈ আহিছে।

বামগংগাৰ দৰে জোখনীও পংগাৰ এখন উল্লেখনীয় উপনদী। এই কোশী আমাৰ সৈতে আহি আহি বামনগৰ পাইছেহি।

বামনগৰৰ পৰা এইবাৰ আমি একত্ৰিত কিলোমিটাৰ নিলগৰ সেই কালাধুংগীলৈ যাম। কালাধুংগী— কালি বাতি জিৎৰাম জোড়জিকে মোৰ হৃদয়ত মনতনে সুমুৱাই দিয়া এটা মিঠা অনুভৱৰ নাম কালাধুংগী।

অতি সুন্দৰ এক মসৃণ বাটেৰে মংগল সিঙে কালাধুংগীলৈ বুলি তাঁতগতিত গাড়ী চলাই গ'ল। কোশী নদীৰ বান্ধ এটাৰ ওপৰেদি আমাৰ গাড়ী চলিল।

মতিপুৰ, চুনাখান, নয়াগাঁও আদি ঠাইবোৰ পাৰ হৈ অহিছিলো। বাটৰ কাষত আমাৰ বাগিচাবোৰত চাপৰ চাপৰ প্ৰজাতিৰ আম গছবোৰত নতুন নতুন সৰু সৰু আমকুলবোৰ জাতিছাৰ হৈ ফুলিছে। সেই সকলোবোৰেই যেন মোক কালাধুংগীলৈ উদ্ভাবল হৈ টানি আনিছে।

এখন সৰু চহৰ কালাধুংগী। উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্যৰ নৈনিতাল জিলাৰ সমতল ভূমিৰ এখন সৰু চহৰ— কালাধুংগী। ইয়াৰ পৰা বাওঁফালে উত্তৰলৈ চোত্ৰিত কিলোমিটাৰ নিলগত সেই মনোৰম শৈলচহৰ নৈনিতাল, যাৰ সৈতে সংযোজিত আছে কালাধুংগীৰ এক মনোৰোহা ইতিহাস।

সেই অধ্যায় পাছত।

বান্ধ চহৰ কালাধুংগীৰ মাজেৰে আহি আহি আমি উপস্থিত হ'লো এয়া জিৰ কছৰেট বিভাজনায়তন। এই ঠাইৰ পৰা পোনে পোনে পূবলৈ গৈ থাকিলে পাৰ পশ্চিম কিলোমিটাৰ নিলগত হুসৰানি নামৰ ঠাইখন। কিন্তু, আক এখন ঠাই আছে চোটি হুসৰানি— কালাধুংগীৰ প্ৰায় কাষতে।

আক এই চোটি হুসৰানিৰ আছে এক অন্য ইতিহাস। সেই অধ্যায়ো পাছলৈ থ'লো।

বিচ্যপশ্যনত চিকিৎসাটি আমি জিম কৰবেট মিউজিয়ামত প্ৰদৰ্শন কৰিলো, শান্ত শিল্প এক প্ৰাকৃতিক পৰিক্ৰম। গছ-বিৰিখেৰে ভৰা এক বিশাল চৌহদ। বাইশ বিঘা মাটিৰ এই অঞ্চলটো জিম কৰবেট নামৰ নৈনিতাল চহৰৰ এজন আইবিছ মানুহে ১৯১৫ চনত ক্ৰয় কৰিছিল। আৰু তাতে তেওঁ সাজিছিল দুটা আটোমটোকালি সৰু ঘৰ। ১৯২২ চনত।

এইটো সোঁফালৰ ঘৰ। শিল, চুল আৰু মৰ্টাৰেৰে এই ঘৰটো সাজিছিল জিম কৰবেটে, তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ বায়েক মেগীৰ শীতকালীন আবাসগৃহ হিচাপে। বাহিৰৰ দেৱালত লিখা আছে এখন ফলকত এই কথা। ফলকখনত আৰু লিখা আছে— এনেকুৱা আৰ্হিৰ আৰু এটা ঘৰ নৈনিতালত আছে, যিটো ঘৰ জিমে তেওঁৰ গ্ৰীষ্মকালীন আবাস হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বাকলি থপলিয়াল কাষতে আছিল মোৰ— কিন্তু, মই সেই ফলকখন আলফুলে চুই চালো। তাত লিখা থকা প্ৰতিটো শব্দ মোৰ হৃদয়েদি এপাহ এপাহ সুগন্ধি ফুলৰ দৰে সোৱাই গৈ থাকিল।

ঘৰটোৰ এইটো প্ৰথম কোঠা। এচুকত এটা আলফুলে যন্তনাই খোৱা ফায়াৰ শ্লেছ আছে। কালাধুংগীৰ বহু নিয়ৰে সেমেকা কৰা শীতৰ ৰাতি জেমছ এডৱাৰ্ড কৰবেট আৰু তেওঁৰতকৈ এবছৰৰ ডাঙৰ তেওঁৰ বায়েক মাৰ্গাৰেট উইনিফ্ৰেডে এই ফায়াৰ শ্লেছত থকিৰে জুই জ্বলাই জ্বলাই হয়তো বহু কথা পাতিছিল। কি কথা? ১৯১৫ চনতে কিনা, ওচৰৰ চোটি হলৱানি গাঁওখনৰ মাটিখিনিত, ক'লা ব্যাডৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰি চক্ৰিখণ্ড পৰিয়ালক তাত সংৰক্ষিত কৰাৰ পৰিকল্পনাৰ কথা? চোটি হলৱানিক এখন আদৰ্শ গাঁও হিচাপে গঢ়ি তোলাৰ কথা? হয়।

জুইৰ কাষত বহি বহি জিম কৰবেটে তেওঁৰ জন্মভূমি ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ কিছুদিনৰ পাছতেই জন্মভূমি এৰি থৈ কেনিয়ালৈ গুচি যোৱাৰ পৰিকল্পনাৰ কথাও বায়েক মেগীৰ আগত ব্যক্ত কৰিছিল হয়তো। হয়তো এই জুইৰ পোহৰতেই মেগীৰ মুখত প্ৰকাশ হৈ উঠিছিল জন্মভূমিখন এনেদৰে এৰি থৈ নাযাবৰ বাবে ভাৱেৰে সৈমান কৰিবলৈ কৰা বহু প্ৰচেষ্টাৰ নিষফল প্ৰতিফলি। নুশুনিলে জিমে বায়েকৰ বহু বুজনি।

ফায়াৰ শ্লেছটোৱে মোক সেইবোৰ সকলো কথা এফালৰ পৰা কৈ ৰাবলৈ ধৰিলে যেন।

কোঠাটোত আছে জিম কৰবেটৰ পৰিয়ালৰ বহুকেইজন সদস্যৰ কটো। দেৱালত আঁৰি খোৱা আছিল জিমৰ দেউতাক ক্ৰিষ্টোফাৰ উইলিয়াম গাবৰি কৰবেট, আৰু মেগী জেন কৰবেট, জিমৰ নিজৰ আৰু বায়েক মেগীৰ কটো। অবিবাহিত জিম আৰু অবিবাহিত মেগী আছিল সৰু কালৰে পৰা দুয়ো দুয়োৰে অতিশয় ঘনিষ্ঠ আৰু অতি মৰমৰ। সেয়েহে জীৱনৰ বহুদিন সময় তেওঁলোক দুয়ো দুয়োৰে কাষত থকাৰ অপূৰ্ব সুযোগ লাভ কৰিছিল। আৰু এদিন দুয়ো একেলগে তেওঁলোকৰ অতি মৰমৰ কলাধুংগী, কলাধুংগীৰ এই ঘৰ দুটা আৰু চোটি হলৱানি গাঁওখন কলেক একো জানিবলৈ নিদি এৰি থৈ গুচি গৈছিল। গুচি গৈছিল কেনিয়ালৈ। ১৯৫৫ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰ উলৈশ তাৰিখে ব্ৰংকাইটিছ ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ জায়েক জিম কৰবেট কেনিয়াত মৃত্যুমুখত পৰাৰ পাছতহে নিঃসংগ মেগী বহুকালৈ কেনিয়াতে আছিলগৈ। ১৯৬০ চনত ৮৯ বছৰ বয়সত মেগীৰ মৃত্যু হওঁতে তেওঁৰো শেষকৃত্য জিমৰ সমাধিৰ কাষতেই নীহৰে সম্পন্ন কৰা হৈছিল।

সেই মৰমৰ বায়েক মেনী থকাৰ বাবে জিমে এই ঘৰটোৰ দ্বিতীয় কোঠাটো সজাই দিছিল। প্ৰথমটো কোঠাৰ কাৰবটো। দুয়োটা কোঠাৰ মাজত, আৰু এখন দুৱাৰ। এই দুয়োটা কোঠাৰ মজিয়াখন কাঠৰ। সেই তেতিয়াই বনেৰুৱা জুই কাঠ আঁজিও সননি কৰা হোৱা নাই- গাইডজনে ক'লে আমাক।

তৃতীয়টো কোঠা আছিল এটা বাথকক্ষ। কিন্তু, এতিয়া কোঠাটোত বাথকক্ষৰ কোনো সঁজুলি চাব নাই। কোঠাটো এতিয়া অন্যধৰণেৰে সাধকণ কোঠালৈ পৰিৱৰ্তন কৰি লোৱা হৈছে।

তৃতীয় কোঠাটোৰ পৰা চতুৰ্থ কোঠাটোলৈ এখন দুৱাৰ। সেইখনেৰে আমি চতুৰ্থ কোঠাটোত প্ৰৱেশ কৰিলো। এই কোঠাটোত আছে এখন ৬ ফুট x ২ ফুট জোখৰ কাঠৰ টেবুল। গাইডজনে ক'লে— টেবুলখন জিম কৰবেটে নিজে সাজি লৈছিল। জিম কৰবেটৰ হাতত দুখন কেবুল বাথ হুডা কৰিবৰ বাবে বন্ধক চলাবলৈ নহয়, নিপুণ কাঠমিস্ত্ৰীৰ হাতৰ দৰে সেই হাত দুখনে ধুনীয়া ধুনীয়া কাঠৰ সামগ্ৰীও সাজি উলিয়াইছিল। কোঠাটোত আছে এখন কৰবেটৰ দিনাৰে পাতি আৰু এখন ডাঙা কাঠৰ চৰী। কি কৰিছিল এই পাতিখনেৰে জিম আৰু মেনীয়ে? গাইডজনে নাজানে। ক'তো লিখিও থোৱা নাই। মিউজিয়ামত এইখোৰ কথাৰ বিপৰ বিৱৰণ থাকিব লাগে। হয়তো এই পাতিখনে বহু কথাৰ, বহু যুগৰ সাক্ষ্য বহন কৰি আছে। কোঠাটোৰ দেৱালত লগাই থোৱা আছে এটা খোকেছ। খোকেছটোত সুন্দুৰাই থোৱা আছে আইৰিছ বায়েক-জায়েকজালে ব্যৱহাৰ কৰা এটা বগা জপ, সেউজীয়া বস্ত্ৰৰ ঠোঁট এখন, কাল হেট এডোৰা চীলা মাটিৰ থাল চাৰিখন আৰু এটা বাউল। জিমৰ কাঠৰ সামগ্ৰী প্ৰদত্ত কৰা লণ্ডনৰী সিন্ধলমুৱো জাভেই থোৱা আছে। আৰু আছে চিকাৰী জিম কৰবেটৰ সেই সুবিখ্যাত হাৰ্শিক কেপটো।

আৰু এইটো শেষৰটো কোঠা। পঞ্চমটো কোঠা এই কোঠাটোত আছে বহুত সামগ্ৰী। কেবত এটা খোবৰ। খোবৰটোত আছে এটা শিলৰ টুকুৰা। গাইডজনে ক'লে— সেই শিলটোত আছে আইৰিছ। হাৰুৱাৰে শিলটুকুৰাই ক'লা বকল লৈছে। এই অৱলম্বত হেনো এনেকুৱা শিল পোৱা যায়, যাৰ বাবেই ঠাইখনৰ নাম হৈছেইল কলাধুগী, অৰ্থাৎ ক'লা শিল।

বেৰত থকা এই বাকচটোত আছে সেই অমূল্য সম্পদবোৰ— জিম কৰবেটৰ কচনাৰ সেই কিতাপবোৰ। মই অবাক নয়নেৰে খুলিও নোৱৰা সেই বাকচটোৰ কিতাপবিলাকলৈ চাট খাৰিলো। এইখন হিন্দী কিতাপ— কুমাও কে থেৰ। আৰু এইকেইখন ইংৰাজী কিতাপ— My India, The Man Eating Leopard of Rudraprayag, The Jungle Love, Tree Tops, Man Eaters of Kumaon। হিন্দী আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ এই কিতাপবোৰ সেই প্ৰসিদ্ধ চিকাৰীজনে লিখি থৈ গৈছিল; সুদীৰ্ঘ কাল নৈনিভাল, কলাধুগী, ৰুদ্ৰপ্ৰয়াগ আদি কুমাওৰ বিভিন্ন ঠাইবিলাক পৰিভ্ৰমণ কৰি বুজা এক আইৰিছ ব্যক্তিৱে। সেই আইৰিছ ব্যক্তিজনে লেখি গৈছিল জীৱনৰ সুদীৰ্ঘ কাল নিজৰ জন্মভূমি ভাৰত আৰু ভেওৰ সেই দৃষ্টিৰে তেওঁ দেখিছিল এখন ভাৰত— যাৰ নাম মই ইণ্ডিয়া।

জীৱীকন কুশলৰ প্ৰকৃতি, জীৱজগত, কান্ধল, কন্যাপ্ৰাণীৰ লগত জিন পাব কৰা জিম কৰবেটে দেখিছিল প্ৰকৃতিৰ অক্ষয়ৰ দান আৰু শ্ৰম বিপৰীতে সেই প্ৰকৃতি বিশ্বাসে কৰিছিল মানৱ জাতিৰ অহৰিণ প্ৰয়াস। প্ৰকৃতিয়ে কিদৰে দানেৰে ওপচাই ৰাখিছিল মানৱ জীৱন, সেই

প্ৰকৃতিৰে জীৱ বাঘে কাটি নিছিল মানৱ জীৱন। কলমকে টমৰ জুলীয়া বন্ধু এজনৰ সৈতে পাঁচ বছৰ বয়সতে জংঘলত প্ৰৱেশ কৰি প্ৰথম খুটিং আৰম্ভ কৰা জিমে পাছলৈ দেখি উঠিছিল প্ৰকৃতিৰ মধুৰতা আৰু হিংস্ৰতা উভয়কৈ। আৰু এই সকলোবোৰকে নিজৰ মাথোঁ জুলীয়া শিকাৰ জ্ঞানেৰে হাতত কলম তুলি লৈছিল তেওঁ লিখিবলৈ। ত্ৰিশৰ দশকত তেওঁ প্ৰথম লিখা আৰম্ভ কৰিছিল।

লেখক জিম কৰবেটৰ প্ৰথমখন কিতাপ প্ৰকাশ পায় ১৯৪৩ চনত— সৌ বাকচটোত সোমাই থকা সৌ কিতাপখন, *Man Eaters of Kumaon*। কিন্তু প্ৰথমতে, ১৯৪৩ চনত এই কিতাপখন প্ৰকাশ পাইছিল *Jungle Stories* নামেৰে, আগষ্ট মাহত। বায়েক মেগীয়ে কৰা কঠোৰ শ্ৰমো এই কিতাপখনৰ পৃষ্ঠাই পৃষ্ঠাই লাগি আছিল। *Jungle Stories* প্ৰকাশ পোৱাৰ এমাহৰ ভিতৰতে কিতাপখনে অৰ্জন কৰিছিল প্ৰচুৰ জনপ্ৰিয়তা। অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছে পাছত পৰামৰ্শ দিছিল লেখক জিম কৰবেটক এই কিতাপখনৰ এই নামটো সলাই *Man Eaters of Kumaon* ৰাখিবলৈ। সেই মৰ্মে ১৯৪৪ চনৰ আগষ্ট মাহত নতুন নাম *Man Eaters of Kumaon* লৈ কিতাপখন প্ৰকাশ পাইছিল। ১৯৪৫ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত অক্সফোৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছে মাদ্ৰাজৰ পৰা এই কিতাপখনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰিছিল। তাৰ পিছৰ বছৰ কিতাপখন গ্ৰেট ব্ৰিটেইন আৰু ইউ এছ এৰ পৰাও প্ৰকাশ পাইছিল।

বৰ্চাৰ্চিত জিম কৰবেটৰ এই *Man Eaters of Kumaon* কিতাপখনতে বৰ্ণিত আছিল আৰু এজনৰ জীৱনগাঁথা। তেওঁ ৰবীন। সেই অধ্যায় পাছত।

বাকচত থকা এই কিতাপখন *The Man Eating Leopard of Rudraprayag* প্ৰকাশ পাইছিল ১৯৪৮ চনত। প্ৰথম কিতাপখন জিমে ১৯৩৫-১৯৪৫ চনৰ সময়ছোৱাত বিসকল শৈল্পিক, নাৱিক, বায়ু সৈনিক নিজ দেশ সংযুক্ত ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে প্ৰাণ দিছিল, তেওঁলোকৰ বাবে উচৰ্গা কৰিছিল। কিন্তু ১৯৪৮ চনত প্ৰকাশিত এই দ্বিতীয়খন কিতাপ তেওঁ ৰুদ্ৰপ্ৰয়াগৰ সেই নৰখাদক নাহৰফুটকীটোৰ হাতত বলি হোৱা দুৰ্ভগীয়াসকলৰ নামত উচৰ্গা কৰিলে। বিশ্বাস কৰা হয়, এইখন জিমৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কিতাপ আছিল। তাৰ কাৰণ আছিল, কিতাপখনত আছিল সুপৰিকল্পিত কাহিনীক্ৰম আৰু তাৰ লগে লগে বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ সম্পৰ্কত জিম কৰবেটৰ নিজস্ব চিন্তাধাৰাৰ মূৰ্ত প্ৰকাশ।

ইতিমধ্যে ভাৰত স্বাধীন হৈছিল। বৃটিছে ত্যাগ কৰা ভাৰতত অন্য ৰূপ বিদেশীৰ দৰে জিম আৰু মেগীৰ মনতো প্ৰৱেশ কৰিছিল স্বাধীন ভাৰতত হ'ব পৰা বিদেশীসকলৰ সামাজিক দূৰৱস্থা আৰু নিৰাপত্তাৰ হিমালয়সদৃশ সন্দেহ আৰু শংকাবোৰ। তেওঁলোক সামাজিকভাৱে অকনমিত হ'ব দেশখনৰ দ্বিতীয় বা তৃতীয় শ্ৰেণীৰ নাগৰিকৰ মৰ্যাদালৈ, নাৰী আৰু শিশুসকলৰ ওপৰত চলোৱা হ'ব দুৰ্বাৰ অভিযাচাৰ। এই ভয়াৱহ দৃষ্টান্তবোৰক ৰুদ্ৰপ্ৰয়াগৰ গাঁওখনে দিয়া পাকাপাৰহীন মৰম আৰু আকুলতায়ো কোনোপধ্যেই দূৰ কৰিব নোৱাৰিলে। শেষত, প্ৰথমে অসম্ভৱি হোৱা বায়েক মাৰ্গাৰেটক ৰূদ্ৰপ্ৰয়াগ-মেলি জিমে— বাসন্তৰ বছৰীয়া জিমে জন্মভূমি ভাৰত এৰি যাবলৈ সৈমান কৰিছিল। ৰুদ্ৰপ্ৰয়াগ, চোটি হলৱানিৰ মানুহবোৰৰ মৰম নেওচা দি তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা আনুষ্ঠানিকভাৱে বিদায় লৈ এই গাঁও, এই ঘৰ, এই জন্মভূমি এৰি

যোৰাটো এই ভৱী-ভাতৃহালৰ বাবে কোনোপধ্যেই সম্ভৱ নাছিল। সেয়েহে, কাৰো একো জানিবলৈ সুকণ্ঠা নিদিয়াকৈ এদিন তেওঁলোক কাৰাধুগী এৰি ওচি গ'ল। .. ওচি গ'ল কেনিয়ালৈ।

কেনিয়া কিয় বাছি লৈছিল এই আইবিছ মূলৰ ভাৰতত জন্মগ্ৰহণ কৰা চাহাবজনে? দৰাচলতে জিম্বায়ে কেনিয়া দেশখন জানিছিল আৰু তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল যে ভাৰতত এৰি পৈ অহা জীৱনটোকে তেওঁ কেনিয়াতো পাব। অ'ত-ত'ত কিছুদিন ঘূৰি ঘূৰি দুই ভৰ্থী ভাতৃহালে মাউণ্ট কেনিয়াৰ মনোৰম প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰে সম্বলিত নোৱাী চহৰৰ Outspan Hotel ত এটা ঘৰ কিনি তাতেই থাকিবলৈ ল'লে।

আৰু তাতেই ১৯৫২ চনত জিম্বায়েৰে তৃতীয়খন কিতাপ মাই ইণ্ডিয়া প্ৰকাশ পাইছিল। বেকত আঁৰি থোৱা সৌ বাকচটোৰ ভিতৰৰ পৰাই মাই ইণ্ডিয়াই আমি ভাৰতীয়সকলক সৰ্বাক নয়নেৰে চাই আছে। দেশ আৰু জন্মভূমি এৰি বোৱাৰ পাঁচ বছৰৰ পাছত বিদেশৰ এক পাখাশালাত নিজৰ জন্মভূমি, সেই ঠাইৰ জলবায়ু, মানুহ, গছ-পৰিখে বাক বিদেশী লেখকক কিদৰে সন্মোহিত কৰি ৰাখিছিল, যাৰ ফলস্বৰূপত তেওঁৰ কলমেদি নিগমি-নিজমি বৈ গৈছিল চোটি হালধানি, কলাধুগীৰ অযুত কাছিনী। বাকচৰ ভিতৰৰ মাই ইণ্ডিয়ালৈ চাই চাই মই আকুলভাবে তাকেই জাবি আছিলো।

Jungle Love। সৌখন বিজ্ঞাপন। বাকচৰ ভিতৰত। জিম্বায়েৰে চতুৰ্থখন কিতাপ। ১৯৫৩ চনত এই কিতাপখন প্ৰকাশ পাইছিল। এইখন কিতাপ জিম্বায়েৰ কৰ্মজলিক জীৱনৰ কিছুমান তথ্যসম্বলিত অনুভৱৰ মূৰ্ত প্ৰকাশ। কৰৰ গছ-লতা, চৰাই-চিকিটিয়ে কিদৰে তেওঁক মোহময় কৰি ৰাখিছিল অনবৰতে, সেই কথা লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ জিম্বায়ে বাছি লৈছিল এই কিতাপ— Jungle Love।

বাকচৰ ভিতৰত সৌখন কিতাপ— Tree Tops। জেমছ এডৱাৰ্ড আৰু মাৰ্গাৰেট উইনিফ্ৰেড থাকিবলৈ লোৱা নেই চহৰৰ পৰা কিল মাইল নিলগৰ চাংগানা নামৰ ঠাইখনৰ Royal Lodgeত ১৯৫২ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত ডিউক অফ এডিনবাৰ্গ প্ৰিন্স কিলিচ আৰু তেওঁৰ পত্নী ৰাণী এলিজাবেথ আহি কিছুদিন থাকিছিলহি। এডেনভাৰৰ কিচা দৰ্শনশীহালৰ আন বহু কথাৰ মাজতে এলিজাবেথৰ তবন্ধৰ পৰা জিম্বালৈ এটা প্ৰস্তাৱ আহিল— Royal Lodge ৰ এজোপা গছ বগাব মহাৰাণীয়ে আৰু তেওঁৰ এই অভিযানটোত জিম্বায়েৰে উপস্থিত থাকিব লাগে। জিম্বায়ে গ'ল Royal Lodgeলৈ। ৰাণীয়ে জখলা এডালদেৰে বগাই বগাই Tree Tops পালেগৈ। চাই থাকিল অসুত সাহসী মহাৰাণী এলিজাবেথৰ এই নিদৰ্শন তলৰ পৰা জিম্বায়েৰে।

পিন্ধুদিনা ৰজা কিলিচৰ সূত্ৰ হৈছিল। জখলা বগাই বগাই Tree Tops বগাবলৈ যিজন মহাৰাণীয়ে জখলাৰে বগাই বগাই যেন এইবাৰ আৰু এক শীৰ্ষ কিলু পালেগৈ— সিংহাসন। Tree Tops বগোৱাৰ এদিন পাছতেই সিংহাসনত আৰোহণ কৰা মহাৰাণী এলিজাবেথৰ সেই কথাবোৰ জিম্বায়েৰে তেওঁৰ Tree Tops নামৰ কিতাপখনত নিয়ন্ত্ৰিত বৰ্ণনা কৰিছে। কিতাপখন অক্সফৰ্ড ইউনিভাৰ্চিটি প্ৰেছে ১৯৫৫ চনত প্ৰকাশ কৰিছিল। এইখন আছিল জিম্বায়েৰ কিতাপ। কিন্তু তাৰ আগতে তেওঁ লিখিছিল তেওঁৰ পঞ্চমখন কিতাপ The Temple

Tiger, ১৯৫৪ চনত। The Temple Tiger কিতাপখন কালাধুংগীৰ এই মিউজিয়ামটোৰ বেৰত আঁৰি থোৱা বাকচটোত নাই।

এইটো কোঠাৰ মজিয়াও কাঠৰ। কোঠাটোত কাৰ্পেণ্টাৰ জিম কৰবেটে নিজে বনোৱা দুখন কাঠৰ চকী, এখন ২'২ ফুট x ২ ফুট আকাৰৰ কাঠৰ টেবুল, এখন কম্পাৰ্ট, এখন ফল্ভিং টেবুল, এটা বুক ছেলফ। সৰু গ্লাছ লগোৱা কাঠৰ আলমাৰি আৰু দুটা কাঠৰ আলমাৰি আছে। জিম কৰবেটে লিখা-পঢ়া কৰিবৰ সময়ত ব্যৱহাৰ কৰা চিম্নী নোহোৱা এটা লেম্পো কোঠাটোত আছে।

বনলৈ যাওঁতে পখিলা ধৰিছিল; সেইবোৰ অধ্যয়ন কৰিছিল কৰবেটে। পখিলা ধৰা নেট এখনো কোঠাটোত আছিল। কোঠাটোৰ বেৰত এইটো এটা হৰিণাৰ শিং। জিম্মেই ধৰা। চিকৰলৈ যাওঁতে লৈ যোৱা এই দুটা লেণ্টাৰ্ন লেম্প। কোঠাটোত পৰি আছে।

আৰু এইটো বাওঁফালে দ্বিতীয়টো ঘৰ। এই ঘৰটোত থাকিছিল কালাধুংগীৰ বগা চাহাব জিম কৰবেট। কালাধুংগী, চোট হালবানি আদি গাঁৱৰ মানুহবোৰে মৰমতে মাতিছিল 'কাৰ্পেট চাহাব' বুলি।

এই ঘৰটোৰ বাৰাণ্ডাত দেৱালত এখন ডাঙৰ মেপ আঁকি থোৱা আছে, য'ত জিম কৰবেটে টেহাৰ, পৌড়ী, নৈনিতাল, আলমোড়া, চামোলি, পিথোৰাগড়, উত্তৰকাশী আৰু ডেৰাডুন জিলাৰ যিবোৰ নৰখাদক নিজে নিখন কৰিছিল, সেইবোৰৰ তালিকা লিখা আছে। এই মেপখনে কয়, ১৯০৭ চনৰ পৰা ১৯২৯ চনলৈকে জিম কৰবেটে চম্পাৱত, মুক্তেশ্বৰ, পানাব, কদ্ৰপ্ৰয়াগ, থাক, মোহন, কান্সা, টোণগড়, চুকা, থালাদাছ আদি ঠাইৰ পৰা অনেকবোৰ নৰখাদকক নিজে ওপুৰীয়াই ওপুৰীয়াই হত্যা কৰিছিল। এই বাঘবোৰে ইতিমধ্যে এহেজাৰ এশ উনপঞ্চাশটা নৰ মান নিঃশেষ কৰিছিল। এইবিলাকৰ ভিতৰত দুশটা নেপালৰ আছিল।

মৃত সেই ব্যক্তিসকলৰ পৰিয়ালবিলাকৰ প্ৰতি আছিল কৰবেটৰ অপক্ৰিয়ম কৰুণা। তেনেকুৱা কিছুমান পৰিয়ালকে আনি কৰবেটে চোট হালবানি গাঁৱত পুনৰসংস্থাপন কৰিছিল। সেই পৰিয়ালবোৰেই এদিন কাকো একো নোকোৱাকৈ দেশান্তৰ হোৱা জিম কৰবেটৰ বাবে হিয়া থাকিব কান্দিছিল।

আমি প্ৰথম কোঠাটোত সোমালো। এইটো আছিল জিম কৰবেটৰ শোবনি কোঠা। মজিয়াখন কাঠৰ। ইয়াত আছে দুখন ডাঙৰ টেবুল, এটা ডাঙৰ ষ্টীলৰ বাকচ, বেৰত লগাই থোৱা দুটা আলমাৰি, দুখন দুৱাৰ আৰু খিৰিকী। বেৰত থকা এটা আলমাৰি দেখিবলৈ মোক পাইডজনে। তাত আছে কাঠৰ থাক কিছুমান। সেইবোৰত থৈছিল জিম কৰবেটে তেওঁৰ হেঁপাহৰ বন্দুকবোৰ। আজি সেই বন্দুকবোৰ এই ঘৰত নাই। ফলত অসম্পূৰ্ণ হৈ থাকিল এই মিউজিয়াম। ক'লৈ গ'ল সেই বন্দুকবোৰ? কিছুমান কথা ক'লেহেঁতেন এই বন্দুকবোৰে, যদি সেইবোৰ এই আলমাৰিটোত সজাই থোৱাৰ ব্যৱস্থা ৰখা হ'লহেঁতেন।

ঘৰটোৰ দ্বিতীয়টো কোঠাত প্ৰৱেশ কৰিলো। ইয়াত আছে এখন কাঠৰ টেবুল, তিনিখন বাঁহেৰে নিৰ্মিত চকী, বাঁহৰ টেবুল, বাঁহৰ স্ৰোণ আৰু বেঞ্চ। কোঠাটোত আছে গ্লাছত বন্ধাই থোৱা এখন চিঠি, জিম কৰবেটৰ চহীৰে সৈতে। চিঠিখন তেওঁ লিখিছিল কেনিয়াৰ নেইৰ

ষ্টেণ্ডাৰ্ড বেংকৰ মাৰফতত, ১৯৫২ চনৰ ১৩ জানুৱাৰীত চিৰঞ্জীলাললৈ।

কেম এই চিৰঞ্জীলাল? চিৰঞ্জীলাল আছিল নৈ-জান বেংকৰ মেনেজাৰ। কি লিখিছিল? লিখিছিল— কলাধুংগীৰ এই ঘৰ দুটা যে চিৰঞ্জীলাল বিক্ৰী কৰিছিল জিম কৰবেটে, কৰবেটে নিশ্চিৰে যে এই ঘৰ দুটা 'উইষ্টাৰ হোম' হিচাপে পৰিৱৰ্তন কৰক। তাৰ পৰিবৰ্তে জিমে লিখিছিল যে কলাধুংগী গাঁৱৰ মানুহবিলাকৰ বাবেহে এই ঘৰ পৰিৱৰ্তন কৰিছিল কলাধুংগীৰ কৰা হওক।

ভাৰত এৰি যোৱাৰ আগতে ১৯৪৭ চনৰ ২১ নৱেম্বৰত সম্পূৰ্ণ আচৰ্য্য-পত্ৰ থকা নৈনিজালৰ পাৰ্ব্ণি হাউচটো মিছেছ বাৰ্মা নামৰ মহিলা এগৰাকীক জিমে বিক্ৰী কৰি দিছিল। সেই অধ্যায় পাছত।

মিছেছ বাৰ্মাক জিম কৰবেটে কলাধুংগীৰ ঘৰ দুটাও বেচিৰ খুজিছিল। কিন্তু, মিছেছ বাৰ্মাই ঘৰ দুটা নিৰ্কিন্গল। অন্য কোনো গ্ৰাহকে নোলোৱাত জিমে ঘৰ দুটা বিক্ৰীৰ বাবে এখন পাৰ্বাৰ-অফ-এটনী লিবি দিলে। পাছত মাথোঁ দশ টকাত বেংকৰ মেনেজাৰ মিষ্টাৰ চিৰঞ্জীলালক এই ঘৰ দুটা বিক্ৰী কৰি দিয়া হৈছিল।

নোইৰ পৰা লিখিছিল যদিও কলাধুংগীৰ এই ঘৰ দুটা জিম কৰবেটে গাঁৱৰ মানুহৰ পছন্দমত ভৱন হিচাপে আৰু দেখা নাপালে কেতিয়াও।

চোট হালবানিত স্থাপন কৰা সেই মানুহবিলাকৰ মাটিৰ খাজনা সেন্স এৰি যোৱাৰ পাছতো জিম কৰবেটে কেনিয়াৰ পৰা নিয়মিত পঠিয়াই আছিল তেওঁৰ মৃত্যুশব্দক। জিমৰ মৃত্যুৰ পাছত এই খাজনা মেণীয়েও পঠিয়াই আছিল কেনিয়াৰ পৰা।

এইবোৰ হৃদয়স্পৰ্শী কথা কলাধুংগীৰ এই ঘৰ দুটাই অতি সঘৰনে বুকুত সাবটি ৰাখি থৈছে। সময়ে সময়ে কৰ্ত কৰ্ত কৰে কথাবোৰ এনেকৈ।

এই দ্বিতীয়টো কোঠাত জিমইউৰ পৰিয়ালৰ বাই-ভনী, দুক-সেউতাৰ ফটোৰ লগতে এখন ফটো বেৰত আঁৰি থোৱা আছে। ৰবীন আৰু ৰচিনাৰ। কেম তেওঁলোক?

ৰবীনৰ কথা জিমে তেওঁৰ The Man Eaters of Kumaon কিতাপখনত সজিৱৰে লিখিছে। তিনিমহীয়া ৰবীনক জিমে পোকাৰ টকা মূল্যত কিনি আনিছিল। কুকুৰ এটা। প্ৰথমতে নাম আছিল পিকা। জিমৰ শিশু অৱস্থাত এবাৰ ক'বাব কুকুৰ এটাই জিমক কামুৰি ধৰোঁতে ৰবীন আহি সেই কুকুৰটোক কামুৰি জিমক বন্ধ কৰিছিল। জিম কৰবেটৰ চিকৰবী জীৱনৰ বহু দিনত সিটো ঘৰত দেখা পোৱা লেণ্টাৰ্ণ লেন্স এটা আৰু ৰবীন আছিল জিমৰ নিয়মীয়া সহচৰ। পাছলৈ লগ হৈছিল আৰু এটা কুকুৰ— ৰচিনা। এই ৰবীন-ৰচিনাৰ দুই চকুৰেও দেখিছিল ভয়াৱহ জংঘলৰ বহু কাহিনী। যিবোৰ অৱশ্যে সিহঁতে সিহঁতৰ পৃথকৰ লগে লগি কৰ্মা কৰিব নোৱাৰিছিল। ৰবীনৰ সৈতে পাব কৰা চিকৰৰ বহু কথা জিম কৰবেটে লিখিবলৈ কৰি বহু দিনবোৰতে ১৯৩০ চনৰ কোনোবা এদিন ৰবীনৰ মৃত্যু হৈছিল। লিখত কৰিবোৰে। ৰবীন-ৰচিনাৰ মৃত্যুৰ প্ৰকৃত জৰিৰ দুটা আঙিও কোনেও উদ্ধাৰ কৰিব নোৱাৰিলে।

কাহিনীৰ লগত কাম কৰি থকা সলীয়াজনে মোক দেখুৱাই দিছিল কিশাল চৌহানটোৰ চুক এটালৈ। সেই চুকটোত আছে ৰবীন আৰু ৰচিনাৰ দুটা সমাধি। মৃত্যুৰ পাছত কৰবেটে দুয়োকে

এই ঠাইত সসন্মানে সমাধিস্থ কৰিছিল।

মই লাহে লাহে আগবাঢ়িলো সেই সমাধিস্থলীলৈ। চৌহদটো লোহাৰ গ্ৰীলেৰে ধুনীয়াকৈ আবৰি সজ্জিত কৰি ৰখা হৈছে। ভিতৰত দুটা প্ৰস্তৰ সমাধি। বাওঁফালৰটো বৰিনৰ, সোঁফালৰটো ৰচিনাৰ। এটা কুকুৰ ক'লা-বগা; আনটো ফুটুকা-ফুটুকা। গৌৰীপুৰৰ মাটিয়াবাগৰ সেই ঐতিহাসিক প্ৰমথেশ-প্ৰতিমাইতৰ ঘৰটোৰো প্ৰাংগণত দেখিছিলো এটা সমাধি— এটা হাতীৰ। মৰমৰ হাতীটো মৃত্যু হোৱাত প্ৰমথেশ ভাতৃ লালজীয়ে হাতীটো এই ঘৰটোৰ প্ৰাংগণতেই সমাধিস্থ কৰি এক বিৰল জীৱপ্ৰেমৰ নিদৰ্শন জগতলৈ দেখুৱাই থৈ গৈছিল।

মই দেখা নাই কেনিয়াৰ ন্যেই চহৰত, নৈনিতালত জন্মগ্ৰহণ কৰা এহাল ডমচাইন্ড ডাৰতীয় ভগ্নী-ভাতৃৰ ওচৰা-উচৰিকৈ থকা দুটা সমাধি। কিন্তু তেওঁলোকে নিৰ্মাণ কৰা তেওঁলোকৰ মৰমৰ দুটা কুকুৰৰ, তেওঁলোকৰ জীৱনৰ বহু ইতিহাসৰ পোনপটীয়া সাক্ষী এই ৰবিন-ৰচিনাৰ সমাধি দুটা দেখি মই অৱাক বিস্ময়ত কঁপি উঠিছিলো। আমাৰ দেশত জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল এই দুই ভগ্নী-ভাতৃ জিম কৰবেট আৰু মাৰ্গাৰেট উইনিফ্ৰেড, যাৰ হৃদয়ত থকা অপাৰ-অক্ষয় চেনেহৰ নিদৰ্শন কালাধুংগীৰ এই নীৰৱ সমাধি দুটা। কোনোবা দূৰ-সুদূৰত সমাধিস্থ হৈ থকা আমাৰ দেশৰ এই অচিন-অজান ভগ্নী-ভাতৃহাললৈ অযুত নফুটা কথাৰে মোৰ অন্তৰত বৈ বৈ গৈছে কৃতজ্ঞতাৰ অজস্ৰ নিজৰা। কালি আবেলি ধনগড়ী গে'টত প্ৰথম দেখা সেই সেউজীয়া আবক্ষ মূৰ্তিটো দেখি যে মই হঠাতে জিম কৰবেট ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ সকলো আকৰ্ষণৰ প্ৰতি উদাসীন হৈ কেৱল মাত্ৰ কালাধুংগীৰ এই ঘৰ দুটাৰ প্ৰতিহে আকুল হৈ উঠিছিলো, ক'লা ৰঙৰ লোহাৰ গ্ৰীলেৰে আবৰা দুটা সমাধি এনেকৈ এই ঘৰ দুটাৰ এটা চুকত সজ্জিত হৈ আছে বাবেই নে? হ'ব পাৰে। মই নাজানো।

নৰখাদক বাঘ এহেজাৰ এশ ঊনপঞ্চাশটা জীৱ নিঃসংকোচে বধ কৰা এজন ৰক্ষ চিকাৰীৰ দুটা পোহনীয়া কুকুৰৰ বিয়োগত হৃদয় উজাৰি উথলি আহিছিল হয়তো শোকবিলাপ।

কাষত গাতে লাগি থকা গাঁওখন চোটি হলবানি। নামটো দিছিল জিম কৰবেটে। ভাত এতিয়া পথাৰত খেতি— সেউজীয়া ঘেঁহু খেতি, মাজে মাজে আম গছ। নতুনকৈ ফুল ফুলিবলৈ লৈছে আমৰ। সেই গাঁৱতেই চল্লিশটা পৰিয়ালক বাঘৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা পোৱাকৈ কৰবেটে সংস্থাপন কৰিছিল। আজি ভাত সেই পৰিয়ালবোৰৰ তৃতীয় বা চতুৰ্থ প্ৰজন্মৰ মানুহবোৰ আছেগৈ। সেই গাঁওখন এখন আদৰ্শ গাঁও হিচাপে গঢ়ি তুলিবলৈ কৰবেটে কৰিছিল অহোপুৰুষাৰ্থ। মৃত্যুলৈকে— বায়েক মেগীৰো মৃত্যুলৈকে, কেনিয়াৰ পৰা সেই মানুহবোৰলৈ মাটিৰ ৰাজ্যনা মাথোঁ পঠিয়াই থকাই নহয়, তেওঁ নিজে ছাতে-কামেও এই মানুহৰিনিৰ বাবে লাগি গৈছিল। কৃষিয়েই আছিল যিহেতু এই মানুহৰিনিৰ জীৱিকা, গতিকে পথাৰলৈ নিয়মিত পানী যোগানৰ বাবে তেওঁ নলা ৰান্ধি দিছিল, বান্ধ ৰান্ধি দিছিল। কনৰীয়া জন্তু আহি শস্যপথাৰ নষ্ট কৰিব নোৱৰাকৈ ব'ৰ নদীৰ পাৰৰ শিল আনি পথাৰৰ মূৰত দেৱাল সাজি দিছিল। আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা আৰু মাকৈৰ উন্নত প্ৰজাতিৰ বীজ আনি দিছিল এই মানুহবোৰক।

চল্লিশজোপা আমগছ আৰু ওঠৰজোপা জিউগছেৰে আবৰা বিশাল চৌহদৰ এই মিউজিয়াম ঘৰ দুটা এৰি আহিবৰ সময়ত ৰাভাৰিকতেই ফনটো সেমেকি উঠিছিল। কৰ বাবে? জিম

কৰবেটৰ বাবে, মাৰ্গাৰেট উইনিফ্ৰেডৰ বাবে? বৰিন-বৰ্চিনাৰ বাবে?

ঠিক নাজানো ক'ব বাবে। কিন্তু বাবে বাবে ক'ব পৰিছিল সেই মিনটোলৈ— যিদিনা কাকো একো ক'ব নোৱৰা অবস্থাত এজন দৰু লোকে ইন্তৰাট বহুৰ অতিবাহিত কৰা জন্মভূমি দেশখনক এৰি ওচি যাকলগীয়া হৈছিল এখন বেলেগ দেশলৈ জীয়াই থাকিবৰ বাবে। কিন্তু তেওঁৰ জন্মভূমিয়ে তেওঁক মৃত্যুৰ সময়ত সমাধি হ'ব পৰাকৈ এই বিশাল দেশখনে ঠাই অকল উলিয়াই দিব নোৱাৰিলে? এই প্ৰশ্ন আজিৰ প্ৰজন্মৰ মই মোৰ এই দেশখনকৈ কৰিছোঁ। কুকুৰ দুটাৰ সমাধি দুটা দেশখনে চাব পৰাকৈ যি দুগৰাকী ব্যক্তিয়ে নিজৰ অৱতেই ঠাই অকল উলিয়াই দিব পাৰিছিল, তেওঁলোকৰ সমাধি দুটা চাবলৈ আমি কেনিয়ালৈ যাব লাগিব? পুৱা যে লগ পাইছিলো Information Centreত ধনগড়ী গেটত চেণ্টাবটোৰ কৰ্মচাৰীজনক। তেওঁক সোধোঁতে যে ক'লে সেই কেন্দ্ৰটোত সংৰক্ষণ থকা বৰ জন্তুৰ ছপোৰাৰ ছিম কৰবেটে চাব লৈ গ'ল লাউ। এইবোৰ, এইবোৰ অপবাদ আজিও এই দেশৰ মানুহে সেইজন মানুহৰ ওপৰত জাপি দি আছে? গেটৰ সন্মুখত সেউজীয়া আৱক মূৰ্তিটো থিয় কৰাই থৈও কোনোবাই এনেধৰণৰ সজ্জাবোৰে যে তেওঁৰ প্ৰতি কৰি আছে আজিও— তেওঁ ভাৰত এৰি থৈ যোৱাৰ বাঢ়ি বহুৰ পাছতো— সেই কথা মনত পেলাই মই কটকট হৈ গ'লো অৱাক বেজাৰত, দুৰত।

সেয়েহে মিউজিয়ামৰ পৰা ওলাই আহিবৰ সময়ত গাইডজনে ডিজিটেল বুকখন আগবঢ়াই দিওঁতে মই তাৰ এখিলা পাতত লাহে লাহে লিখি গ'লো অসমীয়াত— 'মই জিম কৰবেটৰ মিউজিয়ামটো চাই তেওঁলৈ ব্ৰহ্মজ্বলি জনালো।'

গাইডজনে চাই থাকিল মোৰ আখৰকেইটা। হয়তো নুবুজিলে একো। নালাগে বুজিব। সমাধিত গুই থকা বৰিন আৰু বৰ্চিনাই বুজিলেই হ'ব।

বাকেশও সুবিছলি কি লিখিলো। ওচৰতে বৈ আছিল। মই অসমীয়াত পঢ়ি দিলো আৰু হিন্দীত অনুবাদ কৰি ক'লো বাকেশক।

এইবাৰ? এইবাৰ গাৰ্মি হাউছলৈ।

পুৱা ধনগড়ীৰ গেটৰ ওচৰত আশিস ঠাকুৰৰ দোকনখনত সোমাইছিলো জাম-জেলী আৰু আচাৰৰ বটল কেইটামান কিনা বুলি— বাকেশ, চন্ম সিং, যোগল সিংহঁতৰ পৰিবাৰসকলক দিবলৈ, গুৱাহাটীৰ মোৰ প্ৰতিকৌশলক দিবলৈ। কুৱাৰ্টিন ব্ৰেণ্ডৰ বটলকেইটা সৰু সৰু। তেতিয়াই আশিসে কৈছিল, নৈনিতাল চহৰত বেই কোনো মানুহেই কৈ দিব পাৰিব গাৰ্মি হাউছটোৰ কথা।

জিম কৰবেট মিউজিয়ামৰ পৰা টোৱিন জিলোৱাটোৰ নিলগত পাহাৰ চূড়াত নৈনিতাল চহৰ। নৈনিতাল জিলাৰ সদৰ ঠাই। কলাধুংগীৰ পৰাই আৰম্ভ হৈছে পাহাৰ, নৈনিতাললৈকে।

হল চহৰ নৈনিতাল, ১৯০৮ ব্ৰিটিশ উচ্চতৰ নৈনিতাল, নৈনি দেৱ, জলি জাল, মালি জাল, ভাহানিৰ উত্তৰ প্ৰদেশৰ ব্ৰীশ্বকলীন ৰাজধানী নৈনিতাল, জৰ্জিয়ান ফেনৰ ব্ৰিটিছনিক গৰ্বৰ হাউছ, ১৮৯০ চনৰ Nainital Yacht Club ৰ Boat Club, ছেডেন পীক, সকলো ভাল পৰিল। মোহনীৰ পাহাৰৰ অপৰূপ সৌন্দৰ্য মোৰ কাষেই ঢলি নোৱাৰিলে। উজ্জ্বল হৈ

মই যাকে পাওঁ তাকেই মাথোঁ সোথোঁ— গাৰ্মি হাউছ ক'ত? মোক মাথোঁ গাৰ্মি হাউছ লাগে।

নামেই শুনা নাই কোনেও গাৰ্মি হাউছৰ। কিয় কৈছিল আশিসে তেনেহ'লে নৈনিতালৰ গাৰ্মি হাউছটো যেই কোনো এজন মানুহে দেখুৱাই দিব পাৰিব বুলি?

শেৰত এবাৰ নৈনি লেকৰ পাৰত সেই ঐতিহাসিক ৰোট ব্লকত প্ৰৱেশ কৰিলো। তেওঁলোকৰ কোনোবাই জানিব পাৰে। এজনে বুজাই দিলে মংগল সিঙক— এইফালে, সেইফালে যাব লাগে।

ক্ৰিষ্টোফাৰ উইলিয়াম গাৰ্মি কৰবেট আছিল নৈনিতাল ডাকঘৰৰ পোষ্টমাষ্টাৰ। আয়াৰলেণ্ডৰ পৰা অহা আইৰিছসকলৰ তেওঁ আছিল দ্বিতীয় প্ৰজন্মৰ লোক। তেওঁ নৈনিতাল চহৰৰ অ'ল্ড-ত'ল আৰু পাহাৰত মাটি কিনিছিল, ঘৰ সাজিছিল। তেওঁৰ পত্নী মেৰী জেন্ কৰবেটে এইবিলাকৰ দায়িত্ব চলাইছিল। দহ-বাৰটা সন্তানৰ মাতৃ। বিশাল এখন সংসাৰ চলাব লাগে। সেই প্ৰয়োজনতেই মেৰীয়ে ঘৰভাৰা দিয়া ব্যবসায়ত হাত দিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

তেওঁকৈ, তেনেকৈয়ে কৰবেট দম্পতীয়ে নৈনিতাল চহৰৰ পাহাৰৰ ওপৰত আয়াৰপাতা নামৰ ঠাইডোখৰত এটা ঘৰ সাজিলে— গাৰ্মি হাউছ। তেওঁলোকৰ বহুকেইটা সন্তানৰ মাজৰ এজন জেমছ এডৱাৰ্ড কৰবেটেৰো জীৱন এইটো ঘৰতেই অতিবাহিত হ'বলৈ ধৰিলে। বহুকেইজন ভায়েক-ককায়েক, বায়েক-ভনীয়েকৰ মাজতো সেই দিনবিলাকতেই মেৰী জিমৰ আটাইতকৈ বেছি সহচৰ আছিল। অন্য ল'ৰা-ছোৱালীৰ দৰেই জিম স্কুললৈ গৈছিল। স্থানীয় ভাষা শিকিলে। হাইস্কুললৈকে গঢ়িলে।

কিন্তু, এই সকলোবোৰৰ মাজতো এক ব্যতিক্ৰমী জীৱন হিচাপে জিম গ'ল জংঘললৈ, হাবিলৈ। কেতিয়াবা ককায়েক টমৰ লগত, কেতিয়াবা টমৰ বন্ধুৰ লগত।

হাবিত তেওঁ ইমান কিবাকিবি দেখিলে, যি তেওঁক পৰৱৰ্তী জীৱনত চক্ৰিগ্ৰজন মানুহক চোটি হালবানিত আশ্ৰয় দিয়াৰ পৰা কাৰণে একে নজনোবাকৈ কেনিয়ালৈ গুচি যোৱা সকলোবোৰ কথা শিকাত সহায় কৰিছিল। জীৱনৰ আদিপাঠ হাবিতেই শিকিছিল।

পোন্ধৰ বছৰ জিম কৰবেট নৈনিতাল টাউন কমিটিৰ সদস্য আছিল। সেই সময়ছোৱাতেই এজন চিন্তাশীল নাগৰিক হিচাপে তেওঁ নিজৰ চিন্তাধাৰা ব্যক্ত কৰিব পাৰিছিল। নৈনিতালৰ সমাজ জীৱনৰ এক অংগাংগী হিচাপে তেওঁ নৈনিতালবাসীৰ বৰ আদৰ্শ আছিল। জীৱিকা নিৰ্বাহৰ বাবে তেওঁ পঁচিশ বছৰ কাল ভাৰতীয় ৰে'লত চাকৰিও কৰিছিল— কুৱেল ইলপেণ্টৰ, এড্ৰিষ্টেট ষ্টেচন মাষ্টাৰ, ষ্টোৰকিপাৰ, ট্ৰেন্সিপ'ৰমেণ্ট ইলপেণ্টৰ বিভিন্ন পদবীত।

বন্ধুৰ ঘূৰি-পকি মানুহক সোধা-পোছা কৰি মংগল সিঙে আনি অকোৱা-পকোৱা বাজাবে আয়াৰপাতা অঞ্চলত এটা পুৰণি ঘৰৰ কাষত গাড়ী ৰখালেহি। এইটোৱেই জিমৰ দেউতাক ক্ৰিষ্টোফাৰ গাৰ্মি কৰবেটে সজা 'গাৰ্মি হাউছ'। স্থান-কালিয়ে জনি ধৰিছে ঘৰটো। নৈনিতাল চহৰৰ বিভিন্ন ঠাইত থাকি থাকি ১৯৩৪ চনত জিম শ্ৰেণীৰ লগত এই ঘৰটোত থাকিবলৈ আহিছিল। আৰু ১৯৪৭ চনৰ ২১ নৱেম্বৰৰ দিনা মিছেছ বাৰ্ণাৰ্ড কনক মহিলা এগৰাকীক ঘৰটো বিক্ৰী কৰি দি চিৰদিনৰ বাবে জন্মভূমি নৈনিতাল, শৈশৱ, কৈশোৰ, যৌৱনৰ নৈনিতালক বিদায় দি কেনিয়ালৈ গুচি গৈছিল জিম কৰবেট।

ঘৰটোৰ ভিতৰৰ পৰা এহাল মুনিহ-তিৰোতা ওলাই আহিল। বাৰ্মা পৰিয়ালে তেওঁলোকক ঘৰটো চোৱা-চিতাৰ দায়িত্বত ৰাখিছে। বাৰ্মা পৰিয়ালৰ কিবাখিনি বন্ধু কিছুমান তাত আছে। কিন্তু তেওঁলোকে একে ক'ব নোৱাৰিলে ঘৰটোৰ বিষয়ে যে ঘৰটোত এসময়ত চাৰিটা বেডৰুম আছিল, ড্ৰয়িংৰুম আৰু ডাইনিং কামৰ হাৰ্ডৱ'ৰ কৰিড'ৰটোত জিম কৰ্বেটে নন্দা মেৰী দৰ্শন কৰিবলৈ বাওঁতে ৪২৬৭ মিটাৰ উচ্চতাত নিধন কৰা পৰ এটাৰ শিং সজাই থোৱা আছিল, পোন্ধৰ মিটাৰ দীঘল আৰু ১.৫ মিটাৰ ব্যাসৰ এটা হাৰ্ডৱ'ৰ দাঁত, বাৰৰ লাওখোলা বেৰত ওলোমাই থোৱা আছিল, দুশ আনী বহুৰীয়া পূৰণি এখন কঠৰ ব'ৰ্ডত আছিল এটা নিয়ানো, ড্ৰয়িংৰুমত আছিল দুটা আফ্ৰিকান টাইবেল ড্ৰাম, জিমে হাৰ্ড শৰ সঁজুলি, টিমৰ নাও এই ঘৰটোত আছিল।

এইবোৰ একে কথা এই মুনিহ-তিৰোতাহালে নাজানে। যি নাজানে বাৰ্মা পৰিয়ালে ঘৰটো কিনি ল'বৰ সময়ত ঘৰটোত কৰবোৰ কি কি সামগ্ৰী থাকি গৈছিল, সেইবোৰৰ পাছত কি ব্যবস্থা হৈছিল।

অ'ক গছবোৰ আৱৰণাত ৰাজ্যটোত তেতিয়াও আছিল— ক্ৰিষ্টোফাৰ গাৰ্ভিয়ে ঘৰটো সাজিবৰ সময়ত, জিম কৰ্বেটে জন্মভূমি এৰি যাবৰ সময়ত আৰু বাৰি বহুৰ আগতে ঘৰটো বাৰ্মা পৰিয়ালক বিক্ৰী কৰিবৰ সময়ত।

বাৰি বহুৰ পাছতো গাৰ্ভি হাউছৰ কৰ্মৰ আৱৰণাতৰ দৰে কৰ্মত অ'ক গছবোৰ বৈ আছে। তাৰ পাতবোৰ সবুজ। নতুন পাত ওলাইছে। যি চাই থাকিলে সেইবোৰ।

২।

সিদিনা কিছু সময় 'পকী'ত

তেজপুৰ চহৰৰ মাজমজিয়াত এই বাস্তাটোৰে জীৱনত কিমানবাৰ খোজ কাঢ়িছোঁ, সীমা নাই। ঠিক সেইখিনিতেই বাস্তাটোৰ কাষতেই এই ঘৰটো আছে সেই কথাও জানো। তথাপি তালৈ যোৱা হোৱা নাই। এই অনুশোচনাই আছিল মুখ্য কাৰণ 'পকী'লৈ যোৱাৰ। ইতিমধ্যে অসমীয়া আলোচনীৰ পাতত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ স্মৃতি বিজড়িত এই ঘৰটো সন্দৰ্ভত প্ৰবন্ধও পঢ়িছোঁ। তেজপুৰ চহৰৰ মাজমজিয়াত অনুষ্ঠিত কুইজ প্ৰতিযোগিতাত 'পকী কি? ক'ত আছে?' প্ৰশ্নটোৰ কোনো উত্তৰ প্ৰতিযোগী দলবোৰে দিব নোৱাৰিলে বুলি এক বিশ্বয়কৰ খবৰো জানিব পাৰিছোঁ। আৰু, জ্যোতি শতবৰ্ষতেই যদি 'পকী' চাবলৈ নাযাওঁ, তেনেহ'লে যাম কেতিয়া? এইবিলাক বিভিন্ন কথাৰ প্ৰসংগ মনলৈ আনি এই বছৰৰ ১২ জুনত শতবৰ্ষৰ বৰ্ষজোৰা সময়সীমা উকলি যাবলৈ পাঁচ দিন থাকোঁতে মই 'পকী' চাবলৈ গৈছিলো। মই বহু বছৰৰ পৰা বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ পোৱা গুৱাহাটী আৰু ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনৰ পি এইচ ডি পোৱা গৱেষকসকলৰ নাম, তেওঁলোকৰ গৱেষণাৰ বিষয় আদি তথ্যবোৰ গোটাই গোটাই ডায়েৰী এখনত লিখি আহিছোঁ। মই আক্ৰেপেৰে কৰ্ত্ত, তেনেবোৰ বহুতো গৱেষণাৰ বিষয় পঢ়ি মোৰ ভাব হয়, এখেতে যদি এইটো বিষয়ত গৱেষণা নকৰি 'পকী'ৰ বিষয়ে গৱেষণা কৰিলেহেঁতেন, তেওঁৰ নিজৰ বাহিৰেও আন

বহুতৰে বহুত উপকাৰ হ'লহেঁতেন। কিন্তু এইবোৰে মোৰ ক্ষণাত্মসূত চিন্তাধাৰাৰ তাৎকালিক কোনো মূল্য নেদেখি এটা ভাল বস্তু চোৱাৰ হেঁপাহেই সিদ্ধি। কিন্তু সময় 'পৰী'ত কটাবলৈ মানুহ কৰিলো।

'পৰী'ত সোমাই য়ই একাদিক্ৰমে কোঠাবোৰ ভৰি ফুৰা নাছিলো। য়ই পোনে পোনে সোমালো বিটো কোঠাত, সেইটো ভিতৰৰ ফালৰ কিছু ডাঙৰ কোঠা এটা আছিল। প্ৰথমতেই পালো ঠীলৰ আলমাৰি তিনিটা। আৰু প্ৰতিটোৰেই ওপৰত আছিল এখনকৈ পোটেইট। প্ৰথমখন গহন চম্ৰ গোহাৰীৰ, দ্বিতীয়খন শোণিত কোঁৱৰ গজেন বৰুৱাৰ। এই দুখনৰ ডলত বগা কাৰ্ডত ব্যক্তি দুগৰাকীৰ নাম লিখা আছিল। তৃতীয়খন চিনিৰ নোকাৰিলো; ডলত বগা কাৰ্ডখন নাই। কাষত আছে দুটা কাঠৰ আলমাৰি। ভিতৰত আছে কিছুমান কিতাপ আৰু আলোচনী। আলমাৰিটোৰ ওপৰত আছে এখন ডাঙৰ আঁট— মাইকী খুঁহ কিছুমানে মাহ মাৰি থকা। কোনে চোঁকিছিল বন্ধ? কাৰো নাম নাই। মোৰ বৰ জন্মিবলৈ হয় গ'ল।

ঠিক তেনেতে এজন মানুহ কোঠাটোলৈ সোমাই আছিল। মানুহজনো নিজৰ পৰিচয় দিলে— লিখন শৰ্মা, তেওঁ 'জ্যোতি ভাৰতী'ৰ মিউজিয়াম এজিটেন্ট। সম্ভৱ, য়ই পোনে পোনে কাকো একো নোকেৰাকৈ, নোসোখাকৈ এনেকৈ আহি কৰ্মচোত সোমোৱাত তেওঁ ক'বাব পৰা হয় কৰি আছিল; বা ভিজিটৰ এজনক সহায় কৰি নিজৰ দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ মিউজিয়াম এজিটেন্ট শৰ্মা কোঠাটোলৈ আহিছিল। আৰু য়োক তেওঁ দুই-এটা কথা ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। লিখন শৰ্মাক য়ই প্ৰাথমিক পৰ্যায়তে ক'ল' যে দুবছৰমানৰ আগতে য়ই কলকাতা মহানগৰৰ মাজমজিয়াত থকা সেই সুবিশাল ঐতিহ্যপূৰ্ণ ভৱনটো 'জোড়াসাঁকোৰ ঠাকুৰবাৰী' চাবলৈ গৈছিলো, প্ৰতিটো কোঠা ভয় ভয়কৈ নিৰীক্ষণ কৰিছিলো আৰু ঠিক সেইভাৱেই য়ই 'পৰী' চাবলৈ আহিছে। য়ই তেওঁক এই কথাবোৰ ইংগিত দিছিলো— কি পৰিপাটিকে ঠাকুৰবাৰী সুসজ্জিত কৰি ৰখা হৈছে। শৰ্মাক য়ই সুধিছিলো— বগা কাৰ্ডত নাম নিলিখা সেই তৃতীয়খন পোটেইট কাৰ? তেওঁ জনাইছিল, সেইখন শিৱপ্ৰসাদ ভট্টাচাৰ্যৰ। য়ই শিৱ ভট্টাচাৰ্যৰ ছবিখন চিনি নোপোৱা বাবে শৰ্মা যদি আচৰিতো হৈছিল, য়ই ক'ব নোৱাৰো। কিন্তু দুখন কাৰ্ডেৰে দুজন ব্যক্তিক চিনাক্ত কৰি দিয়াৰ বাবে এইজন ব্যক্তিকো কিয় কৰিব নোৱাৰি? এইবোৰ কাম নিঃসন্দেহে মিউজিয়াম এজিটেন্টৰে। এইবাৰ য়ই সুধিলো সেই মাইকী মানুহে মাহ মাৰি থকা ছবিখনৰ সম্পৰ্কে। শৰ্মাই ক'লে— ছবিখনৰ নাম 'বিলাৰ বুকুত', আঁকিছে তেজপুৰৰ লক্ষ্মধৰ হাজৰিকাই। য়ই শৰ্মাক এইবাৰ প্ৰশ্নশোণী ক'লো যে এই কথাবোৰ আচলতে লিখা থাকিব লাগে আৰু সেৱা কৰিলে তেওঁৰ নিজৰ কামো কিছু কৰি থাকিব আৰু দৰ্শনাৰ্থীসকলৰো উপকাৰ হ'ব।

তেওঁ মোৰ ওচৰত নাথাকিলেও হ'ব বুলি কোৱাৰ পিছতো মিউজিয়াম এজিটেন্ট শৰ্মাই য়ই 'পৰী'ত থকা সমুদায় সময়বিনিস্ত মোৰ লগতেই থাকিল বহু সৌহাৰ্দপূৰ্ণভাৱে। য়ই শৰ্মাৰ পৰা উলিয়াই লোৱা প্ৰাথমিক কথাখিনি আছিল এনেধৰণৰ— অসম চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক সঞ্চালকালয়ৰ অধীনত 'জ্যোতি ভাৰতী'ত বৰ্তমান ভাৰতপুৰ বিহাৰ হিচাপে কৰনিৰ্ভাৰ কৰি আছে হীৰপ্ৰসাদ মহন্তই। মহন্ত, শৰ্মাকে ধৰি এই কাৰ্যালয়টোত বৰ্তমান দুটা কৰ্মচাৰীৰ

সংখ্যা পোন্ধৰজন। এই কোঠাটোৰ আচবাসসমূহ ৰাজ্য চৰকাৰৰ পৰা দিয়া হৈছে।

এই কোঠাটোত আছে এটা খো-কেছ জাতীয় কাঠৰ আলমারি। প্লাছৰ মাজেৰে চাই দেখিলো ভিতৰত ৰূপকোঁৱৰৰ 'ৰূপালীয়া' নাটকৰ সেই অমূল্য পাণ্ডুলিপিখিনি। কাষৰ আন এটা একেইধৰণৰ খো-কেছত আছে শিল্পীগৰাকীৰ কিছুমান গীতৰ পাণ্ডুলিপি। এই কোঠাটোৰ আন এফালে আৰু দুখন পোট্ৰেইট— ৰূপাণ্ডক বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ আৰু নটসূৰ্য কলী শৰ্মাৰ। এই দুয়োখন আঁকিছে তেজপুৰৰ বীৰেন চৌধুৰীয়ে, আৰু প্ৰথমতে দেখা গহন চন্দ্ৰ গোস্বামী, গজেন বৰুৱা আৰু শিৱ ভট্টাচাৰ্যৰ পোট্ৰেইটকেইখন আঁকিছে তেজপুৰৰ প্ৰয়াত হেম মহন্তই। 'পকী'ৰ সৈতে শোণিত কোঁৱৰ গজেন বৰুৱা আৰু তাহানিৰ নেফা, বৰ্তমানৰ অৰুণাচলৰ, জনজাতীয়সকলৰ আছিল অতি নিকট সম্পৰ্ক। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ককাদেউতাক হৰিবিলাস আগৰৱালা আছিল সুদক্ষ মৌজাদাৰ আৰু ব্যৱসায়ী। তেওঁৰ ৰবৰৰ ব্যৱসায় আছিল। আৰু এই ব্যৱসায় সংক্ৰান্ততেই তেওঁৰ নেফা অঙ্কলৰ অকা, ডফলা আদি লোকসকলৰ লগত ঘনিষ্ঠতা হৈছিল। নিয়মিত এই জনজাতীয়সকল পকীলৈ আহিছিল, নৈশবাপন কৰিছিল। ১৮৭৯ চনত এই পকীত থাকিছিলহি ডফলা গায়সকল। এই পকীত থাকিছিলহি অঁকা ৰজা-বাণীসকল। পকীৰ এই কোঠাটোৰ এটা খো-বজ্জত আছে অৰুণাচলী ৰাইজৰ সৈতে গজেন বৰুৱাৰ ১২ খন ক'লা-বগা ফটো। আৰু তাৰে এখনত নৃত্যশিল্পী গজেন বৰুৱা। এই কোঠাটোত থকা ফেনখন হেনো তেতিয়া নাছিল; এইখন সঞ্চালকালয়ে লগাই দিছে পাছত। এই কোঠাটোৰ পৰা ওলাই আহিলেই এখন চোতাল। পুৰণি অসমীয়া পৰিয়ালৰ ঘৰ এখনৰ চোতাল এখন। চাৰিকোণীয়া, একেই আকৃতিৰ, আগতে ডাঙৰ এনেকুৱা এখন চোতাল কবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ ঠাকুৰবাৰীতো দেখিছিলো। সেই চোতালখনত কবিত্বৰ কৰ্ময়েক মন্মেন্দ্ৰনাথৰ জীৱনী প্ৰজ্ঞাসুন্দৰীৰ লগত অসমৰ সুসন্তান লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বিয়া হৈছিল। ঘোৰ ৰকৈ জানিবলৈ মন গ'ল, এনেকুৱা কি কি উল্লেখযোগ্য ঘটনাপ্ৰবাহ সংঘটিত হৈছিল পকীৰ এইখন চোতালত? কোনে ক'ব মোক? ঠাকুৰবাৰীৰ সেই বিয়াখনৰ কথা মোক কৈছিল সেই মিউজিয়ামটোৰ মহিলা কিউৰেটৰগৰাকীয়ে— যেতিয়া মই তেওঁক কৈছিলো যে মই অসমৰ পৰা আহিছোঁ ঠাকুৰবাৰী চাবলৈ। লিখন শৰ্মাইঁতৰ পোন্ধৰজনীয়া দলটোৱে বাক পকীৰ এই চোতালখনৰ মধুৰ বা ঐতিহ্যপূৰ্ণ ঘটনাবাৰ্ত্তি সংগ্ৰহ কৰিছে, তেওঁলোকৰ মুখস্থ আছেনে? থকাটো বাঞ্ছনীয়। এই ঐতিহ্যময় চোতালখন পাৰ হৈ বাওঁফালে দুটা কামত 'জ্যোতি ভাৰতী'ৰ কাৰ্যালয়। ভাৰ কাষৰ এটা কামত আছে পুৰণি অসমৰ কিছুমান কঁহী-বাটি, কিংখাপ, বাল্যবস্ত্ৰ আদি। এইবোৰ হেনো সঞ্চালকালয়ে স্থানীয়ভাৱে সংগ্ৰহ কৰিছে। লগতে আছে কিছুমান ক'লা-বগা ফটো। এই ফটোবিলাকৰ বিষয়ে একো লিখা হোৱা নাই। মই বিশ্বাস কৰোঁ, এই ফটোবিলাকৰ বিষয়ে ইতিপ্ৰসঙ্গ মহন্তই তথ্য সংগ্ৰহ কৰি লিখি যোৱাটো ভাল হ'ব। এইবাৰ সোমালো পশ্চিমৰ ফালৰ এটা কোঠাত। ইয়াত এটা কাঠৰ আলমারি আছে— য'ত ৰূপকোঁৱৰে ব্যৱহাৰ কৰা চোলাটো সজ্জিত কৰি ৰখা আছে। ঘোৰ ফলনৰ নিভৃততম কোণৰ পৰা উজাৰি আহিল এক অনামী অনুভৱ— এই আলমারিটোত যদি দেখা পালোহেঁতেন ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ সেই প্ৰজ্ঞাৰ চকুযুগলক কি-

কৰ্মৰ সৃষ্টি নিম্না সেই সন্মানৰ চহৰখনক আছ। কি অনুভৱ, কি আকৰ্ষণ। কেৱলমতে
আছে একক কটো— 'সপৰিমাণে জ্যোতিষসমৰ'। এই কটোখনত আছে জ্যোতিষসমৰ,
তেওঁৰ পত্নী দেৱমালী, দুখন পুত্ৰ আৰু তিনিজনী কন্যা। কেতিয়াহেঁতৈ ই'ব এই কটোখন,
লিখা নাই। শৰাই যেন ক'লে, জ্যোতিষসমৰ হৈছে দুখন পুত্ৰ আৰু তিনিজনী কন্যা
আছিল। এই আশংকা কৰিলে— পাঁচজনী। শিহুত এই অনুভৱী ১০৮৩ চনৰ গুৰীতকীয়
ও পুৰাত প্ৰকাশিত আগবঢ়োৱা কৰণ কৰণ-ভালিকা খন চাই লিখিত হৈছিল যে আছিল
শিৰী জ্যোতিষসমৰ ছয়জনী কন্যাৰ আৰু হৈছিল— বেথুনজনী আছিল— এই
ভাৱে, শৰাই এই 'কৰণ-ভালিকা' খন সুন্দৰকৈ একে পাঠৰ প্ৰথম লিখি সৰুসোৱে চকুত
পৰাকৈ খোজৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। 'সুন্দৰভাৱে এটোকে একে 'কৰণ-ভালিকা' কৰি
থোৱা দেখা পাইছিলো। 'কৰণ-ভালিকা' এক কটোত আছে আগবঢ়োৱা। পৰিমাণৰ 'কৰণ'
কেইজনাকীয়া 'সপৰিমাণে জ্যোতিষসমৰ' এটা সুন্দৰ কৰিছিল আছিল 'সুন্দৰ-কৰণিকা' খন।
এই কৰিমাণে এটা কটোখন এই কেৱলমতে দেখা পাগে।

কটোখন প্ৰথমে পাতনি আছে কেৱলমতে এটা বিবেক আছে— ঠিক বিহীন একো
আকাৰ। 'কৰণ' আছে 'কৰণ' পত্নীৰ এক কন্যা, সৰু-কৰণ-সৃষ্টি। এই বিহীন আকাৰ
অংশটোত আছিল মহাৰা পত্নী। 'কৰণ', 'কন্যা' একক কন্যা কটোত লিখি আছে—
'পত্নী'ত মহাৰা পত্নীৰ মনত 'কিটোৰাৰ সন্মান'। 'কৰণ', 'এই' 'কৰণ' 'কৰণ' 'কৰণ'
কৰা 'কৰণ'ত বিহীনসকল অতিৰিক্ত আকাৰ হ'লিছিল, সেই 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
উল্লেখকৰণ অতিৰিক্তজনী আছিল 'কৰণ' পত্নী। প্ৰথমৰ ১১২১ চনৰ ২১ আশ্বিন
জাতিৰ জনক মহাৰা পত্নী পত্নীৰ এনিমিত্ত আছিল। 'কৰণ'ত এই 'কৰণ'ত লগে
লগেই পত্নী হৈ পৰিল 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
জ্যোতিষসমৰ কন্যাই লিখি-লিখি 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
এই 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
সেই 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
পত্নীৰ পত্নীৰ আছে ১২ এনিমিত্ত। এই 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
থকা 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
জ্যোতিষসমৰ কন্যাই লিখি-লিখি 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
এই 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
চিহ্ন চিহ্ন 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
যিহেতু 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
পত্নীৰ 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
হ'লহেঁতৈ।

কেৱলমতে এক কটো 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
সুইতৰ 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত
পত্নী।

'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত 'কৰণ'ত

বন্ধাব ফটো এখন আৰু পুৰণি গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ড কিছুমান। যেনে— বেউলা-গুজাগালি (পৰিচালনা- বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা), আই মোৰ পানেটে (নাটকৰ অংশ) (শিল্পী- মিত্ৰদেৱ মহন্ত), তাবিজ লাগেনে আৰু ই যে দুখৰ কাহিনী (খুন্তীয়া গীত) (শিল্পী- প্ৰফেছৰ ভীম নাথ, পৰিচালনা- কপকৌৰৱ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা)। এই গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ডবোৰ দেখি মোৰ মনলৈ কোনো অনুভৱ নাছিল যে এইবোৰ কোনোবাই দৰ্শনী হিচাপে ইয়াত এনেকৈ থৈছে। বিপৰীতে, মোৰ ভাব হ'ল— ক'তো থ'বলৈ ঠাই নাই বাবেই ইয়াত এইবোৰ এনেকৈ পেলাই থোৱা হৈছে। মই বিস্ময়ত হতবাক হ'লো— সেই খো-বজাটোত তেনেই আলাই-আখানি হৈ পৰি আছে অন্য বহুতো ক'লা ক'লা বস্ত্ৰৰ গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ড। এইবোৰ কি, কাৰ, কিহৰ? তাৰ কোনো ঢুকি পোৱা উত্তৰ নাই। কিন্তু কিয় পৰি আছে এনেকৈ? তাৰ অতি সহজলভ্য উত্তৰ— আমাৰ অনীহা। মই নাজানো, এই ৰেকৰ্ডবিলাকৰ বিষয়ে ৰেকৰ্ড জ্যোতি ভাৰতীয়ে ৰাখিছে নে নাই। কিন্তু এইবোৰৰ তালিকা এখন আমি দৰ্শকসকলে পকী চাবলৈ আহিলে দেখা পোৱাকৈ ৰখাটো হীৰুপ্ৰসাদ মহন্তহঁতৰ দায়িত্ব। হ'ব পাৰে, এইবোৰ গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ড আজি আৰু শ্ৰব্য হৈ থকা নাই। তথাপি এই তালিকাখন সহজলভ্য হৈ থাকিব লাগে। সেয়া কৰিলে, আমি যে এই ৰেকৰ্ডবোৰক অসম্ভৱ কৰি এনেকৈ পেলাই থোৱা নাই, সেয়া প্ৰতিপন্ন হ'ব। আমিহে বিশ্বাস কৰোঁ, এই ক'লা ক'লা গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ডবোৰ আমাৰ কৃষ্টিৰ বৌদ্ধোজ্জ্বল দিন কিছুমানৰ ধ্বংস, স্বচ্ছ সাক্ষী। সেই খো-বজাতে দেখা পালো কিছুমান পকাবন্ধা নীলা বস্ত্ৰৰ ক'ভাৰৰ কিতাপ। এইবোৰ শিল্পীগৰাকীৰ ব্যক্তিগত লাইব্ৰেৰীৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা। এই কিতাপবিলাকৰ ক্ষেত্ৰতো মহন্তলৈ মোৰ একেই বক্তব্য আৰু পৰামৰ্শ থাকিল গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ডবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত কৰাৰ দৰে।

খো-বজাৰ ওপৰত তিনিখন ফটো আছে— (১) 'জয়মতী' নিৰ্মাণৰ কাৰিকৰী দিশৰ ক্ষামত ব্যস্ত জ্যোতিপ্ৰসাদ, (২) 'জয়মতী' কথাছবিৰ জাপিন্ত্যৰ দৃশ্য, (৩) ১৯৩৫ চনত কলকাতাৰ ইডেন গাৰ্ডেনত অসম এছ'চিয়েশ্যনে পতা বিহুৰ সভাপতিৰূপে জ্যোতিপ্ৰসাদ। দেৱালত আছে ১৯৪৮ চনত চৰ্চীত বহি কয় অৱস্থাৰ জ্যোতিপ্ৰসাদৰ এখন ফটো, ১৯২৭ চনত নগাঁৱৰ শুকদেৱ গোস্বামী আৰু স্থানীয় জনৈক শিশু শিল্পীৰ লগত উঠা জ্যোতিপ্ৰসাদৰ এখন ফটো।

এইবোৰ সোমালো এই সেই বহু আকাক্ষিত কোঠাটোত। জ্যোতি ভাৰতী বা পকীৰ বাৰাণ্ডাত উঠিয়ে পায় এই প্ৰথম কোঠাটো। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শোৱনি কোঠা। এই কোঠাটোত আছে— (ক) জ্যোতিপ্ৰসাদে ব্যৱহাৰ কৰা 'আৰ্চি'খন। পৰিয়ালৰ মানুহে কয়, এইখন হেনো কলকাতাৰ Auction Marketত কিনিছিল পাঁচ টকাত। ইয়াৰ মূল ৰঙটো আছিল ক'লা। এতিয়া বাৰ্ণিচ কৰা হৈছে। (খ) দেৱালত দহখন ক'লা-বগা ফটো— (১) ১৯২৭ চনত বিলাতত পঢ়ি থকা কালত সুৰেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা, নিৰিঞ্জানৰ বৰুৱা আৰু জ্যোতি, (২) ১৯২৩ চনত লৰ্ড ৰোজৰবাৰী কনষ্ট্ৰী ইষ্টেট লেকত নাও বহি থাকোঁতে জ্যোতি, (৩) এডিনবাৰ্গ বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়াকালত ছত্ৰ জ্যোতি, (৪) জ্যোতিৰ পিতৃ-মাতৃ পৰমানন্দ আৰু কিশোৰী, (৫) জ্যোতিৰ বৰদেউতাক 'প্ৰতিদ্বন্দ্বি ৰনিকৰ' চক্ৰবৰ্ত্তীৰ আগৰৱালা, (৬) জ্যোতিৰ

কনিষ্ঠ খুৰ্গাকৈ গোপালচন্দ্ৰ আগবঢ়ালা, (৮) নবীন কুমাৰ আগবঢ়ালা, তৰুণ কুমাৰ আগবঢ়ালা, প্ৰবোধ বৰুৱা আৰু জ্যোতিৰ দুই ভাই সূৰ্যপ্ৰসাদ আৰু কমলাপ্ৰসাদ, (৯) স্বৰ্গীয় মহীকান্ত দাস, কিশোৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আৰু শিশু হৃদয়ানন্দ, (১০) নিতু পৰমানন্দ, ভগ্নী অন্নপূৰ্ণা, ভাড়ু সূৰ্য আৰু কমলাৰ সৈতে জ্যোতি।

এইবাৰ মোৰ দৃষ্টি নিক্ষেপ হ'ল পকীৰ অতি মূল্যবান সেই সম্পত্তিটোলৈ; জ্যোতিপ্ৰসাদৰ সাংগীতিক আঙুলিবিলাকে অনুবৰতে তৰাফল বাহি থকা সেই ঐতিহ্যমণ্ডিত অগ্নিটোলৈ। যেন পকীৰ দেৱালে দেৱালে, দুবাৰে-বিৰিকীয়ে প্ৰতিধ্বনিত হৈ উঠি সেই সুৰদী সুৰৰ লহৰ— 'গছে গছে পাতি দিলে ফুলৰে শৰাই...।' মই লাহেকৈ চুই চালাম। যেন শান্ত-সমাহিত এখনি জ্যোতিমুখে সমগ্ৰ অসম কঁপাই গালে— 'আমাৰে সখিয়া আকুল বিয়াকুলে...।' এই অগ্নিটোৰ বিষয়ে দুটামান বাক্য বাক্য কাগজ এখনত লিখিব নহ'ব কিয় নহ'ব?

এইখন বিছনা! বগা কাপোৰেৰে ঢকা। মই কাষতে ব'লো। মানুহ লাগে তেওঁক। মৃত্যুৰ আগে আগেও তেওঁ চিঞৰি উঠিছিল— তেওঁক মানুহ লাগে। আৰু, ১৭ জানুৱাৰীৰ দিনটো মানুহক 'শিল্পী দিবস' পালিবলৈ এৰি দি, মানুহৰ পৃথিৱীখন এৰি থৈ গুচি গ'ল— লুইতৰ পাৰে পাৰে, ভাৰত সাগৰৰ তীৰে, বিশ্বসভালৈ। মৃত্যু কিমান শীতল, কিমান কমল, এই বিছনাখনলৈ চাই অনুভৱ কৰিব পাৰি। শুধু বগা কাপোৰখনত যেন অজস্ৰ আখৰ দ্বিটিক আছে ইফালে-সিফালে। মই সেইবোৰ শৃংখলাবদ্ধভাৱে সজাই তুলিলো এনেদৰে— 'মাটিৰে দেহাটি এৰি জয়মতী জ্যোতিৰে দেহাটি লৈ...।' মই সদায় অনুভৱ কৰোঁ— এই সুবিখ্যাত গীতটি যদি আমি স্কুলত পঢ়া দিনত আমাৰ পাঠ্যপুথিত থাকিলহেঁতেন, আমাক যদি পৰীক্ষাত তাৰ বাখ্যা লিখিবলৈ দিলেহেঁতেন, মই লিখিহেঁতেন— জয়মতীৰ কণত কপকোঁৱৰে নিজকে প্ৰকাশ কৰি, অসুন্দৰৰ সকলো দৃষ্টাৰ্থৰ বিৰূপ প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰি বিশ্ববিজয়ী হৈ গুচি গ'ল সুন্দৰৰ সেই পৃথিৱীলৈ— য'ত মাটিৰ দেহা তেনেই অমূলক; তাত থাকে মাথোঁ প্ৰাণ, প্ৰাণ আৰু শিল্পীপ্ৰাণ!!

এই চিন্ধুৰবৰ্ণীয় বিছনাখনৰ কাষতে আছে এই অসিন্ধুৰবৰ্ণীয় কোঠাটোৰ একমাত্ৰ খিৰিকীখন। তাত আছে এখন সৰু শৰাই। গীতৰ শৰাই? নহয়। এই সৰু শৰাইখনে আহৰি আছে 'অমৃতবাৰী কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামীৰ নামঘোষা'— মই লাহেকৈ গামোচাখন দাঙি চাইছিলো শৰাইখন ঢাকি ধোৱাৰ পৰা। কোঠাটোত আছে টেবুল এখন, জ্যোতিপ্ৰসাদৰ দুখন ভাড়ুৰ পোষ্টেইট— শতবৰ্ষৰ প্ৰজাৰ্ণা হিচাপে এখন আঁকিছে উৰানপৰৰ প্ৰকৃত কেণ্ডে। আৰু আছে কোঠাটোত তিনিখন দুৱাৰ— ইয়াৰে এখন দুৱাৰেদি তেওঁ এখনি চিৰদিনৰ বাবে ওলাই গৈছিল, যাতে পিছৰ দিনবিলাকত আমি সোমাই আহিব পাৰোঁ— এইখন দুৱাৰেদি এইটো কোঠালৈ।

সেই দুৱাৰখন পাব হ'লেই এইটো এটা কোঠা। এই কোঠাটোত আছে তিনিটা কঠৰ খো-বক্স— তাৰে দুটাৰ ওপৰত দুটা চামৰাৰ ছুটকেছ। এই তিনিটা খো-বক্স এটাতে আছে কলান্তক বিক্ৰ ভাড়াই ব্যৱহাৰ কৰা সামগ্ৰীসমূহ— কাঁহী-বাটি, সিলচ, চেণ্ডেল, মোজা, বেজাৰ, বজাই ধোৱা কণত অসম বিধানসভা সভ্যবলয়ৰ প্ৰথমপত্ৰ এখন। ১৯৬৭ চনত

সেইসময়ৰ পৰা নিৰ্বাচিত সৈতে বিষ্ণু বৰুৱাৰ অসম বিধানসভাৰ সদস্য নিৰ্বাচিত হৈছিল। আন এটা বো-বজ্জত আছে নটলুৰ-কণী খৰাই ব্যৱহাৰ কৰা কাঁহী-বাটি, ক'লা কেট আৰু হোতাৰত খোলাসহি-ফোকা বগা ছাট এটা। পেনবটো বো-বজ্জত আছে গজেন বৰুৱাই-ব্যৱহাৰ কৰা কাঁহী-বাটি, কেট, চোলা, টুপী, এছ-ট্ৰে, টেবুল লাইট, পেন এটা; চাহাৰেৰ। কোঠাটোৰ দুটা কাঁহীৰ বো-বজ্জৰ ভিতৰত আছে এই ফটোবোৰ—(১) ইৰাণী হাজৰিকা, গজেন বৰুৱা আৰু সিন্ধু ৰাভা; (২) ব্ৰজেন বৰুৱা, ভবেন বৰুৱা আৰু বিষ্ণু ৰাভা, (৩) ১৯৫৫ চনত খৰাই খজা গজক বিষ্ণু ৰাভা; (৪) প্ৰেম হাৰন, শীলা বৰঠাকুৰ, বড়লন বৰঠাকুৰ, বিষ্ণু ৰাভা, (৫) হৰীশ গোহাৰী; (৬) শিহাৰক বিষ্ণু ৰাভা, (৭) কোলাত পুত্ৰ হেমৰাজক লৈ বিষ্ণু ৰাভা, (৮) বেহেলা বৰুৱাই থকা অবস্থাত শিৱ-ভট্টাচাৰ্য।

এটা বাকচত দেখিলো কেইখনমান প্ৰামোদ্যেন কেৰ্ড—(১) তুৰিয়ে গোৱাল (কথা-জালদিবাম দাস, সত্যীভ-সুপ্তি সেন, শিৰী-সুপেন হাজৰিকা), (২) বেউলা (মেঘদূত বিজ্ঞান শূলা, পৰিচালনা- বিষ্ণু ৰাভা) (৩) বেউলা (সদাশিৱ মন্দিৰ শূলা)।

কোঠাটোত থকা আন এটা বো-বজ্জত আছে হাজৰিকা আপকৰালৰ আৰম্ভ বিশ্ব সৃষ্টি, এখন কাঁহীত পিতলৰ গছ; কিতাপখিনীৰ গহনৰ বাফ; এখন খৰাইত সাঁচিপাতৰ পুথি আৰু ফটো কিছুমান। এই ফটোবিলাকে ব্যক্তি বাৰিছিল যোমৰ টাট মেঘ বিয়েলত বিষ্ণু ৰাভা, নিৰ্মল চক্ৰৱৰ্তী আদি, পুৰণি ৰূপ বিৱেটমৰ সুৰ সমলয়ৰ শিল্পীজন, 'মনোমতী' কথাছবিৰ প্ৰযোজক ৰোহিণী বৰুৱা, লক্ষী-সন্দিকৈ, শুভদেৱ গোহাৰী, 'প্ৰতিজন' কথাছবিৰ নিৰ্মাপকজনত কথাছবিখনৰ তিনিজনকাঁহী শিৰী ইত্য আচাও, পবিত্ৰ বৰকাৰতি, বিষ্ণু ৰাভা, মুকত জাৰি লৈ 'জৱাহৰী'ৰ শিৰী ঊণা কটকী ইত্যাদি।

কোঠাটোত সংৰক্ষিত হৈছে এখন অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্ৰেকবোৰ্ড—'ব'ত দেখুওৱা হৈছে 'পৰী'ত ৰাহৰ কৰা কেবাটাও আলহীসকলৰ তালিকা আৰু তেওঁলোক থকাৰ আনুমানিক সময়। যিয়েই প্ৰস্তুত নকৰক, এইটো এটা বৰ ভাল কাম। ১৮৭১ৰ পৰা ১৯৬২ পৰ্যন্ত মুঠ ৫৪ জনৰ তালিকাখনত প্ৰথম স্থানত আছে ১৮৭১ চনৰ আলহী ডকৰা পাৰ্শ্বকল; আৰু ৫৪ নম্বৰত আছে ১৯৬২ চনৰ আলহী আশ্বিনী আৰ্য্যৱৰণ। দুকৰকৈ মহাত্মা গান্ধীৰ উপৰি ১৯২৭ চনৰ পৰীৰ আলহী আছিল জটিলাল মেহৰ, ৰাজা গোপালচাৰী, বাজেন্দ্ৰ মল্লিক, জ্ঞানমোহন শৰ্মা, জৱাহৰলাল নেহৰু, অক্ষয় কাকৰ আলী; কমলাসেনী চট্টোপধ্যায়, জয়ৰাম কৃষ্ণালী, সুতেন্দ্ৰ কৃষ্ণালী, লক্ষী লাক্ষণী বৰ, শিৱকৰ্ম সেনগুপ্ত, আচাৰ্য শি ৰি জা, শীৰা-এক 'পৰী'ৰ স্তুতি বিনীত আলহী আছিল। স্বামীজী-জৱাহৰ প্ৰাথমিকবাকী মহিলা বৰী ৰাজকুমারী জয়ক কেতিয়ে বৰী হোৱাৰ বৰ পূৰ্বে ১৯৩৪ চনত পৰীলৈ আহিছিল। গোপীনাথ বৰদলৈ, তৰুণৰাম ফুকন, ফখৰুদ্দিন আলী আহমেদ, মহেন্দ্ৰ ৰোহন চৌধুৰী, চন্দ্ৰভদ্ৰা পৰীক্ষাৰী, বিমলাকান্তৰ চলিহা, লক্ষী চন্দ্ৰ বৰদলৈ, মেহৰাজ বৰুৱা আদি অসমৰ লোকসকলৰো উল্লেখযোগ্য আলহন ব্যক্তিত্ব এই 'পৰী'ৰ ব্যক্তিত্বলৈ। জ্ঞানসান্তিৰাম বৰুৱা; বসুন্ধৰা চৌধুৰী, লক্ষীচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ আত্মজন্ম পৰী হৈছিল সুখিত। কি বিভিন্ন কেমেৰা স্তম্ভিসকলৰ আকৰ্ষণৰ বজ্জ আছিল এসময়ত এই পৰী। এই নজাৰো, অতি পৰী চাবলৈ

ইমান বিচিত্র পৰিসৰৰ পৰা লোক আহে নে নাহে।

মই লাহে লাহে চিৰি বগাই ছাদলৈ গ'লো। এইখন ছাদতেই মহাত্মা গান্ধী উঠি আহিছিল এদিন। এসময়ত জনতাক তেওঁ দৰ্শন দিছিল; ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ অহিংস সংগ্ৰামত জনতাক তেওঁ উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। 'পকী'ৰ পৰা ওলাই আহিবৰ সময়ত বহু কথাই মনলৈ আহিছিল— মোৰ জন্মৰ আগতেই মোৰ প্ৰিয়তম শিৰীগৰাকীৰ এই ঘৰটোত মৃত্যু হৈছিল। তেওঁ কোৱা জোনাকী বাটৰ মই কাহিনী শুনিছোঁ, জোনাকী কাৰেঙৰ মই ৰখি দিছোঁ, বুকুৰ ভেজৰে লিখা তেওঁৰ গানবোৰ মই পঢ়িছোঁ— এইবুলি মই বিশ্বাস কৰিছিলো ইমান দিনে। কিন্তু এই যে তেওঁ মহাপোহৰৰ বাবে গুচি গ'ল, সেই বাটেৰে কিমান দূৰ আগুৱাইছোঁ মই, আমি, সকলোৱে? 'পকী' এদিন 'ঠাকুৰবাৰী' হ'ব নে নাই ত'ৰ নোৱাৰো। কিন্তু মই বিশ্বাস কৰোঁ, পশ্চিমবংগত যদি 'ঠাকুৰবাৰী' কবিত পাৰি, অসমত 'পকী'ও কবিত পাৰি। এই বিশাল ঐতিহ্যৰপৰা যথোপযুক্ত সম্মান দিব পৰাটোতেই নিষ্ঠৰ কৰিছে ভৱিষ্যৎ অসমৰ সংস্কৃতিপ্ৰাণ সম্ভাটোক সজীৱিত কৰি বন্ধাৰ সম্ভাৱনীয়তা।

৩।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ

ই বিষ্ণুপ্ৰসাদ চোৰা নাই— কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ ১৯৯৯-২০০০ নাট্যবৰ্ষৰ এখন নাটক বিষ্ণুপ্ৰসাদ। মই বিষ্ণুপ্ৰসাদ পঢ়িছোঁ— মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ বাবে লিখা নাটক বিষ্ণুপ্ৰসাদ।

২০০০ চনৰ ১ জানুৱাৰী তাৰিখে মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে লিখা বিষ্ণুপ্ৰসাদ নাটকখনৰ প্ৰথম পুস্তক প্ৰকাশ হৈছিল। এই নাটকখনেই পাঠশালাৰ ৰতন লহকৰৰ কহিনুৰ থিয়েটাৰে এটা বছৰ তেওঁলোকৰ শ্ৰাম্যমাণ থিয়েটাৰত দৰ্শকৰ বাবে প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। মই ব্যক্তিগতভাবে নাটকখন কোনো ঠাইতে চাব পৰাকৈ সময় মিলাব পৰা নাছিলো বাবে চোৰা নহ'ল। কিন্তু বাতৰি কাকতত যি পঢ়িছিলো, সেইমতে অসমৰ বহুকেইখন উল্লেখযোগ্য ঠাইত নাটকখনৰ দৰ্শনীত দৰ্শকৰ উপস্থিতি আশানুকূপ নাছিল, হতাশজনক আছিল। এনেকুৱা ধৰণৰ মন্তব্য তেজপুৰৰ ক্ষেত্ৰতো শুনা গৈছিল — সেই তেজপুৰ, য'ত হাস্পতালত কেলাৰ ৰোগত আক্ৰান্ত বিষ্ণুপ্ৰসাদ গুই আছিল এটা কোঠাত আৰু সেই কোঠাৰ বাহিৰত বোধন বাচফোৰ নামৰ হাস্পতালৰ ছুইপাৰজন সদায় বৈ থাকিছিল— সি নিজেই তাৰ ডিউটী ঠিক কৰি লৈছে এইটো কোঠাৰ লগত। বোধন বাচফোৰে বিষ্ণুপ্ৰসাদক এৰি থৈ নগৈছিল।

কিন্তু বিষ্ণুপ্ৰসাদ গ'লগৈ— সকলোকে এৰি থৈ। তেজপুৰকো, বোধন বাচফোৰকো।

১৯৬৯ চনৰ ২০ জুন সিদিনা।

পল পল মৃত্যু অভিমুখে আঙুৰাই থকা এক কেপাৰ বোৰীৰ কোঠাৰ বাহিৰত অজিনা-অজনা এজন ছুইপাৰ কেনেকৈ পল পল থিয় হৈ থাকিব পাৰে, সেই স্পিৰিটটো জানিবৰ বাবেই মই মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ বিকুপ্ৰসাদৰ পাত মেজি গ'লো।

বিকুপ্ৰসাদ ৰাভা ভেওঁৰ নাম।

বিকুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ জীৱনৰ তেনেই ওচৰে-পাঁজৰে আছিল চাকিবাকী নাথী— প্ৰিয়বালা, নিকপমা, কনকলতা, মোহিনী। এওঁলোকৰ ভিতৰত প্ৰিয়বালাক বাদ দি তিনিওগৰাকীকে মকত উপস্থাপন কৰোৱা হৈছে। বিকুপ্ৰসাদত লিখা আছে নিকপমাক বাদ দি বাকীকেইগৰাকী আছিল বিকুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ পত্নী। নাটকখনৰ ঠায়ে ঠায়ে এক ব্যক্তিৰ নাম উল্লেখ প্ৰাছিল। ভেওঁ মোহনলাল মুখাৰ্জী। এই মোহনলাল মুখাৰ্জীয়ে লিখা এখন কিতাপ সহকৰ্মীৰ দৰ্শনত বিকুপ্ৰসাদ ৰাভা মই মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ বিকুপ্ৰসাদৰ সমান্তৰালভাবে পঢ়ি আছিলো। আৰু এই কিতাপখনৰ ৯৯ আৰু কেইটামান পৃষ্ঠাত নিকপমাক ৰাভাৰ দ্বিতীয় পত্নী বুলি উল্লেখ কৰা আছে। সেয়া মই পঢ়িবলৈ পাইছোঁ।

যোৰহাটৰ সংগীত শিল্পী প্ৰিয়বালা দত্তক বিকুপ্ৰসাদ ৰাভাই বিবাহ কৰাইছিল। বিবাহত মাথোন কেইটামান মাহৰ ভিতৰতে প্ৰিয়বালাৰ মৃত্যু হৈছিল আৰু পত্নীৰ সেই বিয়োগত প্ৰিয়মাণ আমাৰ বিকুপ্ৰসাদে নাটকখনৰ প্ৰথম দৃশ্যত হাৰমনিয়ামত এটি গীতৰ সুৰ তুলি আছে— 'পৰজনমৰ শুভ লগনত যদিহে আমাৰ হয় দেখ'। পূববানে প্ৰিয়ে এই জনমৰ মোৰ হিয়াৰ অপূৰ্ণ আশা...।'

বলীন শৰ্মা সোমাই আহিল ৰাভাৰ কোঠালৈ— ফালী শৰ্মা ভেওঁ। পত্নীৰ অকলস আৰু দুৰ্ভাগ্যজনক মৃত্যুৰ পাছত বিকু ৰাভাই ৰাতিবোৰ পাৰ কৰিছিল বে'ল ষ্টেনৰ প্লেটফৰ্মত বহি। পি ডব্লিউ ডিৰ বনুৱাৰ ঘৰত বহি। সেই কথা হয়তো ৰাভা পৰা ছাম্পাডলৰ কোঠাত জনবৰতে ডিউটী কৰিবলৈ অহা নাৰ্ছ দুজনীয়ে নাজানিছিল। 'তহঁত দুজনীক মই জনবৰতে মোৰ কোঠাটোত ডিউটী কৰা দেখোঁ। সদায় ডিউটী থাকেনে তহঁতৰ?' সদায় ডিউটী থাকেনে নাথাকে মই নাজানো। কিন্তু সিহঁত দুজনীয়ে মূৰ দুপিয়াইছিল— সদায় থাকে। হয় সিহঁত দুজনীয়ে মিছাকৈ মূৰ দুপিয়াইছিল, নতুবা বোধন বাচফোৰৰ দৰে সদায় বিকু ৰাভাৰ কোঠাত ডিউটী উলিয়াই লৈছিল আৰু সিহঁতে শিকিব খুজিছিল সেই কথা— বোহৰী সৌতৰ বুকুত বুকু দি কোনজন যায় এক অনন্য ধাৰা হৈ, কি আছিল ভেওঁৰ সেই স্পিৰিট!

প্ৰিয়বালাই তুলি যোৱা সুৰ মচিব নোৱাৰি উচুপি উচুপি কান্দিছিল বিকু ৰাভাই। সেই সুৰ প্ৰতিধ্বনি হয় ৰাভাৰ হাৰমনিয়ামত— 'পৰজনমৰ শুভ লগনত...'

আৰু, এয়া নিকপমা। কামাখ্যা পেটৰ কাষত এটা জুপুৰি ঘৰত থাকে এই নাথী নিকলতা। চেনোলা ছেম্পানীয়ে অংকৰমেৰ আৰু মাৰুমেৰ নামৰ দুখন পালা কৰি। নিকপমাই সন্তোষজ্ঞা, খেকসুতী আৰু কালিন্দীৰ কঠ দিব। কুসুম্বৰ আৰু অংকৰমেৰ হ'ব বিকু ৰাভা। মাৰুমেৰ পালাত নিকপমা মাৰুমেৰেৰ মাক হ'ব। মনোমজী, চিৰাজ, এই কথাখিনীবোৰক এই নিকলতা দেখীয়ে অভিনয় কৰিছিল। এই বিকুপ্ৰসাদ ৰাভা আছিল নিকপমাৰ গুৰু। গুৰুদেৱ।

বলীমৰ লগত সিদিনা বিকুপ্ৰসাদ গৈছিল নিকৰ ঘৰলৈ। কথাছকিত সুন্দৰ অস্তিনয় কৰিছিল নিকৰে। কিন্তু কি হ'ব? আইমেটে সন্নিষ্টকৰ বি হৈছিল জয়ন্তী ফুৰণী হৈ। নিকপদা মেৰীৰো একেই। সেই নিকপদা পোতত অজস্ৰ জুখা লৈও বিকুপ্ৰসাদে বৈছিল— 'মই শিল্পী হৈয়েই থাকিম। মানুহৰ শিল্পী। মানুহৰ হালখৰ ভাষা বুজি শোৱা শিল্পী। মানুহৰ দুখ-সুখ, অস্তিত্ব-অনাতি উপলব্ধি কৰিব জনা শিল্পী।'

পুলিচে বিচাৰি ফুৰিছে বিকুপ্ৰসাদক। সপত্ন সন্তোষত বিশ্বাসী বিদগ্ধী কল্পিতমিষ্ট মলৰ সন্ধিয়া সন্ধ্যা বিকুপ্ৰসাদ। আঙি অ'ত, কালি ত'ত। পলাশবাৰীৰ ওচৰত জম্বুবাৰীৰ নামৰ এখন গাঁৱৰ পথাৰত ১৯৪৫ চনৰ শেষভাগত সন্দৌ অসম কৃষক সভাৰ এখন সভা পতা হৈছিল। সেই সভাত বিকু বাজাই ভাষণ দিছিল। ভাতেই গোহা হৈছিল বিকু বাজাৰ এই গীতটো— 'ব'ল-অজস্ৰাই-ব'ল-কৃষক-প্ৰতি-মল/অ' অনুভা সমনীয়া আগবাঢ়ি ফাৰ্ণ ব'ল।' এক আন্তৰ্জাতিক বৈপ্লৱিক বীতৰ পৰা অনুবাদ কৰিছিল। নিকপদায়ো মহিলাসকলৰ লগত ঘূৰি ঘূৰি গ্ৰেমাণা যোগাইছিল।

কিমান কাম বিকুপ্ৰসাদৰ। ভকতপাৰাত এক জনসভাত পাটী এজনে কমবেলু অৰবিন্দ ঘোষ আৰু বিকু অভ্যাস পুলিচৰ দ্বাৰা ধৰাব খুজিছিল। সেই ভকতপাৰাত অৰবিন্দ ঘোষক গ্ৰেপ্তাৰ কৰা হ'ল, 'মইজৰ বিদ্বেষ হ'ল, কমিউনিস্ট কম্বাৰীৰ পুলিচৰ গুলীত মৃত্যু হ'ল।

আজ-দীঘলীত? দীঘলীত বিকুপ্ৰসাদে বাইজক সামৰিক প্ৰশিক্ষণ দিছিল, সপত্ন সন্তোষৰ বাবে প্ৰভুতি চমকিছিল। মদন'ঘোষ, চমিকৰদিন আহমেদ, সতীশ কামচিয়াৰী, নৰেশ্বৰ দাস, বলোৰাম বামচিয়াৰী, প্ৰমোদ বামচিয়াৰী— এই সকলোৰে এতিয়াও কাম কৰি আছে। গোপাল দাসে এতিয়াও বিকুপ্ৰসাদক সেই দীঘলীলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা। কিন্তু আজিকালি দীঘলীত পুলিচ ফিল্ডেই কুৰে বাবে গ্ৰেপ্তাৰলৈকে কড়াকটী লৈ নিৰালৈ কি-থোজা মই। আকৌ অহা বছৰলৈ বহুমান-কৰী মুক্তি ফৰাৰ অধিকেশন পতাৰ কথা। সেই বিবৰণেও কড়াই দীঘলীত বিবৰণে অলোচন কৰিলেগীয়া আছে।

১৯৪৮ চনৰ '১ মে' তাৰিখে নলবাৰীত কামৰূপ জিলা ছাত্ৰ কেন্দ্ৰৰ প্ৰধান আৰু কৃষক-বনুগী পঞ্চায়তৰ পৰা অৱাৰ্জণ। তাক পোতাৰ তাৰিখে অ'ত-ত'ত। দুজন চিৰাহী আহিছে সেই পোতাৰ মালিকলৈ। কি কথা পাতিছে তেওঁলোক দুজনে? 'এইখন ভিত্তিত বিকু বাজা থাকিব। বিকু বাজা বেনিয়েই কৰ, সেইকাৰেবিয়েই জমুৰে সোঁত বৰ। দ্বিটিছ জাহাৰৰ লগতো কমজিলা কৰিছিল আৰু ইণ্ডিয়ান চাহাবৰ লগতো কৰিয়া কৰে। পিছে মানুহবোৰে আকৌ ভাল লায়। বৰ শুলী মনুহ ৰোলে।'

হয়নে? হয়তো হয়। সেইবাবেই ভেজপুৰ হাম্পতালত ফেলাৰৰ বেৰ-পৰ্যায়ত বিহনত পৰি থাকোঁতে নকলী এটাক লগত লৈ 'ক'ৰাৰ বুঢ়ী এজনী আহি বিকু বাজাৰ খোঠাৰ বাহিৰত থলথল অগাই আছে। বুঢ়ীৰ হাতত একোটা গাৰীৰ— 'তাক এটুপি গাৰীৰ নিজহাতে খুৱায় বুজি-অৰিছে।' 'মই মোৰ নিজৰ জাতিহঁতৰ মুখৰ পৰা অৰিছোঁ এইকণ গাৰীৰ।'

বিকু বাজাৰ কি শিল্পিত, সেই শিল্পিয়েই এই বুঢ়ীজন। কিন্তু কেবলী বুঢ়ী। তাইজনো নাজানে এইকণ গাৰীৰ বিকু বাজাৰ ভিত্তিৰে-মায়াম।

সম্মুখৰ এটি অৰ্গেনত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই গানৰ সুৰ কৰি আছে। কৰীন শৰ্মা আৰু বিষ্ণু বাভা কোঠালৈ সোমাই আহিছে। অগাতে এবাৰ ইয়ালৈ আগহীতে বিষ্ণু বাভাই নিজৰ কবিতা এটা এৰি থৈ গৈছিল। কবিতাটো জ্যোতিপ্ৰসাদে ফণী শৰ্মাক গাবলৈ দিলে—

‘ভাঙ ভাঙ ভাঙ ভাঙ লোহাৰ শিকলি ভাঙ/ছিঙ হিঙ হিঙ হিঙ দাসৰ বাহোঁদে-ছিঙ/তন সৌভা তন তন ঘোষিছে বা নিদান/মুক্ত আকাশে উৰে দীপ্ত বস্তা নিচান।’

আৰু জ্যোতিপ্ৰসাদে লিখিছিল— ‘বল বল বল আলোড়ন কম্পন/ঘন ঘোৰ গৰজৰ অদ্ভব কনকন/সীমান্তে প্ৰান্তে শব্দ যে অগণন/অসমীয়াৰ ভাঁওৰ সজ্জিল।’

মই অজিও অনুশোচনা কৰোঁ কহিনুৰৰ মঞ্চৰ মন্থন কৰঠাকুৰৰ নাটক বিষ্ণুপ্ৰসাদে এই দৃশ্যটি চাবলৈ নোপোৱা বাবে— এইটো দৃশ্যতেই অৱতাকনা হৈছিল অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু-মহেশ্বৰ— জ্যোতিপ্ৰসাদ-বিষ্ণুপ্ৰসাদ-ফণী শৰ্মা। কি কৈছিল জ্যোতিপ্ৰসাদে বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভা আৰু ফণী শৰ্মাক? ‘কটকল খেলন্ত বিষ্ণু বেকত, তুমি কৰীল প’লত।’ আশ্বাস সংস্কৃতিৰ পথাৰতো সেইটোৱেই হওক বুজিছা। এই কথনা জ্যোতিপ্ৰসাদৰ।

এই স্পিৰিটোৱেই আগবঢ়িছিল বিষ্ণুপ্ৰসাদ— এবাটে পুলিচৰ চকুত ধূলি দি হাতত ষ্টেনগান লৈ সশস্ত্ৰ বিপ্লৱৰ বিপ্লৱী বিষ্ণুপ্ৰসাদ আনবাটে হাতত জ্যোতিপ্ৰসাদৰ গান আৰু ভাব স্বৰলিপি— ‘জ্যোতি’ৰ গান।

ষ্টেনগান আৰু জ্যোতিৰ গান মিহলি হৈ যি সত্তা হৈছিল, সেয়াই বিষ্ণুপ্ৰসাদ।

১৯৫১ চন। বৰদোৱা মৌজাত চলিছে দুৰ্ভিক্ষ। গাঁৱৰ মানুহে খোৱা নহ পানী ভাঙ ৰাখিলে পোৱা নাই। কনৰীয়া ক্ষু-কোঁৱীয়াও পাবলৈ নোহোৱা হ’ল। সাতোটা মানুহৰ মাজত আধাসেৰ চাউল। আনহাতে দীঘল সেয়েৰী সত্ৰৰ চাৰিটা ‘০’ৰাল ধানেৰে যোঁমাৰি আছে। ‘আমি খাবলৈ ধান কিচাৰিছিলো। বুৰাই দিম বুলিও কথা সিঁজিলো।’ বুৰাইহে বিষ্ণু বাভাই টাইবেল গাঁৱৰ দুৰ্ভিক্ষত পৰা মানুহবোৰক। তাৰ লিঙত গোট খোৱা মনুষ্যধৰ্মিক বিষ্ণুপ্ৰসাদে কৈছে— ‘ভৰালৰ অনিষ্ট নকৰাকৈ ধান লৈ আহকগৈ। জোৰ আখ কৰি আনিব কিন্তু। ডকাইতি নহয়। আশ্বাস প্ৰতিজ্ঞাতি আছে, সময়ত জোখমতে বুৰাই দিম।’

হাতত ষ্টেনগান লৈ ঘূৰি ফুৰা মানুহ এজনে কেনেকৈ সামান্যদৰে কথা কয়, মই বুজি নাপাওঁ। হয়তো তেনে কথা ক’ব পাৰে কাৰেই তেওঁ বিষ্ণুপ্ৰসাদ— সেই স্পিৰিটৰ নাম বিষ্ণুপ্ৰসাদ— সেই নাটকৰ নাম বিষ্ণুপ্ৰসাদ।

‘কলটু ৰাভাৰ ঘৰৰ চোতাল। ৰাতি। গোন্ধিৰ, উলপে। দাস আৰু বিষ্ণু বাভা। পুলিচে পিন্ধালি দি ফুৰিছে। বিষ্ণু বাভাক লাগে। কলটু ৰাভাৰ ঘৰৰ চোতালৰ খেৰৰ ম’মৰ মাজত বিপ্লৱী বিষ্ণু বাভা। খেৰৰ মাজত উলপে বন্ধ হ’বৰ উল্লেখ। খেৰৰ মাজৰ পকাই বুৰ উলিয়াই উলপে দাসে বিষ্ণু বাভাক সুমিছে, ‘অগুনি এতিয়াও ফুৰ্ত্তি কৰিব পাৰিছে কেনেকৈ?’

‘ভাৰমকম্বুত হোটেলত থাকি বিপ্লৱ কৰিব কথা কাহানিও ভাব মাই বাবে।’

‘বিপ্লৱী বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ স্মৃতি কথা। মেঘৰ এতিয়াও প্ৰত্যুদেৰে টোঁৱায়ে ফুৰি আছে, সেইজন বিষ্ণুপ্ৰসাদক যি কহিনুৰৰ মঞ্চত দেখিবলৈ নাপালে বাবে। দিমৰৰ সেইদৰি অত্যাৱেণমক্ৰম জ্যোতি এই অসম্ভৱ কৰ্মৰ নোহাবিলৈ বুলি ঘোৰ অজিও খেল থাকি গ’ল।

তাৰকাযুক্ত হোটেলত থাকি বিপ্লৱৰ কথা কাহানিও ভবা নাছিল বাবেই হয়তো বিকুপ্ৰসাদ ৰাভা মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ কলমত বিকুপ্ৰসাদ হৈ জিলিকি উঠিল। আৰু এই কথা বিকুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ হাস্পতালৰ কোঠাটোতে ডিউটী কৰিবলৈ অহা নাৰ্ছ দুজনীয়ে হৃদয়েৰে অনুভৱ কৰিছিল বাবেই সিহঁতে কোঠাটোতহে মিলাই মিলাই লৈছিল। সেই নাৰ্ছ দুজনীক এবেলি লগ পাই বহু কথা মোৰ সুধিবলৈ থাকি গ'ল— 'কি স্পিৰিটে সিহঁত দুজনীক বিকু ৰাভাৰ কোঠাত ডিউটী কৰিবলৈ প্ৰেৰণা যোগাইছিল, সেই কথা সুধিবলৈ।

বিকু ৰাভাৰ দাম বান্ধি দিয়া হৈছিল দহ হেজাৰ টকা। ওপৰৰ পৰা আদেশ আহিছে যদি জীয়াই জীয়াই ধৰিব নোৱাৰে, প্ৰয়োজনবোধ কৰিলে গুলীয়াই দিব।

বেলশৰৰ নবীন চন্দ্ৰ মেধিৰ ঘৰ। জীয়েক কনকলতা আৰু কেইজনীমান ছোৱালীয়ে গান গাই আছে— 'নিচলা আইৰে আমি খাটি অসমীয়া/অসমী আইৰে আমি ছোৱালী ধুনীয়া।' গীতটোৰ ৰচকৰ্জন বিকু ৰাভা। অচিনাকি বিকু ৰাভা সোমাই আহিল। কনকলতাইতে চিনি নাপালে। সেই অচিনাকি বিকু ৰাভাক কনকলতাই কৈছে— 'বিকু ৰাভা দেশদ্ৰোহী? দেশদ্ৰোহী আপোনালোক। আমি বিকু ৰাভাক ভাল পাওঁ, আমি তেওঁৰ গান পাওঁ, তেওঁৰ পদা ভাল পাওঁ।'

তাৰ পিছত কনকলতাই গাইছে বিকু ৰাভাৰ পদা— 'বাইজে ৰজা মোৰ/প্ৰজায়েই ৰজা মোৰ/সুখৰে পঞ্চায়ত ৰাজ/সাজ মুক্তি সেনা সাজ/হওঁ সমদল আজি বাজ।'

পুলিচে বহুত খবৰ গোটাইছে, বাংগালডোবা চামখাইবাৰীত কনকলতাৰ লগত বাইজে বিকু ৰাভাৰ বিয়া পাতি দিছে। ৰজাবাৰীৰ এখন হাবিতলীয়া ঠাইত বিকু ৰাভা গৈ মিটিং পাতিছিল আৰু অসমখন দুটা অঞ্চলত ভাগ কৰি মুক্ত অঞ্চলৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল। পূব অঞ্চলৰ কমাণ্ডাৰ হৈছে চত্ৰসিং টেৰণ আৰু উত্তৰ কামৰূপৰ পৰা গোৱালপাৰালৈকে এই অঞ্চলৰ কমাণ্ডাৰ বিকু ৰাভা।

পুলিচলৈ এইমাত্ৰ খবৰ আহিছে ৰাভা আৰু তেওঁৰ পৰিবাৰ কনকলতা ধৰা পৰিল। ফকিৰাগ্ৰামৰ ওচৰত। এতিয়া ধুবুৰী জে'লত। সেই কাৰাগাৰত বহি বহি বিকু ৰাভাই ছবি আঁকিছে। কোনে জানো নেপথ্যত গাইছে সেই কবিতা—

'বিকু ৰাভা, এতিয়া কিমান ৰাতি/তুমি সাৰে আছা, সাৰে আছোঁ আমি/আৰু সাৰে আছে প্ৰীতি।'

মদন গোস্বামীৰ নামৰ এক হত্যাকাৰী কয়দীৰ লগত বিকু ৰাভাই কথা পাতিছে— 'সশস্ত্ৰ সংগ্ৰামৰ আমি পক্ষপাতি। কিন্তু হত্যাকাৰী আৰু সশস্ত্ৰ বাহিনী একে হ'ব নোৱাৰে।' এই কাৰাগাৰতে বিকু ৰাভাই লিখিছিল, কুৰি বছৰ জেইল, মাসীৰ হাৰ, সোণপাহী।

বনকলতাৰ মৃত্যু হ'ল। ঠুনঠুন, মুনমুন নামৰ দুটি শিশুক বুদুৰী নামৰ এক ভগ্নীৰ কাষত এৰি থৈ বিকু ৰাভা এতিয়া উৰিষ্যাৰ বঢ়হমপুৰ জে'লত। হাহাকাৰ দেখিছে বলীন শৰ্মাই সৰ্বত্ৰ। বিকু ৰাভাৰ কথা কৈ কৈ আৰ্ত্তনাদ কৰি উঠিছে বলীন শৰ্মাই— 'সি ক'ব, অসমত নিগাজিকৈ বাস কৰা সকলো জাতি-উপজাতি, সকলো ভাষা-ভাষী, সকলো ধৰ্মৰ লোক অসম মাতৃৰ সন্তান, আমি সকলো ভাই। যোৱা চক্ৰি ৰহৰে সি ধুবুৰীৰ পৰা শদিয়ালৈকে

ঘুৰি ঘুৰি এইবোৰ কথা কৈ আহিছে। কিন্তু সেই কথা প্ৰাণেৰে কোনোবাই অনুভৱ কৰিছেনে ?
 নাজানো। সেই কথা ময়ো নাজানো। মাজে মাজে ভাব হয়, এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ
 হিচাপেই বাক ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যই লিখিছিলনে সেই কবিতা — 'বিষ্ণু ৰাভা এতিয়া
 কিমান ৰাতি ?'

এই প্ৰশ্ন কৰিও ক্ষান্ত হ'ব পৰা নাই কবি। সেয়েহে ক্ৰমভাৱে কবিয়ে বিষ্ণু ৰাভাক
 কৈছে— 'বিষ্ণু ৰাভা আকৌ তুলিকা লোৱা ইটাৰ দেৱালত আঁকি যোৱা সেই ছবি '১' ছবিত
 ফুটি উঠে হেজাৰ শিল্পীৰ উত্থান।'

ইটাৰ দেৱালত ছবি আঁকি যোৱা বিষ্ণু ৰাভাৰ স্পিৰিট মই কবিতাত পঢ়িছিলো। কিন্তু
 নাটকত সেই স্পিৰিট চাওঁ বুলি বিষ্ণুপ্ৰসাদ মেলি লৈছিলো। পঢ়ি গৈছিলো নাটকৰ পৃষ্ঠাবোৰ।

শেষ হৈ আহিছে বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ পৃষ্ঠাবোৰ আৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ উপহাৰবোৰ। তেজপুৰৰ
 হাস্পতালত বিয়াকুল মোহিনী ৰাভা। বহু লোক অ'ত-ত'ত বহি, থিয় হৈ বৈ আছে। মন্দিৰ,
 নামঘৰত চাকি জ্বলিছে, মছজিদত ৰাইজে দোৱা কৰিছে, গুৰুদ্বাৰত চাৰ্চত প্ৰাৰ্থনা চলিছে।

আৰু উদ্ভাস্ত হৈ উঠিছে ফণী শৰ্মা। বলদেৱ শৰ্মা। 'সি সঁচাকৈয়ে বিষ্ণু বুজিছা' জাৰ
 হাততেই শংখ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম। মানুহে দুখন হাতেৰে কাম কৰে, সি চাৰিখনেৰে কৰিছিল।'
 আৰ্তকষ্ট ফণী শৰ্মাৰ।

হাতৰ শংখ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম, সকলো এৰি থৈ বিষ্ণু ৰাভা গ'লগৈ।

'মই গ'লগৈ। মোৰ আপোনাৰ দেশ, মোৰ চিকুনি দেশ, মোৰ পুতলা সুফলা, মৰমী
 দেশখনৰ সুৰীয়া সুবদি মাতৰ ৰাইজক এৰি মই গ'লগৈ।'

বিষ্ণুপ্ৰসাদ জপাই থৈলো মই।

আজি ২০ জুন। আকৌ মই এবাৰ বিষ্ণুপ্ৰসাদ মেলি ল'লো। ক'ৰবাত ক'ৰবাত মই
 নিজেই বিভাস্ত হৈছোঁ। হয়তো বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ পাতত মই বিষ্ণু ৰাভাক বিচাৰি উলিয়াবলৈ লিখা
 নাছিলো, বিচাৰি উলিয়াব পৰা নাছিলো। এতিয়া ভাব হয়, সেই যে কাচনুৰৰ মঞ্চত বসন্ত
 মানুহে বিষ্ণুপ্ৰসাদ চাবলৈ যোৱা নাছিল, তেওঁলোকেও বিষ্ণু ৰাভাক বিচাৰি উলিয়াবলৈ লিখা
 নাছিল নেকি ?

পাতবোৰ লুটিয়াই যাওঁতে ইটাৰ আকৌ চকু পৰিল ১৩শ দশাওঁত 'সেইজন ৰাভাত চুনি
 সাৰে আছা/সাৰে আছে ক্ৰম ইটাৰ দেৱাল/মাজনিশা কোনো ৰাজাআলিয়োদি/আক্ষেপ কৰি যায়
 বিষ্ণু ৰাভা নাই।'

মোৰ কোনো আক্ষেপ নাই বিষ্ণু ৰাভা নাই বুলি। হাস্পতালৰ দুজনী ডাক্তাৰ নাৰ্ছ, কেঠাৰ
 বাহিৰৰ এজন ডিউটীৰ ছুইপাৰ আৰু হাতত হেলিল গম্পাৰ লৈ এহা এজনী অফিচিয়ালি গুটাৰ
 সহায়ত মই দেখিবলৈ পালো বিষ্ণু ৰাভা।

সেইজন বিষ্ণু ৰাভাৰ নেপথ্য কণ্ঠ আকৌ ভাৰ্তি আহিছে 'কিতাপখনৰ শেষ পৃষ্ঠাৰ শেষৰ
 শাৰীকেইটাত— 'মই জনজাতিও নহয়, অজনজাতিও নহয়, মই মানুহ মই অমানুহ' আহিব
 সক্ষম। মই কেৱল বিষ্ণুপ্ৰসাদ।'

সেইজন ২০ জুনৰ বিষ্ণুপ্ৰসাদ।

8|

কাঠনিবাৰী ঘাটত

মই যেতিয়া কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ গৈ আছিলো, সেয়া আছিল সাত আঘোণ, ১৯২৮ শক। ২৪ নবেম্বৰ, ২০০৬ চন। বিয়লি বেলা। আঘোণ আঘোণ আয়েল। পাতলকৈ এজাক শীতল বতাহে জুৰাই গৈছে কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ যোৱা দীঘল ৰাট।

ছুম' ভিষ্টা গাড়ী এখনৰ মই কাঠনিবাৰীৰ যাত্ৰী।

একাৱল বছৰৰ আগতে এদিন এই বাটেৰে তেওঁ আহিছিল কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ। এই বাটৰ মূলি উৰিছিল সিদিনা ঘাটলৈ বলা প্ৰতিজ্ঞাক কম্পিত ৰতাহত।

বিশ্বনাথ চাৰিআলিৰ পৰা দহ কিলোমিটাৰ আহি পালো ৫২ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ বাওঁফালে বাঘমাৰী চাহ বাগিচা। কাৰোদে সেই এছিয়াবিখ্যাত মোনাবাৰী চাহ বান্ধিচা। আমাৰ গাড়ী ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ পৰা আঁতৰি সোঁফালে চাহ বাগিচাৰ মাজে মাজে গৈ থাকিল এইবাৰ।

এই বাটেৰেই তেওঁ পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে এদিন কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ গৈছিল।

আমাৰ গাড়ী মোনাবাৰী বাগিচাৰ নিউ লাইনৰ কাষেৰে পিছ দিয়া বাক্তাবে গৈ আছে ঘাটলৈ। চাহ বাগিচাৰ কনুৱাসকলৰ ঘৰবোৰ বাটৰ কাষে কাষে। সেইবোৰ সৰু সৰু ককত আছে কিছুমান সৰু সৰু আশা। আৰু সেই আশাবোৰ জীয়াই ৰখা কিছুমান জন্মদেউ ডাঙৰ। নোকোৱাকৈ, নুশুনাকৈ।

পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে সিমিনা গধূলি বেলিকা এই বটটোৰে এখন গৰুগাড়ী গৈছিল। গাড়ীৰ সন্মুখৰ পৰ্দাখনৰ বৰলটো আছিল সেউজীয়া। ইটফটীয়া পোছৰ-বোৱাৰ বহুখীয়া ল'ৰা এজন আছিল গাড়ীত। বৰুণ তাৰ নাম। আৰু তাৰ বাইদেৱেক। বেলিটো তেতিয়া 'প্ৰলণ্ড সেন্দূৰ বাটি' কেন হৈ পৰিছিল।

গৰুগাড়ীখনে দহ মাইল যাত্ৰা কৰিব ঘটিছিল। ঘাট পাই মানে আন্ধাৰ হ'ব। বেলি ডুব বাব নদীত। গৰুগাড়ী চলি গাভোৱান আকৌ উভতি বাব। ঘটিত জ্বলাই জ্বিৰ গাড়ীৰ জেমটো। 'বহু দূৰলৈ ঘটিত জ্বলাই নিয়া জেমটোৰ পোহৰ টিমিকি টিটুক' জ্বলি থাকিব। বৰুণ আৰু তাৰ বায়েক এই গৰুগাড়ীখনত আহিছে দহ মাইল দূৰৰ বাগানৰ পৰা। বৰুণৰ 'ভিনিহিমেটৰ চাইকেল এন্ট্রিডেন্ট। হাস্পাতালত, টেলিগ্ৰাম পোৱা দুদিন ত'ল। বাগানৰ পাতৰ সময়, 'হীজন চাইম', 'মেউভাৰো ছুটী ল'ব নোৱাৰে।'

গতিকেই টাউনৰ নবম জেৰীৰ ছাত্ৰ বৰুণ গাভোৱানৰ গৰুগাড়ীত উঠি বাগানৰ পৰা দহ মাইল দূৰৰ কাঠনিবাৰী ঘটিলৈ বায়েকক লৈ আহি আছে। চাহ বাগানখনৰ চী হাউছত দেউতাকে হে'ড হিচাপ কৰা কৰে। যোৰহাটৰ হাস্পাতালত ভিনিহিয়েক এন্ট্রিডেন্ট হৈ পৰি আছে। 'এসপ্তাহ হওঁতেই মতি পঠিয়াইছে। সামান্য আঁহত। টেলিগ্ৰামখনত লিখি পঠিয়াইছে 'কাম ছাপ', অৰ্থাৎ 'ম' বৰী'ও লিখিছে। 'ভিনিহিয়েক অলপশুধুৰা মানুহ।'

জাহাজ অহাৰ সময় বাতি ন কৰা। 'জাহাজ বা কোন বাতি আছে। সময়ৰ ঠিক মাই। আৰু কেতিয়াহে নাহেও।'

'আজি জাহাজ ডাউনহে।' এই ডাউন ডিমাৰত উঠি নবন আৰু ডেব বছৰ আগতে বিয়া হোৱা তাৰ বাইদেৱেক শিলঘাটত নামিব। শিলঘাটত তেওঁলোক ষ্টেট ট্ৰেনল'ৰ্ডত উঠিব আৰু যোৰহাটলৈ যাব। 'কাইলৈৰ ভিতৰতে যেনে-তেনে যোৰহাট পাবলৈ লাগে। বৰ জৰুৰী।'

আৰু, ছুহু' ভিক্টৰ কাঠনিবাৰী বন্তি পাৰ হৈ অস্তবাই গৈ আছে। শিক্ৰি মিহা ছয় কিলোমিটাৰখন বাট শেষ হ'ল। এইবাৰ কেঁচা বাস্তা।

কোন বাগানত বৰুণহঁতৰ ঘৰ? মই হিচাপ কৰাত লাগিলো। দহ মাইল নিলগত ঘটিব পৰা। বোৱা কিলোমিটাৰ। কি বাগান আছে? মেনাদাৰী? লখমাৰী? বাঘমাৰী চাহ বাগিচাৰ হে'ড চী হাউছত কাম কৰিছিল নেকি বৰুণৰ দেউতাকে? কিজানিবা বিহালী চাহ বাগিচা? হ'বও পাৰে।

কাঠনিবাৰী গাঁৱৰ মাজেসি পাৰ হৈছে আমাৰ গাড়ী। কেঁচা বাটিৰ ধূলিবোৰ উৰি উৰি পিছলৈ গৈ আছে। আবেলি পৰৰ আবেলি মাহৰ বাটৰ কলৰ গৰু বিবিধত 'ভাগফল চৰাই'ৰ কোলাহল। সিহঁতৰ এতিয়া বাহ বিচৰাৰ সময়। কুঁৱলী ছেন বোৱা শিক্ৰিমাৰে আবেলি মাহৰ সোণালী পথাৰত চামনি ৰাজিছে। অ'ল্ড-স্ত'ল্ড ফলৰ মলাৰোৰ জেক গৈছে। পল্লিক ফেল্ৰ ইঞ্জিনিয়াৰিংৰ পৰী বোপান অটচনিৰ ছেচনিয়ৰ সৌটো। ৰাস্তাৰ পিছিত। বৰুণহঁতৰ গৰুগাড়ীখন যেতিয়া এইবলে গৈছিল, সিমিনা গধূলি একজন বছৰৰ আগতে এই ছেচনিয়ৰটো নাছিল নিশ্চয় ইয়াত।

গৰুগাড়ীত বহুত বস্তু উঠিছে। টিনৰ ট্ৰাংক এটা, হ'ণ্ড-অল্ এটা, ফ্লাস্ক এটা, এখন ইংৰাজী ফিল্ম মেগাজিন। আৰু? আৰু এখন দুৰু দুৰু কঁপা হৃদয়— গাড়ীৰ সমুখৰ সেউজীয়া বৰণৰ পৰ্দাখনৰ আঁৰত।

সোঁটো পশুপালন বিভাগৰ সৰু চিকিৎসালয়। বন্ধ। হয়তো বহুদিনৰ পৰা। চৌহদটোত বনৰীয়া ঘাঁহ-বন গজি গৈছে। কাঠনিবাৰী গাঁৱৰ ঘাঁহ-বন। এই গাঁৱত আছে কিছুমান নেপালী মানুহ, কিছুমান মিঞা মানুহ, কিছুমান বিহাৰী মানুহ, কিছুমান নমঃশূদ্ৰ মাছমৰীয়া মানুহ। এই গাঁওখনৰেই কোনোবা কোনোবা মানুহে বাক একাৱৰ বহুৰ আগতে এদিন দেখিছিল নেকি গধূলি বেলিকা সেউজীয়া বৰণৰ পৰ্দা এখনৰ এখন গৰুগাড়ী? দেখিছিলনে সেই পৰ্দাখনৰ সিপাৰত 'এখন পৰিপূৰ্ণ মুখ। দীঘলীয়া বেলুন যেন গোল গোল হাত' আৰু অসমীয়া পাটৰ সাজযোৰেৰে ওৰণি টানি অহা এখন লাবণি মুখ? সেই পৰ্দাৰ আঁৰৰ পৰা ভাহি আহিছিলনে বিয়াৰ মাহ-হালধি-তেলৰ মলমলীয়া গোন্ধ?

পাইছিলো। মই পাইছিলো ক'বাত কোন কাহানিতেই ভাহি অহা এক বিচ্ছূৰিত সুবাসৰ আকুলতা আৰু মাদকতা এই কাঠনিবাৰী ঘাটত। তাৰেই উন্মাদনাত বনহংসৰ দৰে ধাৱমান মোৰ মনটো আহি উপস্থিত হ'ল এই কাঠনিবাৰী ঘাটত। ক'ত আছিল অটিনা-অজ্ঞানা এক জ্ঞানামী সুৰ, যিয়ে মোক এই কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ উদ্ভাস্ত হৈ টানি আনিছিল?

সেই মায়াময়তা আছিল সেই কাঠনিবাৰী ঘাটত। সেই বাৎময়তা আছিল এই কাঠনিবাৰী ঘাটত। সেই স্বপ্নকাতৰতা আছিল এই কাঠনিবাৰী ঘাটত। মহিম বৰাৰ 'কাঠনিবাৰী ঘাট'ত।

বিশ্বনাথ চাৰিআলি মহকুমাৰ বাঘমৰা মৌজাৰ এইখন গাঁও কাঠনিবাৰী। আৰু এয়া এই কাঠনিবাৰী গাঁৱৰ ঘাট— কাঠনিবাৰী ঘাট।

৫২ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ দাঁতিৰ বাঘমাৰী, মোনাবাৰী চাহ বাগিচাৰ পৰা চৈধ্য-পোন্ধৰ কিলোমিটাৰ নিলগৰ এই নদী-ঘাট কাঠনিবাৰী ঘাট।

১৯৫৫ চনত ৰচিত 'কাঠনিবাৰী ঘাট' গল্পটোত আজিৰ পৰা একাৱৰ বহুৰ আগতে তেওঁ ৰাতি ন বজাৰ ডাউন ষ্টিমাৰ ধৰিবলৈ এই কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ আহিছিল। তেওঁ শিলঘাটলৈ যাব। শিলঘাটত তেওঁৰ ঘৰ। মাজৰাতি গৈ শিলঘাট পাব জাহাজ। তেওঁ দিনে-পোহৰেই আহি ঘাট পালেহি আৰু ঘাটলৈ আহি তেওঁ দেখিছিল প্ৰকৃতিৰ নৈসৰ্গিক পৰিবেশ। তাৰ বিনিময়ত গঢ় লৈ উঠিল অসমীয়া সাহিত্যৰ সেই অপকণ সৌন্দৰ্যৰ পৰিবেশপ্ৰধান গল্প 'কাঠনিবাৰী ঘাট'।

মই আহি কাঠনিবাৰীৰ যি ঘাটত ব'লোহি, তাৰ পৰা মই দেখিলো সমুখত কেৱল আঘোণমহীয়া উদং নদীৰ বুকুৰ কপালী বালি, আৰু বালি। আঁতৰত এক নদীধাৰা বৈ গৈছে। উদাসী এক নদী। শাওণ হেৰুওৱা এক নদী। সেই নদী বৰগাং। অৰুণাচলৰ ফালৰ পাহাৰৰ পৰা বৈ আহি এই নদী কাঠনিবাৰীত ব্ৰহ্মপুত্ৰত মিলিছেগৈ।

কাঠনিবাৰী ঘাটত সেইদিনা তেওঁ দেখিছিল দ'ম হৈ পৰি থকা কয়লাৰ পাহাৰবোৰ, গৰাখহনীয়াত জুকলা হোৱা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰ আৰু পানী শুকাওঁতে ওলাই পৰা ৰাওকন। নাই আজি পঞ্চাশ বছৰৰ পাছত নাই সেই নদী, নাই সেই নদীৰ পাৰ আৰু নাই সেই পাৰত

কাঠনিবাৰী ঘাট। মোক নিৰ্বাক কৰি আজি হেৰাই গৈছে কাঠনিবাৰী ঘাট।

বালিত পোতা বাঁহৰ চাঙৰ ওপৰত খেৰৰ চালি এখনৰ একমাত্ৰ চাহৰ দোকানখন এইখিনিতে আছিলনে? বৰ শকত ক'লা বৰফৰ আদৰ্শীয়া দোকানীজন। তেওঁৰ মাক নোহোৱা ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰে তেওঁ সংসাৰখন চলাইছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত কাঠনিবাৰী ঘাটত চাহৰ সেই দোকানখন দি। জাহাজ অহা নাই। ৰাতি দহ বজালৈকে এই চাংখনত বহি বহি দোকানীজন আৰু অন্য তিনিজনে ব্ৰীজ খেলি আছিল— হাট বান, স্পেড বান, ন' ইম্প। ক'লৈ গ'ল? ক'লৈ গ'ল সেই বাঁহৰ চাং, টু ক্লাবছ, প্লি ডায়মণ্ডছ?

সেইদিনা জাহাজত উঠিবলৈ আহিছিল দুটামান নেপালী পৰিয়াল, দুটামান চাহ বাগিচাৰ কৰুৱা। ক'ৰ পৰা আহিছিল? বিহালী, হেলেম, কেটেলা? তেওঁৰ 'লাগেজ' বুটৰ হ'ত আছিল, তাৰ পৰা কিছু আঁতৰত নেপালী পৰিয়ালটোৱে কতল পাৰি লৈ তাত বহি দীঘলীয়া সুৰৰ গান এটা জুৰিছিল। হয়তোবা সেই গানৰ সুৰে সুৰে 'টুপং' 'টুপং'ক পৰিছিল পাকৰ ঘাটি নদীত। জাহাজ অহা নাই। ৰাতি যিমানেই বাগৰি গৈ আছিল, নেপালী পৰিয়ালৰ দীঘলীয়া সুৰৰ গান সপ্তমৰ পৰা অক্টৱ পাই 'একেটা একামুৰি আৰু দীঘলীয়া হামি'ত পৰিলত হৈছিল। আঘোৰৰ এই বিয়লি বেলা অচিনা বতাহজাকে মোক যেন ওনাই গ'ল সেই দীঘলীয়া সুৰৰ গান। ক'লৈ গ'ল সেই নেপালী পৰিয়াল? জাহাজত উঠি ক'লৈ যাবলৈ আহিছিল তেওঁলোক। সেই ৰাতি কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ?

নেপালী পৰিয়ালৰ পৰা অলপ আঁতৰত বেলিঙৰ মাজত কতল এখনত কেইজনমান চাওতাৰী নে উৰিয়া মানুহে গোলকৈ বহিলে ভজা চাউল চোৰাই আছিল। জাহাজ অহা নাই। নেপালী পৰিয়ালৰ গান যেতিয়া একামুৰি আৰু হামিলেৰূপান্তৰিত হৈছিল, তেতিয়া সেই ভজা চাউল খোৱা মানুহবোৰে নাকত মুড়ি ফুটাইছিল। জাহাজত উঠি পলঘাট পাৰ হৈ পেছেঞ্জাৰ ট্ৰেইনেৰে তেওঁলোক শালনা বাগিচালৈ যাবলৈ আহিছিলনে?

সোধা নহ'ল। তেওঁৰ নেপালী, ভজা চাউল খোৱা মানুহ কাকো একো কথা সোধা নহ'ল।

জাহাজ অহা নাই, ৰাতিবোৰ বাগৰি গৈ আছে।

বৰসহঁতক আৰু সিহঁতৰ ট্ৰাংক, হ'ল্ড-অল্‌বোৰ নমাই দি 'এক ছিংগল' চাহ আৰু 'কল-বিস্কুট' এটা নাকে-কাণে গিলি লৈ গৰুগাড়ীখনৰ গাড়োৱানটোৱে উভতি কাঠনিবাৰী গাঁৱৰ মাজে মাজে গৈ ইমানপৰে চাণৈ বৰসহঁতৰ দেউতাকে চাকৰি কৰা চাহ বাগানখন পালেগৈ। ঘাটত জ্বলাই নিয়া লেম্বটোৰ টিম্বিক-চামাক পোহৰকণ চাণৈ ইমানপৰে নিৰ্বাপিত হ'লগৈ। সেই টিম্বিক-চামাক পোহৰত গচকি-গচকি অহা কাঠনিবাৰীৰ ধূলিয়ৰী বাটৰ গাড়ীখনৰ চকা দুটাই চাণৈ এক অন্ধৃত বহস্যময়তা প্ৰদান কৰিছিল— সেই ৰাতি, কাঠনিবাৰী ঘাটৰ সেই ৰাতি। জাহাজ নহা সেই ৰাতি।

মহাবাতিৰ কীল পোহৰ এটা জিলিকি আছিল। আৰু বৰফ আৰু তাৰ বায়েকে সেই পোহৰতে জাহি জাহি বুটৰ ভিতৰত তেওঁৰ লাগেজ খোৱা ঠাইখিনিৰ কাষতেই হ'ল্ড-অল্‌টো থেলি দিলে। 'বুটৰ ভিতৰীয়া আঁহকত তাৰফ বাকচ, বং, আলকনতৰা, শুকন মাছ,

পোৰা কয়লাৰ' সমাহাৰ। জাহাজ অহাৰ আগতে কালাচীহঁতে বোৰা-বোৰাত ব্যস্ত।

আৰু মমবাতিৰ স্কীপ পোহৰত তেওঁ দেখিলে হৃৎস্পন্দিত শুই শুই মমবাতিৰ পোহৰত ইংৰাজী কিল্লি জ্বলোচনী এখন পঢ়ি থকা বৰুৱাৰ শিতানত বহি আছে। সেই ছোৱালীজনী, যাৰ সন্মী চাইকেল এন্ড্রিডেট হৈ হাম্পডালত পৰি আছে। খোপাৰ ওপৰি তলত এখন পৰিপূৰ্ণ মুখ আৰু কপালত এটা বঙা সূৰ্য— কাঠনিবাৰী ঘাটত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কুৰুত ডুব যোৱা বঙা সূৰ্য।

নাই আজি মহিম বৰাৰ সেই কাঠনিবাৰী ঘাট। মোৰ দৃষ্টিৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰত নাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ, নাই ডুবা তাত বঙা সূৰ্য।

দীৰ্ঘ বৰুৱান নদীয়ে আঁতৰৰ পৰা মোক সুধিলে— তুমি আহত হৈছা? নেকি তুমি বিচাৰি অহা কাঠনিবাৰী ঘাট নোহোৱা হোৱা দেখি?

বাট ভেটি ধৰা ডকা আঘোণৰ বালিচৰে মোক সুধিলে— তোমাৰ স্বপ্নভংগ হৈছে নেকি নদীৰ আকুলতা মেদেখি?

নাই হোৱা। কাঠনিবাৰী ঘাটক লৈ মোৰ কোনো স্বপ্ন নাছিল। কিন্তু মোৰ আছিল এক স্মৃতিগন্ধা মন, যাৰ সুবাসে যোৱা বৰ্ষদিন মোক আডাট কৰি ৰাখিছিল। সিপাৰে শিলবাটীত এদিন স্তব্ধ হৈ যোৱা নদীঘাট দেখি মই স্মৰাহত হৈছিলো। কলীয়াভোৰোবাৰী দুয়োপাৰ ৰাখি পেলোৱাৰ পাছত বন্ধ হৈ গৈছিল নদীঘাট।

এখন দলপ্ৰবাহৰ লগে লগে মৃত্যু হৈছিল শিলঘাটৰ সেই ঘাট— এই ঘাটলৈকেতো আহিব নেপালী ৰুক্মিণী, চাউল ভজা চোৰাই খোৱা মসুহ, বৰুণ, গুৰণি-ভৰুৰ এখন গোল মুখ। আৰু তেওঁ। ৰাতিৰ জাহাজত।

শিলঘাট-বন্ধ হ'ব লগে লগেই হয়তো বন্ধ হৈ গৈছে কাঠনিবাৰী ঘাট। তকাই গৈছে হয়তো কাঠনিবাৰী ঘাট। কাঠনিবাৰীত জীয়াই ৰখা মমতাৰ লকলো বৰী। অজি সেই কাঠনিবাৰী ঘাট নেদেখি মই আহত হোৱা নাই। আজিও, পঞ্চাশ বছৰৰ পাছত, সেই কাঠনিবাৰী ঘাটক বিচাৰি এনেকি আঘোণৰ এক বিয়লি বেলা এই বালি চাপৰিলৈ তপলি মেলা মোৰ মনটোক এনেকৈ সজীৱ কৰি ৰখাৰ কাৰণে মই কিতাপৰ পাতক সেই 'কাঠনিবাৰী ঘাট'ক মোৰ হৃদয়তৰা কৃতজ্ঞতা জনালে।

সমুখত খোজ দিহ মোহৰা বালিচৰ। সেই বালিচৰকো মই সন্মানে হালয় আকুল কৰা অপাৰ প্ৰাৰ্থনা— তুমি যেন এই আঘোণ আৰু অজ্ঞান মৈয়ে বৈ থকা কোনো এক আঘোণৰ বেছি ডুবা পৰত কাঠনিবাৰী ঘাটক বিচাৰি অহা এক স্মৃতিগন্ধা মনক পঞ্চাশ বছৰৰ আগৰ এক মৰহা ফুলাৰ সুপন্ধি-সকলকৈ বিচাৰি ল'বক বাবে শ্ৰেষ্ঠ দিবলৈ।

জাহাজ আছিল। ৰাতি পূৰ্বাৰ পৰা জাহাজ আছিল। কিন্তু, কেবলমতি কৰিব আদিব জাহাজৰ। বালিত লাগি ধৰিছিল। কিবা এটা বেয়া হ'ল।

যোৰহাটৰ পৰা জাহাজ আছিল। সেই জাহাজত যোৰহাটৰ পৰা তিনিহিঁদেউৰ সৰুৱীয়া ভায়েক এজনো আছিল। ঘামু।

আৰু মমুৱে লৈ অহিছে সেই সংবাদ।

আৰু তেওঁ ? তেওঁৰ চাহ বাগানৰ চাকৰি বিচাৰি বিচাৰি ঘূৰি ফুৰা ভোগাবণ্ড জীৱনৰ বহুদিন আৰু বহু ৰাতিৰ মাজত আজিৰ এই ৰাতিটো আছিল এটা বিশেষ ৰাতি।

আৰু, সেই ৰাতি পুৰাওঁতেই তেওঁ শিলঘাটলৈ যোৱা নাহত উঠিল। লগত বৰুণ আৰু বৰুণৰ বাইদেৱক— যালৈ আহিছিল কাম হুৰ্প আৰু ন' বৰী লিৰা এখন টেলিগ্ৰাম— বিখন টেলিগ্ৰাম পোৱাৰ ইমান দিনৰ পাছতো তেওঁলোকে যোৰহাটলৈ নোযোৱা দেখি সম্বন্ধীয় দেওৰ মামু জাহাজত আহি কাঠনিবাৰীঘাট পাইছিলহি।

নাও যিমানেই শিলঘাটৰ ওচৰ চাপিবলৈ ধৰিলে, সিমানেই মনটো উজ্জ্বল লাগি আহিল তেওঁৰ। তেওঁৰ ভোগাবণ্ড জীৱনটোত কাঠনিবাৰী ঘাটত কালি পাৰ হোৱা ৰাতিটোৱে আজি পুৰাটো এনেদৰে কিয় উৰুঙা উৰুঙা লগাই থৈ গ'ল ? কাক সোধো মই ? সম্বন্ধৰ এই বলুকাক ? দুৰৰ সৌ স্বাণবন্ধ ?

'বৰুণৰ বাইদেৱকৰ কেঁটটো তেওঁৰ দৰে দগমগাবলৈ ধৰিছে। টোবোৰে যেন কেঁটটো ভাগ বাটি লৈ যাব।' কিয় এই অনুভৱ তেওঁৰ ?

'কেতিয়াবা যোৰহাটলৈ গ'লে বাইদেউৰ তালিও যাব, ঠিকনা মনত আছে নহয় ?' আছে।

তেওঁ যাবনে বাক যোৰহাটলৈ ?

'আৰু, কাঠনিবাৰী ঘাটেদি যাবলগা হ'লে আমাৰ বাগানৰ ঘৰলৈ যাবই।'

তেওঁ যাবনে বাক বাগানৰ ঘৰলৈ ?

হয়তো তেওঁ কেতিয়াবা যোৰহাটলৈ যাব। কিন্তু বাইদেৱকৰ তালি ? মই নাজানো।

হয়তো তেওঁ কাঠনিবাৰী ঘাটেদি যাব কেতিয়াবা। কিন্তু বাগানৰ ঘৰলৈ ? মই নাজানো।

কাক সোধো মই ? পুৰাৰ সেই দগমগীয়া সূৰ্যটোক ? কি উত্তৰ আছে সেই সূৰ্যটোৰ ওচৰত মোৰ এই প্ৰশ্নৰ ?

'ককাইদেউৰ মটৰ এঞ্জিনডেণ্ট হৈ পিছদিনাই সকলো শেষ।' কথাবাব কৈ উদ্বেজনাত ঘামিছিল মামু।

যোৰহাটলৈ যোৱা পুৱা ন বজাৰ বাছত ছেকেণ্ড ছীটেও বহি আছিল বৰুণ আৰু বাইদেৱক। মামুৰ কথা তেওঁলোকে শুনা পোৱা নাছিল।

মামু জঁপিয়াই বাছত উঠিল। পাৰত কঁপি থাকিল এখন নদী, এখন নাও। আৰু শিলঘাট। আঁতৰত কাঠনিবাৰী ঘাট।

আৰু কেতিয়া টোবোৰে কেঁটটো ভাগ ভাগ কৰি লৈ গ'ল।

আজি আবেগৰ এই কুঁৱলীসনা গধূলি কাঠনিবাৰী ঘাটত বৈ সম্বন্ধৰ এই উদাসী বালিচাপৰিক মই প্ৰাৰ্থনা কৰি কৈছোঁ— তেওঁক কোৱা, তেওঁ যেন নাযায় যোৰহাটলৈ, নাযায় বাগানৰ ঘৰলৈ।

কিন্তু, মই কামনা কৰিছোঁ ভোগাবণ্ড, জীৱনত অত-তত ঘূৰি-ফুৰি এলিন তেওঁ কাঠনিবাৰী ঘাটলৈ আহক। আবেগৰ এক বিয়লি বেলা লাহকিজন, যেনাবাৰী গে'টেৰে দুই কিলোমিটাৰ তেওঁ পকী ৰাস্তাৰে আহক, তিনি কিলোমিটাৰ তেওঁ শিল দিয়া ৰাস্তাৰে আহক। নিচে-

পোহৰে আহি ধূলিয়ৰী বাটত খোজ পেলাই তেওঁ কাঠনিবাৰী ঘাট পাওকহি। এই ঘাটত তেওঁৰ বাবে বৈ থাকিব মাথোঁ ধূসৰ বৰণৰ ৰাশি ৰাশি বলুকা। শাৰী শাৰী ঝাণ্ডন।

আকাশত থাকিব তেতিয়া কপালী আঘোণ।

তেওঁৰ হৃদয়ৰ ধূলিয়ৰী বাটেদি ধূলি উৰুৱাই আহি থাকিব এখন গৰুগাড়ী। আঘোণৰ বতাহে কঁপাই দিব গৰুগাড়ীৰ সমুখৰ সেউজীয়া পৰ্দাখন। আৰু পৰ্দাৰ সিপাৰে কঁপি থাকিব এখন অস্পষ্ট আকাশ।

এটা ট্ৰাংক, এটা হ'ণ্ড-অল, এটা ফ্লাস্ক নামিব গৰুগাড়ীৰ পৰা। কাঠনিবাৰী ঘাটত।

৫।

স্মৃতিগন্ধা

নৈখন পাৰ হৈয়ে যিখন চহৰত সোমালো, তাৰ নাম ডুমডুমা। নৈখন, যাৰ মলংখনত কোনো নাম নাই, সেইখনৰ নাম ডুমডুমা। ঠিক এই ঠাইৰ পৰা, য'ত কিলোমিটাৰ পোষ্টত ডুমডুমা শূন্য বুলি লিখা আছে, পঞ্চবটলৈ থাকিল হয় শ পইষষ্ঠি কিলোমিটাৰ আৰু পূবলৈ চৈখোবাঘাটলৈ চৌবিশ কিলোমিটাৰ।

এইখন কাৰ চহৰ ডুমডুমা, যাক বিচাৰি বিচাৰি মই এই প্ৰান্তৰ পাইছোঁহি? এই চহৰ নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ চহৰ ডুমডুমা। সেয়েহে তেওঁৰ আত্মজীৱনী হিচাপে প্ৰকাশ পোৱা কিতাপখনৰ নাম 'ডুমডুমা ডুমডুমা'। এই কিতাপখন হাতত লৈ মই প্ৰৱেশ কৰিছোঁ এইখন চহৰ ডুমডুমালৈ। এইখন এখন স্বপ্নৰ চহৰ। নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ স্বপ্নৰ চহৰ ডুমডুমা।

মাকুম নামৰ সৰু জংশনটো পাৰ হৈ ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ ৩৭ ৰে আহি আহি এই চহৰত সোমালো। এইছোৱা পথত মোৰ সৈতে আহি আছিল কেইবাখনো মনোমোহা চাহ বাগিচা— হাপজান, ওকানগুৰি-হিলিকা, হানচৰা। মোৰ কাষে কাষে এইছোৱা পথ আহি আছিল কিছুমান সৰু সৰু ৰেল ষ্টেশ্যন— ব্ৰডগজ লাইনৰ ওপৰেদি— মহকুমা জংশন, হাঁহচৰা, ডুমডুমা টাউন।

বাৰ্ণকালে চহৰখনৰ প্ৰথমটো পথ— নিৰ্বোধ চৌধুৰী পথ। এটা ঠেক, কেঁচা আলিবাট।

হালধীয়াত ক'লা বঙেৰে এখন ছাইনব'ৰ্ড— 'নিৰোদ চৌধুৰী পথ'। হৃদয় মোৰ স্পৰ্শী গ'ল এই ছাইনব'ৰ্ডখনে। আচলতে এই ছাইনব'ৰ্ডখনেই যেন টানি আনিছিল মোক আৰু মোৰ দৰে বহুতকে, উজ্জনিৰ এই সৰু চহৰখন ডুমডুমালৈ।

'ডুমডুমা'— নামটোৱেই মোৰ ৰোমাণ্টিক ৰোমাণ্টিক লাগে। হয়তো এই চহৰখনৰ এই নামটো কেতিয়াও ইমান ৰোমাণ্টিক যেন নালাগিলহেঁতেন, যদিহে ইয়াত অসমীয়া সাহিত্যৰ এজন অভিশয় ৰোমাণ্টিক গল্পকাৰ আৰু ঔপন্যাসিক নিৰোদ চৌধুৰীৰ জন্ম নহ'লহেঁতেন।

আচলতে মই নিৰোদ চৌধুৰীৰ চহৰ ডুমডুমা বিচাৰি ডুমডুমালৈ আহিছোঁ। তেওঁ সশব্দে বিচৰণ কৰি আছে মোৰ হাতত থকা এই কিতাপখনত— 'ডুমডুমা ডুমডুমা'।

এই চহৰখনত নিৰোদ চৌধুৰীয়ে বিচাৰি পাইছিল জীৱনৰ অপূৰ্ব স্বাদ। এইখন আছিল উজ্জনি অসমৰ একমাত্ৰ চহৰ— য'ত কামৰূপৰ মানুহ কিছুমান ব্যবসায় কৰিবলৈ আহি এসময়ত কামৰূপীয়া গোন্ধ থকা এটা ক'লনী গঢ়ি তুলিছিল। তেনেকৈয়ে আহিছিল এদিন নিৰোদ চৌধুৰীৰো দেউতাক নলবাৰীৰ সানেকুছি গাঁৱৰ পৰা এই চাহ গছেৰে আৱৰা সৰু চহৰ ডুমডুমালৈ। মৰাণ, মটক, কছাৰী, সোণোৱাল আদি বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মিলনভূমি এই চহৰ ডুমডুমাৰ আছে চাহ গছৰ পাতৰ সুবাসেৰে নিমজ্জিত এক বিচিত্ৰ সাংস্কৃতিক ৰূপৰেখা। প্ৰাক্-স্বাধীনতা কালৰ ব্ৰিটিছ অধ্যুষিত এই ডুমডুমা চহৰ আৰু তাৰ দাঁতিয়ে-কাষৰে থকা মনোমোহা চাহ বাগিচাবিলাকত গঢ় লৈ উঠিছিল অন্য এক সংস্কৃতি। আৰু এই সকলোবোৰৰ মাজতেই ডাঙৰ-দীঘল হৈ শৈশৱ-কৈশোৰ-যৌৱনৰ বহু বছৰুলীয়া সময় এইবোৰতে পাৰ কৰি নিৰোদ চৌধুৰীয়ে দি গৈছে অসমীয়া সাহিত্য জগতলৈ কোনো কালে পাহৰিব নোৱৰা মনোৰম গল্প আৰু উপন্যাস সম্ভাৰ। এই সকলোৰেইতো সাঙুৰি তেওঁৰ এই উপন্যাসসদৃশ জ্ঞানাজীৱনীখন— 'ডুমডুমা ডুমডুমা'।

অসমত সহঃঅভিনয়ৰ পাতনি মেলিছিল ডুমডুমাত সৈনিক শিল্পী ব্ৰজনাথ শৰ্মাই। ১৯০৪ চনত স্থাপিত হৈছিল ডুমডুমাৰ নাট্যমন্দিৰ— আজিৰ আজাদ ৰোডত। সপ্তাহটো ব্যবসায়-বাণিজ্য কৰি পাৰ কৰা ডুমডুমাৰ মানুহখিনিয়েই গঢ় দি তুলিছিল এই নাট্যমন্দিৰ। চৰকাৰী চাকৰিয়াল, চাহ বাগিচাৰ কৰ্মচাৰী— সকলোৰে হৃদয়ৰ আছিল এই নাট্যমন্দিৰ। এই মঞ্চটিৰ বাবে দৃশ্যপট আঁকিছিল ডিব্ৰুগড়ৰ বিখ্যাত শিল্পী মুক্তিনাথ বৰদলৈয়ে। বৰদলৈয়ে ৰোহিণী কুমাৰ বৰুৱাৰ 'মনোমতী' কথাছবিখনত 'কৈহোৰাম'ৰ চৰিত্ৰত অভাৱকীৰ অভিনয় কৰিছিল। বহু সময়ত মূল অসমীয়া নাটকৰ অভাৱত বাংলাৰ পৰা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি এই নাট্যমন্দিৰত মঞ্চস্থ কৰা হৈছিল। 'হিন্দু বীৰ', 'মেঘাৰ সন্ধ্যা', 'ছত্ৰপতি শিৱাজী'। এই মঞ্চলৈ আহিছিল যশী শৰ্মা। এই মঞ্চৰ এক উল্লেখযোগ্য ভাৰক আছিল ডুমডুমাৰ ব্যবসায়ী উমা মেধি। আত্মজীৱনীখনত দীঘলীয়াভাৱে জীৱনী লেখকে ডুমডুমাৰ এই নাট্যমন্দিৰটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে। কিন্তু তেওঁ আক্ষেপেৰে ৰোমন্থন কৰিছে যে এই এশ বছৰীয়া নাট্যমন্দিৰটোৰ বিষয়ে ইতিহাস সম্বলিত গ্ৰন্থ এখন লিখিত হ'ব পাৰিলেহেঁতেন, কিন্তু নহ'ল। মই বিচাৰি বিচাৰি, মানুহক সুখি সুখি আজাদ ৰোডৰ এই অসমীয়া নাট্যমঞ্চখন চাবলৈ গৈছিলো, যি নিৰোদ চৌধুৰীৰ এই আত্মজীৱনীখনত এটা উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ

আছিল। এতিয়া এইটো নতুনকৈ নিৰ্মিত অবস্থাত আছে। এয়া 'ডুমডুমা অসমীয়া পুঁজা আৰু নাট্যমন্দিৰ সমিতি'। ইয়াৰ গেটখনৰ দাতা ডে এন ডেকা। নাজানো ২০০৪ চনত এশ বছৰ পূৰ্ণ হোৱা এই নাট্যমন্দিৰটোৰ য'ত অসমৰ প্ৰথম সহ-অভিনয়ৰ সূচনা হৈছিল বহু দিনৰ আগতে, কোনে, কেনেকৈ শতবৰ্ষ পালন কৰিছিল। নগৰখনত সোমাহেই প্ৰথম আজাদ ৰোডলৈ যোৱাৰ মোৰ মূল ইচ্ছাটো আছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মাক কোনোও নেদেখাকৈ এবাৰ প্ৰণিপাত জনাবলৈ।

তাৰ পিছতেই মই ঢাপলি মেলিছিলো 'নেহৰু পথ'লৈ। ডুমডুমা ভ্ৰমণৰ মোৰ মুখা কাৰণ আছিল এই 'নেহৰু পথ'। কিয়? বিচিত্ৰ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ। কলেজৰ গৰমৰ বছৰ এদিন। গুৱাহাটীৰ পৰা নিৰ্বোধ চৌধুৰী আহিছিল এই 'নেহৰু পথ'ৰ নিজৰ তৰলৈ। এদিন তেওঁ দেখিলে, ঘৰৰ সন্মুখৰ ৰাস্তাটোৰে বগা ছুট-পেণ্ট পিন্ধা যুৱত 'ফ্ৰেট ইট' লগোৱা, যুৱত দীঘল পাইপ এডালেৰে এক ইউৰোপিয়ান চাহাব কাৰো ফালে নোচোৱাকৈ খোজকাটি গৈ আছে। এই দৃশ্য বহুদিন তেওঁ লক্ষ্য কৰিলে, আৰু এদিন তেওঁ জানিলে, সৰু-লোৱে তাজিলাৰ পাত্ৰ এই বিদেশী, মানুহজন 'পগলা চাহাব'। আৰু এদিন এই 'পগলা চাহাব'ক অনুসৰণ কৰি কৰি তেওঁ সোমালগৈ 'পগলা চাহাব'ৰ বাগিচা এখনৰ বহু। টিনপাতৰ বহুলা এটাত। আৰু এই বহুলাতেই তেওঁ আৱিষ্কাৰ কৰিলে এক অভাৱবশীৰ্ণ পৰিৱেশ, যাৰ আশে মাথোঁ কৰণ সুৰ আৰু শীতল উৎকণ্ঠা। এই 'পগলা চাহাব'ক তেওঁ কণাতুৰ কৰিলে তেওঁৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ অমূল্য গল্প 'চাৰ্মেল মেমচাব'ৰ সেই সূচীৰূপত 'বাকলে চাহাব'লৈ। ড' ভূপেন হাজৰিকাৰ সেই মনোৰম সুৰেৰে সজীৱ 'অ' বিদেশী বহু, এই বহুকে চাহাব, আৰু চাৰ্মেলিৰ প্ৰণয়-কৰণ জীৱনৰ সন্ধান কৰিবলৈকে যেন মই সংগোপনে আহি নেহৰু পথৰ ওলফ ফুলৰ এখন চোতাল বিচাৰি ফুৰিছিলো। এই পথেৰেই অসমীয়া সাহিত্য, অসমীয়া চিনেমাৰ এক যুগান্তকাৰী নায়ক এসময়ত খোজকাটি গৈছিল। সেই ওলফজোপাৰ তলতেই নিৰ্বোধ চৌধুৰীয়ে তেওঁক প্ৰথম আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। মোৰ কোনো আক্ষেপ নাই সেই ওলফজোপা মই বিচাৰি নোপোৱাত-- বিচাৰি যে আহিছিলো, তাতেই মোৰ তৃপ্তি।

ডুমডুমাক যুগমীয়া কবি এই ৰোমান্টিক সাহিত্যিকগৰাকী নিৰ্বোধ চৌধুৰীয়ে আৰু বহু মনোৰম গল্প-উপন্যাস ডুমডুমাব পটভূমিত লিখি থৈ গৈছে। এই চহৰতেই কোনোবা এজনী ছোৱালীক ল'ৰাৰ সাজ-পোছাক লিফাই ল'ৰাৰ দৰে কৰি ৰাখিছিলো। এই ঘটনাটোকেই কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁ লিখিছিল সেই গল্প 'অংগে অংগে শোভা'। তেওঁৰ আন এক মনস্তাত্ত্বিক গল্প 'বৈজয়ন্তী', চাহ বাগিচাৰ পটভূমিত সেই মনোমোহা উপন্যাস 'নাম ৰাখিলো বাসৰী', এইবোৰে যেন মোক মোহাচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছে আৰু ডুমডুমাব এই ডৰ দুপৰীয়া। স্মৃতিত শত শতকুল বিচাৰি যেন ডুমডুমা মই চলাথ কৰিম। ডুমডুমাব কোন সেই আছিল অচিন ভাইভাৰ, যাক কেন্দ্ৰ কৰি কৰি এই ডেকা উপন্যাসিকগৰাকীয়ে লিখিছিল 'সেহ পেটল'?

আৰু ডুমডুমাব সমাজ জীৱনৰ এটা অনুপম চৰিত্ৰ 'সৰু কাইটি'। সৰু কাইটিৰ ভনীয়েকৰ নাম হাচনাহানা। 'নামটোৰ মই প্ৰেমত পৰিছিলো। সেইটো নামেৰে হই এখন উপন্যাসেই লিখিছিলো। পুনৰ মুক্তিৰ উপন্যাসকৰ নাম দিছিলো 'মেঘৰ হাঁ'।' এয়া অকপট বীক্ষাবোধক

আছিল ডুমডুমাৰ প্ৰেমত আকণ্ঠ ডুবি থকা ঔপন্যাসিক নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ।

আৰু 'ডুমডুমা ক্লাবৰ পটভূমিত মই উপন্যাস এখনো লিখিছিলো। সম্পূৰ্ণ ক্লাবভিত্তিক নহ'লেও মূল চৰিত্ৰ এটাক মই ক্লাবৰ পৰিবেশত জীপ দিছিলো। উপন্যাসৰ নাম 'স্মৃতি গন্ধা'।' ডুমডুমাৰ আকাৰৰ, সমাজ জীৱনৰ যিমানবোৰ চহৰ অসমত আছে, নিশ্চয় সেই সকলোবোৰৰ ভিতৰত ডুমডুমা একমাত্ৰ আৰু একক চহৰ— যাক কেন্দ্ৰ কৰি কোনো এক সাহিত্যিকে অসমীয়া ভাষাত ইমানবোৰ গল্প-উপন্যাস সৃষ্টি কৰি ঠাইখনকেই মহিমামণ্ডিত কৰি থৈ গৈছে।

ডুমডুমাৰ সমাজ জীৱন তেনেই সীমিত প্ৰচাৰিত, কিন্তু চহৰখনৰ সেই পুত্ৰ নিৰ্বোধ চৌধুৰীয়ে বহু যুগলৈকে চহৰখনক অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ সৈতে পৰিচয় কৰাই গৈছে তেওঁৰ কলয়ৰ চিয়াহীৰে।

উদ্দেশ্যবিহীন নহয়, বহুত উদ্দেশ্য লৈয়ে মই প্ৰায় উদ্ভাস্ত হৈ ঘূৰি ফুৰিছোঁ নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ ডুমডুমাত। যেনিয়ে-তেনিয়ে গৈছোঁ ৰাস্তাবোৰেদি— গংগাধৰ চৌধুৰী পথ, বিবেকানন্দ শৰণি, ভূপেন ডেকা পথ, ধৰ্মকান্ত গোহাঁই পথ, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা শৰণি, কত পথ-উপপথ। ক'ত আছিল দেৱেন বৰুৱা, পিয়েৰছন চুৰিটা, ছত্ৰ গোপাল কৰ্মকাৰ, হৰিহৰ চৌধুৰী? এঠাইত মাৰোৱাৰী দোকান এখনৰ সন্মুখত ডেকা ল'ৰা এজনক আগ্ৰহেৰে সুধিলো— 'আশাৰাম সিং ভগৱানৰ গোলাখন ক'ত আছে? দূশ-তিনিশমান পাৰ চৰাই আছিল তাত!' তেওঁ মূৰ জোকাৰিলে। নাজানে! তাৰ কাৰণে মোৰ কোনো খেদ নাই। আশাৰাম মোৰ মনৰ মাজত এক 'সুগভীৰ অনুভৱ হৈ সজীৱ হৈ থাকিব— তেওঁ মোৰ প্ৰিয় লেখকজনৰ আত্মজীৱনীৰ কেইবাখিলাও পাতত সজীৱ হৈ থকাৰ দৰে।

ডুমডুমা টাউন কমিটীৰ কাৰ্যালয়ৰ আগেদি গ'লো। কোন আছে ইয়াৰ চেয়াৰমেন? এই কমিটীৰ প্ৰথমজন চেয়াৰমেন আছিল এজন ব্ৰিটিছ চাহাব, মিষ্টাৰ উড্। এজনক সুধিলো বাটতে পাই— 'কপ কুটিৰ তিনি পায়? গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজৰ যে প্ৰিন্সিপাল আছিল ডাক্তৰ দীপালী দত্ত, তেওঁৰ ঘৰ।' নাপায়। মোৰ আৰু তেওঁক সুধিবলৈ সাহস নহ'ল— হৰি বৰকাকতি? শীতৰ কোনো এক বগা সজিয়া?

১৯৪৮ চনৰ এইখন ডুমডুমা কনলাল উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়। আজি বন্ধৰ দিন। সন্মুখত এইখন খেলপথাৰ। ল'ৰাকেইটামানে ক্ৰিকেট খেলি আছে। এইখনৰ নাম এতিয়া ডুমডুমা টাউন ফিল্ড। নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ আত্মজীৱনীখনৰ এটা উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ এই টাউন ফিল্ড আৰু তাৰ কাষত তেতিয়া থকা টাউন ক্লাব। ভালেবোৰ পৃষ্ঠাজুৰি ইউৰোপিয়ান ক্লাব, টাউন ক্লাব আদিয়ে সমগ্ৰ আত্মজীৱনীখনকে এক অপকল্প গৰিমা বোলাই গৈছে। স্মৃতিৰ শতদল ফুলাবলৈ লেখকে এই নিজীৱ স্মৃতিচিহ্নসমূহক তেওঁৰ মনৰ প্ৰাংগণত মুকলি কৈ মেলি দিছে। যুদ্ধৰ সময়ৰ ব্ৰিটিছ-নিগ্ৰোৰ বহু মনোমোহা কাহিনী এসময়ত এইখন চহৰৰ এইবোৰ চুক-কোণে ধূপ খাই আছিল। আজি সেইবোৰ মোৰ হৃদয়ত একো একোপাহ মাথোঁ স্মৃতিগন্ধা। মই আলফুলে চাই ব'লো টাউন ফিল্ডখনলৈ— এই ফেন কৰ্ত কৰ্ত কৰিছে— ইয়াত এসময়ত নিৰ্বোধ চৌধুৰী ...।

এইটো বাস্তাবেই গৈছিল নেকি 'টাকভাৰ্তি বিয়াগোম বিয়াগোম চেহেৰাৰ এজন ক'লা আমেৰিকান নিগ্ৰো সৈনিকবোৰ।' দ্বিতীয় মহাসম্ভৰ সেই সিনবোৰৰ নিৰ্বোধ চৌধুৰী আছিল অপৈগত বয়সৰ; তেওঁ হুদয়েৰে উপলব্ধি কৰিব পৰা নাছিল সেই মহাসম্ভৰ— 'পৰা হ'লে কিজানি এখন চাকলাকৰ উপন্যাসেই লিখিব পাৰিলোহেঁতেন। এটা সোণালী সূণাগৰ পৰা মই কৰুণভাবে বঞ্চিত হ'লো।' আমাৰ দুৰ্ভাগ্য— আমিও বঞ্চিত হ'লো।

ষ্টেশ্যনৰ ক'লা-হালধীয়া বস্তৰ নেময়েটত লিখা আছে DUMDUMA TOWN। 'সক মৰমলগা এখন টাউন।' নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ যৌৱনৰ দিনৰ 'নিজাম' নামৰ এক সুন্দৰ বন্ধুৱে এসময়ত এই ক'লা-হালধীয়া বস্তৰ নেময়েটখন লিখিছিল। সময়ে 'তাত হয়তো আন্ধ বহু ৰং সানি গৈছে। কিন্তু মই যেন ৰিণিকি ৰিণিকি দেখা পাইছোঁ সেই সুন্দৰ বন্ধুৰ লাভনী হাতৰ অযুত কঁপনি, যি মোৰ স্মৃতিৰ বীণাৰ বহুকেইডাল তাঁৰত একেলগে জোকাৰি গৈছে।

পুৰণি পুৰণি ডাক বাংলোৰিলাক বিচাৰি বিচাৰি সেইবোৰত একন্তেকৰ বাবে সোমোৱাটো মোৰ এটা পুৰণি অভ্যাস। তাৰেই বশবৰ্তী হৈ ডুমডুমা চহৰৰ ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় গাইপথৰ কাষতে থকা পি ডব্লিউ ডিৰ আই বিটোত উঠি গ'লো গুপৰমহলালৈ। আচলতে এই আই বিবিলাকৰ চৌকিদাৰবিলাকে বহু পুৰণি কথা জানে। তেনেকুৱা এটা মতলৰ লৈয়ে মই চৌকিদাৰ হৰেশ্বৰ মেধিক সুধিছিলো— তেওঁ জানে নেকি কোনখন চাহ বাগিচাৰ সেই 'পগলা চাহাব'ক লৈ আমাৰ দৰদী লেখকে 'চামেলি মেমচান' লিখিছিল। হাজোৰ শনিআটোত ঘৰ মেধিৰ। নাজানে তেওঁ। পঁচিশ বছৰ তেওঁ ডুমডুমাত আছে। মই যদি থাকিলোহেঁতেন পঁচিশ বছৰ ডুমডুমাত! হৰেশ্বৰ মেধিলৈ মোৰ জৰী হ'ল।

গোপীনাথ বৰদলৈ পথ, শাস্ত্ৰী পথ, কলীয়াপানী পথ, নগেন্দ্ৰ নাথ ডেকা পথ এৰি মই এইবাৰ যিটো পথ ধৰিলো, সেয়া ধলালৈ যোৱা ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ। মোৰ সৈতে আহি আছে চিৰ সেউজৰ সেই চাহ বাগিচাবোৰ— বিছাকুপি, টিফুৰ, ছোৰাং। আৰু নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ ডুমডুমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰ সেই নিজাম নামৰ ল'ৰাজনে এসময়ত ক'লা-হালধীয়া বস্তৰে লিখা নেময়েটৰ ৰেল ষ্টেশ্যনবোৰ— কপাই, তালাপ, ডাঙৰী।

'বিধৱাৰ দৰে শুদা বুকু লৈ এখন ঠাই ৰৈয়ে গ'ল। নাম ডাঙৰী। এই ডাঙৰীয়েই মোৰ এই ভ্ৰমণৰ অন্যতম প্ৰধান আকৰ্ষণৰ থল। ডুমডুমাৰ মাজেদি এই সক ঠাই ডাঙৰীলৈ চলিছিল মিটাৰগজ লাইনত এখন ৰেল— ডিৰু-চোৰোৱা ৰেল। একপূত্ৰৰ ইপাৰত চোৰোৱা। সিপাৰে চাপাখোৱা-শদিয়া। এসময়ত এই ৰেলখন হেনো বন্ধ হৈ গৈছিল আৰু তাৰেই পটভূমিত নিৰ্বোধ চৌধুৰীয়ে 'দৈনিক অসম'ত লিখিছিল এটা প্ৰবন্ধ— 'এখন ৰেলৰ মৃত্যুত'।

এই সক ঠাই ডাঙৰীৰ বুকুত সোমাই আছে সন্তান জন্মৰ সক ল'ৰা নিৰ্বোধ চৌধুৰীৰ জীৱনৰ বহু ডাঙৰ এক অধ্যায়। আত্মজীৱনীখনৰ বহুকেইটা পৃষ্ঠাত এই 'শুদা বুকু'ৰ ডাঙৰীখনে তেওঁৰ জীৱনৰ ইমানবোৰ সুগন্ধি ডাঙৰী চপাই থৈছে যে তাৰ ফলত সমস্ত আত্মজীৱনীখন আমোলমোলাই আছে স্মৃতিগন্ধাৰ অজস্ৰ সুবাসেৰে।

গাড়ী-মটৰৰ ভিৰ নাই এই ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথত। চোৰোৱাঘটি আছিল এসময়ত এই

ৰে'ললাইনৰ শেষ ষ্টেশ্যন। পঞ্চাশ চনৰ ভূমিকম্পত এই ষ্টেশ্যনটো নিংচিহ হোৱাত এতিয়া ডাঙৰীয়েই দক্ষিণ পাৰত পূব অসমৰ শেষৰটো ৰে'ল ষ্টেশ্যন। এই ডাঙৰীৰ গাতে লাগি থকা সদাশিৱ চাহ বাগিচাখনত নিৰোদ চৌধুৰীৰ দেউতাকৰ এখন গেলামালৰ দোকান আছিল। তাতেই থাকি নিৰোদ চৌধুৰী এদিন ডাঙৰী হাইস্কুলৰ সপ্তম শ্ৰেণীত নামভৰ্তি কৰিছিল। জনলাল স্কুল ডুমডুমাতে তেতিয়াও স্থাপন হোৱা নাছিল।

পথৰ দাঁতিৰ মানুহ এজনে মোক দেখুৱাই দিলে সদাশিৱ বাগিচালৈ যোৱা বাটটো। নিৰ্জন দুপৰত মই সুবাসিত সদাশিৱ বাগিচাত প্ৰবেশ কৰিলো। কিয়? মই নিজেই নাজানিলো। নিজকে সুধি চাইছোঁ— সেই গেলামালৰ দোকানখন বিচাৰি আহিছোঁ? এই প্ৰশ্নৰ সঁচা উত্তৰ মই অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰো। ক'ত আছিল সেই দোকান? এই লংলুঙীয়া বাগিচাৰ ৰাস্তাটোৰেই হয়তো এসময়ত এক কিশোৰ হাতত কিতাপ-বহী লৈ ডাঙৰী হাইস্কুলৰ এটা অচল টিউববেলৰ কাষেদি এজোপা বগৰী গছৰ তলেদি বেৰ নোহোৱা কোঠালি এটাত তেওঁ প্ৰবেশ কৰিছিল। প্ৰথমদিনাই কিছু সোনকালে স্কুললৈ যোৱা মই ক্লাছ ছেভেনৰ নিৰ্দিষ্ট ক্লাছকমলৈ গৈ শ্ৰেণীত শূনিছিলো কেইটিমান ৰংচঙীয়া ছাগলীৰ বে-বেৱনী।

মই এই স্কুলখনৰ সন্মুখত থিয় হৈ ৰ'লো। ডাঙৰী উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়। স্থাপিত ১৯১৬ চনত। বন্ধ দিনৰ স্কুল। নিৰ্জন, উকা পৰিবেশ। সেই অচল টিউববেলটো তাত নাই, নাই বগৰীজোপাও। সদূৰ অতীতত এটা বছৰ এই বিদ্যালয়খনে এজন কিশোৰক ৰংচঙীয়া ছাগলীৰ বে-বেৱনীৰে আদৰণি জনাই জীৱনত যি আদিপাঠ শিকাইছিল, তাৰ নিদৰ্শন সমগ্ৰ অসমীয়া সাহিত্যানুবাণীয়ে পাছৰ দিনবিলাকত গভীৰভাৱে অনুভৱ কৰিছিল। সেই সদাশিৱ বাগিচা, সেই বাগিচাৰ টিউববেল, সেই দোকানৰ সন্মুখেৰে যোৱা টুলী লাইন, এই সকলোবোৰে সেই কিশোৰক এনেদৰে মোহাচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছিল যে জীৱনৰ সক্ৰিয় পৰত আত্মজীৱনীখনত তেওঁ লিখিছিল 'সদাশিৱ বাগিচাৰ স্মৃতি, কিন্তু মোৰ মনত এক মচিব নোৱৰা স্মৃতি।'

এক কিলোমিটাৰমান গাঁৱৰ বাটেৰে আহি আহি মই আকৌ ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথত উঠিলো। এই গাঁৱৰ বাটেৰেই তেৱোঁ এদিন আহি সদাশিৱ বাগিচা এৰিছিল, ডাঙৰী এৰিছিল— ডাঙৰীৰ সেই বুকু শুদা কৰি এৰি আহিছিল। লগত লৈ আহিছিল অলেখ স্মৃতি, আৰু স্মৃতি — গোপী মাউতৰ স্মৃতি, সাধু চকীদাৰৰ স্মৃতি, ৰায়ু চৰ্দাৰ আৰু বহুতো। গাঁৱৰ এই বাটটোৰে আহি থাকোঁতে ময়ো লৈ আহিছোঁ কোনো এক অনামী স্মৃতিৰ সুবাস— হয়তো সেয়া স্মৃতিগন্ধাৰ সুবাস।

ঋতুৰাজ, পঞ্চানন, নিৰজুলি, হিমু— এখন এখনকৈ বাহুবোৰ বিপৰীত ফালৰ পৰা আহি আছে। আৰু মই ডাঙৰী, ভালাপ, কপাই এৰি এৰি আহি আছোঁ সন্মুখৰ বাটেদি।

এইখন চহৰ মই ডুমডুমা এৰি আহিলো। ডুমডুমা নাট্যমঞ্চৰ ধন কাইটি, মাইনৰ স্কুলৰ শিক্ষক সঞ্জীৱ বৰুৱা, ডুমডুমাৰ দেওবৰীয়া হাট, ডুমডুমা ক্লাবৰ পিটাৰ জেম্‌ছ, প্ৰেণ্টাৰ্ছ ষ্টোৰছৰ মেনেজাৰ ইউনুছ আলী, ডুমডুমা চী কোম্পানীৰ ছুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট পি কেচবৰ্ণ, সাংবাদিক নীলেন বৰুৱা, সত্যনাৰায়ণ বুধীয়াৰ গাড়ী। কিমানক মনত পেলায়? শেষেই নহয় দেখোন এই তালিকা! স্মৃতিৰ অটল গহ্বৰত তেওঁলোক আজি নীৰৱে শুই আছে, হয়তোবা

কোনো এক বগা কাগজত কোনো এক কলমৰ আগেদি তেওঁলোক প্ৰাণ পাই উঠিব কোনো এক স্মৃতি সন্ধ্যাত।

মই কাকো নজনাওঁ। শুই থাকক সদাশিৱ বাগিচা, কলাই চাইদিং, নিজাম। এই সকলোবোৰেই এদিন সজীৱ-সজাগ হৈ এটা কলমৰ আগেদি নিঙৰি নিগৰি ওলাই আহি বোবাই দিছিল অসমীয়া সাহিত্যৰ ভোগজৰা। সেই কথা সুঁবৰি শ্ৰদ্ধাতে মোৰ শিৰ নত হৈ পৰিছিল বেছক বোডত সেই গুলঞ্চজোপালৈ, আৰু কিমানলৈ! সেই ভোগজৰাটিয়ে বাকি দিয়া অমৃত সুধাৰ পৰশত জুৰ পৰিছিল বহুতো ভুক্ষণ কষ্ট। তাৰ স্মৃতিকে বুটাল সাৰটি মই আহি আছোঁ। পাৰ হ'লো এই নদী— ডুমডুমা নদী।

যেন এই নদীৰ দুয়োপাৰে ফুলি আছে নিৰ্জন ব'হাগৰ নিমাত দুপৰৰ হেজাশ স্মৃতিগন্ধা--- যাৰ সুবাস বিচাৰিয়ে মই আহিছিলো এই নদী পাৰলৈ।

৬।

কাজললতা, কফি হাউছ,
মধুশালা আৰু মাম্মা দে’

এনেকৈ লিখিব পাৰি—

কাজললতা তোমাৰে নাম

শীতলতা নাই

কাজলসনা দুচকুৰে

জুই ছটিয়াই

(ড’ নিৰ্মলপ্রভা বৰদলৈ)

নতুবা, এনেকৈ যদি লিখোঁ—

কফি হাউসেৰ সেই আড্ডাটা আজ্ঞা আৰু নেই

কোথায় হাৰিয়ে গেলো সোণালি বিকেলগুলো সেই

আজ্ঞা আৰু নেই

(গৌৰীপ্রসন্ন মজুমদাৰ)

কোন দৰদী কষ্টই হিয়া উজাৰি দিব বুলি আগলি বঢ়ৰা পাই নিৰ্মলপ্রভা বৰদলৈয়ে
লিখিছিল সেই গীতটি? কোন সেই বৌদ্ধস্নাত কষ্টত নিগৰি নিগৰি পৰিব বুলি উমান লৈ

গৌৰীপ্ৰসন্ন মজুমদাৰে লিখিছিল সেই গীতটো? এই কণ্ঠ সুস্বৰ, এই কণ্ঠ লালিত্য, এই মন্ত্ৰমুগ্ধ সুৰ, এই হৃদয় জুৰোৱা লয়, মাথোঁ এটা কণ্ঠৰ বাবে। সেই কণ্ঠ মান্না দে'ৰ কণ্ঠ।

কাৰ কৰ্মনাৰে আমাৰ গীতিকাৰে লিখিছিল সেই কণ্ঠললতাৰ গীতটি, নাজানো। নিখিলেশ, ময়দুল, দিচুজা, সুজাতাৰ হাতত কঁপি থাকিছিল কফি হাউছৰ কফিফাৰ। কঁপি থাকিছিল কফি হাউছ, সুনীল গংগোপাধ্যায়, বুদ্ধদেৱ ভট্টাচাৰ্য, অপৰ্ণা সেনৰ আঙাঙাত। আজি কফি হাউছৰ সেই আঙা আক নাই। সেয়েহে হৃদয় বিদাৰি অহা শব্দৰে গৌৰীপ্ৰসন্ন মজুমদাৰে লিখিছে কফি হাউছৰ সেই মোহময় আঙাৰ বিনি আৰু কোভ-দুখ-বেদনা-অভিমানৰে হৃদয় উজাৰি দিছে মান্না দে'ই সেই গীতটিত।

২০০৩ চনৰ এক মে'ৰ দিনা কলকাতাৰ নেতাজী ইন্সোৰ ষ্টেডিয়ামত ইণ্ডিয়ান এয়াৰলাইনছৰ সহযোগিতাত ছেমছাণ্ডে আয়োজন কৰিছিল এক আটকধুনীয়া কাৰ্যসূচী—সন্ধিয়া ৫.৩০ বজাত। ইয়ালৈ নিমন্ত্ৰিত হৈছিল পশ্চিমবংগৰ ক্ৰীড়া মন্ত্ৰী সুভাষ চক্ৰৱৰ্তী বিশেষ অতিথি হিচাপে। আৰু এই অনুষ্ঠানৰ প্ৰধান অতিথি আছিল পশ্চিমবংগৰ মাননীয় ৰাজ্যপাল বীৰেন জে ৰাহ। এই বৰ্ষীয় অনুষ্ঠানটো আছিল সংগীত শিল্পী মান্না দে'ৰ শিল্পী জীৱনৰ বাঠি বছৰ সম্পূৰ্ণ হোৱা উপলক্ষে এক শ্ৰদ্ধাৰ্থী অনুষ্ঠান।

তেৱেহঁলে ১৯৪৩ চনটোতেই আৰম্ভণি আছিল ডাক্তৰবৰৰ আন এগৰাকী প্ৰখ্যাত সংগীত শিল্পী মান্না দে'ৰ। সেই বছৰটোত মহেশ ভাটৰ কথাছবি 'ৰামৰাজ্য'ত 'পান্ডিকী'ৰ চৰিত্ৰৰ বাবে মান্না দে'ই গীত গাইছিল। ১৯৪৩ চনত প্ৰথম গোৱা এই গীতটিৰ হিচাপ ধৰিয়েই ২০০৩ চনটো শিল্পীগৰাকীৰ গায়ক জীৱনৰ বাঠি বছৰ সম্পূৰ্ণ হোৱা বুলি ধৰা হয়।

কলেজৰ ছাত্ৰ অবস্থাত মান্না দে' নিজে আছিল ই'লেক্ট্ৰী গানৰ প্ৰোণী। কিন্তু তেওঁৰ ওপৰত দৃষ্টি পৰিল দৃষ্টিহীন বুৰাক কৃষ্ণ চন্দ্ৰ দে'ৰ ডাক্তাৰীয়া ক্লাইকেল সংগীতৰ শিল্পী কৃষ্ণ চন্দ্ৰই দুই ভতিজাক প্ৰবোধ চন্দ্ৰ আৰু প্ৰভাস চন্দ্ৰক সংগীতৰ জগতলৈ টানি আনিলে। ইতিমধ্যে ডাক্তৰজন ভতিজা প্ৰবোধ চন্দ্ৰই কলিকতাৰ বিদ্যাসাগৰ কলেজৰ পৰা স্নাতক ডিগ্ৰী লৈ গুণা-গুণা কৰি আছে—কি কবিত্ব তেওঁ, ওকালতি কবিত্ব নে সংগীত শিল্পী হ'ব? কৃষ্ণ চন্দ্ৰই নিউ থিয়েটাৰৰ বান্ধু সংগীত জীৱনৰ মাজতেই সময় উলিয়াই এই ডাক্তৰ ভতিজাকক সংগীত সুধাৰ মাজত নিৰ্মাচ্ছত কবিত্বলৈ প্ৰয়াস কৰিলে। প্ৰবোধ চন্দ্ৰক তেওঁ 'মান্না দে' কৰিলে।

আৰু, লগে লগে আৰম্ভ হ'ল এক সুদীৰ্ঘ পৰিক্ৰমা।

কৃষ্ণ চন্দ্ৰৰ ওচৰত মান্না দে'ই প্ৰথম শিক্কা ল'লে ৫-পদী সংগীতৰ। তাৰ পাছত খেয়াল, ভজন। নিজৰ ঘৰখনত এক সাংগীতিক পৰিৱেশ আছিলেই। সেই যে অৱশ্যে পূজাৰ বাঠি, ওৰেবাঠি বহে জলসা, চবু খান আছে তবলা বজাবলৈ, ভটিকৰ্ছিন ৰানে হাৰমনিয়াম বজায় বজায় গায় ঠুমৰি।

এই পৰিৱেশৰ পৰা এদিন কৃষ্ণ চন্দ্ৰ দে'ই মান্না দে'ক লৈ গ'ল ৰোৰেৰে। অপ্ৰেৰ কণ্ঠ, অপ্ৰেৰ সাধনা। ইয়াত সকলো গীতেই তিত্তি কৰে শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ ওপৰত।

আৰু, সংগীতৰ এই বিশাল সমুদ্ৰত লাহে লাহে ভৰি দিলে মান্না দে'ই। এদিন সপৰে

মামা দে'ক জুখিলে নে মামা দে'ই সাগৰক জুখিলে— মামা দে' হৈ পৰিল সমুদ্ৰৰ দৰে গভীৰ কঠৰ সংগীত শিল্পী।

তাৰ পাছৰ দিনবোৰ জয়-পৰাজয়ৰ দিন বুলি বিবেচিত হওক বা নহওক, কিন্তু সেইবোৰ আছিল বৰণীয়, মোহনীয় আৰু অবিশ্বৰণীয়। অক্লান্ত শ্ৰম, অপৰ্যাপ্ত সাধনা আৰু অপ্রতিৰোধ্য গতিশীলতাৰ জৰিয়তে মামা দে'ই নিজৰ বাবে বিচাৰি উলিয়ালে সমগ্ৰ দেশজুৰি এখন সুপ্রতিষ্ঠিত আসন।

নিজস্ব এক শৈলীৰে মামা দে'ই গান গাবলৈ ধৰিলে। বোম্বোলে যোৱাৰ আগতে তেওঁ গাইছিল বৰীন্দ্র সংগীত, নজৰুল গীতি, বাউল সংগীত। তাৰ পাছত টম্কা, ঠুমৰি, ভজন, কাৱালী, সকলোতে তেওঁ নিজৰ কণ্ঠ প্ৰয়োগ কৰিলে। আজীৱন গীতৰ চৰ্চা কৰি অহা এই সাধনাত্ৰী শিল্পীগৰাকী সদা সন্তুষ্ট আছিল গাবলগীয়া গীতটিৰ প্ৰতিটো শব্দ শুদ্ধকৈ বুজি, তাৰ শুদ্ধ উচ্চাৰণ কৰাত। শুদ্ধভাবে গীতৰ প্ৰতিটো শব্দ বুজি উঠাৰ পাছত চলে অসংখ্যবাৰ বিহাৰ্ছেল। ৰেকৰ্ড কৰাৰ আগমুহূৰ্তলৈকে চলে অবাধ বিহাৰ্ছেল।

আৰু, জীৱনৰ প্ৰতি মুহূৰ্তৰ পৰাই মামা দে'ই আহৰণ কৰি লয় গীতৰ সুৰ, তাল-মান-লয়। গংগাৰ বুকুৱেদি নাও বাই যোৱা নাৱৰীয়াৰ কথোপকথন, বা বিহাৰী চাহৰ দোকানীৰ হাই-কাজিয়াৰ মাজত মামা দে' নিমগ্ন থাকে নিজৰ গীতত দিবলগীয়া সুৰ-উচ্চাৰ কাৰ্যত। সৃষ্টিৰ আছে অফুৰন্ত উৎস। মাথোঁ উদ্ঘাটন কৰা সেই আকৰ, কৰি যোৱা সৃষ্টি। ৰচি যোৱা সুৰ।

এয়া পটভূমি। তাৰ পাছত তেওঁ সৃষ্টি কৰি গৈছে বিভিন্ন সুৰ। নাই, কোনো অসুবিধা নাই কোনটো ভাষাত তেওঁ সুৰ দিছে গীতত, কোনটো ভাষাত তেওঁ কণ্ঠ দিছে গীতত।

এই সুৰ সাধনাৰ ফলতেই হেজাৰ হেজাৰ গীতৰ তেওঁ সৃষ্টি কৰি গৈছে। মামা দে'ৰ সেই কণ্ঠেৰে নিজৰি পৰিছে ভোজপুৰী যুৱকৰ প্ৰেমগীত, মালায়ালাম মাছমৰীয়াৰ সমুদ্ৰপ্ৰীতি, পাঞ্জাবী খেতিয়কৰ ভূমি বন্দনা, কাশ্মীৰী বৃদ্ধৰ বুকুৰ যাতনা, অসমীয়া কথাছবিৰ মদাহীৰ মুখত ৰাতিৰ গমগমীয়া আন্ধাৰৰ আঁৰে আঁৰে বিস্তাৰিত প্ৰকৃতি আৰু জীৱনৰ নৃশংসতা। মামা দে'ৰ বাবে এইবোৰ সকলো মাথোঁ সাধনাৰ ফল— এয়া কোনো ঈশ্বৰপ্ৰদত্ত ফল নহয়।

'কত দূৰে আজ নিয়ে যাবে গো'। এইটো আছিল মামা দে'ই ৰেকৰ্ড কৰা প্ৰথম বাংলা আধুনিক গীত। 'ৰাম ৰাজা'ৰ হিন্দী গীতটো গোৱাৰ দহ বছৰৰ পাছতহে তেওঁ বাংলা গীত ৰেকৰ্ড কৰিছিল। সেই সময়বোৰ আছিল বাংলা কথাছবি জগতৰ আন দুগৰাকী প্ৰথিতযশা গায়কৰ যুগ। বাংলা ছবিৰ নায়ক চৰিত্ৰত অভিনয় কৰা শিল্পীসকলৰ বাবে এই সময়ছোৱা শ্যামল মিত্ৰ আৰু হেমন্ত কুমাৰৰ বাবে প্লে-বেক কৰাৰ বাবে কেন বিশেষভাবে সংৰক্ষিত। গভীৰ কঠৰ মামা দে'ই সেই জগতত স্থান বিচাৰি হতাশ হৈছিল। আনফালে, বোম্বোত সুধাকণ্ঠেৰে বহু নায়কক ৰূপালী পৰ্দাত প্ৰতিষ্ঠিত কৰি আহি বাংলা ছবিত মামাৰ এই অবস্থা আছিল অবৰ্ণনীয়। এতিয়াও, অজস্ৰ সফল বাংলা গীত গোৱা সত্ত্বেও আজিও, আজিৰ প্ৰজন্ময়ো মামা দে'ক মূলতঃ বোম্বোৰ এজন সফল গায়ক হিচাপেহে কেন চিহ্নিত কৰি

বাধিছে। হ'ব পাৰে এয়া পশ্চিমবংগৰ সংগীতানুৰাগীসকলৰ অভিমান— তেওঁলোকে অনুভৱ কৰে, মাদ্ৰাই যেন বাংলাৰ বাহিৰে অন্য ভাষাৰ গীতবোৰতহে সুধাৰ গাগৰিটো বেছিকৈ বগাই দিছে।

এই দৃষ্ট, এই ঘাত-প্ৰতিঘাতৰ মাজেদি জীৱনৰ আশীটা বছৰ পাৰ কৰা মাদ্ৰা দে' আজি বাংগালোৰৰ নিজ বাসভৱনত মালায়ালমী পত্নী সুলোচনাৰ সৈতে এক নিৰ্বাক, নিস্পৃহ জীৱন পাৰ কৰিছে নেকি? নহয়, তেওঁ আজিও, আশী বছৰ বয়সত তুলসী শৰ্মাৰ তত্বত গান শিকি আছে, বাগান কৰিছে আৰু সেই যে বৌৱনত উত্তৰ কলিকতাৰ নিজ ঘৰৰ কাষত ক্ৰিকেট খেলিছিল, এতিয়াও অতি নিয়মিতভাৱে টেলিভিছনত খেল চাই আছে।

আৰু, তাৰ মাজে মাজে উচলিচাই আছে আজিৰ সংগীতৰ জগতখনৰ কাক-কাৰ্য দেখি।

এখন এখনকৈ যদি মাদ্ৰা দে'ই গোৱা গীতবোৰৰ বেকৰ্ডবোৰ বজাৰ শুনা যায়— ওপণ্ডগনিৰ পৰা খবমানলৈকে ভাহি আহিব বাঠি বছৰৰ সুদীৰ্ঘকালৰ, বহু যুগৰ অনন্য সুধাকণ্ঠ। আচলতে তেওঁ মহম্মদ ৰফিও নহয়, শ্যামল মিত্ৰও নহয়, কিশোৰ কুমাৰও নহয়, হেমন্ত কুমাৰো নহয়। অল্টি এই আটাইকেইজনৰ সৈতে তেওঁ সংগীতত বা এওঁলোকৰ বিকল্প হিচাপেও মাদ্ৰা দে'ক আদৰি ল'ব পাৰি। সম্পূৰ্ণভাবে ক্ৰছকৈল সুবত আপোকা কুমাৰৰ ওঠত মাদ্ৰাৰ কণ্ঠ বিনৰে খাপ খায় যায়, সম্পূৰ্ণ পাশ্চাত্য সংগীতৰ তালত মেহমুদৰ বাবেও মাদ্ৰাক সহজে আদৰি ল'ব পাৰি।

এই ভিন্নতাৰ বাবেই জয়দেৱ, সলিল চৌধুৰী, কবীন্দ্ৰ জৈন, ৰাক্ষস দেৱ ধৰ্ম্ম, লক্ষ্মীকান্ত-প্যাৰেলাল, শংকৰ-জয়কিশণ আদি ভিন্ন দৃষ্টিভংগীৰ সংগীত পৰিচালকসকলৰ নিৰ্বাচন— মাদ্ৰা দে'। শকীল বাদায়েনী, নীৰজ, শুভজাৰ, আনন্দ বৰুৱা, ৰাজা মেহলী আলী খান, শৈলেন্দ্ৰ আজিৰ কলমৰ পৰা ওলোৱা গীতবোৰেও মাদ্ৰাকেই বিচাৰি যায়। ধৰ্ম্মমূলক লোকগীত, গজল, পপ মিউজিক, দেশপ্ৰেমমূলক, কাৱালী, ৰোমাণ্টিক, বিচিত্ৰ পৰিবেশত বিচিত্ৰ সুবত গান গাই আহি মাদ্ৰা দে' পৰিচিত হৈছে এইবোৰ ভাষাৰ হে, তাৰ আপোনজন হিচাপে— অসমীয়া, বঙালী, হিন্দী, তেলেগু, মালায়ালম, কানাড়ী, উড়িয়া, তামিল, সিদ্ধী, ৰাজস্থানী, কান্দিষী, মাৰাঠী, পাঞ্জাবী।

অনেকবোৰ পুৰস্কাৰ, অনেকবোৰ সম্বৰ্ধনা, সম্মানেৰে উজ্জ্বল হৈ থকা এই যুগান্তকাৰী শিল্পীগৰাকী এক যেন অনাবিল, অবিনশ্বৰ অপ্ৰতিৰোধ্য সত্তা। এক যেন কিংবদন্তী।

নিবিড়-গভীৰ জীৱনৰ প্ৰজয় দ্বাৰাত শান্ত-সমাহিত এক সুৰ ললিতা, সুৰ সুবহা যেন মৃত হৈ উঠিছে মাদ্ৰা দে'ৰ হৃদয় উজ্জ্বলি অহা কণ্ঠ বংকলত। কৰোঁবাৰ বাবে স্নেহ-বেদ কৰা, দুৰ্গাপূজাৰ বতৰত নতুন গানৰ বেকৰ্ড উলিওৱা এই মহিমামণ্ডিত কৰকৰাৰতেই তেওঁ যেন বিচাৰি পাইছে জীৱন।

ভাৰতীয় সৰাক কথাছবিৰ শিশু অৱস্থাতেই কণ্ঠশিল্পী হিচাপে ৰাজহুৱাভাৱে আত্মপ্ৰকাশ কৰা মাদ্ৰা দে'ই নিজৰ প্ৰতিভা আৰু সাধনাক বখাবখভাবে বিকলাই তুলি কেইবা দশকে ধৰি ভাৰতীয় সংগীত জীৱনত, সংগীতৰ পৃথিৱীত অন্তৰ্জাতীয় গ্ৰহণযোগ্য গঢ়ি তুলিছে। তাৰেই প্ৰমাণ ভিন ভিন ভাষাত তেওঁ গোৱা গান।

অসমীয়া ভাষাত মাত্ৰা দে'ক আচলতে গান গোৱাৰ কথা ক'লেই এটা গানেই পোনে পোনে মনলৈ আহে— 'দিনৰ পোহৰ বঙচঙীয়া...'। 'অৰণ্য' কথাছবিখনৰ সেই গীতটি। এজন মদাহীৰ মুখত (বিজয়শংকৰ ৰূপায়িত) এই গীতটি মাত্ৰা দে'ৰ কঠত ইমান সজীৱ আৰু বাস্তৱ আছিল যে বিজয়শংকৰ, যাৰ ঠ'ঠত সাধাৰণতে ভূপেন হাজৰিকাৰ কঠহে খাপ খায় বুলি ভবা হয়, মাত্ৰা দে'ই সেই ধাৰণাকো যেন ভুল প্ৰতিপন্ন কৰি তুলিলে। অসমীয়া কথাছবি জগতত এই গীতটি চিৰকালৰ বাবে এক অপূৰ্ব সংযোজন হিচাপে চিহ্নিত হৈ ৰ'ব।

'অৰণ্য'ৰ আগতেও 'অপৰাজেয়' আৰু 'অৰণ্য'ৰ পাছতো 'অপৰূপা' কথাছবিত মাত্ৰা দে'ই গীত গাইছিল। কেশৱ মহন্তৰ ৰচনাত 'এইখন বাৰী ফুলনি আছিলে' আৰু 'আকৌ এবাৰ লগ পাওঁ যদি' গীত দুটিও মাত্ৰা দে'ৰ গীতৰ কৰণিৰ দুপাহি সুগন্ধি ফুল। কিন্তু এই গীতটি, ড° লক্ষ্মীৰা দাসৰ ৰচনা— 'মন দাপোণত কেতিয়াবা মই নিজৰ ছবিকে চাওঁ', যেন সকলো চেৰাই গৈছে। কি অপূৰ্ব! অনন্য!

শিল্পীগৰাকীক যদি বাছিবলৈ দিয়া হয় নিজে গোৱা পাঁচটামান গান— মই ভাবোঁ, অজ্ঞপ্ত তেওঁৰ গানৰ মাজৰ পৰা এই গানটো নিশ্চয় তেওঁ বাছি ল'ব— 'কাজললতা তোমাৰে নাম শীতলতা নাই...'। কেৱল অসমীয়া ভাষাতে নহয়, তেওঁ যি পোন্ধৰটামান ভাষাত গান গাইছে, সেইবোৰৰ ভিতৰতো এটা অন্যতম সুন্দৰ আৰু শ্ৰেষ্ঠ গান ড° নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈৰ ৰচনাৰ— 'কাজলসনা দূচকুৰে জুই ছটিয়াই...'— এই গীতটি। যেন এই গীতটি ড° বৰদলৈয়ে আন কাৰো বাবে নহয়, মাথোঁ, মনে মনে, সংগোপনে, মাত্ৰা দে'ৰ বাবেহে লিখি থৈছিল! অসমীয়া সংগীত জগতত এই গীতটি আৰু মাত্ৰা দে'ৰ ষাঠি বছৰীয়া শিল্পী জীৱনত এই 'কাজললতা' গীতটি নিশ্চয় অভাৱনীয় আৰু অবিস্মৰণীয় হৈ থাকিল। এই গীতটিৰ বাবে কাক আচলতে ধন্যবাদ দিম, ড° নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈক নে মাত্ৰা দে'ক? নিশ্চয় দুয়োকে।

নিজৰেই হয়তো হিচাপত নাই, তেওঁ কিমানটা গান গাইছে। তেনেহ'লে ২০০৩ চনত তেওঁৰ ষাঠি বছৰীয়া সংগীত-শিল্পী জীৱনত তেওঁক সন্মান জনাবলৈ এক মে'ৰ দিনা নেতাজী ইন্দ্ৰোৰ ষ্টেডিয়ামত যি অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰা হৈছিল, এই সম্পৰ্কত বাতৰি কাগজত যি বিজ্ঞাপন দিয়া হৈছিল, তাত বিশেষ এটা গানৰ উদ্ধৃতি দিয়া হৈছিল। ১৯৪৩ চনতেই প্ৰথম গান গোৱা মাত্ৰা দে'ই ১৯৮৩ চনত এই বিশেষ গানটো গাইছিল, যিটোৰেই তেওঁ সমগ্ৰ বাংলা শ্ৰোতাৰ ওচৰত পৰিচিত। আশ্চৰ্যৰ কথা, ইমানবোৰ বাংলা গীতৰ মাজৰ পৰা তেওঁৰ এই বিশেষ গীতটো কিয় উদ্ধৃতিৰ বাবে বাছি লোৱা হ'ল? প্ৰতিজন বাংলা শ্ৰোতাৰ অন্তৰত যিটো গীতেৰে মাত্ৰা দে' সোমাই গ'ল, সেইটোৰে আছিল বাতৰি কাগজৰ বিজ্ঞাপনত ওলোৱা এই গীতটো— 'কফি ছাউসেৰ সেই আঙাটা আঙা আৰু নেই...'।

কলকাতা মহানগৰীৰ এইটো অতিশয় বিখ্যাত আৰু বাস্তৱ এলেকা— 'বইপাড়া'। ঐতিহ্যমণ্ডিত এই এলেকাটোত আছে সংস্কৃত কলেজ, কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়। বাস্তৱ দুয়োপাৰে শাৰী শাৰী অগণন কিতাপৰ দোকান। যেন হাতত ধৰি টানি লৈ যাব দোকানীবিলাকে নিজ নিজ দোকানলৈ। কিন্তু কিমান যে কোনো নিৰ্ধাৰিত সময় নাথাকে,

বতৰ নাথাকে, ঋতু নাথাকে, তাৰ স্পষ্ট প্ৰমাণ এই 'বইপাড়া'। মূল-কলেজৰ নতুন শ্ৰেণীসমূহ আৰম্ভ হোৱাৰ সময়ত ভিৰ লাগে আমাৰ পাশবজাৰত। বাকী সময়ত এই কিতাপৰ দোকানত কিমান ভিৰ হয়? কিন্তু বইপাড়া আৰু বইপাড়াৰ সেই দোকানবোৰত যেন সদায়ে বসন্ত কাল চলে। কিতাপৰ বসন্ত কাল!

এই বইপাড়া এলেকাৰ বংকিম চেটাৰ্জী ষ্ট্ৰীটত আছে ১৫ নং সেই ঘৰটো— ইতিমান কফি হাউছ। কিতাপৰ দোকানবোৰৰ পৰা এইবাৰ জনসমূহ কগাই কগাই আহে কফি হাউছ চিৰিয়েদি। চিৰিৰ কাষত, দেবালত, অজস্ৰ সম্পূৰ্ণ বা আধাফলা বিজ্ঞাপন, পোষ্টাৰ। যিয়ে যি পাইছে, লগাই গৈছে, লুংলুঙীয়া চিৰিটোৰ মুৰত, দ্বিতীয় মহলাৰ বেৰত লিখা আছে যে ১৮৭৫ চনৰ ২৬ জুলাইত এই এলবাৰ্ট হলত Indian Association (ভাৰত সভা) প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল। এয়াই কফি হাউছৰ ইতিহাস।

পঞ্চাশখন সৰু সৰু টেবুলেৰে ভৰি থকা ঘৰলীয়া ঘৰটো কফি হাউছ। দিনৰ ১২ বজাৰ পৰা ৰাতি ৮ বজালৈ যিকোনো সময়তেই প্ৰতিজন টেবুলেই মানুহেৰে, কফি পিন্ধাসু ভৰি থাকে। বহু সময়ত, বহিৰলৈ চকী পাবলৈ কোনোবা উঠি নোযোৱালৈকে বাহিৰত খাপ লৈ ৰৈ থাকিব লাগে।

কিহৰ কাৰণে কফি হাউছ ইমান ব্যস্ত? কেৱল একাধ গৰম কফি খাবলৈ? নহয়। কেৱল কফি খাবলৈ মানুহ কফি হাউছলৈ নাযায়। কফি হাউছৰ আচল মজাটো হ'ল হাতত কফি একাধ লৈ ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা তাত আড্ডা মৰাটো। যি আড্ডা মাৰিব জানে, যি আড্ডা মাৰি ভাল পায়, তেওঁৰ বাবেই এই কফি হাউছ।

এই কফি হাউছলৈ এসময়ত নিয়মিতভাৱে আহিছিল বৰ্তমানৰ পশ্চিমবংগৰ মুখ্যমন্ত্ৰী বৃদ্ধদেৱ ভট্টাচাৰ্য। অন্য এজন সঘনে অজ্ঞা ব্যক্তি আছিল প্ৰসিদ্ধ সাহিত্যিক সুনীল গঙ্গোপাধ্যায়। সৌ বিৰিকীখনৰ ওচৰৰ টেবুলখন যেন বিশেষভাবে সংৰক্ষিত আছিল প্ৰাণতমশা অভিনেতা সৌমিত্ৰ চেটাৰ্জীহঁতৰ গ্ৰন্থপটোৰ বাবে। অভিনেত্ৰী-পৰিচালিকা অপৰা সেন কফি হাউছৰ সৰু আড্ডাৰ অন্যতম অংশগ্ৰহণকাৰী।

কি আড্ডা হৈছিল এই ডেকা বছৰৰ পুৰণি ঘৰটোত? কোঠাটোৰ দুখন বেৰৰ মাজত বিশেষভাবে ওলোমাই ৰখা চিলিং ফেনবোৰৰ বতাহত টেবুলৰ কফি ঠোঁট হৈ গৈছে, আড্ডা কিন্তু তেতিয়া তপত হৈ আছে। কিহৰ আড্ডা?

কিন্তু সেই কফি হাউছৰ সেই আড্ডাটো আজি আৰু নাই বুলি ১৯৮০ চনত নীতিকাব গৌৰীপ্ৰসন্ন মজুমদাৰে অনুভৱ কৰিছিল আৰু মাত্ৰা সেই সেই অনুভৱখিনি ফেলডেৰে উজাৰি দিছিল। কফি হাউছৰ এই গানটোত আছে এসময়ত কফি হাউছলৈ অহা নীতিকাব গৌৰীপ্ৰসন্ন মজুমদাৰ, নিৰিলেশ, ময়দুল, দিটুজা, ৰমা ৰায়, অমল আৰু সূজাতা।

আৰ্ট কলেজৰ দ্বাৰা নিৰিলেশ সন্যালক নিজৰ অঁকা বিজ্ঞাপনৰ ছবিৰ বিষয়ে দীক্ষণীয়া আড্ডা মাৰিছিল কফি হাউছত। ঠোকাৰীৰ সেই ময়ামক প্ৰাণ হোটেলৰ নিটোৰিঙি দিটুজাই একো নুবুজি নিৰ্বাক হৈ সেই আড্ডাত বহি থাকিছিল—

'আৰ্ট কলেজৰ ঢেলে নিৰিলেশ সন্যাল

বিজ্ঞাপনের ছবি আঁকত

আৰ চোখ ভৰা কথা নিয়ে নিৰ্বাক শ্ৰোতা হয়ে

দিচুজাটা বসে শুধু থাকত।'

আৰ অমল? 'কবি কবি চেহাৰা, কাঁধেতে ঝোলানো ব্যাগ'। কবি হ'ব খোজা অমলৰ
কাকত ওলোমাই অনা বেগৰ কবিতাবোৰৰ এটাও ক'তো, কেতিয়াও প্ৰকাশ নহ'ল। সেই
বেগটোৰ পৰা কবিতাবোৰ উলিয়াই উলিয়াই অমলে কফি হাউছত কবিতাৰ বিষয়ে দীঘলীয়া
আড্ডা মাৰে।

অফিচৰ 'মেনেজাৰ' নাটকত বমা বায়ে অভিনয় কৰিছিল। সেই অভিনয়ৰ বিষয়ে
আলোচনা কৰিবলৈ তেওঁৰ যেন কফি হাউছেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ স্থান।

বাতৰি কাগজৰ বিপ'টাৰ ময়দুলৰ বাবেই যেন আটাইতকৈ বেছি স্কাপ কফি হাউছত
আড্ডা মাৰিবলৈ। প্ৰচুৰ বিষয় ময়দুলৰ হাতত আড্ডা মাৰিবলৈ।

আৰ আহিছিল সুজাতা। সেই সুজাতা।

'ৰোজ ঝৰ-বৃষ্টিতে যেনানেই যে থাকুক

কাজ সেৰে ঠিক এসে জুটোম

চাৰটেতে শুক কৰে জমিয়ে আড্ডা মেৰে

সাড়ে সাতটায় ঠিক উঠতায়।'

সুজাতা-অমলহঁতৰ এই সাতজনীয়া আড্ডা দলটোক কফি বিলাই গৈছে সৌজন বুঢ়া
গেটোৰে— মহম্মদ চুলতান তেওঁৰ নাম। তেওঁৰ হাতৰ কিমান কাপ কফি, কিমানখন
কফিবিলা ময়দুলহঁতৰ টেবুলখনলৈ আহিছিল কোনে বাৰিছে তাৰ খবৰ? চুলতানে কাবো
আড্ডাৰ কোনো খবৰ নান্ধাৰে, তেওঁৰ যেন মাথোঁ এটাই চিন্তা— আড্ডাটো যেন চলি
থাকে, চলি থাকে। কফি হাউছৰ আড্ডা।

'একটা টেবিলে সেই তিনি-চাৰ ঘণ্টা

চাৰমিনাৰ চোটে জলত

কখনো বিকু দে, কখনো যামিনী বান্ন

এই নিয়ে শুকীটা চলত।'

পশ্চিমবংগৰ কল্যাণীত আছে বাজাৰৰ গ্ৰাম্য উন্নয়ন বিভাগৰ ষ্টেট ইন্সটিটিউট অফ
কম্বল ডেভেলপমেন্ট। এই প্ৰতিষ্ঠানৰ লাইব্ৰেৰীটোত দেখা পাইছিলো যামিনী বান্নৰ চিত্ৰকলাৰ
সম্বন্ধত কিতাপ কিছুমান, আৰু দেখিছিলো বহু কিতাপ বিকু দে'ৰ সম্পৰ্কত। তেনেকুৱা
এটা প্ৰতিষ্ঠানত তেনেকুৱা বিষয়ৰ কিতাপ পোৱা যায়, সেই কথা কল্পনা কৰাটোও টান।
১৯৭১ চনৰ জাননীঠ বঁটা বিজয়ী বিকু দে' কবি হিচাপে বেছি খ্যাতিমান নে প্ৰবন্ধকাৰ
হিচাপে, সেই লৈ সুজাতাহঁতৰ মাজত চলে ঊন্থপু শুৰ্ব কফি হাউছত, হাতত কফিৰ কাপ
লৈ লৈ। যামিনী বান্নৰ ছবিৰ ভাৱা বুজাৰ ক্ষতি যেন কেৱল নিৰিলেশনৰে আছে। আজি
নিৰিলেশনক জন্ম কৰিব বমা ব্যৱহাৰে— সিহঁতৰ আজিৰ আড্ডাৰ বিষয়— বাঙালী মধ্যবিত্তৰ
প্ৰজন্মদূষিত যামিনী বান্নৰ চিত্ৰকলাত জীৱন্তৰ জীৱনৰ দৰ্শন চিন্তা।

এয়া আছিল কফি হাউছ। গৌৰীপ্ৰসন্ন-মামা দে'ব কফি হাউছ! মহম্মদ চুলতান আজিও আছে, আজিও ফেন চলি আছে, আজিও টেবুল ভৰি আছে, মেনেজাৰে বিল কনাই আছে। তেনেহ'লে গৌৰীপ্ৰসন্নই কিয় লিখিছে— কফি হাউছৰ সেই আড্ডাটো আজি আন্ধ নাই বুলি?

আজি অমলহঁত কোনো আন্ধ নাই কফি হাউছলৈ। মামা দে'ব খুব সেইবিনিতেই। নিৰিলেশ সন্ধ্যাল গুচি গ'ল পেৰিছিল। কোনোবা শ্ৰমিকৰ প্ৰত্যাক্তিত প্ৰেমত 'পা'ল' হ'ল বমা বায়। অমল আজি দুকল কেলাবত আক্ৰান্ত। ময়দুল গ'ল ঢাকিলে— খবৰ কাগজৰ মনুহ ময়দুলৰ কোনো খবৰ নাই আজি কফি হাউছত। আন্ধ দিচুজা? নিশ্চয় আজি দিচুজাৰ গাঁটাৰ। নিৰ্বাক শ্ৰোতা দিচুজা নিৰ্বাক, নিঃসাৰ হৈ 'ঘুমিয়ে আছে যে আত কথৰে।'

'সূজাতাই আজি শুধু সবচেয়ে সুখে আছে

শুনেছিতো লাখপতি স্বামী তাৰ।'

কিন্তু সেই সূজাতাৰ দাবী গাড়ী-বাড়ি সকলো থাকিলেও নাই তেওঁৰ সেই মনটো। সেই হেৰাই যোৱা মনটো। তেওঁৰ আজি নাই মাথোঁ এটাই — কফি হাউছলৈ যোৱাৰ মনটো।

কত সপোন জিক্মিকাই এই কফি হাউছত! কত সপোন পূৰণ হয় এই কফি হাউছত।

কিন্তু কফি হাউছ থাকি যায়। বহুতো বেদনাৰ শেষত গৌৰীপ্ৰসন্ন আজিও আশাবাদী—

'কতজন গেলো, কতজনই আসবে

কফি হাউছটা শুধু থেকে যায়।'

সুগভীৰ কঠেৰে মামা দে'ই গোৱা এই গানটো এটা যুগমীয়া গানৰ পাৰ্শ্বলৈ উধাই গৈছে কেতিয়াবাই। পটভূমিত বজি আছে গাঁটাৰ একন— ফেন দিচুজাইছে বজাইছে।

আশী বছৰীয়া জন্মদিনত কফি হাউছত মামা দে'ব খুটিং লোৱা হৈছিল এক দুৰ্বলৰ্নত প্ৰচাৰ কৰিবলগীয়া প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীৰ বাবে। এনে ভাব হয়, যেন কফি হাউছ বাদ দি গানৰ নায়ক মামা দে'ক কল্পনাই কৰা নাযায় ক'তো আন্ধ।

নেতাজী ইন্দ্ৰোৰ ষ্টেডিয়ায়ৰ সেই সম্বৰ্ণনা সভাৰ প্ৰচাৰ পত্ৰিকাতো সেই গানৰ প্ৰচাৰ— 'কফি হাউছৰ সেই আড্ডাটো'।

কি কৰিছে, কি ভাবিছে কফি হাউছৰ মামা দে'ই আজি? নিজৰ জীৱন উজাৰি দিয়া সেই কঠৰ গৰাকীয়ে আজিৰ প্ৰজন্মৰ গান শুনি কি অনুভৱ কৰে? আজিৰ দিনৰ প্ৰায়ভাগ গানৰ প্ৰতি এই বয়োজ্যেষ্ঠ সুককাৰ-গায়কগৰাকী বীতশ্ৰদ্ধ হৈ পৰিছে। কোনো য়েহেজ নাই, কচিবোধ নাই, ভাল সুৰ নাই, ভালভাৱে গান গোৱাৰ প্ৰচাস নাই— এনেমোৰ গানৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল হ'ব নোৱাৰি আকোণ কৰিছে মামা দে'ই। তাৰ মাজলৈ নিঙাৰে কয় কৰি যোৱা নতুন শিল্পীসকলৰ প্ৰতি তেওঁ নিজৰ আশা ব্যক্ত কৰিছে।

কম্বলীহালা, চেফিন, অবশ্য, প্ৰথম কলম ফুল, থেবা নাম জোকৰ, নবাব চিৰাজদৌল্লা, বস্ত। কত কি চিনেমাৰ বিচিত্ৰ উপহাৰ দি আহিছে মামা দে'ই। সেই মামা দে'ৰ আন এক উল্লেখযোগ্য বৰ্ণনীয় উপহাৰ আছিল 'মধুপালা'। নামেই ইঙ্গিত দিয়ে 'মধুপালা' এক কল্পনাময়

কবিতা সংকলন আৰু সম্প্ৰচাৰ। প্ৰসিদ্ধ সাহিত্যিক, কবি ড° হৰিবংশ ৰায় বচনৰ অন্য এক অমৰ সৃষ্টি সেই দীঘলীয়া কবিতা ‘মধুশালা’। এই ‘মধুশালা’ত আছে স্বকীয় জীৱনবোধৰ দুই অভিব্যক্তিৰ মূৰ্ত্ত প্ৰকাশ। আৰু এই কবিতাকেই যেতিয়া এটা কেছেটৰ এলবামলৈ কপান্তৰ কৰিবলগীয়া হ’ল, তেতিয়া মান্না দে’ৰ কথাই প্ৰথম আৰু একমাত্ৰ হিচাপে উদ্যোক্তাসকলৰ মনলৈ আহিল। আৰু সৃষ্টি হ’ল এক অপূৰ্ব কেছেট- এলবাম— ‘মধুশালা’। হৰিবংশৰ নিজস্ব ষ্টাইলৰ কবিতাটোত মান্না দে’ই ঢালি দিলে তেওঁৰো স্বকীয়তা। দুটা খণ্ডত বিভক্ত এই এলবামটোত প্ৰথম খণ্ডত আছে এক দুৰ্দান্ত যৌৱন আৰু আনটো খণ্ডত মমত্ববোধৰ উপলব্ধিৰে ভৰা জীৱন। জীৱন-যৌৱনৰ সকলো সম্ভাৱ যেন কঢ়িয়াই আনিলে মান্না দে’ই হৰিবংশৰ ‘মধুশালা’ৰ পৰা এলবামৰ ‘মধুশালা’লৈ। বিভিন্ন কণ্ঠত বহুবাৰ ‘মধুশালা’ নিজৰি নিজৰি পৰিছে; কিন্তু মান্না দে’ইহে যেন বাকি দিলে পূৰ্ণপাত্ৰৰ মধুশালা।

কাজললতা, গমগমীয়া ৰাতিৰ আন্ধাৰ, বিষ্ণু দে’-যামিনী ৰায়, মধুশালা—এই সকলোবোৰৰে মধুৰ আৰু উজ্জীৱিত স্পৰ্শৰে আজিও ভাৰতীয় গণশিল্পৰ এক যুগান্তকাৰী ধ্বজা সদৰ্পে আৰু সগৰ্বে উৰুৱাই আহিছে এই আশী উত্তীৰ্ণ মান্না দে’ই। নিৰ্মলপ্ৰভা-গৌৰীপ্ৰসন্ন-ভাৰত ব্যাস-হৰিবংশ, সকলোৰে হৃদয় পৰশি আহিছে এই সুধাময় কণ্ঠই। কোন যেন সুদূৰ অতীতৰ ছবি এখন মন দাপোণত চাই নিমগ্ন হৈছে এই জ্যোতিৰ্ময় কণ্ঠই। নিজৰি নিজৰি পৰা এক সুৰ নিজৰা যেন প্ৰবাহিত হৈছে দক্ষিণৰ মৌচুমীত, পূবৰ বৰদৈচিলাত, পশ্চিমৰ মলয়াত, উত্তৰৰ ধুমুহাত। স্থিতপ্ৰজ্ঞৰ দৰে তেওঁ আজিও গান শিকিছে, আশী পাৰ হোৱাৰ পাছতো। যেন কৈ গৈছে--- আপুনি আশী পাৰ হোৱাৰ পাছতো শুনিব মোৰ গান।

৭।

তুমি কোন কাননৰ ফুল

চল্লিশটা বছৰৰ আগতে ১৯৬৭ চনত ড° হেমেশ্বৰ দিহিঙীয়াই নোবেল বঁটাপ্ৰাপ্ত কবিতোক ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ গীতাঞ্জলি অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কৰি প্ৰকাশ কৰিছিল। সেই প্ৰকাশৰ ত্ৰিশ বছৰৰ পাছত সেই অসমীয়া গীতাঞ্জলিখনৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। লয়াৰ্ছ বুক ষ্টলে প্ৰকাশ কৰিছিল এই গীতাঞ্জলি, ১৯৯৬ চনত।

ড° দিহিঙীয়াৰ গীতাঞ্জলিত আছিল কবিতোকৰ মুঠ ১৫৭টা গীতিকবিতা, ১৭৮ টা পৃষ্ঠাত। প্ৰথম সংস্কৰণ অসমীয়া গীতাঞ্জলিখন আমি দেখা নাই। দ্বিতীয়খনতো ড° দিহিঙীয়াই কিতাপখন প্ৰকাশৰ আঁৰত তেওঁৰ কোনো বিশেষ মন্তব্য বৰা নাই, যাৰ দ্বাৰা কি অনুপ্ৰেক্ষাত তেওঁ গীতাঞ্জলিখন অনুবাদ কৰাৰ হেঁপাহ কৰিছিল বা এই অনুবাদ কাৰ্যত তেওঁৰ কি বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতা হৈছিল বা ববীন্দ্ৰ গীত-কবিতাৰ সম্পৰ্কত তেওঁৰ নিজৰ কি ধ্যান-ধাৰণা, সেই কথা জানিব পৰা নগ'ল।

মোৰ হাতত থকা মূল বাংলাৰ গীতাঞ্জলিত ২০০২ চনত প্ৰকাশিত সংস্কৰণটোত বোলপুৰৰ শান্তিনিকেতনত ১৩১৭ শকৰ ৩১ জ্যৈষ্ঠ তাৰিখে লিখা 'বিজ্ঞাপন' শীৰ্ষক পৃষ্ঠাটোত দুটা বাক্যৰ কথাখিনিত ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে প্ৰথম বাক্যটোতে লিখিছে যে এই গ্ৰন্থ গীতাঞ্জলিৰ প্ৰথম কেইটামান গান পূৰ্বে অন্য দুই-এক গ্ৰন্থত প্ৰকাশিত হৈছে। এইখন

গীতাঞ্জলিতো আছে মুঠ ১৫৭ টা গীত।

কিন্তু কলকাতাৰ 'পুনশ্চ'ই প্ৰকাশ কৰা গীতাঞ্জলি আৰু গুৱাহাটীৰ লয়াৰ্ছ বুক ষ্টলে প্ৰকাশ কৰা গীতাঞ্জলিৰ গানসমূহ একেই ক্ৰমত প্ৰকাশ কৰা হোৱা নাই।

কিন্তু আজিৰ পৰা চল্লিশ বছৰৰ আগতে ড° হেমেশ্বৰ দিহিঙীয়াই ৰবীন্দ্ৰনাথৰ গীতাঞ্জলিক অসমীয়া গীতপ্ৰেমীসকলৰ হাতত তুলি দিয়া সেই অসাধ্য সাধনক সন্মানেৰে স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব।

ড° দিহিঙীয়াই সেই গীতাঞ্জলি কিদৰে অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছিল, তাৰ দুই-এটি নমুনা চোৱা যাওক। সেই জনপ্ৰিয় গীতটি— 'আজ ধানের ক্ষেতে রৌদ্রছায়াৰ লুকোছুরি খেলা/নীল আকাশে কে ভাসালে সাদা মেঘৰ ভেলা/আজ ভ্রমর ভোলে মধু খেতে উড়ে বেড়ায় আলেয় মেতে/আজ কিসের তরে নদীর চরে চখাচখির মেলা।' ড° দিহিঙীয়াই অনুবাদ কৰিছে— 'ধানভৰা আজি পথাৰখনিত ৰ'দ আৰু হাঁই খেলিছে খেলা/কোনে ভহালে নীল আকাশত শুকুলা ৰঙৰ মেঘৰ ভেলা/ভোমোৰাই আজি মটু খাবহি পাহৰি গই/পোহৰ চাই উৰে পোহৰত বলিয়া হই/কিহৰ কাৰণে নদৰ চৰত জাকে জাকে আজি পখিৰ মেলা।'

আকৌ, এই গীতটি— 'তুমি কেমন করে গান কর যে ওশী/অবাক হয়ে শুনি কেবল শুনি/সুৱেৰ আলো ডুবন ফেলে ছেয়ে/সুৱেৰ হাওয়া চলে গগন বেয়ে/পাষণ টুটে ব্যাকুল বেগে ধেয়ে/বহিয়া যায় সুৱেৰ সুৰধুনী।' ড° দিহিঙীয়াৰ গীতাঞ্জলিত আছে— 'গায়ক তুমি গোৱা কি যে গীত মোহিনী/অবাক হই শুনা সেই গীত ৰাণিনী/সুৰৰ পোহৰ সিঁচৰি পৰিছে ডুবনত, সুৰৰ বতাহ বহিছে নীল গগনত/ভাগিছে পাষণ লৰিছে ব্যাকুল বেগেৰে/সুৰৰ যমুনা বহি যায় ঘৰ সোঁতেৰে।'

মনত ৰাখিবলগীয়া কথা যে এই দুটি গীত বা এনেকুৱা আৰু বহুকেইটা মূল গীতাঞ্জলিত অন্তৰ্ভুক্ত থকা গীত, বাংলা ভাষাত বাংলা শিল্পীৰ কণ্ঠত অতি উচ্চ প্ৰশংসিতভাৱে পৰিৱেশিত হৈছে। এই পৰ্যন্ত অসমীয়া ভাষাত নিৰ্মিত ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ একমাত্ৰ অসমীয়া কেছেটটি 'অকল তোমাৰ বাণী'ত ধুনীয়াকৈ পৰিৱেশিত হৈছে আন কেইবাটাও গীতৰ লগতে এই গীতটিও— 'তুমি কেনেকৈনো গান গোৱাহে ওশী/মই শুনা মাথোঁ শুনা।' আকাশবাণী গুৱাহাটীযোগে ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তীৰ দিনা বছৰৰ ওনিচোঁ এই অসমীয়া ৰূপান্তৰটি— 'আজি ধানৰ খেতিত ৰ'দ-হাঁহাই লুকাডাকু খেলে...।'

অনুবাদ সাহিত্যৰ ধৰ্ম অনুসৰি ড° দিহিঙীয়াই হয়তো নিজস্ব স্বাধীনতাখিনি লৈছে তেওঁৰ গীতাঞ্জলিত গীতবোৰ অনুবাদ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত। কিন্তু অহৰ্নিশে মনত ৰাখিবলগীয়া কথাটো হ'ল— যদিও কোনোবা কালতেই সেই কালত প্ৰচলিত বাংলা ভাষাৰ ৰন্ধন আৰু লিখন মাধ্যমৰ শব্দ বাছনিৰে কবিতাৰে গীতাঞ্জলিৰ গীতবোৰ কৰা কৰিছিল আৰু তাৰ বহু-বহু বছৰৰ পাছত অন্য এক ভাষাত, অন্য এক বৃন্দত, অন্য এক পৰিৱেশত ড° দিহিঙীয়া বা অন্য কোনো অসমীয়া গীতিকাৰে গীতাঞ্জলিৰ গীতবোৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছে, তথাপি কণ্ঠ— ৰবীন্দ্ৰনাথক এক অতুলনীয় অনুভৱেৰে ৰবীন্দ্ৰ সংগীতপ্ৰেমী অসমীয়া,

বঙালী, যেইকোনো ভাষাৰ গুণমুক্তসকলে নিজৰ হৃদয়ত আসন্ন পাতি স্থাপন কৰি থৈছে। সেয়েহে, অতি দুৰূহ কষ্টেৰে ববীন্দ্র সংগীতবোৰৰ অনুবাদ কাৰ্য কৰিবলগীয়া হয়, যাতে কোনো ক্ষেত্ৰতেই সেইসকল সংগীতপাশূৰে তেওঁলোকৰ মনস দেহভাৰস্বৰূপক সেই স্থানৰ পৰা চুলিমানো ঠাই ইফাল-সিফাল কৰিবলগীয়া নহয়। এই এক অ অক্লান্ত লক্ষ্যবোধৰ ভিতৰত থাকি ববীন্দ্র সংগীতৰ অনুবাদ কৰোঁ তুলি কাগজ কলম লৈ বহুতো কি কষ্টৰ কাম, নিজে সেয়া কৰি নাপালে কোনোপধ্যে অনুভব কৰাটো সম্ভৱ নহয়।

আকাশবাণী গুৱাহাটীযোগে গুৱাহাটীৰ ববীন্দ্র সংগীতৰ অসমীয়া অনুবাদ গোনকৈ মই ‘অকপ তোমাৰ বাণী’ কেছেটটোত গুনিছোঁ, তেনেকৈ কেছেটত মই ববীন্দ্র সংগীতৰ অনুবাদ হিন্দী, চাওতালী, সংস্কৃত আদি ভাষাতো গুনিছোঁ। চাওতালী আৰু সংস্কৃত ভাষাৰ অনুবাদবোৰ বাক বুজি পোৱা নাই। কিন্তু, আৰতি মুখাৰ্জী, ইন্দ্ৰাণী সেন, উষা উষুপ, কলিঙ্গা বেনাৰ্জী আদিয়ে গোৱা জলদ কুমাৰ ভাদুৰী আদিয়ে অনুবাদ কৰা হিন্দী ববীন্দ্র সংগীতবোৰো গুনি গুনি বুজিছোঁ, কি কষ্টেৰে শান্তিনিকেতনৰ পৰা ববীন্দ্রনাথক আমি বহুবাৰলগীয়া হৈছিল গানৰ ৰেকৰ্ডিঙৰ স্তুতি অত। কিন্তু সেই কেছেটবিলাক দেখিছিলো কলকাতাৰ পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ ‘মিউজিক ওৱৰ্ল্ড’ দোকানত সোনকালে সোনকালে বিক্ৰী হৈ যোৱা। হিন্দী অনুবাদ কাৰ্যক বাংলা ভাষাৰ ববীন্দ্র সংগীতৰ নিয়মীয়া শিল্পী আৰতি মুখাৰ্জী, ইন্দ্ৰাণী সেনাইতে সোণলক্ষণা কঠেৰে সজাই-পৰাই তুলিছিল— ববীন্দ্র সংগীতৰ যি মজা তেওঁলোকৰ হাতে হাতে আছিল, সেয়াইহে তেওঁলোকৰ এই গীতবোৰক সম্বন্ধ কৰি তুলিছিল। মূল অনুবাদে নহয়।

বহুদিন শান্তিনিকেতনৰ নিবিড় আলিঙ্গনত থাকি আমাৰ কৰি নবকান্ত বৰুৱাৰো সিন্ধুত প্ৰবাহিত হৈছিল ববীন্দ্র সংগীতৰ স্নেহতাপাৰ। গভীৰ প্ৰশান্তিৰ শান্তিনিকেতনে ববীন্দ্রনাথক নবকান্ত বৰুৱাৰ হৃদয়ত এক প্ৰত্যয়পূৰ্ণ অনুভৱ দি স্থাপন কৰোৱাই দিছিল। যাৰ ফলত নবকান্ত বৰুৱাই হাতত তুলি লৈছিল এইকেইটা ববীন্দ্র সংগীত ‘অকপ তোমাৰ বাণী’ত অনুবাদ কৰিবৰ বাবে— নিশি-দিন ভৱসা ৱাৰিস (দিনে-ৰাতি ৱাৰ ভৱসা হ’বই হ’ব), নিবিড় ঘন আঁধাৰে (নিবিড় ঘন একাৰত), সংকোচৰ বিহীনতা নিজেৰে অপমান, সংকটৰ কল্পনাতে হোয়ো না প্ৰিয়মাণ (সংকোচৰ বিহীনতাও নিজৰে অপমান, সংকটৰ কল্পনাতে নোহোৱা প্ৰিয়মাণ), আকাশভৰা সূৰ্য-তারা (আকাশভৰা সূৰ্য-তৰা), অকপ তোমাৰ বাণী (অকপ তোমাৰ বাণী), তুমি কেনে কৰে গান কৰ হে গুণী (তুমি কেনেকৈনো গান গোৱা হে গুণী), যদি তাৰে নাই চিনি গো (যদিওবা তেওঁক নেপাওঁ চিনি), কেনে ঘোৰেৰে জলে ডিজিয়ে দিলাম না (কিয় চকুলোৰে তিয়াই নিদিলো), পূৰণো সেই দিনেৰ কথা (পূৰণি সেই দিনৰ কথা), ভাঙো বীথ ভেঙে দাও (বাঙ ভাঙি দিয়া)। ববীন্দ্রনাথ ঠাকুৰৰ প্ৰকাশ গীতৰ কিতাপখন শীতাত্তপিত এই দহটা গীত সন্নিবিষ্ট আছে। পূজা, ব্ৰহ্মেণ, প্ৰেম, প্ৰকৃতি, বিচিত্ৰ আদি ভাষাত গীতবিদ্যাত গীতসমূহ বিভক্ত কৰা আছে। বহুদিন চৌধুৰীৰ সংগীত বাৰহাৰপাত, মিলীপ কুমাৰ শৰ্মাৰ সংগীত পৰিচালনাত সুদক্ষিণা শৰ্মা, মিলীপ কুমাৰ শৰ্মা, মৈত্ৰেয়ী দাস, বিজুবৰুৱা চৌধুৰী, মৃদুলা দাস, পুলক বেনাৰ্জী আদি ববীন্দ্র সংগীতৰ নিয়মীয়া চৰ্চা কৰা অসমৰ শিল্পীসকলে কষ্টদান কৰি গীতকেইটি সুকল মাত্ৰাকালমেৰে সজাই-

পৰাই তুলিছিল। এই গীত দহটিৰ অসমীয়া অনুবাদ ইমান লাভ্যমণ্ডিত আছিল যে এক নিস্তৰংগ ধাৰাবে সেইবোৰ বৈ বৈ বাগৰি আহিছিল শিল্পীসকলৰ হৃদয় উজাৰি অহা সুবন্ধনিৰে। এই ক্ষেত্ৰত নবকান্ত বৰুৱা আছিল বহু বহু প্ৰত্যয়পূৰ্ণ অনুবাদক-গীতিকাৰ, যাৰ বাবে ‘অৰূপ তোমাৰ বাণী’ হিন্দী ভাষাৰ ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ কেছেটকেইটাতকৈ যথেষ্ট বেছি প্ৰাপক আৰু প্ৰোজেক্ট আছিল বুলি মই অনুভৱ কৰোঁ।

সাম্প্ৰতিক কালত তিনিটা বছৰ শান্তিনিকেতনত কটাই অহা এক অসমীয়া যুৱকে শান্তিনিকেতনৰ পৰা উভতি আহি ব্যক্ত কৰিছেহি তেওঁৰ শান্তিনিকেতন প্ৰেম আৰু ৰবীন্দ্ৰ সংগীত প্ৰেম। তিনি বছৰ শান্তিনিকেতন স্নাতকোত্তৰ পৰ্যায়ত অধ্যয়ন কৰি অহাৰ পাছত কটন কলেজৰ আলোচনী কটনিয়ানৰ সম্পাদক অংকুৰণ দত্তই ৰবীন্দ্ৰনাথৰ গীতবিতানৰ পৰা ‘প্ৰেম’ আৰু ‘প্ৰেম ও প্ৰকৃতি’ অধ্যায় দুটাৰ পৰা পৰ্যায়টিটা গীত নিজে বাছনি কৰি সেইবোৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি উলিয়াইছে এখন কবিতা পুথি তুমি কোন কাননৰ ফুল। নীলা এক বেটুপাতত ৰবীন্দ্ৰনাথৰ অঁকা ছবি এখনৰ কাষত দুপাহি ৰঙা ফুল— অংকুৰণ দত্তৰ তুমি কোন কাননৰ ফুল। তেওঁ এই পুথিখনত থকা গীতবোৰক প্ৰেমৰ গান বুলি আখ্যা দিছে।

গীতাঞ্জলিৰ ১৫৭ টা গীত আৰু গীতবিতানৰ ৬৫ টা গীত বাছনি কৰি অনুবাদ কৰাৰ কাম হাতত লোৱাৰ আগলৈকে ড° হেমেশ্বৰ দিহিঙীয়া আৰু অংকুৰণ দত্ত কিদৰে ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ সৈতে জড়িত আছিল মই নাজানোঁ। কিন্তু ড° দিহিঙীয়াৰ দৰে অংকুৰণ দত্তয়ো যে অনুবাদৰ কামবোৰ হাতত লোৱাৰ লগে লগে গভীৰভাৱে ৰবীন্দ্ৰজগতত সোমাই পৰিছিল সেয়া তুমি কোন কাননৰ ফুল-এ স্পষ্টভাৱে প্ৰমাণ কৰে। কটন কলেজৰ পৰা বি এ পাছ কৰি শান্তিনিকেতনত ‘নামভৰ্তি কৰা সময়খিনিত অংকুৰণ দত্তক মই কেবাবাৰো ঘনিষ্ঠভাৱে কলকাতাৰ ‘অসম ভৱন’ত লগ পাইছোঁ। মই তাত চাকৰিত। আৰু গুৱাহাটীৰ পৰা ৰে’লৰে হাওড়ালৈ আহি এৰাত ‘অসম ভৱন’ত থাকি পিছদিনা পুৱাৰ টেইনত ৰোলপুৰ (শান্তিনিকেতন)লৈ যোৱা অংকুৰণ দত্তৰ লগত বহুবাৰ কথা-বতৰা পাটোতেও মই জনা নাছিলো যে তেওঁ ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ ছিৰিয়াছ পিপাসু।

আজি সেইবোৰ দিনৰ পাঁচ বছৰৰ পাছত সেইজন যুৱক অংকুৰণ তুমি কোন কাননৰ ফুল দেখি মই আহ্বাদিত হৈছোঁ মাথোঁ এইটো কৰণতেই যে শান্তিনিকেতনে অংকুৰণৰ হৃদয়ত অংকুৰণ ঘটাইছে ৰবীন্দ্ৰ সংগীতপ্ৰীতিৰ এক সজ্জাকৰ্মী বীজৰ। বৰ্তমান গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যোগাযোগ আৰু সাংবাদিকতা বিভাগত অধ্যাপনা কৰি থকা এই ডেকা ৰবীন্দ্ৰ সংগীতপ্ৰেমী অংকুৰণ দত্তৰ কিতাপখন পঢ়িবলৈ মেলি লোৱাৰ আগতে মোৰ মনত লাগিছিল এটাই কথা— মই নিজেও ৰবীন্দ্ৰনাথৰ জন্ম-মৃত্যুৰ ঠাই ‘কলকাতা’ত ১৪ মাহ কল চাকৰি কৰিবলৈ যোৱাৰ সূত্ৰেহে ৰবীন্দ্ৰ সংগীত শুনিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিলো মাথোঁ নিয়মীয়াকৈ। আৰু সেই গীতসমূহ শুনি থকাৰ মুহূৰ্তবোৰত মাথোঁ এটাই অনুভৱ হয়— কব্য, যথোঁ কব্যৰে উপচি আছে এই মনোময় ধৰা, এই ধৰাৰ ভয়োময় মালৰ বৃক্ষৰ দিক্-দিগন্ত প্ৰসাৰি থকা জাতিস্বৰ ঠাল-ঠেঙুলিবোৰৰ অপাৰ বৈভৱ, যাৰ আছে স্বাধীন নিৰন্তৰ আকুলতা, স্বাৰ্থীয়তা, স্বপ্নমধুৰতা আৰু

সুবাসিত কোমলতা। কবীন্দ্র সংগীত বিশাৰদসকলে মন্তব্য কৰে যে কবীন্দ্র সংগীত হৈছে বাণীপ্ৰধান। বাণীপ্ৰধান বাবেই গীতবোৰত বিকৰ্ণ উঠে মধুৰ কাবাইলী। যত্নাসাক্ষৰ হ'ব বৈচিত্ৰ্য আৰু সীমাহীন গভীৰতাই কবীন্দ্র সংগীতক স্বকীয়তা প্ৰদান কৰিছে। এই সম্পৰ্কজ্ঞক মূলধন কৰি কবিত্বক গীতসমূহ বচনা হৈছিল ভাব প্ৰকাশৰ উপাদান হিচাপে। কাব্যৰ জটিল গভীৰতম বহুস্য কবিয়ে এই ভাব প্ৰকাশৰ মাজেদিয়েই ব্যক্ত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। গল্পটিৰ অপকল্প সম্ভাৰ গীতিকাৰাবাকীৰ চিহ্নাহীৰ আগেৰে যিদৰে নিজাৰ-নিগৰি ওলাইছে মানুহৰ আত্মাৰ অপূৰ্ব অনুভূতিয়েও গীতিকাৰক সেইদৰে জোকাৰি জোকাৰি গৈছে। 'আজ্ঞানন্দৰ সূৰ্য' তাৰা' যিদৰে তেওঁৰ গীতৰ প্ৰথম শাৰী হৈছে 'অস্তৰ মন বিকলিত কৰো অস্তৰতম হে'ও তেওঁৰ গীতৰ প্ৰথম শাৰী হৈছে। 'বাদল দিনেৰ প্ৰথম কদম ফুল'ৰ গীতিকাৰাবাকী 'হানহাবেননা বহিয়া প্ৰভু এসেছি তব দ্বাৰে'ৰো গীতিকাৰ। 'হে অনাদি অসীম সূৰ্য'ৰ আকল সিদ্ধ' লিখা মানুহজনে লিখিছিল 'আমি চিনি গো চিনি তোমাৰে ওগো বিদেশী'। 'মিনশুনি মোৰ সোণাৰ খাচায় রইল না' আৰু 'হিমের রাতে ওই গগণের দীপগুলিরে হেমন্তিকা কল গোপন' আঁচল ঘিৰে' একেজন গীতিকাৰেই লিখা গীত। কবীন্দ্রনাথৰ কলমত মুঠ ছোৱা গীত- 'বড়ো আশা কৰে এসেছি গো কাছে ডেকে লও ফিরায়ে না জননী', 'এ মণিহাৰ আমায় নাহি সাজে' আৰু কত কি! এইবোৰেই কবীন্দ্র সংগীতৰ 'বাণী'। সেয়েহে কোৱা হয় কবিত্বক গীতবোৰ বাণীপ্ৰধান। অনিৰ্বচনীয় আবেশ আৰু সীমাহীন ব্যাপ্তিক অনুবৰ্তে দুটিৰ সদ্যুযুত ব্যক্তি কবিত্বকৰে লিখিছিল এটি, দুটি, হাজাৰটি গীত। ১৩৮৮ শকত 'গীতকিতান'ৰ প্ৰকাশৰ পূৰ্ণ হোৱা উপলক্ষে তেঁও পত্ৰিকাখনে প্ৰকাশ কৰা এক প্ৰবন্ধৰ আলমত কোৱা হৈছে যে গীতকিতানত ২১৭৮ টি গীত সংযুক্ত কৰা আছে আৰু সেইবোৰ ভাগ ভাগ কৰি কিতাপখনত সূচীপত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। তেনেকুৱা দুটা ৰখা হৈছে 'প্ৰেম' আৰু 'প্ৰকৃতি'।

অংকুৰ দস্তই এই দুটা ৰখাৰ পৰাই পঁয়ষষ্ঠিটা গীত নিজৰ উচ্ছলনাৱী ব্যক্তি উলিয়াই তেওঁৰ কিতাপখনত অসমীয়া অনুবাদ কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰকাশক পাণবজাৰৰ 'বনলতা'। প্ৰথম প্ৰকাশ ২০০৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত। ড° হেমেশ্বৰ মিহিষ্ঠাৱাৰ গীতাকিতান প্ৰকাশ হোৱাৰ চল্লিশ বছৰ পাছত শান্তিনিকেতনৰ এক অসমীয়া ছাত্ৰ অংকুৰ দস্তই কুমি কোন কাননৰ ফুল প্ৰকাশ কৰিছিল।

কিতাপখনত অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কাৰ্য কৰা এজন প্ৰসিদ্ধ অনুবাদক শান্তিনিকেতন দাশে তেওঁৰ 'কবীন্দ্রনাথ অনুবাদিত' শীৰ্ষক দীঘলীয়া পাতনিমূলক নিবন্ধটোত লিখিছে, 'কবীন্দ্রনাথৰ গানক অনুবাদ নহয়, শুভমাহে হয়।' অনুবাদ আৰু শুভমাহৰ আলি-দোহোজাত বৈ অংকুৰ দস্তৰ কুমি কোন কাননৰ ফুল দিচাৰি কিতাপখনৰ পাতবোৰ লুটিয়াই গ'লো।

অংকুৰ দস্তই বাছনি কৰা কবিত্বকৰ পঁয়ষষ্ঠিটা প্ৰেমৰ গীত গীতিকাৰাবাকীয়ে জীৱনৰ বিভিন্ন বয়সত আৰু বিভিন্ন ঠাইত বচনা কৰিছিল। ২২ বছৰ বয়সত উৰ্দ্ধাশু বৌদ্ধৰ কবীন্দ্রনাথে কচনা কৰা 'আয় তবে সহচরী, হাতে হাতে ধরি ধরি নাচিবি দিখি দিখি পাখিদি গান' আৰু ৭৮ বছৰ বয়সত বচনা কৰা চাৰিটা গীত 'মম দুঃখের সাধন হবে করিনু নিবোনে', 'যদি হয় জীৱন পূৰণ নাই হল মম', 'আমি যে গান গাই', 'দোৰী কৰিব না কৰিব

না তোমাৰে' এই কিতাপখনত অন্তৰ্ভুক্ত আছে। প্ৰতিটো গীতৰ স্বলিপি প্ৰস্তুতকৰ্তা আৰু ইংৰাজীলৈ অনুবাদকৰ্তাৰো নাম কিতাপখনৰ শেষৰফালে তালিকা এখন কৰি দেখুওৱা হৈছে।

কথা আৰু সুৰে পৰস্পৰক গতিশীলতা প্ৰদান কৰা কাব্যধৰ্মী ৰবীন্দ্ৰ সংগীতবোৰ অন্য ভাষালৈ অনুবাদ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰধান অসুবিধাটো হৈছে, অনুবাদটোত মূল গীতিকাৰগৰাকীৰ এই কথা আৰু সুৰ যি গতিত আৰু কাব্যধৰ্মিতাত প্ৰকাশ পাইছিল, সেইখিনি এক বিন্দুও লক্ষ্য নোহোৱাকৈ অনুবাদখিনিতো থাকিব লাগিব। এফালে যেনেকৈ শাৰী-শাৰী কাব্যবোৰ গীতটিৰ কাব্যধৰ্মিতাত অক্ষত অৱস্থাত ৰাখি অনুবাদ হ'ব লাগিব, সেইদৰে সেই অনুবাদবোৰ কোনো শিল্পীয়ে গীত হিচাপে গাব পৰাকৈ মূল গীতটিৰ মূল সুৰটোতো বন্ধা হ'ব লাগিব। সেইবাবেই ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ অনুবাদ কাৰ্য অতি কঠিন কাম আৰু এই কামত অন্যৰবতে গীতিকাৰগৰাকীয়ে বান্ধি থৈ যোৱা সুৰটোৰ প্ৰতি নজৰ ৰাখি থাকিবলগা হোৱাত অনুবাদকৰ স্বাধীনতাও হৈ পৰে সীমাবদ্ধ। অংকুৰণ দস্তই এই দায়িত্ববোধৰ প্ৰতি সততে তৎপৰ হৈ থাকি বহুকেইটা গীত তেওঁ মূল সুৰটোত ভেজা দিহে অনুবাদ কাৰ্যত ব্ৰতী হৈছে বুলি স্বীকাৰ কৰিছে। মই দেখাত বহু সময়ত 'ড' দিহিঙীয়াই গীতালি অনুবাদ কৰোঁতে গীত এটিৰ মূল ভাবধাৰাৰ প্ৰতি যিমান দায়িত্ববোধ অনুভৱ কৰিছে, মূল সুৰটোৰ প্ৰতি সিমানখিনি কৰা নাই। গতিকেই তেওঁৰ গীতালিৰ পৰা শিল্পীয়ে গীত গাওঁতে বহু সময়ত অসুবিধা পাব বুলি মোৰ বিশ্বাস হৈছে।

তাৰ বিপৰীতে অংকুৰণ দস্তই কি কৰিছে চোৱা যাওক। বাছি লোৱা হওক এই গীতটি—
'পুৱাণো সেই দিনেৰ কথা ভুলবি কি ৰে হায়/চোখৰ দেখা প্ৰাণেৰ কথা সে কি ভোলা যায়।' নৱকান্ত বৰুৱাই অনুবাদ কৰিছে— 'পুৰণি সেই দিনৰ কথা পাহৰিবি নে হায়/অ' সেই চকুৰে দেখা প্ৰাণৰ কথা পাহৰা জানো যায়।' আৰু অংকুৰণ দস্তই কৰিছে— 'পুৰণি সেই দিনৰ কথা পাহৰিবি নে হায়/অ' সেই চকুৰে দেখা প্ৰাণৰ কথা সেয়া কি পাহৰা যায়।' গীতটিৰ শেষৰফালে থকা আন দুটি শাৰীৰ এই দুগৰাকী অনুবাদকে কৰা অনুবাদ চোৱা যাওক। 'আমি ৰাতিপুৱা ফুল তুলিছোঁ দুলিছোঁ দোলনাত/বজায় বাঁহী গান গাইছোঁ বকুলৰ তলত' (নৱকান্ত বৰুৱা)। 'আমি পুৱাবেলা ফুল তুলিছোঁ দুলনাত দুলিছোঁ/ গাইছোঁ গান বকুল তলত বাঁহী বজাই' (অংকুৰণ দস্ত)। গীতটিৰ একেধাৰে শেষৰ শাৰী দুটাত দুয়োজন অনুবাদকে মূল বাংলা গীতটিত কিদৰে ভাব আৰু সুৰক একেলগে প্ৰকাশ কৰিছে চোৱা যাওক—

হায় ময়ো হল ছাড়াছাড়ি গেলেম কে কোথায়

আবার দেখা যদি হল সখা প্ৰাণেৰ মাঝে আয় (ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ)

হায় মাজতে হ'ল এৰি কোন যে কেনি গ'ল

আকৌ দেখা যদি হ'লেই সখা প্ৰাণৰ মাজলে আহ (নৱকান্ত বৰুৱা)

আৰু মাজতে হ'ল এৰি কোন যে কেনি গ'ল

আকৌ দেখ যদি আহে অ' সখা প্ৰাণৰ মাজলে হায় (অংকুৰণ দস্ত)

এতিয়া দেখা যায়, পঢ়ুৱৈয়ে পঢ়িবৰ সময়ত দুয়োগৰাকী অনুবাদকে অনুবাদ দুটিত

ভাৰতম্য নোহোৱাকৈ বসপান কৰিলেও, শিল্পীয়ে সেয়া কবীত্ৰ সংগীতৰ সুৰত গাবৰ ক্ষেত্ৰত অংকুৰণ দস্তৰ অনুবাদটিত সামান্য হ'লেও থমকি ৰ'ব এইবাবেই যে কবীত্ৰ সংগীতৰ সুৰত বাজিবলৈ অংকুৰণ দস্তই আৰু অলপ সুৰ-সংবেদনশীলতা অনুভৱ কৰি অনুবাদ কৰিবলগীয়া আছে।

সামান্য প্ৰসংগ এটা টানি নবকান্ত বৰুৱাই সুৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অনুবাদ কৰা আন এটি কবীত্ৰ সংগীত উপলব্ধি কৰা যাওক। গীতটি 'নিশি দিন ভৱসা বাৰিষ ওৱে মন হৰেই হৰে' গীতটিৰ পৰা লোৱা—

'পাৰাণসমান আছে পড়ে প্ৰাণ পেয়ে সে উঠৰে ওৱে

আছে যাবা বোবা মজন ভাৱাও কথা কৰেই কৰে'

'শিলৰ দৰে আছে পৰি প্ৰাণ পাই সি উঠিৰ হেৰো

যিবোৰ আছে বোবাৰ দৰে কথা সিহঁতেও ক'বই ক'ব।'

'অৰূপ তোমাৰ বাৰী'ত মৈত্ৰেয়ী দাসৰ কণ্ঠত এই গীতটি শুনি থাকোঁতে নিৰ্ভীক এটি অসমীয়া গীত শুনি থকা যেন লাগিছিল, য'ত আছিল বাৰীত্ৰিক সুৰ— এনে লাগিছিল যেন 'নিশি দিন ভৱসা বাৰিষ ওৱে মন হৰেই হৰে' গীতটি অসমীয়া 'দিনে ৰাতি ৰাখ ভৱসা হ'বই হ'ব' গীতটিৰ পৰাহে বাংলা ভাষালৈ অনুবাদ কৰা হৈছে।

কিন্তু পঁয়ষষ্ঠিটা গীততেই অংকুৰণ দস্তই তেওঁৰ যুগ কম বয়সৰ অভিজ্ঞতাবিহীন প্ৰচুৰ অধাৰসায়ৰ যোগেদি অনুবাদ কাৰ্যত ব্ৰতী হৈ তুমি কোন কোনৰ কুলত গিদহে সংস্থাপিত কৰিছে, তাৰ শলাগ ল'বই লাগিব—

'জীৱনত এয়া কি প্ৰথম বসন্ত আহিলে

নবীন বাসনাত চঞ্চল যৌৱনে নবীন জীৱন পালে'

'উজাগৰী ৰাতিৰ এই গান কি সুৰে মই বান্ধো

কোন ৰক্তনীলজাৰ পৰা কণ্ঠ ভৰাই সেই তান আনো'

'মই জানো হে জানো তোমাকেই হেৰা বিদেশিনী

তুমি থাকা সিদ্ধপাৰত হেৰা বিদেশিনী

'ভৰা থাকক স্মৃতি সুধাত পাৱটি বিদায়ৰ

যুৰাই তাক দিয়া আনি উছৱত মিলনৰ।'

'লগন যদি হয় অনুকূল মৌন মধুৰ সাজত

নয়ন তোমাৰ মগন যেতিয়া স্নান আভাৰ মাজত'

'ফুল তুলিবলৈ ভুল কৰিছোঁ প্ৰেমৰ সান্দৰত

বধু ভোম্বাক বাকিম কিহেৰে মধুৰ বান্ধোনত'

আমি বহুকেইটা গীত আছে যিবোৰ অংকুৰণ দস্তই বৰীক্ৰমান্থৰ অতি সকল অৰু কঠিন শব্দচয়ৰ জালৰ পৰা উলিয়াই আনি ভাৰ-ভাৱা অটুট কৰি শিল্পীয়ে কিয়া সংকেদে গাব পৰাকৈ অনুবাদ কৰি দিছে। গানবোৰত এনে কবিতো শব্দ আছে কবিত্বৰ নিজৰ চম্ভৱত, যিবোৰৰ প্ৰতিশব্দ বিচাৰি প'লে অংকুৰণ দস্ত বা অন্য কোনো অসমীয়া অনুবাদকে অকাৰ্য্য

সাগরত পৰিব; সেইবোৰৰ ক্ষেত্ৰত কমকৈ ব্যৱহাৰ হোৱা মূল বাংলা গীতটিৰ শব্দকেই অংকুৰণ দস্তই তেওঁৰ অসমীয়া অনুবাদতো ব্যৱহাৰ কৰিছে। বধু, বিহাৰী, ঘুনটি, সহচৰী আদি শব্দবোৰ গ্ৰহণ কৰিব পাৰিলেও 'হাৱা', 'আলিগন' আদি শব্দবোৰ মানি লোৱাত অসুবিধা হয়। এই শব্দবোৰ যে গীতৰ সুৰটোৰ সৈতে মিলাবলগা হোৱাত ব্যৱহাৰ কৰিবলগা হ'ল, বুজা যায়। কিন্তু ইমানৰ পিছতো নিখুঁত আৰু অতি সুললিত শব্দ চয়নেৰে অংকুৰণ দস্তই বাৰ্বীশ্বিক সুৰধ্বনি আৰু কথাশিল্পক যিদৰে অনুবাদকৰ সুকোমল হৃদয়েৰে পৰশ বুলাই বুলাই কিতাপখনত স্থান দিছে, সেয়া অনুপম, মাথোঁ অনুপম। সেইয়ে ৰবীন্দ্ৰ সংগীত সম্পৰ্কত শুনিবলৈ পোৱা যায় সেই মন্তব্য 'ৰবীন্দ্ৰ সংগীত শুনিলে মন উদাস হৈ যায়', সেই মন্তব্যমাৰৰ প্ৰতি সজাগ হৈ নথকাকৈও অংকুৰণ দস্তই কিতাপখনৰ গান পৰ্য্যবস্তিটা পঢ়ি যাওঁতে আমি পঢ়ুৱৈসকলক এক অপাৰ্থিৱ মায়াময়তালৈ লৈ গৈ উদাস এক অনুভৱত ওময় কৰি ৰাখিব পাৰিছে। তাৰ বাবে অনুবাদকগৰাকীক কৃতিত্ব দিবই লাগিব। 'বৰ আশা, বৰ তৃষ্ণা বৰ আকিঞ্চন তোমাৰেই বাবে/বৰ সুখে, বৰ দুখে ৰৈছোঁ জাগি বৰ অনাৰাগে', 'মোৰ জীৱন যৌৱন মোৰ অখিল ভুবন/ তুমি উপচিবা গৌৰৱত ৰাতিৰ দৰেই', 'সেইয়ে মালতী মোৰ পিৰালিত যায় সৰি/ শিখিল কবৰী সজাবলে তোমাৰ লোৱা না তুলি', 'বিবহ মধুৰ হ'ল মধুৰাতি আজি/বেদনাত গভীৰ ৰাতি উঠে ৰাজি', 'মেঘৰ দিনত শাওণ মাহত যুতিবনৰ দীৰ্ঘশ্বাসত/মোৰ প্ৰাণত তেওঁ দিয়ে পাখিৰে ছাঁ বুলাই'। এইবোৰে নিঃসন্দেহে 'অসমীয়া ৰবীন্দ্ৰ সংগীত'— অংকুৰণ দস্তই আমাক উপহাৰ দিছে।

কিন্তু, অংকুৰণ দস্তক আমি ক'ম— কিছুমান শব্দ তেওঁ আৰু কিছু সূক্ষ্ম বাছনিৰে বাছি লৈ তেওঁৰ অনুবাদসমূহ আৰু কিছু বাৰ্বীশ্বিক বাৰ্বীশ্বিক কৰি তুলিব পাৰিলেহেঁতেন। যেনে— জুৰি, ৰাতি, চকু, ভুলি, আলহী, চকুপানী, ওচি শব্দবোৰ চৰণ, নিশা, নয়ন, পাহৰি, অতিথি, অস্ত্ৰ, আঁতৰি আদি শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা হ'লে হয়তো ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কাব্যময়তাই আৰু বেছি বিস্তৃতি পালেহেঁতেন অংকুৰণৰ সৃষ্টিশীলতাত।

'টাইটল ছ'টো তুমি কোন কাননৰ ফুল কবিতুকৰে তেওঁৰ পঁচিশ বছৰ বয়সত ৰচনা কৰিছিল। ভব যৌৱনপ্ৰাপ্ত। কবিয়ে ৰচনা কৰা বয়সৰে প্ৰায় ওচৰা-ওচৰি বয়সত অনুবাদকে গীতটি অনুবাদ কৰিছে। 'তুমি কোন কাননৰ ফুল কোন গগনৰ তারা/ তোমাৰ কোথায় দেখোঁচ যেন কোন স্বপ্নৰ পৰা'। কিন্তু, 'পাৰা' শব্দটো সম্পূৰ্ণ সলাই অতি কৌশলেৰে অংকুৰণ দস্তই লিখিছে এই গীতটি এনেদৰে— 'তুমি কোন কাননৰ ফুল কোন গগনৰ তৰা/তোমাক ক'ত দেখিছোঁ যেন কোন সপোনৰ পৰা' মই ভাবোঁ, মূল কিতাপখনত অংকুৰণে ঠায়ে ঠায়ে এনেকুৱা আৰু কিছুমান শব্দ সম্পূৰ্ণ সলাই দি নতুনকৈ ব্যৱহাৰ কৰি একেটা শব্দ, সেই অনুবাদসমূহ আৰু বেছি ব্যঞ্জনাময় কৰি তুলিব পাৰিলেহেঁতেন।

নাজানো, সৃষ্টিশীল মন এটাৰ অধিকাৰী জসম্বৰ যুৱক অংকুৰণ দস্ত যি এ পাছ কৰি শান্তিনিকেতনলৈ নগৈ যদি অসমতেই এম এ পঢ়িলেহেঁতেন সেইকেইটা বছৰ তেওঁ কি কি কামত লাগি থাকি তেওঁৰ কলমৰ আৰু সময়ৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিলেহেঁতেন। কিন্তু, শান্তিনিকেতনলৈ, অজয় নদীৰ সাৰোৱ পাৰ হৈ শান্তিনিকেতনলৈ গৈ অংকুৰণ দস্তই তেওঁৰ

ইঙ্গিত এক সৃষ্টিকৰ্মৰ বীজক অংকুৰণ কৰাই নহয়, অসমত বৰীষ্ট সাহিত্য চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰখনত
 অন্য এক মূল্যবান সম্পদ উপহাৰ দি গ'ল। আকাশবাণী গুৱাহাটীযোগে ছেলা-চোৰোকাৰ
 দুটিমান বৰীষ্ট সংগীতৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰ শুনি থকা কালত, অনাৰ্ভাৰ বাবে অংকুৰণৰ
 এই কিতাপখনে বৃহৎ পৰিমাণৰ অৱদান যোগাব বুলি আমি বিশ্বাস কৰোঁ। অসমৰ বিভিন্ন
 ঠাইত 'মে' মাহত বৰীষ্ট জয়ন্তী উদ্‌যাপন কৰা হয়। নাজানো, সেইবোৰত 'অসমীয়া বৰীষ্ট
 সংগীতে' কি মৰ্যাদা পায়। সেই তাহানিতেই মাথোঁ এটি কেছেট নিৰ্মাণতেই কান্ত থকা
 অসমীয়া শিল্পীসকলে পুনৰ বৰীষ্ট সংগীতৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰৰ নতুন কেছেট নিৰ্মাণৰ
 কথা কয় চিন্তা নকৰে? বিশ্বৰ বতৰত জাকে জাকে যিবোৰ কেছেট হকে-ছিহকে বজাবত
 ওলায় থাকি এক স্বাসৰুদ্ধ পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰা হয়; সেইবোৰৰ পৰা কিছু ভাগ বিচাৰি
 হ'লেও 'পঁচিল বৈশাখ'ৰ বৰীষ্ট জয়ন্তীৰ সৈতে সংগতি ৰাখি এগৈকে অস্তিত্ব বহুৰত
 অসমীয়া বৰীষ্ট সংগীতৰ কেছেট উলিয়াব নোৱাৰিনে?

বৰীষ্ট সংগীতৰ সুধা যেতিয়া পান কৰিলেই, গতিকেই অংকুৰণ দণ্ডক কৰে — বহুবিধ
 অস্তিত্ব: এখনকৈ তেওঁ বৰীষ্ট সংগীতৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰৰ বি. গ্ৰাপ আমাক পঢ়িবলৈ দিয়েক।
 যি নিষ্ঠাৰে তেওঁ শান্তিনিকেতনৰ ছাঁত জীৱনৰ তিনিটা সোণোৱালী বছৰ জিৰালে, সেই
 শীতলতা তেওঁৰ কলমেদি আক প্ৰবাহিত হওক। স্বৰশ্ৰোতা হওক সেই প্ৰবাহ।

৮।

পঁচিশ ব'হাগ

পঁচিশে বৈশাখ চলেছে

জন্মদিনেৰ ধাৰাকে বহন কৰে

মৃত্যুদিনেৰ দিকে।

সেই চলতি আসনেৰ উপৰ বসে কোন কাৰিগৰ গাঁথছে

ছোটো ছোটো জন্ম-মৃত্যুৰ সীমানায়

নানা বৰীক্ষনাখেৰ একথানা মালা

এইফালকি কবিতা কবিতোক বৰীক্ষনাখ ঠাকুৰ বচিত 'পঁচিশে বৈশাখ' নামৰ দীঘলীয়া কবিতাটিৰ প্ৰথম কেইলাবীক্ষন। জন্মদিনেৰ নতুন ধাৰা বহন কৰি মৃত্যুদিনেৰ দিশে আগুৱাই গৈছে পঁচিশ বৈশাখ— পঁচিশ ব'হাগ।

পঁচিশ ব'হাগ বৰীক্ষনাখ ঠাকুৰেৰ জন্মদিন। জৈনজাসীকে ঠাকুৰবাড়ীৰ বিশাল অট্টালিকাটোৰ এটা সৰু পাকিবাৰিক প্ৰসূতি মাতৃৰ দৰে মহৰ্ষি মেৱন্ত নাথৰ পত্নী সাবলা দেৱী এইবাৰ পঞ্চদশ সন্তানটিৰ প্ৰসৱৰ বাবে প্ৰৱেশ কৰিলে। ঠাকুৰ পৰিয়ালৰ সকলো নাৰী এই গৃহটিতেই জন্মলী হয়।

আৰু ১৮৬১ চনৰ ৭ মে' ২৫ ব'হাগত— ১২৬৮ বাংগাব্দৰ ২৫ বৈশাখত সাধনা দেৱীয়ে জোড়াসাঁকোৰ ঠাকুৰবাড়ীৰ উজ্জ্বলতম বহুশীৰ্ষক কবীত্ৰনাথক সৃষ্টিৰ আভাস সমুদ্ৰৰ পৰা আবিষ্কাৰ কৰি ধৰাৰ বুকুত স্থাপন কৰিলে।

আজি তোমাৰ জন্মদিনত
তিনিপাহ ফুল ফুলিল
জীৱন, দৃষ্টি আৰু অনুভৱ।
বিশাল অট্টালিকা

বিশাল অট্টালিকাটোৰ ঋতুটো বগাই বগাই মই যেতিয়া এই প্ৰসূতিগৃহটোত সোমাইছিলো, সেই মুহূৰ্তত মোৰ মানসত এই তিনিপাহ ফুলৰ নামেই ফুলি আহিছিল।

আজি উকা হৈ পৰি আছে এই প্ৰসূতিগৃহ।

আমাৰ দেশৰ প্ৰথমজন ভাৰতীয় আই চি এছ বিবৰাৰ জন্ম দিছিল সাধনা দেৱীয়ে— সত্যোজ্ঞনাথ ঠাকুৰ। সেই সন্ধ্যা দেৱীয়েই জন্ম দিছিল ন'বেল বঁটাৰ ভাৰতীয় কবীত্ৰনাথ ঠাকুৰক।

১৮৬১ চনৰ ২৫ ব'হাগত এই ঠাকুৰবাড়ীত জন্মগ্ৰহণ কৰা কবীত্ৰনাথ ঠাকুৰ ১৯৪১ চনৰ ২২ শাওণত এই ঠাকুৰবাড়ীৰ এইটো সুসজ্জিত কোঠাত মৃত্যুবৰণ কৰিছিল। চন্দনেৰে আঁকি থোৱা মজিয়াৰ আঁজনা, সুগন্ধি বজ্জীপজ্জাৰ সুবাস আৰু নিশালাবাকৰ ধকধকীয়া কাপোৰেৰে ঢাকি থোৱা বিছনাখনলৈ চাই মোৰ কান্ধে আনো সুখিবৰ মন গ'ল হঠাৎ—

নদীক কেনেকৈ তুমি শিকাইছিলি সোঁত হ'বলৈ
ফুলক কেনেকৈ তুমি শিকাইছিলি ৰং সানিবলৈ
আকাশক কেনেকৈ তুমি শিকাইছিলি ৰামধেনু আঁকিবলৈ।

দীঘলীয়া আশীটা বহুবৰ দীঘলীয়া এক শব্দৰ। দীঘলীয়া একোছোৱা গুৰু দাঢ়ি। এইজনোই কবীত্ৰনাথনে?

নহয়। বিজ্ঞানৰ জীৱন পৰিক্ৰমা তেওঁৰ জীৱনৰ আশীটা বহুবৰতকৈও দীঘল, সেইজনহে কবীত্ৰনাথ। জন্ম-মৃত্যুৰ দীঘলীয়া সময়বিনিমিতকৈও তেওঁ কবিতা পাৰিছিল তেওঁৰ জীৱন পৰিক্ৰমা অধিক দীঘল। সেয়ে হয়তো ক'ব পাৰি—

প্ৰতিটো পানৰ জন্মদিনতেই তোমাৰ জন্ম হয়
প্ৰতিটো সন্ধ্যাভৰাৰ জন্মদিনতেই তোমাৰ জন্ম হয়
প্ৰতিটো মুকুলৰ জন্মদিনতেই তোমাৰ জন্ম হয়।

সেই সুখীৰ জীৱন পৰিক্ৰমা কিচাৰি কিচাৰি বহি আকুল হৈ ঘূৰি কুৰিছিলো কত প্ৰান্ত— বুকুত স্থাপো এক কবীত্ৰনাথ লৈ।

দীঘলীপুখুৰীৰ পাকত কাৰ্জন হলত থিয় হৈ সন্মুখৰ কম্পিত সবুজ জলধাৰক কৈয়ে— গোৱাচোন 'পঢ়িগৈ কৈমাৰ'ৰ সেই কবিতা—

একদিন ছিলেম বালক।

কয়েকটি জন্মদিনেৰ ছাঁদেৰ মধ্য

সেই যে লোকটাৰ মূৰ্তি হয়েছিল গড়া

তোমৰা তাকে কেউ জান না।

সবুজ জলধাৰাৰ দৰেই এক সেউজ লৈ সেই কবি য'লৈকে গৈছে, সেয়াই হৈ পৰিছে সেউজ, মাথোঁ সেউজ। তেওঁৰ বুকুৰ মাজত সাৰে আছিল এক প্ৰসাৰিত সেউজ উপত্যকা। কি নাম দিওঁ সেই উপত্যকাৰ? শ্যামলী/বলাকা/গীতাঞ্জলি/মালতী/বাঁশৰী/চিত্ৰাংগদা/বীথিকা?

মোক কোনে আহি কৈ গ'ল জানো— সেই উপত্যকাৰ নাম 'বৰীন্দ্রনাথ'।

সম্মুখত বোৱঁতী ব্ৰহ্মপুত্ৰ। মাজত উমানন্দ। পাৰত নৰ্থ ব্ৰুক গেট। বেলি ডুবোঁ ডুবোঁ পৰত সেই ব্ৰহ্মপুত্ৰক বহুদিন সুধিছোঁ— নৰ্থ ব্ৰুক গেটৰ কাষত থিয় হৈ তোমাকেই চাই থকা এক দীৰ্ঘদেহী, দীৰ্ঘ চোলা পৰিহিত, দীৰ্ঘ দাড়িৰে আৱৰা এক কবিক তুমি দেখিছিলানে এদিন?

কি ক'লৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰই মোক? বৈ যোৱা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ হেঙুলি লহৰবোৰে মোক এক দীঘলীয়া কবিতাৰ কথা ক'লে— নাম তাৰ 'প'চিশে বৈশাখ'। আৰু সেই কবিতাৰ এক দীঘলীয়া পংক্তি গাই গাই বৈ গৈ থাকিল সন্ধিয়া লুইতৰ পানী সোণোৱালী—

সে বালক না আছে আপন স্বৰূপে

না আছে কাৰো স্মৃতিতে।

সে গৈছে চলে তাৰ ছোটো সংসাৰটাকে নিয়ে,

তাৰ সেদিনকাৰ কাল্লা-হাসিৰ

প্ৰতিধ্বনি আসে না কোনো হাওয়ায়

তাৰ ভাঙা খেলনাৰ টুকৰোণুলোও

দেখি নে ধুলোৰ পৰে।

যেন বিষয় এক নদীয়ে হৃদয় উজ্জাৰি দিলে এক কবি হৃদয়ৰ আকুলতা। বিষয় হৈ পৰিল মোৰ মন। উভতি অহাৰ পথত নৰ্থ ব্ৰুক চাই চাই ক'লো মাথোঁ—

এইখিনিতে বৈ যিজন আছিল থিয় হৈ

তেওঁ জানিছিল শংখ হৈ ওলাই অহাৰ সম্মুখ পথ

তেওঁ জানিছিল জোনাক হৈ উপচি পৰাৰ আকাশ

আৰু গান হৈ কঁপি উঠাৰ হৃদয় গঢ়াৰ পথ।

সকলপাত গচকি গচকি আগবাঢ়িছিলো ঝিলঙৰ পাহাৰী পথ। মৰ্মৰ শব্দ তোলা শুকনো পাতবোৰে কৈছিল— 'এই বাটে যোৱা, ভেওঁক দেখা পাবা ব্ৰুক ছাইড বাংলোত।' বৈ যোৱা নিৰ্জন জুৰিটক সুধিলো— 'তুমি দেখিছিলানে এক দীৰ্ঘদেহী কবিশালক?' জুৰিটিয়ে ওলোটাই

মোক সুখিছিল— সেই যে ‘একটি ছাউনি’ ‘একটি দিন’ ‘বন্ধকবধী’, ‘বিলম্বের চিঠি’, ‘শেষের কবিতা’ লিখিছিল, সেই কবি?

হয়। বিলম্ব জিৎমুখি ব্লক ছাইড বাংলাবে আলফ্ৰেদে সাঁচি ৰাখিছিল সকলপাতত বিমুগ্ধ হৃদয় স্থাপন কৰা এক কবিকণ্ঠৰ আকুল প্ৰাৰ্থনা। শত-হস্ত তৰাৰে উদ্ভাসিত বিলম্বৰ সুউচ্চ পাহাৰবোৰে কবিক যেন ব্যাকুল কৰিছিল গাবলৈ সেই গান — ‘আয়ি জুকন মনোমোহিনী ...’

কিন্তু মোক অবাৰ কৰি সকলৰ পাতত জোনাকৰে ধুবাই দিয়া এক পাঠ্যৰ চূড়াব পূৰ্ণচন্দ্ৰই হঠাতে গাই উঠিল— ‘পঁচিলে বৈশাখ’ৰ আৰু এক পংক্তি—

সে কয়দিনেৰ জন্মদিন একটা বীণ
কিছুকাল ছিল আলোতে,
কালসমুদ্ৰেৰ তলায় গেছে ডুবে
ভাঁটাৰ সময় কখনো কখনো
দেখা যায় তাৰ পাহাড়ের চূড়া
দেখা যায় প্রবালের বস্ত্রিত তটৰেখা।

প্ৰহাসিনী, ছাদৰ ছবি, নবজাতক, আকাশবীণ, চানাই। কত কবিতা, কত প্ৰাণ। যেন শাওণৰ এক নিৰ্জন গম্বুলিৰ কম্পোজিত বাৰিধাৰা। কিমান গান গায়, কিমান কথা কয়। অক্লান্ত এক হৃদয়। অকিন্ধৰ এক কণ্ঠ। অনাবিল তাৰ সুৰ।

নবেম্বৰ মাহৰ হিমালী পূবা। সুন্দৰবনৰ গভীৰ জলধাৰা। মোৰ সুন্দৰবন যাত্ৰা। নাবত উঠিলো। ঠাহ খোৱা যাত্ৰী। সৰু নদী পাৰ হ’লো সৰু নাগৰে।

এইবাৰ জাহাজ। নৈঘটিত বৈ আছে। আমাক লৈ যায় সুন্দৰবনলৈ। মেগ্ৰুপ্তৰ সুন্দৰবনলৈ। সেউজ-সবুজৰ সুন্দৰবন। জাহাজ— এম ভি চিত্ৰৰেখা।

কোনো বজাই আছে মোৰ সেই হৃদয় উপচা গানৰ কেটেট— ‘এ বশিষ্ঠৰ আমাৰ নাহি সাজে।’ ইন্দ্ৰাণী সেনৰ শুক্ল কণ্ঠত গভীৰ সুন্দৰবনৰ জাহাজত চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ দুজন নিম্ন বেতনভোগী কৰ্মচাৰীয়ে জাহাজৰ এটা চুকত টেল বেকডাৰত বজাই আছে সেই ভাষাৰ বৰীন্দ সংগীত— ‘বীতে বিতানে দিনো কী বাতে ভুলো কেইছে হাই ।’ পিছৰবিৰি আৰু মই শুনিবলৈ নব’লো— মোৰ কণ্ঠৰে বাগৰি আহিল আপোন বাৰাণ্ধে — ‘অ’ সেই চোৰেৰ দেখা প্ৰাপ্ৰেৰ শোনা সে কি ভূলা যায় ...’

জাহাজৰ মেচিন চলি থকা সেই কৰ্মচাৰী দুজনলৈ ১৫ চাই মই মাথোঁ তাৰিছিলো— ‘সবাৰ হৃদয়য়ে বৰীন্দনাথ’।

গম্বুলি বেলিকা জাহাজে লংগৰ পেলাইছিল নদীপাৰত। ৰাতি সন্ধ্যাকোৰ যাত্ৰী জাহাজৰ নিজ নিজ কিউবিকলত সোমোৱাৰ পাছত মই মোৰ কিউবিকলৰ পৰা ওলাই জাহাজৰ জলৰ ওপৰত থিয় হৈছিলো। দূৰৈত নদীতীৰত জিলিকি আছিল চাক্ষিক ধৰে কিছুমান তিসৰিবিৰি। সেই তিসৰিবিৰি আৰু মোৰ মাজত আছিল এখন দুসৰ হিমসনা নদী। কিছুদিনা সেই তিসৰিবিৰিবোৰ দেখিয়েই এদিন বৰীন্দনাথে লিখিছিল সেই গান—

হিমের বাতে অই গগনের দীপগুলিৰে
হেমন্দিকা কৰল গোপন আঁচল ঘিৰে
হঠাৎ এক আলোকোজ্জ্বল আবেশে আহি মোক আগুৰি ধৰিলে আৰু সলসলীয়াকৈ
গাবলৈ ধৰিলে— ‘পঁচিশে বৈশাখ’ৰ সেই কবিতা—

পঁচিশে বৈশাখ তাৰ পৰে দেখা দিল

আৰ— এক কালান্তৰে ফাটুনেৰে প্ৰত্যুষে

ৰঙীন আভাৰ অস্পষ্টতায়।

এইবাৰ মোৰ শান্তি নিকেতন যাত্ৰা। শীতৰ শীৰ্ণ-অজয় নদীৰ দলং পাৰ হৈ আহিছোঁ।
পশ্চিমবংগৰ বীৰভূম জিলাৰ বোলপুৰ মহকুমা। শান্তি নিকেতন ইয়াতেই অবস্থিত।

মোৰ হৃদয় যেন এখন শান্তি নিকেতন। প্ৰতিদিনেই তাত হয় পৌষা মেলা। পূবে-
পশ্চিমে, উত্তৰে দক্ষিণে শান্তি নিকেতন। মাথোঁ শান্তি নিকেতন। চৌদিশে মাথোঁ ‘পঁচিশে
বৈশাখ’ৰ আবৃত্তি—

তাৰা ৰেখে গেছে আমাৰ অজানিতে

পঁচিশে বৈশাখৰ

প্ৰথম ঘুমভাঙা প্ৰভাতে

নতুন ফোটা বেলফুলেৰ মালা,

ভোৰেৰ স্বপ্ন

তাৰি গছে ছিল বিহুল।

আৰু এই শান্তি নিকেতনৰ উদ্ভৱায়ণ ভৱনৰ পৰা ২০০৪ চনৰ মাৰ্চ মাহৰ ২৫ তাৰিখে
ব্ৰহ্মীক্ৰনাথৰ ন’বেল পদক চুৰি হৈ গৈছে। ব্ৰহ্মীক্ৰনাথৰ ন’বেল। সাৰদা দেৱীৰ পুত্ৰৰ ন’বেল।
ঈশ্বৰন সুসভা দেশৰ ন’বেল— চুৰ কৰিছে এখন সুসভা দেশৰ অসভা নাগৰিকে।

আজিও বিচাৰি পোৱা নগ’ল সেই ভাৰত গৌৰৱ ন’বেল পদকটি। বাতৰি কাকতত সেই
খবৰ পঢ়ি মই মৰ্মাহত হৈ উঠিছিলো—

যাবৰ পৰত তুমি হয়তো দেখি গ’লা

শান্তি নিকেতনৰ প্ৰতিজ্ঞাপা গছত

জোড়াসাঁকোৰ প্ৰতিটো পথত

আমাৰ আত্মজাহৰ

শেষ ফিৰিঙতি, শেষ ধোৱা

তুমি ‘গীত বিতান’ত আকৌ লিখিবানে

‘আজি এ ভাৰত লঙ্ঘিত হে

হীনতা পংকে লঙ্ঘিত হে।’

২০০৪ চনৰ পাছত মই আৰু শান্তি নিকেতনলৈ যোৱা নাই। নাৰাওঁ আৰু কাহানিও।
এখন সুসভা দেশৰ নাগৰিক বাবেই লজ্জাতেই নাৰাওঁ আৰু মই শান্তি নিকেতনলৈ।

কলকাতাৰ ‘অসম ভৱন’ত মই চাৰ্কাৰ কৰি থকা দিনৰে কথা। এদিন পুৱাতেই মই

গংগাতীৰ নিমতলা ঘাটলৈ গৈছিলো। এই গংগাবক্ষতেই হয় বহুতো অন্তৰ্জলী যাত্ৰা।

নিমতলা ঘাট। মহানগৰীৰ এক সুবিখ্যাত শ্মশানঘাট। ২২ শতাব্দীৰ প্ৰাৰম্ভত মৃত্যুৰ পিছদিনা এই শ্মশানঘাটতেই কবিগুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ অধোমিট্ৰিয়া সম্পন্ন হৈছিল। সুসজ্জিত আজি কবিগুৰুৰ সেই নিমতলা ঘাটৰ সমাধি ক্ষেত্ৰ ক'ৰ পৰা যেন এক ৰবীন্দ্ৰ সংগীত ভাহি আহিছিল সন্মুখৰ গংগাবক্ষলৈ লাহে লাহে—

আওনেৰ পৰশমণি ছোয়াও

এ জীৱন পূৰ্ণ কৰো তোমাৰ গহন গান

উভতি অহাৰ বাটত মই মাথোঁ আওৰাই আহিছিলো 'পঁচিশে বৈশাখ'ৰ সেই কৰ্কটযমাক

সেদিন পঁচিশে বৈশাখ

আমাকে আনল ডেকে

বন্ধুৰ পথ দিয়ে

তৰংগমগ্নিত জনসমুদ্ৰতীৰে ।

পঁচিশে বৈশাখ'। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ পঁচিশ ব'হাগ সৰদা দেৱ প্ৰসূতিগ্ৰহত প্ৰবেশ কৰা পঁচিশ ব'হাগ।

বাঙালীসকলে সৰস্বতী পূজাৰ দিনা পুষ্পক পূজা কৰে আৰু ২২ ব'হাগ আৰু ২২ শাওণ বছৰেকীয়া ৰবীন্দ্ৰ পূজাৰ দিন উদযাপন কৰে। সেই দুদিন কাল থাকে সৰদাৰ প্ৰদৰ্শন ৰবীন্দ্ৰনাথ আৰু ৰবীন্দ্ৰ সংগীত।

পঁচিশ ব'হাগৰ জোডাসাঁকোৰ ঠাকুৰবাউন মাজে উৰি যোৱা এজাক পক্ষীক মই ক'লো

জোডাসাঁকোৰ দেৱদাকৰ ভালত পৰি

তোমালোকে গাবাগৈ

শাওণৰ কোনো বৰ্ষাৰ গীত

ব'হাগৰ কোনো বাসন্তী ফুলৰ গীত

আৰু এক ৰবীন্দ্ৰ সংগীত।

এইবাৰ মই 'পঁচিশে বৈশাখ'ৰ আৰু এফাঁৰি মাল। হ'হত তুলি ল'লো

আজ যাৰ সামনে এনেছ তোমাদেৰ মাল।

তাকেই আমাৰ পঁচিশে বৈশাখৰ

শেষবেলাকাৰ পৰিচয় বলে

নিলেম স্বীকাৰ কৰে আৰ ৰেৰে গেলেম তোমাদেৰ জোন।

আমাৰ আশীৰ্বাদ।

৯।

তোমাক গান শুনাম

সঠিক সময়তে ১২.২৫ বজাত বিমান উৰিছিল লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ বিমানবন্দৰৰ পৰা আৰু নিৰ্ধাৰিত সময়তে ১.২৫ বজাত বিমান আহি নেতাজি সুভাষ চন্দ্ৰ বসু বিমানবন্দৰত নামিছিলহি।

এই বন্দৰ মোৰ স্মৃতি আৰু মায়াময়তাৰ বন্দৰ। এবছৰ কাল কলকাতাৰ অসম ভৱনত চাকৰি কৰাৰ অনেক সৌবৰণি আৰু সৌন্দৰ্য সমাহাৰেৰে মোৰ হৃদয় ওপচাই বখা এই বন্দৰ।

বাহিৰত অসম ভৱনৰ বয়সীয়া গাড়ীচালক দিলীপ চেটাৰ্জী বৈ আছিল। গাড়ী আহি আছে কলকাতা মহানগৰ অভিমুখে। দুটামান খবৰ মই ল'লো। দুটামান তেওঁ দিলে মোক— নিঙৰ আৰু অসম ভৱনৰ। বাকী বছৰিনি সময় মই মনে মনেই থাকিলো আগে-পিছেও থকাৰ দৰেই। এইখিনি সময় মই দমদম-কলকাতা পথৰ দুকাষ চাই থাকোঁ গাড়ীৰ খিৰিকীৰে। দিলীপ চেটাৰ্জীয়েও জানে এই কথা। বছৰিনি তেওঁ মোৰ লগত এই ডিউটী কৰি আছে।

‘আজকে কলকাতাৰ ৰাস্তা অনেকটা ফাকা। পঁচিছে বৈশাখ না আজকে, অক্স তৃতীয়াও বটে।’ গাড়ী চলাই চলাই দিলীপ চেটাৰ্জীয়ে কৈ গ'ল।

অসম ভৱনৰ পৰা বদলি হৈ মই যেতিয়া গুৱাহাটীলৈ ওচি গৈছিলো, সিদিনা আছিল ৩ মে', ২০০২ চন। তাৰ দুদিনৰ পাছত ৮ ব্লক আছিল পচিশ ব'হাগ। কবিগুৰুৰ জন্মদিন।

কলকাতাত কবিগুৰুৰ জন্মদিন চাবলৈ নোপোৱাৰ দুখ মোৰ বৈয়েই গৈছিল তেতিয়াই।

আজি 'পঁচিছে বৈশাখ' আৰু অক্ষয় তৃতীয়া। 'কি অক্ষয় তৃতীয়া' মই নাজানো।

মোৰ কোঠালৈ যোৱাৰ আগতে মই গ্ৰাণ্ডিও ফ্ল'ৰত থকা ভৱনৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ কাৰ্যালয়ৰ কোঠাত সোমালো। ভৱনলৈ আহিলেই প্ৰথমেই মই এইটো কাম কৰোঁ মোৰ একাংশৰ এই কৰ্মচাৰীসকলক মই মাত লগাওঁ প্ৰথমে তেওঁলোক মোৰ বুকুৰ কুঁহু আছিল।

সেই বছৰ মোৰ কলকাতা ইমান ভাল লাগি থকাৰ অন্য এটা প্ৰধান কাৰণ আছিল অসম ভৱন আৰু এই কৰ্মচাৰীবিলাক। মোৰ জীৱনৰ কিছুমান সোণোৱালী দিন তেওঁলোকৰ লগত পাৰ কৰিলো বুলি মই আজিও অহংকাৰ কৰোঁ।

জবা মৈত্ৰই মিঠাইৰ টেমা এটা উলিয়ালে, 'ছাৰ, মিস্তি খেয়ে যান।'

'কীসেৰ?' মই কৌতূহলেৰে সুধিলো।

'অক্ষয় তৃতীয়াৰ।'

জবা মৈত্ৰকো নুসুধিলো অক্ষয় তৃতীয়া কি

কোঠালৈ আহিয়ে কম বিশেষাৰ কুমুদ 'ভালুক'ৰ ক'লো— সেমকালে আজিৰ 'আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা'খন কাৰ্যালয়ৰ পৰা লৈ আহিবলৈ। ভৱনলৈ আহিলে আহিয়ে মোৰ এইটো দ্বিতীয় কাম। পত্ৰিকাখনৰ এটা পৃষ্ঠাত থাকে 'কোমায় কী' শিতানত আজিৰ তাৰিখত কলকাতা মহানগৰীৰ বিভিন্ন হাৰবিলাকত কে' কি ফাংশান আছে সেয়া লিখা থাকে আৰু সেইবিলাক পঢ়ি কেতিয়াবা কেতিয়াবা মই কোনোবা কোনোৰ হাজিৰ নাটক চাবলৈ গ'পলি মেলা।

আজিৰ পত্ৰিকাখনৰ সেই পৃষ্ঠাটো উপৰি আছে ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তীৰ কাৰ্যসূচীৰ। পূৰ্বা হাৰ বজাৰ পৰা আৰম্ভ হৈছে ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তী 'জোড়াসাঁকো' 'বালুৰগাওঁ' ৰবীন্দ্ৰ সদন মুকুন্দম, নব নালন্দা, গিৰীশ মঞ্চ, নেহৰু চিলড্ৰেন মিউজিয়াম, মুকুন্দম, লৰাৰ সদন, সজাত' সদন, কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয় আদি কৰি মহানগৰৰ বাইশটা হাজত ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তী পালিত হৈছে। গধূলিলৈকে আছে বহুত অনুষ্ঠানও ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তীৰ কাৰ্যসূচী।

মই এতিয়া চাবলৈ যাব পৰাকৈ যিটো হাজত ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তীৰ কাৰ্যসূচী আৰম্ভ হ'ব, সেয়া টাউন হল। আবেলি চাৰে তিনি বজাত 'হাৰ আৰম্ভ হ'ব ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰৰ অনুষ্ঠান 'হে মৌনী তাপস'। এতিয়া তিনি বাজো বাজো।

টাউন হললৈ মই কেতিয়াও অহা নাছিলো আগতে।

ইডেন গাৰ্ডেন পাৰ হ'লো। এই ইডেন গাৰ্ডেনতে অ'ৰ্ড ৰাষ্ট্ৰলৈ ইণ্ডিয়ান প্ৰিমিয়াৰ লীগৰ খেল আছে— কলকাতা নাইট ৰাইডাৰ্ছ আৰু বাংগালোৰ ৰয়েল চেলেণ্ডাৰ্ছৰ মাজত বদমদম লাগিছে ইডেনত— কোনে বেট দাৰি। নাইট ৰাইডাৰ্ছ নে ৰয়েল চেলেণ্ডাৰ্ছ? কোনে ইনিংছ অ'পেন কৰিব হাতত বেট লৈ? আকাল চেপেটই সংকট কোন?

কলকাতাৰ এই চৰিত্ৰটো মই অতিশয় উপভোগ কৰোঁ। এফালে জোড়াসাঁকো, এফালে ইডেন। এফালে ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ, এফালে সৌৰভ গাংগুলী। এইদৰে মাদুৰী কলকাতাক কলকাতা কৰি ৰাখিছে।

এয়া আকাশবাণী কলকাতা। হেজাৰ হেজাৰ কাহিনীৰে ভৰা এই আকাশবাণী! ট্ৰামে খুন্দীয়াৰ দুদিন আগতেও ইয়ালৈ আহিছিল মোৰ প্ৰিয় কবি জীবনানন্দ দাশ— কবিতা পাঠ কৰিবলৈ। এই মহানগৰৰ বুকুবেদি আগবঢ়া এক সৰ্গিল গতিৰ ট্ৰামৰ খুন্দাত মৃত্যু হৈছিল এই কলকাতাৰ কবিতা। বুকু ভাঙি গৈছিল শোকত মহানগৰৰ। সুকণ্ঠা বিচাৰি আছিল মহানগৰে এই মৃত্যুৰ প্ৰতিশোধ ল'বলৈ।

এশ বছৰ যিদিনা সম্পূৰ্ণ হৈছিল কলকাতাৰ হৃদয়-পথেদি বৈদ্যুতিক ট্ৰাম চলাব; মহানগৰে এখন হেৰিটেজ ট্ৰাম চলাবোৰ আয়োজন কৰিলে সিদিনা: এই ট্ৰামে ভ্ৰমণ আৰু দৰ্শন কৰোৱাব যাত্ৰীক মহানগৰৰ অনেক ঐতিহ্য।

নাম দিয়া হ'ল সেই হেৰিটেজ ট্ৰামৰ 'কলকাতা'।

আৰু সেইদৰে প্ৰতিশোধ ল'লে মহানগৰে আৰু মহানগৰীয়াসীয়ে তেওঁলোকৰ প্ৰিয় কবিৰ এই নিকেৰুণ মৃত্যুৰ।

কবিতা কলকাতা আৰু ট্ৰাম কলকাতাৰ নাম মনলৈ আহিলেই মোৰ বুকুতো জ্বলি উঠে সেই মৰমী প্ৰতিশোধৰ আশিষা।

কামত এয়া ৰাজভবন। আজি 'আনন্দ ৰাজ্য'ৰ পত্ৰিকাৰ প্ৰথম পৃষ্ঠাত ডাঙৰকৈ এখন ফটো ছপা হৈছে। অক্ষকাৰ ৰাজভবনৰ। পটভূমিত বৈদ্যুতিক মহানগৰ। লোডছেডিঙত মহানগৰবাসীৰ সৈতে সহাবস্থান কৰিছে অক্ষকাৰ ৰাজভবনে। পোহৰ কমই আনিছে স্বেচ্ছাই: বাতৰি কাকতৰ শিৰোনাম 'অগ্নীকাৰেৰ অক্ষকাৰে ৰাজভবন'।

কামত এয়া বিধানসভা ভৱন। ত্ৰিশ বছৰৰো অধিক কাল এই ভৱনৰ ট্ৰেজাৰী বেঞ্চত বহিছে বাওঁমুঠা।

এয়া হাইকট! এবাৰ মই এই হাইকটৰ দীঘল বাৰাণ্ডাই বাৰাণ্ডাই ঘূৰি ফুৰিছিলো এদিন -- ভৱনত চাকৰি কৰা দিনত। মই বিচাৰি ফুৰিছিলো মোৰ প্ৰিয় লেখক শংকৰৰ অলেখ অলেখ সৌৰৰণি। এজন ব্ৰিটিছ বেৰিষ্টাৰৰ তেওঁ আছিল এজন নিম্ন বেতনভোগী ক্লৰ্ক। জীৱিকাৰ বাবে গংগা নদী পাৰ হৈ এই সুবৃহৎ পৰ্কী ঘৰটোৰ এচুকত বহি হেজাৰ চৰিত্ৰৰ সন্ধানত ব্যস্ত আছিল সেই যুৱক মণিলাংকৰ মুখোপাধ্যায় আৰু লিপিবদ্ধ কৰি গৈছিল তেওঁৰ সেই উপন্যাস 'কত অজানাৰে'।

সেই চৰিত্ৰবোৰক বিচাৰি বিচাৰিয়ে মই সিদিনা এই হাইকটৰ বাৰাণ্ডাই বাৰাণ্ডাই বিচৰণ কৰি ফুৰিছিলো যেন।

চাৰে তিনি বাজিবলৈ দুই মিনিট বাকী মোৰ সৌহাৰুৰ ঘড়ীত।

ল'ৰালৰিকৈ মই প্ৰেক্ষাগৃহলৈ ঢপলিয়ালো। এওঁলোক বৰ পাতুবেল। মোৰ দীঘলীয়া দিনৰ অভিজ্ঞতা আছে কলকাতাৰ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ উদ্যোক্তাসকলৰ কাৰ্যৰ। চাৰে ছয় বজা মানে চাৰে ছয় বজা। তেওঁলোকৰ ঘড়ীবোৰেই শুদ্ধ; বাকীবোৰ চব ভুল। মাত্ৰ দহজন দৰ্শকেৰে চাৰে ছয় বজাত নাটক আৰম্ভ কৰি দিয়া দেখিছোঁ মই এবাৰ ৰাণ মুখাৰ্জী মঞ্চত। তাৰ পাছত দৰ্শক আহি আহি হল উপচি পৰিছিল— ভুল ঘড়ী হাতত পিন্ধা দৰ্শক সেইবোৰ।

বিশাল এক প্রেক্ষাগৃহ এই টাউন হল। সমাজত - এয়াৰ কন্ডিছনাৰ বহু বহু অগণন
প্ৰাঙ্গিকৰ চেয়াৰ। মই বহি পৰিলো এখনত

মঞ্চত ত্ৰিশজন পুৰুষ মহিলা থিয় হৈ আছিল 'অক্ষয় হৈ গ'ল গান'

নহয়, সেয়া আছিল লাষ্ট ষ্টেজ ৰিহাৰ্চেল। দুই মিনিট পৰি ৰিহাৰ্চেল চাৰেল মঞ্চত 'তাৰ
পিছত তেওঁলোক নামি আহিল।

সজ্জিত মঞ্চত সেয়া বৰীন্দ্র নাথৰ বিশাল প্ৰতিমূৰ্তি উদ্ভাসী উঠিছে যেন।

'প্ৰণাম অক্ষয় তৃতীয়া'। মোৰ কাষত এজনে আন এজনক ক'লে।

ভৱনত 'আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা'ৰ আঁজৰ সংখ্যাটোত পঢ়িছিলো এটি সম্পূৰ্ণ পৃষ্ঠা লখল
কৰি থকা অক্ষয় তৃতীয়াৰ খবৰ। এই অক্ষয় তৃতীয়াত জন্ম লাভছিল ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৰ
ষষ্ঠতম জন্মাবতাৰ পৰৱৰ্ত্তে। আকৌ কয়, এই অক্ষয় তৃতীয়া তিথিতেই স্বামী মুনিসকলৰ
নিৰ্দেশত ইন্দু দেৱতাই ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৰ আৰাধনা কৰিছিল লক্ষ্যত ঐশ্বৰ্য্য, শক্তি আৰু অনন্ত
শান্তি লাভৰ উদ্দেশ্যে। কিন্তু, যিটো কথা অক্ষয় তৃতীয়াৰ সৈতে একো হৈ পৰিচিত লাভ
কৰিছে, সেয়া হ'ল সোণ ক্ৰয়। সনাতন ঐশ্বৰ্য্য আৰু সৌভাগ্য লাভৰ উদ্দেশ্যে জন
সম্পত্তিৰ প্ৰতীক সোণ আৰু সোণৰ গহনা কিনাৰ এক প্ৰাচীন ৰীতি এই অক্ষয় তৃতীয়াৰ
সৈতে জড়িত হৈ আছে। এই দিনটোৰ তাৎপৰ্য হ'ল যে এই দিনটোত সূৰ্য আৰু চন্দ্ৰ থাকে
ঔজ্জ্বল্যৰ শীৰ্ষত। ভাৰতীয়সকলে বিশ্বাস কৰে যে এই অক্ষয় তৃতীয়াৰ দিন 'সোণ ক্ৰয়
কৰিলে জীৱনৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে উন্নতিৰ দাব্যবাহিকতা বৃদ্ধি থাকে। এইবোৰ 'আনন্দ
বাজাৰ পত্ৰিকা'ৰ কথা।

দিলীপ চেটাৰ্জী আৰু জগা মৈত্ৰৰ বাহিৰে ইয়াৰ আগলৈকে মই কেতিয়াও অক্ষয়
তৃতীয়াৰ বিষয়ে কাৰো মুখত একো শুনো নাছিলো।

'আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা'ৰ সেই পৃষ্ঠাটোত 'অক্ষয় তৃতীয়া'ৰ অসংখ্যৰে সৰু সৰু
শুভেচ্ছাবাণী প্ৰকাশ পাইছে। আৰু তাৰ বেছিভাগ অংশতে এই এম এছৰ জৰিয়তে। আশ্চৰ্য্য!
সকলোৱেই এই শুভদিনটোত সোণ ক্ৰয় কৰি লক্ষ্মীৰ আশিস গ্ৰহাৰিছে, নিজ গুৰুতল
সোণৰ আগমনেৰে ঐশ্বৰ্য্য আৰু পৰম সম্পদৰ অধিকাৰী হোৱাৰ বাসনা কৰিছে।

উপচি পৰিছে টাউন হল। হলৰ দুয়োকাষৰ কৰিডৰো উপচি পৰিছে লম্বাকৈ। অনুভ
আহিয়ে আছে, উদ্যোক্তাসকলে প্ৰাঙ্গিকৰ চেয়াৰ আনিছে আৰু পাৰিচ ক'ত এটিবোৰ।

মঞ্চত উপবিষ্ট হ'ল আজিৰ এই অনুষ্ঠানৰ উদ্বোধিকা সুমিত্ৰা মিত্ৰ। তেখেত বৰীন্দ্র
সংগীতৰ যশস্বী শিল্পী। কলকাতা পৌৰ নিগমৰ সভাপতি নিৰ্মল বসু। নিগমৰ প্ৰাক্তন
মেয়ৰ কমল বসু আৰু নিগমৰ কমিছনাৰ অফি এ এছ বিষয়া অজাণন বন্দোপাধ্যায়।

অনুষ্ঠান উদ্বোধন কৰা, ফুলৰ টোকাৰে সংৰ্ধন জমোৱা, ভাস্কৰ শিল্পী গাৰ্গীৰিলাক
কাম বিশ মিনিটত শেষ হ'ল।

অজাণন বন্দোপাধ্যায়ৰ ভাষণৰ পৰা জানিব পাৰাৰে, সেয়া বহু বছৰ পৰি এই টাউন
হলত বৰীন্দ্র জয়ন্তী উৎসৱ পাতি থকা হৈছে কলকাতা মিউজিয়াম ৬৮-৬৯ কলকাতা
পৌৰ সংস্থা আৰু টাউন হলৰ যৌথ প্ৰচেষ্টাত মাজত দুটামন বছৰ পাৰ্শ্বৰ পৰা হোৱা

নাছিল এই হলটো মেৰামতি কৰি থকাৰ বাবে। তেওঁ আশা প্ৰকাশ কৰিছে যে ভৱিষ্যতলৈও প্ৰতিবছৰে এই হলত ৰবীন্দ্ৰ জয়ন্তী উদযাপন কৰা হ'ব।

টাউন হল। স্বয়ং ৰবীন্দ্ৰ নাথৰ স্মৃতি বিজড়িত হৈ আছে এই টাউন হলৰ শ্বাস-প্ৰশ্বাসত।

ব্ৰিটিছ যুগত ১৮০৪ চনত ঘাইকৈ ব্ৰিটিছসকলৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবেই এই টাউন হল নিৰ্মাণৰ কথা ভবা হৈছিল। তাৰ বাবে লটাৰীযোগে ধন সংগ্ৰহৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। প্ৰথমবাৰ ৫,৬০০ টা টিকেট বিক্ৰী কৰা হৈছিল। দ্বিতীয়বাৰ হৈছিল ১৮০৫ চনত। ১৮০৭ চনত হল নিৰ্মাণৰ কাম আৰম্ভ হয়। তদ্ব্যৱধান কৰিছিল চৰকাৰৰ মুখ্য স্থপতি কৰ্ণেল জে গাষ্টিনে। ১৮১৩ চনত কাম শেষ হ'ল আৰু ১৮১৪ চনৰ ২২ মাৰ্চ তাৰিখে ইয়াৰ দ্বাৰ উন্মোচন কৰা হ'ল। ৰোমান ডবিক ষ্টাইলত এই ভৱনৰ স্থপতি প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল।

চাৰি বাজি দহ মিনিটত মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰিলে মই হলত সোমায়েই প্ৰথম দেখা সেই ত্ৰিশজনীয়া পুৰুষ-মহিলাৰ দলটোৱে। তেওঁলোক 'কবিৰ ঘৰ' নামৰ অনুষ্ঠান এটাৰ শিল্পী। তেওঁলোকে সমবেত কণ্ঠত গীত পৰিবেশন কৰিব।

মঞ্চটো ফুল পাতেৰে সজাই ৰাখিছে। কিন্তু, তথাপি তাৰ মাজতো কিবা যেন এটা নাই। আচলতে মই নাজানো বঙালীসকলৰ এনেকুৱা অনুষ্ঠানবিলাকৰ বাবে প্ৰেক্ষাগৃহ বহা মঞ্চ সজাবৰ বাবে নিজস্ব কি সহজলভ্য সমল আছে ফুল-পাতৰ বাহিৰে। আমাৰ অসমত এৰ ভাল— গোমোচা, জাপিৰে নন্দন-বদন কৰি তুলিব পাৰোঁ আমি মুহূৰ্ততে এনে একোখন সভাথলী।

আকৌ, গীত পৰিবেশন কৰি থকা পুৰুষ-মহিলাসকলকো দেখিলো কোনো সু-পৰিকল্পিত সাজ তেওঁলোকৰ পৰিধানত নাই। যুৱক-পুৰুষকেইজনে বগা ধুতী-পাঞ্জাবীৰ লগত ডিঙিত ৰঙা এখন শ্বেৰবাণী আঁৰিছে। আৰু মহিলাসকলে? প্ৰত্যেকেই বেলেগ বেলেগ ৰঙৰ শাড়ী পৰিধান কৰিছে। এইক্ষেত্ৰত অসমীয়া মহিলাসকল জাকত-জিলিকা। আমাৰ সেই যুগা সাজে এনেকুৱা মঞ্চবিলাকত অসমীয়া মহিলাসকলক কি এক মহিমামণ্ডিত ৰূপত উজলাই তোলে, সেয়া যদি এই 'কবিৰ ঘৰ'ৰ মহিলাসকলে দেখিলেহেঁতেন।

কলকাতা হাইক'ৰ্টৰ সমীপত এই টাউন হল ব্ৰিটিছৰ ন্যায়পালিকাৰ কাম-কাজ চলাবৰ বাবে সাময়িকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ১৯১৯ চনত Diarchy Rule প্ৰবৰ্তনৰ পাছত Bengal Legislative Councilৰ কাউন্সিল চেম্বাৰ হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছিল এই হল। ১৯০১ চনত এই হলত অনুষ্ঠিত মহাবাগী ভিক্টোৰিয়াৰ মৃত্যুত শোক প্ৰকাশ অনুষ্ঠানত মহামান্য লৰ্ড কাৰ্জনে কলকাতা চহৰত ভিক্টোৰিয়া মেম'ৰিয়েল নিৰ্মাণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল। এই টাউন হল সাক্ষী আছিল আৰু দুটা যুগমীয়া সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ— (১) ১৮৯১ চনত সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছিল Society for Higher Training of Young Men অনুষ্ঠানটো প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে। যাৰ ফলশ্ৰুতি আছিল আজিৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়, আৰু (২) ১৯০৬ চনত ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ, আব্দুল ৰছুল আৰু অন্যান্য বহুকেইজনে সিদ্ধান্ত লৈছিল কলিকতাত স্থাপন কৰা হ'ব National College & School, যাৰ ফলত নিৰ্মাণ হ'ল আজিৰ যাদৱপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়।

‘কবিৰ ঘৰ’ৰ শিল্পীসকলে দ্বিতীয়টো ক’ল পৰিবেশন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। মঞ্চত হাৰমনিয়ামত এজন আৰু অন্য চাৰিজন আছে চান্দী আৰু বাদ্যযন্ত্ৰত নিমাত-নিম্বক, কাঁহ পৰি জীণ যোৰা টাউন হল।

ব্ৰিটিছৰ দিনৰ বহু প্ৰতিবাদী সভাৰ চাক্ৰস মাফী আছিল এই ত্ৰয় বিশালাকাৰৰ টাউন হল— ব্ৰিটিছৰ বৈষম্যমূলক বহু কাৰ্যৰ প্ৰতিবাদ কৰি অহা হুনাৰ ডিবেলজি আই ১৮৩১ চনৰ ২৮ মাৰ্চৰ ইউৰেছীয়সকলৰ এখন সভাত ব্ৰিটিছ চৰকাৰক সমালোচনা কৰি এই টাউন হলৰ মজিয়াতে চিঞৰিছিল যে ব্ৰিটিছৰ শাসনত তেওঁলোকৰ অৱস্থা কন্যাসীতকৈও নিকট হৈছে।

প্ৰতিযোগিতামূলক পৰীক্ষাত ছাত্ৰসকল অৱশ্যে হ’ব পৰাৰ বাবে একৈশৰ পৰা উনৈশলৈ অৱনমিত কৰাৰ ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ হতকাৰী সিদ্ধান্তৰ প্ৰতিবাদত এই টাউন হলৰ এখন সভাত ১৮৭৭ চনৰ ভাৰত সভাত (Indian Association) এখন প্ৰতিবাদী সভাৰ প্ৰতিবাদ কৰা হৈছিল।

আৰু বৰীন্দনাথ! আলাপন বন্দোপাধ্যায়ে প্ৰসঙ্গ অন্য বৰীন্দনাথ! ১৮৯৮ চনত ব্ৰিটিছে নাগৰিক সমালোচনাৰ কঠৰোধ কৰিবৰ বাবে Sedition Bill আনে। তাৰ প্ৰতিবাদত সেই চনৰ ১৭ মেৰুবাৰী তাৰিখে এই টাউন হলৰ এখন প্ৰতিবাদী সভাত তেওঁৰ ‘কঠৰোধ’ নামৰ ভাষণটো পাঠ কৰিছিল।

বংগ ভংগৰ বহুতো প্ৰতিবাদী সভাৰো এই টাউন হল আছিল উদ্যম মাফী।

১৮৯৩ চনত এই টাউন হলত স্বামী বিবেকানন্দক তেওঁৰ ছিকাগো ধৰ্মসভাৰ সাক্ষাৰ বাবে ৰাজহুৱা সম্বৰ্ধনা জনোৱা হৈছিল। ১৮৯৫ চনত বৃহৎ এক জনসমাবেশত ‘বিজ্ঞানী’ জগদীশ চন্দ্ৰ বসুৱে তেওঁৰ ইলেক্ট্ৰাইজং বেড বৈজ্ঞানিক তত্ত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। বেংগলৰ লেফ্টেনেণ্ট গৱৰ্ণৰ মেকেনজীৰ শৰীৰেৰে তেওঁ এই বেড সম্বলন কৰি গৈছিল।

‘কবিৰ ঘৰ’ৰ শিল্পীসকল মঞ্চৰ পৰা নামিল। এইবাৰ আৰম্ভ হ’ল বৰীন্দ সঙ্গীত আৰু আবৃত্তিৰ মূল অনুষ্ঠান। ‘আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা’ৰ সেই পৃষ্ঠাটোত হে হেমী! তালস’ অনুষ্ঠানৰ গীত-কবিতাত অংশগ্ৰহণ কৰিবলগীয়া। শিল্পীসকলৰ সৈখলীয়া তালিকাখনৰ আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় নাম দুটা আছিল গায়িক ইন্দ্ৰানী সেন আৰু ‘অদৃষ্টকাৰ ব্ৰহ্মা’ বন্দোপাধ্যায়। মূলতঃ এই দুটা নামৰ জড়নাত মই উল্লেখ ৰাখি আঁতৰিছো টাউন হললৈ।

নিমাত-নিম্বক টাউন হলটোত মোৰ ওচৰে পাঁজাৰ ক’ৰাত লাহেকৈ ম’বাইল এটাটি গেঙনি মাৰি উঠিল। একেলগে ছয় সাতটামান মূৰে ইফাল সিফাল কৰি উঠিল। যেন অনুসন্ধানত নামি গ’ল, কোনে ম’বাইল আ কৰি ৰাখিছে বিচাৰি উলিয়াবলৈ।

মঞ্চলৈ প্ৰথম উঠিল সৰ্ব্বনাথ বন্দোপাধ্যায়। তেওঁ বৰীন্দ কবিতা আবৃত্তি কৰিব।

অগলন দৰ্শক প্ৰেক্ষাগৃহত সকলোৱেই মোৰ অপৰিচিত। ইজনেমোৰ অপৰিচিত অনুষ্ঠৰ মাজত থাকি বৰীন্দ জয়ন্তী উপভোগ কৰি থকাটো যে কি নাচামত ভয়ংকৰ।

১৮৯১ চনত ইন্দ্ৰৰ চন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ মৃত্যুৰ শোকসভা, ১৮৯৫ চনৰ বৰ্জিত চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ মৃত্যুৰ শোকসভা গাভীৰূপ অনুষ্ঠানেৰে এই টাউন হলৰ মজিয়াত অনুষ্ঠিত

কৰা হৈছিল।

১৯১২ চনত ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ জন্মৰ স্বৰ্ণ জয়ন্তীত তেওঁক এই টাউন হলত নাগৰিক সম্বৰ্ধনা জনোৱা হৈছিল। ১৯৩১ চনতো সম্ভৱ বছৰীয়া জয়ন্তী এই টাউন হলেই সুশোভন কৰি তুলিছিল। সম্ভৱ বছৰীয়া জয়ন্তীৰ এই সম্বৰ্ধনা অনুষ্ঠানত ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰে কলকাতা পৌৰ সংস্থাৰ আহ্বান জনাইছিল এই বুলি, 'মোৰ এই জন্ম চহৰখনক এই পৌৰ সংস্থাই যেন জীৱন ধাৰণৰ সুবিধাবোৰ যেনে সুস্বাস্থ্য, নিৰ্ভাশন, মৰ্যাদা আৰু আত্মসন্মান প্ৰদান কৰি মহান কৰি তোলে।'

আৰু বহুতো দীঘলীয়া ইতিহাস বুকুত সাৰাটি আজি বিয়লি এই টাউন হল জাতিজ্বাৰ হৈ উঠিছে।

সতীনাথ মুখোপাধ্যায়ৰ কবিতা শেষ নৌহওঁতেই মোৰ পিছফালে ম'বাইল এটা আকৌ বাজি উঠিল। মোৰ আগৰ শাৰীৰ পৰা এজনে বাক্যবাণ নিক্ষেপ কৰিলে, 'দাদা, ম'বাইল কেনেদৰে?' মোৰ কাষৰ সৌফালৰজনে মাত মাতিলে— 'ইয়ুজ জানে না!'

এনেধৰণৰ বাক্যবাণেৰে বঙালীসকলৰ মুখৰ তৃণ অনবৰতে ভৰি থাকে।

এই সন্ধিয়া, ৰবীন্দ্ৰনাথৰ এই চহৰ কলকাতা, ইডেন গাৰ্ডেন— হাইক'ৰ্ট— ৰাজভৱন— আকাশবাণী পৰিবেষ্টিত টাউন হল— উজলি-উজ্জ্বলি উঠিল ৰবীন্দ্ৰ সংগীতেৰে আৰু ৰবীন্দ্ৰ কবিতাৰে। মঞ্চলৈ আহিছিল ৰূপাংকৰ বাগসী, প্ৰমীতা মল্লিক, অভিকৰণ গুহ ঠাকুৰতা, স্বপ্না ঘোষাল, ৰবীন্দ্ৰ ডাৰভী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংগীত বিভাগৰ অধ্যাপক অম্বিড বন্দোপাধ্যায়, প্ৰণামী বসাক, মণি দেৱনাথ, ভাস্কৰী দত্ত, বিজয়লক্ষ্মী দাস, দেৱলীনা ব্ৰহ্ম, শ্ৰৱণা ভট্টাচাৰ্য, স্থানন্দব্ৰত দাস আৰু বহুজন গায়ক-গায়িকা আৰু আবৃত্তিকাৰ। আৰু, আৰু সেই ইন্দ্ৰানী ঈসন আৰু ব্ৰতৰতী বন্দোপাধ্যায়।

ইন্দ্ৰানী সেনৰ এটা হিন্দী ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ চি ডি মই অলপতে কলকাতাৰ পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ মিউজিক-ৱৰ্ল্ডৰ পৰা কিনিছিলো— তাত আছে হিন্দী ভাষালৈ অনুবাদ কৰা দহটা ৰবীন্দ্ৰ সংগীত। লগতে কিনিছিলো আশা ভোসলেই গোৱা পোন্ধৰটা বাংলা ভাষাৰ ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ চিডি এটা। ইন্দ্ৰানী সেনৰ চি ডিটো 'চোটি চোটি বাঁতে' আৰু আশা ভোসলেৰটো 'বড়ো আশা ক'ৰে এসেছি'।

জলজ ভাদুৰীয়ে হিন্দী ভাষালৈ অনুবাদ কৰা ইন্দ্ৰানী সেনৰ চি ডিটোত মনোমোহা কেইটামান হিন্দী ৰবীন্দ্ৰ সংগীত সোমাই আছে— 'আনন্দধাৰা বহিছে ভুবনে/দিন-ৰজনী কত অমৃতৰস উথলি যায় অসন্ত গগনে, তুমি কেমন কৰে গান কৰো হে গুণী/আমি অৰাক হয়ে ওনি কেবল ওনি, চকে আমাৰ তুমল ওগো/তুমল আমাৰ বন্ধ জুড়ে, আমি চিনি গো চিনি তোমাৰ ওগো বিদেশিনী' ইত্যাদি গীতকেইটাৰ হিন্দী সংস্কৰণ। মই বৰকৈ আশা কৰিছিলো মোৰ প্ৰিয় শিল্পীগৰাকীয়ে গাব মোৰ এই প্ৰিয় ৰবীন্দ্ৰ সংগীত কিছুমান। কিন্তু ইন্দ্ৰানী সেনে গালে মই আগতে নুগুনা দুটা ৰবীন্দ্ৰ সংগীত— (১) মেঘ বলেছে যাব, ৰাত বলেছে যাই/সাগৰ বলে কুল মিলেছে আমিহো আৰু নাই, (২) তোমায় গান শোনাৰ ভাইহো আমায় জাগিয়ে ৰাৰো ওগো ঘুম-ভাঙনীয়া। প্ৰথমটো গীত পূজা বিষয়ক আৰু

দ্বিতীয়টো শ্ৰেয় বিষয়ক।

ভবাই তুলিছিল। ভবাই তুলিছিল ইম্মাণী সেনে: বিশাল টাউন হলৰ হৃদয় আৰু মোৰ হৃদয়। সম্মুখত ইম্মাণী সেন আৰু চৌদিশে কবীন্দ্রনাথ। মাথোঁ কবীন্দ্রনাথ! যেন জোড়াসাঁকো ঠাকুৰবাড়ী নামি আহিছে, যেন শান্তি নিকেতন নামি আহিছে টাউন হলৰ সুসজ্জিত মঞ্চলৈ। যেন ইম্মাণীয়ে কৈছে তোমাক গান শুনায়ে।

অঘিভ বন্দোপাধ্যায়। তেওঁৰ গান মই আগতে শুনা নাই। মিউজিক-হাউচৰ হাজফত তেওঁৰ কবীন্দ্র সংগীতৰ দুটামান কেছেট মই দেখিছিলো আগতে। অঘিভ বন্দোপাধ্যায়ে গাইছিল এই গান— ‘ওই বুঝি কালবৈশাখী/সন্ধ্যা আকাশ দেয় ঢাক/ভয় কী বে জোৰ কাৰে, দাৰ খুলে দিস চাৰ ধাৰে।’

এক অতীৰ দৰবী কঠেৰে বাগতিস্তিক এই কবীন্দ্র সংগীতটো গাইছিল সোমনাথ চৌজীয়ে— ‘এ মোহ আৰবণ খুলে দাও দাও হে ‘সুন্দৰ মুখ তব দেখি নয়ন জৰি।’ পূজা বিষয়ক গীত এইটো। আদিত্য বসুৱে গাইছিল ‘আমি ফিল্ম না ৰে ফিল্ম না আৰু ফিল্ম না/এমন হাবাৰ মুখে ভাসল তবী।’

আৰু অভিকপ গুহঠাকুৰতা। বয়সীয়া এই কবীন্দ্র সংগীত শিল্পীগৰাকীয়ে গাইছিল এই মধুময় গীতটো— ‘এই উদাসী হাওয়াৰ পথে পথে মুকুণ্ড তুলি ৰাৰে/আমি কুড়িয়ে নিয়েছি তোমাৰ চৰণে দিয়েছি।’

খৰকৈ পাৰ হৈছিল সময় আৰু প্ৰহৰ। খৰকৈ আশুৱাইছিল কবীন্দ্র সংগীত আৰু কবীন্দ্র আবৃত্তি।

ব্ৰততী বন্দোপাধ্যায়। মোৰ লগত বাংলা ভাষাত ব্ৰততী বন্দোপাধ্যায়ৰ একক কঠৰ দুটা আবৃত্তি কেছেট আছে— (১) ‘আমিই সেই মোহে’ৰ প্ৰথম দ্বিতীয় খণ্ড আৰু (২) ‘আমাৰ কবীন্দ্রনাথ’।

সেই কলকাতাৰ অসম ভৱনত চাৰি কৰি থকাৰ সময়ত এদিন শুৱাহাটীৰ আই আই টিৰ অধ্যাপক ড° চন্দ্ৰন মহন্তই মোক ব্ৰততী বন্দোপাধ্যায়ৰ একক আবৃত্তিৰ অনুষ্ঠান এটালৈ যাবলৈ লগ ধৰিছিল। ড° মহন্তৰ বাতি দুপৰৰ ট্ৰাইট আছিল মালয়েছিয়ালৈ, দক্ষিণ বিমানকোষৰ পৰা। গতিকে গধূলিৰ সময়খিনিত ড° মহন্তই মোক আবৃত্তিৰ অনুষ্ঠানটোলৈ যাবলৈ লগ ধৰিছিল।

মোৰ যোৱা নহ’ল। তাৰ কিছুদিন পাছতেই মই উপহাৰ পাইছিলো ‘আমিই সেই মোহে’। ব্ৰততীৰ দীঘলীয়া কেছেটটো ওচি ওচি মই অৱাক হোৱাই নহয়, মই অনুশোচনায়ে কৰিছিলো— ড° মহন্তই লগ ধৰা ব্ৰততীৰ সেই আবৃত্তিৰ অনুষ্ঠানলৈ নোযোৱাৰ বাবে।

আৰু আজি এয়া মোৰ সম্মুখত ব্ৰততী। বাংলা কবিতা আবৃত্তিৰ সম্ৰাজ্ঞী ব্ৰততী বন্দোপাধ্যায়। ব্ৰততীৰ কবিতাৰ কেছেট ওচি ওচি মই শিকি উঠিছিলো যে আবৃত্তি এক শিল্প— ই সৃষ্টি। ইয়াক বহুই নিজ সূক্ষ্মাৰ কলা শব্দৰে গঢ়ি তোলে। আবৃত্তি সম্পৰ্কে যিকোনো মূলমন্ত্ৰ, যে আবৃত্তি মূলতঃ Subjective, আবৃত্তি আমাৰ চিন্তাৰ বাহা নিয়ন্ত্ৰিত, আবৃত্তিকাৰ বুজিবলৈ হ’ব লাগে, তেওঁ একমুখ ব্ৰতী— এই গোটেইখিনি ব্ৰততীৰ সেই

কেছেটকেইটাত বিৰাজমান। পৰিশীলিত উচ্চাৰণ, স্বৰগমৰ স্বাচ্ছন্দ্য আৰোহণ-অৰোহণ, সংযম আবেগ, আত্মগত ভংগী আৰু বোধসমৃদ্ধ পৰিবেশনৰ বাবে ব্ৰততীৰ কেছেট দুটা ইমান হৃদয়স্পৰ্শী হৈ উঠিছিল।

ছন্দ, যতি, মাত্ৰা— আৰু ছন্দ যে নিজেই এটা জটিল শিল্প এই সমগ্ৰ অনুভৱখিনি কঠোৰে উজ্জাৰি উজ্জাৰি দহ মিনিট সময় ব্ৰততী বন্দোপাধ্যায়ে টাউন হল নিস্তক্ৰু কৰি ৰাখিছিল।

ব্ৰততী মঞ্চৰ পৰা নামি অহাৰ পাছত মোৰ মাথোঁ এটাই প্ৰশ্ন থাকি গৈছিল, আশা ভোসলেৰ ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ চি ডিটোৰ গান এটাৰ আৰ্হিড— ভূমি কেমন কৰে আবৃত্তি কৰো হে শুনী/আমি অবাক হয়ে শুনি কেবল শুনি।

বাহিৰত বৃষ্টি নামিছে। শতিকা পুৰণি টাউন হলৰ ছাদত টোপ টোপ বৰষুণ সৰিছে। বৰষুণেও শুনিছে টাউন হলৰ ৰবীন্দ্ৰ সংগীত আৰু ৰবীন্দ্ৰ কবিতা। 'আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা'ৰ পাতত টাউন হলৰ আজিৰ এই অনুষ্ঠানটোত অংশগ্ৰহণ কৰিবলগীয়া দীঘলীয়া শিল্পীৰ তালিকাখন শেষ হ'বলৈ এতিয়াও কিছু বাকী।

মই ভিৰৰ মাজে মাজে ওলাই আহিলো টাউন হলৰ চিৰি নামি নামি। সেই ভিৰৰ মাজত বিদেশী কেইজনমানক এতিয়াও বহি থকা দেখিছোঁ। ব্ৰততী, ইম্ভাণীহঁতে বহুৱাই ৰাখিছে তেওঁলোকক।

বৰষুণ কমিছে। দেৱদাকৰ শাৰীবোৰৰ ফাঁকে ফাঁকে ষ্ট্ৰীট লাইটৰ পোহৰবোৰ আহি ভিজা বাটত বিচ্ছুৰিত হৈছে। মেঘবোৰ আঁতৰিছে আকাশৰ পৰা। আশা ভোসলেৰ কেছেটোৰ প্ৰথমটো ৰবীন্দ্ৰ সংগীতলৈ মোৰ মনত পৰিল হঠাতে— 'মেঘৰ কোলে ৰোদ হেসেছে, জীদল গেছে টাটি'।

ঘূৰি চালো পিছলৈ।

পঁচিশ ব'হাগৰ পূৰ্ণ টাউন হল বৈ আছে নিস্তক্ৰু। গান শুনাই আছে সকলোকে।

১০।

দ্য এছিয়াটিক ছ'চাইটি

দীঘলীয়া সময়ৰ বাবে ভাৰতৰ ৰাজধানী চহৰ আছিল কলিকতা, আজিৰ কলকাতা। ভাৰতত ব্ৰিটিছ শাসনৰ এই দীঘলীয়া সময়ছোৱাতেই আছিল কলিকতা এক ব্ৰিটিছৰ বাসস্থান। দেশৰ প্ৰশাসন যন্ত্ৰ ব্ৰিটিছৰ হাতত। আৰু সেই প্ৰশাসনৰ মুৰব্বী ব্ৰিটিছসকল আছিল তাইচৰয় বা গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল। তদুপৰি প্ৰশাসনৰ আনুষংগিক অন্যান্য বহুতো পদতো কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল ব্ৰিটিছসকলে।

এইসকল ব্ৰিটিছৰ নামেৰেই নামকৰণ কৰা হৈছে কলকাতা মহানগৰীৰ প্ৰায়বোৰ বাট-পথ, বহু চৰকাৰী গৃহ। পৰৱৰ্তী কালত স্বাধীন দেশৰ প্ৰশাসনে সেই ব্ৰিটিছ নামবোৰ সলনি ভাৰতীয় নেতা, সাহিত্যিক, শিল্পী, সমাজসেৱক আদিৰ নামেৰে নামকৰণ কৰিলে যদিও আজিৰ কলকাতাবাসীৰ বাবে সেইবোৰ ব্ৰিটিছ নামেই আজিও বেছিকৈ পৰিচিত। আৰম্ভাট ষ্টাট, অক্লেণ্ড ছোৱেৰ, বীডন ষ্টাট, কৰ্ণৱালিছ ষ্টাট, ভেলহাউচি ছোৱেৰ, এলগিন ৰোড, প্ৰিন্সপঘাট আৰু কত কি! কোনোজন আছিল গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল বা কোনোজন অন্য পৰ্যায়ৰ ব্ৰিটিছ কৰ্মচাৰী। কিন্তু যিটো নামে সাধাৰণতে বিদ্ৰোহ কৰে এই আলি-পদুমিৰেবৰ বুৰঞ্জী কিচাৰি ফুৰা ব্যক্তিসকলক, অথচ যিটো নামেই এইসমূহ নামৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বৰশীল আৰু মোহনীয় বুলি বিবেচিত হয়, সেইটো নাম পাৰ্ক ষ্টাট। কলকাতাৰ 'অসম

ভৱন'ত চাকৰি কৰা কালত এই পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট নামটোৰ উৎস বিচাৰি কতজনক প্ৰশ্ন সুধি সুধি
বিৰক্ত কৰিছিলো— কেনেকৈ হ'ল এই পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট নামটো? এজনে এদিন কৈয়ে দিলে—
'পাৰ্ক' নামৰ এজন ব্ৰিটিছ চাহাব আছিল, তেওঁৰ নামেৰে এই পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট।

আচলতে নহয়।

ঊনবিংশ শতিকাৰ মধ্যভাগলৈকে পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ নাম আছিল বদমতলা। ১৮৪০ চনত এই
নামটো সলাই কৰা হ'ল পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট। বংগত ইংৰাজৰ উপনিবেশ পৰিচালনাৰ সুবিধাৰ বাবে
১৭৭৩ চনত বেণ্ডলেটিং এষ্ট প্ৰণয়ন কৰা হয় আৰু পিছৰ বছৰ কলিকতাত স্থাপন কৰা
হ'ল ভাৰতৰ ছুপ্ৰিম কোৰ্ট। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ শাসনকালত ১৭৮০ চনত ছাৰ এলিজা
ইম্পে এই ছুপ্ৰিম কোৰ্টৰ প্ৰথমজন মুখ্য বিচাৰপতি আছিল। এই ইম্পে চাহাবৰ বাসস্থান আৰু
সুন্দৰ বাগানখন আছিল আজিৰ বাহেলে ষ্ট্ৰীট আৰু কামাক ষ্ট্ৰীট এলেকা। আজি য'ত
'লৰেটো হাউছ' শিক্ষানুষ্ঠান আছে, তাতেই আছিল এলিজা-ইম্পেৰ এখনি নয়নাভিৰাম
হৰিণাৰ পাৰ্ক। এই পাৰ্কখনৰ নামেৰেই পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট।

কলকাতাবাসীৰ বাবে আজিৰ পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ আছে সুকীয়া ব্যক্তিত্ব, কপ আৰু ছন্দ। সমগ্ৰ
বৃহৎটো বৰণীয় হৈ থাকে পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট। নিশাৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট হৈ পৰে
বহুসাময় আনন্দ-আভিজাত্যৰ উৎস। মোহনীয় হৈ পৰে সন্ধ্যা-নিশাৰ এই জনপথ।

কিন্তু এযুগত আছিল পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ এক অনন্য ব্যক্তিত্ব। পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট আছিল ব্ৰিটিছ লালিত-
পালিত এক অতি উচ্চ শৈক্ষিক অনুষ্ঠানৰ আবাসভূমি। পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ ১ নম্বৰ ঘৰটোতেই
গঢ় লৈ উঠিছিল সেই ঐতিহ্যমণ্ডিত 'এছিয়াটিক ছ'চাইটি'। সেইবাবেই যিমান যি আধুনিক
সুভাটাই পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটক ছোৱৰ বুলাই যাওক, পাৰ্ক ষ্ট্ৰীট কিন্তু সদায় পৰিচিত হৈ থাকিব
প্ৰচাৰবিদ্যা, প্ৰকৃতি বিজ্ঞান, মনবিদী বিদ্যাৰ শ্ৰেষ্ঠতম চৰ্চাকেন্দ্ৰ হিচাপে এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ
ঐতিহ্য আৰু মহিমা সযত্নে সাবটি।

১. পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটেই হ'ল এছিয়াটিক ছ'চাইটি। চৌৰংগীৰ ফালৰ পৰা জবাহৰলাল নেহৰু
ৰোড আৰু পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ সংযোগস্থলীতেই সেই পুৰণি বৃহদাকাৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত ভৱনটো
'এছিয়াটিক ছ'চাইটি'। পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ এইটো পশ্চিম সীমান্ত।

প্ৰাচাৰবিদ্যা আৰু তাৰ সৈতে জড়িত জ্ঞান-বিজ্ঞান চৰ্চাৰ সৰ্বোত্তম কেন্দ্ৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত
এই এছিয়াটিক ছ'চাইটি। এই অনুষ্ঠানটোৰ সৈতে জড়িত থকা ঘাই ব্যক্তি দুগৰাকী হ'ল
ভাৰতৰ প্ৰথমগৰাকী গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল বাকেন হেষ্টিংছ আৰু ছুপ্ৰিম কোৰ্টৰ বিচাৰপতি
উইলিয়াম জোনছ। নিজৰ প্ৰশাসনিক জীৱনত বহু সংঘাতপূৰ্ণ, ঘটনাবল্ল অধ্যায় পাৰ কৰা
বাকেন হেষ্টিংছে নিজৰ সাহিত্যানুবাগো প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিছিল আৰু লগতে তেওঁ অনুমান
কৰিব পাৰিছিল যে এই দেশখনৰ শাসন মজবুত কৰিবলৈ হ'লে দেশখনৰ ভাষা জনা
দৰ্কাৰ। তেওঁ নিজে বাংলা আৰু ফৰাচী ভাষা জানিছিল। সেয়েহে প্ৰাচ্যভাষা অধ্যয়ন,
গবেষণা আৰু বিস্তাৰৰ বাবে এইগৰাকী বিদেশী প্ৰশাসকে উৎসাহ দেখুৱাইছিল। আনহাতে
১৭৮৩ চনত কলিকতালৈ ছুপ্ৰিম কোৰ্টৰ বিচাৰপতিৰূপে অহা উইলিয়াম জোনছ আছিল
প্ৰাচাৰবিদ্যা আৰু সংস্কৃতবিদ্যাৰ সুপণ্ডিত।

সিদিনা আছিল ১৭৮৪ চনৰ ১৫ জানুৱাৰী। বিচাৰপতি জোনছে কোটি উইলিয়ামত থকা ছুপ্ৰিম কোৰ্টৰ গ্ৰাণ্ড-জুৰী কমলৈ ক্ৰিশ্চন ইউৰোপিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ গণ্য-মণ্য ব্যক্তিক আমন্ত্ৰণ জনাই আনিলে। ছাৰ বৰাট চেম্বাৰ্ছৰ অধ্যক্ষতাত সিদিনাৰ এই সভাত এটা সিদ্ধান্ত লোৱা হ'ল যে মানৱৰ জ্ঞান-শিক্ষা জগতৰ সকলোবোৰ মিল সামৰিব পৰাকৈ এটা শিক্ষাকেন্দ্ৰ স্থাপন কৰা হ'ব। আৰু তাৰ ফলতেই ভৱ্য হ'ল আজিৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটি।

কলিকতাত ১৭৮৫ চনৰ ১৫ জানুৱাৰীত স্থাপিত এই এছিয়াটিক ছ'চাইটি স্থাপনৰ মূলতেই আছিল গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল হেষ্টিংছৰ পৃষ্ঠপোষকতা আৰু বিচাৰপতি জোনছৰ একান্ত চিন্তা-চৰ্চা। উইলিয়াম জোনছ আছিল এইটো অনুষ্ঠানৰ প্ৰথমগৰাকী সভাপতি।

‘মানুহ আৰু প্ৰকৃতি। দুয়ো পৰম্পৰৰ বাবে বা নিজৰ বাবে যি সৃষ্টি ৰাখিছে, তাৰ জ্ঞান আহৰণেই আমাৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ মুখ্য লক্ষ্য।’— এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ স্থাপনৰ উদ্দেশ্যত এই ভাষা উইলিয়াম জোনছৰ। এই পৰিসীমাৰ ভিতৰত এই প্ৰতিষ্ঠানটোৱে এছিয়াৰ পটভূমিত আৱিষ্কাৰ, পৰম্পৰা, প্ৰশাসন পদ্ধতি, সামৰিক আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান, গণিত আৰু তাৰ আনুষংগিক বিষয়সমূহ, যেনে সমিতি, ত্ৰিকোণোমিট্ৰী, মেকানিকছ, অষ্টিকছ, জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান, পদাৰ্থ বিজ্ঞান, ৰসায়ন বিজ্ঞান, মেডিচিন, শৰীৰবিদ্যা, কৃষি, সংগীত, স্থাপত্য, ভৱিত্তা, চিত্ৰকলা, এনেকৈ ভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ পাঠ্যগত আৰু বাৱহাৰিক বিষয়সমূহৰ গৱেষণামূলক চিন্তা-চৰ্চা কৰাটো প্ৰধান দায়িত্ব হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে।

আজিৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ পূৰ্বৰ নাম আছিল ‘এছিয়াটিক ছ'চাইটি অৱ বেংগল’ (১৮০২-১৯৩৫) আৰু ‘ৰয়েল এছিয়াটিক ছ'চাইটি অৱ বেংগল’ (১৯৩৬-১৯৫১)। আৰু ১৯৫২ চনত এই প্ৰতিষ্ঠানটোৰ নাম হ'ল— ‘এছিয়াটিক ছ'চাইটি’।

১৮০৫ চনত পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ সেই এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ নিৰ্মিত ঘৰটো— দুশ বছৰীয়া এই গুৰণি ঘৰটো— মেট্ৰ'পলিটান চহৰখনৰ অন্যতম এটা উল্লেখনীয় ঘৰ। ১৯৬৫ চনৰ ২২ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা বৰ্তমানৰ নতুন গৃহটো তেতিয়াৰ দেশৰ ৰাষ্ট্ৰপতি ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণে উদ্বোধন কৰিছিল। ১৭৭৯ চনত স্থাপিত Batavian Society ৰ পিছতেই এই এছিয়াটিক ছ'চাইটি প্ৰাচ্যবিদ্যা চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত বিশ্ব প্ৰাচীনতম প্ৰতিষ্ঠান।

পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ এই আৰ্হিৰ অনুকৰণেই বিশ্ব অলপ কিছুমান এছিয়াটিক ছ'চাইটি, যেনে— ৰয়েল এছিয়াটিক ছ'চাইটি অৱ ইংলেণ্ড স্থাপন কৰা হৈছিল ১৮১৯ চনত, ৱেষ্ট পিটাৰ্ছবাৰ্গত স্থাপন কৰা হৈছিল ৰাছিয়ান এছিয়াটিক ছ'চাইটি ১৮১০ চনত আৰু ১৮১২ চনত স্থাপন কৰা হৈছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটি অৱ পেৰিছ।

ভালেবোৰ বিষয়ৰ ওপৰত চৰ্চা, শিশু, গৱেষণা আদি বৰ্তাই ৰখা এই এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ ইতিহাসত আছে দীঘলীয়া আৰু কামৰ কাৰ্যক্ৰমশিলা। এই প্ৰতিষ্ঠানৰ যোগেদিয়েই প্ৰথমবাৰৰ বাবে ভাৰতৰ বিশাল ঐতিহ্য, ধৰ্ম, সাহিত্য, বিজ্ঞান আদিৰ প্ৰতি বিশ্ববাসীৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা হৈছিল। হাওবাৰ সংস্কৃত পণ্ডিত ৰামলোচন কবিকৃষ্ণৰ ওচৰত সংস্কৃত শিল্প, এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সেই প্ৰতিষ্ঠাতা উইলিয়াম জোনছে কলিকতাৰ ‘সকলোৰ’ অনুবাদ কৰিছিল ১৭৯০ চনতে। তেনে এজন বিদ্বৎ পণ্ডিতৰ অক্লান্ত ক্ৰমেৰে জাতিভাৱ হ'বলৈ

ধৰিলে এই এছিয়াটিক ছ'চাইটি। এই শিক্ষা কেন্দ্ৰটোকে গুৰি ধৰি আমাৰ দেশত গঢ় লৈ উঠিছিল আৰু বহু অতি উচ্চপৰ্যায়ৰ শিক্ষানুষ্ঠান।

আজি মিউজিয়াম, অৰ্কিড, লাইব্ৰেৰী আদিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থকা ১, পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে দেখুৱাই যোৱা বাটেৰে এদিন প্ৰতিষ্ঠা হ'ব ধৰিলে এইবোৰ মহৎ অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান—

(১) ১৮৩৫ চনত ভাৰতৰ গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল লৰ্ড উইলিয়াম বেণ্টিংকে স্থাপন কৰিছিল কলিকতা মেডিকেল কলেজ। এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সদস্য ডাক্তৰ এম জে ব্ৰামলীক বেণ্টিংকে এই মেডিকেল কলেজৰ প্ৰথমগৰাকী অধ্যক্ষ নিয়োজিত কৰিছিল। ১৯২০ চনত স্থাপন হোৱা স্কুল অৱ ট্ৰ'পিকেল মেডিচিনলৈ এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে নিজৰ সকলোবোৰ চিকিৎসা বিজ্ঞান সম্পৰ্কীয় কিতাপ দান কৰিছিল।

(২) ১৮৪৫ চনৰ ৪ নবেম্বৰত কলিকতাত এখন বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপনৰ বাবে প্ৰস্তাব লোৱা হয় গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল কাউঞ্চিল অৱ এডুকেশ্যনৰ সদস্য ৰামগোপাল ঘোষৰ উদ্যোগত। এইজনা ব্যক্তি আৰু কাউঞ্চিল অৱ এডুকেশ্যনৰ সভাপতি ছাৰ জেমছ উইলিয়াম ক'লভিলেৰ প্ৰচেষ্টাতে ১৮৫৭ চনত কলিকতা চহৰৰ বুকুত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰা হয়। উল্লেখযোগ্য যে একে সময়ছোৱাত উইলিয়াম ক'লভিলে (১৮৪৮-১৮৫৯) আৰু ৰামগোপাল ঘোষ (১৮৫০-১৮৫৮) এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ ক্ৰমে সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি আছিল। অসমত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন নোহোৱা দিনবিলাকত এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ পৃষ্ঠপোষকতাত স্থাপন হোৱা এই কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে অসমৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কি ভূমিকা পালন কৰিছিল সেয়া সৰ্বজনবিদিত। ছাৰ উইলিয়াম জোন্ছে এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথমগৰাকী উপাধ্যক্ষ নিয়োজিত হৈছিল।

(৩) ১৯১৪ চনৰ ১৫ জানুৱাৰীৰ দিনা স্থাপন হোৱা ভাৰতীয় বিজ্ঞান কংগ্ৰেছৰ মূল হোতা আছিল ১, পাৰ্ক ষ্ট্ৰীটৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটি। এই কংগ্ৰেছৰ প্ৰথমগৰাকী সভাপতি ছাৰ আণ্ডোৱ মুখাৰ্জীৰ নেৰানেপেৰা প্ৰচেষ্টাৰ ফলতেই ত্ৰিশ বছৰ ধৰি বিজ্ঞান কংগ্ৰেছে নিজৰ ভৱন আৰু অন্যান্য যাবতীয় সুবিধাসমূহ এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ পৰা পাই থাকিবলৈ সক্ষম হৈছিল। এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে এনেধৰণৰ সা-সুবিধা দিয়া অন্যান্য কিছুমান উল্লেখযোগ্য অনুষ্ঠান হৈছে— এণ্টিকালচাবেল এণ্ড হ'টিকালচাবেল ছ'চাইটি অৱ ইণ্ডিয়া, অটোৱ'বাইল এছ'চিয়েশ্যন অৱ বেংগল, ফটোগ্ৰাফিক ছ'চাইটি অৱ ইণ্ডিয়া, মেডিকেল এণ্ড কিলিকেল ছ'চাইটিজ অৱ কেলকাতা আৰু ইণ্ডিয়ান নেশ্যনেল ছাইন্স একাডেমী।

(৪) আজিৰ কলকাতা চহৰৰ আলিপুৰ এলেকান্ড আলিপুৰ চিৰিয়াখনাৰ ওচৰত বেলভেদিয়াৰ ৰোডত এছিয়াৰ দ্বিতীয় বৃহত্তম গ্ৰন্থাগাৰৰূপে বিৰাজমান ভাৰতীয় জাতীয় গ্ৰন্থাগাৰৰ বুৰঞ্জীয়ে কয়— ১৮৩৫ চনত এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ এখন অস্থানীয় সদস্য দ্বাৰকানাথ ঠাকুৰে এছ'সিয়েন্ড ৰোডত স্থাপন কৰা 'কেলকাতা পাব্লিক লাইব্ৰেৰী'য়েই গৈ কালক্ৰমত জাতীয় গ্ৰন্থাগাৰৰ ৰূপ লয়। পাব্লিক লাইব্ৰেৰীৰ পৰা ১৯০২ চনত ইম্পেৰিয়েল লাইব্ৰেৰী নাম পোৱা এই গ্ৰন্থাগাৰটো ১৯৫২ চনত আলিপুৰৰ বৰ্ত্তমানৰ এই সুবিশাল ভৱনটোলৈ

স্থানান্তৰ কৰা হয় নতুন নামেৰে— 'ভাৰতৰ জাতীয় গ্ৰন্থাগাৰ'।

এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সৈতে যুক্ত ভালেকেইজন মনীষীয়ে এই ছ'চাইটিৰ যজ্ঞসাধৰ পৰাই আৰম্ভ কৰিছিল ভাৰতীয় সাহিত্য-সংস্কৃতি-বিজ্ঞানৰ বাহ্যিক-মনীয়া কেইটামান অধ্যায়।

(ক) H F Blanford আছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সচিব (১৮৬০-৬৮) আৰু সভাপতি (১৮৮৪)। তেওঁ আছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ হৈ প্ৰস্তুত কৰি থকা ভাৰতীয় বতৰ বিজ্ঞানৰ বিপৰ্ণৰ মুখ্য ব্যক্তি। উল্লেখনীয়, ১৭৪৪ চনতে এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে ভাৰতত প্ৰথমবাৰৰ বাবে Weather Reports প্ৰকাশ কৰিছিল।

(খ) Thomas Oldham আছিল ১৮৬৮-৬৯ সময়ছোৱাত এছিয়াটিকৰ সভাপতি। ১৮৫১ চনৰ ৫ মাৰ্চৰ দিনা স্থাপন হোৱা জিঅ'লজিকেল ছাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়াৰ তেওঁ আছিল প্ৰথমগৰাকী সঞ্চালক। কিন্তু এই প্রতিষ্ঠানটোৰ জন্মৰো বহু পূৰ্বেই, ১৮০৪ চনত ছ'চাইটিয়ে গঠন কৰিছিল জিঅ'লজিকেল কমিটি, যি ভূমি ভৰীণ, ভূ-সম্পদ অনুসন্ধান আদিৰ কাম কৰি Asiatick Researches নামৰ ছ'চাইটিৰ আলোচনীখনত সন্নিবিষ্ট কৰিছিল প্ৰতিয় তথ্য।

(গ) Alexander Cunningham আছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সদস্য। ১৮৬১ চনত স্থাপন কৰা হৈছিল আৰ্কিঅ'লজিকেল ছাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়া। এইগৰাকী ব্যক্তিয়ে প্ৰস্তুত কৰা পুৰাতাত্ত্বিক বিপৰ্ণ ভাৰত চৰকাৰে ছ'চাইটিলৈ প্ৰেৰণ কৰিছিল আৰু তিনি বছৰ ধৰি সেই বহুমূলীয়া বিপৰ্ণ এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে প্ৰকাশ কৰিছিল।

(ঘ) Dr. B S Guha, ভাৰতৰ ১৯৪৫ চনৰ ১ ডিচেম্বৰত স্থাপন হোৱা এনথ'ল'জিকেল ছাৰ্ভেৰ প্ৰথমগৰাকী সঞ্চালক হোৱাৰ পূৰ্বে এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সাধাৰণ সম্পাদক আছিল। এই ছাৰ্ভে প্রতিষ্ঠা হোৱাৰো বহু পূৰ্বে ছ'চাইটিয়ে ভালেবোৰ অতি মূল্যবান নৃতাত্ত্বিক গৱেষণাপত্ৰ প্ৰস্তুত কৰিছিল।

(ঙ) George Abraham Grierson নামৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ সদস্যজনৰ প্ৰচেষ্টাতেই গঢ় লৈ উঠিছিল ১৮৯৬ চনত 'লিংগুইষ্টিক ছাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়ান'।

(চ) Dr. Nathaniel Wallich ৰ যত্নতেই এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ মিউজিয়ামত প্ৰাণীবিদ্যাৰ অসংখ্য তথ্যৰে গেলবী উপচি আছিল। ১৯১৬ চনৰ ১ জুলাইত জুল'জিকেল ছাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়া গঠন হোৱাত প্ৰধান শক্তি আছিল এইগৰাকী ব্যক্তি।

(ছ) William Lambton বহুদিন ধৰি ছ'চাইটিৰ সদস্য আছিল। তেওঁ প্ৰস্তুত কৰা ত্ৰিকোণোমিট্ৰিকেল ছাৰ্ভে গঠন কৰাৰ বাট দেখুৱাই দিছিল।

(জ) C Hamilton নামৰ ছ'চাইটিৰ সদস্যগৰাকীয়ে উদ্ভিদবিদ্যাত বহুকেইটা গৱেষণা কৰিছিল। ১৭৮৮ চনত তেওঁৰ প্ৰথমখন বিহাৰ্চ পেন্থাৰ 'Mahwa Tree' এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছিল।

ভদুপৰি গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল লৰ্ড ৱাৰেন হোষ্টিংছে অৱশ্যে কিতাপ কিনিছিল উদ্ভিদ বিজ্ঞান সম্পৰ্কীয়। এইবোৰ তেওঁ এছিয়াটিক ছ'চাইটিলৈ দান দিছিল। ফলস্বৰূপে শৌক্য হয় যে এইগৰাকী প্ৰশাসকৰ এই কদ্যন্তাৰ ফলতেই ১৮৯০ চনৰ ১৫ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা বটানিকেল

ছাৰ্ভে গঠন কৰা হৈছিল।

কিন্তু এই সকলোবোৰকেই যেন চেৰাই গৈছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে ভাষাতত্ত্বৰ ওপৰত কৰা গবেষণাৰাজিয়ে। ছুপ্ৰিম কোৰ্টৰ বিচাৰপতিৰ দৰে এক পদত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি ভাষাচৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত উইলিয়াম জেন্‌ছ যি ব্যুৎপত্তি আৰু নিষ্ঠা প্ৰদৰ্শন কৰিছিল, তাৰ ফলস্বৰূপেই এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে ভাষাতত্ত্বৰ ওপৰত অগাধ দখল প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। সংস্কৃত ভাষাক জনপ্ৰিয় কৰি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত ছ'চাইটি আৰু ছ'চাইটিৰ প্ৰথমগৰাকী সভাপতি উইলিয়াম জেন্‌ছৰ অবদান চিৰদিনৰ বাবে শ্ৰদ্ধাৰে স্মৰণ কৰা হ'ব। ১৮৮৫ চনত ছ'চাইটিয়ে আৰম্ভ কৰিছিল পৰম্পৰাগত সংস্কৃত পাঠ্যক্ৰম, যেনে— শাস্ত্ৰী, আচাৰ্য আদি। পাণ্ডুলিপি তত্ত্ব, ভাৰতীয় সংস্কৃতি আৰু সভ্যতা, এছিয়াৰ সংস্কৃতি, চীনা ভাষাচৰ্চা আদি পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰচলনেৰে এই শিক্ষাক্ষেত্ৰটো বৃহৎ প্ৰতিষ্ঠান হিচাপে চিহ্নিত হৈ বৈছে। আৰবিক ভাষাচৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত উইলিয়াম জেন্‌ছ নিজেই আছিল আগৰণুৱা। পাৰ্চী ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ পুথি লিখা, পাৰ্চী ভাষাৰ কবিতা অনুবাদ কৰা কামৰ সৈতে জেন্‌ছ প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত থাকি সেই ভাষাৰ চৰ্চাৰ হকে এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ দায়বদ্ধতা প্ৰমাণ কৰিছিল।

আৰ্ট সম্পৰ্কীয় অজস্ৰ আৰ্হি আৰু সম্পদৰাজি এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ মিউজিয়ামৰ বৈশিষ্ট্য। ছ'চাইটিয়ে ১৭৯৬ চনৰে পৰা এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰি আহিছে। কিন্তু এইবোৰ শৃংখলাবদ্ধভাৱে ৰাখিবলৈ ছ'চাইটিৰ কোনো ব্যৱস্থা নাছিল। পূৰ্বে উল্লেখ কৰি অহা সেই ড' নাথানিয়েল বালিছ নামৰ ডেনিছ জাৰ্জনজনৰ প্ৰচেষ্টাত গঢ় লৈ উঠিছিল ছ'চাইটিৰ মিউজিয়াম। তেওঁক 'মিউজিয়াম অব দা এছিয়াটিক ছ'চাইটি'ৰ অধীক্ষক নিয়োগ কৰা হৈছিল। ১৮১৪ চনৰ ২ ফেব্ৰুৱাৰীত স্থাপন কৰা এই মিউজিয়াম এছিয়াৰ আটাইতকৈ পুৰণি মিউজিয়ামৰূপে পৰিচিত। এই মিউজিয়ামেই পৰবৰ্তী কালত, ১৮৭৮ চনত স্থানান্তৰ কৰা হয় বৰ্তমানৰ বিশাল ভৱনৰ চৌৰংগী এলেকাৰ ২৭ জৱাহৰলাল নেহৰু ৰোডলৈ 'ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম' নামেৰে।

ভাৰতৰ প্ৰথমখন আৰ্ট গেলৰীও স্থাপন কৰিছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে ১৮৩৪ চনত।

ছ'চাইটিৰ মিউজিয়ামৰ আৰ্কাইভছ হ'ল অনন্য সম্পদৰ ভঁৰাল। ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতিকাৰ বৰ্ণনীয় দলিল হিচাপে এই আৰ্কাইভছত সংগৃহীত আছে বিভিন্ন মুদ্ৰা, পাণ্ডুলিপি আৰু বিভিন্ন বিশিষ্ট ব্যক্তিসকলে লিখা বহু মূল্যবান চিঠি-পত্ৰ। মহাত্মা গান্ধীৰ অনেকবোৰ চিঠিয়ে ছ'চাইটিৰ এই মিউজিয়ামৰ মৰ্যাদা বৰ্ধন কৰিছে। ইতিহাসৰ পাতৰ কিছুমান মহিমাশ্ৰীত ঘটনাৰ বিৱৰণী এই মিউজিয়ামৰ অমূল্য সম্পদ হিচাপে চিহ্নিত হৈ বৈছে।

মূল্যবান তৈলচিত্ৰ, ভাস্কৰ্য, মাৰ্বল পাথৰৰ আবক্ষ মূৰ্তি, তাম্ৰলিপি, খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ২৫০০ৰ ব্ৰাজিলি লিপি আদি মিউজিয়ামৰ সংৰক্ষিত মূল্যবান সামগ্ৰী। ছ'চাইটিৰ ১৮০২ চনৰ সচিব কৰাট হোমৰ ষ্টুডিঅ'ৰ পৰা সংগৃহীত কিছুমান তৈলচিত্ৰৰ উপৰি এই মিউজিয়ামত শোভাবৰ্ণন কৰিছে ৰেণি ওইভেই অঁকা ক্ৰিপেট্টা আৰু ছাব জুচুৱা কেনলড্‌ছে অঁকা মাৰিঅ-ডি-মেডিকৰ তৈলচিত্ৰই। পাম গছৰ পাতৰ পাণ্ডুলিপি আৰু দালাই লামাই উপহাৰ দিয়া শিৱভূমীৰ পাণ্ডুলিপিসমূহ নিঃসন্দেহে ছ'চাইটিৰ মিউজিয়ামৰ কিছুমান আপুৰুসীয়া সম্পদ।

শিক্ষামূলক প্ৰকাশনৰ ক্ষেত্ৰত এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ ভাৰতৰ সবাতোকৈ পুৰণি প্ৰকাশক

বুলি গণ্য কৰা হয়। Asiatick Researchesৰ প্ৰকাশ আছিল এই প্ৰতিষ্ঠানৰ সৰ্বোচ্চ পৰ্যায়ৰ প্ৰকাশন। ১৭৮৮ চনৰ পৰা প্ৰকাশ আৰম্ভ হোৱা এইখন জাৰ্ণালৰ প্ৰথম পাঁচটা খণ্ড ধনৰ অভাৱত হ'চাইটিয়ে নিজে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি ব্যক্তিগত প্ৰতিষ্ঠানক প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিছিল। তাৰ পিছত পোন্ধৰটা খণ্ড অৱশ্যে হ'চাইটিয়ে নিজে প্ৰকাশ কৰিছিল যদিও ১৮৩৯ চনত ইয়াৰ প্ৰকাশ বন্ধ হৈ গ'ল। পিছত কলিকতা টাৰ্ণশালৰ দ্বাৰা পৰীক্ষাৰ চাকৰি কৰা জেমছ প্ৰিন্সেপ নামৰ এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ সদস্য এজনে ১৮৩২ চনত নতুন আংগিকোৰে হ'চাইটিৰ জাৰ্ণালখন প্ৰকাশ কৰে The Journal of the Asiatic Society of Bengal নাম দি।

Bibliotheca Indica নামৰ ছিৰিজটো প্ৰকাশ কৰি হ'চাইটিয়ে পাৰ্চিয়ান উৰ্দু, আৰবিক ভাষাৰ উপৰি তিব্বতী, কুই, বাঙালী, হিন্দী, কান্ধীৰী, সংস্কৃত, প্ৰাকৃত, পালি, বাজপুৰী ভাষাত প্ৰাচ্য সাহিত্য, ব্যাকৰণ, অভিধান আদিৰ অনেকবোৰ বিষয় যুগুতাই আছিল ১৪৪ বছৰ ধৰি।

এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত লাইব্ৰেৰীটো দুটা ভাগত বিভক্ত— ছপাপুথি আৰু পাতুলিণি। কোঠাবোৰত প্ৰথম প্ৰৱেশৰ লগে লগেই নাকত আহি লাগিলহি বাসায়নিক দ্ৰব্য ছটিয়াই সৰেফল কৰি বখা কিতাপবোৰৰ অকটা অকটা গোছ। ২৯,৪২৫ খন পুথি আৰু পাতুলিণি আছিল এই লাইব্ৰেৰীত ১৮৮৪ চনতে। পূৰ্বে উল্লেখ কৰি অহা বিভিন্ন বিষয়ৰ দুই লক্ষ কিতাপ, জাৰ্ণাল আদি উপচি আছে বৰ্তমানৰ হ'চাইটিৰ লাইব্ৰেৰীটোত। পাতুলিণিৰ ক্ষেত্ৰত সংগ্ৰহ আৰু সৰেফলৰ প্ৰধান হোতা আছিল এই হ'চাইটিৰ প্ৰথমসৰাফী ভাৰতীয় সভাপতি ৰাজা ৰাজেন্দ্ৰলাল মিত্ৰ (১৮৮৫ চন)। প্ৰায় বাঠি হেজাৰটা পাতুলিণি ভাগে ভাগে এই হ'চাইটিৰ লাইব্ৰেৰীত সৰেফল কৰি থোৱা আছে। পাতুলিণি সৰেফল প্ৰশিকলনৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি হ'চাইটিয়ে ইচ্ছুক ব্যক্তিসকলৰ বাবে এটা প্ৰশিকলন চাৰ্টিফিকেট পাঠ্যক্ৰম প্ৰৱৰ্তন কৰিছে।

বিশ্বৰ বিভিন্ন ভাষাৰ আৰু ভাৰতৰো বিভিন্ন ভাষাৰ, মুঠ ৪১ টা ভাষাৰ পাতুলিণি সংৰক্ষিত হোৱা এই লাইব্ৰেৰীটোলৈ আৰবি, পাৰ্চিয়ান আৰু উৰ্দু ভাষাৰ পাতুলিণিসমূহ বাইকৈ উপহাৰ হিচাপে আহিছিল কলিকতাৰ ফেট উইলিয়াম কলেজৰ পৰা আৰু দিল্লীৰ যোগল ৰাজপ্ৰাসাদৰ পৰা। সম্ৰাট অশোকৰ দিনৰ শিলত ৰোদিত ব্ৰাহ্মী ভাষাৰ লিপি, কনিছৰ সময়ৰ ৰাৱতি লিপিৰ উপৰি নাগৰী লিপি আৰু ত্ৰিপুৰাৰ পুৰণি বাংলাৰ লিপি এই লাইব্ৰেৰীৰ ঐতিহ্যকপে সংৰক্ষিত হৈ আছে।

১৯৮৪ চনটো আছিল এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ দুশ বছৰীয়া জন্মবাৰ্ষিকী। তালৈকে আহিছিল তেতিয়াৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী ইন্দিৰা গান্ধী। তেওঁৰ সেই ভ্ৰমণত প্ৰধানমন্ত্ৰীয়ে গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ ওপৰত। এই ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ আধাৰতেই হ'চাইটিয়ে যুগুতাই উলিয়াইছে এক নতুন কাৰ্যসূচী— Heritage India। ভাৰতৰ বহু হেজাৰ বৰ্ষী ঐতিহ্যক এছিয়াটিক হ'চাইটিয়ে ধৰি ৰাখিব এক যান্ত্ৰিমিডিয়া ডিভিজে ছিট্ৰেমৰ যোগেদি। নিশ্চিতভাৱে এই প্ৰচাৰ মাধ্যমত প্ৰতিফলিত হ'ব এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ নিজৰেই ঐতিহ্য— দুশ উল্লেখ

বছৰীয়া ঐতিহ্য।

কম্পিউটাৰৰ বিশাল পৰিধিৰ মাজত ইতিমধ্যেই সোমাই পৰিছে ১, পাৰ্ক ষ্টুটিৰ এছিয়াটিক ছ'চাইটি। গৱেষণা, শিক্ষা, অনুসন্ধান, সকলো বিভাগতেই এই আধুনিক প্ৰযুক্তি বিজ্ঞানক প্ৰয়োগ কৰিছে ছ'চাইটিয়ে। 'কেলকাটা লাইব্ৰেৰী নেটৱৰ্ক'ৰ লগত সংলগ্ন কৰাৰ পাছত ছ'চাইটিৰ লাইব্ৰেৰী এতিয়া মহানগৰীৰ অন্যান্য লাইব্ৰেৰীৰ সৈতে সংযুক্ত হৈ পৰিল। পাবুলিপিৰ তথ্যৰ ক্ষেত্ৰত কম্পিউটাৰ ছিষ্টেম ব্যৱহাৰ কৰি পেলোৱা হৈছে।

অনাগত দিনবোৰত এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে গৱেষণাৰ আয়ত্তলৈ আনিবলৈ যিবোৰ ক্ষেত্ৰ বাছি উলিয়াইছে, সেইবোৰো বাছকৰনীয়া। প্ৰকৃতি আৰু পৰিৱেশ সম্পৰ্কত ভাৰতীয় ধাৰণা, ভাৰতৰ নাৰীৰ প্ৰতিমূৰ্তি— বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বিশ্বাস, ভাৰত আৰু প্ৰাচীন আৰবীয় সভ্যতাৰ যোগসূত্ৰ, প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগীয় ভাৰতত বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উন্নয়ন, ভাৰতীয় জনজাতি ইত্যাদি ইত্যাদি বিষয়সমূহ।

বছৰি বছৰ মানুহ অসমৰ পৰা কলকাতালৈ আহে; তাৰে প্ৰায়খিনি 'অসম ভৱন'ত থাকে— ৰাছেল ষ্টুটিৰ। আৰু ইয়াৰে বেছিভাগেই ফুৰিবলৈকো আহে। 'অসম ভৱন'ৰ পৰা এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ ভৱনলৈ খোজকাটি গ'লে ছয়-সাত মিনিটৰ বাট। নাজানো, 'অসম ভৱন'ত থাকিবলৈ অহা কিমান মানুহে ছ'চাইটিৰ ভৱনলৈ গৈছে, ছ'চাইটি চাইছে। হ'ব পাৰে, ছ'চাইটি মাথোঁ কেইমিনিটমানৰ বাবে ফুৰিবলৈ যোৱা ঠাই নহয়, কিন্তু যি কলকাতাৰ সাংস্কৃতিক আৰু সাহিত্যিক বাতাবৰণৰ আশে-পাশে কলকাতালৈ ফুৰিবলৈ যোৱা এই মানুহখিনি বিচৰণ কৰে, তাৰ সৈতে এছিয়াটিক ছ'চাইটি মুঠেই প্ৰাসংগিক নহয়। নিশ্চয়কৈ আমি আশা ৰাখিম, কলকাতালৈ যোৱা, 'অসম ভৱন'ত থকা অসমৰ এই মানুহবিলাকে পুৰণিৰ বাবে পাৰ্ক ষ্টুটিৰ এই ঐতিহ্যমণ্ডিত এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ ভৱনত প্ৰৱেশ কৰিব— চাই আহিব 'সাম্ৰাজ্যবাদী' আখ্যা পোৱা আমাৰ দেশৰ সেই ব্ৰিটিছসকলে ২১৯ বছৰৰ আগতে আমাৰ বাবে কি সৃষ্টি কৰি থৈ গৈছিল, যাৰ ভেটিতেই আধুনিক ভাৰতে 'হেৰিটেজ ইতিয়া'ৰ সপোন দেখিব পাৰিছে।

ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম প্রাংগণত

মহানগৰ কলকাতাৰ এই অঞ্চলটো এক শিহৰিত অনুভৱৰ উৎপত্তিস্থল বুলি অনুভৱ কৰা হয়। অদূৰত সেয়া ফ'ৰ্ট উইলিয়ামৰ 'ব্ৰেক হোল ট্ৰেকোণী'ৰ মৰ্মভ্ৰম বুকাণী, মহাকাণা ভিক্টোৰিয়াৰ দৃশ্যমান স্মৃতিসৌধ, নিমজ্জিত জ্ঞানৰ আকৰ পাৰ্কেষ্ট্ৰীটৰ এছিয়াটিক হাটাইটি। সকলোবোৰতেইতো বিজ্ঞাতিত হৈ আছে সুখ-দুখৰ অনুভূতিৰে ভৰা ইতিহাসৰ বক্তাৰ্চিত বহুকেইখিলা পাত। সকলোতেই দেখোন বিৰিঙি বিৰিঙি উঠিছিল সুদূৰৰ পৰা অহা কোনো এক অনাৰ্যী আলোক শক্তিৰ মুক্তধাৰা।

কলীয়াৰ পাকত তেওঁলোকে নাও চপাইছিল। ব্যৱসায় কৰিবলৈ আহিছিল তেওঁলোক, মাথোঁ এয়াই পকিচয়নে তিনিশ বছৰৰ পুৰণি চহৰখনৰ সেই বিদেশী নাপকিকসকলৰ? হয়তো আঁৰত আছে আৰু বহুতো আঁৰৰ কাহিনী। যাৰ পকিচয় ইতিহাসে দিব।

এয়া ব্ৰিটিছ শাসিত ভাৰতৰ আন এক অদ্ভুত অৱস্থান 'ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম'— ভাৰতীয় বাদুঘৰ। সাহিত্য-সংস্কৃতি-কলা-বিজ্ঞানৰ চৰ্চা আৰু বিকাশৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ এছিয়াটিক হাটাইটি যিদৰে এককভাবে ব্ৰিটিছৰ চিন্তা-চৰ্চাৰ আধিক্যৰ, তেনেদৰে এই পুৰাতাত্ত্বিক সংগ্ৰহালয় ভাৰতীয় মিউজিয়ামো সম্পূৰ্ণভাবে ব্ৰিটিছৰ চিন্তাৰ ফল। কিন্তু প্ৰথম পাঁচটা বাদুঘৰ আৰু এছিয়াৰ প্ৰথম বাদুঘৰ কলকাতা চহৰৰ মাজবজিয়াৰ ট্ৰোবণী এলেকাৰ জৱাহৰলাল নেহৰু

ৰোডত অবস্থিত এই ভাৰতীয় যাদুঘৰ— ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম।

এছিয়াটিক ছ'চাইটি স্থাপনৰ এটা দশকৰ পাছত উদ্যোক্তাসকলে সম্পদৰাজি সংৰক্ষণৰ কথা চিন্তা কৰি এটা যাদুঘৰ স্থাপনৰ কথা মনলৈ আনিছিল। কিন্তু নিজস্বভাবে প্ৰয়োজনীয় ভূমিৰ অভাৱৰ বাবেই এই চিন্তা তল পৰি থাকিল বেছ কিছুদিন। তাৰ পাছত সেয়া ১৮১৪ চনৰ কথা।

১৮১৪ চনটো ভাৰতীয় জাতীয় জীৱনৰ আৰ্থ-সামাজিক, শৈক্ষিক-সাংস্কৃতিক দিশৰ বাবে আছিল এক মাহেন্দ্ৰক্ষণ। এই বছৰটোতেই ভাৰতৰ সংস্কাৰবাদী আন্দোলনৰ হোতা ৰাজা ৰামমোহন ৰায় স্থায়ীভাবে কলিকতাত থাকিবলৈ গ'লে, এই বছৰটোতেই ভাৰতৰ প্ৰথমখন মিছনেৰী স্কুল চিনচূড়াত স্থাপন কৰিলে ৰেভাৰেণ্ড মেই; আৰু এই বছৰটোতেই কলিকতাৰ প্ৰথম বিছপ ড° থ'মাছ ফানথো মিডলটন কলিকতালৈ আহিল। এই বছৰটোৰেই ২ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা ড° নাথানিয়েল বালিছে এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ উদ্যোক্তাসকললৈ এটা যাদুঘৰ স্থাপনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে লিখিলে।

ড° নাথানিয়েল বালিছ আছিল এজন ডেনিছ উদ্ভিদ বিজ্ঞানী। তেওঁৰ নিজৰে আছিল মিউজিয়ামত থ'বলগীয়া বহু সম্পদ। আনহাতে এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ নিজৰো আছে ১৭৯৬ চনৰে পৰা সংৰক্ষণ কৰা বহুতো সম্পদ। ছ'চাইটিলে লিখা তেওঁৰ প্ৰস্তাৱটোত ড° নাথানিয়েলে তেওঁৰ সেই সম্পদৰাজি মিউজিয়ামলৈ দান কৰিবলৈ আৰু নিজেই অবৈতনিক কিউৰেটৰ হিচাপে সেই মিউজিয়ামৰ দায়িত্ব ল'বলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল।

এছিয়াটিক ছ'চাইটিক কৰ্তৃপক্ষই ড° নাথানিয়েলৰ সেই প্ৰস্তাৱটোত তাৎক্ষণিকভাবে আৰু সাদৰেৰে সন্মতি জনালে। লগে লগে সংযোজন হ'ল ১৮১৪ চনৰ ভাৰতীয় সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত আৰু এক নতুন অধ্যায়— ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ স্থাপন। ভাৰতবৰ্ষলৈ ব্ৰিটিছ আৰু এক উপহাৰ।

ড° নাথানিয়েল বালিছৰ সপোনৰ সেই ভাৰতীয় যাদুঘৰলৈ মই সোমাই গ'লো দহ টকীয়া এক প্ৰদৰ্শনপত্ৰ সংগ্ৰহ কৰি।

এছিয়াটিক ছ'চাইটিয়ে দুটা ভাগত মিউজিয়ামৰ সংগৃহীত সম্পদৰাজি বিভক্ত কৰিলে। এটা ভাগত থাকিল পুৰাতাত্ত্বিক, গোষ্ঠীগত আৰু কাৰিকৰী সম্পদ। দায়িত্বত থাকিল ছ'চাইটিৰ লাইব্ৰেৰীৰ লাইব্ৰেৰীয়ানজন। আনটো ভাগত থাকিল ভূতাত্ত্বিক আৰু প্ৰাণীবিজ্ঞানৰ সামগ্ৰীসমূহ। দায়িত্বত থাকিল ড° নাথানিয়েল ডেনিছ, ছুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট। সুৰীজনৰ দান-বৰঙণি, বিজ্ঞানৰ মিহা-পৰামৰ্শৰে অবৈতনিক অধীক্ষক ড° নাথানিয়েলৰ অক্লান্ত শ্ৰম আৰু চেষ্টাৰে সংৰক্ষিত এই মিউজিয়ামৰ তলৰ বহুলাংশ বাওঁফালৰ প্ৰথম কথাটোৰেই ড° নাথানিয়েলৰ দায়িত্বৰ ভূতত্ত্ব বিভাগ।

ভূতত্ত্ব বিভাগত আছে ১৫ মিলিয়ন বছৰৰ পূৰ্বৰ পঞ্জাব আৰু উত্তৰ ভাৰতৰ কেতবোৰ অঞ্চলৰ শিলালি কঙ্কৰ ফছিলসমূহ। ডাক্তৰ জাভৰ আলমিৰাবিলাকত থকা চাৰিটা গেলেৰীত আছে ক্ৰন্যাপাৰী জন্তুৰ ফছিল, বঁবিয়াল আদিৰ ফছিল— প্ৰাণীবিজ্ঞানৰ মতে Chelonia, Crocodilia, Artiodactyla, Mammalia, Gharila ইত্যাদি। জন্তুৰ দুডাল ওঁৰৰে হাতীৰ

পূৰ্বপুৰুষৰ লাওখোলা এটা— *Stegoddon Ganesha*। কাঠৰ খো-বান্ধবিলাকত আছে প্ৰকাণ্ড কাছৰ দৰে *Glyptodon tyrus*, হাতীৰ পূৰ্বপুৰুষ *Dinotherium* আৰু *Indian Hippopotamus*, *Indian Anthracotherium* আৰু *Indian suidae*। কাষত এই ককটো হ'ল— *The Earth and Meteorites*। ইয়াত আছে শিলা, খনিৰ সামগ্ৰী আৰু মেৰুসন্ধানীৰ প্ৰাণীৰ ফছিল। ডাঙৰ এটা খো-বান্ধত প্ৰদৰ্শন কৰা আছে পৃথিৱীৰ দু-অৰ্দ্ধৰ চিত্ৰৰ। পৃথিৱীৰ আয়তন হেনো ১০,৮৩,৩১,৯৭,৮০,০০০ কিলোমিটাৰ^৩।

হয়তোবা পৰৱৰ্তী কালত উদ্ভবসূৰী বিজ্ঞানপ্ৰেমীয়ে ডেনিছ ৰোটানিষ্ট ড° নাথানিয়েলৰ সেই কল্পিত সপোনকেই সজাবলৈ গৈ সৃষ্টি কৰিছিল এই ককটোত থকা এইবোৰ শিলান্যাস। এইবোৰ খনিজৰ সংৰক্ষণ—হেমটাইট, মেগনেচিয়াম, কেলচাইট, ব্লেণ্ডেৰাইট, পেন্সেলা, টেলুৰ, ডায়মণ্ড, কোবাৰ্জ ইত্যাদি। সোঁটো এক ভলন্ত ভূমিকম্পৰ নমুনা। বিভিন্ন প্ৰকৃতিৰ শিল, সেইবোৰৰ বিন্যাস আদিৰে এই কোঠাটো সুসজ্জিত কৰি ৰখা হৈছে। খো-বান্ধত মহাবাষ্ট্ৰ, খাচী-জয়ন্তীয়া, জম্মু-কাশ্মীৰ, কৰ্ণাটক, মণিপুৰ, কেৰালা, হিমাচল প্ৰদেশ, ছুটান আদিত পোৱা বিভিন্ন শিলাখণ্ড সূক্ষ্মৰকৈ সংৰক্ষণ কৰা আছে।

ককটোৰ খনিজ শাখাটো ঘাইকৈ খো-বান্ধত থকা বিভিন্ন খনিজ সামগ্ৰীৰ জন্মাইড, হাইড্ৰোজাইড, নাইটেটছ, কাৰ্বোনেট ব'ৰেট গ্ৰেফাইট আদি। কিন্তু শিলাময় এই ককটোৰ যিটো চকুত মোৰ দৃষ্টি নিবদ্ধ হৈ ৰ'ল তাত আছিল কেইজনমান ফটো। মই ৰ'ব আবেগ-বেধে চালোণে ফটোবোৰ। এই ফটোবোৰত আছে এই মিউজিয়ামৰ কেইজনমান কিউৰেটৰ। এখেত T W Holland (১৮৯০-১৮৯৬), এখেত E W Wedenburg (১৯০৬-১৯০৭), এখেত M S Krizhar (১৯৩৩-৩৫)। দুজনমান ফটো ইমান পুৰণি যে মানবোৰ পঢ়িবই নোৱাৰি ভালকৈ। এশ নব্বৈ বছৰৰ আগতে বিজ্ঞান বিজ্ঞানী ড° নাথানিয়েল এক উদ্ভিত ভাৰতৰ সপোনেৰে ঐতিহ্য সংৰক্ষণৰ কল্পনা কৰিছিল, তেওঁ নিজেই এক ঐতিহ্যৰূপে চিহ্নিত হ'ব লাগিছিল। আজিৰ ভাৰতীয় যাদুঘৰত তেওঁক চুক এটাটো পৰি থকা নেদেখি মই ব্যাকুল হৈ উঠিছিলো। ভাব হ'ল— তেওঁৰ যেন সপোনটোৱেই অঞ্চলে গ'ল।

অকৈতনিক কিউৰেটৰ হিচাপে কাম কৰাৰ পাছত ড° বালিছে এটা সময়ত পৰিত্যাগ কৰিছিল। তেওঁৰ উদ্যোগতেই ড° টাইটলাৰ, ড° হপকিন্স আদি কেইবাজনো ব্ৰিটিছে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সংৰক্ষিত সামগ্ৰীসমূহ ভাৰতীয় যাদুঘৰলৈ দান কৰি যাদুঘৰটোৰ মৰ্যাদা বৃদ্ধি কৰিছিল। ড° বালিছৰ পিছত মাহে ৫০ টকাৰ পৰা ২০০ টকা হাৰত বিভিন্ন সময়ত, দৰমহা ভিত্তিত কিউৰেটৰ নিয়োগ কৰা হৈছিল। ড° জে টি পিয়েৰকন, ড° মেকক্লিনান, এডৱাৰ্ড ব্লাইথ, ড° ব্ৰিড্জটন আদি আছিল এই মিউজিয়ামৰ কিউৰেটৰ। ভাৰত চৰকাৰে এই সময়ছোৱাত কিউৰেটৰ দৰমহা আৰু মিউজিয়ামৰ পৰিচালনাৰ বাবে মাহে ২০০-৪০০ টকাৰ অনুদান দিছিল।

১৮৫৬ চনত স্থাপন কৰা হ'ল ১ নং হাৰ্টিংছ ষ্ট্ৰীটত জিঅ'লজিকেল ছাৰ্ভে অফ ইণ্ডিয়া। এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ পৰা ভূতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় সংৰক্ষিত সম্পদসমূহ এই ছাৰ্ভেৰ কাৰ্যালয়লৈ স্থানান্তৰিত কৰা হয়। কিন্তু ঠাইৰ অভাৱ আদি বিভিন্ন কাৰণত এই কাৰ্যালয়ত মিউজিয়ামটো

সূচাকৰূপে পৰিচালনা কৰাৰ অসুবিধাই দেখা দিলে। এইবোৰ কথাতেই হ'চাইটিয়ে ১৮৫৮ চনত চৰকাৰৰ ওচৰত, কলিকতাত এটা ইম্পিৰিয়েল মিউজিয়াম স্থাপনৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়ালে।

আৰু এই সকলোবোৰ প্ৰচেষ্টাৰ ফলতেই ১৮৭৫ চনত জৱাহৰলাল নেহৰু বোডত এই সুদৃশ্য ভাৰতীয় যাদুঘৰ গৃহটো নিৰ্মিত হৈ উঠিল। এই আটকখনীয়া ঘৰটোৰ ডিজাইন প্ৰস্তুত কৰিছিল ডব্লিউ এল গ্ৰান্ডিলে নামৰ এজন ব্ৰিটিছে। মই য'ত বৈ আছোঁ, তাত ড° ৱালিছৰ দৰে এই গ্ৰান্ডিলেৰো ফটো দেখা পাবলৈ নাই ইয়াত। অজানিতে গ্ৰান্ডিলে নামৰ কোনোবা এজন অচিনা-অজানা ব্ৰিটিছ ব্যক্তিৰ প্ৰতি মোৰ অন্তৰত অনুকম্পা ওপচি উঠিল। ড° ৱালিছ, গ্ৰান্ডিলে আদি বিদেশীসকল ভাৰতীয় যাদুঘৰত স্থান নাপালেও মই তেওঁলোকক মোৰ অন্তৰৰ কোনোবা এটা চুকত নীৰবে থাকি যাবলৈ ঠাই অৰুণ দিলো।

বাৰাণসীয়া আহি পালোহি সন্মুখতে এয়া কিছুমান ব্ৰহ্মৰ মূৰ্তি। যক্ষ, প্ৰজ্ঞানৰ দেৱী যক্ষী, অশোককুম্ভৰ সিংহ, কল্পদ্ৰুম। লগতে আছে খো-বজ্জত গম্ভীৰা লোকনৃত্যৰ পোৰামাটিৰ মুখা। পশ্চিমবংগৰ মালদা জিলাৰ পৰা অনা বাম, বাৰণ, লক্ষ্মী, পাৰ্বতী, শিৱ, নৰসিংহৰ মূৰ্তি।

অলপ বাওঁফালে গ'লেই সেইটো প্ৰকাণ্ড গ্ৰাছ-বজ্জত আছে Fossil Tree (Dadoxylon Sp.)। দুশ পঞ্চাশ বছৰৰ পুৰণি। দৈৰ্ঘ্য আছিল ২৮.৩৬ মিটাৰ (৯৩ ফুট)। ইয়াৰ পৰা কাটি আনি বাকছটোত থোবা হৈছে ২২.২৫ মিটাৰ (৭৩ ফুট) অংশ। এই গছছোপা ১৯২৪ চনত পশ্চিমবংগৰ আসানছোলা নামৰ ঠাই এখনত বে'ল লাইন নিৰ্মাণৰ সময়ত লোৱা গৈছিল। এই জাতীয় গছ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ আমেৰিকা, ভাৰতবৰ্ষ আৰু দক্ষিণ আফ্ৰিকাত পোৱা যায়।

এইবাৰ বাওঁফালৰ বাৰাণাখনলৈ আগুৱাই গৈ দেখিলো আৰু বহু মূৰ্তি। দশম শতিকা, একাদশ শতিকা, দ্বাদশ শতিকাৰ এই মূৰ্তিবোৰ আছিল বজ্জপানি, ভূমিস্পৰ্শ যুগ্মত বুদ্ধ, সূৰ্য আৰু শিৱৰ সংযুক্তি প্ৰতিমা, জাভল, তাৰা, ৰেবন্ত, শিৱৰ গজাসুৰ সংহাৰ মূৰ্তি, যবাহৰতাৰ, অবলোকিভেশ্বৰ, সূৰ্য, হৰিহৰ আদি। এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল উৰিষ্যা, নালন্দা, পুৰী, বিহাৰৰ অন্যান্য অঞ্চলৰ পৰা। এটা শিলাখণ্ডত আছিল বুদ্ধদেৱৰ পদচিহ্ন, ১৯শ শতিকাৰ, ম্যানমাৰৰ পৰা অনা।

ভাৰতীয় যাদুঘৰত আছে দুটা সুসজ্জিত কলা আৰু নৃতাত্ত্বিক সঞ্চল সংৰক্ষণৰ কক্ষ। এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ দিনৰে পৰা বহুকেইজন ব্ৰিটিছ ভাৰতীয় কলাৰ সংৰক্ষণৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল। আজিৰ যাদুঘৰৰ কলা-বীথিকাটো গঠন কৰা হৈছিল ১৯১১ চনত। কিন্তু ১৮৭৬ চনতেই তেতিয়াও ভাৰতৰ ভাইচৰয় লৰ্ড নৰ্থব্ৰক ভাৰতীয় যাদুঘৰত কলা-বীথিকাই পূৰ্ণতা পালে। দহ হেজাৰটা দক্ষীণ সামগ্ৰী আৰু সাড়শ চৈধ্যখন ছবি সামৰি-সুতৰি দৃশ্যমান কৰি ৰাখিবৰ বাবে সেই তাহানিখন ১৯১১-১২ চনত আঢ়ৈ মাহ সময়ৰ ভিতৰতে আঠঘণ্টা প্লাছবজ্জ নিৰ্মাণ কৰি উলিওৱা হৈছিল। এই কাম কৰিছিল চীনা কাঠমিস্ত্ৰীসকলে।

কলা বিভাগত সংৰক্ষিত সামগ্ৰীসমূহ বাইকৈ বজ্জনিৰ, কঠ, চীনায়াটিৰ পাত্ৰ আৰু খনিজাত আছিল। বজ্জপুতনা, জামাইকা, ফনচেট্টাৰ আদিৰ বজ্জনিৰ উপৰি ভাৰতীয়

এছবইডাবী, কাম্বীৰী ছাল, আৰু আৰু পাৰ্চিয়ান গালফ বয়ন সামগ্ৰীসমূহ আছিল বৰ্ণময় সংৰক্ষণ। পশ্চিমবংগৰ মুৰ্চিদাবাদৰ বা লক্ষ্ণৌৰ বা বেনাৰসী বয়ন সামগ্ৰীসমূহে চকু ছাট মাৰি ধৰিছিল এটা যুগত এই মিউজিয়াম চাবলৈ অহা দৰ্শনাৰ্থীসকলৰ। কিন্তু এই সকলোবোৰকে চেনাই গৈছিল সুকুম্ভাৰ কলাৰ উৎকৃষ্টতম সামগ্ৰী বনিহাত সামগ্ৰীৰে নিৰ্মাণ কৰা দক্ষীণ সম্পদসমূহে। অষ্টম শতিকাৰ ভায়েৰে নিৰ্মিত নেপালৰ পৰা আয়তনবিশিষ্ট চৌকিৰ ইকি দৈৰ্ঘ্যৰ বুদ্ধৰ মূৰ্তিটো আছিল জাকত-জিলিকা। সপ্তম-অষ্টম শতিকাৰ নেপালী কাকশিল্পীৰ হাতৰ পৰণত প্ৰাণ পাই উঠা ব্ৰিছ ইকি উচ্চতাৰ পদ্মপানিৰ তামৰ মূৰ্তিটোৰে যেন নেপত সুবগা চৰাইছিল।

প্ৰথম মহলাৰ এই 'মহিনৰ আৰ্টছ' বিভাগৰ খো-বস্তুত সজ্জিত হৈ আছে কলিকতাত প্ৰাপ্ত বিংশ শতিকাৰ দুৰ্গা মহিষমৰ্দিনীৰ মূৰ্তি, পঞ্চম খ্ৰীষ্টাব্দৰ প্ৰাক-বৌদ্ধযুগৰ মথুৰা-তক্ষশীলাৰ পৰা অনা 'ভিটা', কলহৰ নিচিনা আকৃতিৰ কিছুমান দেহাৱশেষ, প্ৰথম খ্ৰীষ্টাব্দৰ নন্দনগড়ৰ পৰা অনা শূংগ যুগৰ পোৰামাটিৰ পাত্ৰ আৰু তৃতীয় খ্ৰীষ্টাব্দৰ কুপ্পন যুগৰ পোৰামাটিৰ পাত্ৰ। তদুপৰি, দ্বিতীয় আৰু বৰ্ত্ত খ্ৰীষ্টাব্দৰ ডাক্ষীণাত্যৰ পৰা অনা চৌকি, গহনা, সৌন্দৰ্য সামগ্ৰীসমূহ আছিল অমূল্য সম্পদ। তদুপৰি আছে ইয়াত চতুৰ্থ-দশম খ্ৰীষ্টাব্দৰ গুপ্ত যুগৰ পোৰামাটিৰ বাছকক্ষীয়া সামগ্ৰীসমূহ।

মহেঞ্জোদাৰো-হৰপ্পাত আৱিষ্কৃত হোৱা এইটো এটা মুণ্ডহীন মানুহৰ মূৰ্তি। চাৰে চাৰি ফুট মাটি তলৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা হৈছিল। এইজনী এজনী নাচনী ছোৱালীৰ মূৰ্তি, পাঁচফুট চাৰি ইঞ্চি গভীৰতাৰ পৰা আৱিষ্কাৰ কৰা হৈছিল।

এটা কাঠৰ প্লাছৰ বাকচত সজ্জিত হৈ আছে অনা এক অমূল্য সম্পদ। ১৯৭২ চনত উত্তৰ প্ৰদেশৰ বস্তি নামৰ ঠাই এখনত পোৱা গৈছিল ভগৱান বুদ্ধৰ মৃতদেহৰ উদ্বাহৰণৰ অবশিষ্ট। সেয়া এই বাকচটোত সংৰক্ষিত কৰি ৰখা হৈছে।

কলাবীথিকা আছিল ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ সমৃদ্ধ উপহাৰ। বাৰাতাই বাৰাতাই, কোঠাই কোঠাই মূৰ্তিসমূহ উপচি আছে। মূলতঃ প্ৰথমভাগত ভাৰতীয় এই ঐতিহাসমূহ গোটেই মেলি মিউজিয়ামত দান দিয়া সেই কালৰ কেইজনমান ব্ৰিটিছৰ উৎসাহেই এই সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থাবাজি বিকশি উঠিছিল। এখেত উত্তৰ-পশ্চিম প্ৰভিন্সৰ লেফটেনেণ্ট গভৰ্ণৰ জি এক এডমেনটোন। ১৮৬২ চনত তেওঁ মথুৰাৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা বৰ ভাৰতীয় ভাস্কৰ্য এই যাদুঘৰত জমা দিছিল। এখেত ভাৰতীয় পুৰাতাত্ত্বিক জৰীপৰ সঞ্চালকপ্ৰধান হ'ব আলেৰাজেতাৰ কানিহাম। সাকনাথৰ ৰূপকে আৰম্ভ কৰি গুপ্ত যুগৰ ভাস্কৰ্য্যৰ বুদ্ধৰ মূৰ্তি তেওঁ ১৮৩৫ চনত এই মিউজিয়ামত উপহাৰ দিছিল। অশোক, ইণ্ডো-চিৰিয়ান, গুপ্ত আৰু মহম্মদান— এই চাৰি ভাগত এই পুৰাতাত্ত্বিক সামগ্ৰীসমূহ বিধে বিধে সজাৰি ৰাখিবৰ বাবে এই দুই ব্ৰিটিছ চিন্তা-চৰ্চাক পিছলৈ আৰু বান্ধৱাৱিত কৰিছিল এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ অন্যতম সদস্য ৰাজা ৰাজেন্দ্ৰ লাল মিত্ৰই। এই মিউজিয়ামৰ প্ৰথমজন অধীক্ষক ড° ডে এণ্ডাৰ্ছনৰ সময়তেই পুৰাতাত্ত্বিক বিভাগটোৱে পূৰ্ণতা পাইছিল আৰু তেওঁ সজাই-পৰাই তোলা এই বীথিকাটো ১৮৭৮ চনত দৰ্শকৰ বাবে মুকলি কৰি দিয়া হৈছিল।

মথুৰাৰ উপৰি গান্ধাৰা, শ্ৰাবস্তি, অম্বাবতীৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল বিধে বিধে সামগ্ৰী এই মিউজিয়ামলৈ। একাদশ শতিকাৰ পূজা জুপ, ষষ্ঠ শতিকাৰ বুদ্ধ গয়াৰ মন্দিৰৰ ছাৰ, একাদশ শতিকাৰ বিহাৰৰ মুখলিংগ মন্দিৰৰ নমুনা, পূৰ্ণ কৃত্ত আৰু কীৰ্ত্তিমুখৰ স্তম্ভ, পঞ্চাশতী বুদ্ধ, একেই শতিকাত মধ্যপ্ৰদেশৰ সিংহমুখ শ্ৰাৱন্তী আৰু মহাবীৰ জৈনৰ মূৰ্ত্তি, বড়ানুৰী লোকেশ্বৰৰ মূৰ্ত্তি, দশম আৰু নবম শতিকাৰ বিহাৰৰ ক্ৰমে বিষ্ণু আৰু সূৰ্যৰ মূৰ্ত্তি এই বাৰাণসী বাৰাণসী বিৰাজ কৰি আছে। উৰিষ্যাৰ কোনাৰ্কৰ পৰা অনা হৈছিল এইটো ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ হস্তী আৰু ঝড়গধাৰী পুৰুষৰ মূৰ্ত্তি, উত্তৰ প্ৰদেশৰ পৰা অনা এয়া নবম শতিকাৰ বিশ্ৰামৰত বোধিসত্ত্ব। এই সময়ছোৱাতেই বিহাৰৰ পৰা আৰু অনা হৈছিল একাদশ শতিকাৰ উমালিংগন মূৰ্ত্তি, চতুৰ্মুখ লিংগ, অষ্টভূজা দুৰ্গা।

পুৰাতত্ত্ব সম্পৰ্কীয় সমুদায় কৃতিত্ব নিঃসন্দেহে সেই সঞ্চালকপ্ৰধান ছাৰ আলেকজেন্ডাৰ কনিংহামৰ। কোন সুদূৰ বিদেশৰ পৰা তেওঁ আমাৰ দেশলৈ আহিছিল। ভাৰতীয় সেনাবাহিনীত চাকৰি কৰিছিল। সৈন্যবাহিনীৰ চাকৰি কৰি থাকোঁতেও তেওঁ এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ জাৰ্নেলত বহু মূল্যবান প্ৰবন্ধ লিখিছিল। এদিন সেনাবাহিনীৰ চাকৰিৰ পৰা অবসৰৰ পাছত নিজ দেশলৈ ঘূৰি নগৈ তেওঁ আমাৰ দেশতে থাকি গ'ল। পুৰাতত্ত্ব জৰীপৰ সঞ্চালকপ্ৰধানৰ মৰ্যাদাসম্পন্ন আসনখনত পোছৰ বছৰকাল মৰ্যাদাসম্পন্নভাবে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি তেওঁ আমাৰ দেশৰ পুৰাতত্ত্বক আৰু তাৰ সংৰক্ষণক এক বিশেষ মৰ্যাদা দিবলৈ সক্ষম হৈছিল। হয়তো, ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ মৰ্যাদা বাঢ়িছিল এইজন অসাধাৰণ ব্ৰিটিছৰ ভাৰতপ্ৰীতিৰ বাবে।

নৃতত্ত্ব বিভাগ ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ আন এক সৌৰভ বৃদ্ধিৰ কাৰক। ১৯১৪ চনত, ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ শতবৰ্ষ উপলক্ষে ৮ জানুৱাৰীৰ দিনা অন্য পাঁচটা বিভাগৰ লগতে নৃতত্ত্ব বিভাগটোও মুকলি কৰা হয়। তলৰ মহলাত জীৱ-জগতৰ বিভিন্ন ছাৰ্ট প্ৰদৰ্শন কৰি বিভাগটোৰ এই কক্ষটো সজোৱা হৈছে। প্ৰাক্ ঐতিহাসিক যুগৰ মানুহৰ ক্ৰমাগত, ক'লা বস্ত্ৰ আৰু মূৰ্ত্তি, বিভিন্ন লাওখোলা আদি ইয়াত প্ৰদৰ্শিত হৈছে।

প্ৰথম মহলাত আছে কালচাৰেল-এনথ্ৰোপলজীৰ কক্ষ। ইয়াত বহু ধো-বস্ত্ৰত ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ জনগোষ্ঠীসমূহৰ পৰম্পৰাগত সাজ-পাৰ পৰিহিত পুৰুষ-নাৰীৰ মূৰ্ত্তি সজাই থোৱাৰ লগে লগে, তেওঁলোকৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ অপৰিহাৰ্য সামগ্ৰীসমূহ, যেনে সাজ-পোছাক, বন্ধা-বঢ়াৰ সা-সঁজুলি, আ-অলংকাৰ, জীৱিকা নিৰ্বাহৰ সঁজুলি আদি সজাই থোৱা আছে বাকচৈ বাকচৈ। নিকোবৰৰ বীপপুঞ্জৰ তালগছৰ পাতেৰে বনোৱা পাত্ৰসমূহ, নাৰিকলৰ কোৰোকাৰে বনোৱা পানী খোৱা কাপ, অকলচল প্ৰদেশৰ আদিসকলৰ হাতত আৰু কঁকালত পিন্ধা অলংকাৰ, সন্তান জন্মৰ পাছত কঁকালত পিন্ধা 'পাংগী', মদ্যপানৰ বাচনসমূহ, চেঞ্চু উপজাতিৰ নাকৰ অলংকাৰ, হাব, ফলী, কটাবী, মৌপিয়া পাত্ৰ, আশ্ৰামৰ বীপপুঞ্জৰ 'অংগে' উপজাতিৰ ধনু, কঠহাৰ, কঁকালত পিন্ধা বস্ত্ৰ, পাটীসকলৰ সমাধি পৰম্পৰা আদি উল্লেখনীয়। চেঞ্চুসকল অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, তামিলনাডুৰ অৰ্ধ-যাযাবৰ আদিবাসী— এনেদৰে প্ৰায় প্ৰতিজন ৰাজ্যৰে আদিবাসীসকলৰ সাংস্কৃতিক জীৱনযাত্ৰাক এই বাকচৈবোৰত বন্দী কৰি থোৱা আছে। উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ বিয়াং, নগা, গাৰোপাহাৰৰ ছাংমা, খিপুৰাৰ মংগোজীৰ গোন্ধৰ উপৰি

কাৰখণ্ডৰ সংখ্যালঘু জাতি 'বিবহোৰ', উৰিষ্যাৰ চাফুল, উত্তৰ ত্ৰিবাংকুৰৰ উৰালি আদি জনগোষ্ঠীসমূহো এই বাকচবোৰত আবদ্ধ আছে।

এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ যুগৰ পৰাই ছাৰ উইলিয়াম জেন্সে নৃত্যৰ গৱেষণা আৰু প্ৰসাৰৰ বাবে ব্যাপক ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল, প্ৰায় সাদৃশ্য থকা জীৱ বিজ্ঞান, জন্তুৰ বিজ্ঞান আৰু নৃত্য বিজ্ঞানৰ সামগ্ৰীসমূহৰ সুকীয়া সুকীয়া কেটেলাগ প্ৰস্তুতকৰণত এছিয়াটিক হ'চাইটিৰ কৰ্মকৰ্তাসকলে উদ্যোগ লৈছিল। বিভিন্ন ৰাজ্যৰ গোষ্ঠীসমূহৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ সৈতে যুক্ত ৰাখি এই মালা সামগ্ৰীৰ উপৰি বাদ্যযন্ত্ৰৰ ভালেবোৰ বাদ্যযন্ত্ৰও সংগ্ৰহ কৰিছিল। ১৮৬৮ চনতে প্ৰস্তুত কৰা সেই পাণ্ডুলিপিৰ কেটেলাগখনত থকা খবৰ মতে এইবোৰ সামগ্ৰী এই মিউজিয়ামত সংৰক্ষণ আছিল— অন্ত-শত্ৰু (৩৭০), শিল্পজাত সামগ্ৰী (৭২৫), কেঁচা সামগ্ৰী (৫৫), বাদ্যযন্ত্ৰ (৬৮), পিতল আৰু শিলৰ মূৰ্তি (৬৪১) টা। উল্লেখ আছে যে ১৮৭৫ চনত ৰাজা যতীন্দ্ৰ মোহন ঠাকুৰ, বাবু সৌৰীন্দ্ৰ মোহন ঠাকুৰ আৰু মহাশয়ী স্বৰ্ণময়ীয়ে ভালেবোৰ বাদ্যযন্ত্ৰ এই বাদ্যযন্ত্ৰলৈ উপহাৰ দিছিল।

নৃত্য বিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গত গোষ্ঠী-সম্প্ৰদায়সমূহৰ গৱেষণা আৰু সামগ্ৰী সংৰক্ষণৰ বাবে একেলগে ভাৰতীয় বাদ্যযন্ত্ৰ কৰ্তৃপক্ষ, বেংগল ইক'নমিক মিউজিয়াম আৰু বেংগল গৱৰ্ণমেণ্টে বহুদিন ধৰি একেলগে চেষ্টা চলাই আছিল। ফলত এই বিষয়ৰ ওপৰত সুকীয়াকৈ কেইটামান গেলেৰী স্থাপন হ'ল মিউজিয়ামৰ ভিতৰত। ৭৩০৪ বৰ্গফুট এলেকাৰ এই গেলেৰী ১৮৯০ চনৰ ১ জানুৱাৰীৰ দিনা দৰ্শকৰ বাবে মুকলি কৰি দিয়া হৈছিল। মানুহৰ লাওখোলা, অস্থিসমূহ ভাগে ভাগে এই গেলেৰীত প্ৰদৰ্শন কৰি ৰখা হৈছে।

'এনিমেল ইক'লজী' গেলেৰী ঘাইকৈ ছুকীয়া ল'কা-ছোকাণীৰ বাবে বিশেষ আকৰ্ষণীয়। আজি মোৰ সৈতে এই গেলেৰীত সোমাইছে এখন বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰী কিছুমান। প্ৰাকৃতিক ভূগোলত পঢ়া, কিম্বচ বিভিন্ন প্ৰাণুৰ আৰু ঘাইকৈ ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক অঞ্চলৰ গছ-গছনি, বনানীৰ প্ৰদৰ্শন আৰু বৰ্ণনাৰে এই গেলেৰীৰ এটা অংশ আৱৰি আছে। সামুগ্ৰিক ইক'ছিষ্টেম, মেনগ্ৰুভ ফ'ৰেষ্ট, বোইন ফ'ৰেষ্ট আদিৰ বৰ্ণনা নিতান্তই পাঠ্যপুথিগত উল্লিখিতৰে ভৰা। ঠিক তেনেদৰে মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ উদ্ভিদৰ প্ৰসংগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভালেবোৰ প্ৰদৰ্শনীও এই গেলেৰীত ৰখা হৈছে। এই গেলেৰীৰ এটা চুকত আছে মৰাপাটেৰে বনোৱা দুৰ্গাৰ প্ৰতিমা আৰু তালপাতেৰে বনোৱা সৰস্বতীৰ প্ৰতিমা।

ইণ্ডিয়ান মিউজিয়ামৰ প্ৰাণীবিদ্যা বিভাগটোৰো আছে বৰ্ময়ৰ অধ্যায়। প্ৰথম অৱস্থাত জীৱ হত্যা কৰিলগীয়া হ'ব বুলিয়েই উইলিয়াম জেন্সে এছিয়াটিক হ'চাইটিত প্ৰাণীবিদ্যাৰ ওপৰত গৱেষণা আৰু অধ্যয়নৰ বাবে আগ্ৰহ দেখুওৱা নাছিল। কিন্তু ১৮৪১ চনত মিউজিয়ামৰ কিউৰেটৰ হিচাপে দায়িত্ব লোৱা এডৱাৰ্ড শ্মিথ নামৰ ব্ৰিটিছ লোকজনে ভাৰতীয় প্ৰাণীবিদ্যাৰ যেকোনো প্ৰাণীসমূহৰ ওপৰত কৰা কিছু অধ্যয়নে মিউজিয়ামৰ প্ৰাণীবিদ্যা অধ্যায়ত কিন্তু অবিহণা যোগালে। আজি মিউজিয়ামত ৰিবেৰ প্ৰাণীবিদ্যা বিষয়ৰ সামগ্ৰী আছে, সেইবোৰ ব্যক্তিগত দান-বৰঙনি বা কৰ্মকৰ্তাসকলৰ সংগ্ৰহৰ উপৰি সামুগ্ৰিক, সাধাৰণ আৰু বাস্তৱনৈতিক অভিযানৰ সময়ত বিভিন্নজনে কিচাৰি পোৱা সম্পদৰাজি। এই যে এইবোৰ Mollusca,

Plant Fossil, Coelenterata, Echinodermata, Cephalopoda, Gastropoda, এই যে এইবোৰ আৱিষ্কাৰ ক'লা'গড়, চাৰিশিঙীয়া ভেঁড়া, ঘৰিয়ালৰ জৰা, সিদ্ধ-ঘেটক, চিতাবাঘ, সোণালী বাম্বৰ, কাশীৰ ষ্টেগ চাই ফুৰিছে মই ভাৰতীয় যাদুঘৰ কোঠাই কোঠাই, এইবিলাক সংগ্ৰহ আৰু মিউজিয়ামত সংৰক্ষণৰ বাবে ঘাইকৈ উদ্যোগ লৈছিল উইলিয়াম ব্ৰেনকোর্ড, ফাৰ্ডিনেণ্ড ষ্টালিক্জা, উইলিয়াম থিঅ'বল্ড আৰু বৰ্জেন বিদেশীয়ে। এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ জাৰ্নেলৰ পাতে পাতে এইসকল সন্ধানত বিদেশীৰ অতি মূল্যবান প্ৰবন্ধবাজি প্ৰকাশ হৈছিল বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ প্ৰাণীজগতৰ বোমাৰ্জকৰ কাহিনীৰে। নিজ জন্মভূমি এৰি আহি ভাৰতত জিঅ'লজিকেল ছাৰ্ভেত কাম কৰা এওঁলোকৰ বহুকেইজনই কৰ্মকালত সংগ্ৰহ কৰা বহু জন্তুৰ ফছিল আদি উদাহৰণে ভাৰতীয় যাদুঘৰত জমা দি গৈছিল। এই মিউজিয়ামতেই লাইব্ৰেৰীয়ানৰ চাকৰি কৰা জেফৰী নেভিল নামৰ ব্ৰিটিছগৰাকীয়ে মিউজিয়ামত দি গৈছে গাংখ আৰু শামুকৰ অনন্য উপহাৰ।

যিটো কথা জানি মই আশ্চৰ্য হৈছিলো, সেয়া আছিল সামৰিক অভিযান আৰু চিকিৎসা অভিযানত গিৰি-পৰ্বত বগাই ফুৰা, নদী-সাগৰ ভ্ৰমি ফুৰা এজাক দুৰ্ঘৰ ইংৰাজে সেই অভিযানসমূহত পিট্‌নিটাই ফুৰিছিল বিচিত্ৰ প্ৰাণীজগতৰ সন্ধানতো। চৰকাৰী চাকৰি কৰাৰ মাজে মাজেই কিছুমান উৎকৃষ্ট মানসিক স্পৃহা পুৰা কৰিবও তেওঁলোকে জানিছিল। তেওঁলোকে এই সমৃদ্ধিশালী মানসিক অভিযানৰ সাক্ষ্য হিচাপে পৰি আছে আজি ভাৰতীয় যাদুঘৰ কোঠাই কোঠাই অমূল্য এই প্ৰদৰ্শনী সামগ্ৰীসমূহ। ছাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়াৰ ৰয়েল ইঞ্জিনীয়াৰ্ছ মেজৰ গডউইন অষ্টিন, ভাৰত চৰকাৰৰ ভেতিয়াৰ বিদেশ বিভাগৰ সচিব ছাৰ ছেনৰী মেকমোহন ইত্যাদিৰ অভাকৰীয়া আৱিষ্কাৰ আৰু উৎসাহৰ ফল আছিল মিউজিয়ামৰ প্ৰাণীজগতৰ গেলেষীসমূহ। ১৮৭৪-৭৫ চনৰ ডফলা অভিযান, ১৯১১-১২ চনৰ অৰি অভিযানৰ সামৰিক প্ৰতিবেদনবোৰ ক'ত আছে, কাৰ কি বিশেষ উপকাৰত আহিছে নাজানো; কিন্তু এই অভিযানবোৰৰ পৰা যে আমাৰ সাংস্কৃতিক উপকাৰ হৈছে তাৰ প্ৰমাণ এই সংৰক্ষিত মিউজিয়ামৰ সামগ্ৰীসমূহ। এই সামগ্ৰীসমূহ চাই চাই মোৰ মনৰ মাজলৈ দুমুকি মাৰিছিল অপৰিচিত, অজানা কিছুমান ঐতিহাসিক মুখ— সাত সাগৰ তেৰ নদীৰ সিপাৰ কিছুমান জ্ঞেয় মুখ, কিছুমান সন্ধানিত মুখ।

অতি ব্যস্ত পৰিবেশৰ জৱাহৰলাল নেহৰু বোডলৈ ওলাই আহিলো সুখিলাল ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ বৰ্ময়, ঐতিহাসিক ভৱনৰ চৌহদৰ পৰা। ভূমি চালো আকৌ এবাৰ সেই ইতিহাসৰ অন্য এক অধ্যায়লৈ। ১৮৮৪ চনৰ ৯ মাৰ্চত ৰামকৃষ্ণ পৰমহংস ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম চাবলৈ আহিছিল। তেওঁ ভক্তসকলক কৈ গৈছিল— 'ইয়াত দেখিলো জন্তুও শিল হৈ গৈছে, গতিকে সন্ধান জানীজনৰ সম্পৰ্কত থাকিলে সকলো জানী হৈ যাব।'

ব্ৰিটিছসকলৰ দিনতো আৰু পাছতো বহুকেইজন ভাৰতীয়ই ভাৰতীয় যাদুঘৰৰ মূল সংৰক্ষণ কাৰ্যত ওতপ্ৰোতভাবে লাগি থাকি অভাকৰীয়া অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে। অধীক্ষক ৰাখাল দাস বেনাৰ্জীৰ ব্যক্তিগত উদ্যোগখনত 'মুন্না সংৰক্ষণ' আছিল এই মিউজিয়ামৰ বিশেষ আকৰ্ষিত গেলেষী, ৰামকমল সেনৰ ৰাখাৰ সংগ্ৰহ আৰু সংৰক্ষণো বিশেষভাবে

উল্লেখযোগ্য। তেনেদৰে ব্ৰৈলোক্য নাথ মুখোপাধ্যায়, সৌমিত্ৰ মোহন ঠাকুৰ, স্বামী ব্ৰহ্ম সন্ন্যাস, পূৰ্ণচন্দ্ৰ মুখোপাধ্যায়, বাধাকান্ত দেৱ আদি ব্যক্তিসকল ভেৰলোকৰ অমূল্য অৱদান এই মিউজিয়ামত ৰাখি থৈ চিন্মনস্য হৈ থাকি গ'ল।

১৯১৪ চনত মিউজিয়াম স্থাপনৰ এশ বছৰৰ পাছত গঠন কৰা হৈছিল 'ব'ৰ্ড অৱ ট্ৰাষ্টীছ'। জাভিছ ছাৰ আন্তোৰ মুখাৰ্জী আছিল এই ট্ৰাষ্টীছৰ চেয়াৰমেন। এই সংগঠনে প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছিল ভালেবোৰ বাছকৰ্মীয়া পুস্তক আৰু কেটেলগ, যিবোৰ ভৱিষ্যতৰ দিনবিলাকৰ বাবে বিশেষ সাৰথি হৈ ৰ'ব।

যিটো কথা মই বিশেষভাৱে জানিবলৈ বিচাৰি আছিলো, সেইটো— কিমান দৰ্শক আহে এই ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম চাবলৈ? মিউজিয়াম কৰ্তৃপক্ষই সদৰী কৰা আজিৰ পৰা এশ বছৰৰ আগৰ এটা হিচাপত দেখুওৱা হৈছে যে ১৯০৪ চনৰ ১ এপ্ৰিলৰ পৰা ১৯০৫ চনৰ ৩১ মাৰ্চ পৰ্যন্ত সময়ছোৱাত মুঠ ২৩৭ দিন মিউজিয়াম খোলা থকা দিনত মুঠ ৫,৭৭,২১১ জন দৰ্শকে এই মিউজিয়াম চাবলৈ আহিছিল আৰু তাৰে ১১,০১৫ গৰাকী আছিল ইউৰোপিয়ান। অৰ্থাৎ গড় হিচাপত দিনে ২,৪৩৮ গৰাকী দৰ্শনাৰ্থীৰে মিউজিয়াম ভগবণ আছিল এসময়ত, এশ বছৰৰ আগতে। আজি এশ বছৰৰ পাছত কিমান দৰ্শক দিনে ইয়ালৈ আহে নাজানো, কিন্তু গড় হিচাপে দিনে ২,৪৩৮ গৰাকী নহয় বুলি মোৰ বিশ্বাস হৈছে।

মই বিশ্বাস কৰোঁ যে সেই দুশ বছৰমানৰ আগৰ ভাৰতবৰ্ষ, যেতিয়া কলিকতা আছিল ভাৰতৰ ৰাজধানী চহৰ, তেতিয়া গৰ্বিত হৈছিল এক বৰ্ণাঢা ওতদিনৰ আগমনীৰ মংগলবাৰ্তাৰে। এছিয়াটিক ছ'চাইটি, জোড়াসাঁকোৰ ঠাকুৰবাড়ি, ইণ্ডিয়ান মিউজিয়াম— এই সকলোবোৰেই আলোকোজ্জ্বল কৰি তুলিছিল ৰাজধানী চহৰখনৰ অগ্নি- নিলয়। কোনে যেন সুদূৰৰ পৰা বিৰিঙি অহা এবাৰি পোহৰত উজালি উঠিছিল বশ্বিত ভাৰতৰ কলা-সংস্কৃতিৰ প্ৰতিটো স্তম্ভ। এই কথা আকৃষ্টভাৱে স্বীকাৰ নকৰিলেই নহয় যে কৰ্মঠ কোনো এক শক্তিৰ মানসিক উৎকৰ্ষৰ ফলতেই ডেকা-দুশ বছৰ পাছৰ কিছুমান ইতিহাসৰ পাত গজগজীয়া হৈছিল। কোনোবা নেদেখা লাৱণি হাতৰ পকলত গ্ৰাস পাই উঠিছিল গৰীয়সী ইতিহাসৰ সুপ্ত অধ্যায়। বিশাল চৌহদৰ ইণ্ডিয়ান মিউজিয়ামৰ পৰা ওলাই আহি যিটো কথাৰ বাবে বাবে মই বিচলিত হৈ উঠিছিলো, সেয়া আছিল মোৰ মনৰ মিউজিয়ামত অধিক সকলভাৱে সংৰক্ষিত হৈ ৰ'ল মই নাম নজনা আৰু বহুতো উদ্ভাসিত অতীতৰ অনুৰণিত অনুভূতি।

১২।

ছাহাবাব ইতিকথা

অনুগত পাঠকৰ দৰে ভেওঁ প্ৰশ্ন কৰিলে— আপুনি আজিকালি লিখা কমাই দিছে নেকি ? সাধাৰণ সৌজন্যৰ পাছতেই ভেওঁ পোনে পোনে ক'লে— আপোনাৰ বিশাল বাণিজ্য সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতি মোৰ বিশ্বয় আছে, কিন্তু অহেতুক কৌতূহল নাই। মই আপোনাক জানিবলৈ অহা নাই, কিন্তু আপোনাক উপস্থাপন কৰিব বিচাৰিছোঁ।

অ্যামৰিভেলী ছাহাবা লেক চিটিৰ সেই প্ৰাসাদোপম অট্টালিকাত প্ৰথম পৰিচয়তে বাংলা সাহিত্যৰ সবাতোকৈ জনপ্ৰিয় লেখক 'শংকৰ'ক সেই মনোৰম প্ৰশ্নটো কৰিছিল সুব্ৰত বায়ে।

দৰাচলতেই শংকৰ অ্যামৰিভেলীলৈ সুব্ৰত বায়ৰ বাণিজ্য সাম্ৰাজ্য চাবলৈ যোৱা নাছিল; কিন্তু দুহেজাৰ টকা মূলধনেৰে ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰা এটা প্ৰতিষ্ঠানক কপালী জয়ন্তী বৰ্ষত বিশ হেজাৰ কোটি টকাৰ অধিপতি হোৱাত সুব্ৰত বায় নামৰ মনুহজনে কিদৰে ছাহাবা কৰিছিল সেই খবৰ বিচাৰিয়ে বাংলা উপন্যাস সাম্ৰাজ্যৰ সম্ৰাট শংকৰ গৈছিল মহাবাহুৰ লেনোডালা জিলাৰ অ্যামৰিভেলী ছাহাবা লেক চিটিৰ সম্ৰাট সুব্ৰত বায়ৰ কাষলৈ।

সুব্ৰত বায়ক লগ পাই আহি শংকৰে লিখিলে কিতাপখন 'ছাহাবাব ইতিকথা'। 'ছাহাবাব ইতিকথা' কিতাপখন শংকৰৰ নবীনতম গ্ৰন্থ। বোন্ধা ফেব্ৰুৱাৰী মাহত অনুষ্ঠিত কলকাতা বুক ফেয়াৰত এই কিতাপখনৰ প্ৰথম সংস্কৰণ প্ৰকাশ পাইছিল। প্ৰকাশ কৰিছে 'সাহিত্য' নামৰ

প্ৰকাশন গোষ্ঠীটোৱে। মূল্য পঞ্চাশ টকা। কিতাপখনৰ বেটুপাতত প্ৰকাশ পাইছে সেই অনিন্দ্য সাফল্যমণ্ডিত সূৰত ব্যৱহাৰ কৰিছে। ইহাৰ সৈতে জড়িত হয় লক্ষ কৰ্মী সংগঠনটোৱে তেওঁক সম্বোধন কৰে ‘ছাহাবাভী’ বুলি। তেওঁ নিজকে আৰো ‘সূৰত ব্যৱহাৰ’ বুলি পৰিচয় দি ভাল পায়।

এই ছাহাবাভী সূৰত ব্যৱহাৰে কি প্ৰেৰণাৰে, কি মন্ত্ৰৰে এক বিশাল শিল্প সাম্ৰাজ্যৰ সৃষ্টি কৰি এক যুগান্তকাৰী ইতিহাস সৃষ্টি কৰিছে, তাৰ প্ৰত্যক্ষ বিবৰণীৰ দলিল এই ‘ছাহাবাভী ইতিকথা’ কিতাপখন। সেই গুপ্ত মন্ত্ৰবাৰ জানিবৰ বাবে আৰু সকলোকে জনাবৰ বাবে উপন্যাসো নহয়, ভ্ৰমণ কাহিনীও নহয়, জীৱনীও নহয়, এনে এক নতুন ষ্টাইলত বাংলা সাহিত্যৰ প্ৰসিদ্ধ লেখকগৰাকীয়ে বাংলা উদ্যোগীসকলৰে এজন প্ৰসিদ্ধ উদ্যোগীৰ বিষয়ে এই ১৮২ পৃষ্ঠাৰ কিতাপখন লিখি উলিয়াইছে।

স্বাভাৱিক কালত যিসকলৰ জন্ম, তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহি ডাকভৰ্বত শিল্প-বাণিজ্যত দোপতদোপে অস্তৰ হৈ কোটি কোটিজনৰ ব্ৰহ্মা আদায় কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা উদ্যোগপ্ৰাণ ভাৰতীয়সকলৰ ভিতৰত নিঃসন্দেহে সূৰত ব্যৱহাৰীৰ ভেঁনে এজন ব্যক্তি। এইজন লোকক বিচাৰি এদিন লেখক শংকৰে প্ৰথমে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে দমদমৰ নেতাজী সুভাষ চন্দ্ৰ বসু বিমান বন্দৰৰ পৰা মুম্বাই-পুনে পথত অৱস্থিত শৈল চহৰ অ্যামবিভেলী ছাহাবা লেক চিটিলৈ বুলি। কোনখন বিমানৰে লেখক ছাহাবাভীক লগ পাবলৈ গ’ল? হয়, সেই এয়াৰ ছাহাবাত উঠি।

এয়াৰ ছাহাবা। আগতে এয়াৰ লাইন মানেই আছিল ইণ্ডিয়ান এয়াৰ লাইনহে। কিন্তু ছাহাবাভী সূৰত ব্যৱহাৰ পৰা পৰা পৰা আৰম্ভ কৰিছে আকাশ পথত বিচৰণ কৰি যুবা বিমানসমূহৰ ভিতৰত প্ৰথম তিনিটা স্থানৰ এটা দখল কৰি নিছে নিজৰ কন্ডালৈ। তেওঁলোকৰ আছে দহটা Advanced Aviation Technology Boeing 737। এই সংখ্যা আৰু বাঢ়ি আছে। লেখকে অনুমান কৰি পাইছে— সমসাময়িকতা, উৎকৃষ্ট সেৱা, তুলনামূলক ভাড়া; মূলতঃ এই তিনিটা উপাদানেৰে এয়াৰ ছাহাবাই আৰম্ভ কৰাৰ দৰে যাত্ৰী টানিৰ ধৰিছে ডাকভৰ আকাশী পথলৈ।

মুম্বাইলৈ বুলি আকাশত যেতিয়া ছাহাবা উৰি আহিল, লেখকে এজন কেবিন কৰ্মীক মনে মনে সুধিলে— ‘আপোনালোকৰ কোনো ইউনিয়ন নাই! কোম্পানী চলিছে কিদৰে?’ ‘আমাৰতো এয়া কোম্পানী নহয়। আমাৰ এয়া ছাহাবা পৰিচালক। এই বৃহৎ পৰিচালক মুৰব্বীজনে নিজেই নিজৰ নামটো এই পৰিচালক সৈতে সংযুক্ত কৰি লৈছে সূৰত ব্যৱহাৰ চাহাবা বুলি।’ এই বি আৰম্ভ হ’ল শংকৰৰ ‘ছাহাবাভী ইতিকথা’ৰ বিস্তৰকৰ তথ্য সংগ্ৰহৰ অভিযান।

পাঁচ ছোৱালীৰ একৰ এক বিশাল জুৰিৰঙা ছাহাবা লেক চিটি। এই জুৰিৰঙা প্ৰকৃতি আৰু প্ৰবৃত্তিয়ে এনে এক পৰ্যায়লৈ লৈ লৈছে য’ত যাত্ৰীৰ বিস্তৰ আৰু বিস্তৰ। দীৰ্ঘ-পথলৈয়ে চৈধ্য বৰ্গ কিলোমিটাৰ এই চহৰখনত আছে বিখ্যাত কোটিপতিসকলে স্বাক্ষৰ কৰা পাব কৰিব পৰা সকলো সুবিধা, ইয়াত আছে বিমান চলাচল কৰিব পৰাৰ সুবিধা, ইয়াত আছে

একৈশ কিলোমিটাৰজোৰা এটা লেক, আৰু আছে সেই ৰাজ্যপ্ৰাসাদ ছাহাৰা অৰীষৰ সুব্ৰত ৰায়ৰ।

দোভাগ নিশাৰ পাছত মাথোঁ অলপ সময়ৰ বাবে আজৰি হয় ছয় লক্ষ কৰ্মীৰ ইউনিয়নহীন সংগঠনৰ জনক চৌৱন বছৰীয়া সূত্ৰী ছাহাৰাত্ৰী সুব্ৰত ৰায়। অ্যামৰিভেলী অতিথিশালাত কিছুদিন, এয়াৰ ছাহাৰাৰ চীফ এগজিকিউটিভ অফিচাৰৰ যমুনা পাৰৰ নইডাৰ কাৰ্যালয়ত কিছুদিন আৰু ছাহাৰা পৰিবাৰৰ কেন্দ্ৰীয় কৰ্মস্থল গোমতী নদীৰ পাৰৰ লক্ষ্ণৌ চহৰৰ সেই 'ছাহাৰা চহৰ'ত কিছুদিন পাৰ কৰি আহি শংকৰে প্ৰস্তুত কৰি উলিয়ালে ছাহাৰাৰ সেই ঐতিহাসিক দলিল— 'ছাহাৰাৰ ইতিকথা'।

ছুগাৰ টেক্স'লজিষ্ট সুধীৰ চন্দ্ৰ ৰায়ৰ দ্বিতীয় সন্তান সুব্ৰত ৰায়ৰ ১৯৪৮ চনৰ ১০ জুন তাৰিখে বিহাৰৰ আৰাৰিয়া নামৰ সৰু ঠাই এখনত জন্ম হয়। স্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষা ছান্মিমেণ্টৰী লৈ উত্তীৰ্ণ হৈছিল, আই এছ চিতো এৰাৰ ফেল কৰিছিল। তাৰ পাছত কোনোমতে এদিন গোবৰ্ণপুৰৰ পৰা ইঞ্জিনীয়াৰিঙৰ ডিপ্লোমা এটা ল'বলৈ সক্ষম হ'ল। কিন্তু স্কুল-কলেজৰ এই আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ সিপাৰে যি জ্ঞান-ভাণ্ডাৰ আছে, সেইবোৰৰ পৰা এই ছাত্ৰজনে জীৱনত ইমান জ্ঞান অৰ্জন কৰিলে যে আজি তেওঁৰ স্পষ্ট জীৱনধাৰণা এনেধৰণৰ— প্ৰাণৰ সুৰক্ষা, স্বাস্থ্যৰ সুৰক্ষা, সম্পদৰ সুৰক্ষা, সন্মানৰ সুৰক্ষা আৰু ভালপোৱাৰ সুৰক্ষাৰ বাবে মানুহৰ জীৱন ব্যাকুল হৈ থাকে।

জীৱনক বৰ ওচৰৰ পৰা দেখা পাইছিল বাবেই হয়তো এদিন সেই প্ৰাণোচ্ছল যুৱক সুব্ৰত ৰায় জীৱিকাৰ বাবে এদিন বাটলৈ ওলাল। গোবৰ্ণপুৰৰ ছাহাৰা ফিনান্স নামৰ এটা কণ প্ৰতিষ্ঠানে এই যুৱকজনক কেইখনমান ফৰ্ম হাতত তুলি দি মাহত পোন্ধৰ টকা জমা ধোৱাৰ কৰ্ত্তব্যত কেইজনমান ডিপোজিটৰ সংগ্ৰহ কৰি আনিব দিলে। কিছু সময়ৰ পাছতেই চম্পদজন এনে ডিপোজিটৰক সেই প্ৰতিষ্ঠানৰ বিশ্বাসী বিনিয়োগকৰ্ত্তা হিচাপে সুব্ৰত ৰায়ে বাছি উলিয়ালে। তাৰ পাছত আৰু তেওঁৰ সময় ক'ত? ১৯৭৮ চনত আৰম্ভ কৰা এই কামৰ পৰিসৰ ছাহাৰাৰ কপালী জয়ন্তী বৰ্ষ ২০০২ ত হৈছেগৈ ৫ কোটি। আজি এই ছাহাৰা সংস্থাৰ সম্পত্তি আহৰণৰ পৰিমাণ হৈছে বিশ হেজাৰ কোটি টকা। ১৯৭৮ চনত এজন ক্লৰ্ক আৰু এজন পিয়ন লৈ উনক্ৰিশ বছৰীয়া সুব্ৰত ৰায়ে উত্তৰ প্ৰদেশৰ গোবৰ্ণপুৰত এই যি অৰ্ধ-বেংকিং ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিছিল, তেতিয়া তেওঁৰ লগত আছিল দেউতাকে উপহাৰ দিয়া এখন ছুটাৰ, এখন টেবুল আৰু এখন চকী। এই তিনিগৰো সম্পদৰ বৰ্ত্তীল ছবি এখন কিতাপখনৰ ১৪৭ পৃষ্ঠাত পোভিত হৈ আছে।

আমানতকাৰীৰ টকা জমা ধোৱা ছাহাৰাৰ এই প্ৰতিষ্ঠানৰ জয়াকাৰীৰ সংখ্যা আজি পাঁচ কোটিৰো বেছি। ইয়াৰ কাৰ্যালয়ৰ শাখা-প্ৰশাখা আছে বোম্বাইৰো অধিক। আৰু সম্পদ? চাৰি হেজাৰ কোটি। পঞ্চাশ পইচাৰ পৰা মানুহে ইয়াত ধন জমা ৰাখে। বগা ছাট আৰু ক'লা বস্ত্ৰৰ পেণ্ট পৰিহিত লক্ষ লক্ষ কৰ্মীয়ে মাথোঁ ছাহাৰাৰ নামতেই দেশৰ প্ৰান্তৰে প্ৰান্তৰে ঘূৰি ঘূৰি অক্লান্ত ক্ৰমৰ মৰ্যাদাৰে ছাহাৰাক অতিশয় নিৰ্ভৰশীল ধন জমা ৰখা প্ৰতিষ্ঠানলৈ উন্নীত কৰি নিছে। এই প্ৰতিজন কৰ্মীৰ পকিচয় 'কৰ্মদোৰাণী'; তেওঁলোকে যি নিয়ম-কানুন মানি চলে

সেয়া হ'ল 'কৰ্মফল'।

কেইটামান মৌলিক চৰিত্ৰৰ ওপৰত ভেটি ৰাখিয়েই সুৱত ৰাৱে প্ৰসাৰিত কৰি গ'ল তেওঁৰ ব্যৱসায় চিন্তাৰ জগতখন। কি আছিল সেই মৌলিক চৰিত্ৰ? লেখকে কিতাবি পালে সুৱত ৰাৱৰ মাজত এক অতি উচ্চ মূল্যবোধৰ ওপৰত আধাৰিত আদৰ্শ, তুলনাত্মক ব্যৱসায়িক শক্তি আৰু ব্যৱসায়ক যে জীৱনৰ পৰিধিৰ মাজলৈ আনিও আত্মজীৱী জীৱনকৰ্ম আৰু জীৱনবোধ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰি, সেই সম্পৰ্কে সুস্পষ্ট ধাৰণা। তেওঁ প্ৰত্যক্ষন বিনিয়োগকাৰী, কৰ্ম, গ্ৰাহকৰ প্ৰতি নিজৰ হৃদয়ত যি সন্মানবোধ সংৰক্ষণ কৰি থাকিব পাৰিছে তাৰ অলেখ উদাহৰণ শংকৰে কিতাপখনৰ পাতে পাতে যেন লিখি থৈ গৈছে।

ছাহাৰাৰ আন এটা ব্যৱসায় হ'ল ঘৰ আৰু চহৰ নিৰ্মাণৰ ব্যৱসায়। দেশৰ প্ৰায় এশটা অঞ্চলত হেজাৰ হেজাৰটা বাসগৃহৰ ফ্ৰেট আৰু ঘৰ তৈয়াৰ কৰিছে ছাহাৰাই। ইয়াৰ বাবে ছাহাৰাই আহৰণ কৰিছে কেইবা হেজাৰ বিঘা মাটি।

প্ৰায় দুহেজাৰ প্ৰকাৰৰ দীভব মাজন, চাৰোন, পাউদাৰ, চাউল-দহিল, খাদ্য সজ্জী, কাপোৰ-কানি, খেলনা, প্ৰসাধনৰ ব্যৱসায় চলায় ছাহাৰাই সেই বোৱলটো ধন জমাৰক্ষী কেন্দ্ৰৰ পৰা। আমানতৰ ধন সংগ্ৰহ কৰি ফুৰা সেই ইউনিকৰ্ম পিন্ধা সংগ্ৰহকাৰীসকলেই এই বিক্ৰয় সামগ্ৰীসমূহ লক্ষ লক্ষ মানুহৰ ঘৰে ঘৰে সময়মতে যোগান দৰে। হয় লক্ষ কৰ্মীয়ে, তিনি কোটি মানুহৰ লগত এই ভোগ সামগ্ৰীসমূহ বিক্ৰীৰ মাধ্যমেৰে যি হৃদয়ৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি তুলিব পাৰিছে, ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে লেখকে কিতাপখনত সুৱত ৰাৱৰ বিশাল ব্যক্তিত্বক পোনে পোনে চিত্ৰিত কৰিছে। এই কৰ্মীসকলৰ সৈতে এই মানুহজনৰ আছে পোনপটীয়া যোগাযোগ। বিভিন্ন প্ৰশিক্ষণ, বিভিন্ন সভা-সমিতিৰ যোগেদি এই হয় লক্ষ মানুহৰ পৰিয়াল এটা কেনেদৰে ছাহাৰা পৰিবাৰ হৈ থাকিব পাৰিছে, তাৰ মনোৰম কাহিনীবোৰ বিভিন্ন ব্যক্তিক সাক্ষাৎ কৰি লেখকে কিতাপখনত বৰ্ণনা কৰিছে।

ছাহাৰাৰ এই বৃহৎ বৃহৎ পৰিয়ালটোৰ সদস্য হৈছেগৈ অমিতাভ-জয়া বচ্চনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সৌৰভ গাংগুলীলৈকে। সিদিনা বাতৰি কাগজত প্ৰকাশিত হৈছে পশ্চিমবংগৰ ৰাজ্যে কথাছবিৰ শীৰ্ষতম জনপ্ৰিয় নায়ক প্ৰসেনজিৎৰ সৈতে সুৱত ৰাৱৰ এখন ছবি। নিঃসংকোচে নায়কজনে স্বীকাৰ কৰিছে ছাহাৰাৰ সহযোগত তেওঁ পৰিকল্পনা কৰা পশ্চিমবংগৰ কথাছবি শিল্প উদ্যোগৰ বৃহৎ পৰিকাঠামোৰ কথা। ছাহাৰা প্ৰকাশনী আৰু ছাহাৰা টিভি ব্যৱসয়ে সামৰি লৈছে লক্ষজনৰ হৃদয়। ২০০০ চনৰ বছৰটোত দ্বিখী আৰু উৰু ভাষাত ছাহাৰাই দৈনিক ছাব্বিশটা সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰিছে। দ্বিখী আৰু ইংৰাজী ভাষাত বত্ৰিশটা কেন্দ্ৰৰ পৰা সাপ্তাহিক কাগজ প্ৰকাশ হৈছে। তদুপৰি তেওঁলোকে উৰু কাগজ প্ৰকাশ কৰিব বৃহাই, হায়দৰাবাদ, পাটনা আৰু কলকাতাত। কিন্তু ছৱৰঙীখন দেশে ছাহাৰাৰ টিভি চ্যানেল সুখিত পাইছে। ইতিমধ্যে ছাহাৰা টিভিৰে ভাৰতত চাৰি কোটি মানুহৰ দৰত প্ৰৱেশ কৰিছে। বিভিন্ন ভাষাত ছাহাৰাই চৌবিশ ঘণ্টাবি টিভি নিউজো পৰিবেশন কৰিব। 'ছাহাৰা মিডিয়া এণ্ড এণ্টাৰটেইনমেণ্ট নেটৱৰ্ক'ৰ কাৰ্যসূচীয়ে সামৰি লোৱা এই ব্যৱহাৰকাৰীত আছে 'ছাহাৰা সময়'। 'ছাহাৰা সময়'-এ যিবি কৰিব অতি উন্নত, এছিয়াৰ বৃহত্তম আৰু ভাৰতৰ প্ৰথম সম্পূৰ্ণ

স্বয়ংক্ৰিয় বাতৰি উৎপাদন আৰু পৰিৱেশন প্ৰযুক্তিৰ চমক, য'ত থাকিব এহেজাৰজন বাতৰি যোগনিয়াৰৰ দেশবাসী অক্লান্ত শ্ৰমৰ প্ৰতিফলন। বিনোদ ডুৱা, অৰুণ ঘোষ আদিৰ দৰে আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্বসমূহ ইতিমধ্যে এই 'ছাহাৰা সময়'ৰ সৈতে জড়িত হৈ পৰিছে।

নিজৰ প্ৰতিখন উপন্যাসতে তেওঁ অজ্ঞাত তথ্য সংগ্ৰহৰে উপন্যাসসমূহৰ বিষয়বস্তু ইমান গধুৰ কৰি তোলে অথচ ইমান মনোগ্ৰাহী ৰূপত সেইবোৰ বৰ্ণিত হয়, বোধকৰো এইধৰণৰ সাহিত্য সৃষ্টিত শংকৰ আজিও বাংলা সাহিত্য জগতত একক আৰু অপ্ৰতিৰোধ্য। সেই তাহানিতেই পঢ়িছিলো 'নিবেদিতা বিচাৰ্ছ লেবৰেট'ৰী'। পতংগৰ জৈৱিক-নিয়ন্ত্ৰণৰ দৰে সম্পূৰ্ণ কৃষি বিজ্ঞানৰ বিষয় এটাক লৈ যিখন সামাজিক উপন্যাস তেওঁ লিখিছিল, সেইখন পঢ়ি কোনোবাই ক'ব পাৰিবনে তেওঁ জীৱিকাৰ বাবে চাকৰি কৰিছিল কলিকতা হাইক'ৰ্টৰ শেষৰজন ব্ৰিটিছ বেৰিষ্টাৰৰ কেৰাণী হৈ, চৌৰংগীৰ গ্ৰাণ্ড হোটেলৰ বিচেপছনিষ্ট হৈ? সেয়েহে সেই পৰম্পৰাৰে শংকৰে 'ছাহাৰাৰ ইতিকথা'টো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে পশ্চিমবংগৰ বঙালী উদ্যোগপতি বক্তাবে বক্তা গল্পৰ দৰে মনোৰম জীৱন-বৃত্তান্ত। কিন্তু এই সকলোবোৰকে চেৰাই গৈ লেখকৰ ইণ্ডিয়ান এয়াৰ লাইল তথা এয়াৰ ছাহাৰাৰ সম্পৰ্কত সংগৃহীত তথ্যভাণ্ডাৰে। কিতাপখনৰ প্ৰায়বোৰ পৃষ্ঠাতে এয়াৰ ছাহাৰা সম্পৰ্কত লেখকে যেনেদৰে বৰ্ণনা দাঙি ধৰিছে, কিতাপখন পঢ়ি ধকাৰ সময়ত প্ৰতিজন পাঢ়ুৱৈয়ে যেন এয়াৰ ছাহাৰাৰ এটা ছীটত বহি কোনো এক অজ্ঞান আকাশী যাত্ৰাত ধাৱমান হৈছে এনে লাগে; আৰু সেই মুহূৰ্ত্তত যেন তেওঁৰ হাতত আছে 'ছাহাৰাৰ ইতিকথা' নহয়, 'এয়াৰ ছাহাৰাৰ ইতিকথা' হৈ।

এই এয়াৰ ছাহাৰাৰ খবৰ গোটাি গোটাি লেখক শংকৰ এটা সময়ত গৈ উপস্থিত হ'লগৈ দিল্লীৰ মহীপালপুৰত। ইয়াত আছে 'এয়াৰ ছাহাৰা একাডেমী'। ১৯৯৩ চনত জন্ম লৈছিল এয়াৰ ছাহাৰাৰ। দিল্লীৰ নইডাৰ মুখ্য কাৰ্যালয়ত ইয়াৰ কৰ্মধাৰ উত্তম কুমাৰ বসুৰ পৰা এয়াৰ ছাহাৰা সম্পৰ্কে পৃষ্ঠা পৃষ্ঠা তথ্য সংগ্ৰহ কৰিও ক্ষান্ত নোহোৱা তথ্যসন্ধানী ঔপন্যাসিক শংকৰে মহীপালপুৰত সেই একাডেমীৰ সুবদী, এয়াৰ কৰ্মোদ্ভৱ ইকবাল সিং বিদ্ভাক লগ ধৰিলেগৈ। উত্তম কুমাৰ বসুৱে যদি শংকৰক কৈছিল— ছাহাৰাৰ দুয়োটা ইঞ্জিন স্নেনৰ পিছফালে থাকে কাৰণে শব্দদূৰণ কম, এয়াৰ ছাহাৰাৰ দৈনিক ক্লাইট সংখ্যা হৈছেগৈ এশ ছাপৰ, সমৱানুৰতিতাত ছাহাৰাৰ ৰেকৰ্ড ৯৭-৯৮%, ছাহাৰালৈ কানাডিয়ান বোম্বাৰ্ডিয়াৰ স্নেনৰ আগমন, যাক আকাশী পথত নগৰ জীৱনৰ বিনিমাহ ক'ব পাৰি। ইকবাল সিং বিদ্ভাই তেনেহ'লে কৈছিল— এয়াৰ ছাহাৰা একাডেমীলৈ পাইলট, এয়াৰহোটেল, সকলোৱেই সময়ে সময়ে আহি প্ৰশিক্ষণ ল'ব লাগে, অন্য বিখ্যাত এয়াৰ লাইনৰ কৰ্মীও আহে ছাহাৰা একাডেমীলৈ প্ৰশিক্ষণ ল'বলৈ। নইডাত শংকৰে খবৰ গোটািহৈছে— বিমান বাতীসকলক আহাৰ আপ্যায়নৰ বাবে নিত্য-নতুন চিন্তাৰে ছাহাৰাই বিখ্যাত ক্লাইট কেটাৰিং প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ লগত অনুবৰত যোগাযোগ ৰাখে। আৰু মহীপালপুৰে শংকৰক খবৰ যোগাইছে— মহীপালপুৰলৈ প্ৰশিক্ষণলৈ আহোঁতে এয়াৰ হোটেলসকলে সীতাৰ শিকিবলৈও বাধ্য হয়।

এসময়ত 'দৈনিক জাগৰণ' নামৰ ৰূপজ্ঞানত কাম কৰিছিল গোবিন্দ দীক্ষিত নামৰ মানুহজন। এতিয়া তেওঁ ছাহাৰাত যোগদান কৰিছে বেছিভেপ্ট এডিটৰ হিচাপে 'বাহীৱ

ছাহাবা' কাগজত। শংকৰক তেওঁ স্পষ্টভাৱেই ক'লে— আমাৰ কাগজৰ দায়িত্ব হৈছে অমানুহক মানুহ কৰা।

ছাবিশটা সংস্কৰণ প্ৰকাশ পায় 'ৰাষ্ট্ৰীয় ছাহাবা'ৰ। দেশৰ প্ৰথম দহজন হিন্দী ভাষাত প্ৰকাশিত কাগজৰ এখন এইখন কাগজ। ছাহাবাৰ পৰিকল্পনা— একত্ৰিতখন ঠাইৰ পৰা প্ৰকাশ কৰিব নতুন হিন্দী সাপ্তাহিক 'ছাহাবা সময়' আৰু ইংৰাজীত নতুন সংবাদ সাপ্তাহিক প্ৰকাশিত হ'ব পাঁচখন চহৰৰ পৰা। উৰ্দু সাপ্তাহিকখনৰ নাম 'ছাহাবা বোজনামচা'। সূত্ৰত ৰায়ৰ সন্নিধানে গৌৰবাৰ্জিত হোৱা গোবিন্দ দীক্ষিতে ক'বলৈ নাপাহৰিলে— আমাৰ এই কামটো প্ৰফল্গন নহয়, এয়া একপ্ৰকাৰৰ পূজা।

তেওঁৰ সুললিত প্ৰকাশভংগীত মূৰ্ত হৈ উঠিছে এক সাধাৰণ মানৱ জীৱনৰ অসাধাৰণ কীৰ্তিকলাপ 'ছাহাবাৰ ইতিকথা'ত। সেই সাধাৰণ মানুহজন সূত্ৰত ৰায়— গোবিন্দপুৰত তেওঁ 'জয়া চান্দাচুৰ' নামেৰে এটা চান্দাচুৰ প্ৰস্তুত প্ৰতিষ্ঠান খুলিছিল। গোবিন্দপুৰৰ বজাৰৰ কপৰ গহনা পৰীক্ষা কৰাৰ বাবে এটা লেবৰেটৰী খুলিছিল। ইলেকট্ৰিক ফেন, ইলেকট্ৰিক শ্বেজাৰ আৰু মাজৰ ব্যৱসায়ো কৰিছিল। বিহাৰৰ গোপালগঞ্জত শিল যোগান ধৰা ব্যৱসায়ো কৰিছিল তেওঁ। কলিকতাত ঔষধ প্ৰস্তুত কৰা কাৰখানা এটাও খুলিছিল সূত্ৰত ৰায়ে। এইবোৰৰ একোতেই তেওঁ সফল নহ'ল। এই সৰু সৰু কামবোৰতেই সফল হ'ব নোৱাৰা এই মানুহজন আজি ইমান সফল হ'ল কেনেকৈ এই ছাহাবা ব্যৱসায়ত?

'ছাহাবাৰ ইতিকথা' লিখিবলৈ গৈ ছাহাবা আৰু সূত্ৰত ৰায়ৰ সংস্পৰ্শত থকা বিভিন্নজনক এই প্ৰশ্নটোকেই কৰিছিল শংকৰে। মাক ছবি ৰায় অথবা পত্নী স্বপ্না ৰায়ে যিয়ে নকলক, প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰটো কিন্তু সূত্ৰত ৰায়ে নিজেই দিছিল শংকৰক। তেওঁৰ এই সাফল্যৰ আঁকত আছিল হেনো দেউতাকে দিয়া শিক্ষা, মাকৰ পৰা পোৱা ব্ৰহ্ম আৰু শুলত পোৱা এন চি চিৰ প্ৰশিক্ষণ। কোনোবাই ক'ব পাৰে— এয়া তেওঁৰ কদনাভাৰ প্ৰকাশ। কিন্তু বিভিন্নজনৰ বক্তব্য লিনিবদ্ধ কৰাৰ পাছত শংকৰৰ কিতাপখনত পৰিস্ফুট হৈছে যে দেউতাকৰ পৰা সূত্ৰত ৰায়ে পালে সেই শিক্ষা— দীৰ্ঘকালীন নহয়, জীৱনকালীন নেতৃত্বৰ প্ৰয়োজন জীৱনত সফলতাৰ সোপান ৰচিবলৈ। এন চি চি শিক্ষাৰ কঠোৰ নীতি-নিয়ম জানিব চালিকা নতি অবিহনে তেওঁ হেনো জীৱনত একোৰে কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন— এই অকপট স্বীকাৰোক্তিও সূত্ৰত ৰায়ৰ, শংকৰৰ এই কিতাপখনত। আশঙ্কন এন চি চি কেডাকক প্ৰতি বছৰৰ এক কোটি টকাৰ স্কলৰশ্বিপ মিৰলৈ পায় তেওঁ হেনো ধনা মানিছে, সূত্ৰত ৰায়ে কিনহতাৰে কয়।

কিন্তু 'ছাহাবাৰ ইতিকথা'ত শংকৰে সূত্ৰত জননীৰ অতুলনীয় প্ৰভাৱ সূত্ৰতৰ সমগ্ৰ জীৱনত কিম্বে বিৱৰ্ণি আছিল, তাৰ মনোমুগ্ধী কৰ্মা ওপচাই নিছে। মাকৰ পৰা তেওঁ শিকিছিল সেই মহান শিক্ষা— মানুহক ভাল পোৱা, মানুহৰ ক্ষমতাত স্থান পাবলৈ হ'লে নিজৰো ক্ষমতাত যে মানুহক স্থান দিব লাগিব, সেই শিক্ষা। নিষ্ঠুৰ এইবাব মন্তৱ বাবেই ছয় লক্ষ কৰ্কাৰীৰ এই বৃহৎ প্ৰতিষ্ঠানটোৰ কোনো তথাকথিত দ্বালিক নাই, ইউনিয়ন নাই আৰু ই কোনো কোম্পানী নহয়, ই এক পৰিবাৰ, পৰিয়াল। তাৰ লিঙ্গত লেখক কিতাপখনত

অংকন কৰিছে এক বিৰল ব্যক্তিত্বৰ সূত্ৰত ৰায়ক—

অপ্ৰতিৰোধ্য আকৰ্ষক শক্তি আছে সূত্ৰত ৰায়ৰ ব্যক্তিত্বত। তেওঁ সাধাৰণী, সূচতুৰ, সুদক্ষ ব্যৱসায়ী। তেওঁ মৰমিয়াল, গল্পবাজ, বন্ধু বৎসল, অবিশ্বাস্য জনসংযোগ শক্তিসম্পন্ন। তেওঁ কেতিয়াও উদ্বেজিত নহয়। আৰু তেওঁ নিজে কি কৰ? মই, ছাহাৰা পৰিবাৰৰ কৰ্মী, ছাহাৰা— সকলোৱেই ইমোশ্যনেল; আৰু সৌভাগ্যক্ৰমে সেইটোৱেই আমাৰ ব্যতিক্ৰমী শক্তি।

মানুহৰ সাতৰকমৰ স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি সততে নজৰ ৰখা সূত্ৰত ৰায়ৰ ধাৰণা— শাৰীৰিক, ভৌতিক, মানসিক, ভাবনাত্মক, পেশাগত, সামাজিক আৰু ৰোমাণ্টিক— এই সাতটা স্বাস্থ্যই মানুহলৈ আনি দিয়ে সুস্থ মানব জীৱন ব্যতিত কৰাৰ শক্তি। সাফল্যৰ বাবে মানুহক লাগে জীৱন সম্পৰ্কে আৰু নিজৰ কৰ্ম সম্পৰ্কে জ্ঞান। দিনে ষোল্ল-উনৈশ ঘণ্টা কাম কৰা এই মানুহজনে এই দাৰ্শনিক যুক্তিবোৰ ক'ত পালে, তাৰ ওৰ উলিয়াবলৈ গৈ শংকৰে কিতাপখনত লিপিবদ্ধ কৰিছে যে মানুহৰ হৃদয় জয় কৰাৰ এক সুকীয়া পদ্ধতি অবলম্বন কৰি সূত্ৰত ৰায়ে ছাহাৰাক সৰ্বভাৱৰ মানুহৰ বিশ্বাস স্থাপন কৰিব পৰা এক প্ৰতিষ্ঠানলৈ অগ্ৰসৰ কৰাইছে। কোনো বহুজাতিক/আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বিপ্লৱ প্ৰতিষ্ঠানৰ সাহায্য নোলোৱাকৈ আগবাঢ়া সূত্ৰত ৰায়ে যেন কিতাপখনৰ যোগেদি সেই, দিনে পঞ্চাশ পইচা সঞ্চয় কৰা গৃহিণী এগৰাকীকো কৈছে— ৰোজগাৰ কৰা যিমান কঠিন, সঞ্চয় কৰা ততোধিক কঠিন।

প্ৰতিজন কৰ্মীৰ ভ্ৰমই যে ছাহাৰাৰ মূলধন, এতিয়াও যে ধনবলতকৈ শ্ৰমবল মহান হৈ আছে এই কথা আজিও ঘোষণা কৰিছে সূত্ৰত ৰায়ে। ছাহাৰাৰীয়ে শিকাইছে, এই দেশখনত ব্যৱসায়ৰ সফলতাৰ বাবে লাগে সমবেত আৰু দলগত চেষ্টা। সামগ্ৰিক ভৌতিকবাদত তেওঁ বিশ্বাস কৰে অৰ্থাৎ, দলগত প্ৰচেষ্টাৰে আইবল হোৱা সম্পদ এজনে মাথোঁ ভোগ কৰিব নোৱাৰিব— সেয়ে সকলোৰে মাজত ভাগ কৰি লোৱা হ'ব। ছাহাৰাৰ লাভৰ শতাংশ এনেদৰে ভাগ কৰা হয়— ৩৫ শতাংশ প্ৰতিষ্ঠানৰ নিজস্ব পঞ্চায়ত, ২৫ শতাংশ সামাজিক উন্নয়নত, ৪০ শতাংশ কৰ্মচাৰীৰ কল্যাণত।

সোতৰখন বৰ্ত্তীণ আৰু এখন ক'লা-বগা ফটো শোভিত হৈছে 'ছাহাৰাৰ ইতিকথা'ত। এসময়ত চাইকেল চলাই নিজৰ কিশোৰ জীৱনৰ সন্ধান কৰা সেই ক'লা-বগা ফটোখনৰ তলতেই আছে আজিৰ ছাহাৰাৰীৰ আন এখন চাইকেল চলোৱা বৰ্ত্তীণ ফটো— জন্মভূমি আৰাৱিয়াত হেলিকপ্তাৰৰ পৰা নামি চাইকেল চলাই গ'ল গাঁৱৰ মানুহৰ কাষলৈ। সেই ফটোকেইখন, লক্ষ্যৰ ছাহাৰা ডকন, হেজাৰ হেজাৰ ছাহাৰা কৰ্মীৰ সমবেত সভা, ছাহাৰা হেলিকপ্তাৰৰ সন্মুখত ছাহাৰাৰী, ছাহাৰা লেক চিটিৰ ১৬ মিটাৰ ওখ-৪৫ মিটাৰ বহল ভাৰতৰ ভিতৰতে বৃহত্তম ভোকণ, ভাৰতৰ ভিতৰতে বৃহত্তম লক্ষ্যৰ ছাহাৰা চহৰৰ চাৰি হেজাৰ আসনযুক্ত সভাগৃহ ইত্যাদি অনেককেইখন যেনোৰম ফটো কিতাপখনত আছে। ভাৰতীয় ক্ৰিকেট টীমটোৱে ছাহাৰাই স্পালৰ কথা সেই নীলা ড্ৰেছত সমবেতভাৱে এখন ফটো উঠিছে কিতাপখনৰ বাবে। আৰু আছে সেই ঐতিহাসিক ফটোখন— দুয়ো দুয়োৰে হাতত ধৰি মাডাৰ টেকেজা আৰু সূত্ৰত ৰায়। আৰু আছে সেই ফটোখন— ছাহাৰাৰ প্ৰতিটো

কাৰ্যালয়তে আঁৰি থোৱা সিংহবাহিনীৰে ভাৰত মাতাৰ গটোখন।

য'ত প্ৰতিষ্ঠাতা, খেয়াৰ হোল্ডাৰ, ডিৰেক্টৰ, পাৰ্টনাৰ, সকলোৰেই বৰ্কাৰ জেৰীয়া, য'ত আত্মীয়, স্বজন-তোষণেৰে কাৰো কোনোধৰণৰ সুবিধা আদায় নহয়, য'ত কাম কৰা প্ৰিয়জন কমীয়েই উপলব্ধি কৰে যে তেওঁ পৃথিৱীৰ বৃহত্তম পৰিয়ালটিৰ সদস্য, তাত বাক জীৱনলোখ কোন ভৰলৈ গৈ পাব পাৰে? প্ৰতিখন কিতাপতেই হেজাৰ বৈজ্ঞানিক-দাৰ্শনিক দৃষ্টি-ভাষাৰ ভিত্তিত যিমানেই দাঙি নথক কৰি, লেখক হিচাপে ল'কেৰ প্ৰধান সাফল্যৰ ছবি-ছটিটোৱেই হৈছে তৰপে তৰপে আবৰণসমূহ খুলি দি মুক্ত প্ৰাংগলত মানুহৰ মনটোক বিচৰণ কৰিবলৈ দিয়া। মানুহ আৰু মানুহৰ মনটোৰ প্ৰতি লেখক হিচাপে এল লতাংলই স্ৰষ্টাৰীল এইজন লেখকৰ কলমৰ পৰণত হয়তো ছাহাবাৰী সূত্ৰত বায়ৰ নতুন জগত আবিষ্কৃত হ'ল, এজন নতুন সূত্ৰত বায়ে জন্ম ল'লে 'ছাহাবাৰ ইতিকথা'ত।

অ্যামৰিভেলীৰ পৰা বিদায় লোৱাৰ ক্ষণত গুঠৰ-উঠনৈল ঘণ্টাটো দিনে কাম কৰা সেই ব্যক্ত মানুহজনে ল'কেৰক ক'লে— 'মই কিন্তু এইটো কথা কেতিয়াও নাপাহৰো ঠিক মোৰ প্ৰথম স্কুলখনৰ নামটো আছিল উত্তৰ কলিকতাৰ হ'লি চাইল্ড স্কুল'। হয়তো তেওঁ বাকী চাৰি-পাঁচ ঘণ্টাৰ সময়ছোৱাত এই কথাও নাপাহৰে যে 'ল'কেৰ'ৰ আত্মকালি লিখা কমাই দিছে। প্ৰথম সাক্ষাততে কি যে সুন্দৰ অভিযোগ— আপুনি আজিকালি লিখা কমাই দিছে নেকি?

অ্যামৰিভেলীৰ পৰা বিদায় লোৱাৰ ক্ষণত দেশৰ ভিত্তৰলৈ বৃহত্তম সেই তোৰণখন কাষত বৈ থকা প্ৰহৰীজনে ছাহাবাৰ প্ৰথা অনুসাৰি বুকুত সোঁহাতখন থৈ ল'কেৰক ক'লে— 'গুড ছাহাবা'।

বজ্জত জয়ন্তীৰ বছৰত হেনো 'গুড ছাহাবা'ৰ সলনি ক'ব- 'প্ৰণাম ছাহাবা'।

১৩।

বন্দে মাতৰম্

এই কাহিনীৰ পটভূমি ২০০৩ চনৰ ৩০ জুলাইৰ ‘আনন্দ বাজাৰ পত্ৰিকা’ত প্ৰকাশিত এখন ফটো। ফটোখন ভগ্নাৱশেষৰ ৰূপ লোৱা এটা পকীঘৰৰ। ফটোখনৰ তলত লিখা আছে এইশাৰী বাক্য— ‘চুচুড়াৰ জোড়াঘাটে বংকিম চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়েৰ স্মৃতিখন্য বাডিটি সংস্কাৰেৰে অভাবে জৰাজীৰ্ণ। ইনসেটে বাড়িৰ গায়ে ‘বন্দে মাতৰম্’ লিখা ফলক।’

এই জৰাজীৰ্ণ ঘৰটোৰ ইতিহাস বিচাৰি সিদ্ধিা মই চুচুড়া পালোগৈ, জোড়াঘাট ওলালোগৈ।

পশ্চিমবংগৰ হুগলী জিলাৰ ইতিহাসপ্ৰসিদ্ধ ঠাই চুচুড়া। ডাচবিলাকৰ যুগত ফুটিছিল— ‘চিনচুড়া’। চুচুড়া বা চিনচুড়া হুগলী জিলাৰ সদৰ ঠাই।

গংগা নদীৰ পাৰত সেই ভগ্নাৱশেষসদৃশ ঘৰটোৰ সম্মুখত থিয় হৈ মই ভীত হৈ উঠিলো। পকী ঘৰটোৰ দুৱাৰবোৰ নাই। ঘৰটোৰ ভিত্তৰেদি হাবি-বন গজিছে। চিৰিবিলাকত বাঢ়িবো বহি আছে। মই পোনে পোনে ইনছেটত দেখুওৱা বেৰৰ ফলকখনৰ প্ৰায় উৰলি যোৱা কথাখিনি পঢ়ি গ'লো— ‘আমাদেৰ প্ৰিয় হুগলী চুচুড়া চহৰেৰ এই সেই অট্টালিকা, যেখানে ঘৰি বংকিমচন্দ্ৰ শতবৰ্ষ পূৰ্বে ৰচিত বন্দে মাতৰমেৰ সাধনা কৰিয়াছিলেন। ১২ ই সেপ্তেম্বৰ বন্দে মাতৰম শতবাৰ্ষিকী কমিটী এই শিলা কলিকতা হাইকোৰ্টেৰ প্ৰধান বিচাৰপতি মাননীয় জীশংকৰ প্ৰসাদ মিত্ৰ কৰ্মৰূপ স্থাপিত হইল।’

এই ঘৰটোৰ তলৰফালে সুবংগ কিছুমান আছে। ভাণ্ডানিখন বংগ আছিল বহু বিদেশী বণিকৰ বাণিজ্যিক কেন্দ্ৰস্থল। শ্ৰীৰামপুৰ আছিল ডেনিচসকলৰ, চকন নগৰ ফৰাচীসকলৰ আৰু হুগলী ডাচসকলৰ। দিনটোৰ বাবসায় সামৰি গম্বুলি ডাচসকলৰ নাওবোৰ এই বংগা নদীয়েদি আনি এই সুবংগত সুমুৱাই থোৱা হয়। বংকিমচন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায় আছিল এই ঘৰটোত। হুগলী জিলাৰ ডিষ্ট্ৰিক্ট মেজিষ্ট্ৰেটৰ কাৰ্যালয়ত তেওঁ ডেপুটী মেজিষ্ট্ৰেটৰ চৰকাৰী পদত চাকৰি কৰিছিল আৰু এই ঘৰটোতেই থাকি তেওঁ লিখি গৈছিল সেই গ্ৰন্থ গুলি— 'বন্দে মাতৰম্'। সুজলাং সুফলাং মলয়জ শীতলাম শসা শ্যামলাং মাতৰম্'। সেইবোৰ ১৮৭৫ চনৰ কথা।

চুচুড়াৰ বংকিমচন্দ্ৰই চাকৰি কৰা ডিষ্ট্ৰিক্ট মেজিষ্ট্ৰেটৰ কাৰ্যালয়টো চাবলৈ মই চিঠি বগাই ওপৰলৈ উঠি গ'লো। অতিৰিক্ত উপায়ুক্ত (উন্নয়ন) প্ৰদীপ কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ কাৰ্যালয়ৰ কক্ষলৈ মই সোমাই গ'লো। কম সময়ৰ ভিতৰতে তেওঁ মই পঢ়িছিলগীয়া বংকিমচন্দ্ৰৰ বিষয়ে কেইবাখনো কিতাপৰ নাম ক'লে। তেওঁ ক'লে— 'বন্দে মাতৰম্' এটা গল্প। এই মন্ত্ৰকেই সাৰোগত কৰি ৰাখি অৱশিষ্টই সিদ্ধি লাভ কৰিছিল আৰু বংকিমচন্দ্ৰক সেয়েহে মানুহে 'ৰাখি' বুলি সোধোখে।

চট্টোপাধ্যায়ৰ সহযোগী বিষয়া এজনে মোক ১৮৮১ চনৰ নৱেম্বৰ মাহৰ ২১ তাৰিখৰ এখন চৰকাৰী চিঠি দেখুৱালে। ধুনীয়া ধুনীয়া আখৰেৰে 'বাবু বংকিমচন্দ্ৰ চৌধুৰী'য়ে বৰ্তমান সংমণ্ডলৰ আয়ুক্তলৈ ইংৰাজীতে লিখা চৰকাৰী চিঠি। তেওঁ ভেতিয়া Govt of Bengal ৰ Officiating Secretary আছিল। ১৮৩৮ চনত নিৰ্মিত এই জিলা দস্তাবেজৰ কাৰ্যালয়ত থকা এই সময়কাল মোৰ বাবে আছিল অজ্ঞানীয় আৰু অস্বপ্নীয়।

প্ৰদীপ কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে দিয়া বিৱৰণ মতে, মই উত্তৰ ২৪-পৰগনা জিলাৰ নেহাটী চহৰৰ বে'লৰে ক্ৰছিঙৰ অ'ভাৰস্ট্ৰীজকন পাৰ হৈ কাটালগাঁৱৰ 'বংকিম চন্দ্ৰন গৱেষণা কেন্দ্ৰ' পালোগৈ। এই ঘৰটো বংকিমচন্দ্ৰই নিজ মানসেৰে নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছিল ১৮৭৫ চনত।

এখেত গৌতম চৰকাৰ। গৱেষণা কেন্দ্ৰটোৰ কিউৰেটৰ। তিনি কোঠালিৰ এই ঘৰটোত আছিল বংকিমচন্দ্ৰৰ বৈঠকখানা, পঢ়া কোঠা আৰু বিজ্ঞান কক্ষ। কাষৰ অন্য এটা খকতহে তেওঁৰ জন্ম হৈছিল। সবকাৰে মোক বুজাই গ'ল।

বৈঠকখানাৰ ঘৰটোত সজাই থোৱা আছে বংকিমচন্দ্ৰই মুকলি পিন্ধা সেই সুদৃশ্যমান পাতৰিটো, লিখা-পঢ়া কৰিবৰ সময়ত ব্যৱহাৰ কৰা লেম্পটো, 'ভুলত' কাগজত লিখা 'শকুন্তলা' নাটকৰ পৃথি এখন, ভায়েকহঁতৰ লগত খেলা দণ্ডা খেলাৰ গুটি কিছুমান। পুত্ৰহঁতনি বংকিমচন্দ্ৰই তেওঁৰ সম্পত্তি তিনিজনী জীয়েকৰ মাজত উইল কৰি ভগাই দিছিল। সেই উইলখনৰ কপি এই বৈঠকখানাত সংৰক্ষিত আছে।

চক্ৰশেখৰ মুখোপাধ্যায়, দীনবন্ধু মিত্ৰ, হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰী, বংগলল জুমেৰা, নবীন চক্ৰ সেন, চক্ৰনাথ প্ৰভৃতি গণ্য-মান্য লোকসকল এই বৈঠকখানালৈ নিয়মিত আহিছিল। কেবাচিনৰ লেম্পৰ পোহৰত চলিছিল কত আলোপ-আলোচনা! এইসকল অতিথিৰ ভালেবোৰ কটো বজাই বৈঠকখানাৰ দেয়ালত আঁনি থোৱা আছে। এই বৈঠকখানাৰ মাজিয়াতে প্ৰকলন হৈছিল

সেই সুবিখ্যাত আলোচনীখন— ‘বংগদৰ্শন’। কিন্তু তাৰ আগতে আছে অন্য এক কাহিনী।

কাৰৰ ‘বংকিম ভৱন’ত ১৮৩৮ চনৰ ২৬ জুনত মেদিনীপুৰৰ ডেপুটী কালেক্টৰ যাদৱ চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ তৃতীয় পুত্ৰ বংকিমচন্দ্ৰৰ জন্ম হয়। বৈঠকখানাৰ দেৱালত বন্ধাই থোৱা হুগলী কলেজত তীক্ষ্ণধীসম্পন্ন বংকিমচন্দ্ৰই জুনিয়ৰ আৰু ছিনিয়ৰ বৃত্তি পৰীক্ষাত সুখ্যাতিৰে অৱতীৰ্ণ হৈছিল। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ১৮৫৮ চনত প্ৰথম বি এ পৰীক্ষা দিয়া দহজনীয়া গ্ৰুপটোৰ দুজনে পাছ কৰিছিল, তাৰে এজন বংকিমচন্দ্ৰ চৌদাৰ্জী।

বেংগল চিভিল ছাৰ্ভিচত প্ৰৱেশ কৰি বংকিমচন্দ্ৰই ১৮৫৮ চনত প্ৰথম ডেপুটী মেজিষ্ট্ৰেট হিচাপে যশোহৰত যোগদান কৰিলে। মেদিনীপুৰ, মালদহ, আলিপুৰ, হুগলী, বাৰাসাত, কলিকতা আদি ঠাইত ইংৰাজ চৰকাৰৰ অধীনত চাকৰি কৰি ১৮৯১ চনত খেজুৰাই চাকৰিৰ পৰা অবসৰ লয়। ইংৰাজ চৰকাৰৰ কাৰ্যবাহী বিষয়া বংকিমচন্দ্ৰক কিন্তু বাংলা সাহিত্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ঔপন্যাসিক আখ্যা দিয়া হৈছে। তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত ইংৰাজী চৰকাৰৰ গুণ-গৰিমা গোৱাটো নিতান্তই স্বাভাৱিক আছিল। ইংৰাজ প্ৰৱৰ্তিত চিৰস্থায়ী বন্দবস্তি আৰু সামন্ত-স্বাৰ্থৰ নিৰ্যাত সমৰ্থক বুলি তেওঁ আখ্যা পাইছিল।

কিন্তু এদিন দেখা গ’ল— জমিদাৰৰ দোষতেই বা প্ৰাকৃতিক কাৰণতেই কেৱল নহয়, কৃষকৰ বিলাই-বিপত্তিৰ অন্য এক মুখ্য কাৰণ ইংৰাজ চৰকাৰৰ সৰ্বসাধাৰণ প্ৰজাৰ ওপৰত উৎপীড়ন। প্ৰজাৰ মাটি কাঢ়ি লোৱা, শস্য লুটপাত কৰা, এইবোৰ ইংৰাজৰ দুৰ্ভাৰ্য ডেকা ডেপুটী মেজিষ্ট্ৰেট বংকিমচন্দ্ৰৰ চকুত পৰিবলৈ ধৰিলে। ৰায়তৰ ওপৰত হোৱা এই অনাচাৰ-অত্যাচাৰ লাহে লাহে বংকিমচন্দ্ৰৰ কলমলৈ আহিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ প্ৰবন্ধ ‘বংগদেশৰ কৃষক’ত তেওঁ পৰিভ্ৰমকৈ দেখুৱাই দিছে— কৃষকৰ পৰা আদায় কৰা অমানৱীয়, অভাবনীয় আৰু অনিয়ন্ত্ৰিত কৰ। এই সকলোবোৰে বংকিমচন্দ্ৰক ক্ৰমাগত এক স্বাধীন চিন্তাৰ সন্তালৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

বৈঠকখানা পাৰ হৈ গৌতম সৰকাৰে মোক বংকিমচন্দ্ৰৰ পঢ়া কোঠালিটোলৈ লৈ গ’ল। কোঠাটোৰ এই চকীখন আচলতে বংকিমচন্দ্ৰই ব্যৱহাৰ কৰা চকীখন replicaহে। কাঁচৰ বাকচটোত থকা বহীখনত বংকিমচন্দ্ৰৰ হাতৰ আখৰৰ গান কিছুমান লিখা আছে। যদুনাথ ভট্টাচাৰ্যৰ অধীনত বংকিমচন্দ্ৰ আৰু ককায়েক সঞ্জীৱ চন্দ্ৰই সংগীত শিক্ষাপ্ৰহৰণ কৰিছিল। স্বৰীক্ষণাথ ঠাকুৰেও যদুনাথ ভট্টাচাৰ্যৰ অধীনত সংগীত চৰ্চা কৰিছিল। চুচুড়াৰ সেই গংগাতীৰ ঘৰটোত লিখা ‘বন্দে মাতৰম্’ গানটোৰ সুৰ দিছিল এই যদুনাথ ভট্টাচাৰ্যই। জোড়ামাচিৰ সেই ঘৰটো আৰু কাটালগাঁৱৰ এই ঘৰটোৰ মাজৰ যোগসূত্ৰভালৰ এমূৰে আছে ‘বন্দে মাতৰম্’ আৰু ইটো মূৰে ‘আনন্দমঠ’। ‘আনন্দমঠ’ৰ দশম পৰিচ্ছেদত সন্নিৱিষ্ট ‘বন্দে মাতৰম্’ গানটো ৰচনা হৈছিল ১৮৭৫ চনত আৰু ‘আনন্দমঠ’ ১৮৮২ চনত। আজিও বহুলভাৱে চৰ্চিত আৰু বহুলভাৱে সুৰাৰোপিত ‘বন্দে মাতৰম্’ আছিল প্ৰথম জাতীয়তাবাদসম্পন্ন। ‘বন্দে মাতৰম্’ মন্ত্ৰটি হেনো সন্ন্যাসী বিদ্ৰোহৰ নেতাসকলে গাইছিল। আৰু সেই মন্ত্ৰকে সাৰোগত কৰি দেশমাতৃৰ বন্দনাত আশ্ৰিত বংকিমচন্দ্ৰৰ হৃদয় মগ্ন কৰি নিগৰি নিজৰি ওলাই আহিছিল— ‘ওহ-জোৎস্না-পুলকিত যামিনীম/যুগ্ম কুসুমিত-জয়দলশোভিনীম/সুহাসিনী সুমধুৰ ভাবিনীম।’

১৮৯৬ খ্রীষ্টাব্দৰ জাতীয় কংগ্ৰেছ অধিবেশনত 'বন্দে মাতৰম্' প্ৰথম গোৱা হৈছিল। গাইছিল স্বয়ং ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে আৰু গানটোৰ প্ৰথম আঠশৰীৰো তেওঁৰেই সুৰ দিছিল। 'আনন্দমঠ'ৰ 'ভবানন্দ' নামৰ চৰিত্ৰটোৰ মুখত দিয়া এই বীক্ষণীয়া গানটো এক জ্যোৎস্নাকৰা স্বৰ্গীয়া গীতিকাৰে গোৱাই দিছে। ভবানন্দই মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিছে- 'বন্দে মাতৰম্'ৰ এই মাতৃ জননী জন্মভূমিষ্ঠ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী। এই জননী মাথোঁ সৃজনা, মাথোঁ সৃষ্টি, মাথোঁ শস্যশ্যামলা আৰু সমীৰণ শীতলা।

এক অমৰ সুধা বিয়পি থকা এই 'বন্দে মাতৰম্' শব্দটো উচ্চাৰণ কৰিয়ে কহু হৃদিয়ে ইংৰাজৰ অত্যাচাৰ সহ্য কৰাৰ শক্তি পাইছিল। নিজৰেই সৃষ্টি এই গীতটি বংকিমচন্দ্ৰৰ নিজৰো আছিল অতি প্ৰিয়। এই পঢ়া কোঠালিটোতে বহি 'আনন্দমঠ' লিখিবৰ সময়ত মনম পৰিছেদত এই গীতটি সংযোগ কৰিবলৈ তেওঁ পাইছিল মনৰ মাজত অদম্য উৎসাহ। কাটালগাঁৱৰ এই পঢ়া কোঠালিটোত বহি লিখা বংকিমচন্দ্ৰৰ আন এখন উপন্যাস আছিল ১৮৭৫ খ্রীষ্টাব্দৰ 'কৃষ্ণকান্তৰ উইল'।

বংকিমচন্দ্ৰৰ প্ৰথম উপন্যাস 'দুৰ্গেশ্বৰিনিনী' ১৮৬৫ খ্রীষ্টাব্দত তেওঁৰ মাতৃহীন বছৰ বয়সত প্ৰকাশ হৈছিল। ত্ৰিশটা বছৰৰ ভিতৰত উপন্যাসখনৰ তেওঁৰ সংস্কৰণ প্ৰকাশ হৈছিল। 'কপালকুণ্ডলা' প্ৰকাশ হয় কলকাতাৰ পৰা ১৮৬৬ খ্রীষ্টাব্দত। 'মৃণালিনী' ১৮৬৯ত, 'ইন্দিৰা' আৰু 'বিষবৃক্ষ' ১৮৭৩ত, 'যুগলাংগুৰীয়া' ১৮৭৪ত। লগতে 'চন্দ্ৰলেখৰ'ও। 'বাহাগলী', 'বজ্জী', 'দেবী চৌধুৰীনী', 'সীতাবাম' আদি উপন্যাসো বংকিমচন্দ্ৰৰ কৃতিত্বপূৰ্ণ সৃষ্টি।

এইটো কোঠা আছিল বংকিমচন্দ্ৰৰ 'বিশ্ৰাম-কক্ষ'। ইয়াত হেনো এখন লোহাৰ খাট আছিল; তাত তেওঁ শুইছিল। কাষতে আছিল তামাক সজোৱা -- 'বাবু বংকিমচন্দ্ৰ'ৰ বাবে। এই কোঠাটোত বহি বহি গৌতম সৰকাৰে মোক কাষৰ বৈঠকখানাৰ আৰু কিছুমান বিচিত্ৰ কবৰ দিছিল। বৈঠকখানাত যে আছে সৌৰা বংকিমচন্দ্ৰৰ আৱক্ষ মূৰ্তি, তাতেই এদিন সৃষ্টি হৈছিল তেওঁৰ অধিষ্ঠীয় কীৰ্তি 'বংগদৰ্শন'। সেই দিনলোকত ইংৰাজী শিক্ষাৰে শিক্ষিত বাঙালী ব্যক্তিসকলৰ কাৰো বাংলা ভাষাত আলোচনী প্ৰকাশৰ উদ্যম নাছিল। তেনে এক দুৰ্য্যোৰ পৰিবেশত 'বংগল চিভিল ছাৰ্ভিচ'ৰ অফিচৰ বাবু বংকিমচন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ে এক বিপ্লৱৰ সূচনা কৰি ১৮৭২ চনত কলকাতাৰ 'ভৱানীপুৰ' প্ৰেছৰ পৰা 'বংগদৰ্শন' আলোচনীখন সম্পাদনা কৰি উলিয়ালে। বংকিমৰ নিজৰ সামাজিক চেতনাবোধ, সাহিত্যদৰ্শন, স্বদেশীকতাবোধ আৰু ভাষাতত্ত্ববোধৰ পূৰ্ণ স্বাক্ষৰ বহন কৰি আলোচনীখন প্ৰকাশ হৈছিল। ইংৰাজ চৰকাৰৰ অধীনস্থ এজন ভাৰতীয় বিষয়াই নিজৰ মাতৃভাষাৰ উৎকৰ্ষৰ বাবে এই আলোচনীখন সম্পাদনা কৰা কাৰ্য তেতিয়া আৰু এতিয়াও এক অসম্ভৱীয় ঘটনা হিচাপে চিহ্নিত হৈ ৰ'ল। ভৱানীপুৰৰ পৰা আলোচনীখন ছপা হোৱা প্ৰেক্ষটোকে এদিন বংকিমচন্দ্ৰই এই বৈঠকখানাৰ মজিয়ালৈ লৈ আহিল ১৮৭৬ চনত। মাজতে কিছু বছৰ আলোচনীখন বন্ধ হৈ থকাৰ মূৰত ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে 'বংগদৰ্শন' সম্পাদনা কৰিবলৈ দৰিলে।

এতিয়া বংকিম ভৱন গবেষণা কেন্দ্ৰৰ বাৰ্ষিক মূল্যবৎ হিচাপে এই কেন্দ্ৰৰ সম্বলক সত্যজিৎ চৌধুৰীৰ সম্পাদনাত 'বংগদৰ্শন' ধুনীয়া প্ৰিন্ট আৰু ৰাইটিংৰে প্ৰকাশ হৈ আছে।

২০০২ চনৰ জানুৱাৰী-জুন সংখ্যাটো হাতত লৈ মই ভাবি থাকিলো— আমাৰ ‘অৰুণোদয়’, ‘বাহী’, ‘জোনাৰী’ আদিৰ কথা। ১৮৭২-২০০২ৰ দীঘলীয়া যি ইতিহাস ‘বংগদৰ্শন’ৰ আছে, আমাৰ এই আলোচনীকেইখনৰো থাকিব নোৱাৰিলেহেঁতেননে?

বৰ্তমান পশ্চিমবংগ ৰাজ্য চৰকাৰৰ উচ্চশিক্ষা বিভাগে নিয়মিত এই গৱেষণা কেন্দ্ৰলৈ আৰ্থিক সাহায্য দি আছে। ভিক্টৰিয়া মেম’ৰিয়েল ট্ৰাষ্টৰ পৰাও এই কেন্দ্ৰই ধন পাইছে। সবকাৰে ক’লে— প্ৰসিদ্ধ চিত্ৰনিৰ্মাতা মৃণাল সেনেও ৰাজ্যসভাৰ সদস্য হিচাপে তেওঁৰ সাংসদ এলেকা উন্নয়ন শিতানৰ পৰা আৰ্থিক সাহায্য আগবঢ়াইছিল। ২০০০ চনত এই গৱেষণা কেন্দ্ৰৰ দায়িত্ব নিয়াৰ পাছত সবকাৰহঁতে ‘বংগদৰ্শন’ নতুনকৈ প্ৰকাশ আৰম্ভ কৰিছে। তাহানিৰ ঘৰটো আজিৰ ভৌগোলিক পৰিস্থিতিত যথেষ্টখিনি মেৰামতি কৰিবলগীয়া হোৱাত এই গৱেষণা কেন্দ্ৰ আৰু কাষৰ সৌ ‘বংকিম-ভৱন’ৰ আমূল পৰিবৰ্তন আৰু পৰিশোধনৰ কাম তেওঁলোকে কৰিবলৈ লৈছে। ফিলিপছ কোম্পানী আহি নতুনকৈ লাইটৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। বংকিম সঞ্জীৱহঁতে লিখা প্ৰায় চল্লিশ হেজাৰখন চিঠি গৌতম সবকাৰহঁতে Digital Computer ত সংৰক্ষণ কৰি থোৱাৰ ব্যৱস্থা লৈছে। তেওঁ মোক ‘বংকিম-ভৱন’ত ‘সঞ্জীৱ চন্দ্ৰ সভাগৃহ’টোৰ নিৰ্মাণকাৰ্যও তন্ন তন্নকৈ দেখুৱালে। যাদবপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্থপতিবিদ্যা বিভাগে গোটেই ‘বংকিম-ভৱন’টোৰ সংৰক্ষণৰ লক্ষ্যৰে পুনৰ্নিৰ্মাণ কাৰ্যৰ উদাৰক কৰিছে। কাষৰ যিখিনি মাটি খালী হৈ পৰি আছে, তাত এটা নতুনকৈ মিউজিয়াম সাজিব। তাত উত্তৰ ২৪-পৰগনা জিলাৰ বিখ্যাত লোকসকলৰ এটাকৈ গেলেৰী থাকিব— ই হ’ব বাংলা সাহিত্যৰ চৰ্চাকেন্দ্ৰ।

‘এই বৈঠকখানাৰ মজিয়াতে বংগ সাহিত্যৰ এটা যুগ পাৰ হৈছে। আপোনালোকে সেই যুগটোৰ কথা মনত ৰাখি ভৱিষ্যতে একো কৰাৰ কথা ভবা নাইনে ইয়াত?’ মোৰ প্ৰশ্নটো কেনেকুৱা আছিল ক’ব নোৱাৰো। কিন্তু গৌতম সবকাৰে তপৰাই মাতিলে— ‘প্ৰতি চতুৰ্থ দেওবাৰে বিয়লি ৫.৩০ বজাৰ পৰা ৬.৩০ বজালৈ আমি সেই যুগান্তকাৰী বৈঠকখানাৰ বৈঠকৰ স্মৃতিতেই বংগদৰ্শনৰ মজলিছ বহুৱাওঁ ইয়াত। ক’ত, কি আলোচনা হয় তাত!’

পুনৰ বে’লৰে ক্ৰিছ্টিঙৰ ওপৰৰ দলঙেৰে আহি থাকোঁতে ভাবি আহিছিলো— ১৮০৮ চনত নিৰ্মিত কলী জিলা দণ্ডাধীশৰ সেই বিশাল কাৰ্যালয়টোৰ কতবোৰ চৰকাৰী ফাইলত ধুনীয়া ধুনীয়া হাতৰ আখৰৰ মাজৰ কিছুমান আখৰ যেন একোটা গান হৈ গৈছিল এদিন— ‘সুজলাং সুফলাং... বন্দে মাতৰম...’ সেই মহান মন্ত্ৰ।

এতিয়াও মই অনুভৱ কৰোঁ— ‘বন্দে মাতৰম’ আছিল সঁচাকৈ এক অনুপম মন্ত্ৰ, যি মোক গংগাপাৰ জোড়াঘাটৰ সেই ভগ্নাৱশেষসমূহ দৃষ্টলৈ, কাটালগাঁৱৰ সেই বে’ল লাইনৰ সিপাৰৰ ঘৰটোলৈ উধাতু খাই আহিবলৈ প্ৰেৰণা যোগাইছিল।

চৈধ্যখন উপন্যাসৰ ৰচয়িতা বংকিমচন্দ্ৰ আছিল যেন নিজেই এক অনিৰ্বচনীয় মন্ত্ৰ— বন্দে মাতৰম!

১৪ |

স্মৃতিগ্রন্থৰ স্মৃতিগন্ধ

২০০৩ চনৰ ১৬ নবেম্বৰৰ পৰা ছদিনীয়া প্ৰগ্ৰেমেৰে ধুবুৰী জিলালৈ গৈছিলো চৰকাৰী কাম লৈ। থাকিছিলো মোৰ অন্যতম প্ৰিয় ঠাই গৌৰীপুৰত। এপ্ৰিকালচাৰ মাৰ্কেটিং বোৰ্ডৰ গে'ষ্ট হাউছত।

সুৰুঙা পালে পঢ়িম বুলি আগৰ দুটা সংখ্যা 'প্ৰান্তিক' লগত লৈ গৈছিলো। নিমাত-নিমাত গে'ষ্ট হাউছটো মোৰ বাবে উপযুক্ত ঠাই আছিল। কিন্তু মই সেই পৰিবেশত অলপকৈ পাই আছোঁ বুলি ভাবি মাৰ্কেটিং বোৰ্ডৰ কৰ্মচাৰী এজনে মোক পঢ়িবৰ বাবে এখন আলোচনী আনি দিলে।

গৌৰীপুৰত আগতেও আহিছোঁ, আহোঁও। কিন্তু ক'ব নোৱাৰো কিয়, প্ৰতিমা কৰুৱা পাতেৰ মূৰ্ত্যৰ পাছৰ পৰা ঠাইখনৰ প্ৰতি মোৰ হৃদয়ত মই এক অনা অনুভূতি অনুভৱ কৰিব খৰিছোঁ। মোৰ এই নতুন অনুভৱৰ ফলত মোৰ উপভৱ হৈছে — মই একেই ধৰণৰ আন এখন সবয়লগা চহৰ অভয়াপুৰীক বিছাই আক মিলাই চাবলৈ শিকিছোঁ গৌৰীপুৰ সৈতে।

ঠিক এনে এক পটভূমিত মোক পঢ়িবলৈ দিয়া সেই আলোচনীখন মোৰ বাবে এক অনা সংযোগ হৈ থিয় হ'ল। মই পাও মেলি গ'লো আলোচনীখন। আলোচনীখন আছিল গৌৰীপুৰৰ প্ৰতাপ চন্দ্ৰ উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ শতবাৰ্ষিকী স্মৃতিগ্ৰন্থ।

চমুকৈ বিদ্যালয়খনক সকলোৰে কয় 'পি চি ইন্সটিটিউট'। ময়ো সেই নামেৰেই জানি আছিলো। আচলতে সম্পূৰ্ণ নাম প্ৰতাপ চন্দ্ৰ উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়। তাহানিৰ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ এখন অন্যতম পুৰণি বিদ্যালয় এই প্ৰতাপ চন্দ্ৰ ইন্সটিটিউট। এই বিদ্যালয়খন স্থাপিত হৈছিল ১৮৯৯ চনৰ ২৫ এপ্ৰিল তাৰিখে। গৌৰীপুৰৰ জমিদাৰ ৰাজ বাহাদুৰ প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱাই তেখেতৰ পিতৃ স্বৰ্গীয় প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ সৌবৰ্ণত এই বিদ্যালয়খন প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল গৌৰীপুৰ চহৰৰ মাজ মজিয়াত।

এশ বছৰ সম্পূৰ্ণ হোৱা উপলক্ষে ২০০০ চনৰ ৯, ১০ আৰু ১১ এপ্ৰিল তাৰিখে বিদ্যালয়খনৰ শতবাৰ্ষিকী উৎসৱ পালন কৰা হৈছিল। সেই উৎসৱৰ সৈতে সংগতি ৰাখি ক্ষীৰ্ত্তীশ চন্দ্ৰ ৰায়ৰ দ্বাৰা সম্পাদনা কৰি প্ৰকাশ কৰা হৈছিল এই স্মৃতিগ্ৰন্থখন। মূল্য ষাঠি টকা।

এশ বছৰীয়া এই বিদ্যালয়খনৰ এক দীঘলীয়া ইতিহাস আছে যদিও চমুকৈ ক'ব পাৰি যে পশ্চিম অসমৰ এই শিক্ষানুষ্ঠানখন অন্তঃসৰ এক অঞ্চলৰ সামাজিক পৰিবৰ্তন সাধন কৰিব পৰাকৈ সুস্থ শিক্ষাদানৰ এক অনুষ্ঠান হিচাপে স্বীকৃত হৈছিল। এই বিদ্যালয়ত এসময়ত পঢ়িছিল কবি অম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী, প্ৰসিদ্ধ গল্পকাৰ বেবতী মোহন দত্ত চৌধুৰী (শীলভদ্ৰ), কবিশুৰ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ ব্যক্তিগত সচিব অমিয় কুমাৰ চক্ৰৱৰ্তী। আৰু বহু গুণী-জ্ঞানীজন। বিদ্বত চৌহদৰ এক পুৰণি অভিজাত্যপূৰ্ণ নিৰ্মাণশৈলীৰে এই বিদ্যালয়খনে আজিও গৌৰীপুৰৰ এক গৌৰৱময় ঐতিহ্যৰ নীৰৱ সাক্ষী হিচাপে গৌৰীপুৰবাসীৰ মানসত উজ্জলি আছে।

গদাধৰ নদীৰ পাৰৰ এই চহৰ গৌৰীপুৰ। আমাৰ লেখক শীলভদ্ৰৰ কল্পনাত এই চহৰ হ'ল 'মধুপুৰ'। লেখকগৰাকীৰ সাহিত্য অভাডেমী বঁটা পোৱা কিতাপ 'মধুপুৰ বহুদূৰ'ৰ সেই মধুপুৰেই হ'ল এই গৌৰীপুৰ। এই চহৰ প্ৰমথেশ-প্ৰকৃতিশ বৰুৱাৰ চহৰ। এই চহৰ 'হস্তীৰ ক্ষণ্য' প্ৰতিমা-পাৰ্বতী বৰুৱাৰ চহৰ। গদাধৰৰ সোঁতত বোৱা প্ৰতিখন নামৰ পৰা যেন ভাহি আহে সেই ভাটিয়ালী— 'তোমৰা গৈলৈ কি আসিবেন মোৰ মাজত বহু ৰে ...' লাওখোৱা বিলৰ মনোৰম সৌন্দৰ্যৰ কণিকা যেন বিয়পি পৰিছে পাৰৰ এই চহৰৰ গৌৰীপুৰত। কি আকৰ্ষণ, কি আৱেশ এই চহৰৰ! শেফখন নাও যেতিয়া চাপি ৰয় পাৰত, ৰাতি দুপৰত, লোড শ্বেডিঙত মমৰ পোহৰত যেতিয়া নদী পাৰৰ গৌৰীপুৰ পলিচ থানাৰ অ' চিয়ে কেছ ডায়েৰী লিখে, মোৰ ভাব হয়, তেওঁৰ সেই চৰকাৰী ডায়েৰীও চাগে' এক মোহনীয়া কবিতাৰ দৰে হয়গৈ— ঠিক যেন গৌৰীপুৰৰ দৰে!

স্মৃতিগ্ৰন্থখন ওপচি আছে এই চহৰ গৌৰীপুৰ আৰু গৌৰীপুৰৰ ইতিহাসৰ টুকুৰা-টুকুৰ অংশৰে। সাধাৰণতে বিদ্যালয়ৰ স্মৃতিগ্ৰন্থৰ পাতত থাকে বিদ্যালয়খনৰ পাৰ হৈ অহা অতীতৰ ইতিহাসৰ বৰ্ণনা। সেই বিদ্যালয়খনৰ যশ-খ্যাতি আৰু বিদ্যালয়খনৰ সৈতে জড়িত থকা বিভিন্নজনৰ সম্পৰ্কৰ এক নষ্ট্ৰলজিক দৃষ্টিৰে স্মৃতি ৰোমন্থন কৰা হয় সেই বৰ্ণনাসমূহত। তেনে এক আৱেশত এখন বিদ্যালয়ৰ স্মৃতিগ্ৰন্থখন পঢ়িবলৈ সঁচাকৈয়ে আগ্ৰহ জন্মে। মোৰ বিদ্যালয় নহ'লেও অন্য বহুজনৰ মৰমৰ বিদ্যালয় বুলিয়ে সেই স্মৃতিগ্ৰন্থখন পঢ়ি সেই বিদ্যালয়খনক জানিবলৈ, বিদ্যালয়খনক মিজৰে হৃদয়ত স্থাপন কৰিবলৈ মন যায়। সেই যে এবাৰ মই কোনোদিনে বিদ্যালয়খনত সোমাই নোপোৱা ভাবিনী চৌধুৰী ছোৱালী উচ্চতৰ

মাধ্যমিক বিদ্যালয়খনলৈ গৈছিলো, অধ্যক্ষগৰাকীক জনা ধৰি বিদ্যালয়খনৰ সোণালী জয়ন্তীৰ স্মৃতিগ্ৰন্থখন খুজি আনিছিলোঁগৈ।

শতবাৰ্ষিকীৰ এই বিদ্যালয়-স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ সূচীপত্ৰও আছে তিনিটা ভাষাৰ লেখা। অসমীয়া আৰু বাংলা— দুয়োটা ভাষাতেই শিক্ষাদান হয় বাবে এই দুয়োটা ভাষাৰেই লেখা-বিত্তিও হোৱাৰ উপৰি ইংৰাজী ভাষাৰো কেইটামান লেখা ইয়াত আছে। মই পঢ়া গুণীয়াজান উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ আলোচনী 'মঞ্জৰী'ত আছিল চাৰিটা ভাষাৰ লিখন— অসমীয়া, বাংলা, হিন্দী, ইংৰাজী।

মুঠ ৫১ টা লেখা সন্নিবিষ্ট পি চি ইলটিটিউটৰ শতবাৰ্ষিকী স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ পাতবোৰৰ বহু অংশ বিদ্যালয়খনৰ স্মৃতিৰে বিজড়িত হৈ আছে যদিও বহু স্বাভাৱিক কাৰণতেই জনা কেইবাখিলাও পাত উজলি আছে গৌৰীপুৰৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ কেইবাটাও ঐতিহাসিক যুগৰ স্বৰূপীয়া সাক্ষী প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বৰুৱা, প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱা, প্ৰমথেশ চন্দ্ৰ বৰুৱা, প্ৰকৃতিশ চন্দ্ৰ বৰুৱা, নীহাৰবালা বৰুৱা আৰু সৰোজবালা বৰুৱাৰ স্মৃতি ৰোমন্থনেৰে ভৰা লেখাৰে। কিন্তু, যিটো কথাই মোক বিশেষভাবে আকৃষ্ট কৰিছে, সেয়া হ'ল পশ্চিম অসমৰ এই গোৱালপাৰা-ধুবুৰী-গৌৰীপুৰৰ গৌৰৱোজ্জ্বল, কৰ্মময় সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ আধাৰত লিখা কেইবাটাও তত্ত্বগত লেখায়ে। বিশেষভাবে উল্লেখনীয় সেই প্ৰবন্ধকেইটা হ'ল— সেনী বা ৰাজবংশী নৃত্য-গীতৰ ঘৰাণা, গ্ৰাম্য নাট্য জগতত তথা কুশান গানত স্বৰ্গীয় জলিদাস কুশানীৰ অজিনৰ দান, অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ কুঁহিলা শিল্প, শীলভদ্ৰৰ গল্পৰ সোৱাদ, সংস্কৃত শিক্ষা প্ৰসাৰে গৌৰীপুৰেৰ অবদান ইত্যাদি।

ছদিনকৈ গৌৰীপুৰৰ সেই নিঃসংগ গেণ্ট হাউছটোত অকলে থাকি যোৱাৰ মোৰ মুখা উদ্দেশ্যটোৱেই আছিল গৌৰীপুৰক এইবাৰ উপলব্ধি কৰাৰ। আৰু মোক উৎসেলিত কৰি সূচীপত্ৰখনত আছিল এককভাবে গৌৰীপুৰ সম্পৰ্কত এইকেইটা নিবন্ধ— ধুবুৰী-গৌৰীপুৰৰ দুখৰীয়া স্মৃতি, বিহংগম দৃষ্টিত গৌৰীপুৰ, Socio-Economic Growth of legendary Gauripur, The people of Gauripur, A Socio-Economic Profile, A critic of Eco-Socio System of Gauripur ইত্যাদি।

এটা কথা মই উপলব্ধি কৰোঁ, অসমৰ মূল সংস্কৃতিৰ এক উল্লেখনীয় সংযোজন গোৱালপাৰীয়া লোক-সংস্কৃতি, যেন তথাপি প্ৰয়োজনীয় প্ৰচাৰলৈ অহা নাই। ক'বল্যত যেন কেনেবাকৈ কিছু আঁতৰত থাকি গৈছে প্ৰচাৰৰ পৰা এই বৰ্ণাজল। যেন গৌৰীপুৰ, যেন বিলাসীপাৰা, যেন ফকিৰাগ্ৰাম, যেন গোপালকণ্ঠ নামবোৰ, ইফল নামবোৰ, সফল উচ্চাৰিত নহয় অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ পাঠশালাত। হ'ব পাৰে, সৰুপথাৰৰ পৰা, ডুমডুমাব পৰা, জোনাইৰ পৰা বহু নিলগৰ এক ভৌগোলিক অৱস্থিতি হোৱা বাবেই পশ্চিম অসমৰ সেই ধুনীয়া ধুনীয়া নামবোৰৰ ঠাইবোৰ আমাৰ যেন চমকত সোমাইছে বহু কষ্ট কৰিবলগীয়া হৈছে। দোভাৰা, সাৰংগ, বাঁহী, ঢোল সৈ যদি প্ৰতিমা বৰুৱা অসমৰ সিহিঙে-দিপাঙে ঘূৰি নুফুলিলেহেঁতেন, গৌৰীপুৰ যেন বহুদূৰত থাকি গ'লহেঁতেন। শীলভদ্ৰৰ সেই 'মধুপুৰ-বন্ধু'ৰ দৰে।

শতবাৰ্ষিকীৰ স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ পাত লুটিয়াই লুটিয়াই মই এইবোৰ কথাৰে ভাবি আছিলো। তেনে এক প্ৰেক্ষাপটত গৌৰীপুৰ আৰু গৌৰীপুৰবাসীক সামৰি স্মৃতিগ্ৰন্থখনত সংযোগ হোৱা বিভিন্ন লেখাসমূহে সামগ্ৰিক অৰ্থত অসমৰ এই প্ৰান্তৰ বসময়, গন্ধময় এক বিস্তীৰ্ণ সংস্কৃতিৰ পৰিপূৰক আভাস দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। নিজৰ সংস্কৃতিপূৰ্ণ মনটোৰ প্ৰকাশ ঘটাই এই লেখাসমূহত গৌৰীপুৰক ভাল পোৱা আৰু গৌৰীপুৰীয়া বহুকেইজনে সুখপাঠ্য গৌৰীপুৰীয়া সংস্কৃতিৰ বৰ্ণনা কৰিছে। দীঘলীয়া এই লেখক-লেখিকাসকলৰ তালিকাৰ কেইগৰাকীমান হ'ল— শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহ, শীলভদ্ৰ, অনিৰুদ্ধ সিংহ চৌধুৰী, শুচিত্ৰতা ৰায়চৌধুৰী, কাছেমা খাভুন, পাৰ্বতী বৰুৱা, মনীন্দ্ৰনাথ ৰায়, নিখিলেশ বৰুৱা, ড° হৰেন্দ্ৰ নাথ দাস।

মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ ৰাজসভাৰ সুযোগ্য প্ৰশাসক কবীন্দ্ৰ পাত্ৰৰ পুত্ৰ কবিশেখৰ ১৬২০ খ্ৰীষ্টাব্দত বাদশাহ জাহাংগীৰৰ পৰা কোচহাজোৰ কাননগো পদৰ চনদ লাভ কৰি মোগল সম্ৰাটৰ পৰা 'ৰাজা' উপাধি পাইছিল। সেই সময়ছোৱাত গোৱালপাৰা জিলাৰ ৰাঙামাটি আছিল এই বংশৰ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী। কবিশেখৰ বংশৰেই প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বৰুৱা। ১৮৫০ খ্ৰীঃত তেওঁ সেই ৰাজধানী ৰাঙামাটিৰ পৰা আনি গৌৰীপুৰত স্থাপন কৰে। চিকাৰী প্ৰতাপ চন্দ্ৰই চিকাৰ কৰিবলৈ আহি এদিন এঠাইত ভেকুলী এটাই সাপ এডাল ভক্ষণ কৰা দৃশ্য দেখা পাই সেই স্থানত খ্ৰীষ্টী মহামায়াৰ মন্দিৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। আৰু দেৱী মহামায়াৰ নামেৰেই নিজৰ স্থানান্তৰিত ৰাজধানীখনৰ নাম 'গৌৰীপুৰ' ৰাখিলে।

ব্ৰিটিছে দিয়া 'স্বায় বাহাদুৰ' খিতাপ পৰিত্যাগ কৰা ৰজা প্ৰতাপ চন্দ্ৰই গৌৰীপুৰত এখন মাইনৰ স্কুল স্থাপন কৰে। ১৮৮০ খ্ৰীঃত তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত পত্নী ভৱানীপ্ৰিয়া গৌৰীপুৰৰ ৰাণী হয় আৰু ৰাজকাৰ্য পৰিচালনা কৰে। ৰজাৰ উত্তৰাধিকাৰী-শূন্য ৰাণীয়ে প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱাক পোষ্যপুত্ৰ কৰি তুলিলে।

প্ৰভাত চন্দ্ৰৰ আছিল এক বৰ্ণময় অতীত। ১৮৭৯ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰি পাছত তেওঁ কলিকতাত শিক্ষাগ্ৰহণ কৰিছিল। ভৱানীপ্ৰিয়াৰ মৃত্যুৰ পাছত ১৯০১ চনত তেওঁ গৌৰীপুৰৰ ৰজা হয়। প্ৰথম বুদ্ধিমত্তাৰ এইজন ৰজা শিক্ষা, ক্ৰীড়া, চিকাৰ আদি বিভিন্ন বিষয়ত বিশেষ পাবদৰ্শী আছিল। দলগোমা সত্ৰৰ বৈষ্ণৱ পৰিয়ালৰ অযোধ্যাকান্ত অধিকাৰীৰ কন্যা সৰোজবালাক প্ৰভাত চন্দ্ৰই ১৮৯৬ চনত বিয়া কৰে।

পৰৱৰ্তী কালত এই প্ৰভাত চন্দ্ৰ-সৰোজবালাৰ স্তন্যমধ্যা তিনিপুত্ৰ আৰু দুই কন্যাৰ জন্ম হয়— প্ৰমথেশ, প্ৰকৃতিশ, প্ৰণৱেশ আৰু নীহাৰবালা আৰু নীলিমা। কালক্ৰমত প্ৰকৃতিশৰ সেই দুই সুবিখ্যাত কন্যা প্ৰতিমা আৰু পাৰ্বতীৰ জন্ম হয়।

সেই গৌৰীপুৰৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ খুব চমুকৈ এয়া চমু বংশলতিকা।

পশ্চিম প্ৰান্তৰত শিক্ষা বিস্তাৰৰ বাবে ৰজা প্ৰতাপ চন্দ্ৰই স্থাপন কৰা সেই মাইনৰ স্কুলখন তেওঁৰ পুত্ৰ প্ৰভাত চন্দ্ৰই ১৮৯৯ খ্ৰীঃত হাইস্কুললৈ উন্নীত কৰে। আৰু এয়া মোৰ হাতত আছিল সেই স্কুলখনৰ শতবাৰ্ষিকীৰ স্মৃতিগ্ৰন্থখন।

স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ পাতে পাতে বিস্তৃত হৈ আছে গৌৰীপুৰ-গোৱালপাৰা-লি চি ইলটিউউচন বৰ্ণময় ইতিহাস। গৌৰীপুৰ আৰু তাৰ সমীপৱৰ্তী অঞ্চলসমূহৰ বৰ্ণনা সময়ে সময়ে অভ-

ত'ত পড়িবলৈ পোৱা গ'লৈও মই বিশ্বাস কৰোঁ, একক্লিতভাৱে এই ঐতিহ্যপূৰ্ণ অঞ্চলটোৰ বাস্তব চিত্ৰ এখন এই স্মৃতিগ্ৰন্থখনেহে আঁকি ৰাখিছে। লেখকসকলৰ পৰা লেখা সংগ্ৰহ কৰা আৰু লেখাৰ বাহিনী নিৰূপণ কৰা দুয়োটা কঠিন কামেই স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ সম্পাদক-সম্পাদকীকৃতও নিয়ামিক আৰু নিষ্ঠাৰে পালন কৰাৰ ফলত আমি পালো এক বেদেধা কৃষ্ণাঙ্গীৰ সকল লিপিবদ্ধ ৰূপ। বহু উল্লেখনীয় তথ্যৰে সমৃদ্ধ হৈ আছে এই স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ প্ৰতি; এয়া পাত।

অসমীয়া আলোচনী 'আবাহন'ৰ সম্পাদক ড° দীননাথ শৰ্মা গৌৰীপুৰৰ পি চি ইন্সটিটিউটৰ ছাত্ৰ আছিল। ৰাজ পৰিয়ালৰ সাহায্য আৰু পৃষ্ঠপোষকতাৰে আবহ আৰু জাগ্ৰিত-প্ৰসিদ্ধ হোৱা এই বিদ্যালয়খনৰ ইতিহাস প্ৰকৃতপক্ষে বিশেষ শতাধীৰ গোৱালপাৰা জিলাৰ শিক্ষাৰ ইতিহাস বুলি প্ৰাক্তন মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহই তেওঁৰ লেখাটোত মন্তব্য কৰিছে— 'ইমান ধনীয়া, ইমান কাৰুকাৰ্য কৰা আৰু ইমান বিৰাট কুল ভৱন (বিল্ডিং) মই কয়েই দেখিছোঁ। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা, বিশেষকৈ কামৰূপৰ পৰা বহুতো মেধাৱী ছাত্ৰই এই বিদ্যালয়ত পঢ়িবৰ কাৰণে গৌৰীপুৰলৈ গৈছিল।' নিজৰ প্ৰবন্ধটোত এই মন্তব্য শীলভৱন। এই বিদ্যালয়খনৰ 'হোটেলৰ ছাত্ৰবিলাক আবেলিপৰত গদাধৰ নৈৰ বুকুত বৈ থকা ডাঙৰ বেপাৰী নাওবিলাকৰ হৈত উঠি সাক্ষাৰ্য্য সেৱন কৰিছিল।' (বৰনীকান্ত শৰ্মা)। অধিকাৰীৰী ৰায়চৌধুৰীৰ সুযোগ্য কন্যা শুচিত্ৰতা ৰায়চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ লেখাটোত লিখিছে— 'এইখন বিদ্যালয়তে এদিন মোৰ পিড়মেৰে অলপ দিনৰ বাবে হ'লৈও শিক্ষা লাভ কৰিছিল। এইখন বিদ্যালয়ৰ পক্ষতে কোচবিহাৰত ফুটবল খেলিছিল। হয়তো এই বিদ্যালয়ৰে কাষেৰে বৈ যোৱা গদাধৰ নৈত সাঁতুৰিছিলো।' পি চি ইন্সটিটিউট সম্পৰ্কত প্ৰাক্তন ছাত্ৰী অনিলা চৌধুৰী (বৰুৱা)য়ে লিখিছে— 'প্ৰভাণ চন্দ্ৰ প্ৰতিষ্ঠান আছিল এটি তীৰ্থস্থান, এটি শিক্ষায়ত্ন। শনিবাৰে শনিবাৰে অৰ্ধচুটিৰ পাছত প্ৰতিষ্ঠানত সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান যেনে ভৰ্ষ, প্ৰবন্ধ পাঠ, বক্তৃতা আদি হৈছিল।' ১৯৭১ চনত এই বিদ্যালয়ৰ পৰা হাইস্কুল লিভিং চাৰ্টিফিকেট পৰীক্ষা দি পঞ্চম স্থান অধিকাৰ কৰা আবুল হুছেইন আহমেদ নামৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰজনে নিজৰ লেখাটোত লিখিছে— 'এশ বছৰ আগতে যেতিয়া অসমৰ অন্ধকাৰত আচ্ছন্ন আছিল, তেতিয়া কঠিনৰ লগতে প্ৰভাণ চন্দ্ৰ বিদ্যালয়ে শিক্ষাৰ জ্যোতি বিলাইছিল।' গৌৰীপুৰৰ জমিদাৰ প্ৰভাণ চন্দ্ৰই স্থাপন কৰা পি চি ইন্সটিটিউটে পঞ্চমতী কালত ওচৰ-পাঁজৰৰ অন্য বহুতো বজাৰক নিজ এলেকাডেমীত শিক্ষানুষ্ঠান স্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত উদগনি দিছিল। ইয়াৰ উদাহৰণ, মেহপাৰা জমিদাৰে স্থাপন কৰা লক্ষীপুৰ বিদ্যালয়, বিজনীৰ বজাই কৰা অভয়েশ্বৰী বিদ্যালয়, চাপৰৰ জমিদাৰে কৰা ইন্দ্ৰ নাৰায়ণ একাডেমী। পি চি ইন্সটিটিউটৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰী অনিলা শোৰাধীয়ে লিখিছে— 'আমাৰ দিনত বিদ্যালয়খনৰ এমুৰে চকীলাৰ নেফা, নাফনি, ৰোধনাহঁত আছিল। সিহঁতেও কুলখনক বৰ প্ৰজ্ঞা কৰিছিল আৰু ভাল পাইছিল।' একেদৰে, বিভাবিক এই বিদ্যালয়খনৰ অসমীয়া ভাষী ছাত্ৰসকলক ভাষাচৰ্চাৰ সুবিধা কৰি দিবৰ বাবে যি 'স্মৃতি সাধিনী' নামৰ সভাখনৰ সৃষ্টি কৰা হৈছিল, সেই সভাৰ পৰাই অসম সাহিত্য সভালৈ সদস্য বাহিনী কৰা হৈছিল।

শতাব্দীৰ গৌৰৱলত এনেদৰেই বিদ্যালয়খনৰ শুভাকাংক্ষী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে স্মৃতিগ্ৰন্থখনত

নিজৰ সৌৱৰণি যি ৰোমন্থন কৰিছে, তাৰ পৰাই জাতিত্ব হৈ পৰিছে যে এই বিদ্যালয়খন আছিল এক অতি উচ্চ শিক্ষানুষ্ঠান, যি সামগ্ৰিকভাৱে অসমৰ শিক্ষাজগতত নিজৰ অস্তিত্ব প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

আৰু গৌৰীপুৰ! গদাধৰৰ পাৰৰ গৌৰীপুৰ! স্মৃতিগ্ৰন্থখনত নিখিল সিংহই লিখা নিবন্ধটোত উল্লেখ আছে যে এই নদীখন গদাধৰ, হেনো পদ্মপুৰাণৰ গোদা নামৰ উপ-চৰিত্ৰ এটাৰ নামৰ সৈতে সংগতি ৰাখি সৃষ্টি হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত, গৌৰীপুৰৰ পৰা কিছু নিলগত পূব দিশত সেয়া চান্দোৰ ডিঙা পাহাৰ। এই গৌৰীপুৰত গঢ়ি উঠিছিল কোচ ৰাজ্যৰ সংস্কৃতি-কলাৰ কেন্দ্ৰ। কোচবিহাৰৰ কোচ ৰজাৰ উৎসাহৰ ভেটিতে প্ৰাচীন কামৰূপী সংস্কৃতি আৰু কোচ ৰাজ্যৰ কলা-সংস্কৃতিৰ বিকাশ ঘটিছিল এই গৌৰীপুৰত। বিনিময়ত গৌৰীপুৰৰ ৰজাবোৰ আগতে, ৰাঙামাটিৰ জমিদাৰ বুলচন্দ্ৰ বৰুৱাই মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ চক্ৰশালত প্ৰতিষ্ঠা কৰা ৰামৰায় কুটি ধামৰ বাবে ভেৰণ বিঘা মাটি দান কৰি বৈষ্ণৱী সংস্কৃতিৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল।

গৌৰীপুৰৰ সেই দিনবোৰ আছিল জমিদাৰী প্ৰথাৰ যুগ। সমগ্ৰ গোৱালপাৰা জিলাখন আছিল তেতিয়া সামন্ততান্ত্ৰিক জমিদাৰী ব্যৱস্থাৰ অধীনত। শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহই তেওঁৰ লেখাটোত স্পষ্টভাৱে মন্তব্য দিছে— 'গৌৰীপুৰ ৰাজ্যৰ জমিদাৰীত 'ঘূৰ্ণা' বিদ্ৰোহ হৈছিল। গৌৰীপুৰ ৰাজ্যৰ বিদ্যুৎসাহ আৰু বদান্যতাৰ সুযোগ আনে যিমান পাইছিল, প্ৰজাই সাধাৰণতে সিমান পোৱা নাছিল। অসমৰ ৰাজদৰবাৰত গৌৰীপুৰৰ ৰাজা সদস্য আছিল। ব্ৰিটিছৰাজৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছিল। ব্ৰিটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে বংগদেশত বিপ্লৱী দল গঠিত হৈছিল। সেই বিপ্লৱীসকলে গৌৰীপুৰত খোপনি পুতিছিল।'

উত্তৰ অসমৰ পঞ্চকষাট বা মধ্য অসমৰ ফুলগুৰিত যি কৃষক বিদ্ৰোহে ব্ৰিটিছ শাসনৰ ৰাজত্ব বৃদ্ধি আৰু আনুৰাগিক কাৰণবোৰত গা কৰি উঠিছিল, গৌৰীপুৰত গা কৰি উঠিছিল এই ঘূৰ্ণা বিদ্ৰোহে। মাক্ৰমপুৰ, ঔৰংগাবাদ, জামিৰা আৰু অলমগঞ্জৰ দৰে ঘূৰ্ণা আছিল এটা জমিদাৰী পৰগণা। দৰাচলতে, পোনপটীয়াকৈ এই বিদ্ৰোহ যদিও আছিল গৌৰীপুৰৰ জমিদাৰীৰ বিৰুদ্ধে, কিন্তু এই বিদ্ৰোহ ব্ৰিটিছ সাম্ৰাজ্যবাদৰ বিৰুদ্ধে বুলি নিশ্চিত কৰা হয়।

শিক্ষা-দীক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অনুপ্ৰসৰ এই অঞ্চলটোৰ সামগ্ৰিক কল্যাণৰ কথা চিন্তা কৰিয়েই ৰজা প্ৰতাপ চন্দ্ৰই সেই মাইনৰ স্কুলখন স্থাপন কৰিছিল। ১৮৩৪ খ্ৰীঃত ৰজাই তেওঁৰ মাতৃৰ নামত ৰাঙামাটিত তাৰিণীপ্ৰিয়া চতুষ্পাঠী টোল স্থাপন কৰি সংস্কৃত শিক্ষাৰ পাতনি মেলিছিল। অসমৰ উপৰি ওচৰ-পাঁজৰৰ ৰাজ্যসমূহৰ বহু ছাত্ৰক বিনামূলীয়াকৈ ধৰ্মা-খোৱাৰ সুবিধা দি ৰজাই শিক্ষা প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত উৎসাহ যোগাইছিল। ৰাজধানী গৌৰীপুৰলৈ স্থানান্তৰিত কৰোঁতে এই তাৰিণীপ্ৰিয়া চতুষ্পাঠী টোলো গৌৰীপুৰলৈ উঠি আহিল। অসমত সহস্ৰঅভিনয়ৰ প্ৰবৰ্তনকাৰী ব্ৰজনাথ শৰ্মা এই টোলৰেই এজন ছাত্ৰ আছিল। সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত গৌৰীপুৰে যে উল্লেখনীয় ভূমিকা পালন কৰিছিল তাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায় স্মৃতিগ্ৰন্থখনত। সেইমতে ১৯২৯ খ্ৰীষ্টাব্দত ৰায়বাহাদুৰ নলিনী দত্তৰাৱৰ সভাপতিত্বত অসম সংস্কৃত সমিতিৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক অধিবেশনখন গৌৰীপুৰত অনুষ্ঠিত হৈছিল। ১৯৯১ চনত সেই

তাকিৰীপ্ৰিয়া চতুষ্পাঠীত বাজেৰ্খৰ তৰ্কতীৰ্থৰ সভাপতিত্বত অসম সংস্কৃত সমিতিৰ ৩৭তম অধিবেশনখন অনুষ্ঠিত হৈছিল। সংস্কৃত ব্যাকৰণ, কাব্য, ন্যায়, মীমাংসা, শ্বুতি, সাংখ্য, বেদান্ত, অলংকাৰ আদিৰ চৰ্চা হৈছিল এই ৰাজ পৰিয়াল স্থাপিত তাকিৰীপ্ৰিয়া চতুষ্পাঠিত। এই সমূহ খবৰ শ্বুতিপ্ৰহুখনৰ।

লোকগীত, লোকনৃত্যৰ অপূৰ্ব সম্ভাৰেৰে গৌৰীপুৰে অসমৰ কলা-সংস্কৃতি প্ৰতি জবাব দিছে সেয়া আজি আৰু কাৰো অজ্ঞাত হৈ থকা নাই। এই অমূল্য সম্পদৰাজি নিঃসন্দেহে বহন কৰি গৌৰীপুৰ অসমৰ সাংস্কৃতিক জগতত এক অতি উচ্চ আসনত উপবিষ্ট হৈ আছে। অতীজৰে পৰা চলি অহা সেই গৌৰীপুৰীয়া মানুহৰ জীৱন কাহিনী, জিলাৰী বন্ধবন্ধুৰী গাৰোবানৰ জীৱন-ব্যাখ্যাৰ বৰ্ণনা এই শ্বুতিপ্ৰহুখনে সোঁৱৰাই দিছে। শ্বুতিপ্ৰহুখনৰ এটা অতি উল্লেখনীয় তথ্যসমৃদ্ধ নিবন্ধ 'দেশী বা ৰাজবংশী নৃত্যগীতৰ বৰ্ণনা' নিঃসন্দেহে গৌৰীপুৰ আৰু এই অঞ্চলটোৰ বিখ্যাত লোকনৃত্যৰ প্ৰচলনৰ সুবিন্যাস প্ৰকাশ। এই নৃত্যগীত গোবালপাৰা জিলাৰ এক সুকীয়া সম্পদ আছিল। পঞ্চপুৰাণ, কাতিপুজাৰ নৃত্যগীত, চণ্ডীনাচ, বৰ্ণপুজাৰ নৃত্যগীত, সোণাৰায় ভাৰীগান, দোতাৰাৰ পালকৰী নৃত্যগীত আদি আছিল অতি উল্লেখনীয় লোকনৃত্য। এইসমূহ নৃত্য আছিল 'আবেগ উদ্বেলিত—মুক্ত'। একেদৰেই শ্বুতিপ্ৰহুখনত সমিতিটো আছে গোবালপাৰা জিলাত প্ৰচলিত সেই সুবিন্যাসত কুশানগান আৰু সেই গানৰ প্ৰসিদ্ধ শিল্পী কালিদাস কুশানীৰ বিষয়ে লিখা মনোহৰ প্ৰবন্ধটো। বৰ কৰ্মকৈ প্ৰচাৰ হৈছে কুশান গান সন্দৰ্ভত; অথচ এই গানৰ আছিল দীক্ষলীয়া বৰ্ণময় ইতিহাস। সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজৰ আনন্দ-বিনোদনৰ সম্পদ হিচাপে পোন্ধৰ-বিশজনীয়া এটা দল গীত-বাদ্যসহ কামায়ণৰ আখ্যানসমূহ গাই ফুৰিছিল এই কুশান গানৰ জৰিয়তে। প্ৰচলিত আছে যে মহাকবি বাৰীজিয়ে এই গীত ৰচনা কৰি লব-কুশৰ হতুৱাই গোৱাই অৰোধ্যাৰ ৰাজসভাত ৰজা ৰামচন্দ্ৰক বিমুগ্ধ কৰিছিল। লব-কুশই গোৱা বাবেই এই ৰামায়ণী গীতৰ নাম 'কুশান গান'। কালিদাস ৰায় নামৰ এজন সাধাৰণ ব্যক্তিয়ে এসময়ত এক অসাধাৰণ কৃতিত্ব দেখুৱাই এই অঞ্চলসমূহত দল বান্ধি কুশান গান গাই ফুৰিছিল। সৰ্বসাধাৰণৰ বাবে তেওঁ হৈ পৰিল কালিদাস কুশানী। এই প্ৰবন্ধটোত লেখকে কুশান গানৰ উপৰি সেই অঞ্চলত প্ৰচলিত পালাগান, দোতাৰাৰ গান, মাৰাইৰ গান আদি বিভিন্ন গানৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিছে। প্ৰবন্ধটো পঢ়ি থাকোঁতে ভাব হয়—ক'ত সোমাই আছে বাক এইবোৰ গান এতিয়া! ক'বাত কোনোবা এজনক পোতা যাব নে লগ, বাক সুধিলে ক'ব—তেওঁ কালিদাস কুশানীৰ কুশান গানৰ দলত কবজাল বজাইছিল, হাবমনিয়াম বজাইছিল, ঢুকৰীৰ ডুম্ৰিকাত নাচিছিল।

কুঁহিলা শিল্প আছিল অবিভক্ত গোবালপাৰা জিলাৰ এক ব্যাপ্তিপূৰ্ণ শিল্প। গোবালপাৰীয়া লোককলাৰ হস্তশিল্পৰ প্ৰখ্যাত চানেকী এই কুঁহিলা শিল্প। এই অঞ্চলটোৰ বাবে এই শিল্প অসমৰ আন ঠাইত পাবলৈ নাই। গৌৰীপুৰ, গোলোকগঞ্জ আদি অঞ্চল এই শিল্পৰ কেন্দ্ৰবিন্দু। জলাহ অঞ্চলত গজা কুঁহিলা কাটি আনি, শুকুৱাই, বগা অথচো আঠাৰে জোলা লগাই বিভিন্ন কুটীৰ শিল্পজাত সামগ্ৰী তৈয়াৰ কৰা হয়। দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তি, কুল (কাহিকৈ কামকুল), পত-পকী, নৃত্যৰ মূৰা পট আদি ইমান সুন্দৰকৈ সৃষ্টি কৰা হয় যে সেইবোৰ এক উল্লেখনীয়

শিক্ষাজাত সামগ্ৰী হিচাপে স্বীকৃতি পাইছে। পূজা-পাৰ্বণ, নৃত্য-গীত আদি বিভিন্ন অনুষ্ঠানত কুঁহিলাৰে বনোৱা বিভিন্ন সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ হয়। ৰজা প্ৰভাত চন্দ্ৰৰ জীয়ৰী নীলিমা বৰুৱা আছিল গৌৰীপুৰৰ এগৰাকী প্ৰসিদ্ধ কুঁহিলা শিল্পী। বিদেশতো তেওঁৰ নিৰ্মিত কুঁহিলা শিল্প-সামগ্ৰীয়ে প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছিল। শ্ব্ৰুতিগ্ৰন্থখনত কুঁহিলা শিল্প আৰু এই শিল্পৰ শিল্পী নীলিমা বৰুৱাৰ সম্পৰ্ভত লিখা দুটা প্ৰবন্ধ আছে। শ্ব্ৰুতিগ্ৰন্থখন নপঢ়া হ'লে মই নাজানিলোহেঁতেন যে কুঁহিলা আছিল ইন্দ্ৰৰ ৰাজসভাৰ এগৰাকী নৰ্তকী।

শ্ব্ৰুতিগ্ৰন্থখনৰ এক অতি উল্লেখনীয় দিশ আছিল, পশ্চিম অসমৰ এই অঞ্চলটোৰ কেইগৰাকীমান প্ৰসিদ্ধ ব্যক্তিৰ সম্পৰ্ভত লিখা কেইটামান নিবন্ধ। গৌৰীপুৰৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ প্ৰতাপ চন্দ্ৰ-প্ৰভাত চন্দ্ৰৰ উপৰি আছে প্ৰমথেশ চন্দ্ৰ, প্ৰকৃতিশ চন্দ্ৰ, সৰোজবালা, নীহাৰবালা আৰু নীলিমা বৰুৱাৰ কৃতী সম্পৰ্কত কেইটামান প্ৰবন্ধ। তদুপৰি চিত্তবৰ্জ্জন চক্ৰৱৰ্তী, কৃষ্ণানন্দ দেৱ, প্ৰমথ নাথ চক্ৰৱৰ্তী, অমিয় চক্ৰৱৰ্তী আদিৰ বিষয়ে লিখা প্ৰবন্ধকেইটাই নিঃসন্দেহে শ্ব্ৰুতিগ্ৰন্থখনৰ জেউতি চৰাইছে। শিক্ষা আৰু সামাজিক উৎকৰ্ষতাত পিছ পৰি ৰোৱা এই অঞ্চলটোত আৰু ঘাইকৈ গৌৰীপুৰত এই ব্যক্তিকেইগৰাকী যেন আছিল একোটি ধ্বংসৰতা। চিত্তবৰ্জ্জন চক্ৰৱৰ্তী নামৰ গৌৰীপুৰৰ প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকগৰাকীৰ আছিল অগাধ পাণ্ডিত্য। তেওঁ শংকৰ-মাধৱৰ পৰা মিৰ্জা গালিৰ-ৰবীন্দ্ৰনাথলৈকে, ইফালে ডক্টয়েভস্কি-শোইন্সলীয়েবৰ পৰা বাটাণ্ড বাছেললৈকে আৰু নজৰুল-প্ৰেমচন্দ্ৰ-মোপান্ধ-সূকান্ত-ইলিয়ট, সকলো বিষয়ে সলসলীয়াকৈ ভাষণ দিব পাৰিছিল। আনহাতে কৃষ্ণানন্দ দেৱ আছিল বিদ্যালয়খনৰ এজন ছাত্ৰ। হিন্দু, ইছলাম, খ্ৰীষ্টান, শিখ, সকলোকেইটি ভাষাৰ ধৰ্মপুথিৰ নিখুঁত ব্যাখ্যা দিব জনা এই ব্যক্তিগৰাকী দহ বছৰ কাল অসমৰ বিধানসভাৰ সদস্যও আছিল; কিন্তু প্ৰকৃত ধৰ্মৰ উপযুক্ত শিক্ষা পোৱা এই কৃষ্ণানন্দ দেৱ খ্যাতিমান হৈ ৰ'ল শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ আৰু পৰমহংসৰ ধৰ্মীয় প্ৰভাৱেৰে সমগ্ৰ গৌৰীপুৰ আৰু অসমৰ বিভিন্ন সত্ৰত তেওঁৰ বাগ্মীতা আৰু ধৰ্মভাৱৰ অবদানেৰে। আৰু এখেত প্ৰমথনাথ চক্ৰৱৰ্তী। প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বিদ্যালয়ৰ এই ছাত্ৰজন আছিল কিছুদিন প্ৰমথেশ বৰুৱাৰ গৃহ শিক্ষক। ধুবুৰীত তেওঁ ওকালতি কৰিছিল। তেৱেঁই ১৯১৪ চনত পঞ্চম অসমীয়া ভাষাত ধুবুৰীৰ আদালতত 'অসম চিভিল মেনুৱেল'ৰ যুক্তিত আৰ্জি লিখি চিক্কাদাৰক প্ৰদান কৰিছিল। গোৱালপাৰা জিলাক বংগদেশৰ সৈতে চামিলকৰণৰ এক প্ৰচেষ্টাক তীব্ৰভাৱে বাধা প্ৰদান কৰি তেওঁ জনমানসত 'সীমান্ত প্ৰহৰী' নামেৰে স্বীকৃত হৈছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ সৈতে অতি ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত থকা চক্ৰৱৰ্তীৰ যত্নতেই ১৯২৩ চনত ধুবুৰীৰ সভাৰ শাখা প্ৰতিষ্ঠা হয় আৰু ১৯২৬ আৰু ১৯৫৬ চনত সভাৰ অধিবেশন অনুষ্ঠিত হয়। এইজন অমিয় চক্ৰৱৰ্তী। কাব্য সাধনাত যশস্যা লাভ কৰা এইজন চক্ৰৱৰ্তী প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ আছিল। ইংৰাজী সাহিত্যৰ খ্যাতিমান ছাত্ৰগৰাকী ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ মধুৰ সান্নিধ্যত মৰীয়াত হৈছিল। ছবছৰ কাল আছিল তেওঁ ৰবীন্দ্ৰনাথৰ সাহিত্য সচিব। শান্তি নিকেতনৰ পৰা অল্পক'উলৈকে নিৰৱচ্ছিন্ন যাত্ৰা আছিল এইজন অমিয় চক্ৰৱৰ্তীৰ কৰ্মময় জীৱনৰ।

প্ৰভাত চন্দ্ৰৰ চাৰিজন পুত্ৰ-কন্যাৰ কৃতিত্ব শ্ব্ৰুতিগ্ৰন্থখনৰ পাতত বিৱৰ্ণি আছে। নীলিমাৰ

সেই কুহিলা শিল্পৰ বিপৰীতে তেওঁৰ ভয়ী নীহাৰিকাবালাই হাত দিছিল স্থানীয় মাত-কথাৰে সাহিত্য ৰচনাত। নৃত্য-গীত সকলোতে পাৰদৰ্শিতা দেখুওৱা নীহাৰিকাবালাৰ উদ্যোগতে দেউতাকে স্থাপন কৰা পি চি ইন্সটিটিউটত ১৯৪১ চনত প্ৰথম ছোৱালীয়ে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰাৰ সুযোগ পাইছিল। আৰু নীহাৰিকাবালাৰ সেই দুই সুপ্ৰসিদ্ধ ভাণ্ড প্ৰমথেশ-প্ৰকৃতিশৰ বাহু লিখাৰে গৌৰীপুৰেই সম্পূৰ্ণ নহয়! ভাৰতীয় চলচ্চিত্ৰত 'ফ্ৰেঙ্কবেক' পছন্দ প্ৰবৰ্তন কৰা 'সেবনন্দন' দৰে সেই সুকোমল চৰিত্ৰত অভিনয় কৰা প্ৰমথেশ আছিল এজন নিপুণ চিকাৰী আৰু দক্ষ টেনিছ খেলোৱাৰ। প্ৰেচিডেণ্টী কলেজৰ পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ অনাৰ্ছ গ্ৰেজুৱেট এই ছাত্ৰজন যেন পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ আলোকৰূপা বিচাৰি বিচাৰিয়ে কলিকতাৰ ইণ্ডিয়ান আলোক-বৰ্ণাত নিৰ্মাণ কৰিলে এখনৰ পিছত এখনকৈ চলচ্চিত্ৰ— সফল চলচ্চিত্ৰ। আৰু প্ৰকৃতিশ চম্ভই। তেওঁক কি বুলি পৰিচয় দিম? প্ৰকৃতিবিদ, চিকাৰী নে প্ৰতিমা-পাৰ্বতীৰ পিতৃ? হয়তো দুয়োটাই তেওঁৰ বাবে উপযুক্ত পৰিচয়। কন্যা দৃষ্টিৰেই প্ৰকৃতিশ চম্ভক (লালজী) চাওঁচোন। পাৰ্বতী বৰুৱাই দেউতাকৰ বিষয়ে লিখা প্ৰবন্ধটোত লিখিছে— 'লালজীৰ নিচিনা প্ৰকৃত কা-অফেল'-মিক আজিৰ বিশ্বত বিৰল। অভিজ্ঞতাৰ ব্যাপ্তি আৰু প্ৰাচুৰ্যত, বিশেষকৈ হাতীৰ বিষয়ত তেওঁ নমস।' দহ বছৰ বয়সত প্ৰথম নাহৰকটুকী বাঘ এজনী মৰা প্ৰকৃতিশ চম্ভই তেওঁৰ প্ৰিয় 'প্ৰতাপসিং' নামৰ হাতীটোৰ বেমাৰ হওঁতে নিজৰ বুকুৰ তেজ দি মহামায়াৰ পূজা কৰিছিল। যৌৱনতে মৃত্যু হোৱা এই হাতীটোৰ পিতৃদান কৰিছিল প্ৰকৃতিশ চম্ভই গতাত। নিজেই প্ৰসিদ্ধ হাতী চিকাৰী পাৰ্বতী বৰুৱাই সেই নিবন্ধটোত প্ৰকৃতিপ্ৰেমী পিতৃ প্ৰকৃতিশৰ চিকাৰী জীৱনৰ আৰু বহু মূল্যবান, বাহুৰুৱাৰীয়া ঘটনাবাজি লিপিবদ্ধ কৰিছে।

'মধুপুৰ বহুদূৰ' হ'লেও গৌৰীপুৰে শীলভদ্ৰক আজিও পাহৰা নাই। স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ কেইবাটাও লেখাত শীলভদ্ৰক গৌৰীপুৰবাসীয়ে জ্ঞানৰে সুবৰিছে। তেওঁৰ গল্পৰ বিষয়ে এটা প্ৰবন্ধই ('শীলভদ্ৰৰ গল্পৰ সোৱাদ') প্ৰকাশ কৰিছে স্মৃতিগ্ৰন্থখনত।

ছদিনীয়া কাম সামৰি গৌৰীপুৰ এৰাৰ সময়ত মাৰ্কেটিং বোৰ্ডৰ কৰ্মচাৰীগৰাকীৰ পৰা মই স্মৃতিগ্ৰন্থখন খুজি আনিছিলো এটা কপি। সেই যে অসমৰ চুকে-কোণে কিছুমান বিদ্যালয়ে এশ বছৰ পূৰণ কৰিছে যোৱা কেইটামান বছৰত, সেইবোৰৰ প্ৰতিখনৰেই স্মৃতিগ্ৰন্থখনত হয়তো আছে নিজৰ বিদ্যালয়খনৰ এশ বছৰীয়া বুৰঞ্জীৰ উপৰি অঞ্চলটোৰ এশতকৈও বেছি বছৰীয়া বুৰঞ্জীৰ ইতিহাস। মই পঢ়িবলৈ পোৱা নাই বাবে ক'ব নোৱাৰিলো সেই স্মৃতিগ্ৰন্থবিলাকৰ কথা। কিন্তু গৌৰীপুৰৰ এই বিদ্যালয়খনৰ এই স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ সুবাসৰ গন্ধ মই লৈ আহিছোঁ লগতে, গদ্যধৰৰ পাৰে পাৰে গৌৰীপুৰ এৰি আহোঁতে।

১৫।

উদয়

‘প্ৰান্তিক’ৰ পাতত ধাৰাবাহিকভাৱে প্ৰকাশ হৈ আছে ড° লক্ষ্মীনন্দন বৰাৰ আত্মকথা ‘কাল-বলুকাত খোজ’। আলোচনীখনৰ ২০০৭ চনৰ ১-১৫ অক্টোবৰ সংখ্যাটোত এইলানি লেখাত এঠাইত ড° বৰাই লিখিছিল তেওঁৰ নগাঁও চৰকাৰী হাইস্কুলত নৱম আৰু দশম শ্ৰেণীত পঢ়া সহপাঠী ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ বিষয়ে এইদৰে— ‘ভবেনে নিয়মিতভাৱে পঢ়া-শুনা কৰা নাছিল। অন্যান্য বহুত কামত সি ব্যস্ত আছিল। ... ভবেনৰ উদ্যোগতে নগাঁও চৰকাৰী হাইস্কুলৰ ছাত্ৰৰ দ্বাৰা ‘উদয়’ নামৰ আলোচনীখন প্ৰথম প্ৰকাশ হৈছিল। তাত ভবেনৰ ‘পথ নিকপণ’ নামৰ গল্প এটা প্ৰকাশ পাইছিল। ... গুৱাহাটীতে ভবেনে মোক ফোন কৰি জনালে যে ‘উদয়’-এ ২০০১ চনত ৫০ বছৰ পূৰ্ণ কৰিলে।’ আৰু তাৰ পাছতেই মোৰ মনলৈ অহা চিন্তাটো হ’ল— ২০০১ চনত ৫০ বছৰ পূৰ্ণ হোৱা ‘উদয়’ৰ যি বিশেষ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটো প্ৰকাশ হৈছে, সেই সংখ্যাটো সংগ্ৰহ কৰাৰ বাবে মই কষ্ট কৰা উচিত। সমবায় বিভাগৰ নগাঁওৰ বিষয়া কপৰঞ্জন দাসে অশেষ কষ্ট কৰি মোক ‘উদয়’ৰ সেই সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটো গোটেই-মেলি আনি দিছিল।

‘উদয়’ হাতত লৈ মই হতবাক হৈ বৈছিলো। বেটুপাতত অঁকা আছে এক বঙা উদিত সূৰ্য, তাৰ তলত নগাঁও চৰকাৰী উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ এটা অংশৰ ফটো এখন আৰু

তাৰ ভলত দুটা নাম— বাওঁফালে কৃষ্ণমোহন ভূঞা আৰু সোঁফালে ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া। ড° শইকীয়াৰ নামৰ ঠিক ওপৰতে লিখা আছে দুটা বন্ধ— মুখ্য সম্পাদক। অৰ্থাৎ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যা 'উদয়'ৰ মুখ্য সম্পাদক আছিল ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া। যি সময়ত ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া 'উদয়'ৰ মুখ্য সম্পাদক হৈছিল, সেই সময়ত প্ৰাক্তনকৈ ভিতৰ পৃষ্ঠাত তেখেতৰ নামটো অতি গৌৰৱেৰে 'প্ৰান্তিক'-এ প্ৰতিষ্ঠাপক মুখ 'জ' পাদক হিচাপে প্ৰকাশ কৰি আছে। মোৰ অনুভৱ হ'ল— এয়া এক অপূৰ্ব সংযোগ, এক সোণালী সংযোগ।

ওপৰে ওপৰে মই 'উদয়'ৰ পাতবিলাক লুটিয়াই যাবলৈ ধৰিলো। মোৰ প্ৰথম অৰু মুখ্য চিন্তাটো আছিল 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটো সম্পাদনা কৰিবৰ বাবে, মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব ল'বৰ বাবে ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ 'উদয়'লৈ আগমন কেনেকৈ হ'ল? ১৯৪৭ চনৰ জানুৱাৰী মাহত 'উদয়' প্ৰথম প্ৰকাশ পাইছিল এখন তিনিমহীয়া আলোচনী হিচাপে। সেই সংখ্যাৰ অসমীয়া বিভাগৰ ছাত্ৰ সম্পাদক আছিল ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া; আৰু ইংৰাজী বিভাগৰ প্ৰমোদ চন্দ্ৰ দাস। এই দুজন ছাত্ৰ সম্পাদকৰ বিশৰীতে শিক্ষক সম্পাদক 'মাজিল অসমীয়া' শাখাত শ্ৰী হৰিশ্চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য আৰু ইংৰাজী শাখাত বেঞ্জিভূটিন আহমেদ।

তিনিমহীয়া আলোচনী 'উদয়' ১৯৪৭ চনত পুনৰ প্ৰকাশ পালে— এপ্ৰিল মাহত দ্বিতীয় সংখ্যা, আগষ্ট মাহত তৃতীয় সংখ্যা আৰু নৱেম্বৰ মাহত চতুৰ্থ সংখ্যা হিচাপে। প্ৰথম বছৰৰ এই আটাইকেইটা সংখ্যাৰ দায়িত্ব এই ছাত্ৰ-শিক্ষক চাৰিজনৰে পালন কৰিছিল।

দ্বিতীয় বছৰৰ পৰা আৰু 'উদয়'ৰ ছাত্ৰ সম্পাদক নাই। ইংৰাজী আৰু অসমীয়া দুয়োটা বিভাগতেই শিক্ষকসকলেই সম্পাদক হৈ আলোচনীখন দীৰ্ঘকাল ধৰি প্ৰকাশ কৰি আছিল। ছাত্ৰ সম্পাদকৰ ঠাইত কেইজনমান ছাত্ৰ প্ৰতিনিধি লোৱা হৈছিল।

আৰম্ভণিৰে পৰা সপ্তম বছৰৰ ১৯৫৪ চনৰ আগষ্ট মাহলৈকে 'উদয়' তিনিমহীয়া আলোচনী হিচাপে ক্ৰমশঃ প্ৰকাশ পাই আছিল। সেই বছৰৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা 'উদয়' ১৯৬১ চনৰ চতুৰ্দশ বছৰ সংখ্যাটোলৈকে চাৰিমহীয়া হিচাপে প্ৰকাশ পাইছিল। ১৯৬২ চনত এটা বছৰ ছমহীয়া হিচাপে 'উদয়' প্ৰকাশ হৈছিল পঞ্চদশ বছৰ হিচাপে। ষষ্ঠদশ বছৰ 'উদয়' প্ৰকাশ নাপালে। ১৯৬৩ চনৰ পৰা পুনৰ 'উদয়' প্ৰকাশ পাইছে বছৰেকীয়া আলোচনী হিচাপে। আৰু দুটা বছৰ একেলগে মিলাই সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটো প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। সামগ্ৰিকভাৱে শিক্ষক-পৰিচালক আছিল এজনেই— কৃষ্ণমোহন ভূঞা। মুখ্য সম্পাদক আছিল ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া আৰু সহকাৰী সম্পাদক আছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ কতুৰাজ নাথ।

স্কুলীয়া দিনত নিজৰ স্কুলৰ আলোচনীখনৰ সম্পাদক থাকি পাছলৈ সাহিত্য ক্ষেত্ৰত বহু অৱদান দি যোৱা বহু ব্যক্তি নিশ্চয় ওলাব বা পাছলৈ সাহিত্য ক্ষেত্ৰৰ পৰা সম্পূৰ্ণ আঁতৰি যোৱা ব্যক্তিও বহু ওলাব। কিন্তু, মই নাজানো ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ দৰে আৰু কেনে সৌভাগ্যবান ছাত্ৰ আছে, যি নিজৰ বিদ্যালয়খনৰ ছাত্ৰ সম্পাদক থাকি বিদ্যালয় এৰি যোৱা পঞ্চদশ বছৰৰ পাছত পুনৰ আহি সেই বিদ্যালয়ৰ সেই আলোচনীখনকেই, তাকে

সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদক হিচাপে প্ৰকাশ কৰাৰ দায়িত্ব পাইছিল। সম্ভৱতঃ এই ঘটনা আজিও একক হৈয়ে আছে।

‘উদয়’ৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাত নগাঁও চৰকাৰী উচ্চতৰ মাধ্যমিক বালক বিদ্যালয়খনৰ অধ্যক্ষ শ্ৰী বিমল চন্দ্ৰ বৰাই ‘অধ্যক্ষৰ কাপৰ পৰা’ শিতানত লিখিছে যে ১৯৪৭ চনৰ জানুৱাৰী মাহত এসিকি মূল্যৰ, নগাঁৱৰ শেৱালি প্ৰেছত ‘কমল চন্দ্ৰ বৰা’ৰ দ্বাৰা মুদ্ৰিত তিনিমহীয়া আলোচনী ‘উদয়’ আছিল নগাঁও জিলাৰ প্ৰথম ছপা কৰা আলোচনী।

সপ্তমীক এদিন ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া নগাঁও গ্ৰন্থমেলালৈ বুলি আহি চাৰ্কিট হাউছত উঠিছিলহি। নগাঁও উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক গোটেৰ পৰা শ্ৰী কৃষ্ণমোহন ভূঞা, শ্ৰী বিমল চন্দ্ৰ বৰা আদিয়ে এক প্ৰস্তাব লৈ ড° শইকীয়াক লগ ধৰিবলৈ চাৰ্কিট হাউছ পালেগৈ। ড° শইকীয়াক তেখেতসকলে অনুৰোধ জনালে আগন্তুক সোণালী জয়ন্তী সংখ্যা প্ৰকাশৰ বাবে মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব ল’বলৈ।

মই নাজানো এনেকৈ কোন বিদ্যালয়ে নিজৰ এজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰক ইমান স্নেহ দিব পাৰে। মই নাজানো নিজৰ কিমানখিনি যোগ্যতা থাকিলে এজন ব্যক্তিয়ে পঞ্চাশ বছৰৰ পাছত নিজ বিদ্যালয়খনৰ আলোচনীখনৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব ল’ব পাৰে। শ্ৰী কৃষ্ণমোহন ভূঞা আৰু শ্ৰী বিমল চন্দ্ৰ বৰা মোৰ অপৰিচিত। তেখেতসকল দুয়ো মোৰ শিক্ষকে নাছিল। কিন্তু আজি ইমান বছৰৰ পাছত ইঠাং এনেদৰে ‘উদয়’ৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটো হাতত তুলি ল’বলৈ পায় ঠিক এই কথাটোৰ বাবেই এই অপৰিচিত শিক্ষক দুজনক মই মোৰ অন্তৰৰ অজস্ৰ প্ৰণিপাত জ্ঞাপন কৰিছোঁ। মই নাজানো, চাৰ্কিট হাউছৰ কোঠাত ড° শইকীয়াৰ মুখত সেই মুহূৰ্তত কি আভা বিৰিঙি উঠিছিল। সমুখৰ ধীৰে বৈ যোৱা কলঙৰ বুকুও চাইগৈ সেই মুহূৰ্তত উথলি উঠিছিল। মই নাজানো। ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই শিক্ষক দুজনৰ অনুৰোধটো পৰম সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিছিল। ‘প্ৰান্তিক’ৰ পাতত সুদীৰ্ঘ কাল লগ পাই থকা অসমৰ প্ৰতিজন পঢ়ুৱৈয়ে নিশ্চয় এই কথা অনুভৱ কৰিব যে প্ৰান্তিকৰ সেই মুখ্য সম্পাদকজনে অতি স্নেহেৰে তেওঁৰ একালৰ অতি মৰমৰ নগাঁও গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলৰ আলোচনী ‘উদয়’ৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিব।

ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই যি সময়ত ‘উদয়’ৰ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব ল’বলৈ প্ৰস্তাব পাইছিল, সেই সময়ত তেখেত দুৰাৰোগ্য কেঞ্চাৰ ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ নিজৰ মনটোৰে নিজৰ ৰোগৰ আৰু শৰীৰৰ চিকিৎসা কৰি আছিল। ৰোগ-অসুখে কোনোদিন টলাব নোৱৰা ড° শইকীয়াৰ বাবে সেই দিনটো আছিল এক বিস্ময়কৰ অভিজান আৰু অভিজ্ঞতা আহৰণৰ প্ৰস্তুতিপৰ্ব।

‘প্ৰান্তিক’ৰ দৰে এক পৰিষাপ্ত আলোচনীৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদকৰ দীঘলীয়া ইনিংছ এটা সফলতাবে সমাপ্ত কৰি উঠাৰ মুহূৰ্ততে ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই এইবাৰ ‘উদয়’ৰ পাততেই আৰম্ভ কৰিলে তেখেতৰ উদয়ৰ দ্বিতীয় ইনিংছ।

তেতিয়ালৈকে এখন ছপা কৰা আলোচনী প্ৰকাশ হোৱা নাই নগাঁৱত। বাঠি বছৰৰ আগৰ

কথা। সেই সময়ৰেই নগাঁও গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলৰ নৱম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই তেওঁৰ শ্ৰেণী-সহপাঠী প্ৰমোদ দাসক লগত লৈ প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰ প্ৰতিটো ছেকশ্যনলৈ গৈ 'উদয়'ৰ কাৰণে তিনি অনাকৈ পইচা দিবলৈ অনুৰোধ কৰি কুৰিছিল। এতিয়া কক বিদ্যালয়-মহাবিদ্যালয়ত নামভৰ্তিৰ সময়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা আলোচনীখনৰ প্ৰকাশৰ বাবে ফীজ লৈ লোৱা হয়। এই লৈ তৰ্ক-বিতৰ্ক হয়; আলোচনীৰ ফীজৰ হাব বেছি হৈছে বুলি আপত্তি কৰা হয়। আক মূৰকত দুবছৰৰ মূৰত আলোচনীখন প্ৰকাশ নহ'লৈ কিয় নহ'ল বুলি ফীজ দিয়াসকলেও মূৰ তুলি কোনো প্ৰশ্ন নকৰা হ'ল। বক্তৃত আছে, এনেকুৱা উদাহৰণ ডেন আছে।

প্ৰমোদ দাসৰ লগত তিনি জনা পইচা বুজি যুৰা ঘটনাটোৰ কথা 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তীৰ পাতত মুখা সম্পাদক ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই মধুৰ কৃতজ্ঞতাৰে সোঁতৰ কৰিছে। 'প্ৰান্তিক'ৰ পাত তন্ন তন্নকৈ পঢ়া প্ৰতিজনেই জানে নৱম শ্ৰেণীৰ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই নিজে কি আৰ্থিক যত্নশালত সেই দিনবোৰত ভুগিছিল। কি দাবিদাৰ বুজিলি কাকত লৈ এই ছাত্ৰজনৰ পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁক নগাঁও গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুললৈ পঠিয়াইছিল। মই নিশ্চয়কৈ বিশ্বাস কৰোঁ, এই তিনি জনা পইচা খোজাৰ প্ৰবৃত্তিটোৱে এই ছাত্ৰজনক পৰৱৰ্তী কালত প্ৰান্তিক সম্পাদনাৰ ক্ষেত্ৰত অতি শক্তিশালী মন এটা গঢ়ি তোলাতে সহায় কৰিছিল। প্ৰান্তিকৰ মূল্যবৃদ্ধি কৰিবৰ সময়ত যে গ্ৰাহকসকলৰ ওচৰত অতি বিনীতভাৱে ড° শইকীয়াই নিবেদন কৰে, সেয়া বোধকৰোঁ গৱৰ্ণমেণ্ট স্কুলৰ সেই তিনি জনা পইচাই তেখেতক শিকাইছিল।

'কাল-বলুকাতে খোজ'ত ড° লক্ষ্মীনন্দন বৰাই লিখাৰ দৰে ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ উদ্যোগত 'উদয়'ৰ প্ৰথম উদয় হৈছিল। এই কথাৰ আঁত ধৰি এই কথা ক'ব পাৰি যে ১৮৬৫ চনৰ ১৭ নৱেম্বৰ তাৰিখে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা এই নগাঁও গৱৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলখনৰ আলোচনীখন প্ৰকাশ হ'বলৈ ১৯৪৭ চনলৈ আশী বছৰৰো অধিক কাল অপেক্ষা কৰিবলগীয়া হৈছিল। হ'ব পাৰে এই আশী বছৰ কাল সেই বিদ্যালয়খন আৰু দেশখন ব্ৰিটিছৰ অধীনত আছিল, দেশ স্বাধীন হোৱা নাছিল। কিন্তু কেৱল পৰাধীনতাৰ গহীনা লৈয়েই সেই বিদ্যালয়খনৰ আলোচনীখন প্ৰকাশ হোৱা নাছিল বুলি বিশ্বাস কৰিব পৰা যায়নে? তিনি জনা, তিনি জনা বুজি বুজি হাইস্কুল এখনৰ ছাত্ৰই স্কুলখনৰ আলোচনীখন ছপা কৰি উলিয়াব লাগে আৰু সেইখনেই নগাঁওৰ প্ৰথমখন ছপা আলোচনী বুলি স্বীকৃতি বা মৰ্যাদা পাব পাৰে। নগাঁওৰ পৰাও প্ৰথমখন ছপা আলোচনী প্ৰকাশ হ'বলৈ দেশ স্বাধীন হোৱালৈ বাট চাব লাগিছিলনে?

কেনেকৈ পতিয়ন যাওঁ এই কথাৰ মই? দেশ স্বাধীন হোৱাৰ বৰ আগতেইচোন ব্ৰিটিছে দেশ পৰাধীন কৰি ৰখাৰ কালতো সুদূৰ কলিকতাৰ পৰা, তাত পঢ়িবলৈ যোৱা অসমীয়া ছাত্ৰবিলাকে অসমীয়া আলোচনী ছপা কৰি উলিয়াইছিল। কলিকতাত পাৰ্ৰাছিল, নগাঁওত কিয় নোৱাৰিছিল? 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তীৰ পাতবোৰ যিমানেই বহু লুটিয়াই লুটিয়াই গৈ আছে, যিমানেই মোক এই কথাবিলাক, এই প্ৰশ্নবিলাকে জুৰুৰি দি ধৰিছে। মোৰ সন্মোহ হয়, সেই তিনি টকা খোজাৰ প্ৰবৃত্তি আৰু বুজিটো যদি ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ নৱম শ্ৰেণীৰ মঙ্গলুটোত নুখুৰিয়ালেহেঁতেন, দেশ স্বাধীন হোৱাৰ কিমান বছৰৰ পাছলৈকে নগাঁও গৱৰ্ণমেণ্ট

হাইস্কুলে নিজৰ আলোচনীখন আৰু নগাঁৱে প্ৰথম ছপা আলোচনীখন দেখা পাবলৈ অপেক্ষা কৰি থাকিব লাগিলেহেঁতেন?

ক্লাছে ক্লাছে তিনি অনা পইচা খুজি ফুৰাৰ সেই ঘটনাটোক পৰৱৰ্তী কালত আমি চিৰদিন ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াতকৈও বেছিকৈ মনত ৰখা উচিত আছিল এইবাবেই যে এই ঘটনাটোৱে 'পথ নিকপণ' কৰিছিল এজন ছাত্ৰৰ, যি সুদীৰ্ঘ সময়ৰ পাছত আমাক 'প্ৰান্তিক' উপহাৰ দিবলৈ প্ৰেৰণা যোগাইছিল।

দীঘলীয়া সময় 'প্ৰান্তিক' চলোৱাৰ অপৰিসীম অভিজ্ঞতাৰ অন্ততহে ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ হাতত 'উদয়'ৰ 'সোণালী জয়ন্তী' সংখ্যাৰ পৰিচালক শ্ৰী কৃষ্ণমোহন ভূঞাই মুখ্য সম্পাদকক আলোচনীখনত প্ৰকাশৰ বাবে বিবেচনা আৰু সম্পাদনা কৰিবলৈ বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-শিক্ষকে ৰচনা কৰা সাহিত্য কৰ্মৰাজি বুলি দিছিল। মুখ্য সম্পাদকৰ মুখ্য চিন্তাত থকা বিষয়টো আছিল 'উদয়' 'প্ৰান্তিক' নহয় আৰু 'উদয়'ৰ এইটো প্ৰথম সংখ্যা নহয়, এইটো সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাহে। আৰু এতিয়া এই আলোচনীখন উলিয়াবৰ বাবে তেওঁ শ্ৰেণীয়ে শ্ৰেণীয়ে তিনি অনা পইচা বিচাৰি ফুৰিবও নালাগে। হয়, ড° শইকীয়াৰ 'সঁফুৰা'ৰ দৰে এখন শিশু মনস্তত্ত্বৰ আলোচনী সম্পাদনা কৰাৰো বিস্তৰ অভিজ্ঞতা আছে; আৰু আছে তেওঁৰ হিচাপত যে 'প্ৰান্তিক'ত শিশু শিতান নাথাকিলেও প্ৰান্তিক পঢ়া অজ্ঞত শিশু অসমৰ স্কুলে স্কুলে আছে।

এই সকলোৰে ওপৰত ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ হিচাপত অনুবৰতে আছিল যে তেখেত 'উদয়'ৰ প্ৰতিষ্ঠাপক ছাত্ৰ সম্পাদক আছিল। আৰু সেই ঐতিহ্যৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধাশীল হৈ তেখেতে সোণালী জয়ন্তীৰ সম্পাদকৰ দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ আগবাঢ়িছিল। তেখেতৰ বিচাৰত উঠা চিন্তাবোৰ আছিল এনেকুৱা— এইজন ছাত্ৰই কেৱল এখন কিতাপৰ পৰা কিছু কথা সংগ্ৰহ কৰি প্ৰবন্ধটো লিখিছে। এই কামটোলৈ তেওঁৰ নিজৰ বৰঙণি কিমান? এইগৰাকী শিক্ষকৰ লেখাটো 'উদয়'ৰ ফালৰ পৰা চালে বেছি জটিল হোৱা নাইনে? নাইবা আজিৰ দিনত এই লেখাটোত কিবা নতুনত্ব আছেনে?

আচলতে মই ভাবোঁ, এখন স্কুল আলোচনীৰ সম্পাদনাৰ ক্ষেত্ৰত সম্পাদকৰ প্ৰাথমিক দায়িত্বটোৱেই হৈছে এই প্ৰশ্নকেইটাৰ সমিধান উলিওৱাটো। প্ৰতিষ্ঠাপক সংখ্যাটোৱেই হওক বা সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাটোৱেই হওক, এই সমিধানকেইটা নিখুঁতভাৱে পোৱাৰ পাছতহে সম্পাদক এজনে যথাযোগ্য সন্মানেৰে আলোচনীখনৰ প্ৰবন্ধ-পাতিবোৰ সম্পাদনা কৰি প্ৰেছলৈ পঠিয়াব পৰা অৱস্থা এটা পায়।

এইখিনি কৰি উঠি ড° শইকীয়াই 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তীৰ সম্পাদনাৰ সময়ত যিটো বিষয়ত গুৰুত্ব দিছিল, সেয়া আছিল অসমীয়া ভাষাৰ আখৰ-জোঁটনি আৰু লিপ্যন্তৰ। তেখেতে স্বীকাৰ কৰিছে যে দীঘলীয়াকালীন সময় তেখেতে 'প্ৰান্তিক'ৰ সম্পাদনাৰ কামত জড়িত থাকোঁতে পূৰ্বে ভেওঁ কেইবাগৰাকী পণ্ডিতৰ অভিমত অনুসৰি যি এলানি সিদ্ধান্তৰ হাতপুথি প্ৰকাশ কৰিছিল, বিশ্ববিদ্যালয় স্তৰৰ বাবে অসমীয়া ভাষাত পাঠ্যপুথি প্ৰকাশ কৰাৰ দায়িত্বত থকা কালত, সেই পদ্ধতি আৰু স্বৰূপকে 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তী সম্পাদনাৰ

সময়তো গ্রহণ কৰিছিল। মোৰ হাতত 'উদয়'ৰ প্ৰত্যক্ষ সংখ্যাটো নাই, যিখনৰ প্ৰকাশন বাবে ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই জেৰীয়ে জেৰীয়ে তিনি জনাকৈ পইচা তুলি ফুৰিছিল। গতিকে মই নাজানো পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে উদয়ে কি আখৰ ভেটিটি আৰু লিপ্যন্তৰ ব্যৱস্থাৰ অধীনত শেৰালি প্ৰেছত ছপা আখৰলৈ নিজকে ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰিছিল। তেতিয়া মুখ্য সম্পাদক হৈ এই কথা 'উদয়'ৰ পাতত লিখি থৈ গৈছে যে বিশেষকৈ আলোচনী সম্পাদনাৰ লগত জড়িত থকা সকলো লোক যেন অসমীয়া ভাষাৰ আখৰ-ভেটিটি আৰু লিপ্যন্তৰৰ ক্ষেত্ৰত সচেতন হয় আৰু উদয়েও যেন এইক্ষেত্ৰত কিছুমান সিদ্ধান্ত মানি চলে।

অক্লান্ত শ্ৰমেৰে আজীৱন নিজকে তিলতিলকৈ গঢ়ি থকা ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই জীৱনৰ বিয়লি বেলাত অসমীয়া এক শৰীৰেৰে 'উদয়' সম্পাদনা কৰিবলৈ আহি কি আশা বুকুত বান্ধি লৈছিল? তেখেতে অতি সৰলভাৱে বাক্য কৰিছে তেখেতৰ মনৰ সেই আশা— 'কলমৰ জৰিয়তে কিবা এটা সুন্দৰ বস্তু সৃষ্টি কৰাৰ যাৰ প্ৰতিভা আছে, আগ্ৰহ আছে, সেই প্ৰতিভা আৰু আগ্ৰহক যেন উদয়ে স্নেহশীল, জ্ঞানী মাতৃকপে পালন-পালন কৰে।' উল্লেখ্যই মাথোঁ নহয়, শদিয়াৰ উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ আলোচনী, গোলকগঞ্জৰ বাৰ টিলাৰায় মহাবিদ্যালয়ৰ আলোচনী, কৰিমগঞ্জৰ কবীন্দ্ৰ সদন ছেবাৰী মহাবিদ্যালয়ৰ আলোচনী, প্ৰভেৰ্কেই যেন একোগৰাকী স্নেহশীলা জননী হোৱাৰ কঠোৰ সাধনাও ত্যাগৰ আৰু শক্তি আহৰণ কৰাৰ যোগ্যতা অৰ্জন কৰে। সৰ্বাংগসুন্দৰ, শুদ্ধ ছপাৰ এখন বিদ্যালয় আলোচনী নিয়মীয়াকৈ ছপাশালৰ পৰা বহুৰে বছৰে ওলাই আহিছে, সেই বাস্তৱতাকে কৰ্ত্তমান সময়ত চকুৰ সন্মুখত দেখাৰ আশা কৰাটো দুৰ্বিষয় হৈ পৰিছে। এই ভয় আশাই অশান্ত কৰে মন। যি শিক্ষানুষ্ঠানৰ নিয়মীয়াকৈ আলোচনী প্ৰকাশ নহয়, সেই শিক্ষানুষ্ঠানৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ প্ৰতি মোৰ নিজৰে অপাৰ কৰুণা হয়।

তথাপি মোৰ কৰুণাপ্ৰাপ্ত সেই সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতি মই ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ কথাখিনিকে এবাৰ গৌৰৱেৰে উচ্চাৰণ কৰিব বিচাৰিছোঁ। 'লেখক হিচাপে বা পাঠক হিচাপে স্কুলীয়া জীৱনতে 'উদয়'ৰ লগত স্থাপন কৰা সম্পৰ্কই যদি এজন ছাত্ৰৰ মনত সামান্যও সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক ৰং সানিব পাৰে, তেনেহ'লে পাছলৈ সেইকল ৰঙেই তেওঁৰ চৰিত্ৰ আদৰণীয় কৰি তুলিব পাৰে।'

সোণালী জয়ন্তী 'উদয়'ক এজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰই কি দিব পাৰে? সকলো প্ৰাক্তন ছাত্ৰইতো মুখ্য সম্পাদক হৈ সোণালী জয়ন্তী সংখ্যা সম্পাদনা কৰাৰ সুযোগ পাপায়। কিন্তু সকলো প্ৰাক্তন ছাত্ৰই বৰ্ত্তমানৰ ছাত্ৰসকলৰ বাবে সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক ৰং সানি দিব পাৰে। কেনেকৈ? তিনি জনা, তিনি জনা পইচা বিচাৰি জেৰীয়ে জেৰীয়ে ঘূৰি ঘূৰি? নহয়।

প্ৰতিজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰই নিজৰ বিদ্যালয়ত কৰ্ত্তমান হৈ থাকোঁতেই নিজৰ নিজৰ মনত সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক ৰং সনাৰ প্ৰস্তুতি চলাব পাৰে। সুদীৰ্ঘ পঞ্চাশটা বছৰ তেওঁলোকে এই ৰঙেৰে এক মনোময় স্বেচ্ছাৰ্জী উলিয়াব পাৰে। আৰু সোণালী জয়ন্তীৰ দোকমেৰ্কাৰিঙে সূৰীলৈ মুখ কৰি সেই স্বেচ্ছাক থিয় কৰাই থাব পাৰে। তাৰ লিখত তেওঁলোকে সূৰ্য প্ৰদাম

কৰিব পাৰে আৰু এক উদিত সূৰ্যক স্বাগতম জনাব পাৰে।

পঞ্চাশ বছৰৰ পাছত, সোণালী জয়ন্তী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব নোপোৱা প্ৰতিজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰই এবাৰ আহি নিজৰ স্কুলখনৰ সন্মুখত থিয় হৈ কোনেও নুশুনাকৈ এবাৰ মাথোঁ ক'ব পাৰে— 'কেনে আছা স্কুল?'

মুখ্য সম্পাদক ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ সৈতে সহকাৰী সম্পাদকৰ কাম কৰিছিল ঋতুৰাজ নাথ নামৰ এজন ছাত্ৰই। তেওঁ মোৰ অপৰিচিত। ইতিমধ্যে তেওঁ সেই স্কুলৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ হৈছেগৈ। হয়তো এদিন উদয়ৰ শতবাৰ্ষিকী সংখ্যাটো তেওঁৰ হাতত পৰিবগৈ। তেওঁ হয়তো শতবাৰ্ষিকী সংখ্যাৰ মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব নাপাবও পাৰে। তাৰ বাবে তেওঁৰ মনত কোনো খেদ নাথাকিব। কাৰণ, তেওঁ আজীৱন এই কথাকে স্মৰণ কৰি তেওঁৰ সন্মুখৰ পথ এনেকৈ ৰঙীণ কৰি ৰাখিব যে অতীতৰ এক উদিত সূৰ্যই তেওঁৰ সন্মুখত থিয় হৈ তেওঁক সুধিব— 'উদয়'ৰ সোণালী জয়ন্তীৰ বৌদ্ধিক আৰু সাংস্কৃতিক ৰং নহয়নে এয়া?

নাআনো, ক'ত কেতিয়া কেনেকৈ মই ঋতুৰাজ নাথক লগ পাম? মোৰ তেওঁক এটা কথা সুধিবৰ বৰ মন গৈ আছে— ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া ছাৰৰ লগত কাম কৰাৰ তোমাৰ কেনে অভিজ্ঞতা হ'ল?

উদয় ছোৱা সূৰ্যৰ দৰে সেই অপৰিচিত যুৱকজনে মোক হয়তো ক'ব— 'উদয়'ৰ পাতত সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক ৰং বিচাৰি উলিয়াবলৈ শিকাৰ অভিজ্ঞতা।

১৬।

হৃদয়লিপি

বিজ্ঞাপনটো প্ৰথমে পঢ়িছিলো এটা সংখ্যা 'দৈনিক অসম'ৰ শেষ পৃষ্ঠাত।

শিৰোনাম আছিল— 'ৰাষ্ট্ৰীয় পাবুলিপি মিছনৰ জাতীয় পাবুলিপি জৰীপ'। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেব কলাক্ষেত্ৰৰ সচিব আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় পাবুলিপি মিছন, অসমৰ জৰীপ কাৰ্যৰ ব্যক্তিগত সমৰ্থকৰ দ্বাৰা এই বিজ্ঞাপনটো প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল।

বিজ্ঞাপনটোৰ মূল কথাখিনি এনেধৰণৰ— ২০০৫ চনৰ ২৮ নবেম্বৰৰ পৰা ৫ ডিচেম্বৰলৈ সমগ্ৰ অসমত সাহিত্য, জ্যোতিষ-বিজ্ঞান, যাদুমন্ত্ৰ, চিকিৎসাসাধু, ইতিহাস আথবা ধৰ্মীয় বিষয়ৰ হাতে লিখা আৰু অতি কমেও ৭৫ বছৰ পুৰণি সাঁচিপাত, তুলাপাত, মেচিনত প্ৰস্তুত কৰা কাগজ বা অন্যধৰণৰ কাগজত লিখিত পাবুলিপিৰ জৰীপ কৰা হ'ব। এই জৰীপ কাৰ্যৰ উদ্দেশ্য হ'ব অসমৰ গাঁও, চহৰ বিভিন্ন ঠাইত পাবুলিপি পাব পৰা স্থানসমূহ কিচাৰি উলিওৱা আৰু তাৰ পৰা পাবুলিপি সম্পৰ্কীয় তথ্য সংগ্ৰহ কৰা। মিছনৰ উদ্দেশ্য কেৱল তথ্য সংগ্ৰহ কৰা, মিছনে কোনো পাবুলিপি বলপূৰ্বক সংগ্ৰহ নকৰে। প্ৰতিজন জিলাতে উপাদেষ্টকসকলৰ জৰিয়তে জিলা সমৰ্থকসকলৰ তত্ত্বাবধানত এই জৰীপ কাৰ্য সম্পন্ন কৰা হ'ব। বিভিন্ন জিলাৰ জিলা সমৰ্থকসকলৰ নাম-ঠিকনা প্ৰকাশ কৰি বিজ্ঞাপনটোত সৰ্বসামান্য বাইজক পাবুলিপি সম্পৰ্কত কিবা তথ্য থাকিলে জিলা সমৰ্থকৰ সৈতে যোগাযোগ কৰিবলৈ

অনুবোধ জনোবা হৈছে।

ইয়াৰ পাছত বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ পাইছিল এই জৰীপ কাৰ্য সম্পৰ্ভত ভালোবোৰ বাতৰি। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ পুথিভঁৰালৰ সহযোগত বিহপুৰীয়া মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ উদ্যোগত ৫ নবেম্বৰৰ দিনা এখন কৰ্মশালা অনুষ্ঠিত কৰা হয়। মুঠ ১২৫ জন প্ৰশিক্ষাৰ্থী উপস্থিত থকা এই কৰ্মশালাত থলুৱা চিঠিৰ উপৰি মাইক্ৰ-ফিল্ম আৰু ডিজিটেলাইজেশ্যন প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়ত পাণ্ডুলিপিসমূহ সংৰক্ষণ কৰা ব্যৱস্থাটোৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা হয়। ডেৰ বছৰমানৰ আগতে মই পশ্চিমবংগৰ ঝগলী জিলাৰ সদৰ ঠাই চুচুড়াৰ জিলা দণ্ডাধীশৰ কাৰ্যালয়লৈ গৈছিলো। সেই কাৰ্যালয়ত বংকিম চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ে Bengal Civil Servicesৰ বিষয়া হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। অতি ধূৰীয়া আৰম্ভেৰে 'বাবু' বংকিম চন্দ্ৰ চট্টোজীয়ে ১৮৮১ চনৰ ২১ নবেম্বৰত Govt. of Bengalৰ Officiating Secretary হিচাপে বৰ্ধমান সংমণ্ডলৰ আয়ুক্তলৈ ইংৰাজীতে লিখা চিঠি এখন দেখিছিলো। নাজানো, জিলা দণ্ডাধীশৰ কাৰ্যালয়ে এশ পঁচিশ বছৰৰ পুৰণি এই লিপিতিনি কেনেদৰে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব পাৰিছে। কিন্তু মই বিশ্বাস কৰোঁ, এইখন এখন বহুমূল্য পাণ্ডুলিপি অনাগত বহুদিনৰ বাবে। সেই যাত্ৰাতেই মই এই সন্মানমণ্ডা বাংলা সাহিত্যিকগৰাকীৰ জন্মগৃহ, উত্তৰ ২৪ পৰগণা জিলাৰ নৈহাটী চহৰৰ কাবৰ কাটালগাঁও চাবলৈ গৈছিলো। সেয়া বংকিম ভৱন। তাত চলি আছে বৰ্তমান বংকিম ভৱন গৱেষণা কেন্দ্ৰৰ কাৰ্যালয়। এই কেন্দ্ৰৰ সঞ্চালক সত্যজিৎ চৌধুৰীয়ে মোক কৈছিল যে এই কেন্দ্ৰই বংকিম চন্দ্ৰ আৰু তেওঁৰ ভাতৃ সঞ্জীৱ চন্দ্ৰৰ নিজে লিখা চল্লিশ হেজাৰখন চিঠি ডিজিটেল কম্পিউটাৰত সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব ব্যৱস্থা কৰিছে। বিহপুৰীয়াৰ কৰ্মশালাৰ সেই আলোচনা আৰু বংকিম ভৱন গৱেষণা কেন্দ্ৰৰ এই কাৰ্যক্ৰমৰ মাজত আছে পাণ্ডুলিপি সংৰক্ষণৰ গভীৰ জ্ঞান আৰু স্পৃহা।

বিহপুৰীয়া, নলবাৰী আদি বিভিন্ন ঠাইত এই জৰীপ কাৰ্য সম্পৰ্ভত হোৱা মনোজ্ঞ কৰ্মশালাৰ বাতৰি বিভিন্ন বাতৰি কাকতত বিস্তাৰিতভাৱে প্ৰকাশ হৈছিল। আচলতে, এই প্ৰকাশিত বাতৰিবোৰেই ভৱিষ্যতৰ বহু সাক্ষী হিচাপে পাণ্ডুলিপিলৈ পৰিগণিত হ'ব পাৰে আৰু বিজ্ঞানসন্মতভাৱে সেইবোৰৰ সংৰক্ষণৰ কথা এতিয়াই চিন্তা কৰা উচিত।

মই গোটাই থোৱা পাণ্ডুলিপি জৰীপ সম্পৰ্কত বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ হোৱা সেই বাতৰিবোৰৰ শিৰোনামবোৰেই আছিল কি মনোৰম— বঙাইগাঁৱত সাত্তল বছৰ পুৰণি সাঁচিপাত উদ্ধাৰ, বৰাকত ৰাষ্ট্ৰীয় পাণ্ডুলিপি মিছনৰ অভিযান সন্তোষজনক— বহু পুথি উদ্ধাৰ, তিনিশ বছৰীয়া 'বুঢ়াগীতা' সহ ২,০০০ প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰ সন্ধান, মায়ঙত উদ্ধাৰ দুকুৰি তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ-ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ পুথি। পাঠশালাত ১২৯৫ শকৰ বংশাবলী উদ্ধাৰ, গহপুৰত সাঁচিপতীয়া পুথি উদ্ধাৰ, পাণ্ডুলিপি সন্ধান মিছনৰ অভিযান, মঙলদৈত, বঙাইগাঁৱত ছিনপছিয়া চোকাপাবাত পাঁচশ সাঁচিপতীয়া পুথি উদ্ধাৰ, চতিয়াত পাঁচশ বছৰীয়া ৰাস কুমুৰা উদ্ধাৰ, লখিমপুৰত দুহেজাৰ বাঠখন পাণ্ডুলিপিৰ তথ্য উদ্ধাৰ, বহলপুৰত ৫১ পৃষ্ঠাৰ সাঁচিপাতৰ পুথি উদ্ধাৰ, বহু প্ৰাচীন পুথি চাবলৈ বা চুবলৈও নিমিলে, ডিমৰীয়াত ডেৰকুৰি পুৰণি পুথিৰ সন্ধান, দশ পঁচিশ বছৰীয়া বাঁহপাতৰ পুথি উদ্ধাৰ হৈছে মাখিহাত, পাণ্ডুলিপিৰ ভিতৰত আছে পঞ্চপুৰাণ,

পূজাবিধি আদি, বিখ্যাত শ্রীশ্রীদিহিং সত্ৰত সাঁচিপাত উদ্ধাৰ, বাখলগাঁৱত পাঁচশ বছৰীয় শংকৰী গীতা, বৰপেটাত চৈধ্যশ বছৰ পুৰণি পাণ্ডুলিপিৰ তথ্য সংগ্ৰহ, মন্দিৰপুৰত ৬০০ বছৰীয়া পুথি উদ্ধাৰ ইত্যাদি। এতিয়াও বাতৰি কাকতযোগে এই জৰীপৰ কাম-কাজ সম্বন্ধে বহু কথা জনিবলৈ বাকী আছে, কিন্তু প্ৰায় প্ৰতিদিনেই ৰাজ্যখনৰ ভিত্তি প্ৰস্তুতকৰণৰ এইবোৰৰ বিচিত্ৰ খবৰ প্ৰকাশ হৈ আহিছে। ভিন্ন অঞ্চলৰ ঐতিহ্যময় এই তথ্যবোৰে সামগ্ৰিক অসমৰ পুৰণি বহু উদ্ধাৰ নোহোৱা পুথি আদিৰ তথ্য জনসাধাৰণৰ সন্মুখত এনে এটাকৈ মেলি দি সমগ্ৰ ৰাজ্যখনক নিজৰ আপুৰুগীয়া ঐতিহ্যৰ প্ৰতি জ্ঞান দিয়াৰ উপৰি সেইবোৰৰ সংৰক্ষণৰ প্ৰতি প্ৰত্যাশীল হ'বলৈ প্ৰেৰণা যোগাইছে। শুনিহৈ আছিলো 'সাঁচিপাত', 'সাঁচিপাত'। হৃদয়ত সাঁচি ৰাখিছিলো এখিলা নিলিখা পাত— সাঁচিপাত। সেই সাঁচিপাতকে চাবলৈ এদিন সোমাইছিলো পাণবজাৰৰ কটন কলেজে আৱৰা অঞ্চলত অৱস্থিত বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ সঞ্চালকালয়ত। এইখন সাঁচিপাত মোৰ সন্মুখত ১৩৫২ শক। পাতল মুগা বৰণৰ। বৰ্তমান চলি আছে ১৯২৭ শক। অৰ্থাৎ এই যে মই গভীৰ প্ৰকাৰে চুই চাইছোঁ সাঁচিপাতখিলা, সেইখন ৫৭৫ বছৰ পুৰণি। ক'ত পাইছিল? কোনে পাইছিল এইখিলা? সাঁচি থৈছিল কোনে? এই যে ক'লা ক'লা ৰঙেৰে লিখা আখৰবোৰ— এইবোৰে কি কথা প্ৰকাশ কৰিছে? একোতো নুবুজো। আৰু এইখন তুলাপাত, সাঁচিপাতখিলাতকৈও পাতল, মুগা ৰংটোও পাতল। আমি সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ কৰা 'কাগজ' শব্দটো আৰবী শব্দ। যাচ অসমীয়াত ইয়াক কয় তুলাপাত। তুলাৰে তৈয়াৰ কৰা বাবে বা তুলাৰ দৰে পাতল পাত বাবেই এইবোৰক তুলাপাত বোলা হয়। আকৌ, শিমলু তুলাৰ কাগজ অস্তিত্ব মিহি, সহজে নাফাটে। অনহাতে, কপাহী তুলাপাতবোৰ অলপ ডাঠ। পুৰণি কালত অসমত কাগজৰ সলনি সাঁচিপাত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মই চুই থকা সাঁচিপাতখিলাও সেই তৈতিয়াই ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মই চুই থকা সাঁচিপাতখিলাও সেই তৈতিয়াই ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল নেকি? ভূটান পাহাৰৰ নামনিত সাঁচিগছ প্ৰচুৰ পৰিমাণে হৈছিল হেনো। কিতাপখন পঢ়ি আছিলো— তেঁতেলী গুটিৰ শাহটো উতলা পানীত পগাই জুলাইয়া কৰি তুলাপাতবোৰ কেইবা তৰনীয়া কৰি তাৰে আঠাই ডাঠ কৰা হৈছিল।

আকৌ, সাঁচিপাতবোৰ গন্ধকৰ ধোৱাৰ ওপৰত কেইবামিনো ধৰি ৰখাৰ পদ্ধতিহে তাত লিখা কাম আৰম্ভ কৰা হৈছিল। লিখিছিল কিহেৰে? চিঞৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল গোমূত্ৰত সিদ্ধ শিলিৰা ৰসেৰে। মোৰ হাতত থকা এইখিলা সাঁচিপাতৰ মই পঢ়িব নোৱাৰা আখৰেৰে, মই বুজি নোপোৱা ভাষাৰে লিখা এই কথাবোৰ সেই চিঞৰিৰে লিখিছিল নেকি? হ'ব পাৰে।

কিন্তু সেইবোৰ চিঞৰিহে সেইবোৰ সাঁচিপাতত সেই পুৰণি কালতেই কিমানবোৰ কথা লিখিছিল, সেইবোৰ অনুসন্ধান চলিছে এই পাণ্ডুলিপি জৰীপৰ ক্ষয়িত্তে। আৰু এই জৰীপৰোৰে উদঙাই পোৱা এখিলা এখিলাকৈ হেজাৰখিলা হয়— সাঁচিপাতৰ হয়।

কামৰূপ জিলাৰ ডিমৰীয়া বজাৰ ঘৰত আছে বহু পুথি, মাকৰাং গাঁৱৰ সাঁচিপাতৰ কীৰ্ত্তন পুথি, ক্ষেত্ৰীৰ দেউলগুৰি গাঁৱৰ সাঁচিপাতৰ সৰ্পস্বৰ পুথি আদিভাৰ হৈছিল। ১২৮৮ চনত

ৰচিত সৰ্গমন্ত্ৰ পুথিখনত বিব উজ্জ্বল নোৱৰা, জৰা আৰু সাপমতা মন্ত্ৰ লিপিবদ্ধ আছে। বঙাইগাঁও জিলাৰ মালিকপুৰত ৬১৭ বছৰ আগৰ গোবিন্দ মিশ্ৰই লিখা সংস্কৃত ভাষাৰ 'শ্ৰীমদ্ভাগবত গীতা' সাঁচিপাতৰ পুথিখন ১৩১০ শকৰ ১৩ শাওণ তাৰিখে লিখা। ওচৰৰে অদলাওৱিৰ এটা নামঘৰত উজ্জ্বল হোৱা সাঁচিপাত, তুলাপাত ভোজপাতত লিখা আছিল বেদ, প্ৰায়শ্চিত্তবিধি, পূজাবিধি ভাগৱত, পুৰাণ, দ্বৈত, গীতগোবিন্দ, শাস্ত্ৰ, চণ্ডীপাঠ, উপনিষদ, গোপীনাম আদি। এইবোৰ লিখিছিল সন্তদেৱ, নীলকণ্ঠ বৰজ, নমোহৰণ ৰাজ, স্বামীমণি, ৰামদেৱ আৰু গোবিন্দ মিশ্ৰ আদিয়ে।

মৰিগাঁও জিলাৰ মায়াং এনেয়েই তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰৰ দেশ বুলি খ্যাত। এই জৰীপৰ সময়ত মায়াং আৰু ভুৰগাঁও অঞ্চলত আৱিষ্কাৰ হৈছিল বহুতো সাঁচিপাত সাঁচি থোৱাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্য। সেই অঞ্চলত উজ্জ্বল হোৱা চল্লিশখনৰো অধিক এনে পুথিত জ্যোতিৰ্বিদ্যা, তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ আৰু ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ বহুতো মূল্যবান সম্পদ লিপিবদ্ধ হৈ আছে।

নলবাৰী জিলাৰ টিহুৰ ওচৰৰ মাখিৰাহাৰ বাসুদেৱ মন্দিৰত উজ্জ্বল হৈছে দুশতকৈও অধিক বছৰৰ পুৰণি ১৬৯৮ শকতেই, বাঁহপাতত লিখা 'পদভাগৱত' পুথিখন। সাঁচিপাতৰ সলনি বাঁহপাতত লিখা এক বিৰল শৈল্পিক কৰ্মৰ এই পুথিখনে অঞ্চলটোকেই যেন মহিমামণ্ডিত কৰি তুলিলে— এনে ভাব হয়। সেই অঞ্চলত প্ৰসূতি চিকিৎসাৰ 'হামুৰ্দি মন্ত্ৰ' নামৰ গ্ৰন্থ এখনি, শ্ৰীমদ্ভাগৱত গীতা, প্ৰেমাৱলী, ভক্তি ৰত্নাৱলী, বৈদিক পদ্ধতিৰ বিবাহ পদ্ধতি, নাৰায়ণ পূজাৰ মন্ত্ৰপুথি, শ্ৰীতলা মন্ত্ৰপুথি আদি সাঁচিপাতত লিখিত অনুপম সৃষ্টিমালাই বাতৰি কাকতত নিজকে বাতৰি হিচাপে প্ৰকাশ কৰি যেন গৌৰৱবোধ কৰিছে। উজ্জ্বল হোৱা জৰীপ জৰা মন্ত্ৰ, আবিচাৰ মন্ত্ৰ, পতপত্ৰ মন্ত্ৰ আদি পুথিসমূহৰ কথা এই জৰীপ কাৰ্য আৰম্ভ নোহোৱা হ'লে হয়তো নজনা কৈয়ে থাকি গ'লহেঁতেন।

ব্যক্তিগতভাৱে এই পুৰণি সামগ্ৰীসমূহ ক'ত, কেনেকৈ সংৰক্ষণ হৈ থাকে? ৩৩ ফুট দীঘল কাঠৰ পীৰাত বহুটাৰীৰ (বঙাইগাঁও জিলা) এঘৰৰ ৫০০ বছৰ পুৰণি পদ্মপুৰাণসমৃদ্ধ তিনিখন পুৰাণ উজ্জ্বল হৈছে। এঘৰত ১৩০৫ শকৰ হাতেলিখা চাৰিটা পেপাৰ মেনুস্ক্ৰিপ্ট আৰু এখন ভোজপাত উজ্জ্বল হৈছে। ব্ৰজাবলী ভাষাত লিপিবদ্ধ ৭১ পৃষ্ঠাৰ এখন শংকৰী গীতাৰ সাঁচিপাত উজ্জ্বল হৈছে। ঠিক তেনেদৰে ধুবুৰী জিলাৰ বহলপুৰত ৫১ পৃষ্ঠাৰ এখন এখন সাঁচিপাতৰ পুথি উজ্জ্বল হৈছে এঘৰত। ইয়াৰ লিগিবোৰ অসমীয়া লিপিৰ দৰে যদিও ভাষা অসমীয়া নহয়। অনুমান কৰা হৈছে যে গাঁওবাসীয়ে এইখনক গোসাঁনী মন্ত্ৰ বুলি অভিহিত কৰে। আনহাতে, ১৮ টা অধ্যায়, ৭০৩ টা শ্লোক আৰু সৰ্বমুঠ ৭৫২ পৃষ্ঠা থকা 'প্ৰণৱ গীতা ও প্ৰণৱগীতোক্ত ধৰ্মতন্ত্ৰ' নামৰ এশ বছৰীয়া পুৰণি ধৰ্মপুথি এখনো সেই অঞ্চলতেই এই জৰীপৰ সময়ত বিচাৰি পোৱা গৈছে। চতিয়া অঞ্চলত উজ্জ্বল হোৱা ২১৯খন প্ৰাচীন হাতেলিখা পুথিৰ ভিতৰত উল্লেখনীয় এখন পুথি হ'ল কন নাৰায়ণ গোণামৰা সত্ৰৰ ১৪৬৮ চনৰ ৰচনাৰালৰ ২১৬ চেন্টিমিটাৰ দৈৰ্ঘ্যৰ বাস কুমুৰা পুথি। বৰপেটা জিলাৰ বিভিন্ন সত্ৰ, নামঘৰ, দেৱালয় আদিৰ পৰা সংগ্ৰহ হোৱা পুথিসমূহৰ ভিতৰত সংস্কৃত ভাষাত ৰচিত আৰু মাধৱদেৱ সংকলিত 'ভক্তি ৰত্নাৱলী' পুথি বিশেষভাৱে

উল্লেখযোগ্য। ভূবিত উজ্জ্বল হৈছে 'শ্রীশ্রী পৰিহৰেখৰ দেৱালয়' সম্পৰ্কীয় এখন কবিতালী। পুৰণিগুদামৰ ওচৰে-পাঁজৰে লেটুগ্ৰাম সত্ৰ, ধৰলী বাজিপাৰ সত্ৰ, লিঙিয়া গাঁও, চামগুৰি আদিতো সংৰক্ষিত হৈ আছে বহু প্ৰাচীন পুথি। স্বৰ্গদেউ চন্দ্ৰকান্ত সিংহৰ 'কিন্ত-পুৰাণ'ৰ বুঢ়াগোহাঞিয়ে মাটি সংৰক্ষণ কবিদৰ মীমাংসা কৰি দিয়া 'কুমৰ' 'কয়চ' এণ্ড'ৰ বা হনুমান্টি কাব্যখন, কীৰ্তন, দশম, নামঘোষা, ভাগবতৰ অংশ, সংস্কৃত ব্যাকৰণ, বহুতা ভাগবত, বৈষ্ণৱ চিত্ৰমণি, নল-দময়ন্তী, ভোজ্ঞন বেহাৰ, স্বপ্নাধায়, মাধৱদেৱ বেজব, পাণ্ডৱী গীতা আদি কিছুমান বহুলীয়া সাঁচিপাতৰ পুথি।

লখিমপুৰৰ ঘাৰমৰা সত্ৰত আৱিষ্কাৰ হৈছে 'হস্তীবিজ্ঞান' নামৰ এখন সাঁচিপতীয়া পুথি। জিলাখনত উজ্জ্বল হৈছে একাদশ শতিকাৰ আয়ুৰ্বেদ নিদান শাস্ত্ৰ, টাই-ৰামতি ভাষাৰ ট্ৰিনিটিক নামৰ ধৰ্মীয় পাতুলিপি, 'ভৱৰাম ব্যানৰ বকলা', উৰিয়া ভাষাৰ পদ্মপুৰাণ, 'অজুত গুপ্তবিন্দ্য', 'বাজনা মছৰা', ১৬শ শতিকাৰ অসম বুৰঞ্জী, ১৭২৬ শকাব্দৰ 'ভক্তি মংগল নাম-ঘাৰা' ইত্যাদি। ধুবুৰী জিলাৰ গৌৰীপুৰ, শালকোছা, জিনকাটা, কপাহী, ধৰ্মশালা আদি ঠাইবোৰ এনে মহিমামণ্ডিত যে সেইবোৰত ব্যাপক হাৰত সাঁচিপাত, ভোজ্ঞপাত আদি পোতা যাব বুলি যেন এনেয়েই অনুমান কৰিব পাৰি। সেয়া সত্য প্ৰমাণ কৰি জৰীপকাৰীসকলে বিচাৰি পাইছিল সেইবোৰ ঠাইত বাংলা ভাষাৰ তত্ত্বপুথি, ১৩৯৮ শতাব্দীৰ বাংলা ভাষাৰ নাৰায়ণ পূজা পাঁচালী, সংস্কৃত ভাষাৰ পদ্মপুৰাণ, ১৩৪১ শতাব্দীৰ বাংলা ভাষাৰ জমিনদাৰী বেকৰ্ড, বতনমালা ব্যাকৰণ, মনসা মংগল, পুৰণি চণ্ডী ইত্যাদি।

তিনিশ বছৰীয়া এখন গীতা, যাক ধাপনাৰ পৰা নমাব নোৱাৰে বাবে ৰাইজে 'বুঢ়াগীতা' বুলি কয় সেইখন পোতা গৈছে দৰং জিলাত। সেই জিলাতেই মূল বন্ধৰ পুৰণি দৰং বাজবংশাবলী, বতনমালা ব্যাকৰণ, কৌমুদী আদি গ্ৰন্থসমূহো উজ্জ্বল হৈছে। গহপুৰত ওক গুণমালা, তুলাপাতৰ ভক্তিৰতন আৰু খেতৰ মন্ত্ৰ সাঁচিপতীয়া যোৰা, কীৰ্তন আদি উজ্জ্বল হৈছে। এইবিলাক বাতৰি কাকতৰ খবৰ। আমি মাথোঁ বাতৰি কাকতৰ পৰা ব্ৰেডেৰে জাতি বাৰি এই লেখাত লিপিবদ্ধ কৰিছোঁ। কিন্তু তাৰো আছে সুদূৰপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱ।

বাতৰি কাকতত হয়তো আৰু বহুতো জিলাৰ জৰীপৰ খবৰ পাবলৈ থাকি আছে। বা ইতিমধ্যে জৰীপ সম্পূৰ্ণ হৈ যোৱাৰ পাছত সেই খবৰবিলাক চৰকাৰী নথিত সোমাই গৈছে। চৰকাৰীভাৱে সেই জৰীপৰ খবৰবোৰ বিপ্লৱকণ কৰা হ'ব, আলোচনা-বিলোচনা চলিব। সেইবোৰৰ ভিত্তিত প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত হ'ব। বহু তথ্যৰ উদঘাটন হ'ব। আৰু বহুতো কিয়কিবি হ'ব— যিবোৰ কিছুমান সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজে জানিব আৰু কিছুমান নোপোহোৱাকৈ থাকিব।

জৰীপ নহওঁতেও সময়ে সময়ে বাতৰি কাকতত বিভিন্ন ঠাইত সাঁচিপাতৰ পুথি আদি উজ্জ্বল হোৱাৰ বিষয়ে খবৰ প্ৰকাশ পাইছিল। হয়তো সেই উজ্জ্বল কাৰ্য জৰীপৰ দৰে প্ৰশালীভুক্ত নাছিল বাবে বিশেষ প্ৰতিক্ৰিয়া ৰাজস্বৰূপে প্ৰকাশ হোৱা নাছিল। এতিয়া এই জৰীপৰ জাৰ বাতৰি কাকতে উদঘাটন কৰা খবৰবোৰ নিঃসন্দেহে ৰোমাঞ্চকৰ আৰু বিশেষজ্ঞৰে আদৰ্শীয়। এই যে জৰীপ কাৰ্যৰ প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়ত বিভিন্ন ঠাইত জৰীপ কাৰ্য সম্বৰ্দ্ধিত

বিভিন্নধৰণৰ আলোচনাচক্ৰ বা কৰ্মশালা অনুষ্ঠিত হৈ গ'ল, সেই কৰ্মশালাত কেৱল সমল ব্যক্তি, জৰীপকাৰী আদিৰ মাজত জৰীপ সম্পৰ্ভত শৃংখলাবদ্ধ প্ৰায়োগিক প্ৰণালীৰ বিষয়েই আলোচনা হোৱা নাছিল, জৰীপকাৰীসকলৰ মানসিক পৰিৱৰ্তন ঘটাই সেই কৰ্মশালাবোৰে তেওঁলোকক নিজ নিজ এলেকাৰ ঐতিহাসমূহৰ প্ৰতি অধিক সচেতন হ'বৰ অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱাৰ লগতে সামগ্ৰিকভাবে নিজৰ এলেকাৰ ইতিহাসৰ প্ৰতি প্ৰকাশীল হ'বলৈকো শিকালে। নিশ্চয় চৰকাৰীভাবে আবশ্য কৰা এই পাণ্ডুলিপি জৰীপৰ প্ৰথম উপকাৰিতা আছিল এয়া।

মই ভাবোঁ, পাণ্ডুলিপি জৰীপৰ সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য দিশটোৱেই আছিল ধৰ্মক একাধৰীয়াকৈ থৈ নামঘৰত, সত্ৰত অথবা মছজিদত প্ৰৱেশ। আমাৰ জাতীয় জীৱনৰ পৰম প্ৰকাশ এই ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানবোৰে আমাৰ ইমানবোৰ অতীত কিমান আলফুলে ভৱিষ্যতে বিচাৰি আহিব পৰাকৈ বুকুত সাৰাটি ৰাখিছিল তাৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট প্ৰমাণ আছিল এই জৰীপ। কোনো জানিছিল, কষ্টসাধ্য এক প্ৰক্ৰিয়াৰে সাঁচিপাত-তুলাপাতত তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ লিখা, ঔষধ-বিজ্ঞানৰ কথা লিখা, বেদ-বিধিৰ কথা লিখা কামবোৰ, সেই শ শ বছৰৰ আগতে যে মানৱ ইতিহাসৰ কিছুমান অমূল্য দলিল হ'ব বুলি। অনাগত দিনবিলাকৰ বাবে মাইক্ৰ ফিল্মত, ডিজিটেলাইজেশ্যনত, কম্পিউটাৰত, নতুন নতুন যন্ত্ৰপাতিত আধুনিক মানৱ বিজ্ঞানৰ আমি ধ্বজাবাহীসকলে বহুতো কথা সাঁচি থ'ব পৰা হৈছে— হয়তো ভৱিষ্যতে কোনো অনুসন্ধানকাৰীৰ কামত আহিব বুলি। কিন্তু হ'ব পাৰিবনে সেইবোৰ মোৰ হৃদয়ৰ পাণ্ডুলিপি বা ক'ব পাৰিমনে মই সেইবোৰক পাণ্ডুলিপিৰ হৃদয় বুলি। এই যে বিহপুৰীয়াৰ কৰ্মশালাখনৰ প্ৰৱা মই শিকিলো কিদৰে মহানিম, চিত্ৰনলা, গোন্ধ বিৰিণা, তুলসী, ছালকুঁৱৰী, মিথি, মূলপানী, মিঠাতেল, কপূৰ আদিৰে সংৰক্ষণ কৰা হৈছিল শ শ বছৰীয়া সাঁচিপাতবোৰ— এইবোৰ কথা মই নাজানিলোহেঁতেন কোনোদিনে যদি সেই জৰীপকাৰীসকলে লুপ্তভীয়া বাটেৰে বাটকুৰি বাই আহি মোক মোৰ পূৰ্বজসকলৰ অমৃতময় ভাতাকৰ মগজুত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা হৃদয় সংবাদবোৰ মুগাবৰণীয়া সাঁচিপাতত লিপিবদ্ধ কৰি থৈ যোৱা কথাবোৰ উদ্ধাৰ নকৰিলেহেঁতেন।

পাণ্ডুলিপি মিছনৰ কামবোৰ চৰকাৰী কাম। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণৰতো একোটা দায়িত্ব থাকে নিজ নিজ এলেকাৰ ইমান ঐশ্বৰ্যময় অতীতৰ স্মৃতিৰ সঁফুৰাশ্ৰবণ এই পাণ্ডুলিপিৰোৰৰ ওপৰত বিতং অনুসন্ধান চলোৱাৰ। চুকে-কোণে ইমানবোৰ শ শব্দন যে পাণ্ডুলিপি অ'ত-ত'ত পৰি আছে, সেইবোৰৰ কিমান প্ৰচাৰ হৈছে? কিমান আমি জানিছোঁ ভাত ধকা কথাবোৰ। কেৱল গৱেষণাৰ বাবে, কেৱল বিদগ্ধ পণ্ডিতৰ বাবেই এইবোৰ নহয়। এইবোৰৰ সাৰগৰ্ভত প্ৰৱেশৰ পথ সকলোৰে বাবে মুকলি থাকিব লাগে। বহুলাভাৱে চৰ্চা হ'ব লাগে এই তত্ত্বগত লিপিবোৰৰ। আৰু সংৰক্ষণ? উপযুক্ত সংৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ অভাৱত বহুতো পাণ্ডুলিপি কিনট হৈছে বুলি ক'বৰ প্ৰকাশ পাইছে। আকৌ এই পাণ্ডুলিপিসমূহক লৈ ভিন্নজনৰ অন্ধবিশ্বাসৰো সীমা নাই। পুৰণিভাষাৰ কথৰ মতে, অন্ধবিশ্বাসৰ বশৱৰ্তী হৈ, মিছনৰ কামত অসহযোগ কৰি বহু পুৰি হেনো বহু লোকে নৈত উটুৱাই নিলে।

এতিয়া সময় বহু হ'ল। পাণ্ডুলিপিক পাণ্ডুলিপি হিচাপেই শ্বাস-প্রশ্বাস ল'ব পৰাকৈ থাকিবলৈ দিয়া হওক, কিন্তু সন্মান সহকাৰে। আহিবলগীয়া দিনবিলাকত সঁচিপাতে কথা ক'ব পৰাকৈ আমি সেইবোৰ ধূলি-মাকতি মকৰা জালৰ আবেষ্টনীৰ পৰা উলিয়াব জনে, উদ্ধাৰ কৰিব লাগে। আহিবলগীয়া দিনবোৰত বাতৰি কাকতত জনমৰ অন্তত সঁচিপাত-তুলাপাতৰ পাণ্ডুলিপিৰ উদ্ধাৰৰ বাতৰি প্ৰকাশ হোৱাতেই যাতে সীমাবদ্ধ হৈ নাথাকে আমি। পিছৰ প্ৰজন্মই আগৰ প্ৰজন্মক চিনি পাব পৰাকৈ যিমানবোৰ কথা সেই উদ্ধাৰ হোৱা পাণ্ডুলিপিবোৰত মজুত আছে, সেইবোৰক শ্ৰদ্ধা কৰিবলৈ শিকাটোৱেই হ'ব পাণ্ডুলিপিৰ জীৱনবোধ। আমাৰ ইতিহাসৰ হেজাৰখন পকাবন্ধা সংস্কৰণ বজাৰে বজাৰে বিচাৰি পোৱা যাব পাৰে, কম্পিউটাৰত আমাৰ মগজুৰ হেজাৰবোৰ তথ্যগধুৰ নতুন আৱিষ্কাৰৰ সূৰ সংৰক্ষিত আৰু সুৰক্ষিত থাকিব পাৰে, মহাজগতৰ হেজাৰবোৰ আলোক কণিকাই আমাৰ ভৱিষ্যতক জোনাকী বাট দেখুৱাব পাৰে, কিন্তু মূল পাণ্ডুলিপিৰ সদায়ে থাকে স্বকীয় বৈশিষ্ট্য। সেই পাণ্ডুলিপিতেই লিখা থাকে হয়তো সভ্যতাৰ প্ৰথম আখৰ, প্ৰথম ক্ষতলিপি আৰু প্ৰথম প্ৰতিশ্ৰুতি।

১৭।

জংশন

দুটাকৈ বে'ল ষ্টেশ্যনৰ মই মৃত্যু দেখিছোঁ। এটা নিজ চকুৰে দেখিছোঁ আৰু এটা বাতৰি কাকতত দেখিছোঁ। শিলঘাটৰ বে'ল ষ্টেশ্যনটোৰ কৰুণ মৃত্যুৰ ছবিখন 'সাতসৰী'ত প্ৰকাশিত মোৰ 'বৰনৈৰ বুকুত বলুকা' শীৰ্ষক লেখাটোত আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। আনহাতে গোলাঘাট জিলাৰ শাওতলী বে'ল ষ্টেশ্যনটোৰ মৃত্যুৰ ছবিখন 'দৈনিক অসম'ৰ ২০০৬ চনৰ ১০ মে' সংখ্যাৰ সাত নং পৃষ্ঠাটোত দেখিছোঁ। এই সম্পৰ্কত প্ৰকাশিত বাতৰি কাকতৰ শিৰোনামটো পঢ়িছোঁ— 'ছন পৰি বন গজিল শাওতলী বে'ল ষ্টেশ্যনত।' আঠ বছৰমানৰ আগতে শাওতলী নামৰ এই বে'ল ষ্টেশ্যনটো মিটাৰ গজৰ পৰা উঠাই নি ব্ৰডগজ কৰাৰ পাছত উঠি গ'ল। এই বে'লপথটোৰে বৰ্তমান এখন যাত্ৰীবাহী বে'লগাড়ী চলে যদিও ষ্টেশ্যনটোত বে'লগাড়ীখন বৰোৱা নহয়।

শিলঘাট আৰু শাওতলীৰ এই মৃত ছবি দুখন দেখি মই ভয়ানক হৈ উঠিছিলো। অশান্ত আৰু অস্থিৰ হৈ উঠিছিল মোৰ মন। মনৰ এই পৰিস্থিতিৰ অবসান ঘটাবলৈকে এইবাৰ মই বিচাৰি গৈছোঁ উত্তৰ-পূব সীমাৰ অসমৰ শেষ বে'ল ষ্টেশ্যনটো, মুৰ্কাংচেলেক বে'ল ষ্টেশ্যন।

দুবছৰৰ মূৰত জোনাইলৈ আহিছোঁ চৰকাৰী কামত। ২৪ নবেম্বৰ, ২০০৬ চন। ধেমাজি জিলাৰ শেষ প্ৰান্তৰ বে'ল ষ্টেশ্যন মুৰ্কাংচেলেক এই জোনাই মহকুমাৰ— ধেমাজি জিলাৰ

এটা মহকুমা জোনাই। প্রধানকৈ জোনাই অঞ্চলৰ অৰ্থৰ প্ৰাকৃতিক উদ্যোগতাই বৰ বহুতৰ আগতে মই থেমাজি জিলাৰ উপায়ুক্ত থকা কালত মোক মুহি মুহি গৈছিল। ২৫ নৱেম্বৰ এইবাৰৰ মোৰ জোনাই যাত্ৰাত আগবঢ়াবৰ দৰে মোৰ সহযোগী আছিল কৃষি এজেন্সি জিৰিয়া বদন চন্দ্ৰ লাহন। মই থেমাজিত চাকৰি কৰি থকা কালতে তেওঁক বিষয় বদন মোৰ আছিল অতিশয় প্ৰিয়।

পূৰ্বা ভাগত আজি ২৬ নৱেম্বৰ তাৰিখে বদন আৰু মই ঐৰামঘাট চাবলৈ গৈছিলো। মানুহে কয়, ঐৰাম বড়ি নামৰ এজন মিচিং মানুহ আছিল এখন গাঁৱত। ঐৰাম বড়িৰ নামেৰেই গাঁওখনৰ নাম পাছলৈ হৈছিলগৈ ঐৰামঘাট। চিয়াং নদীৰ পাৰত এইটো ঐৰামঘাট। জোনাই চহৰখনৰ পৰা বাৰ কিলোমিটাৰ নিলগত মনোৰম, মাথোঁ মনোৰম এই চিয়াং নদীৰ পাৰ আৰু এই ঐৰামঘাট। এই চিয়াং নদী দহ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে মৈ গৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰত লগ হৈছে। পূৰ্বা আঠ বাজি পঞ্চমিল মিনিটত ঐৰামঘাটৰ পৰা আভ্যন্তৰীণ জল বিভাগৰ এখন ফেৰী চলে। আৰু সেই ফেৰীয়ে কঢ়িয়াই নিয়ে বিচিত্ৰ জীৱনৰ হেজাৰ-বিজাৰ গৃহিণী। চিয়াঙেৰে চলি চলি এই ফেৰী নিলগৰ কপলং, নগাঘুলী আদি চাপৰিবিলাকত বয়গৈ। সেই চাপৰিবিলাক আচলতে গাখীৰৰ বুটি। সেই বুটিবিলাকৰ পৰা ফেৰীখনে গাখীৰ উঠায়। তাৰ পাছত ভটিয়াই গৈ গৈ দিনৰ চাবে এঘাৰমান বজাত ফেৰীখন গৈ সিপাৰত ডিব্ৰুগড়ত আৰু এটা ধুনীয়া নামৰ ঘাটত বয়গৈ। সেই ঘাট মোহনঘাট।

বদন আৰু মই আহি এইবাৰ উঠিলোহি মুৰ্কাংচেলেক বেল ষ্টেশ্যনত। প্ৰতিটো শেষ বেল ষ্টেশ্যনৰ প্ৰতি মই অনুভৱ অনুভৱ কৰোঁ অপৰিসীম মোহ। মুৰ্কাংচেলেক, লেখাপানী! মানৱ অত্যাচাৰৰ সময়ত বোলে এই জোনাই অঞ্চলৰ মানুহবিলাকে নিজৰ পদ-বিত, সা-সম্পত্তি এৰি থৈ পলাই গৈছিল। টকা পইচাবোৰ এনেকৈ চাপৰিতে এৰি থৈ পলাই যোৱাৰ পৰাই ঠাইখনৰ নাম মুৰ্কাংচেলেক। 'মুৰ্কাং' মানে টকা-পইচা, 'চেলেক' মানে চাপৰি। বেল ষ্টেশ্যনটো মুৰ্কাংচেলেক গাঁৱত অৱস্থিত। ১৯৬৬ চনত স্থাপন হোৱা।

বদনৰ নিচিনা ডেকা ল'ৰা এজন লগত থাকিলে মই বহুত সুন্দৰ সুন্দৰ কথা ভাবাৰ কাৰণে শক্তি পাওঁ। আচলতে সেই কৰণেই বদনক এই যাত্ৰাত থেমাজিৰ পৰা মই লগত লৈ আহিছিলো। মুৰ্কাংচেলেক বেল ষ্টেশ্যনত উপস্থিত হৈয়েই মই মেটফৰৰ দেৱালত লগাই থোৱা মুৰ্কাংচেলেকৰ পৰা বঙিয়া জংশনলৈ চলা এই বেলপথযোৱাৰ বিভিন্ন বেল ষ্টেশ্যনবিলাকৰ নামেৰে মোৰ নেটবুকখনত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিবলৈ গৈছিলো। বদনে মোক লিখিবলৈ নালাগে বুলি কৈ নিজৰ ডিভিটেলে কেমেৰাত ফটো তুলি লৈ গোটেই দীঘলীয়া বেল ষ্টেশ্যনৰ তালিকাখন মোক উলিয়াই দিলে লিখি।

মুৰ্কাংচেলেক বেল ষ্টেশ্যনৰ এইটো Deep Ghar। চাকি ঘৰ। এইটো Lump House। এঠাইত বেবত লিখা আছে— 'ঠগ-প্ৰবন্ধকৰ পৰা সাবধান হওক।' তিনিটা বেলয়ে লাহিন আছে বেল ষ্টেশ্যনটোৰ। তাৰে এটা suspended। কাওঁফালে আছে এইটো স্তলা বন্ধ Goods office ঘৰ। আৰু এইটো মহিলাৰ জিৰণি কোঠা। সৌকালে প্ৰথম জেৰীৰ জিকনি কোঠা আৰু বিজাৰ কোঠা।

টুপী পিন্ধা, চহমা পিন্ধা এখেত শত্ৰুৰ ঠাকুৰ। বিহাৰৰ মজফফৰপুৰত ঘৰ তেওঁৰ। থেমাজি ৰে'ল ষ্টেশ্যনৰ ষ্টেশ্যন ছুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট। তেওঁ আজি মুৰ্ফংচেলেকলৈ আহিছে ৰে'লৱে মাটিৰ লাইচেন্স ফীজৰ সংগৃহীত টকাবোৰ মুৰ্ফংচেলেকলৈ জমা দিবলৈ। কাৰ যে কি কি কাম থাকে! আৰু এখেত গিৰীশ বৰ্মন। চামতাৰ ওচৰৰ বেঙ্গলবন্ত ঘৰ। ৰে'লৱে পুলিচ ফ'ৰ্চৰ তেওঁ নিৰাপত্তাৰ দায়িত্বত আছে। এইজন এজন লেবাৰ চৰ্চাৰ। এইখন এখন ATLASৰ Platform weigher।

বিচিত্ৰ কাহিনী থাকে ৰে'ল ষ্টেশ্যনবোৰৰ। বিচিত্ৰ চৰিত্ৰ থাকে সেই কাহিনীবোৰৰ। শিলঘাটৰ ৰে'ল ষ্টেশ্যনটোৰো আছিল, শাওতলীৰ ৰে'ল ষ্টেশ্যনটোৰো আছিল। ৰে'ল ষ্টেশ্যনবোৰ মৰি গৈছে, কিন্তু কাহিনীবোৰ জীয়াই আছে এতিয়াও।

দুখন ৰে'ল চলে প্ৰতিদিনে মুৰ্ফংচেলেকৰ পৰা ৰঙিয়ালৈ। এখন পেছেঞ্জাৰ, আনখন এক্সপ্ৰেছ। UP 761 পেছেঞ্জাৰখন ৰঙিয়াৰ পৰা আহি মুৰ্ফংচেলেক পায়হি নিশা সাত বাজি পোন্ধৰ মিনিটত। আৰু পিছদিনা ৰাতিপুৱা সেইখন DN 762 অক্সাচল এক্সপ্ৰেছখন ৰঙিয়াৰ পৰা UP 5813 নামেৰে আহি মুৰ্ফংচেলেক পায়হি দিনৰ এঘাৰ বাজি ত্ৰিশ মিনিটত। আৰু দুঘণ্টা পাছত, দিনৰ এক বাজি ত্ৰিশ মিনিটত DN 5814 নামেৰে ৰঙিয়ালৈ বুলি মুৰ্ফংচেলেক এৰে।

এই যে মোৰ সন্মুখৰ প্লেটফৰ্মৰ টিকেট উইণ্ডোৰ সন্মুখৰ বাৰাণ্ডাখনৰ চিমেণ্টৰে বনোৱা বেঞ্চবোৰত, মজিয়াত পাৰি থোৱা নিজৰ ট্ৰাংক-ছুটকেছৰ ওপৰত মানুহবোৰ বিভিন্ন ভংগিমাতে শুই-ৰহি আছে, তেওঁলোক এই DIV 5814 ট্ৰেইনখনত উঠিব। টেইনখন লাইনত থিয় হৈ আছে। ডেৰ বজাত এৰিব। মই বদনে কনাই দিয়া তালিকাখন চালো। সেই তালিকাত থকা ক্ৰিমেণ চাপৰিত নামিব কোনোবা, কোনোবা সোৱণশিৰিত, কোনোবা চিয়াজুলীত, কোনোবা হাৰমতীত। চাৰিশ একাধৰ কিলোমিটাৰ নিলগৰ ৰঙিয়া ষ্টেশ্যনত এই শুই-ৰহি থকা মানুহবিলাকৰ কিমানকেইজন নামিব মই নাজানো।

লাইমেকুৰী, জেনাকাৰো, ডেকাপাম, দীপা, ডিম্বী, চিলাপথাৰ, আৰ্চিপথাৰ। ইমান ধুনীয়া ধুনীয়া নামবোৰ। মুৰ্ফংচেলেক-ৰঙিয়া ৰে'লপথত এসময়ত এইবোৰ কিছুমান ৰে'ল ষ্টেশ্যন আছিল। আজি নাই। শিলঘাট-শাওতলী নোহোৱা হোৱাৰ দৰে এইবোৰো এদিন নোহোৱা হৈ গ'ল। তাৰ বাবে প্ৰত্যেকৰে হয়তো আছে একোটা কৰুণ সঁহাৰণি।

প্লেটফৰ্ম এৰি থৈ ওলাই আহিলো বাহিৰলৈ। বাহিৰত শিৱ মন্দিৰ এটা। প্ৰায়বোৰ ৰে'ল ষ্টেশ্যনৰ কাষত একোটা শিৱ মন্দিৰ দেখা যায়। ৰাতি ৰাতি ভাত বিহাৰী মানুহবোৰে খোল-ঢোল-তাল লৈ দীঘলীয়া সুৰত সমবেত কণ্ঠত ভক্তিমূলক গীত গায়। ব'লগীয়া কোনো ট্ৰেইন নথকা কোনো নিৰ্জন ৰাতি অকলশৰে ষ্টেশ্যনটোৱে সেই গীতবোৰ শুনি থাকে।

মুৰ্ফংচেলেকৰ পিছৰ ৰে'ল ষ্টেশ্যনটো আছিল জেনাকাৰেং। বন্ধ হৈ গ'ল ষ্টেশ্যনটো। মানুহে নাম দিছে গাহৰি ষ্টেশ্যন। খাঙত ভৰাই ভৰাই জ্বলা গাহৰি পোৱালিবোৰ মানুহে ঠেলি-হেঁচি খাঙেৰে সৈতে এই ষ্টেশ্যনটোৰ ট্ৰেইনবিলাকত ভুলি দিছিল। এটা খাঙত থাকে ত্ৰিশ-চত্ৰিশটামান গাহৰি। খাংবোৰ দুকৈৰ বঙাপাখা, গোৰেৰলৈ যায়। তাৰ পৰা ভাগে

ভাগে আৰু দুইৰ কোনোবা কোনোবা ঠাইলৈ বেপাৰীবিলাকে লৈ যায়।

নবেম্বৰ মাহৰ জোনাই অকলৰ বেতিপথাৰ তাত এতিয়া 'নাইজাৰ' কুলি আছে। হালধীয়া বৰণৰ। 'নাইজাৰ'ৰ অসমীয়া 'ওজিডিল'— বদনে ক'লে। মানুহে বেতি কৰিছে ওজিডিলৰ। লগতে আমাৰ ঘৰুৱা ডিলবিধো।

মিজমুখৰ আশে-পাশে এইবোৰ Bucklewheelৰ বেতি। আৰু মিচিং চাংঘৰ। মিজমুখৰ হেঁপাহৰ ঘৰ। চাংঘৰবিলাকৰ পৰা বেৰৰ জলজাৰে ঘোঁৱা কিছুমান ওলাই আছে। হাঁহ পুখিহে নেকি? টেকেলীবিলাকত পানী উভলাইছে নেকি? এবেলি মোৰ গাড়ীৰ পৰা নামি বীহৰ জলজাৰ ফাঁকেৰে মিচিং বোৰাবীৰ ঘোঁৱা ওলোৱা সেই আখলখন চ'বলৈ মন গৈছে বৰ। বদনক ক'লে। বদনে ধুনীয়াকৈ হাঁহিলে এবাৰ।

সমুখৰ ফালৰ পৰা অহা পাত্ৰিক বাছ এখন পাৰ হৈ গ'ল আৰু গাড়ীৰ কাৰ্ভেদ। বাছখনৰ কপালত লিখা আছে নামটো— APOLLO-II। বাঃ।

গছত এটাও ঊটেঙা নাই। কিন্তু বাটৰ দুয়োফালে ঊটেঙা গছৰ কানি। আৰু ঊটেঙা গছৰ পাতবোৰ কঁপিছে হালি-জালি প্ৰকৃতিৰ মুক্ত বতাহত। ইমান উন্মুক্ত পৃথিৱী, ইমান উন্মুক্ত প্ৰকৃতি সমন্তল অসমৰ বৰ কম ঠাইতহে মই দেখা পাইছোঁ। তাহানি ধেমাজিত চাকৰি কৰি থকা দিনবোৰতো কৰিছিল, আজিও কৰে— জোনাইৰ এই প্ৰাকৃতিক উন্মুক্ততাই মোক মোহাশ্ৰম কৰি ৰাখে। ইমান মোহময়, ইমান মোহময়।

এইখন ডিখাৰী নদীৰ পকী দলং। সোঁফালে নদীৰ ওপৰেদি ডিখাৰী নদীৰে কপালী বৰণৰ বে'লৰ দলং। ডেৰ বজাত মুৰ্খংচেলেক এৰি অকপাচল এলপ্ৰেছখন এই দলঙেদি আহি থাকিব।

সমুখৰেদি আৰু এখন পাত্ৰিক বাছ পাৰ হৈ গ'ল। কপাললৈ ঢালো— এয়াও! বাছখনৰ নাম। ইমান ধুনীয়া। এয়াও মানে কি বাক? বদনে নাজানে। কিন্তু মই গলগলি থাকিলো— এয়াও, এয়াও!

এইখন ডেকা নদীৰ দলং। পাৰ হৈ আহিলো।

ডিখাৰী, ডেকা— এই নামবোৰ কালি মই থাকি অহা জোনাইৰ ধুনীয়া চাৰ্কিট হাউছটোৰ দুটা কোঠাৰ নাম।

এইখন ঠাইৰ নাম তেলাম। কালি গম্বুলি মই তেলামৰ গাঁও পঞ্চায়ত পৰায়ৰ সমন্বয় সমিতিখনৰ সচিব সুনীতা দলেই মোক অফিচৰ কাৰত জোনাইৰ চাৰ্কিট হাউছত লগ কৰিবলৈ আহিছিল। ইয়াৰ আগলৈকে মই অসমৰ কোনোবা ঠাইৰ এনেকুৱা সমন্বয় সমিতিৰ সচিবৰ দায়িত্বত কোনোবা মহিলাই কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে কুলি নাজানিছিলো। ইমান ভিতৰত ঠাই এখনত ইমান দুৰ্বোধ্যৰ মাজতো সুনীতা দলেই এই দায়িত্ব পালন কৰি থকা কথাটোত মই নৌকল্পবোধ কৰিলো। মোৰ পূৰ্বনি চিনাকি এই তেলাম ঠাইখনৰ প্ৰতি হঠাতে মোৰ মনৰ উপচি উঠিল।

তেলামত সুনীতা দলেৰ কাৰ্যালয়ত সোমালো। মিচিং মহিলা। প্ৰথমেই মই তেওঁক সুধিলো— 'এয়াও' মানে কি?

নুমলীয়া— সুনীতা দলেই ক'লে।

সুনীতা দলেই মোক আক কৈছিল, তেলাম হেনো আদি বিলাকে দিয়া নাম। 'ভে' মানে হাতী, আৰু 'লাম' মানে বাট। হাতীয়ে বনোৱা বাট আছিল বোলে তেলামত। সুনীতা দলেইতৰ সমবায়খনত হেনো এতিয়াও কিছুমান আদি মানুহ অংশীদাৰ হৈ আছে। তেলাম ৰে'ল ষ্টেশ্যনৰ ওচৰে-পাঁজৰে ঢেৰ আদি মানুহ আছে বোলে।

এইটো তেলাম ৰে'ল ষ্টেশ্যন। মানুহ কিছুমান প্ৰেটফৰ্মৰ পকী বেঞ্চত বহি আছে DN 5814 ট্ৰেইনখনত উঠিবলৈ। একেত মিচিং ডেকা কিৰণ কুমাং। ষ্টেশ্যন ছুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট। লাহী দেহাৰ ডেকাজনক দেখি মোৰ হঠাতে ভাল লাগি গ'ল— এইবিলাক পদবীত মিচিং ডেকা ল'ৰাই চাকৰি কৰি আছে বুলি নাজানিছিলো বাবে চাগে'।

প্ৰকাশ বৰগছ এজোপা ৰে'ল লাইনৰ কাষত। ষ্টেশ্যনৰ বাহিৰত বহু বৰগছ আছে। মই পিটপিটাই চালো— দেখা নাপালো চাকি ঘৰ ষ্টেশ্যনটোত।

চহৰ জোনাইৰ পৰা চহৰ ধেমাজিলৈ এই ৫২ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ এশ কিলোমিটাৰ পথৰ এই অংশটোত বাটৰ কাষত কেবল বগৰী গছ। আৰু কিছুদিনৰ পাছত সৰু সৰু বগৰী ফুলবোৰ ফুলিব। বাটৰে বগৰী পকি সৰিব ...। আজি এই বগৰী গছবোৰ আৱৰি আছে মাথোঁ পাতল হালধীয়া বৰণৰ মিহি মিহি আকাশীলতাই। সূতা সূতা লগা আকাশীলভাবোৰে মোৰ মনটোকে মেৰিয়াই ধৰিলে যেন।

এইখন চিমেচ চাপৰি। বাটৰ কাষৰ সৌহাৰুৰ উপ-পথটোৰে আমি সোমাই গ'লো। ৰে'ল ষ্টেশ্যনটোত প্ৰেটফৰ্ম নাই। এটা কোঠা সম্পূৰ্ণ বন্ধ। আনটো কোঠাৰ টিনৰ চালিখন নাই। কোনো মানুহ-মুনুহ নাই। বন্ধ হৈ গ'ল নেকি ষ্টেশ্যনটো? চালি থকা কোঠাটোৰ কেৰত ষিখন কাগজতে লিখা থকা কথাখিনি মই পঢ়ি গ'লো লাহে লাহে—

গোহাৰি

প্ৰক্ষেয় যাত্ৰীসকল,

চিমেচ চাপৰি ৰে'লৰে হাৰ্ট ষ্টেশ্যনত যাত্ৰীসকলে টিকেট নকটাব কাৰণে ৰে'ল কৰ্তৃপক্ষই এই হাৰ্ট ষ্টেশ্যনটো পুনৰ বন্ধ কৰিবলৈ লৈছে। সেয়েহে চিমেচ চাপৰি ষ্টেশ্যনৰ টিকেট কাউণ্টাৰৰ পৰা টিকেট সংগ্ৰহ কৰি আপোনাৰ গন্তব্যস্থানলৈ যাত্ৰা কৰক আৰু তলৰ নীতি আৰু নিৰ্দেশনাবলী মানি চলিবলৈ বদ্ধবান হওক।

নীতি-নিৰ্দেশনাসমূহ—

(১) যাত্ৰীসকলে বুকিং কাউণ্টাৰৰ পৰা টিকেট সংগ্ৰহ কৰি চিমেচ চাপৰি হাৰ্ট ষ্টেশ্যনটো বন্ধ হোৱাৰ পৰা বন্ধ কৰক।

(২) সকলো যাত্ৰীয়ে নিজৰ টিকেট সংগ্ৰহ কৰি নিজৰ যাত্ৰা সুৰক্ষিত কৰক।

(৩) আপুনি নিশ্চয় একজন সংগ্ৰহৰ ব্যক্তি। গতিকে আপুনি

টিকট নোলোৱাকৈ কেতিয়াও যাত্ৰা নকৰে।

(৪) ৰেলযাত্ৰী হিচাপে ৰেল বিভাগৰ পৰা পাব লগা সুবিধাৰ
প্ৰতি সজাগ হওক।

(৫) ৰেলৰে সম্পদক নিজেৰ বুলি ভাবক।

— চন্দ্ৰাবাস

প্ৰচাৰক

চেম্বাৰছ অৱ কমাৰ্চ, চিমেচ চাপৰি

সভাপতি

শ্ৰী জয়মল বসুমতাৰী

সম্পাদক

শ্ৰী তৰুল গগৈ

অৰাক নয়নেৰে মই এই কাগজখিলাৰ প্ৰতিটো আখৰ পঢ়ি পঢ়ি গ'লো। যেন কোনো
এক প্ৰাচীন ঐতিহ্যপূৰ্ণ কীৰ্তিস্তম্ভৰ শিলালিপি কিছুমানহে পঢ়ি পঢ়ি গৈছে। চাকৰি গলত
বহু ঠাইত চেম্বাৰছ অৱ কমাৰ্চৰ সভাপতি-সম্পাদকৰ সৈতে মিটিং কৰিছোঁ। জ্যোত্শ্যকীয়
বাদ্য-সামগ্ৰীৰ দাম বৃদ্ধিৰ সময়ত, তেনে বাদ্য-সামগ্ৰী মজুত ৰখা সম্ভৱত, বা বানপানীৰ
সময়ত কোনো এক বন্যা আক্ৰান্ত লিখিবত চেম্বাৰছ অৱ কমাৰ্চক এসাঁজ বিনামূলীয়া আহাৰ
যোগান ধৰিবলৈ অনুৰোধ জনাইছোঁ। ইমান দিনলৈকে মোৰ ঘান-ধাৰণা আছিল চেম্বাৰছ
অৱ কমাৰ্চৰ কাম-কাজ এইবোৰহে। ভৱিষ্যত ৰেল ষ্টেশ্যন এটোত এনেকুৱা এখন গোহাৰি
বেৰত লগাই থ'বলৈ চিমেচ চাপৰি চেম্বাৰছ অৱ কমাৰ্চক কোনে প্ৰেৰণা যোগালে? মই
ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলো। ৰেল ষ্টেশ্যনটো বন্ধ হৈ গ'লে চেম্বাৰছ অৱ কমাৰ্চৰ বাৱসায়-
বাণিজ্যত ব্যাঘাত জাগিব, সেই আশংকাত নে চিমেচ চাপৰি অক্ষতত এনেকুৱা এখন
গোহাৰি লিখিবলৈ আন কোনো সংগঠন নাই বাবে শ্ৰী বসুমতাৰী আৰু শ্ৰী গগৈয়ে এই
কামটো কৰিলে? গোহাৰিখনৰ প্ৰতিটো আখৰলৈ চাই চাই মই মোৰ অপৰিচিত এই বসুমতাৰী-
গগৈক মোৰ হৃদয়ৰ পৰা জনালো অজ্ঞাত চন্দ্ৰাবাস।

ৰেল ষ্টেশ্যনৰ কাষৰ এখন সৰু লোকজনৰ দোকানী এখেত শ্ৰী বলীম বাজবোৱা।
তেওঁক সুখিলো, এই ষ্টেশ্যনটোত কিবা ৰেল বয়নে? বাজবোৱাই ক'লে মোক এক
আশ্চৰ্যপূৰ্ণ কাহিনী— উত্তৰ লৰিমপুৰ ৰেল ষ্টেশ্যনৰ পৰা এখন ৰেল কৰ্মচাৰী আছে 761
UP Passenger ৰেলখনত, আৰু তেওঁ মুৰ্ফাচেলেকলৈ যাবলগীয়া এই ৰেলখনৰ এই
চিমেচ চাপৰি ষ্টেশ্যনটোত সজ্জা সাতমান বজাত নাথি দিয়ে। বাতি মনুহজনে শ্ৰী বাজবোৱাৰ
ঘৰত ভাড়া থাকে। পিছদিনা পুৱা এইখন ট্ৰেইনেই 762 DN Passenger নাম লৈ
মুৰ্ফাচেলেক পুৱা পাঁচ বজাত এৰি চিমেচ চাপৰি ষ্টেশ্যনত বৰ্তি। নাথনিমুৱা কোনো যাত্ৰী
যদি চিমেচ চাপৰি ষ্টেশ্যনত বৈ থাকেহি, এই বাজবোৱাৰ ভাড়াঘৰৰ এমিলাৰ অতিথি
মনুহজনে তেওঁলোকক ষ্টেশ্যনৰ কাৰাগাৰতে থিয় হৈ টিকট দিয়ে আৰু নিজেও সেউসকলৰ
সৈতে ৰেলত উঠি দিয়ে উত্তৰ লৰিমপুৰলৈ বুলি মনুহজনে হঠাতে যাত্ৰীবোৰক লগত
ৰেল ষ্টেশ্যনতো আৰু ৰেলতো বহুত কথা পাতি পাতি গৈ থাকে। হঠাতে মোৰ বেয়াল

হ'ল, ময়ো যদি এদিন পূবা এই ৰে'ল ষ্টেশ্যনটোত বৈ থাকিলোহেঁতেন চিচিবৰগাঁও, চিলনীবাৰী, তাঁতীবাহাৰ, নিজ বৰগাং— কোনোবা এক ষ্টেশ্যনলৈ যাবলৈ, এই মানুহজনে মোকো টিকেট এটা দিলেহেঁতেন। মই বলীন ৰাজখোৱাক তেওঁৰ ভাড়াঘৰত ৰাতিটো থাকিবলৈ অহা এই মানুহজনৰ নামটো জানিবৰ কাৰণে ইমানকৈ সুখিলো, নক'লৈ। হয়তো ভয়তে! মোক ক'বাব ইনকুবেৰী অফিচাৰ বুলি ভাবিলে চাগে'!

চিমন নৈৰ ওপৰত এইখন চিমন ব্ৰীজ। সিফালে, সৌফালে অৰুণাচলৰ নীলা পাহাৰ। সেই পাহাৰৰ পৰা বৈ আহিছে এইখনি মোৰ হৃদয় নদী— চিমন নদী। সময়ে সময়ে গতিপথ সলনি কৰি এই নদীয়ে বৰুৱাপাম, নাহৰবাৰী, শিলিখাওৰি, বংপুৰীয়া, লম্বা চাপৰি, উলবনি, চেঙাজান আদি গাঁওবোৰ বাঢ়নি পানীৰে বুৰাই পেলায়। ধেমাজিত চাকৰি কৰি থকা কালছোৱাত বহু ৰাতি, বহু পূবা, বহু দুপৰীয়া অপকণ মায়াময় সৌন্দৰ্যৰ এই চিমন নদীয়ে মোৰ মনৰ বিস্তীৰ্ণ চাপৰি বুৰাই দি মোক প্ৰাণিত কৰি ৰাখিছিল— এই নদীৰ প্ৰতি সেই অনুভৱ মোৰ আকণ্ঠজুৰি আছে।

চিমন নদীৰ এই দলংখন BRIDGE No 376। কাষত হালধীয়াত ক'লা ৰঙেৰে ৰেষ্টেংগুলাৰ আকৃতিৰ ছাইনব'ৰ্ড এখনত লিখা আছে Span- 7x45.72 m., well foundation। এই দলংখনৰ ওপৰেদি গাড়ী-মটৰ-চাইকেল আৰু পদাতিক চলে আৰু পাতি থোৱা ৰে'ল লাইনটোৰে ৰে'লো চলে।

অসমত এনেকুৱা আৰু এখন দলং আছে। হাইলাকান্দি জিলাৰ কাটাখাল নদীৰ ওপৰত। এনে দুয়োখন, ধেমাজি আৰু হাইলাকান্দি জিলাত উপায়ুক্ত থকা কালত বহুবাৰ দলং দুখনৰ ওপৰেদি ৰে'ল চলি থকা বাবে উপায়ুক্তৰ গাড়ী দলঙৰ মুকত বৈ বৈ ৰে'লখন পাৰ হৈ যোৱা চাই চাই আহৰণ কৰা সুমিষ্ট অভিজ্ঞতাবোৰ মই এতিয়াও বুকুত সঘনোনে সাৰটি থৈছোঁ।

চিমন নদীৰ দলঙৰ সিটো মূৰ পালে। সৌফালে সৌবোৰ চিমেন্ট আৰু বালিৰ বস্তা। সেই ঠাইত আগতে পুলিচৰ চিপাহী কিছুমান আছিল। দলংখন পহৰা দিয়াৰ দায়িত্বত তেওঁলোক মকবল আছিল। বহু ৰাতি সেই দলঙৰ পহৰা দি থকা দেখিছিলো। আকাশত জোন আৰু সেই জোনৰ প্ৰতিবিম্ব নদীৰ পানীত। তেনেকুৱা বহুতো মায়াময় ৰূপত এই চিপাহীবোৰক মোৰ একোজন শ্ৰেমিক শ্ৰেমিক কেন লাগিছিল— স্বপ্ন অলসতাত গোটেই ৰাতি যেন তেওঁলোকে এই নদীখনৰ সৈতে কথা পাতি আছে, নদীত পৰা জোনাকবোৰে সেই কথাবোৰ যেন শুনি আছে।

আজি সেই চিপাহীৰ ঘৰবোৰ নাই। ডাঙ পৰি আছে বালি আৰু চিমেন্টৰ বস্তা। মই চাই থাকিলো সেইফালে আলফুলে। যোৱা দুদিন এইফালে আবতৰীয়া বৰষুণ এজাক আহিছিল। বৰষুণজাকে পথাৰৰ পৰা ধান বহুখিনি মাটিত বগৰাই বগৰাই থৈ গৈছিল।

আচলতে ডিমৌ ৰে'ল ষ্টেশ্যনটো বন্ধ হৈ গৈছে। কিন্তু তাৰ ভগ্নাৱশেষৰূপে যে নাথাকিব, সেই কথা মই কল্পনাও কৰিব পৰা নাছিলো। সক পোষ্ট এটাত ইংৰাজীতে চাৰিশ তিনি সংখ্যাটো লিখা আছে। সিমূৰ ৰঙিলাৰ ষ্টেশ্যনৰ পৰা এই ঠাইলৈ চাৰিশ তিনি কিলোমিটাৰ আছিল দূৰত্ব।

এইখন ডিম্বো নৈ। সিপাকত লোহাৰ কপালী বস্তৰ বে'লৰ দলং। কাৰে কাৰে ধানলি পথাৰ। পথাৰৰ মাজে মাজে ইলেক্ট্ৰিক লাইটৰ খুটা আৰু লাইন। লাইটৰ লাইনত পথাৰৰ নৰাবোৰ মানুহে দলিয়াই দলিয়াই থৈছে। কিয় বা!

আৰ্চি পথাৰ পাৰ হোৱাৰ পাছত এইখন সূতি নদীৰ দলং। দলঙৰ ভুল আ- পানীৰ মাজত একুটমানৰহে ব্যৱধান। মই নাজানো এনেকুৱা অদ্ভুত ব্যৱস্থাৰ নদী আৰু দলং আৰু ক'ত আছে। বাৰিবাৰ প্ৰথমজাক বৰষুণ যিদিনা হয় সেইদিনা জিলা প্ৰশাসনৰ প্ৰথম চিন্তা হয় এই সূতিত পানী উঠিছে নেকি। যেমজি চহকৰ জোনাৰিৰ সৈতে সজতে থিয় কৰি বাথে বাৰিবাৰ এই সূতিয়ে। মানুহে কম জলকীয়া সূতি।

চিলাপথাৰ নগৰৰ মাজেৰে আগবাঢ়িলো চিলাপথাৰ বে'ল ষ্টেশ্যনটো চাৰ্ভ বুলি। এই ব্যৱসায়কেন্দ্ৰিক নগৰখনৰ মাজেৰে গ'লে ঘোৰ আৰু এখন নগৰলৈ যমত পৰে। সেইখন বৰপেটাৰোড। দুয়োৰে পাৰ্থক্য আছে, কিন্তু চৰিত্ৰ আৰু আকৃতি একে।

অৱধাৰিত এই যাত্ৰা। এটা এটাকৈ পাৰ হয় বে'ল ষ্টেশ্যনবোৰ ঘোৰ ঘনৰ ধীফলীয়া সমান্তৰাল দুডাল বে'ল লাইনৰ ওপৰেৰে। কত কি কাহিনী কৈ যায় বে'ল লাইনৰ কাষৰ প্ৰতিডাল তুল-তকক। সেই যে চিলাপথাৰ বে'ল ষ্টেশ্যনৰ বাহিৰত দেখিলো অকশাচলৰ এখন ভান গাড়ী আহি বৈ আছে, মুৰ্খচেলেৰৰ পৰা আহি পাবলগীয়া ডাউন অকশাচল এম্প্ৰেছখনৰ পৰা গেছৰ চিলিঙাৰবিলাক নমাই ভানখনত উঠাই লিকামালীৰ ফালে লৈ যায়, তেনেকৈ যেমজি বে'ল ষ্টেশ্যনত দেখিছিলো নীলাত বগা বঙেৰে লিখা লাইনৰ ওচৰত হিন্দী, ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ভাষাত লিখা কম্পিউটাৰীকৃত আকৰ্ষণ কেন্দ্ৰৰ কথা। যেমজি বে'ল ষ্টেশ্যনৰে বেকত লিখা আছে-- Next Date of Welfare Inspector's- Date-। তাৰিখ নাই। কেতিয়া আহিব ৱেলফেয়াৰ ইন্সপেক্টৰ? যাবনে তেওঁ চিফ্টেন চাপৰিৰ বৰীল বাজাৰোৱাৰ খবৰ বাতি ভাড়া থকা সেই বে'ল কমীছনৰ আৰু চালি নোহোৱা বে'ল ষ্টেশ্যনটোৰ ইন্সপেক্ষ্যন কৰিবলৈ? মই নাজানো।

চমৰাজানৰ কাঠৰ দলংখনেদি পাৰ হ'লো। সোঁফালে সিপাকত লোহাৰ দলংখন। বে'ল লাইনৰ কিনাকত ব'স্তাৰ নিটচিং কৰা আছে। মাজত শুকান চমৰাজান। নৱেম্বৰ মাহৰ চমৰাজান। চমৰাজানৰ বুকুৰ পৰা বালি উঠাই উঠাই মানুহ কিছুমানে টাকত ভৰাইছে। বে'ল লাইনৰ সিপাৰে অকশাচলৰ নীলা পাহাৰ। মই যেমজিত থকা বছৰ অকশাচলৰ এই পাহাৰবোৰেদি বাগৰি বাগৰি অহা বৰষুণৰ পানীয়ে উটুৱাই লৈ গৈছিল বে'ল লাইনৰ এম্বেছা। চাৰি মাহৰো অধিক কাল বত্ৰিৱা-মুৰ্খচেলেৰৰ মাজত ঢলা এই বে'ল দুখনৰ চলাচল বন্ধ হৈ আছিল। বন্ধ হৈ আছিল সেই বে'ল দুখনে কঢ়িয়াই কুৱা বৰ কাহিনীও।

এয়া বকলনি। মুকলি পথাৰ আৰু নিটনিৰে ভৰা। মই গাড়ীৰ থিমিকীৰে চাই থাকিলো-- ক'বাব পৰা উৰি উৰি আছে একজাক বগলী-- দলঙত চৰি ঘূৰা একো একোটা ব'হক যেমি-আপুৰি দহ বাৰটামান বগলী আহি দলঙতে পৰেহি। বকলনিৰ এই বগলী বগলী কেলে মই একলত মনে উপভোগ কৰি আহি থাকিলো বাটছোৱা।

১৯৭৭ চনত প্ৰথম যেতিয়া সোঁফালিৰ নদী দেখিছিলো চাউলগোৱা খাটত উভয়

লখিমপুৰলৈ চাকৰি কৰিবলৈ আহি, অপকণা মোহময়ী এই সোৱণশিৰিয়ে মোক সেই তেতিয়াই মোহাচ্ছন্ন কৰি থৈছিল— সেই তেতিয়াই! সোৱণশিৰিৰ সেই মায়াময় কপত মই আজিও আশ্বস্ত, আজিও আশ্বস্ত। পঞ্চাশৰ ভূমিকম্পৰ সময়ত আজিৰ মই থিয় হৈ থকা এই সোৱণশিৰি দলঙৰ তলত আতংকিত নদীধাৰাৰ নিঃশ্চিহ্ন হৈ গৈছিল বিস্তীৰ্ণ অঞ্চলজুৰি ঘন বসতিৰ গাঁও কিছুমান। কুঁৱা এটা থাকি গৈছিল সেই গাঁওবিলাকৰ সাক্ষী হিচাপে এই দলঙৰ তলত। কিমান চাগে' ইতিহাস পোত ৰাই গৈছিল এই কুঁৱাটোৰ গভীৰতাত! গাভীৰ পৰা নামি মই দলঙৰ তলৰ কুঁৱাটো চাবলৈ ধৰিলো। নাই। কুঁৱাটো নাই! ক'লৈ গ'ল? কি হ'ল? হৃদয় বিদাৰি উঠিল মোৰ কুঁৱাটো নেদেখি।

ধেমাজিত থকা সময়ৰ কথা। ২০০১ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ এদিন গোগামুখত নেচনেল হাইড্ৰ'ইলেক্ট্ৰিক কৰ্প'ৰেশ্যনৰ মেচিন নাও এখনত মই সোৱণশিৰিয়েদি অকণাচলৰ ফালে উজাই উজাই গৈ আছিলো। নদীৰ দুয়োপাৰে অকণাচলৰ ওখ ওখ সেউজীয়া পাহাৰ। ইমান গুৰীয়া, ইমান ধুনীয়া। অৱাক বিস্ময়ত মই থৰ হৈ আছিলো— ইমান সুন্দৰ এই নদী, এই পাহাৰ! গোগামুখত সোৱণশিৰিৰ এই মোহনীয়তাকে সাৰথি কৰি সেইটো বহুৰত শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ থিয়েটাৰে সোৱণশিৰিৰ পটভূমিত ৰচনা কৰিছিল ভ্ৰাম্যমাণৰ নাটক 'আনাকোণ্ডা'। 'আনাকোণ্ডা' মই গোগামুখৰ পেণ্ডেলতে এবাতি চাইছিলো। অসমত আনাকোণ্ডা সোৱণশিৰিৰ বাহিৰে আন কোনো নদীত কল্পনাও কৰিব নোৱাৰি— নাটকখন চাই সেই ৰাতি মোৰ সেই অনুভৱেই হৈছিল। পাঁচ বছৰৰ আগৰ কথা সেইবোৰ।

আজি ২০০৬ চনৰ নৱেম্বৰ মাহৰ আঠাইল তাৰিখ। গধূলি চাৰি বাজি পঞ্চাশ মিনিট। এইটো গোগামুখ ৰে'ল ষ্টেশ্যন। কাৰেন্ট নাই। টিকট উইণ্ডোৰ ভিতৰৰ পৰা টিকট লুপিয়া মানুহজনে খিৰিকীৰ মুখত স্টেটকৰ্মত বৈ থকা যাত্ৰীসকলক মমৰ পোহৰত টিকট দি আছে। কোনখন ট্ৰেইনৰ? মানুহজনলৈ হঠাৎ মোৰ মমতা জাগিল। মমৰ পোহৰত কাম কৰি থকা বাবেই হয়তো। ষ্টেশ্যনৰ দেৱালত বাহিৰৰ ফালে 'থিয়েটাৰ কাজিৰঙা'ৰ পোষ্টাৰ এখন লগোৱা আছে। কাষত ডাঙৰকৈ অঁহত গছ এজোপা।

আজ্কাৰ হ'ল। ঘোৰ আজ্কাৰ। পাঁচ বাজি পোন্ধৰ মিনিট গৈছে। লুংলুঙীয়া চাহ বাগানৰ বাট এটাৰে আমাৰ গাড়ী আগবাঢ়িছে সোৱণশিৰি ৰে'ল ষ্টেশ্যনলৈ বুলি। এইটো বাটেৰে এই সক্ৰিয় ৰে'ল ষ্টেশ্যন বিচাৰি আহি মই অন্তৰত অনুভৱ কৰিছোঁ অনুপম মাধুৰ্য। বন্ধ ৰে'ল ষ্টেশ্যন। ষ্টেশ্যনটোৰ বাৰাণ্ডাত আছে তিনিখন ভঙা লোহাৰ বেঞ্চ। হাতৰ টচটো জ্বলাই বিচাৰি ফুৰিলো 'চাকি ঘৰ'। আছে। উদং নিস্পৃহ অন্ধকাৰ এক ৰে'ল ষ্টেশ্যন। হয়তো কোনোবা খোজনীয়া বা পগলা মানুহৰ ৰাতিৰ আশ্ৰয়স্থল হয় এই অন্ধকাৰ ৰে'ল ষ্টেশ্যনৰ বাৰাণ্ডা, ভঙা লোহাৰ বেঞ্চ। ষ্টেশ্যনৰ কাষতেই এখন সৰু গেলামালৰ দোকান। টিমিক-টামাককৈ লেম্প এটা জ্বলি আছে। দোকানীজনে ডুমুৰিয়াই চাইছে, ক'ৰ এজন মানুহ গাড়ী এখনৰ পৰা নামিল, টচ এটা জ্বলালে, কিয়াকিবি চালে।

শিফদিনা পুৱা। আকৌ এটা লুংলুঙীয়া বাটেৰে, গাড়ীখন ক'ৰবাতৈ ৰখাই আধা কিলোমিটাৰমান খোজ কাটি কাটি মই লীলাবাহী ৰে'ল ষ্টেশ্যন বিচাৰি আহিলো। পাৰ হৈ

অহা প্ৰতিটো ৰে'ল ষ্টেশ্যনৰ দৰে ইয়াতো দেখা পালো এজোপা প্ৰকাণ্ড আঁহত গছ। ৰে'ল ষ্টেশ্যনটো এটা বঙা টিনৰ ঘৰ। শুভাৰ ঘৰৰ নিচিনা। দুৱাৰ-খিৰিকীৰ গাছবোৰ ভঙা। ভঙা গাছৰ খিৰিকীৰে ভিতৰলৈ চালে। ভিতৰত কাঠৰ ট্ৰেইল-কাগজ পৰি বাকচ আঁৰি পৰি আছে। কোনো নাই। মই উচপ ৰাই উঠিলো। এনেকুৱা এক পৰিত্যক্ত ৰূপকে মই দেখিছিলো। এদিন বন্ধ হৈ যোৱা শিলঘাট ৰে'ল ষ্টেশ্যনটোত। দীঘল ৰে'ললাইন দুডালৰ মাজে মাজে ধলুই এজন গৈ আছিল। সোথোতে ক'লে, বাঙিয়াৰ পৰা পেছেজাৰ ট্ৰেইনখন আহে ন- বীয়া চাৰে বাবৰমান বজাত আৰু তাৰ এঘণ্টামান আগতে আহে মুকুচেলেকৰ পৰা পেছেজাৰ ট্ৰেইনখন চাৰে এঘাৰমান বজাত। ইয়াতে ৰয়। মনুহ উঠে। হাতীৰোগেৰে বাঢ়িও ৰোলে টিকি লয় গাৰ্ভৰ পৰা। তথাপি ৰে'ল চলে— বন্ধ ষ্টেশ্যনৰ বুকুৰেও ৰে'ল চলে— মোৰ বুকুৰেও ৰে'ল চলে— তাৰ উকি ওলিৰলৈকেতো ৰে'লগোৰ বিচাৰি ফুৰিছোঁ প্ৰতিটো ষ্টেশ্যনতে— এনেকৈ।

বাছবোৰ চলি আছে সন্ধ্যৰেদি— কমলাপতি, অনামিকা, শ্ৰী পাৰ্বতী, কৃষ্ণ, ৰেচম, পখিলা, বিজয়া, শান্তনু, অকিড।

বিল কিলোমিটাৰ আছে নাৰায়ণপুৰলৈ। ডিব্ৰুং নদীৰ দলং পাৰ হ'লো। উত্তৰে পশ্চিমপুৰত চাকৰি কৰোঁতে এবাৰ এখন দুৰ্গা পূজা মোৰ পাৰ হৈছিল হাবমতীৰ এই ডিব্ৰুং নদীৰ দলঙৰ ওপৰত ল এণ্ড অৰ্ডাৰৰ ডিউটি কৰিবলৈ আছি। চাৰি দিন। সেই চাৰি দিন দলঙৰ ওপৰত বৈ বৈ মই চাই আছিলো তলৰ শিলৰ দলঙেৰি বৈ যোৱা নদী আৰু সৌকালে মনোমোহা অকলাচলৰ অপকপ শোভাৰ নীলা পাহাৰবোৰ।

অকলাচল প্ৰদেশৰ মুখামতী গৈগং আপাছে হাবমতীৰ এই বি-মডেলত ৰে'ল ষ্টেশ্যন বিশিঙটো উদ্বোধন কৰিছিল ০৫ ০৫ ৮২ তাৰিখে। ষ্টেশ্যন বিশিঙটোৰ কেবলত লিখি থোৱা আছে সেই কথা। আৰু লিখা আছে— ইটানগৰ যাবলৈ ইয়াত নামিব। তিনিখন চাহৰ দোকান, খোৱাপানীৰ ঘৰ আৰু চাৰি কোঠাৰ গ্ৰেটফৰ্ম এইটো। সন্ধ্যত তিনিগোৰ ৰে'ল লাইন। মোৰ ঘৰীত এক বাজি একটিল মিনিট গৈছে। গ্ৰেটফৰ্মত লোহাৰ খণ্টা বাজিছে। ৰে'ল আহিব। ৭৬২ ডাউন পেছেজাৰ। ৰাইট টাইম এক বাজি দহ মিনিট। কিছুমান মনুহ ইয়াতে নামিব— ইটানগৰলৈ যাব। কিছুমান ধলপুৰ, গহপুৰ।

জিত, হৰিহৰ, পাপৰি, মুগ্ধা, দুষ্টিনন্দন, কসুমতী, তেউক, কানাই, কাকনজংখা, শ্ৰী ভাৰতী। এইগোৰ বাছৰ নাম। পাৰ হৈ হৈ গৈ আছে এখন একনকৈ।

ধলপুৰ পুলিচ আউট পোপৰ সন্ধ্যৰ ৫২ নং ৰাষ্ট্ৰীয় হাটপাৰেদি আমাৰ গাড়ী আগবাঢ়িছে। কিমান বন্ধৰ আগতে কিমানবাৰ যে আহিছিলো এই আউট পোপটোলৈ। এবাৰ কলকতা লাইচেন্স বিনিউ কৰিবলৈকো আহিছিলো। দাম উপাধিৰ অফিচাৰ-ইনচাৰ্জ এজন আছিল তেতিয়া। ক'ত বা আছে তেওঁ এতিয়া। চিনাকি পুলিচ থানাৰীয়াৰ সন্ধ্যৰেদি পাৰ হৈ গ'লে সদায়ে মোৰ সেই তাহানিতেই লগ পাই অহা। থানাৰ সন্ধ্যৰীয়াৰ কথাবোৰ অলপ পৰে। তেওঁলোকৰ বক্তব্যে ৰখ কথা মোৰ তাহানি তেওঁলোকক সোধা নহ'ল বাবে হয়তো।

এযোৱা ৰে'ল লাইনৰ ষ্টেশ্যন এইটো। টিপলিং। বন্ধ। দুই বাঢ়োঁ বাঢ়োঁ ঘৰীত। মনুহ চাৰিজন বহি আছে ষ্টেশ্যনত। এজোপা বগাছ, এজোপা ওপহ, কুঁহা এটা, কালিৰে ভৰোৱা

বাস্টি এটা। লীলাবাৰী ষ্টেশ্যনতো দেখাৰ দৰে বাষ্টিয় পতাকা উত্তোলন কৰা ফ্লেগ পোষ্ট এটা। যাত্ৰীক টিকট দিবলৈকে মানুহ নাই ষ্টেশ্যনটোত— পতাকা কোনে তোলে? মানুহ চাৰিজনে ক'লে— 'বে'লত টিকট দিব।' দিবনে? হয়তো দিব, সেই বাবেই ক'লে। ডাউন ৭৬২ পেছেঞ্জাৰখন আহিব হাৰমণীৰ ফালৰ পৰা। তাতে উঠিব তেওঁলোক।

প্ৰদীপ ঘৰ! গহপুৰ বে'ল ষ্টেশ্যনটোৰ Lump Room টোৰ অসমীয়া নাম। কোনে অনুবাদ কৰিছিল ইমান ধুনীয়া ধুনীয়া নামটো অসমীয়াত? দীঘলকৈ বঙা জিনৰ ঘৰ এটা। বৰগছৰ ছাঁত। বেৰত লিখা থকা ইংৰাজী আখৰকেইটামান পঢ়ি চালো— Best safety device is a careful man! সুন্দৰ।

বেদেত্তী পাওঁতে দলং এখনৰ ওপৰেদি আমাৰ গাড়ী চলিল। তলেদি বে'ল লাইন। বাওঁহাতে সুদূৰত বে'ল ষ্টেশ্যন এটাৰ বঙা ঘৰটো। হেলেয়।

ৰঘুপতি, মা কামাখ্যা, পবিতৰা, বৰ্ণালী, কমল নয়ন, মা কল্যাণী— বাছবোৰ পাৰ হৈ গৈ আছে। মাকৰ নামেৰে বাছৰ মালিকবোৰে নিজৰ বাছখনৰ নামটো ৰাখিলে মোৰ বৰ ভাল লাগে। দেউতাকৰ নামেৰে বৰ কমকৈ লিখা দেখা পাওঁ।

কালি গধূলি সৌৰণশিৰি বে'ল ষ্টেশ্যনটো বিচাৰি চাহ বাগানৰ লুংলুঙীয়া বাটটোৰে গৈ 'থকাৰ দৰে একেইধৰণৰ বাট এটাৰে নিজ বৰগাং বে'ল ষ্টেশ্যনটো বিচাৰি গৈ থাকিলো বৰগাং পুলিচ আউট পোষ্টৰ সন্মুখৰ বাটটোৰে।

নিৰ্জন নিজ বৰগাং বে'ল ষ্টেশ্যন। কিন্তু মই লগ পাই গ'লো এজন ডেকা মানুহ। বকল ৰায়চৌধুৰী। ষ্টেশ্যন ছুপাৰিনটেণ্ডেণ্ট। ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰ বিখ্যাত চাৰিআলি নগৰত। দুটামান কথা-বতৰাৰ পাছতেই বকল ৰায়চৌধুৰীয়ে মোক ক'লে— 'আমি বৰ নেগলেক্টেড'।

মই নুসৰিলো— 'কিয়?' কিন্তু মই অনুমান কৰিলো লগে লগে যে বিখ্যাত চাৰিআলিৰ নিচিনা এখন সুন্দৰ ঠাইৰ ল'ৰা হৈ চাকৰি কৰিবলৈ আহি, পুলিচ আউট পোষ্টৰ সন্মুখৰ লুংলুঙীয়া বাগানীয়া বাটেদি আহি আহি এই নিৰ্জন নিমাত নিজ বৰগাং বে'ল ষ্টেশ্যনত থাকি চাকৰি কৰিবলগীয়া হোৱা বাবে বকল ৰায়চৌধুৰীয়ে নিজকে নেগলেক্টেড অনুভৱ কৰিছে। হয়তো তেওঁৰ লগৰে কোনোবা কোনোবা নিউ বঙাইগাঁও, ওৱাহাটী, তিনিচুকীয়া, ডিব্ৰুগড় বে'ল ষ্টেশ্যনত চাকৰি কৰি আছে, সেইবাবেও চাকৰি কালত নিজকে নেগলেক্টেড বুলি অনুভৱ কৰা বহু মানুহ মই লগ পাইছোঁ। প্ৰথম চাকৰি যোৱাৰে আছিল উত্তৰ লখিমপুৰত। মোৰ বেটুছৰ কিছুমানৰ ভেতিয়া পোষ্টিং আছিল ওৱাহাটী, ডেজপুৰ, যোৰহাট, নগাঁও, শিৱসাগৰত। মই কিন্তু ভেতিয়া সমূলি নিজকে নেগলেক্টেড বুলি ভবা নাছিলো। বৰক, উত্তৰ লখিমপুৰত চাকৰি কৰা সেই চাবে ছটা বছৰ মোৰ জীৱনৰ পৰম সম্পদ বুলি মই আজিও গৰ্ভৱাৰে চহৰখনক সোঁৱৰো। উত্তৰ লখিমপুৰত চাকৰি কৰিবলৈ নোপোৱা হ'লে মই জীৱনত কি কি হেৰুৱালোহেঁতেন, সেয়া ভাবি মই মাজে মাজে আতংকিত হৈ থাকিছিলো।

ইমানবোৰ কথা মই বকল ৰায়চৌধুৰীক নক'লো। বৰক, মই তেওঁৰ মাজত আক নিৰ্জন নিজ বৰগাং বে'ল ষ্টেশ্যনটোত পৰি থকা, মনি-মুকুজাৰিলাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সচেষ্ট হৈ পৰিলো।

নিজ বৰগাং বে'ল ষ্টেশ্যনত বকল ৰায়চৌধুৰীৰ সৈতে চাকৰি কৰে চাকৰিজন চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰীয়ে। তাৰে দুজন পইণ্টমেন 'এ' আৰু দুজন পইণ্টমেন 'বি'। এওঁলোকে ছবি লৈ বে'লৰ লাইন ছেট কৰে। ষ্টেশ্যনটোত আছে এখন পতীৰ। তেওঁ বে'ল জ্বাৰা যোৱাৰ ছিগনেল দিয়ে। ৰঙিয়াৰ হে'ড অফিচৰ পৰা লক্ষী গোস্বামী, ৰবি সাহানী আদি পইণ্টমেনসকলক এটা এটা ছেট বে'লৰেৰে সেই বিখ্যাত সেউজীয়া-বকল ছফলন যোগান দিয়ে।

এইবাৰ ৰবি সাহানীয়ে আনি মোক লেম্পটো দেখুৱালে। সেই লেম্পটো একালে সাধাৰণ পোহৰৰ, এফাল সেউজীয়া বকল, এফাল বকল বকল কুঁহলীৰে জ্বলিবা সোঁতাল ৰাতি, গ্ৰীষ্মৰ প্ৰচণ্ড গৰমৰ সন্ধিয়া -- বিশাখাপটনমত, নিউ জলপাইগুৰিত, সাপেৰাঙীত, থিকঅনন্তপুৰমত, অধিকেষত বে'ল ষ্টেশ্যনৰ মেটেকৰ্মত ৰবি সাহানীৰ দৰে কোনোবা ৰাতিৰ বে'লৰ ডিউটিৰ পইণ্টমেনে আমাক দুডলীয়া বে'ল লাইনেৰে নিভীক আৰু নিশ্চিত যাত্ৰাপথলৈ অগ্ৰসৰ হ'বলৈ সেউজ সংকেত দিয়ে এই সেউজীয়া লেম্পটোৱে। বৰ ৰাতি বৰ বে'ল ষ্টেশ্যনত দেখা পাই বকল-সেউজীয়া লেম্প এটা হাতত লৈ নিৰ্বিকল ভাগীত মেটেকৰ্মত ঘূৰি ফুৰা হলো চোলা পিন্ধা সেই অনুহজন মোৰ সন্মুখেই অতীৰ অনুসন্ধিবসূৰ উৎস আছিল। আজি তেওঁক নিজ বৰগাঙত লগ পাই গ'লো হঠাতে। হঠাতে মই দেখা পাই গ'লো সেই অনামী আকৰ্ষণৰ বকল-সেউজীয়া লেম্পটো। ৰবি সাহানীৰ হাতৰ পৰা মই লেম্পটো নিজৰ হাতত আলফুলে তুলি ধৰিলো।

মই নুসখিলো বকল ৰায়চৌধুৰী, ৰবি সাহানী, ধীৰাজ কোজাৰী, লক্ষী গোস্বামী কাকো --- ছুটা লৈ এমাহ-দুমাহৰ বাবে এইটো বে'ল ষ্টেশ্যনত উঠি ৰবি সাহানী যেতিয়া বিহাৰৰ মধুবাণীৰ ঘৰলৈ যায় -- ৰাতিৰ কোনোবা এখন বে'লত -- কোনো বাক জ্বলায় তেতিয়া সেই বকল-সেউজীয়া লাইটটো মধুবাণীলৈ যাবলৈ বে'লখনক বাট দেখুৱায়।

মই বকল ৰায়চৌধুৰীক এই বুলিও নক'লো, 'আপুনি বাক হাওৰা ষ্টেশ্যনত, নিউ দিল্লী বে'ল ষ্টেশ্যনত, মুম্বাই তি টি বে'ল ষ্টেশ্যনত চাকৰি কৰিলেহেঁতেন, মই আপোনাৰ ওচৰলৈ বকল-সেউজীয়া লেম্পটো চাবলৈ নগ'লোহেঁতেন।'

কিন্তু এদিন এঠাইৰ পৰা মই বকল ৰায়চৌধুৰীক এটা প্ৰশ্ন সুধিম -- যাবলী এটা।

মই কাকোৱে কোৱা নাছিলো -- শঙ্কৰ ঠাকুৰক, কিম্বল কুমাৰ, সুনীতা দলে কাকো -- কিয় মই অহন্তগছৰ তলে তলে, নিৰ্জন পথাৰে পথাৰে, লুপ্তজীয়া চাহ বাগানৰ বাটেৰে বে'ল ষ্টেশ্যন কিছুমান বিচাৰি বিচাৰি ইন্ধৰ সিম্বৰ ঘূৰি ফুৰিছিলো।

চেহাৰছ অৱ কমাৰ্চৰ গোহাৰি, প্ৰদীপ ঘৰ, ফ্ৰেণ্ড পোষ্ট, কালি ভৰোৱা ৰাতি -- কাকোৱে মই নোসোধো -- বে'ল ষ্টেশ্যন এটাৰ যুঁজা হোৱা তুমি দেখিছানে।

শিলঘাট-শাওতলীয়ে মোক ফিলবে ঠপাই লৈ গৈছে, মই আৰু চিৰিচাকো কিমানখ চাকৰিআলি, নিজ চঠিয়া, ধলাইলিল, বালিপাৰা, বকলপাৰা, ঢেকিয়াজুলি, মাজখটি, বৌতলদালান, ওদালতবি, টংলা, গোকেশ্বৰ কোনো বে'ল ষ্টেশ্যনে মোক আৰু ভেনেইক নক'পায় ছেন। এই সকলোবোৰৰে চক্ৰবৰ্ত্ত পাতি খোৱা দুডাল সমাজকল বে'ল লাইনেৰে মোৰ এই

বে'লখন চলি থাকক। চলি থাকক।

পুঠিমাৰী নদীৰ দলঙেদি পাৰ হৈ যাওক সেই বে'ল।

চাৰিশ একাধৰ কিলোমিটাৰ নিলগত বঙিয়া বে'ল ষ্টেশ্যনত মোৰ বে'লখন আহি
ব'বহি। অসংবন্ধিত টিকেট প্ৰণালী, শৰাই অঁকা ছবি, মোবাইল চাৰ্জিং পইন্ট, গাড়ী কাৰ্যালয়
কোঠা, অভিযোগ বহীৰ কোঠাৰ ভিৰৰ মাজত বঙিয়াৰ প্ৰেটফৰ্মত বৈ মই এজনলৈ টেলিফোন
এটা কৰিম— 'ভালনে?'

মোৰ টেলিফোনটো পাই তেওঁৰ ওঁঠত বিৰিঙি উঠিব এক হাঁহি। মুকুতা-মণিৰে ভৰা
হাঁহি। মই দেখা নাপাম।

তাৰ পাছত ক'ব— 'ভাল'।

বৰুণ ৰায়চৌধুৰীয়ে উত্তৰ দিব। মই শুনা পাম।

১৮।

তামাৰ মাই

পুৱা ৭-২০ বজাত আমাৰ ট্ৰাইট বন্ধাৰ বিমান কলকৰ পৰা চাণ্ডুৱাৰ মোহনবাৰী বিমান
কলকলৈ। ২৫ জানুৱাৰী, ২০০৮।

জানুৱাৰী মাহৰ জাকৰ দিন। আন্ধাৰতে উঠি আহিছোঁ বিমান কলকলৈ বুলি।
Deccan Flight DN 553। সৰু বিমান। ছিট নম্বৰো নাই। এনেকুৱা এখন সৰু বিমানতে
গৈছিলো দিল্লীৰ বিমান কলকৰ পৰা ডেকাডুনলৈ, এবছৰৰ আগতে— ৩০ জানুৱাৰী, ২০০৭।
অন্তো ছিট নম্বৰ নাছিল। সেইবাৰ গৈছিলো উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্যৰ বিমানসভা নিৰ্বাচনত পৰ্যবেক্ষক
হৈ টিহুৰি পাড়োৱাল জিলালৈ।

আজিও নিৰ্বাচনৰ দাৱিদ্ধতে। পঞ্চায়ত নিৰ্বাচন। মোক দিয়া জিলাখন তিনিচুকীয়া।
তিনিচুকীয়া জিলাৰ পীও পঞ্চায়ত নিৰ্বাচনৰ দাৱিদ্ধ পাই য়ই উৎকৃষ্টত হৈ উঠিছিলো
এইবাবেই যে এই সুযোগতে য়ই তামাৰ মাইৰ সেন্সলৈ যায়— ললিহালৈ।

বিমান উৰিল নিৰ্বাচিত সময় যতেই, সাত ঘণ্টা বিশ মিনিটত।

যোৱা কেইদিন বৰবুধ আছিল। মাৰমহীয়া বৰবুধ। আজি ৰ'খ ওলাওঁ ওলাওঁ কৰিছে।
অসমৰ ভিতৰতে বিমান যাত্ৰাত ওলাইছোঁ ব্ৰিচ কলকৰ পাকত। ১৯৭৭ চনতে শেষ যাত্ৰা
আছিল ইতিহাস এয়াৰ লাইলত উত্তৰ লখিমপুৰৰ লীলাবাৰী বিমান কলকৰ পৰা যোৰহাটৰ

বৈয়ালৈ। পোন্ধৰ মিনিটৰ যাত্ৰাৰ পঁচিশ টকা ভাৰা।

আৰু আজি মই য লৈ যাম, চাবুৰা বিমান বন্দৰলৈ, সেই বিমান বন্দৰতে মই জীৱনত প্ৰথম বিমানত উঠিছিলো, ১৯৭৭ চনৰ ২০ মে'ত— হাতত আছিল মোৰ অসামৰিক সেৱাৰ নিয়োগপত্ৰখন। মোৰ যাত্ৰা চাবুৰাৰ পৰা উত্তৰ লখিমপুৰলৈ। মই উত্তৰ লখিমপুৰৰ উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ত চাকৰিত যোগদান কৰিম।

আজি মনটো সেই কাৰণেও পুলকিত হৈ উঠিছে যে ত্ৰিশ বছৰৰ মূৰত মই আজি আকৌ চাবুৰাৰ বিমান বন্দৰলৈ যাম। মোৰ জীৱনৰ প্ৰথম বিমান বন্দৰ।

বিমান ভাড়াৰ টিকটত লিখা আছিল আঠ বাজি ত্ৰিশ মিনিটত বিমান মোহনবাৰী পাব। দহ মিনিট আগতেই আমাৰ বিমান আহি বন্দৰত অৱতৰণ কৰিলে।

চাৰিওফালে চালো। তেনেই সৰু বিমান বন্দৰ এই মোহনবাৰী। ডেৰাডুনৰ বিমান বন্দৰটো ইয়াতকৈও সৰু আছিল। আজি আৰু কোনোমতেই মনত নপৰিল মোৰ ত্ৰিশ বছৰৰ আগৰ মোৰ সাদৰৰ প্ৰথম বিমান বন্দৰটোৰ ছবিখন। কেনে আছিল সেই বন্দৰ।

শদিয়াৰ মহকুমাধিপতিয়ে গাড়ী পঠিয়াইছিল বিমান বন্দৰলৈ। তাতেই উঠিলো।

তিনিচুকীয়াৰ পৰা এইবাৰ মাকুম হৈ, ডুমডুমা ডাঙৰী হৈ, আমাৰ গাড়ী চলিব তামাৰ মাইৰ দেশলৈ।

বহু চিনাকি এই পথ। বহু স্মৃতিৰে উজ্জলি থকা এই পথ। হাঁহচৰা, বৰহাপজান, ডুমডুমা, তালাপ, ডাঙৰী আৰু শেষত লোহিত নদীৰ পাৰত চৈখোৰাঘাট।

ডুমডুমাই মোক চিৰকাল নিৰোধ চৌধুৰী, যোগেশ দাস, চামেলী মেমচাৰ, ভাস্কৰ আৰু নাইবে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিলেও আজি হঠাৎ মোক বিৰিঙাই তুলিলে এক অন্য কাহিনীয়ে। নীলমণী পূজা সিদিনা। শদিয়াৰ পৰা ১৫ মাইল আঁতৰত পূবে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈৰ পাৰত এখন বিৰোধন মুকলি ঠাই 'চূণপোৰা'। মোৰ বেগত আছিল অসম বুক ডিপোৰ 'নতুন অসমীয়া ভূচিত্ৰাবলী'। মই ২৬ পৃষ্ঠাৰ তিনিচুকীয়া জিলাৰ মেপখন মেলি চালো। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ সীমাই সীমাই এইখনি নদী লোহিত বা ব্ৰহ্মপুত্ৰ বৈ গৈছে। আৰু তাৰেই নাতিদূৰত এইবোৰ গাঁও তিতাখুৰীয়া, পুটিয়া আৰু চূণপোৰা। আৰু এই চূণপোৰাতেই আছিল আহোম ৰজাৰ প্ৰতিনিধি শদিয়াৰ শাসনকৰ্তা 'শদিয়াখোৰা গোহাঁই'।

নৱমী পূজাৰ দিনা পূৱাই দুজন চোৰাংচোৰা দুটা ঘোঁৰা চেঁকুৰাই আহি শদিয়াখোৰা গোহাঁইৰ ঘৰ পালেহি। তেওঁলোকে জনালে যে মান এজাক শদিয়াৰ ফালে আহি ডুমডুমা পাইছেহি।

আৰু এইখন ডাঙৰী। নিৰোধ চৌধুৰীৰ ডুমডুমা ডুমডুমা আত্মজীৱনীখনত এক অতি সৰাক আৰু কৰল ৰূপত জিলিকি আছে এই ডাঙৰী। সপ্তম শ্ৰেণীত তেওঁ ডাঙৰী হাইস্কুলত পঢ়িছিল। অসমৰ এইটো প্ৰান্তৰ শেষ বে'ল টেচন ডাঙৰী। এই ডাঙৰী টেচনটো একালত বন্ধ হৈ গৈছিল। নচলে আৰু আজি এই ডাঙৰীৰ পৰা কোনো বে'ল। এই ডাঙৰীৰে চাহ বাগিচা এখনত নিৰোধ চৌধুৰীৰ জীৱনৰ কিছুমান কৰল সৌৰবণি ডুমডুমা ডুমডুমাতে পঢ়ি মই বিচলিত হৈ উঠিছিলো। মই সেই ডাঙৰী স্কুলখনৰ আগদি সেই স্কুলখন আৰু বন্ধ হৈ

যোৰা বে'ল ষ্টেচনটো চাবলৈ গৈছিলো। গৰু চৰি থকা বন্ধ বে'ল ষ্টেচনটোৰ টিকিট কাউণ্টাৰ চোভালখন দেখি মই হতবাক হৈ শুক্ক হৈ গৈছিলো। এনেকুৱাও হ'ব পাৰে মৃত্যু? এটা বে'ল ষ্টেচনৰ মৃত্যু?

চোৰাচোৰাৰ মুখত মান অহাৰ ধৰণ পাই শৰিয়াকোহোৰা কোৱায়ে চোৰাচোৰা দুজনৰ হতুৱায়ে কমলেশ্বৰ, কনকেশ্বৰ আৰু ধনেশ্বৰ, তিনিওকে মতাৰি আনিলে আৰু এই সন্দেহপতি তিনিজনক ক'লে, 'মই এতিয়াই ধৰণ পালো মান হেনো এই শৰিয়াক ফালে অংগাংগি আহি ডুমডুমা পাইছেহি। তোমালোক তিনিও তোমালোকৰ সৈন্য-সামন্ত লৈ কালি পুৱাই যাত্ৰা কৰি নৈ পাৰ হৈ গৈ মানক ডাঙৰীমানতে আগচি ধৰিবা। সিহঁতক কোনো একমেই নৈ পাৰ হ'বলৈ নিদিবা।'

১৮১৭ খ্ৰীষ্টাব্দৰ নৱমী পূজাৰ দিনৰ কথা এয়া।

হৈখোৱাঘাট পাঠ পাঠ আমি। মুকলি, মুকলি, মাথোঁ মুকলি এই ঠাই।

বাওঁফালে এয়া হৈখোৱা কেঁচাৰাইতী খাল।

মুকলি পথাৰৰ মাছে মাছে বন্ধুৰ আশাৰ গাড়ী চলিল। অৰালি, মিল, হয়তো ৰাখিবা এইবোৰ পানীৰে তল যায়।

আৰু, অবশেষত এয়া হৈখোৱাঘাট। ৰাঠনিবাৰীঘাট, মোহনাঘাট, অঙ্গপুৰীঘাট, সোণাৰীঘাট। কত কি মনোৰম মনোৰম অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ বিভিন্ন ঘাটবোৰ। প্ৰতিটোৱেই প্ৰতিনিয়ত মোক উদ্বাউল কৰি ৰাখে। কোনোবাটো ঘাটলৈ গ'লে কেতিয়াবা আনটো ঘাটে ফেন অভিমান কৰি উঠে, 'কিয় নাইলা? কেতিয়া আহিবা?'

ফেৰী সাধু আছিল লোহিত নদী পাৰ হ'বলৈ। আমি Inland Water Transportৰ বেৰিঞ্চবটোত ব'লো কিছু ফল। সমুখত শীতৰ সেয়েকা নদী লোহিত। পাৰৰ এখন বিচিত্ৰ ভগত— ফেৰী, বাতী, সৰু সৰু দোকন, দোকনৰ পৰা কেইটোত তাহি অহা বিকৰীতৰ উতলা সংগীত।

নদীত সৰু সৰু কাঠৰ ফেৰী, খীনগৰৰ ডাল লেকত দেখা সৰু সৰু চিকাৰাবোৰৰ দৰে। আহিছে-গৈছে। ইপাবলৈ-সিপাবলৈ। আমি হাবলগীয়া ফেৰীখনৰ লেটীৰ মানুহ এজনে আমাক সেউজীয়া বগৰ কাপ-গ্ৰেটত বহুচাহ খুৱালে। নগেন কলিতা তেওঁৰ নাম। নলবাৰী জিলাৰ বিজুলীঘাটৰ মানুহ। ১৯৭৫ চনৰ পৰা এই হৈখোৱাঘাটতে আছে। তেওঁলোকৰ বিজুলীঘাট বকলীয়া নদীৰ পাৰত আৰু তেওঁ কপালী জৱতী পাৰ কৰিছে লোহিত নদীৰ পাৰত।

বেৰিঞ্চবটোৰ কেবল সেউজীয়া বগৰ এখন ডাঙৰ ফলকত নদী পাৰ হ'লে বিভিন্ন সামগ্ৰীৰ ভাৱৰ নিবিৰবোৰ লিখা আছে— হাঁহ, মূগী, গাহৰি, জলদী, গৰু আৰু বহুজনে। তালিকাখনৰ তলৰ কালে দেখিলো, লিখা আছে Elephant with Mahut 575.00। ৫৭৫ টকা। নগেন কলিতাই ক'লে, 'হুয়াহুত-বহুকেবল কেতিয়াবা এটা বা দুটা হাতী পাৰ হৈ যায় ইপাবে বা সিপাবে ফেৰীবোৰত। আকিৰালি হাতীনো ক'ত ইয়ান?'

দ্রুতপুৰ পাৰত নিমাতীৰ নিমাতীঘাটেই হওক, পৌৰীপুৰ পুৰিচ কান্দাৰ সমুখৰ গলাফ

নদীৰ ঘাটেই হওক। কৰিমগঞ্জত কুশিয়াৰা নদীৰ ঘাটেই হওক, গোবালপাৰাৰ পূৰণি চাৰ্কিট হাউছৰ ওচৰৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত গোবালপাৰা-বাঘবৰ ঘাটেই হওক, নদীঘাটবোৰৰ যি অপূৰ্ব ইতিহাস আৰু চৰিত্ৰ আছে সেইবোৰে মোক অনুবৰত মোহাৱিত কৰি ৰাখে। লণ্ডন-আমেৰিকা, মুম্বাই-বাংগালোৰৰ যিমানবোৰ অত্যাধুনিক বিমান বন্দৰত যিয়ে যিমানবাৰ পৰিভ্ৰমণ নকৰক কয়, নিমাডীঘাট, বাঘবৰঘাট, ছৈখোবাঘাটত যি ফেৰীৰে নদী পাৰ হোৱা নাই, তেওঁ দেখা নাই পৃথিৱীৰ এক অপকল্প সৌন্দৰ্য। তেওঁ বঞ্চিত হৈ আছে জীৱনৰ এক বিমুগ্ধ মায়াময়তাৰ পৰা। মোৰ নিজৰে এনে লাগিল যেন আজি মই এই যাত্ৰাটো ইমানতে সামৰি এই নদীঘাটতে থাকি যাম আৰু ওৰে ৰাতি নগেন কলিতাৰ মুখত শুনিম তেওঁৰ এই ছৈখোবাঘাট অধ্যায়ৰ কপালী জয়ন্তীৰ কাহিনী।

ফেৰীত উঠোঁতে নগেন কলিতাই লৰালৰিকৈ ক'বাব পৰা মোক লং আৰু ইলাচী কেইটামান আনি দিলেহি।

এঘাৰ বজাত ফেৰী চলিল। এইখন আমালৈ সংৰক্ষণ কৰা ফেৰী। গতিকেই যাত্ৰী কেবল আমি। মই তলত বেঞ্চত বহিম বুলিয়ে ওলাইছিলো। কিন্তু, লোহিতখন ভাঙ্গদৰে চাই যোৱাৰ মতলবেৰে গাড়ীৰ কাষত ওপৰতেই থিয় হৈ ৰ'লো।

চীনদেশৰ ৬৬১৪ মিটাৰ ওখৰ য়কো শৃংগত জায়েল চু নাম লৈ লোহিত নদীৰ উৎপত্তি হৈছে। তাৰ পৰা দক্ষিণ-পূব দিশত এশ কিলোমিটাৰ বৈ আহি পশ্চিম দিশে বৈছে। আৰু বন্দুৰ আহি নৈখন অৰুণাচল প্ৰদেশৰ লোহিত জিলাত সোমাইছে। বাটত নদীখনে টিডিং, টেন্সু আদি বহুত নদী-জান লগ পাই আহিছে আৰু শেষত পৰশুৰামকুণ্ড বা ব্ৰহ্মপুত্ৰত প্ৰৱেশ কৰিছে। তাৰ পাছতো আৰু কেইবাখনো নদী চুই চুই তেজু চহৰ পাইছেগৈ। বাটত আকৌ টিডিগাৰ, হাতীডুবা আদি নদীক লৈ আহি চুণপোৰা পাইছেহি। আমাৰ শদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ চুণপোৰা। গোহাঁইৰ ঘৰ চুণপোৰাত।

এই শদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ ঘৰলৈকে এদিন ব'হাগ মাহৰ শেষ পৰ্য্যন্ত বেলি ভাটি দিয়াত এজন উৰ্ব্বাৰ সন্ন্যাসী, এজন সন্ন্যাসী আৰু এজন দেখোঁতে আদবয়সীয়া বৈকুণ্ঠী, মানুহক সুখি-পুছি আহি ওলাইছিল। বৈকুণ্ঠীয়ে শদিয়াখোৱা গোহাঁইক এখন পত্ৰ হাতত তুলি দিলে। গোহাঁইদেৱে চাৰি কঠ পৰাই তিনিওজনকে বহিবলৈ দিলে আৰু নিজেও এখন ফুলাম চকঢাৰিৰ ওপৰত এখন বানন্ত পৰোৱাই বহিল।

বৈকুণ্ঠীয়ে দিয়া চিঠিখন পঢ়ি উঠি শদিয়াখোৱা গোহাঁইয়ে তেওঁলোকক ক'লে যে এতিয়া বাট-পথ দুৰ্গম হৈছে, বৰফণ পৰিলেই নৈ-জান-জুৰি আটাইবিলাক ভৰি পৰিব। সেইবিলাকত লওঁ-দুৰ্গমও নাই, 'ভোমালোকে পূজাৰ পিছলৈকে ইয়াত থাকিব লাগিব। পিছত আধোন মাহ পৰিলেহে ঘাব পাৰিব।'

ক'লৈ যাবলৈ আহিছিল বৈকুণ্ঠীহঁত, উৰ্ব্বাৰ সন্ন্যাসীহঁত? তেওঁলোক আহিছিল পৰশুৰামকুণ্ডলৈ বুলি।

আজি ৰ'দ নাই লোহিত নদীত। শীতল বিনন্ত ঠায়ে ঠায়ে বালি পৰিছে নদী বুকুত। মোহময়তাৰে ভৰা সেই বালিচৰ।

চুগপোৰাৰ পৰা লোহিত নদীৰ এটা সুঁতিয়ে বালিজনী নৈক লৈ বালিজনী নামেৰেই বৈ আহিছে আৰু এই সুঁতিটোৱেদিয়েই অসম অৰণ্যচলৰ সীমাৰ পাৰ হোৱা বুলি বৰা হৈছে।

সেই যে হাটশিঙিমাৰীৰ ফালে জিঞ্জিৰাম নৈ, বদৰপুৰৰ কাষত বৰা নৈ— এই গোটেইবোৰেই এই মুহূৰ্ত্তত মোৰ বুকুৱোঁদ লোহিতৰ দৰে সমানেই বৈ ফাৰিলে ধৰিছে। পাঁচগ্ৰামৰ পেপাৰ মিলৰ গেণ্ট হাউছত বহি দূৰৰ পূৰ্ণিমা নিশাৰ কপালী বৰাক শীয়ে বা ভৈৰবকুণ্ডৰ শীতৰ হিমালী ধনশিৰি নদীয়ে মোৰ বুকুৰ উপত্যকাত যি সুৰ তোলা, আজি নিৰ্জনৰ লোহিত নৈখনো সেই সুৰীয়া নৈ হৈ মোক উত্তলা কৰি তুলিছে। লক্ষ মই ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰোঁ— মোক এই যাত্ৰাৰ সুবিধা কৰি দিয়া সচিবালয়ৰ পাৰ্চিয়েল বিভাগৰ চৰকাৰী অধিসূচনাখনক, নে লোহিত নৈখনক, নে নগেন কলিতাৰ কপালী জয়ন্তীৰ নেপথ্য কাহিনীবোৰক, নে মাউতৰে সৈতে হাতী পাৰ কৰাৰ ভাড়া লিখা থকা সেউজীয়া ফল-ফলক।

চাৰে এঘাৰ বজাত আমাৰ ফেৰী আহি মোৰ মনৰ পাৰঘাট শদিয়া পালেহি। শতফুলৰ দেশ শদিয়া, তামাৰ মাইৰ দেশ শদিয়া, মণিমালাৰ দেশ শদিয়া।

শদিয়াৰ ঘাটতো একেই 'চিকাৰা'ৰ ডিৰ। ইয়াত কেইখনমানৰ নাম লিখা আছে SD Boiragi, SD Ganga, SD Nazi। অৰণ্যচল চৰকাৰৰ এখন নাও খাটিত বৈ আছে— Rukmini। কৰ্ম্মীণী! ভীষ্মক বজাৰ কৰ্ম্মীণী। কৰ্ম্মীণীক পলুৱাই নিয়া বুলি শ্ৰীকৃষ্ণক অপবাদ দিয়া এক অধ্যায় কাহিনীৰ নায়িকা কৰ্ম্মীণী।

এমাহমানৰ আগতে, গুজৰাট বিধানসভাৰ নিৰ্বাচনৰ পৰ্যবেক্ষক হৈ মই গুজৰাটলৈ যাওঁতে আৰব সাগৰৰ পাৰৰ পোৰবন্দৰ চাৰ্কিট হাউছত বহি শদিয়াৰ মণিমালালৈ এখন চিঠি লিখিছিলো— ১৯ ডিচেম্বৰ। আগদিনা ১৮ ডিচেম্বৰৰ দুপৰীয়া মই, পশ্চিমত আমাৰ দেশৰ অন্য এক সীমান্ত চহৰ, দ্বাৰকা চাবলৈ গৈছিলো। আৰব সাগৰৰ পাৰৰ দ্বাৰকা। এই দ্বাৰকাৰ পৰাই শ্ৰীকৃষ্ণ গৈছিল মণিমালাইতৰ কুণ্ডিললৈ। শদিয়াৰ কুণ্ডিললৈ। ডিচেম্বৰৰ শীতত আৰব সাগৰ তেতিয়াও কঁবলীৰে মনিব নোৱৰা হৈ আছিল। এঘাৰ মই খিৰকীৰে সাগৰলৈ চাওঁ— এঘাৰ মণিমালালৈ চিঠিখন লিখোঁ। মণিমালাক মই লিখিছিলো, দ্বাৰকাৰ শ্ৰীকৃষ্ণই তোমালোকৰ কুণ্ডিলৰ কৰ্ম্মীণীক হৰণ কৰা নাছিল। যুগ যুগ ধৰি ভাৰতীয় নাৰীৰ স্বামী নিৰ্বাচনৰ অধিকাৰ আছিল। কৰ্ম্মীণীৰ ককায়েকে কৰ্ম্মীণীৰ সেই অধিকাৰ ৰব ৰবৰ বিতপালক বিয়া দিবলৈ বিচৰাত ভাৰতীয় নাৰীৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিবলৈ শ্ৰীকৃষ্ণ তোমালোকৰ কুণ্ডিললৈ আহিছিল আৰু সকলোৰে দেখাৰে তেওঁ কৰ্ম্মীণীক লৈ গৈছিল— পলুৱাই নহয়।

পোৰবন্দৰৰ পৰা ডিউলৈ আহিবৰ পৰত চাৰ্কিট হাউছৰ সমুখৰ বাটটোৰ সিপাৰে বাটৰ কাষৰ বজা লেটাৰ বজাটোত মই মণিমালাৰ চিঠিখনৰ এনডেলপটো সুমুৱাই দিছিলো আৰু কামনা কৰিছিলো মনে মনে, বাঙে চিঠিখন নেহেৰুৱাকৈ পোনে পোনে মণিমালাৰ পোষ্ট অফিচ কুণ্ডিল পায়গৈ।

কাইলৈ মই ন-শদিয়াত মণিমালাক লগ পাবলৈ যাম। আৰু 'পোষ্ট অফিচ কুণ্ডিল'ৰ ফটো তুলিব— যিটো অফিচত মণিমালাই মোলৈ চিঠি পোষ্ট কৰে আৰু সেই চিঠিৰ

এন্ডেলপটোত তাই মৌলৈ বকুল ফুলৰ শুকান মালা পঠিয়াই দিয়ে, বিলত পৰি থকা এজাক বগলী আৰু বিলৰ পৰা উৰোঁ উৰোঁ কৰা কেইটামান বগলীৰ এডুইডেৰী কৰি ডাকত পঠিয়াই দিয়ে। মণিমালাক মই সুধিম কাইলৈ বকুলজোপাৰ কথা আৰু বগলীৰ বিলৰ কথা।

চাৰে এঘাৰ বজাত শদিয়াৰ ঘাটৰ পৰা ছৈখোৰাঘাটলৈ ফেৰী এখন চলে। আমি গৈ পাওঁতে ফেৰীখন এৰিছে মাথোঁ, ছৈখোৰাঘাটলৈ বুলি।

ঘাটত এপাল গৰু। ফেৰীত উঠিব, নাৰত উঠিব। ছৈখোৰাঘাট পাব। তাৰ পিছত ট্রাকত উঠি নাগালেণ্ড, সোণাপুৰ, যোৰাবাট, ছিলং।

উশ্বৰু শদিয়া। পথৰুৱা বাটৰ শদিয়া। আৰু, বাটৰ কাষে কাষে ৰাওবন আৰু বগলী গছ। মাথোঁ বগলী গছ। পকি পকি সৰিছে। সৰি সৰি পচিছে। বুটলি আনোতা নাই। মই থিৰাং কৰিছোঁ— পৰহিলৈ ওভতাৰ বাটত গাড়ী ৰখাই ৰখাই মই এই গছবোৰ জোকাৰিম। থোপাথোপে সৰিব বগলীবোৰ। মই বুটলিম।

এতিয়া আৰু একৈশ কিলোমিটাৰ পথ যাব লাগিব ছৈখোৰালৈ। মই তাত থাকিম চাৰ্কিট হাউছত। আজি আৰু কাইলৈ।

সমুদায় ৰাস্তা বেয়া। এক কিলোমিটাৰ পথ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলো মই, ভাল ৰাস্তাৰ। কিয় নবনায় ৰাস্তাবোৰ, মই বুজি নাপাওঁ।

জোনাই, মানকাচৰ, গোলকগঞ্জ, শদিয়া। এইবোৰ ঠাইৰ প্ৰতি মোৰ অন্তৰত আছে অজস্ৰ মমতা। দুটা কাৰণত— প্ৰথম, ঠাইবোৰ ইমান অকলশৰীয়া, সীমামুৰীয়া আৰু আগুহতীয়া ঠাইত যে সেইবোৰে যেন নিঃশব্দে কিছুমান স্নেহ-মৰমৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছে। দ্বিতীয়, ঠাইবোৰ ইমান মুক্ত আৰু প্ৰদূষণৰোধিত যে মোৰ অন্তৰৰ সকলো স্নেহ ঠাইকেইখনে আদায় কৰি নিছে। অপাৰ হৃদয়শীল সেই ঠাইবোৰ।

দূৰৱস্থাৰ ৰাস্তাবে আহি আহিও শদিয়াক মোৰ সেয়েহে মৰম লাগিছে।

চাৰ্কিট হাউছত মোৰ কোঠাটোৰ নাম কল্পিনী— শদিয়াৰ ঘাটত পোৱা কল্পিনী, দ্বাৰকাত দেখা কল্পিনী মন্দিৰ। বাকী কোঠাকেইটাও ঘূৰি ঘূৰি চালো— শতফুল, সাধনী, কুন্তিল, মিলন, ভীষ্মক, দিবাং।

দিবাং। ছৈখোৰাঘাটত লগ পোৱা লোহিত নদীৰ এখন প্ৰধান উপনদী। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ ৫৩৫৫ ফুট ওখৰ এক শৃংগত উৎপত্তি হৈ দিবাং বকুলৰ বাট অৰুণাচলৰ মাজেৰে আহি আহি, বিভিন্ন নদী বাটত লগ পাই পাই আহি অসমত সোমাইছে আৰু কুন্তিলঘাটৰ পৰা সাত কিলোমিটাৰ পশ্চিমে লোহিতত পৰিছে। এইছোৱা বাটত দিবাং লগ পাইছিল দেওপানী নদীক। দিবাং নদীৰ মুঠ অৱবাহিকা ১২২৭০ বৰ্গ কিলোমিটাৰ। মই ভূচিহ্নাবলীৰ মেপখন মেলি চালো। চপাখোৱাৰ এই চাৰ্কিট হাউছৰ পৰা ৰাৱী জীৱত এক-বৈকটকৈ নীলা বঙেৰে এখন নদী বৈ আহিছে অৰুণাচলৰ পৰা। সেই নদী দিবাং।

শতফুল। কোনোৱে কয় শতফুল। শদিয়াৰ শতফুল। কত কাছিনী— শতফুল নাথকা, শদিয়ালৈ নাথকা... চিনাকি নাম শতফুল। ক'ত বিচাৰি পাম? এক প্ৰবন্ধত মই পঢ়িবলৈ পাইছিলো যে শতফুল হেনো পদুমফুল। আনহাতে প্ৰান্তিকত ১৯৯৫ চনতে প্ৰকাশিত এক

প্ৰবন্ধত পঢ়িবলৈ পাইছিলো, পত্ৰফুল হ'ল 'টংলতি' - 'ফুল এবিধ ফুল। অৰণ্যত ফুলে। ফাগুন মাহৰ পৰা ব'হাগ মাহলৈকে। হালধীয়া বঙৰ সৰু সৰু থোপা বাকি ফুল' ফুল। কেঁচা হালধি কেঁচা হালধি গোছোৱা।

কিন্তু, এক অপৰূপ মনোমোহ' নাম এই ফুলৰ— পত্ৰফুল।

ভীষক। মোৰ কোঠাটোৰ কব্জীখীৰ দেউতাকে মাথোঁ নাছিল ভীষক ভীষক বন্ধা বা বিদৰ্ভ আছিল শদিয়াৰ পুৰণি নাম। ১২২৪-৫৯ খ্ৰীষ্টাব্দত চুতীয়া বন্ধা বন্ধকৰত পালৰ শাসনকালত বিদৰ্ভ নামটো সলনি হৈ হ'ল শদিয়া।

শদিয়াৰোৱা গোহাঁইৰ সেনাপতি কমলেশ্বৰে পাহোৱাল, বুজিমান, হাঁহ চুতীয়া ডেকা ধনেশ্বৰক বৰ অনুবিদ্যা শিকাইছিল। পাছলৈ এই ধনেশ্বৰেই দুহেজাৰ চুতীয়া ডেকাক বঁড় মৰা, হিলে মৰা, ঢাল-বাক খেলা, যাঠি চলোৱা, কুচকাৱাজ কৰা ইত্যাদি বুজবিদ্যা শিকাই অৰ্পিত কৰিছিল। এই ধনেশ্বৰ আছিল তাহানিৰ শদিয়াৰ বহুলকাল পাল বন্ধাৰ জীয়েকী বংশৰ। সি আছিল বঁড়ৰ খেলৰ চুতীয়া। আৰু আঘলী আছিল দেউৰী বংশৰ গাওক।

বৈষ্ণৱীহঁত, উৰ্দ্ধবাৰ সন্ন্যাসীহঁত শদিয়াৰোৱা গোহাঁইৰ হাউলিৰ বাহিৰে বিষ্ণুমন্দিৰ আৰু তাৰ লগতে থকা ভোগঘৰ, আলহীঘৰত থকা কৰিছিল। শদিয়াৰোৱা গোহাঁয়ে তেওঁলোকক সিধা ডুজা দি থাকিল।

প্ৰথম দিনা এই আলহী ঘৰটো গান্ধী এটা আনি একজন চুতীয়া ডেকাটি সাৰি-পুছি পৰিষ্কাৰ কৰি দিলে। তেওঁ দুডাল ডাঙৰ ডাঙৰ কাঠ আনি ধুনীয়াকালে সৰু সৰু ৰখি দি জ্বলাই দিলে। শদিয়াৰোৱা গোহাঁইৰ ঘৰৰ পৰা মাহ, চ'উল, মিৰষ, দিউ, লাক পাউলি আহিল। বৈষ্ণৱীয়ে জোলাঙৰ পৰা শঁজুলি উলিয়াই তিনি পোন্ধা চাউল, সয় পৰিমাণৰ দাইলৰ লগত এফেৰা দিউ দি ধুনীৰ ওপৰত তুলি দিলে। তাৰ পাছত থাকে পাতে, লাৰে বেঙেনাই আকৌ ভৰকাৰি এখন একেলগে বান্ধি পেলালে। জোলাঙৰ পৰা বৈষ্ণৱীয়ে কৰ্পূৰ এডোখৰ উলিয়াই জ্বলাই আৰতি কৰিলে। ইয়াৰ পাছত সেই ভোগ চুতীয়া ডেকাজনে কাটি অনা কলপাতত ভাগে ভাগে কাটি লৈ ৰালে। আৰু, শেষত চুতীয়া ডেকাজনে তিনিওৰে পৰা বিদায় লৈ আধা মাইলমান ৰাতিৰ আঁতৰৰ ঘৰ পালেগৈ।

এই ডেকাজনেই ধনেশ্বৰ চুতীয়া। সদায় সদায় তেওঁ কাউৰীয়ে 'কা কা' কৰাৰ আপেয়ে বৈষ্ণৱীৰ ওচৰলৈ আহি বৈষ্ণৱীক সেৱা কৰে। এদিন এই বৈষ্ণৱীয়ে ধনেশ্বৰক ক'লে, 'আজিৰ পৰা দুমাহৰ ভিতৰত তোৰ এটা বৰ ৰাতুক দিউ আছে। তোৰ দুডালপৰ্বত হ'লকলা আছে।'

খীভৰ এটা নিশা মই কব্জীখীত পাব কৰিলো।

পুৱা গৰখাজা বিকসৰ চকৰাৰী কাৰ্যসূচী চাই মই 'পোষ্ট অফি কুণ্ডল' স্কিমাৰি ওলোৱো। মনিমালয় 'পোষ্ট অফি কুণ্ডল'।

শালি চপাই শেষ কৰিয়ে কাহানিখাই। উলং উলং কেওজন শদিয়াৰ পৰাৰ। আৰু দুবাহে পাহৰ শালি ৰেহালৈ এনেকৈ উলং হৈ পৰি থাকিব শদিয়াৰ লগৰ। অন্ধ আজিৰ পৰা মাথোঁ এমাহ আগতে মই ওকৰাটত দেখি আহিছিলো ওকৰাটী কৃষকৰ পোন্ধৰবিঘৰমান

শস্যৰ খেতি এনেকুৱা পথাৰবোৰত। শদিয়াৰ এইবোৰ পথাৰ তেওঁলোকে পোৱা হ'লে সেউজীয়া কৰি ৰাখিলেহেঁতেন। আছ খেতিৰে ওপচাই তুলিলেহেঁতেন, আছতলী পথাৰ আছিল চুণপোৰা নৈৰ পাৰত ধনেশ্বৰহঁতৰ চুতীয়া গাঁওখন আৰু তাৰে উজনিত গাতে লগাকৈ দেউৰী গাঁওখনৰ পূব ফালৰ আছতলী পথাৰখন। তিনিখন চাং পথাৰখনত। এখন ধনেশ্বৰ, এখন আঘণীৰ আৰু আনখন দেউৰী ডেকা মনেশ্বৰ। ডেকা দুজনৰ হাতত এখনকৈ ধেনু আৰু পিঠিত তৃণত দহ-বাৰপাটকৈ লোৰ মুখ লগোৱা আৰু ভোটা কাঁড়। আৰু, গাভৰুজনীৰ হাতত এটা টকা। ডেকা দুজনৰ হাতত এটাকৈ বিহু ঢোল। ঢোল-টকা বজাই সিহঁতে আছ ধানৰ টুনি-টোকোৰা খেদে।

বেলি লাহ দিছে। এটা শুভা দাঁতাল গাহৰিয়ে গাভৰুজনীৰ কাষতে হাবিৰ দাঁতিত ধান খাবলৈ ধৰিলে। ধনেশ্বৰে গাহৰিটো তাৰ একেপাট কাঁড়েৰেই মাৰি পেলালে। আঘণীয়ে ধনেশ্বৰৰ গাৰ ওচৰলৈ আহি তেওঁৰ গাত থপৰিয়ালে আৰু ধনেশ্বৰেও তাইক সাবটি ধৰি তাইৰ দুয়ো গালে দুটা চুমা খালে। চুণপোৰাৰ আছতলী পথাৰত।

এইখন কুণ্ডিল নৈ। বৰ মৰমৰ নৈ। মোৰ হৃদয় নৈ। গাড়ী ৰখাই মই নদীৰ দুয়োপাৰ চাবলৈ ধৰিলো। শীতৰ শীৰ্ষ কুণ্ডিল নদী শান্ত-সমাহিত। এখন কংক্ৰিটৰ দলং ওপৰত। পাৰত জ্বাৰৰ দিনৰ এখন নিশ্চল হাবি আৰু এক মনোমোহা প্ৰাকৃতিক লেণ্ডস্কেপ।

বহুদিনৰ পৰা মই এই কুণ্ডিল নদী চাওঁ চাওঁ কৰি আছিলো। লোহিতৰ এখন প্ৰধান নদী। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ লোহিত জিলাৰ মাজেৰে বৈ আহি চপাখোৱাৰ পূব পাৰে ওলাইগৈ। আৰু শেষত কুণ্ডিল বজাৰৰ কাষেৰে বৈ আহি কুণ্ডিল গাঁৱত লোহিত নদীত পৰিছে। এইছোৱা বাটত এই নদীয়ে হৃদয় বিলাই আহিছিল কিছুমান মনোমোহা নদীৰ কাষত— ডিফু নৈ, কপৌপানী নৈ, জীয়া নৈ, দিচে নৈ।

কুণ্ডিল নৈৰ দলঙৰ ওপৰত থিয় হৈ হঠাতে মোৰ মনলৈ আহিছে দূৰ-দূৰণিৰ মই লগ পোৱা কিছুমান মনোৰম নদীক— ধনশিৰি, গংগাধৰ, দুধনৈ, কুলসী নৈ, কিলিং নৈ, বৰলীয়া নৈ, কালদিয়া, পহমাৰা কত কি।

১৮১৭ খ্ৰীষ্টাব্দত ব'হাগ-জেঠ-আহাৰ-শাওণ গচকি-খচকি বৈষ্ণৱী হয়তো এই কুণ্ডিল পাৰৰ গাঁওবিলাকত ঘূৰি ফুৰিছিল কীৰ্ত্তন পঢ়ি, নামঘোষা গায়— মোৰ সম পাপী লোক/নাহিকে এই তিনি লোক/ভূমি সম নাহি পাপ হাবি/ইজানি গোবিন্দ মোক/যেন জুৰাই কৰিয়োক/তুৱা পদে কৰোহৌ গোহাৰি।

বৈষ্ণৱীয়ে গাঁৱে গাঁৱে মানুহক বজাই ফুৰিছে ব্ৰহ্মজ্ঞানৰ মহিমা— ব্ৰহ্মজ্ঞানেই মানুহক ঈশ্বৰ উপলব্ধি কৰায়।

আৰু আঘণীৰ দেউতাক লাংফাই দেউৰী! তেওঁ আহি শদিয়াখোৱা গোহাঁইত গোচৰ ভৰিলে, ধনেশ্বৰ চুতীয়াই তেওঁৰ দেউৰী জীয়ৰী আঘণীক চুমা ৰোৱাৰ বিপৰীতে।

হয়তো এই কুণ্ডিল নদীৰ পাৰতেই বৈষ্ণৱীয়ে মানুহক বজাইছিল— দেউৰীকো, চুতীয়াকো, আহোমকো— শ্ৰেয় পৰিহাৰ, শ্ৰেয় স্বৰ্গীয়। গতিকেই জাতত নিমিলিলেও দেউৰী ছোৱালী আৰু চুতীয়া ডেকাৰ বিবাহ হ'ব পাৰে।

কিন্তু কুণ্ডিল নদী উচুপি উঠিছে। চুতীয়া ডেকাৰ চ'হাত কৰি বাঘাচাৰী তাম্বিকে দেও পৰীক্ষাত পেলাইছে। উচুপি উচুপি হুৰু হৈ আছে কুণ্ডিল নদী। ডিকি উঠিছে চুপপোৰাৰ মাটি কুণ্ডিলৰ চকুপানীৰে। যেন বৈকলীৰ কঠৰ বাগ গোৰী, পৰ, ব'দ মাৰৰ ধনত্ৰীও কঁপি কঁপি উঠিছে মানুহৰ মতা মুক্তাত, অন্যায় অবিচাৰত আৰু জাতি-ধৰ্মৰ প্ৰাথমিক বিভেদত।

মনেশ্বৰ দেউৰীলৈ আহুণী নাযায়। 'মই ধনেশ্বৰত বাবে আন ক'তো বিয়া নাসোমোৰ'।

মনেশ্বৰ— 'তই জানো আৰু ইহ জনমত ধনেশ্বৰক পাৰি? সি তামাৰ মাইৰ আগত বলিত যাব।'

তামাৰ মাই! মই তামাৰ মাইৰ দেশলৈ আহিছো ডেকান হাইটক, টাটা চুৰত, হৈছোবাঘাটৰ ফেৰীত উঠি। তামাৰ মাইৰ দেশলৈ।

চুতীয়াসকলৰ মাজত প্ৰবাদ আছে যে তেওঁলোকৰ বজা ভাঁহকৰ অধিকাৰী দেৱী আছিল তামাৰ মাই। মই বৈ থকা এই কুণ্ডিল নদীৰ সাত কি আঠ ক্ৰোশ উজানত নৈৰ পূব পাৰে প্ৰায় এক ক্ৰোশ আঁতৰত আছিল তামাৰ ছালৰ আৰু শিল বেৰৰ এক প্ৰাচীন মন্দিৰ। এই মন্দিৰত আছিল এক শিলৰ দেৱী মূৰ্তি। তেওঁৰেই 'তামাৰ মাই'।

আৰু তামাৰ মাই অৱস্থান লোৱা সেই মন্দিৰেই তামেশ্বৰী মন্দিৰ।

আৰু মোৰ হাতত এইখন কিণ্ডাপ বজাৰীকান্ত বৰদলৈৰ উপন্যাস, তামেশ্বৰীৰ মন্দিৰ।

পত্ৰবামকুণ্ডলৈ বুলি যাবলৈ ওলাই বাৰিষা কঠৰত বাট পথ সূচল নোহোৱাত পদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ বিক্ৰ মন্দিৰত পৰি থাকিবলগীয়া হোৱা অসহীয়া বৈকলীয়ে এই চুপপোৰা গাঁৱৰ, এই কুণ্ডিল পাৰৰ গাঁৱৰ মানুহক বুজাইছিল, মন্দিৰৰ গোসাঁনীয়ে কেতিয়াও সন্তানৰ বক্ত-মাংস খাবলৈ নিবিচাৰে। পত্ৰবলি দিও গোসাঁনী পূজা কৰাটো উচিত নহয়। এই জীৱ হত্যা অসমত প্ৰচলিত দেখিয়েই হিংসা, ঘেৰুনা পৰম পতিত প্ৰেম পৰিপূৰ্ণ বৈকল্য ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছিল লোকৰদেৱে।

আৰু তামেশ্বৰী মন্দিৰত কি হৈছিল? প্ৰথমতে বিধান আছিল যে বাজহোৱাৰী বা প্ৰাপদত্তৰে দত্তিত হ'বলগা মানুহকহে যাতে মৰণৰ সময়তো দেৱীক হাতকপে দেখি লাগি পায়, সেই নিমিত্তে নববলিৰ কাৰত্যা কৰা হৈছিল তামাৰ মাইৰ মন্দিৰত। আৰু যেতিয়া এনেকুৱা মানুহ পাবলৈ নোহোৱা হ'ল, চুতীয়াসকলৰ মাজত বাঁহৰ খেল নাযব এটা খেলৰ সৃষ্টি কৰি সেই খেলৰ নিয়ুৰী, সুসাহায্যবান, অবিবাহিত ডেকা এজনক নৱহী পূজাৰ দিনা তামেশ্বৰী মন্দিৰত বলি দিয়াৰ কাৰত্যা কৰা হ'ল।

আৰু এই নববলিৰ বাবে এইবাবৰ দুগা পূজাত বাছি লোৱা হৈছে বাঁহৰ খেলৰ ডেকা ধনেশ্বৰ চুতীয়াৰ। কিয় ধনেশ্বৰক? ধনেশ্বৰ দেও পৰীক্ষাত উঠিছে। সেইবাবে।

দেওবাৰ সিদিনা। ভাদ্ৰ মাহৰ পঞ্চমী নে ষষ্ঠী তিনি। পৰিভ্ৰমণোৱা গোহাঁইৰ চ'হাৰৰ। দেউৰী আৰু চুতীয়া দুয়ো গোহাঁইৰ লোক বহিছে। বাঁহৰ খেলৰ নজন ডেকাক আনি চ'হাৰকত উপস্থিত কৰোৱা হ'ল। আৰু দেও পৰীক্ষা আৰম্ভ হ'ল। আহুণীৰ দেউতাক লাংকাই দেউৰীয়ে তেওঁৰ ডোলাৰ ডেলৰ পৰা এখন সমান দীঘ-পুতলৰ কুড়পৰ

উলিয়াই দিলে। তাত ধনেশ্বৰ প্ৰমুখ্যে নজন ডেকাৰ নাম লিখা আছিল এখন এখনত। বামাচাৰী তাত্ৰিকে এই পত্ৰবিলাক, সাত তৰপীয়া কাপোৰেৰে চকু বন্ধা, এজনী ন বছৰীয়া ছোৱালীৰ হাতত তুলি দি তাইৰ জীউটো বশ কৰি নিজৰ মনৰ মাজত ধনেশ্বৰ নামটো উচ্চাৰণ কৰাত ছোৱালীজনী বশীভূত হৈ যিখন ভূজপত্ৰ তাই হাতত তুলি ল'লে, তাত লিখা আছিল ধনেশ্বৰৰ নাম।

এই বামাচাৰী তাত্ৰিকৰ কু-চক্ৰান্ত চলিছিল শদিয়াত। বৈষ্ণৱীৰ শংকৰ সূৰ্যই নিৰ্মল পোহৰ পেলাবলৈ এই শদিয়া অঞ্চললৈ আহিবই নোৱাৰিলে। ফলত ঘোৰ অধঃপতন সূত্ৰপাতৰ নৰবলি প্ৰথা এই তামাৰ মাইৰ মন্দিৰত চলি আছিল। বৈষ্ণৱীয়ে স্পষ্টভাৱে কৈছিল, তামাৰ মাইৰ সন্তোষৰ অৰ্থে নিৰপৰাধী, আগলৈ উঠি অহা ডেকা এজনক বলি দিয়া কাৰ্যটোৱেই নিষ্ঠুৰ, অনায়াস আৰু পাপপূৰ্ণ।

বৈষ্ণৱীয়ে শদিয়াখোৱা গোহাঁইক উদাহৰণেৰে বুজাই প্ৰমাণ কৰি দিছিল, কি বশীকৰণ পদ্ধতিৰে অনায়াসভাৱে বামাচাৰী তাত্ৰিকে দেও পৰীক্ষাত নিষ্পাপ ডেকা ধনেশ্বৰক পেলাইছিল।

ইফালে বন্দীশালৰ দেউৰী পূজাৰীয়ে বলিৰ বাবে সাজু হোৱা ধনেশ্বৰক পূজা-গধূলি বুজাই আছিল যে ধনেশ্বৰ বৰ ভাগ্যবান, যিহেতু তামাৰ মায়ে তেওঁৰ বন্ধু আৰু মাংস গ্ৰহণ কৰিব।

শেষত শদিয়াখোৱা গোহাঁইয়ে বামাচাৰী তাত্ৰিকৰ চক্ৰান্ত বুজি উঠিছিল আৰু নিৰ্দোষী ডেকা ধনেশ্বৰক ভয়াবহ বন্দীশালৰ পৰা মুক্ত কৰি দিছিল।

মই কুণ্ডল পোষ্ট অফিচলৈ বুলি আহি থকা এই বাটেৰেই নামঘোষা গাই গাই, ৰাগ মাধৱ ধনন্ত্ৰী গাই গাই বৈষ্ণৱী এদিন শদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ চৰালৈ গৈ আছিলনে? মই নাজানো। কোন বাটেৰে উৰ্ব্বৰাহ সন্ন্যাসী আৰু চিলিম ছোপা বৈৰাগীক লৈ এদিন দুৰ্গাপূজাৰ পাছত বৈষ্ণৱীহঁত শদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ বিকু মন্দিৰ এৰি পৰশুৰামকুণ্ডলৈ গৈ আছিল? মই নাজানো।

মই পোষ্ট অফিচ কুণ্ডলৰ ফটো এখন তুলিলো। নিজানত এক নিৰ্জন ডাকঘৰ কুণ্ডল। আজি গণৰাজ্য দিবস উপলক্ষে বন্ধ।

এইটো পোষ্ট অফিচত ন-শদিয়াৰ মণিমালা নামৰ এক বোকাৰীয়ে মোলৈ চিঠি পোষ্ট কৰে। এইটো পোষ্ট অফিচতে গুৱাহাটীৰ পৰা সাতসৰী আলোচনীখন তাইলৈ ডাকত আহে— ফেৰীৰে লোহিত পাৰ হৈ এইটো ডাকঘৰলৈকে।

জীৱনত বহু দুৰ্যোগ লভিছে মণিমালাই। স্বামীগৃহৰ পৰা তাই পৰিত্যক্তা হৈ আহিছে। সম্পৰ্কীয় মানুহৰ ঘৰত তাই এতিয়া আশ্ৰিতা হৈ আছে। কিন্তু তাই যুঁজিছে। জীৱনৰ সৈতে যুঁজিছে। নিজৰ সৈতে যুঁজিছে। দুৰ্যোগবোৰৰ সৈতে যুঁজিছে। ভুই বোৰে, ধান দায়। কাচিয়ে কাটে হাতৰ আঙুলি। তাৰ কাঁকে কাঁকে ভাই শদিয়া অঞ্চলত প্ৰকৃতি সংৰক্ষণৰ কাম কৰিছে। কিমানটা হলৌ বান্ধব আছে তাই গণি কৰিছে। বাতি বাতি লেম জ্বলাই তাই প্ৰান্তিক পঢ়িছে, সাতসৰী পঢ়িছে। সেইজনীয়ে মণিমালা।

আৰু মণিমালাই মৌলৈ চিঠি লিখিছে। চিঠিত এই ভীতনৰ কথা লিখিছে, ভীয়াই থকাৰ কথা লিখিছে। উৰি যোৱা কাৰীৰ এফুটভেৰী পঠিয়াইছে। সৰা বকুলৰ মালা পাখি ডাকত পঠিয়াইছে। এইটো, এইটো কৃণ্ডিল পোষ্ট অফিচত।

ভঙা-ছিঙা এটা ভৰাজীৰ্ণ ঘৰ 'কৃণ্ডিল পোষ্ট অফিচ' কটনৰ ছোৱালী 'গোটেইটৰ' সমুখত দেখা বহিমা কলেজলৈ যোৱাৰ বাটত নাৰিকল গছত ওলোমাই গৈছে দেখা সেই বঙা লেটাৰ বক্সটো এই ডাকঘৰৰ বটাত ওলোমাই থোৱা নাই। কিমান ডাকঘৰ দেখিলো ভীৱনত! কিন্তু লেটাৰ বক্স নোহোৱা ডাকঘৰ এই প্ৰথম দেখিলো আজি।

আছে। বেৰখনতে ফুটা অলপ কৰি লেটাৰ বক্স কৰি লোৱা হৈছে। সেই ফুটাটোৰেই চিঠিবোৰ সুমুৱাই দিয়া হয় আৰু চিঠিবোৰ গৈ ভিতৰত বাধ্যতাত পৰেগৈ। এনেকুৱা ডাকঘৰ, এনেকুৱা লেটাৰ বক্স মই প্ৰথম দেখিলো। হয়তো এনেকুৱা এই ডাকঘৰটোতেই প্ৰথম কোনোবাই চিঠিৰ ভিতৰত বকুলৰ মালা পঠিয়াই দিছে।

মই ভাস্কৰীৰ মন্দিৰ দেখা নাই। ভাস্কৰীৰ মন্দিৰ দেখা নাই। মোৰ বাবে এই কৃণ্ডিল পোষ্ট অফিচটোৰেই ভাস্কৰীৰ মন্দিৰ। বেকত ফুটা কৰি থোৱা এই লেটাৰ বক্সটোৰেই ভাস্কৰীৰ মন্দিৰ। পৰশুৰামকুললৈ যোৱা বৈষ্ণৱীক মই ক'বলৈ ক'তিয়াবা লগ পাব যদি, তেওঁক ক'ম— "তুমি কোনো ৰাণ গাই ফুৰা নাছিল, নামখোঁৱাও গোৱা নাছিল, কৃণ্ডিল, চুলপোৰাৰ সাকো তুমি কোৱাও নাছিল কেনেকৈ বকুলৰ মালা পঠিব লাগে। এই চোৱা বৈষ্ণৱী, মোৰ হাতত এয়া বকুলৰ মালা।"

এইবাৰ মই মণিমালাক বিচাৰি ওলালো। তাৰিৰ চোভালত হয়তো এপাহ মূল্যৰ বকুল সৰি আছে এতিয়া। ময়ো বুটলিম এপাহ এপাহকৈ

১৯।

মাজত আশী কিলোমিটাৰ

আমাৰ গাড়ী সমুখৰ ৰাস্তাটোৰে পোনে পোনে গৈ থাকিল। সোঁফালে ঘূৰি যোৱা হ'লে পালোহেঁতেন গোৱালপাৰা চহৰ, ১২ কিলোমিটাৰ নিলগত। সেই চহৰ পোৱাৰ কিছু আগতে যদি বাওঁফালে যোৱা ৰাস্তাটোৰে গৈ থাকিলোহেঁতেন, নকনাবাষণ সেতু পালোহেঁতেন। আৰু সেই সেতু পাৰ হৈ যোগীঘোপা। সেতুৰ দক্ষিণ পাৰে পঞ্চবন্ধু আৰু উত্তৰ পাৰে যোগীঘোপা।

কিন্তু আমি পোনে পোনে গৈ থাকিলো। এই ঠাই আগিয়া। ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ নং সাতত্ৰিশ। মসণ পথ।

ইমান পৰে ওৱাহাটীৰ পৰা আহি থকাৰ বাটত ধূপধৰাত যি গোৱালপাৰা জিলা আৰম্ভ হৈছিল, তাৰ পিছত ৰংজুলি, দুখনৈ, কুৰাই, কলবলা— এই ঠাইবিলাকলৈকে যেন গোৱালপাৰা গোৱালপাৰা নহয়, এনেকুৱা লাগে। যেন আগিয়া পোৱাৰ লগে লগেহে গোৱালপাৰা পালো, এনে লাগে মোৰ।

ওৱাহাটী মহানগৰীৰ বুকুৰে আহি থাকোঁতে জালুকবাৰীৰ বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰাংগণত ষ্টেট বেংকৰ সমুখত দুজোপা শিমলু গছত বহু। বহু। এগছ ফুল ফুলি আছিল। পৃথিৱীৰ সকলো বস্তুৰ সকলো ফুল জালুকবাৰীত ফুলি থাকিলেও মই মাথোঁ এপাহ ফুলেই চিনি পাম। সেয়া

কুৰুজুড়া।

ফুলি থকা শিমলু আৰু সৰি পৰা তাৰ পাৰ্হিয়ে মোৰ মনত জালুকবাৰীৰ কোনো ৰং সানিব নোৱাৰিলে। কালি ৰাতি মই এই জালুকবাৰীৰ বাণীকান্ত কাকতি ছাত্ৰাৱাসৰ বেদান্ত বিকাশ বকৰা নামৰ এজন যুৱক আৱাসীলৈ ফোন কৰিছিলো, ১৭ ফেব্ৰুৱাৰী। বাতৰি কাকতত তেওঁৰ ম'বাইল নম্বৰটো পায়। অহা ২৬ আৰু ২৭ এপ্ৰিলত এই ছাত্ৰাৱাসৰ সোণালী জয়ন্তী অনুষ্ঠানটো উলহ-মালহেৰে উদযাপন কৰিব বুলি বাতৰি কাকতত এটা বাতৰি প্ৰকাশ পাইছিল আৰু এই উদযাপন সন্মিতিৰ সম্পাদক হিচাপে বেদান্ত বিকাশ বকৰাৰ নাগটো আৰু ম'বাইল নম্বৰটো পাই তেওঁক ফোন কৰিছিলো। মই কৈছিলো, 'এইবোৰ ভাল ৰবৰ। শুনি ভাল লাগে। সেয়েহে ফোন কৰিলো।'

বেদান্ত নামৰ অচিনাকি যুৱকজনে মোক সুধিছিল, 'আপুনি এই ছাত্ৰাৱাসত এলুফুৰী নেকি?'

নহয়। মই এই বিশ্ববিদ্যালয়তে পঢ়া নাছিলো। কিন্তু মই নগঢ়িলেও কুৰুজুড়া কুলৰ এই বিশ্ববিদ্যালয় মোৰ সদায় মৰমৰ আৰু অচিনাকি হ'লেও বেদান্তভিত্তিক নিচিনা কিছুমান যৌৱনেৰে উপঢৌ থকা ছাত্ৰাৱাসবোৰ মোৰ সদায়েই আদৰৰ ... মই নিকে ছাত্ৰাৱাস এৰি অহাৰ ত্ৰিশ বছৰ পাছতো।

বেদান্তটো মোক তেওঁলোকৰ সোণালী জয়ন্তীলৈ গ'ক এটা মাৰিবলৈ অনুৰোধ জনাইছিল। মই যাওঁ বা নাযাওঁ, সূৰ্য্যলত গীত শোৱা এক পৰ্ব্বায়ে মোক কালি ৰাতি জালুকবাৰীৰ সেই ছাত্ৰাৱাসৰ পৰা টেলিফোনতে এই যে গীত এটি শুনাগৈ, মই আনুত হৈ থাকিলো এইপৰ্যন্ত।

শেষত বেদান্তক সুধিছিলো, 'ঘৰ ক'ত?'

'গোলাঘাটত।'

'গোলাঘাটৰ কোনখিনি?'

'দেবগাঁৱত।'

মই কৈছিলো, 'দেবগাঁও বুলি ক'বা। গোলাঘাটক নিমিহলাবা। দেবগাঁৱৰ এক নিজস্ব পৰিচয় আছে।'

এই যে বাৰাপুৰ, কুৰুমাৰা, ছয়গাঁও, ৰামপুৰ, বকো পাৰ হৈ আহিলো, পাৰ হৈ আহিলো দুপধৰা, বজুলি, শিৱো, দৰগিৰি, সকলোৰে এক নিজস্ব পৰিচয় আছে। বজুলি বজুলিচেই। গৈৱালপাৰা বুলি প্ৰথমে কৈ অৰ পিছত বজুলি বুলি কেৱলত বজুলিৰ লগতে গৈৱালপাৰাৰে মৰ্যাদা লাঘৱ হয় বুলি মই বিশ্বাস কৰোঁ। সেয়েহে, কালি ৰাতি কেদাৰ্টে মোক যদি বেদান্ত পাইছে, মই আশা কৰিম তেওঁ ইয়াৰ পাছত যিৱেই তেওঁক ঘৰ ক'ত সোধক, তেওঁ গৌৰৱেৰে দেবগাঁও বুলি ক'ব। দুবছৰৰ পাছত যদি ক'বাত মই আশিৱাস নহ'ল এজন লগ পাওঁ, ঘৰ ক'ত বুলি সুধিলে তেওঁ মোক যেন আশিৱাস বুলি কয়।

এইবাৰ আমি বাওঁফালে ঘূৰিলো। সোঁফালে সৈ থাকিলে লক্ষীপুৰ পায়।

দক্ষিণপাৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ এইবোৰ ঠাই মোৰ মনসপটিত যেনোম অকলংক খিতাপি সৈছে।

সুন্দৰ পথ জালুকবাৰীৰ পৰাই। দুখনৈ বা ছয়গাঁও, দৰংগিৰি বা বকো। কম গাড়ী-মটৰ চলে এই পথত। কিন্তু অনিৰ্বচনীয় ঐতিহ্যৰ সত্ত্বে গোটাই থৈছে এইবোৰে।

কুকুৰমাৰা, কুলসী, বকো, শিঙৰা, দেওশিলা কত নদী! কত ঘাট! ঘাটে ঘাটে কত কাহিনী!

ছয়গাঁও পাৰ হৈয়ে দেখিছোঁ বড়ো মহিলাই নিজে ঠেলা এখনত ৰবি উঠাই টানি টানি ক'ৰাৰ বজাৰলৈ নিছে— জীৱিকাৰ অন্বেষণত। হয়তো মানুহজনীৰ গিৰিয়েকে আঁতৰৰ হাবিৰ পৰা গছ কাটি আনি মানুহজনীৰ ঠেলাত তুলি দিছে আৰু মানুহজনীয়ে এয়া...!

আজি বৃহস্পতিবাৰ, ২১ ফেব্ৰুৱাৰী, ২০০৮ চন। পৰহিলৈ শনিবাৰ। বকোৰ বজাৰৰ মাজেদি বাওঁফালে অলপ দূৰ গ'লৈই এখন ডাঙৰ বজাৰ বহে বৰপাৰা নামৰ ঠাইখনত। এবছৰমানৰ আগতে এনেকুৱা ফাণ্ডন মাহতেই এবাৰ এইফালে আহোঁতে মই বৰপাৰাৰ সেই বজাৰখনত সোমাইছিলো। বিৰ দি বাট পাবলৈ নাই। প্ৰাষ্টিকৰ ডাঙৰ ডাঙৰ বেগবোৰত মতাই-মাইকীয়ে কিবা বেচি আছে শাৰী পাতি বহি বহি। ওচৰ পাই দেখিলো কেঁচা তামোল। কলপটুবাৰে বান্ধি বান্ধি আনি থিয় কৰাই থৈছে শাৰী শাৰীকৈ কেঁচা কলৰ ঠোক। বেপাৰী আহি লৈ যাব ক'ৰালৈ। অসমীয়া কোৱা গাৰো মহিলাবোৰ বহি গৈছে শাৰী শাৰীকৈ। তেওঁলোকে আনিছে সেউজীয়া সেউজীয়া কেঁচা চেকেৰা, পাৰী কচুৰ লিহিৰি ঠাৰিৰ মুঠি, পাহাৰীয়া কচু, আমলখি, বাখৰতিতাৰ ৰঙা ৰঙা ফুল, কগৰী, সেউজীয়া বেঙেনা, আঠ টকাত একাশী কাচকল, অম্ৰিতা, শিলিখা, পাহাৰৰ চেকীয়া, আদা, কেঁচা হালধি। আৰু এইবোৰ ওখ ওখ মোনা ডৰাই ৰঙ্গা বগা 'লাটা'— এড়ীৰ লেটা। কত কি। এইবোৰ লৈ দল বান্ধি ওচৰৰ গাঁৱৰ পৰা গাৰো মহিলা এই শনিবৰীয়া বৰপাৰাৰ বজাৰলৈ আহে। জীৱন আৰু জীৱিকা যেনে সন্ধানত।

এই ঠাইখনৰ নাম বায়দা। গোৱালপাৰা জিলাৰ শেষ সীমান্ত। ইয়াৰ পৰা আৰম্ভ হ'ব মেঘালয়ৰ পশ্চিম গাৰোপাহাৰ জিলা।

গাড়ীখন ৰখালো। সোঁফালে পাহাৰ টিলা এটাত এটা মন্দিৰ। বাটৰ কাষত এখন ডাঙৰ নামফলক। 'দ'দান থান, দ'দান হাচু' লিখা আছে। খ্ৰীষ্টীয় বিহি আশ্ৰিত দ'দান থান। এফালে লিখা আছে বাওঁফালে 'নাছিৰিবা' আৰু সোঁফালে 'হাগতম'। গোটেই থানখনৰ সমুখৰ ফালৰ দেৱালখন বিভিন্ন দাতাই দান দি কনাইছে। দাতাবিলাকৰ নাম দেৱালখনত খাপে খাপে লিখা আছে।

দ'দান ৰাভাসকলৰ পৱিত্ৰ ধৰ্মানুষ্ঠান। থানৰ বাহিৰৰ ফলকত লিখা আছে, ফাণ্ডন মাহৰ উময় হোৱা জেনৰ গুৱা অষ্টমীৰ পৰা দশম, একাদশ তিথিলৈ সাৰ্বজনীন ৰাভা জাতীয় মেলাৰূপে ইয়াত উদ্‌যাপন হয়। ইয়াত দেওবাৰে ভক্তসকলৰ আগমন হয়। আৰু হিন্দুসকলৰ ৰেজিষ্ট্ৰী বিবাহ সম্পাদন কৰা হয়।

গাড়ীখন ৰখোৱা দেখি ওচৰৰে মানুহ এজন আহি মোক বগা কাগজত সেউজীয়া ৰঙেৰে ছপোৱা আগন্তুক ১৫, ১৬, ১৭, ১৮ আৰ্চন্ত খ্ৰীষ্টীয় বিহি আশ্ৰিত ওচৰত সাৰ্বজনীন ৰাভা জাতীয় দ'দান মেলালৈ 'সাদৰে আমন্ত্ৰণীয় পত্ৰ' এখন আনি হাতত দিলেহি।

মানুহজনে মোক সুধিলে ক'লে হাম :

মই ক'লো— হটশিঙিমাবীলৈ।

কিমান দূৰ বুলি সোধোতে ক'লে, 'মাজত আশী কিলোমিটাৰ'।

এতিয়াৰ পৰা আশী কিলোমিটাৰ পৰা মই মেঘালয়ৰ মাজে মাজে গৈ থাকিব লাগিব মোৰ গন্তব্যস্থল ধুবুৰী জিলাৰ হটশিঙিমাবীলৈ।

দ'দান গোবালপাৰা জিলাৰ এটা পাহাৰ— সমুদ্রপৃষ্ঠৰ পৰা প্ৰায় ৬৪০ ফুট উচ্চতাত। বাভাসকলৰ বজা দ'দানে এই পাহাৰটোত তেওঁৰ বাজাৰ বাজখানী পাতিছিল। বাঘবা, অৰ্থাৎ ভগবানৰ ঠাই— এই দ'দান বজাই স্থাপন কৰিছিল। মোপলৰ হাতত পৰাত হোৱাৰ পাছত বাভা বজা পৰ্বতৰামে এই পাহাৰটোত আশ্ৰয় লৈছিল।

সেউজীয়া আখৰৰ আমত্ৰপীপত্ৰখন মই মেলি ধৰিলো। বিহি বাভাসকলে শিল্পক জপ কৰিছে। এই মেলা হ'ব বাংলা ১, ২, ৩ আৰু ৪ চ'ত, ১৪১৪ চন, শুক্লাষ্টমী, নবমী, দশমী আৰু একাদশী তিথিত। মই হিচাপ কৰি চালো, তেতিয়ালৈ শিববাৰি শেষ হ'ব আৰু চৌল উৎসৱলৈকো কিছুদিন থাকিব। শেষ প্ৰান্তৰ, এই মিলন ক্ষেত্ৰত পূজা। মেলাৰ কাৰ্যক্ৰমনিকা অনুসৰি ১৪ মাৰ্চৰ সন্ধিয়া সাত বজাত আৰম্ভ হ'ব অধিবাস গ্ৰহণ। ১৫ মাৰ্চৰ প্ৰথম চ'তৰ দিনা বিহি পূজা আৰু দ'দান মাৰুক্ষেত্ৰী বীৰায়লৈ পূজা, তপন আৰু প্ৰদান। বাতিলৈ বাভা যাত্ৰাভিনয়। পিছদিনা, ১৬ মাৰ্চৰ দিনা পূৰ্বা চাবে ন বজাত ছাটাবাৰী 'হাতী বং' মঠলৈ পূজা, দৰ্শন আৰু পুষ্পাঞ্জলি প্ৰদান, ১৭ তাৰিখে নিশা আৰে ১০ বজাৰ পৰা অসমীয়া যাত্ৰাভিনয়। অন্যান্য আৰু বহু কাৰ্যসূচীৰ লগতে এইকেইদিন বিভিন্ন প্ৰতিযোগিতাসমূহো অনুষ্ঠিত হ'ব— বাভা কৃষ্টি নৃত্য, বাভা একাংকিকা নাট, বাভা আৰু অসমীয়া আধুনিক গীত, বাভা গীতৰ একক নৃত্য ইত্যাদি।

আমত্ৰপীপত্ৰখনত ঢেৰ বানান ভুল আছে। তথাপি মোৰ সেই সেউজীয়া আমত্ৰপীপত্ৰখন কৰ মৰম লাগিল। এই কাৰণেই যে কৰ হেঁপাহেৰে মানুহজন আহি মোক সেইখন দি পাল আৰু আমাৰ গাড়ীৰ চালককো ছফনমান তেনেকুৱা কানজ দিলেহি। মই ইমান নালাগে বুলি কওঁতে ক'লে, 'বন্ধু-বান্ধবক দিব'। আৰু এটা কমলত মোৰ এই পত্ৰখন মৰম লাগিল— সেই মানুহজনে মেলি কোনো বচিন বহী আগবঢ়াই দি চান্দা নিৰ্দিষ্টাবিলে বা এই এলেকাত কোনোও বাভাত বহী টানি গাড়ীৰে যোৱা মানুহৰ গাড়ী বজাই মেলাৰ বাবে চান্দা যোজা প্ৰস্তুতিত লিপ্ত হোৱা নাই। সেইবাবে:

বাঘদা পোৱাৰ অলপ আগে আগে পাইছিলোহি এখন ধুৰীয়া নামৰ ঠাই— মালখক। মালখদাত আছে খ্ৰীষ্টী ৰেলোৱাৰ বৰদাম মন্দিৰ। তাৰো আগতে পাইছিলো কুৰাইৰ ওচৰত টুৱেৰখী পাহাৰৰ নামনিট টুৱেৰখী মন্দিৰ। আৰু তাৰো আগত দুখনিৰ ওচৰত কফলা নামৰ সৰু ঠাইখনত বাটৰ সোঁফালে খ্ৰীষ্টী বা কন্যাসী থান।

এয়া মেঘালয়ৰ সীমা আৰম্ভ হৈছে। পূবে গুৱাহাটী পৰা হৈ যোমকাটত আৰম্ভ হয় মেঘালয়লৈ যোৱা ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাইলথ ৪০, মেঘালয়লৈ সোৱোৱাৰ ৰাস্তা। যোমকাটৰ পৰা আশী কিলোমিটাৰ কিলঙলৈ। আৰু, এতিয়া এই ঠাইৰ পৰা মোৰ গন্তব্যস্থল হটশিঙিমাবীলৈও

আৰ্শী কিলোমিটাৰ।

আৰ্শী কিলোমিটাৰ পথ মেঘালয়ৰ মাজেদি যাবলৈ পোৱাৰ আনন্দত মোৰ মন উতলা হৈ উঠিল।

ৰাস্তাবোৰ কনাইছে। পীছ দিয়া ৰাস্তা। সমতল ভূমি। খেতি শেষ হৈছে কেতিয়াবাই। নৰাবোৰো মৰি গৈছে। গোটেইখন উদং। অহা বাৰিষালৈকে বাট চাব লাগিব শালিখেতিৰ বাবে। ইমানদিন এনেয়ে পৰি থাকিব পথাৰবোৰ। মেঘালয়ৰ এয়া পশ্চিম গাৰোপাহাৰ জিলা। সৰ্বমুঠ ২২,৪২৯ বৰ্গ কিলোমিটাৰ অঞ্চলৰ মেঘালয়ৰ পশ্চিম গাৰোপাহাৰ জিলাৰ অঞ্চলত সোমাই আছে ৩৭১৪ বৰ্গ কিলোমিটাৰ। এই জিলাৰ সদৰ ঠাই তুৰা। উইলিয়াম নগৰক সদৰ ঠাই কৰি পূব গাৰোপাহাৰ জিলা, বাঘমাৰাক সদৰ ঠাই কৰি দক্ষিণ গাৰোপাহাৰ জিলা আৰু মই প্ৰবেশ কৰা এই পশ্চিম গাৰোপাহাৰ জিলা সামৰি গাৰোসকলৰ মুঠ ২৪ টা বিধানসভা সমষ্টি আছে যাঠিখন বিধানসভা আসনযুক্ত মেঘালয় বিধানসভাৰ। অহা ৪ মাৰ্চত মেঘালয়ৰ এই যাঠিখন আসনৰ বিধানসভাৰ নিৰ্বাচন। মই এই যাঠিখনৰ ভিতৰৰ টিমিকিঞ্জা বিধানসভা সমষ্টিত সোমাইছোঁ।

গাৰোসকলক 'আচিক' বুলি কোৱা হয়। পোনতে তেওঁলোক তিব্বতৰ মূলসূঁতিৰ আছিল আৰু পাছত জাঙ্গা জালিমপা আৰু চুকপা বংজেপা নামৰ দুজন নেতাৰ অধীনত তেওঁলোকে তিব্বত এৰি অ'ত-ত'ত ঘূৰি-ফুৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ যোগীঘোপা পালেহি আৰু অৱশেষত আহি অসম দেশত থাকিবলৈ ল'লেহি। মেঘালয় সৌ সিদিনা ১৯৭২ চনত গঠন হোৱা ৰাজ্য বা ১৯৭৬ চনৰ ২২ অক্টোবৰত গঠন হোৱা এই পশ্চিম গাৰোপাহাৰ জিলা। কিন্তু এতিয়াও গোৱালপাৰা জিলাৰ বহু ঠাইত গাৰোসকলৰ বসতি আছে আৰু তাৰে কিছুমানে স্থানিবাৰে স্থানিবাৰে বকোৰ বৰপাৰালৈ পাহাৰীয়া কচু, লাটা আৰু বহুত কিৰাকিৰি পিঠিত বাক্কি হাট-বজাৰলৈ আহে।

আজি গাৰোসকল মেঘালয়ৰ তিনিখন জিলাত সিঁচৰতি হৈ থাকিলেও অসমৰ লগত সংলগ্ন হৈ থাকোঁতে ১৮৬৬ চনত প্ৰথম গাৰোপাহাৰক এখন জিলালৈ ৰূপান্তৰ কৰা হয়। তিব্বত এৰি ওচি অহাৰ পাছত চাৰিশ বছৰ ধৰি কোচৰেহাৰত বসতি কৰিছিল গাৰোসকলে। তাৰ পৰা তেওঁলোক আহিছিল ৰঙামাটিলৈ— বৰ্তমানৰ বাংলাদেশত। তাৰ পিছত আহিল ধুবুৰীলৈ। তাৰ পিছত মনাই নদীৰ পাৰলৈ। ইয়াত স্থানীয় ৰজাজনে গাৰো গাভৰু যুগী-চিল্চেৰু বিয়া কৰিব খুজিলে। গাৰোহঁতে যুগীক এটা শুভাৰ্থ লুকাই ধ'লে। আৰু যুগী লুকাই থকা ঠাইডোখৰেই পাছলৈ যোগীঘোপা হ'লগৈ।

এখন-দুখন ক'ৰবাত চেগা-চোৰোকাকৈ টিমিকিঞ্জা বিধানসভা সমষ্টিৰ নিৰ্বাচনৰ বিভিন্ন প্ৰাৰ্থীৰ পোষ্টাৰ দেখা গ'ল ক'ৰবাৰ গছৰ গাত আৰু মানুহৰ ঘৰত। হয়তো নিৰ্বাচনলৈ বেছ কিছুদিন এতিয়াও বাকী আছে বাবে বা ইলেক্ষ্যন কমিশ্যনৰ নিৰ্বাচনী পৰ্যবেক্ষকৰ চোকা নজৰৰ ভয়ত বায়বহুল নিৰ্বাচনী প্ৰচাৰ আৰু পোষ্টাৰ অঁৰা কাম যথেষ্ট কম হৈছে।

যোগীঘোপাৰ পৰা গোৱালপাৰাত সোমাই গাৰোসকল জিলাখনৰ অ'ত-ত'ত খিতাপি ল'বলৈ ধৰিলে— ঘাইকৈ বকো অঞ্চলত। স্মিটো কথাই গোৱালপাৰাক মোৰ মানসত

গোবালপাৰা গোবালপাৰা কবি বাখে, সেয়া হৈছে গোহালপাৰাৰ জমিদাৰী ব্যবস্থা। ১৬৩৭ চনত প্ৰথমবাৰ মোগলে গোবালপাৰা জয় কৰে। পাছত তিনি বছৰ কল, ১৬৫৮ চনৰ পৰা ১৬৬১ চনলৈ, এই অঞ্চল আহোমৰ তলতীয়া হয়। আৰু ১৬৬২ চনত ব্ৰিটিছলোকৰ বাবে গোবালপাৰা মোগলৰ অধীনস্থ হয়। মোগল শাসনতেই গোবালপাৰাত জমিদাৰী আৰম্ভ ব্যবস্থা প্ৰবৰ্তন হয়। ১৬৬২ চনত দিল্লীৰ সম্ৰাট ঔৰংজেবৰে মোমায়েক শ্ৰীমন্ত শুল্কৰ অসম আক্ৰমণ কৰিবলৈ পঠিয়ায়। সেই বছৰৰ ১৭ মাৰ্চত অসমৰ বজা জয়কৰ সিংহৰ পৰাস্ত কৰি মিস্ত্ৰমুলাই ৰাজধানী অধিকাৰ কৰে। আৰু তাৰ পিছৰ বছৰত শ্ৰীমন্ত শুল্কৰ মহামাৰী ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ ঢাকালৈ ওভতাৰ বাটত নদীপথেই ৩০ মাৰ্চত মৃত্যুমুখত পৰে। মানকাচৰৰ কালো নদীৰ পাৰত মানকাচৰৰ পূব দক্ষিণত থকা পাহাৰটিলা এটাতে মিস্ত্ৰমুলাক সমাধিস্থ কৰা হয়। ইয়াতেই আছে মানকাচৰৰ ইতিহাসসমৃদ্ধ মিস্ত্ৰমুলাৰ মাজাধৰ স্বৰ্গীক। আজি আবেলি মই হাটশিঙিমাৰীৰ পৰা ২২ কিলোমিটাৰ নিমগৰ মানকাচৰৰ এই মাজাধৰ স্বৰ্গীক চাবলৈ যাম।

পাছত ব্ৰিটিছ শাসনকালত ১৭৯৩ চনত গৌৰীপুৰ, চাপৰ, পৰ্বতজোৰা, বিজলী, কড়াইবাৰী আৰু মেছপাৰা জমিদাৰীকেইখনত চিৰহাৰী বন্দবস্তি প্ৰথা প্ৰবৰ্তন কৰা হয়। পাল বংশৰ শেষৰজন জমিদাৰ আছিল কড়াইবাৰীৰ জমিদাৰ মহেন্দ্ৰ নাৰায়ণ। ১৪শ শতিকাৰ মাজভাগত ইয়াত কাশ্যপ বজাই ৰাজধানী পাতিছিল। আৰু তাৰ পৰাই কড়াইবাৰী জমিদাৰী আৰম্ভ হয়। শেষৰজন জমিদাৰ মহেন্দ্ৰ নাৰায়ণৰ নামেৰেই গাৰোপাহাৰ আৰু বাংলাদেশৰ সীমান্তত এখন ঠাইক নামকৰণ কৰা হৈছে 'মহেন্দ্ৰগঞ্জ'।

আমাৰ গাড়ী আহি থকা এই অঞ্চলটো বৰকাল অসমৰ গোবালপাৰা জিলাৰ সীমান্তভাগী থকা বাবেই এইবোৰ কোচ, ৰাভা, হাজং, বড়ো আদি লোকৰ বাসভূমি। বড়োসকলৰ বিভিন্ন 'ঠাল' আছে, যাক 'মাহাৰী' বুলি কোৱা হয়। বসুমতাৰী, মজাৰী, বাৰী, বানচাৰী, দেয়াৰী, নাজাৰী, খাখলাৰী এনেকুৱা কিছুমান মাহাৰী। ঠিক তেনেকৈ ৰাভাসকলৰ ৰাভাৰী, মৈতৰী, তোতলা, বিতলিয়া, কোচ-ৰাভা, দচৰী ইত্যাদি। আকৌ কোচসকলৰ ভাগবোৰ হাড়িপাৰা, সাতপৰীয়া, দামগাৰা, চপেৰা, বানাং, তিনটেঙীয়া।

আৰু হাজংসকল! মই সোমাইবৌ এতিয়া হাজংসকলৰ বসতিত। এইখন টিক্ৰিকিয়া। হাজংসকলৰো বিভিন্ন ভাগ আছে— হাৰং পাৰিয়া, ভজালু পাৰিয়া, মণিক পাৰিয়া, মনজি পাৰিয়া, সাতদল, টেপৰ পাৰিয়া।

চাহ খাবলৈ লোকলৈ এখনত সোমালো। ভিতৰৰ বেৰত অসমৰ কিছুমান ব্ৰাহ্মণৰ খিয়েটাৰ দলৰ এইটো নাট্যবৰ্ষৰ পোষ্টাৰ লগোৱা আছে। হাজো-মলবাৰী পথৰ আকিৰুজিট উৎপত্তি হোৱা অসমজ্যোতি খিয়েটাৰ, বৰহাট জাণিসজীৱান বংশজি খিয়েটাৰ, শংকৰদেৱ খিয়েটাৰ পোষ্টাৰ। ওচৰৰ বাখালকিয়া হাইস্কুল জিন্দাত এইবোৰ খিয়েটাৰৰ নটি প্ৰদৰ্শন আছে। মই অসমৰ বাহিৰৰ এই ঠাইবিলম্বতো এনেকি ব্ৰাহ্মণৰ খিয়েটাৰ আছে বুলি জনা নাছিলো বাবেই কথাটোত মই বৰ উৎকণ্ঠিত হৈ উঠিলো। চাহ খিবলৈ অহা লোকলৈ চেঙেলীয়া ল'ৰাজনে ক'লে, দেখাৰ মনুহ হয় কোলে নটিক চাবলৈ।

মেঘালয় বুলি ক'লে যি এক খাচী খাচী ভাব মনলৈ আহে, গাৰোপাহাৰ এই টিঙ্কিকিয়া আদি ঠাইবোৰ তেনেকুৱা মুঠেই নহয়। বৰঞ্চ ই গোৱালপৰীয়া গোৱালপৰীয়া ভাব এটাৰহে সৃষ্টি কৰে। ৰাভা-হাজং এই জনগোষ্ঠীবোৰে এই মেঘালয় প্ৰান্তৰক এক সুকীয়া সৌষ্ঠৱ দি থৈছে। আচলতে দীঘলীয়া সময় এই মেঘালয় প্ৰান্তৰ অসমৰ গোৱালপাৰাৰ সৈতে সম্পৰ্কিত থকাত অৰ্কিডৰ দেশ খিলঙৰ পৰা যেন বহু আঁতৰত, এনে লাগে। আজিৰ গোৱালপাৰা জিলাৰ পৰা এই মেঘালয়ৰ গাৰোপাহাৰ জিলা প্ৰশাসনিকভাৱে বিচ্ছিন্ন সম্পৰ্কিত হ'লেও এই দুই জিলাৰ বুকুৱেদি বৈ আছিল নিনাদিত এক হৃদয়ধ্বনি। ১৮২২ খ্ৰীষ্টাব্দত ধুবুৰী, গোৱালপাৰা আৰু কড়াইবাড়ী পুৰিচ থানা তিনিখন আৰু গাৰোপাহাৰক লগত লৈ গোৱালপাৰা জিলা সৃষ্টি কৰা হয়। তাৰ আগলৈকে এই অঞ্চলটো আছিল ৰংপুৰ জিলাৰ অন্তৰ্গত। তাৰ বহু বছৰৰ পাছত, ১৮৬৯ খ্ৰীষ্টাব্দত গাৰোপাহাৰ জিলাৰ সৃষ্টি হয়। আৰু তাৰ পাঁচ বছৰৰ পাছত, ১৮৭৪ চনত অসমক এখন সুকীয়া ৰাজ্যলৈ পৰিণত কৰা হয়। যি সাতখন জমিদাৰী— বিজ্ঞনী, দিচলী, মেছপাৰা, ঘউৰলা, চাপৰ, পৰ্বত জোৱাৰ আৰু কড়াইবাড়ী; গোৱালপাৰা জিলাৰ অন্তৰ্গত আছিল, সেইবোৰৰ ভিতৰত মেছপাৰা আছিল এই গাৰোপাহাৰৰ নামনিত। আজিৰ জলেশ্বৰ, লক্ষীপুৰ এই ঠাইবোৰ এই মেছপাৰা জমিদাৰীৰ অন্তৰ্গত আছিল।

এখন ডাঙৰ নদীৰ কংক্ৰীটৰ দলঙত উঠিল আমাৰ গাড়ী। দলঙত নদীৰ নাম লিখা নাথাকে। মই জিজ্ঞাসাম বুলি ভাবিছিলো। দলঙত গাড়ীখন ৰখাই মিঞা বুঢ়া এজনক নদীখনৰ নাম সুধিলো। খাগোৱা নদী। নামেই শুনা নাছিলো। একা-বেঁকা ভাঁজেৰে সৰা নদীখন বৈ গৈছে। গাৰোপাহাৰৰ পৰা দিতি নামৰ এখন নদী উত্তৰলৈ আহি টিঙ্কিকিয়াত দক্ষিণ লালমাৰালৈ যোৱা পথ পাৰ হৈ অসমত সোমায়। আৰু কিছুদূৰ চাৰি কিলোমিটাৰ পথ আহি অজগৰ বা দিকাক নৈৰ লগ লাগি এই নদীৰ নাম হয় খাগোৱা। পূবত নদী খাগোৱা। আজিৰ এই অনাবৃষ্টি শীততো। এই ঠাইৰ পৰা আৰু দুই কিলোমিটাৰমান বৈ গৈ এই খাগোৱা নদী কাম্ৰাৰী নামৰ এখন নদীৰ লগ লাগি জিজ্ঞিৰামত পৰিছে।

গাৰোপাহাৰ জিলাত আৰু বহুত সৰু-সৰু নদী আছে, যিবোৰ বৈ আহি আহি অসমত সোমাইছে। ইমদাংখাপ নৈ আৰু ইলদেক নৈ বহুদূৰ বাট আহি আহি ৰংজুলিৰ পৰা ছয় কিলোমিটাৰ পূবত ধেনুঙাঙত মাকি নৈৰ লগ লাগি দেওশিলাত পৰিছে। ধূপধৰাৰ পশ্চিমে, ৰংজুলিৰ পূবে ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ তলেৰে বৈ গৈছে দেওশিলা। জুবিয়া নৈখন গাৰোপাহাৰৰ উত্তৰভাগৰ বজাছিমলা সংৰক্ষিত বনৰ পৰা ওলাই আহি আগামগাৰাত অসমত সোমায়। শেষত আহি নদীখন কামৰূপ জিলাৰ নগৰবেৰাৰ মাজেদি বৈ জলজলী নৈত পৰিছে। গাৰোপাহাৰ ৰংদৈ নৈ আৰু দামৰকা নৈ বজাছিমলা ঠাইৰকৈ লগ হৈ গোৱালপাৰাৰ খেচচিৰলত অসমত সোমাইছে। ফুলনি নৈখন গাৰোপাহাৰৰ দিলৰা সংৰক্ষিত বনেৰে ওলাই হাল্লি নাম লৈ অসমত সোমাইছে। মুখনৈৰ কাৰেদি বৈ যোৱা মুখনৈ নৈখন কুজাই নদীৰ উপনদী। সেই নৈখনো গাৰোপাহাৰৰ দাকনিবিৰ পৰা বৈ আহি ৰংজুলিৰ শেষত অসমত সোমাইছে। কুজাইৰে উপনদী বলকলা। নদীখন পোনতে গাৰোপাহাৰৰ উত্তৰ দিশৰ দিলৰাম নৈখনৰ পৰা ওলাই আহিছে। আগিৱা পোৱাৰ আগে আগে এই বলকলা নদী মই লগ পাই আহিছোঁ।

পূৰ্বা আহোঁতে দেখি আহিছিলো ধুপধৰা গোৱাৰ তলৈ আগে কিত্তীৰ অঞ্চলকুৰি নিৰ্জন
৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ দুয়োকাষে চাপৰ চাপৰ শালগছৰ বননি। অবিভক্ত গোৱালপাৰা
জিলা শাল বননিৰে ভৰা। মেদিনী চৌধুৰীৰ জনন্য ব্ৰাহ্মৰতো গোৱালপাৰাৰ শাল বননিৰ
বিস্তৰণী পঢ়িছিলো। ধুপধৰাৰ আগৰ এই শাল বননিৰ কাষতে দেখিছোঁ এটা কিলোমিটাৰ
পৰিষ্কাৰিত ফালৰ পৰা। লিখা আছে - হৈৰোৱাঘাট ৬০০ কিলোমিটাৰ। সেই কিলোমিটাৰ
পৰিষ্কাৰিত থিয় হৈ মই ভাবিছিলো, কোনো এক অপৰিচিতৰ সৈতে যদি কোঁঠয়াবা
চিনাকি হওঁতে তেওঁক তেওঁৰ ঘৰৰ কথা সোধো, তেওঁ যেন পোনমত কয় হৈৰোৱাঘাট
বুলি বা ধুপধৰা বুলি। তেওঁ যেন ডুমডুম বা গোৱালপাৰাৰ 'কেয়াৰ অৰ' দি
হৈৰোৱাঘাট/ধুপধৰাৰ পৰিচয় নিদিয়ে। মই নাজানিলেও, মই অনুভৱ কৰিব নোৱাৰিলেও
মই বিশ্বাস নিশ্চয় কৰোঁ যে হৈৰোৱাঘাট আৰু ধুপধৰাৰ নিজস্ব এক সুৰীয়া পৰিচয় আছে।
হৈৰোৱাঘাট ৬০০ কিলোমিটাৰ বুলি লিখা এই কিলোমিটাৰ পট্টটো পডকান্তানি বিভাগৰ
কোন বিষয়াৰ মনলৈ আহিছিল মই নাজানো। কিন্তু হৈৰোৱাঘাটক এনেকৈ মা'লা দিয়া
তেওঁৰ মনটোক মই এই পট্টটোৰ কাষত থিয় হৈ মৰাদা প্ৰদান কৰিলো।

আৰু অৱশেষত কিলোমিটাৰ পট্ট এটাৰ হিচাপ লৈ লৈ আহি আহি মই ফুলবাৰী
পালোহি।

মাজে মাজে, কাষে কাষে, মাজে মাজে আঁতৰে আঁতৰে আহি আহিল আৰু এৰান নদী,
জিঞ্জিৰাম। মই নদী জিঞ্জিৰামে মাৰ্গৰময় কৰি তুলিছে মিজাৰ লোকৰ বসতিপ্ৰধান এই
ফুলবাৰী অঞ্চল। ইমান পৰা চৌমিশ তৰাং-উলং এক পৰিকল্পনা মাজেদি আহি আহি জিঞ্জিৰামৰ
পাৰত সবুজ-সঁজাল আৰু খেতিপথাৰে মোৰ মন সেউজ কৰি তুলিলে। কিন্তু এক জুমি
অঞ্চল টিকিকিয়া অঞ্চলৰ বাতা-হাজং মানুহবোৰে উলং কৰি পেলগি থৈছে কোনো খেতিখোলা
নকৰাকৈ। আৰু ফুলবাৰী সোমোৱাৰ লগে লগে দেখিছোঁ মিজাৰ খেতিয়কৰ সেউজীয়া
খেতিপথাৰ।

বাটটোৰ সোঁফালে জিঞ্জিৰাম আৰু বাওঁফালে সেউজীয়া খেতিপথাৰ। জিঞ্জিৰাম
গোৱালপাৰা আৰু ধুবুৰী জিলাৰ মাজেদি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সমান্তৰালকৈ বৈ গৈছে। এই নদীৰ
আশে-পাশে থকা চহৰবোৰ আগিয়া, লক্ষীপুৰ, দক্ষিণ শালগ্ৰাম, মানকচৰ। জিঞ্জিৰাম
পোনতে এক সৰু সূতি আছিল— আগিয়াৰ পৰা এক কিলোমিটাৰ পূবৰ উৰুপদ নামৰ ঠিল
এটাৰ পৰা ওলোৱা। এই ঠিলৰ পৰা ওলাই চাবি কিলোমিটাৰ আহি সূতিটো হৈ পাব হৈ
জিঞ্জিৰাম নদী। তাৰ পাছত প্ৰায় দহ কিলোমিটাৰ পৰা জিঞ্জিৰাম গাৰোপাহাৰৰ পালমেৰেলি
বৈ আহিছে। বহুতো ঠিল-জান-নদীক লগত লৈ বৈ আহি আহি জিঞ্জিৰাম নদী লক্ষীপুৰ চহৰ
পায়হি। আৰু তাৰ পৰাও বহুখ আহি সোৱন আৰু কিদি নদীক লগত লৈ ভটিয়াই আহি
এই ফুলবাৰী পাইছেহি।

বাটৰ কাষে কাষে মিজাৰ মানুহৰ ঘৰ, দোকান। সেইবোৰত মেহালগৰ বিজ্ঞানসভা
নিৰ্বাচনৰ প্ৰাৰ্থীৰ পোষ্টাৰ। এইবোৰত সফলকণ্ঠে বাংলাভাষী প্ৰাৰ্থীৰ প্ৰচাৰ দেখা যায়।
টিকিকিয়া অঞ্চলত হনীয়ে ৰাজা নামৰ এজন ডাকতীৰ ডাকতীৰ কৰ্মক্ষেত্ৰৰ প্ৰাৰ্থীৰ পোষ্টাৰ

অসমীয়া ভাষাত দেখিছিলো আৰু এতিয়া ফুলবাৰীত বিনয় কুমাৰ ঘোষ নামৰ এজন নিৰ্দলীয় প্ৰাৰ্থীৰ পোষ্টাৰ বাংলা ভাষাত দেখিছিলো।

জিঞ্জিৰামৰ আশে-পাশে গাঁওবোৰত মটৰেৰে নদীৰ পৰা পানী তুলিছে। ফায়াৰ ব্ৰিগেডৰ পাইপবিলাকৰ নিচিনা শকত শকত পাইপেৰে নদীৰ সেই পানী কঢ়িয়াই আনিছে। আমাৰ গাড়ী চলি থকা ৰাস্তাটো খান্দি তাৰ তলেদি সেই পাইপ বহুৱাই ৰাস্তাটো আকৌ পকী কৰিছে। তাৰ পিছত সেই পাইপ ৰাস্তাৰ বাওঁফালে খেতিপথাৰলৈ লৈ গৈছে আৰু পূৰ্ণগতিত জিঞ্জিৰামৰ পানী পথাৰত পাৰিছে। মই কেতিয়াও ভাবিব পৰা নাছিলো নদীৰ পানী এনেকৈ পাইপেৰে আনি গড়কাণ্টানিৰ ৰাস্তাৰ তলেদি সুমুৱাই দি ই পাৰ কৰি পথাৰত পানী দিয়া হয়। এয়া ব্যক্তিগতভাবে কাৰোবাৰ অন্যায় কাৰ্য নে চৰকাৰ সমৰ্থিত জলসিঞ্চন ব্যৱস্থা মই নাজানো। কিন্তু বহুকেইটা পৰিয়ালে এই ব্যৱস্থাবে খেতি কৰা দেখিছিলো ইয়াত।

আচলতে নদীমাতৃক এই অঞ্চল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণে আৰু গাৰোপাহাৰৰ নামনি। জিঞ্জিৰাম নিজে আৰু জিঞ্জিৰামৰ উপনদী ঘাগোৱা, বাঁশবাৰী, কালোনদী, দোৰণি আদিৰ পলসত গঢ় লৈ উঠিছে কৃষিপ্ৰধান এই অঞ্চলৰ সভ্যতা। এই সমুদায় নদীয়ে পলস পেলোৱাৰ উপৰি বালি পেলাই বহু অঞ্চল চৰ কৰি তুলিছে। এই যে মই পাইপেৰে পানী উঠোৱা জিঞ্জিৰাম দেখিছিলো, সেই জিঞ্জিৰামৰ পাৰতো বৃহৎ বৃহৎ বালিচৰ। পাৰত ঠায়ে ঠায়ে বাঁহৰ চাঙত সৰু সৰু মাছ গুৰুৱাইছে। এই মানুহখিনিয়ে জিঞ্জিৰাম-কালো-দোৰণিৰ পাৰৰ মানুহখিনিয়ে মেঘালয়ৰ সামাজিক সংস্কৃতি কিমানখিনি গ্ৰহণ কৰিছে মই নাজানো, তেওঁলোকৰ ৰাজধানী শ্বিলং চহৰ বা জিলা সমৰ ভুৱাৰ লগত তেওঁলোকৰ কিমান হৃদয় বিনিময় হয় মই নাজানো। কিন্তু মোৰ ভাব হয় এওঁলোকৰ অন্তৰত নদীয়ে প্ৰবাহ বোৱাই যোৱাৰ উপৰি পলস আৰু বালি পেলাই দি উপত্যাকাৰ সৃষ্টি কৰিছে, তাত মই মাথোঁ অস্পষ্ট হ'লেও, বিগি বিগি শুনা পাওঁ, অপূৰ্ব সৌন্দৰ্যৰে ওপচা গোৱালপৰীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰতিধ্বনি। এই নদীবোৰে নিজানত দুপৰীয়া বা আউসীৰ নিমাত নিশা হয়তো গায় বৈছাণ্ড গীত, বাগুৰুখা গীত, মইনামতীৰ গীত, কুশান যাত্ৰাৰ গীত, মইষলে গীত, ভাষণ যাত্ৰাৰ গীত, সোণাৰায়ৰ গীত, পদ্মপুৰাণৰ গীত, বাঁহপুজাৰ গীত। হয়তো কোবাই যায় নদীৰ বুকুত ঢোল, তাল, দোতাৰা, মাদল, ডোবা, নাই। হয়তো নাচি উঠে নদী দাসীই নৃত্য, সহৰায় নৃত্য, হাছোং নৃত্য, কৰাম নৃত্যৰ তালে তালে।

বেলবাৰী, ৰাজাবালা আদি মিঞাপ্ৰধান অঞ্চলবোৰ পাৰ হৈ হৈ আহি আমাৰ গাড়ী হেলডীগঞ্জ পালেহি। হেলডীগঞ্জ, মেঘালয় আৰু অসমৰ সীমা। ব্ৰিটিছৰ দিনৰ গাৰোপাহাৰ জিলাৰ এজন উপায়ুক্তৰ নামেৰে মেঘালয়ৰ শেষ প্ৰান্তৰ এই ব্যৱসায়িক ঠাইখনৰ নাম হেলডীগঞ্জ। আৰু এই সীমাতেই আৰম্ভ হৈছে ধুবুৰী জিলাৰ দক্ষিণপাৰৰ মহকুমা দক্ষিণ শালমাৰা-মনসকাৰ মহকুমাৰ সীমা আৰু সেই সীমাতেই লাগি থকা হাটশিঙিমুৰী। গোৱালপাৰা জিলাৰ বায়দা নামৰ ঠাইখনৰ পৰা এই হাটশিঙিমুৰীলৈ মই অতিক্ৰম কৰি আহিলো আনন্দী কিলোমিটাৰ পথ।

চাৰ্কিট হাউছৰ কাষতেই দুজোপা ৰঙা শিমুলু। ট-টকে ফুলি আহে অজস্ৰ পাপৰিৰে।

বেদান্ত বিকাশ বন্ধাই'তৰ জালুকবাৰীত ফুলি থকা বঙা ফুলকু পুজোপাৰ দৰে।

চাৰ্জিট হাউছত আমাৰ গাড়ী সোমাল।

যোৰ কোঠাটোৰ নাম কাঞ্চনমালা। কলিং বেলটো বজালে কোঠাটোৰ কোনোবা এজন কৰ্মচাৰী আহিলে মই তেওঁক সুধিম, 'কাঞ্চনমালা কি?'

আকৌ যেতিয়া মই এদিন বেদান্ত বিকাশ বন্ধাক ফোন কৰিম, তেওঁক মই হাটশিঙিমাকীয়ে অহাৰ কথা ক'ম। তেওঁ যদি সোধে মোক, 'হাটশিঙিমাকী ক'ত?'

এইবাৰ মই 'কেয়াৰ অব'ত ক'ম বেদান্তক।

বিবিকীৰে বাহিৰলৈ চালো পদা আঁতৰাই। শিমলুৱে যোৰো ঘন বঙাই তুলিছে। শিমলুৱে হাটশিঙিমাকীকো বঙাই তুলিছে জালুকবাৰীক বঙোৱাৰ দৰে।

২০।

মাৰ্ঘেৰিটা- ৭৮৬ ১৮১

আগমনি, ছাৰফানগুৰি, সোণতলী, হৰিশিঙা, লংপতীয়া, নেঘেৰিটিং, বিজুলীঘাট, আঁহতগুৰি, নীলবাগান। কত ঠাই। অসমক গুৱনি কৰি বখা কত সুৱদি-সুৰীয়া নাম। বুকুত বৈ বৈ প্ৰতিফলি তোলে। হৃদয় আচ্ছন্ন কৰি ৰাখে।

পানীচকুৰা, লেংটিছিঙা, কাউৰেহাগী, টেঙাপানী, বুঢ়ীখামাৰ, বেংতল। কত নাম। মনৰ মাজত অনবৰতে লহৰ তুলি থকা কিছুমান সুবাসিত নাম। স্বংকৃত নাম।

অলৈ গৈছোঁ, তলৈ গৈছোঁ এই নামবোৰ এই ঠাইবোৰ আহি মোৰ কাষতে থিয় হৈছে। মোক সুধিছে, 'কেনে আছা?' হৃদয় জুৰাই যায়। ওলোটাই সোধোঁ, 'কেনে আছা?'

মাৰ্ঘেৰিটা! কোন কাহানি শৈশৱতে নামটো মুখস্থ কৰিছিলো জুগোলৰ শ্ৰেণীত— ডিগবৈৰ পৰা লিডুলৈ ৰেল ষ্টেচনবোৰৰ নাম মুখস্থ কৰিবলৈ দিছিল মই পঢ়া মোৰ প্ৰাইমেৰী স্কুলখনত— ডিগবৈ, পাইৰ, মাৰ্ঘেৰিটা, বৰগোলাই, লিডু। ডিগবৈৰ চেণ্ট্ৰেল প্ৰাইমাৰী স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতে শৈশৱতে শিকিছিলো এইবোৰ নাম।

শিকিছিলো মাৰ্ঘেৰিটাৰ নাম। মনোমোহা, মাৰ্ঘো মনোমোহা!

কোনো এক ভৰী গাভৰুৰ নাম যে মাৰ্ঘেৰিটা। যেনেকৈ কোনো এক পাছবাল ডেকাৰ নাম যেন লাহোবাল!

শৈশৱতে আহি কলহত কংকৰ তুলি গৈছিল য'ৰ খিটোই। দূৰৈৰ পৰাই সুবিছিলো মাৰ্বেৰিটাক, 'কেনে আহা?'

কোনেও কাৰো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নাপালে। উত্তৰ দিনলৈকে পাহত কেইবাবাৰো গৈছিলো মাৰ্বেৰিটা বিচাৰি। মাৰ্বেৰিটা ৭৮৬ ১৮১।

শেষৰাৰ গৈছো ২০০৮ ৰ জানুৱাৰীৰ শেষৰ দিনকেইটামানত।

চৰকাৰী অফিচৰ কামতে গৈছোঁ আগমনিলৈ, সোণতলীলৈ, নীলবাগানলৈ।

চৰকাৰী কামতেই মাৰ্বেৰিটালৈও।

২১ জানুৱাৰী, ২০০৮ চন। মই মাৰ্বেৰিটা এৰি যায়গৈ। এৰি গৈ যাম মাৰ্বেৰিটা।

চাং বঙলা টাইপ মাৰ্বেৰিটোৰ এই 'নিহিং হাউচ' নামৰ খিটোই যুগ্মতে নিৰ্মিত গেষ্ট হাউছটো। বিমান পূৰণ হয় চৰকাৰী গেষ্ট হাউছ একোটা, সিহাতেই উদ্ভাসিত হৈ উঠে মোৰ মন, এটা বাতি তাত থাকি আহিবলৈ। পূৰণি এই গেষ্ট হাউছবিলাকতেই বিচাৰি বিচাৰি যাওঁ এটা বাতি, মাথোঁ এটা বাতি তাত মোৰ কিছুমান সপোন সিঁচি থৈ আহিবলৈ। ২০০৭ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত উত্তৰাখণ্ড ৰাজ্যৰ বিধানসভা নিৰ্বাচনত ভাৰতৰ নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা পৰ্যবেক্ষক নিযুক্তি হৈ টিহৰি গাড়োৱাল জিলালৈ গৈছিলো। ভোটগ্ৰহণ আৰু ভোট গণনাৰ মাজৰ পাঁচ দিনৰ অৱসৰত নৈনিতাম-পৌৰী জিলাত অৱস্থিত জিম কৰবেট নেশ্যনেল পাৰ্ক চাবলৈ গৈ গহন অৰণ্যৰ মাজৰ অতিকি পূৰণি ডিবালা ফ'ৰেষ্ট বেট হাউছক দুটা বাতি থাকি আহিছোঁ— ২০ আৰু ২৪ ফেব্ৰুৱাৰী। সমুখত ৰামগংগা নদী। কাম এটেন্ডেণ্ট জিংৰাম জোড়লিয়ে ক'লে, এল বহুৰো অধিক পূৰণি এই ডিবালা ফ'ৰেষ্ট বেট হাউছ। এই ঠাইৰ পৰা যাঠি কিলোমিটাৰমান নিলগৰ কালানুগী নামৰ ঠাইখনত বসবাস কৰা জিম কৰবেট হেনো মাজে মাজে এই বেট হাউছটোলৈ আহিছিল। এসময়ত বৌদ্ধীত চাকৰি কৰিছিল জিংৰাম জোড়লিয়ে। সেই সূত্ৰে তেওঁ ডিব্ৰুগড়ৰ কালৰ জৱাহৰপুৰত আছিলগৈ এসময়ত।

২০০৭ চনতে দ্বিতীয়বাৰৰ বাবে পৰ্যবেক্ষক নিযুক্ত হৈ ওজৰাট বিধানসভা নিৰ্বাচনত সাক্ষৰকা জিলালৈ গৈছিলো। ১৬ ডিচেম্বৰত ভোটগ্ৰহণ আৰু ২০ ডিচেম্বৰত ভোট গণনাৰ মাজৰ দিনকেইটাত ৰাজ্যখনৰ সৌৰাষ্ট্ৰ অঞ্চল ভ্ৰমণলৈ ওলাইছিলো, ১৭ ডিচেম্বৰক আবেলি। প্ৰথম বাতি ১৭ ডিচেম্বৰত থাকিছিলো গৈ ৰাজকোট জিলাৰ জিলাৰ সমৰ ঠাই ৰাজকোট চহৰৰ চাকিট হাউছত। চৰ্মকাং চাকিট হাউছটোৰ বিচলপানৰ স্তম্ভলোকখনে কৈছিল, জুনাগড়ৰ নকৰৰ ঘৰ আছিল এসময়ত এই চাকিট হাউছটি। ১৮৩৫ চনত নিৰ্মিত। ৰাজহাউলী ৰাজহাউলী যেন লগা ঘৰ এটা।

এতিয়াও মোৰ হোঁপাহ এটা থাকি গৈছে চামগুৰিৰ ১৯০৪ চনত নিৰ্মিত এল বহুৰ পূৰণি পঢ়কান্টানি বিভাগৰ কেৰী পৰিকল্পন বঙলাটোত এটা বাতি, মাথোঁ এটা বাতি থাকি আহিবলৈ।

ওপট্ট অক্ষৰ বাও। ক'ল ইতিহা লিখিটোৰ এই নিহিং গেষ্ট হাউছটোৰ একম তেজ কাম এটেন্ডেণ্ট। কলি ৰাতি তেওঁৰ লগত মই মোৰ ৬ নং ফেটোটাৰ বহি বহুত কৰা

পাতিছিলো। সুদৰ্শন যুবক অম্বক বাও। তেলেণ্ড ল'ৰা। দক্ষিণ ভাৰতীয় কথাছন্দৰ ভেলেণ্ড
নায়কৰ দৰে চেহেৰা। নিৰ্ভাজ অসমীয়া কয়। জন্ম মাৰ্ঘেৰিটাত। দেউতাকে ক'ল ইণ্ডিয়াৰ
বৰগোলাই কলিয়েৰীত চাকৰি কৰিছিল। সুদূৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশৰ শ্ৰীকাকুলাম জিলাৰ পৰা আহিছে
তেওঁলোক।

আমৰকো সুধিছিলো। কিন্তু ক'ব নোৱাৰিলে ব্ৰিটিছৰ যুগতে নিৰ্মিত এই দিহিং বেণ্ট
হাউছটো আচলতে কিমান বছৰৰ পুৰণি।

কোঠাৰ পৰা ওলাই আহিবৰ পৰত তেলেণ্ড যুবক অম্বক বাবে ক'লে, 'আকৌ আহিব
ছাৰ।' শুৱলা অসমীয়া অম্বকৰ কঠৰ।

অম্বকৰ কাকত হাত থৈ ক'লো, 'ছোৱালী দুজনীৰ স্বাস্থ্যৰ যত্ন ল'ৰা। সিহঁতৰ পঢ়া-
শুনাৰ প্ৰতি নজৰ ৰাখিবা।'

মোঁলে চাই থাকিল। কালি ৰাতিৰ চিনাকি তেওঁ মোৰ।

দিহিং গেণ্ট হাউছটোৰ চৌহদ পাৰ হৈছোঁ। সন্মুখতে এক বিশাল সেউজ। নামদাং টা
ইষ্টেট। মাঘমহীয়া অসমৰ চাহ বাগিচা কোমল সেউজ কুঁহিপাতেৰে দৃষ্টিনন্দন হৈ উঠিছে।
'ইমানবোৰ সেউজীয়া ক'ত পালা নামদাং?' —সুধিলো নামদাঙক।

টিহৰি গাড়েৰাল আৰু সাবৰকছা জিলালৈ যোৱাৰ দৰে যোৱা চাৰি-পাঁচ দিন মই
নিৰ্বাচনৰ কামতে তিনিচুকীয়া জিলাত আছোঁহি। পঞ্জায়ত নিৰ্বাচন। ২৫-২৬ জানুৱাৰী,
শদিয়াত। আৰু ২৭, ২৮, ২৯ জানুৱাৰীত তিনিচুকীয়া আৰু মাৰ্ঘেৰিটাত। আজি পুৱা
নিৰ্বাচনৰ কাষ ভোট গণনা শেষ হৈছে। এতিয়া ওভতাৰ বাট।

জয়ৰামপুৰলৈ যাম। মাৰ্ঘেৰিটাৰ পৰা ৫২ কিলোমিটাৰ পূবে। গহীন-গহন জিম কৰবোঁট
নেশ্যানেল পাৰ্কত লগ পোৱা জিৎৰাম জোড়লিৰ যৌকনৰ বছৰদিন পাৰ হোৱা অসমৰ
জয়ৰামপুৰ। কি সপোন এৰি থৈ গৈছে জিৎৰাম জোড়লিয়ে জয়ৰামপুৰত, সেয়া মই বিচাৰি
যাম।

নামদাং এখন চাহ বাগিচা। মই নাজানিছিলো। ইমানদিনে নামদাং এখন নৈহে মই দেখি
আহিছিলো গৌৰীসাগৰ পাৰ হৈ নেশ্যানেল হাইৱে'- ৩৭ ৰ বুকুত চুই যোৱা এখন শিলৰ
সাঁকো— নামদাঙৰ শিলৰ সাঁকো। পাৰ হৈ যাওঁতে বাত্ৰীসন্ধলৈ বজামিনীয়া শিলৰ সাঁকোখনহে
চাই যায়। তলেদি যে এখনি লিহিৰি নৈ নামদাং বৈ গৈছে— অলক্ষিতে থাকি যায়।
শিৱসাগৰৰ এই নামদাং নৈ দিখৌ নৈৰ এখন উপনৈ। আৰু মোৰ সন্মুখত এই নামদাং চাহ
বাগিচা? বুটীদিহিং নৈৰ উপনৈ নামদাং নৈৰ নামেৰে হয়তো নামকৰণ হৈছে। নামদাং
কয়লাক্ষেত্ৰৰ মাজেৰে বৈ আহিছে এই নামদাং নৈ। জপনুপানী, হাচংপানী, টিকৰপানী
নামৰ তিনিটা জ্ঞান মিলি নামদাং হৈছে। অসমত উত্তৰ-পশ্চিমলৈ পাঁচ কিলোমিটাৰ আহি
বৈ গৈ পশ্চিমমুৱা হৈ দুই কিলোমিটাৰ ভটিয়াই গৈ বাত্ৰীয়া বাহিপথ পাৰ হৈ দুই কিলোমিটাৰ
ভটিয়াই আহি মাৰ্ঘেৰিটাৰ কাষত বুটীদিহিং নৈত পৰিহে।

বাত্ত এক সৰু চহৰ মাৰ্ঘেৰিটাৰ বজাৰৰ মাজেদি এক মসৃণ পথেদি আমাৰ গাড়ী গৈ
আছে। এনেকুৱা বজাৰ-চহৰৰ মাজেদি পাই হৈ গ'লে মোৰ খবৰপেচাৱালৈ ফনত পৰে।

বদলপুৰীলৈ মনত পৰে, গোঙ্গামুখীলৈ, দুখীলৈ, চাপৰীলৈ আৰু বহুতলৈ। খীটীজাৰ, পাণজাৰ, পল্টন জাৰৰ কক্কাৰাসৰ চৰম বিপৰীতে মাথোঁটা, সবভোগ, চিলাপখাৰ, টীয়কৰ কাটৰ কাষৰ সৰু সৰু জাৰবোৰে মোৰ প্ৰাণত এখন চেনেহৰ হাট পাতি দিয়ে যেন।

সৌকালে বাজাটো গৈছে বৰগোলাই কলিয়েৰীলৈ। শ্ৰীকাকুৰাম জিলাৰ পৰা এদিন এজন তেলেও ঘূৰক আহিছিল জীওঁকাৰ সজ্জনত এই কলিয়েৰীলৈ। স্ব. মদ্যৰ পাতি ইয়াতেই থাকি গ'ল ভেওঁ। জীওঁকাটো ইয়াতেই পাৰ কৰিলে। কক কল্যাণৰ ৩২ৰ মাজত সেই মনুহজৰৰ সপোন আৰু যৌবনে কি কল আৰু ৰং লৈছিল মই নাজানো। তেওঁৰ কুকৰ কিমান নিখাসৰ কথা এই কলিয়েৰীয়ে সাৰটি বাৰিছে মই নাজানো। কিন্তু এই জানো, ভেওঁ এই কলিয়েৰীতে জীওঁকাটোক জীওঁকাৰ দৰে সজাই তুলিবলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল। আৰু বহুত কিৰাকিৰি। ভেওঁ এই কলিয়েৰীত উচৰ্গা কৰা তেওঁৰ জীওঁকাৰ বহু সৌন্দৰ্যৰ কথা জলি বাঢ়ি ৬ নং কোঠাটোৰ সেমেকা শীতৰ বৰ্ণনামুখৰ মুহূৰ্তবোৰত মোক গুণ্টু অমক বাবে বিবৰি কৈছিল। গুণ্টু অমক ৰাওৰ দেউতাক আছিল তেওঁ।

গুণ্টু অমক বাবে নোকোবা আৰু বহু কল্যাণৰ জমিকৰ খাস-প্ৰখাস বহুতো বৰগোলাই কল্যাণৰিত আজিও সজিত হৈ আছে। সেইবোৰ তাতেই থাকক। ককা কতি নোহোৱাকৈ তাতেই থাকক। অমক বাৰেও আৰু সেইবোৰ উলিয়াই আনি এৰাতিৰ বাবে অহা কোনো এক অচিন আৱাসীক ৬ নং কোঠাটোত বহি সেইবোৰ ক'ব নালাগে।

টিলকাক কলিয়েৰী, টিপাপ কলিয়েৰী! পাৰ হৈ আমাৰ গাড়ী আহি পালেহি লিডু। ইমান সৰু নাম— লিডু! চেণ্ট্ৰেল প্ৰাইমেৰী! স্কুলত পঢ়িছিলো— লিডু! সৌকালে ওখ ওখ কল্যা-পাহাৰ! শীতল এখন মালপাৰ্জীত কল্যাণবোৰ চৰাইছে। এই ঠাইবোৰত আহি থিয় হ'লে মোৰ পোনেই মনত পৰে কোন দূৰ-সুদূৰত এনি অহা সৰু সৰু ঠাই কিছুমানৰ কথা— ব্ৰহ্মপাৰ, মানিকপুৰ, ধলা, পাঁচগ্ৰাম, বৰললি, কটাখাল, মাইকাং। একেই সপোন লৈ বৈ আছে সেইবোৰ ঠাই, লিডুৰ দৰে।

বাৰ্ডফালে এইখন লিডু টী ইষ্টেট। লিডু জাৰ। লিডু বেল ষ্টেচন। এই লিডু বেল ষ্টেচনৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ ইণ্টাৰচিটী বেল চলে। সেইয়া ৩৮ মিটাৰ। এখন নদীৰ মলভৰ নাম আৰু সৈধ্য এনেকৈ লিখি থোৱা কথাটো বিৰল ঘটনা। অ'ৰ'ক'ৰ বহু নদী মল পাইছে— মলভৰ নাম লিখা নাই। বাটৰ বাটফালক সুধি আনিবলগীয়া হৈছে নদীৰ নাম— কুলসী, দুখিন, বৰম্বা, পুঠিমৰী— কত নদী!

আৰু এয়া লেখাপানী বেল ষ্টেচন। পূব অসমৰ আন এটা সীমান্তবীয়া শেষ বেল ষ্টেচন। উত্তৰ অসমৰ পূব প্ৰান্তৰ শেষ বেল ষ্টেচন দুৰ্গাচেলেক। মজিল অসমৰ আন এটা শেষ পূব প্ৰান্তৰ বেল ষ্টেচন তিনিচুকীয়া জিলাৰ ডাঙৰী আৰু এয়া এইটো শেষ ষ্টেচন একেখন জিলাৰে লেখাপানী। পৰহি পৰিহাৰ পৰা তিনিচুকীয়ালৈ ওলুতাৰ বাটত মই চাই আহিছিলো ডাঙৰী বেল ষ্টেচন। মনি মেয়ে সেই বেল ষ্টেচন। ডিক্ট কল্টীকাৰ মোজালখনত পক চৰি আছে, গোকৰ উপচি আছে। এই বহু বেল ষ্টেচনৰ বুকু দেখিছোঁ— নিলকাট, চিফেন চাপৰি, পাৰি। আৰু এয়া লেখাপানী বেল ষ্টেচন। বুকু মেয়ে এই বেল ষ্টেচনৰো।

নাহে ইয়ালৈ কোনো বে'ল। নচলে ইয়াৰ পৰা কোনো বে'ল। নবয় ইয়াত কোনো কাৰোবাৰ প্ৰতীক্ষাৰ আনন্দত। নবয় ইয়াত কোনো কাৰোবাৰ বিদায়ৰ বেদনাত। মই আহিছোঁ— অচিনাকি এক পথিক লেখাপানী বে'ল ষ্টেচন বিচাৰি, বুকুত অৰুণ আশ্ৰয় দিব বিচাৰি।

লেখাপানী কনাঞ্চল। বাটৰ দুয়োকাষে লেখাপানী কনাঞ্চল। অপৰূপ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যই মুহি আহিছে মোক সেই লিডুৰ পৰাই। ওখ ওখ ধুঁৱলিময় পাহাৰবোৰ সুদূৰত। অবগুণীয়া মোহময়তাৰে উপচাই ৰাখিছে অসমৰ এই পূব প্ৰান্তৰ মায়াময় প্ৰকৃতিক।

মই এইধৰণৰ ভঙ্গ্য মায়াময়তা উপভোগ কৰিছোঁ। সুদূৰ জোনাই-মূৰ্খংচেলেকলৈ যোৱাৰ বাটতো। প্ৰকৃতি কিমান উদাৰ আৰু বিশাল, তাৰ পৰিস্ফুট প্ৰমাণ অকাজান পাৰ হৈ ক্ৰমশঃ পূবলৈ গৈ থকা ডিমু, দিপা, চিমন, তেলাম, জোনাকাৰে হৈ হৈ শেষত জোনাইৰ এই বিস্তীৰ্ণ প্ৰান্তৰ। কি বিমুগ্ধতাৰে প্ৰকৃতিয়ে বিলাই দিয়ে নিজকে সেয়া লেখাপানীলৈ আহি ডেলাম-জোনাইক সঁৱৰি মই বিস্মৃত হৈ পৰিছোঁ। অবাৰ হৈ পৰিছোঁ।

টিৰাপ নদী। এনেকুৱা নামৰ ক'ৰবাত এখন নদী আছে, সেই কথা মই নাজানিছিলো। ভূচিত্ৰাবলীত এই নদীৰ নীলা ৰেখাডালো মই দেখা নাই; কিন্তু মই মোৰ বুকুৱেদি বোৱাই দিলো এই নদী।

দলঙৰ সিটো পাৰে নামফলক লিখা আছে BR No. ১/১, River Tirap। দৈৰ্ঘ্য ১১৫ মিটাৰ। আৰু তলত এখন মনোমোহা নদী টিৰাপ। বুঢ়ীদিহিং নৈৰ আটাইতকৈ দীঘল উপনৈ টিৰাপ। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ টিৰাপ জিলাৰ বোহো নামৰ ঠাইখনত ২,৭৮০ মিটাৰ উচ্চতাত টিৰাপ নৈৰ উৎপত্তি হৈছে। পাহাৰৰ মাজে মাজে ৯৬ কিলোমিটাৰ বৈ আহিছে এই নদী। অসম-অৰুণাচলৰ সীমান্ত প্ৰবেশ কৰি এসময়ত নদীখন উত্তৰমুৱা হৈ তিনিচুকীয়া জিলাত প্ৰবেশ কৰিছে। আহি আহি নৈখন লেখাপানী বে'ল ষ্টেচনৰ কাষত, মই অখনি লগ পোৱা লেখাপানী নদীখনত, বাওঁপাৰে লগ পাইছে। আৰু শেষত লিডুৰ ওচৰত এই নৈ টিৰাপ, বুঢ়ীদিহিংত পৰিছে। ১,০৬৪ বৰ্গ কিলোমিটাৰ অৱবাহিকাৰ সৃষ্টি কৰা টিৰাপ নৈৰ দৈৰ্ঘ্য ১৪৫ কিলোমিটাৰ।

বিপৰীত ফালৰ পৰা অহা এখন অসম ৰাজ্যিক পথ পৰিবহণ নিগমৰ বাছৰ নাম Stillwell Express। ষ্টীলৱেল। সেই বিখ্যাত ষ্টীলৱেল পথ। বাটৰ কাষত সৌফালে এখন উদ্যান আৰু লগতে এখন থিয়কৈ ডাঙৰ মেণ। এই উদ্যানখন আৰু লগতে মেণখন ১৯৯৮ চনত মাৰ্বেৰিটা সমষ্টিৰ বিধায়ক প্ৰদ্যুৎ বৰলৈয়ে বিধায়কৰ সমষ্টি উন্নয়ন পূঁজিৰ টকাৰে নিৰ্মাণ কৰোৱাইছিল। মেণখনে এক বিশাল প্ৰান্তৰ আৰু বৈভৱৰ কথা সোঁৱৰাই দি যায়। ষ্টীলৱেল পথৰ সংলগ্ন এই অঞ্চলটোৰ এক পৰিস্ফুট ভূগোল মেণখনত অঁকা আছে।

ভাৰত, মানমাৰ আৰু চীন দেশক সংযোগ কৰি ১০৭৯ মাইল দৈৰ্ঘ্যৰ ষ্টীলৱেল পথ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল বিত্তীয় মহাসমৰ্থৰ সহায়ত।

তেওঁৰ নাম জোছেফ ৰাফেন ষ্টীলৱেল। ১৮৮৩ চনত ফ্ৰিডাৰ্ড তেওঁৰ জন্ম হৈছিল। ৰেইট পইণ্ট মিলিটেৰী অকাডেমীৰ তেওঁ গ্ৰাডুৱাৰ আছিল। ফিলিপাইনত সাৰ্বিক বিভাগত চাকৰি কৰিলেও তেওঁৰ আছিল ভাৰা শিক্ৰীৰ প্ৰতি অগাধ আগ্ৰহ। আৰু সেই সূত্ৰেই তেওঁ

চীন দেশলৈ সামৰিক ভাৱা শিকক হিচাপে চাকৰি কৰিবলৈ গৈছিল। ১৯৩৯ চনত দ্বিতীয় মহাসমৰৰ বলিষ্ঠতা বাৰোঁতে তেওঁ আছিল ট্ৰেন্ডিছাৰ পদত।

দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সময়ছোৱাত নিপুণ জাপানী সৈন্যৰ আক্ৰমণত ছেংমি-ভেনেলি হৈছিল মিত্ৰশক্তি আৰু তাৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল চীন, বেংকন ইত্যাদিত। সেইবোৰ বহু কষ্ট, বহুত কথা। আৰু এই যুদ্ধৰ প্ৰত্যেক কাৰ্য্যচল জোহেৎ হাৰেন ষ্টালভেলো।

বাৰ্মা ইতিমধ্যে শত্ৰুশক্তিৰ দখলত। এই বাৰ্মা উদ্ধাৰৰ বাবে দক্ষিণ চীনত সামৰিক খাতি পাতি বাৰ্মাক সংযোগ কৰি এটা পথ নিৰ্মাণৰ অতীৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰা হৈছিল। আৰু তাৰেই ফলত সেই তাহানিচন অটোৱা হাবি ভাঙি, প্ৰতিকূল পাৰিপাৰ্শ্বিকতা জোৰি, বৰ-বৰষুণ, বেমাৰ-আজাৰৰ মুখামুখি হৈ টাই, চিংফৌ, টাংছা, নেপালী কত হানুই নিয়ন্ত্ৰণ হ'ল পথ নিৰ্মাণকাৰ্যত।

১৯৪২ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত জোহেৎ ষ্টালভেলোৰ নেতৃত্বত এই পথ নিৰ্মাণৰ কাম আৰম্ভ হ'ল। তেওঁৰ সহযোগী আছিল কৰ্ণেল লিবিং শিক আৰু কৰ্ণেল এৰোশ্বিথল-এক্সল কালৰ ব্যৱধানত ১৯৪৩ চনৰ শেষৰফালে লিডুত আৰম্ভ কৰি ১৮৭ কিলোমিটাৰ পথ পূৰ্বে নিৰ্মাণ সম্পূৰ্ণ হ'ল। আৰু তাৰ একেধৰৰ পাছত এই পথ বাৰ্মা ৰোডপৰ্যন্ত নিৰ্মিত হ'ল। তাৰ পিছত ১৯৪৫ চনত এই পথ সম্পূৰ্ণ হৈ উঠিল। সৰ্বমুঠ ১৭২৬ কিলোমিটাৰ দৈৰ্ঘ্যৰ এই পথটোৰ লিডুৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মাৰ্ণো ৬১ কিলোমিটাৰ পথ পাৰ্চাত গিৰিপৰ্বলৈকে ভাৰতৰ সীমান্তত হৈছে। আন ৬৩২ কিলোমিটাৰ পৰিছে বৰ্তমানৰ থানহাৰত আৰু শেষৰ ১০০০ কিলোমিটাৰ কুনমিঙলৈকে চীনদেশত। ১৫ কোটি আমেৰিকান ডলাৰ, ৩৫ হেক্টৰ বাৰ্মিজ, ভাৰতীয় আৰু চীনা শ্ৰমিকৰ লগত ২৮ হেক্টৰ আমেৰিকান নিগ্ৰো সৈন্য এই পথ নিৰ্মাণত নিযুক্ত হৈছিল। বিভিন্ন বেমাৰ, জাপানী আক্ৰমণ আদিৰ বাবে চাৰি হেক্টৰৰমান শ্ৰমিকৰ এই সময়ছোৱাত ইয়াতেই মৃত্যু হৈছিল।

যুদ্ধ শেষ হ'ল। আমেৰিকানসকল গুচি গ'ল নিজ দেশলৈ। জোহেৎ হাৰেন ষ্টালভেলো। লিভাৰ কেলাকত আক্ৰান্ত হৈছিল জোহেৎ হাৰেন ষ্টালভেল। আৰু সেই ভেগতেই ১৮৪৬ চনৰ ১২ অক্টোবৰত বিয়লি বেলা ষ্টালভেলও জীৱনৰ পৰা মেলানি মানিছে।

জোহেৎ হাৰেন ষ্টালভেলৰ সম্মানাৰ্থে এই সূৰ্য্যৰ পথটোৰ নামকৰণ কৰা হ'ল ষ্টালভেল পথ। আজি সেই ষ্টালভেল পথেদি চলিছে বহিষ্কৃত পৰিবহণ নিগমৰ ষ্টালভেল এক্সপ্ৰেছ আৰু আমাৰ এই গাড়ী।

১৯৩৭ চনৰ এই অকলৰ এছিষ্টেণ্ট পলিটিকেল অফিচাৰ দ্বিতীয় ৱাল্ফৰ, চিংফৌ নেতা বিলি লি, আই কা চাংলণ আদিৰ অপকৰ্মীৰ সাক্ষাৎ আৰু বাৰ্মা-চিংফৌ-টাংছা আৰু কক্সনৰ বহু ৰাস-প্ৰবাসৰ কাহিনী য়োঙ ফেন কৈ গৈ আছে সমুখৰ এই ষ্টালভেল পথে।

কলৰ অন্ত নোহোৱা এই টিফল সীমান্ত। সেই যে বুৰৰ ধূসৰ ধূসৰ পাহাৰবোৰ! সেইবোৰৰ কোনোবা লুপ্তপ্ৰায় কটেলি নাথিছিল কোনোবা নখটে, কোনোবা টাংছা গিঠিত পথ লৈ নাথিছিল, লোণ বজি নাথিছিল। আৰু এই লেখাপনী নগৰ পাৰ্শ্বতেই হতভো

তেওঁলোক খন্তেক বৈছিল। কোনোবাই সুখিছিল, 'ককাই কেনিনো যোৱা?' কক কক এক চাবনিৰে, মুখত এমোকোৰা পাহাৰীয়া হাঁহিৰে তেওঁ কৈছিল, 'মাথেষ্টাৰ হাটলৈ'।

'সাহস আৰু আত্মত্যাগৰ কাহিনী'— এই বুলি লিখা আছে লেখাপনীৰ ষ্টীলৱেল উদ্যানখনত। হয়তো সেই কাহিনী এক বিস্তৃত আৰু অলিখিত কাহিনী।

ৰামপুৰ পালো। ষ্টীলৱেল পথৰ সৌমাজতে ওৰফৈ এখন তোৰণ— 'চাওলুং চ্যুকাফা সম্প্ৰীতি বাটচ'ৰা'। আৰু কাষত সোঁহাতে দিহিং-পাটকাই হাট।

মনোৰম প্ৰাকৃতিক পটভূমিত ২০০২ চনত এই ৰামপুৰত প্ৰথম আৰম্ভ কৰা হৈছিল 'দিহিং-পাটকাই উৎসৱ'। প্ৰতি বছৰে পালন কৰা হৈ আহিছে পূব দিশত অসমৰ শেষ প্ৰান্তত এই মনোৰম সাংস্কৃতিক উৎসৱ।

সাংস্কৃতিক উৎসৱৰ ঘাই ভেটিটো দৰাচলতে হ'ব লাগে সাংস্কৃতিক পৰ্যটনৰ গাঁথনিত। নতুনকৈ পৰ্যটন সম্পৰ্কত সৃষ্টি হোৱা এক পৰিঘটনাত সাংস্কৃতিক পৰ্যটনৰ কাষলৈ আনি দূয়ো দুয়োকে বিনিময় কৰাৰ সুবিধা দিয়া হয়। তাৰ বিনিময়ৰ মাজতে গঢ় লৈ উঠে এক অভিনৱ অৰ্থ-সামাজিক গাঁথনি। উত্তৰ অসমৰ ভৈৰৱকুণ্ডত ধনশিৰি নদীৰ পাৰত অনুষ্ঠিত 'ভৈৰৱকুণ্ড উৎসৱ'ও এনে এক সাংস্কৃতিক বিনিময়ৰ আধাৰশিলা।

বৃহৎ বৃহৎ নগৰ-চহৰসমূহৰ ৰংচঙীয়া মঞ্চত সংস্কৃতিৰ যি আদান-প্ৰদান চলে, সেইবোৰৰ পৰা বহু দূৰত এনেকৈ সম্পূৰ্ণ এক প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশত 'ভৈৰৱকুণ্ড উৎসৱেই হওক, 'দিহিং-পাটকাই উৎসৱেই হওক, সেইবোৰৰ আছে কিছুমান সবুজ মাদকতা। দুটা বা তিনিটা দিনৰ কাৰণে নিজ এলেকাত হোৱা এই আনন্দ উৎসৱে সহজ-সৰল কিছুমান প্ৰাণত যি আৰিৰ সানি যায়, তাৰ কোনো তুলনা নাথাকে।

আহোম, মৰাণ, মটক, দেউৰী, নেপালী, কছাৰী, চিংফৌ, টাইফাকে, চেমা নগা আদি জনগোষ্ঠীৰ মিলনৰ ঠাই ৰামপুৰ অঞ্চলক ঘাইকৈ পৰ্যটনৰ আকৰ্ষণথলীলৈ ৰূপান্তৰ কৰাৰ অৰ্থে ১৫ ফেব্ৰুৱাৰীৰ পৰা তিনিদিনীয়া এই উৎসৱৰ আয়োজন কৰা হৈছে। ইমানবোৰ জনগোষ্ঠীৰ সমৃদ্ধ কলা-সংস্কৃতিয়ে ৰাজ্যখনৰ বাহিৰৰো বহুতৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰা হৈছে। অপকণ প্ৰাকৃতিক সত্তাৰ এই অঞ্চলটো ইণ্ডো-বাৰ্মা জৈৱ-বৈচিত্ৰ্যৰ এটা অংশ হিচাপে গণ্য হৈ বিশাল এক সত্তাৱনাক উন্মুক্ত কৰি দিব এই উৎসৱৰ কেইদিন। পৰম্পৰাগত হস্তকলা আৰু সাংস্কৃতিক গীত-মাতৰ উপৰি জনগোষ্ঠীসকলৰ সুস্বাদু আহাৰৰ ফুড ফেষ্টিভেলো হ'ব এই উৎসৱৰ আকৰ্ষণ। দেশী-বিদেশী বহু পৰ্যটক আহিবলগীয়া এই উৎসৱৰ বাবে টিৰাণ নৈৰ পাতিৰ কোনো গাঁৱত পৰম্পৰাগত আৰ্হি আৰু কলা নিপুণতাৰে বাঁহ-বেত আৰু টকৌপাত্ৰেৰে অভিধিখালা নিৰ্মাণ কৰা হৈছে। তদুপৰি মাথেষ্টাৰ ওচৰত দিহিং নৈৰ পাতি কেটেটভাঙে চিংফৌ লোকসকলে তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাৰে অভিধিখালা নিৰ্মাণ কৰিছে।

কোন দূৰ-সুদূৰৰ ব্যক্ত মহানগৰৰ অৰ্থাৰ্থস পৰিবেশৰ পৰা বহু আঁতৰলৈ আহি দিহিং-পাটকাইৰ এই উৎসৱথলীলৈ চাই চাই ধোৱা ঘন অজানিতে এক পুলকতাৰ বিকস্পি ৰূপি উঠিল। তিনি দিন! তিনি দিন এই দিহিং-পাটকাই, এই পাটকাইৰ নামনিত বিচৰণ কৰিবলগীয়া

বাৰেবৰীয়া মাদকতাৰ কথা অনুভৱ কৰিয়েই মই এই পৰিকল্পনা হ'লো।

ৰামপুৰ পাব হ'লো। চৌমিলৈ মুকলি। মাৰ্কে মুকলি। পূবেদি বৈ যোবা টিৰাপ নৈৰ কোনো বাঁহৰ ওলোমা সাঁকোৰ, হয়তো এনে এক মুকলি আকাশৰ তলতে, চাংহা খেতিয়কে পাব হৈ আহি ৰামপুৰত বৈতি কৰিছিল। কোনোবা কাহানিৰ।

জাশুন পুলিচ আউট পোষ্ট পাব হৈ আহিলো। ইয়াৰ পৰা ১২ কিঃ মিঃটাৰ দূৰ মোৰ গন্তব্যস্থল জয়ৰামপুৰলৈ। বাওঁফালে যোবা ৰাস্তাটোৰ ৩৯ কিলোমিটাৰ নিলগত দুবৈত অকলাচল প্ৰদেশৰ নামলফাত আছে মিয়াও ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান।

এই ৰাস্তাটো নতুনকৈ, বহুলকৈ নিৰ্মাণ কৰি আছে। কালি পৰ্বাহ দুদিন বৰষুণ গৈছে। বোকাময় হৈছে ৰাস্তা।

নামলফা এক টাইগাৰ প্ৰজেক্ট। জৈব-বৈচিত্ৰ্যৰে পূৰ্ণ এই অঞ্চলত আছে চাকিনৰো অধিক বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ চৰাইৰ লগতে ভিন্ন ভিন্ন জীৱ-জন্তু।

আৰু অৱশেষত এয়া জয়ৰামপুৰ। অসমৰ শেষ সীমা। ইয়াতে আৰম্ভ হৈছে অকলাচল প্ৰদেশৰ চাংলাং জিলা। এই টাইৰ পৰা অকলাচলৰ নামলফালৈ ১৭ কিলোমিটাৰ পথ। এই সীমাত আৰম্ভ হৈছে ২৯তম অসম ৰাইফলছৰ।

এইবাৰ এক গহীন-গহন অঞ্চলৰ মাজেৰে, জয়াল নিমাত প্ৰকৃতিৰ বুকুৰে আমাৰ গাড়ী আগবাঢ়িছে ষ্টীলৱেল পথেদি। জোছেফ হাৰেন ষ্টীলৱেলক সজা ষ্টীলৱেল পথ।

সমাধি বিচাৰি যোৱাৰ এক প্ৰবলতা মোৰ লৰাদিনৰ পৰাই আছিল। দিল্লীৰ জাতীয় নেতাসকলৰ সমাধিৰ বিষয়টো একাধৰীয়াকৈ জৈয়ো কণ্ঠ, কলকাতাত গংগা সঙ্গীৰ পাৰত নিমতলা ঘাটত এদিন পূৱাতে মই কবিশুদ্ধ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ সমাধি চাবলৈ গৈছিলো।

কেৱল মাত্ৰ সমাধি চাবলৈ। সেইদিনাই দুপৰীয়া মহানগৰকলৰ হাইক'ৰ্টৰ কাষত এক পৰিত্যক্ত কপত পৰি থকা জোব্ চাৰ্নকৰ সমাধিও চাবলৈ গৈছিলো। হেতিয়াও কলকাতা হাইক'ৰ্টে জোব্ চাৰ্নক কলিকতা চহৰ প্ৰতিষ্ঠাতা নহয় বুলি জমিদাৰ সাকৰ্ণ চৌধুৰীৰ পৰিয়ালে ডাবা গোচৰটোত জোব্ চাৰ্নকৰ বিপক্ষে ৰায় ঘোষণা কৰা নাছিল।

আৰু এয়া বিচাৰি বিচাৰি মই আহি পাইছোঁহি হাবিৰ মাজত বাওঁফালে এক পৰিত্যক্ত সমাধি। এই সমাধিকে চাওঁ বুলি পূৱাতেই আমক ৰাওহীতৰ দিহিং গোট হাউচ এৰি ইমানে দূৰ বাট আহিছোঁ।

অটবা হাবিৰ মাজত এই সমাধি। সমাধিবোৰতো বাঁহ-কন গজি তিব্বক কল লৈছে। ফেলিঙেৰে আৱৰি বৰা চৌহদটোত ক'লা বস্ত্ৰৰ এখন ফলকত বগা বস্ত্ৰেৰে লিখা কথাখিনি মই পঢ়ি গ'লো সন্মতৰে—

WORK WAR CEMETRY

These graves been silent testimony to those soldiers, unlisted workers and labourers who ventured into virgin jungle amid blistering heat, and laid down their lives in

the line of duty during the second world war, whilst part of
all forces against the imperial Japanese army
THERE NAME LIVETH FOREEVER MORE

বিমৰ্ষ হৈ উঠিল মন। সশুৰলৈ খোজ দিব নোখোজা হ'ল দুভৰি। মৃত্যুৰ এই নিৰ্মমতা দেখি। এনেকৈ, এনেকৈ শুই থাকিব পাৰে মৃত্যু। ইমান নিঃসংগভাৱে, ইমান কৰুণভাৱে, ইমান হৃদয়হীনভাৱে?

ইটাবোৰ খহি পৰিছে কোনো কোনো সমাধিৰ। শেলুৱৈ গজিছে কোনো কোনো সমাধিত। বনৰীয়া বন-পাতে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছে কোনো কোনো সমাধিক।

হাবিৰ মাজত কিছুমান গছৰ গাত নামফলক আঁৰি থোৱা আছে— Poma, Hingori, Bandandime ইত্যাদি। এজোপা ঔটেঙা গছৰ গাত দেখিলো বৈজ্ঞানিক নাম লিখা আছে— *dillemia indica*।

কাষত এখন Epitaph। মেজৰ H SI AO নামৰ কোনো এক অজানা ব্যক্তিৰ। তেওঁ আছিল চীনা সেনানীৰ দশম ৰেজিমেন্টৰ ছেকেণ্ড বেটেলিয়নৰ Company Commander। ভাৰতত আছিল। ১৯১৩ চনত জন্ম তেওঁৰ আৰু যুদ্ধৰ সময়ত ১৯৪৩ চনত তেওঁৰ মৃত্যু হয়। মাথোঁ ত্ৰিশটা বসন্ত দেখা এক সূঠাম যুৱক এদিন যুদ্ধৰ নিৰ্মমতাত শুই পৰিছিল চিৰকাললৈ। যুদ্ধই মৃত্যুৰ ভয়াবহতা আৰু কাৰুণ্য দেখিছিল নে নাই মই নাজানো; কিন্তু মোৰ অপৰিচিত এই চীনা সৈনিকজনে কোনো এক অখ্যাত স্থানত যেতিয়া জীৱনৰ শেষ শ্বাস নিগত কৰিছিল, তেতিয়া হয়তো সেই শ্বাসত ওলাই আহিছিল এক শাশ্বত প্ৰবাহ— যুদ্ধ, ভূমি মৃত্যুতকৈও নিষ্ঠুৰ।

মই চীনা আখৰ চিনি নাপাওঁ। পঢ়িব নোৱাৰিলো মই অচিনাকি এপিটাফৰ হৃদয়লিপি। কিন্তু কোনে যেন মোক পঢ়ি শুনালে সেই এপিটাফৰ এটা এটাকৈ সংগোপনে—

অচিনাকি বাটেদি আহিছিলো এদিন

চিনাকি হৈছিল মোৰ তোমাৰ সৈতে জীৱন

কথাতো আছিল বছদিন একেলগে বাট বুলাব

বহু দূৰ বহু বাট

তোমাৰ বাট ইমান চমু আছিল নাজানিছিলো জীৱন।

ময়ো আহিছিলো এক অচিনাকি বাটেদি অচিনাকি আখৰৰ ভাষা পঢ়িবলৈ। কোনে শিকাইছিল মোক সেই বাটৰ অচিন সুৰ?

হয়তো বৰগোলাই কলিয়াবীৰ কোনো অচিন শ্ৰমিকে, হয়তো লেখাপানী ৰে'ল ষ্টেচনৰ শেষ ৰেলখনে। কিজানিবা টিৰাপ নৈৰ ওলম্বা সঁকোখনে। নতুবা নামদাং চাহ বাগিচাৰ সেউজীয়া কুঁহিবোৰে।

মোৰ সশুৰেদি এক বসন্ত পৰী উৰা মাৰিলে অজানিতে কোনো এক দিগন্তলৈ। সেই পৰী ডিখালা গে'ষ্ট হাউছৰ জোড়লি হ'ব পাৰে, যি বৌদ্ধনৰ ভালেবোৰ বসন্ত জয়বামপুৰত

সবতনে এৰি থৈ গৈছিল। হয়তো হ'ব পাৰে ছেকেণ্ড ইণ্টেলিগেন্সৰ কোনো কৰ্মচাৰীয়ে, যি
যৌৱনৰ বহু বসন্ত ভোগ কৰি থৈ গৈছিল জয়ৰামপুৰত।

আকৌ যেতিয়া এদিন মই মাৰ্বেৰিটালৈ আহিম, জয়ৰামপুৰলৈ আক হ'ই নাহওঁ।
কনৰীয়া গছৰ বৈজ্ঞানিক নাম বিচাৰি আক মই অটোৱা হাবিত নোসোমোওঁ। অচিনাকি ঠগিটোৱে
পঢ়িবলৈও মই আক কোনো সমাধিৰ কবিতা খিয় নহওঁ।

মোৰ বুকুৰ মাজেদি সাক্ষি লৈছে মই এক দীঘল ষ্টীলকেল পথ। সেই পথৰ কথা জনাই
মই এখন চিঠি লিখিম জিৎৰাম জোড়ালিলৈ।

চিঠিখন মই পোষ্ট কৰিম মাৰ্বেৰিটাৰ ডাকঘৰত।

মাৰ্বেৰিটা- ৭৮৬ ১৮১।

২১।

তুমি মোৰ জেংবাইমুখ

বাৰ বাজি ত্ৰিশ মিনিটত আমাৰ ফেৰী আহি মাজুলীৰ মাটি চুলেহি। মাজুলীৰ কমলাবাৰী ঘাট। এই ঘাটতে আমাৰ ফেৰীৰ লংগৰ পেলালেহি। লোহাৰ বেঁকা বেঁকা ডাঙৰ ডাঙৰ লংগৰৰ দাঁতকেইটা ফেৰীৰ মানুহ এজনে মাজুলীৰ মাটিত কমলাবাৰী ঘাটত হেঁচি হেঁচি পুতি দিলে। আন এডাল বহী ঘাটত পোতা থকা চাপৰ বাঁহৰ খুঁটা এটাত নি বান্ধি দিলে।

হেতা-ওপৰা লাগিল ফেৰীৰ মানুহবোৰৰ, যাত্ৰীবোৰৰ ফেৰীৰ পৰা ওলাই ঘাটত নামিবলৈ আৰু ঘাটত বৈ থকা ট্ৰেকাৰবোৰ আৰু বাছবোৰত উঠিবলৈ, নিজৰ বাবে আৰু আন কাৰোবাৰ কাৰোবালৈ বাছত ছিট বাখিবলৈ।

পাণ্ডু-আমিনগাঁৱত এসময়ত কি হৈছিল মই নাজানো, মোৰ ভেনেই শৈশৱ ভেতিয়া। শৰাইঘাটৰ দলং হোৱা নাই ভেতিয়াও। গুৱাহাটীৰ পৰা মানুহবোৰ সিপাৰলৈ আমিনগাঁও হৈ হাজো-নলবাৰী-বৰপেটালৈ কেনেকৈ নাও-ফেৰী পাৰ হৈছিল নাজানো মই। কলেজলৈ আহি দেখিছিলো শিলঘাটত আহি ভেজপুৰৰ জাহাজঘাটৰ ফেৰীবোৰ লগাৰ লগে লগে যোৰহাট-নগাঁৱৰ ফালে যাবলগীয়া বাছত উঠিবলৈ ফেৰীৰ পৰা মানুহবোৰ কেনেকৈ জঁপিয়াই জঁপিয়াই ঘাট পাইছিল আৰু ঘাটৰ পৰা কেনেকৈ বাছবোৰত উঠিবলৈ আৰু ছিট বাখিবলৈ দৌৰিছিল। মই নিজেই দৌৰিছিলো কিমানবাৰ।

কলীয়াভোমোৰা দলং হ'ল। ভেজপুৰৰ জাহাজঘাটৰ পৰা শিলঘাটলৈ নাও-ফেৰী চলা

বন্ধ হ'ল। বন্ধ হ'ল চিৰদিনলৈ শিলঘাটৰ সেই ব্যস্ততা। অকলমে শিলঘাটৰ সেই ব্যস্ততাৰ
মৃত্যু হ'ল। আজিও কেতিয়াবা শিলঘাটলৈ গ'লে মৃত সেই শিলঘাটটো দেখি মোৰ বুকুত
এক প্রচণ্ড খুন্সী লাগে। বহু বহু বছৰৰ আগতে মহিম বন্ধৰ, উত্তৰপাকৰ, মালাবাৰী চাহ
বাগিচাৰ ফালৰ কাঠনিবাৰী ঘাটৰ পৰা এখন নাও এদিন পূৰ্বতে আহি এই শিলঘাটত
লগিছিলহি। আৰু তাৰ লগে লগে সৃষ্টি হৈছিল অসমীয়া সাহিত্যৰ এক অনুপম গদ্য,
অসমীয়া সাহিত্যৰ এক উল্লেখযোগ্য পৰিকল্পনাগৰন গদ্য কাঠনিবাৰী ঘাট।

মই ফেৰীতেই কৈছিলো সন্দীপক, দুই যিটি ঘাটত ব'বলৈ। মোৰ লগত কেমেৰাত
বীল ভৰোবা আছিল। দুখন ফটো ল'ব লাগে সন্দীপৰ। কমলাবাৰী ঘাটত।

আমাৰ গাড়ীৰ চালক বৰদুৰ্ভাগই ফেৰীৰ পৰা আমাৰ বেলন গাড়ীখন হাটলৈ নমাই যানে
মই ঘাটত সন্দীপৰ দুখন ফটো ল'লো। ফেৰীৰ ওপৰৰ টিনৰ চালিকৰ পৰা পোন্ধ-বিশখন
মটৰ চাইকেলৰ মাজৰ পৰা নিজৰ বন্ধা বন্ধৰ মটৰ চাইকেলখন সন্দীপে নমাই আনিলে।
গিঠিত সৰু বেগাটো ওলোমাই ল'লে। কপাল আধা ঢাক খোৱাকৈ টাইলিছ কেপশৈ নিঙি
ল'লে। কেবাটে বেলা ল'বৰ ভাগীয়াৰে মটৰ চাইকেলত উঠিল। ষ্টাৰ্ট দিলে। মই ক'লো,
'যোৱা। ক্ৰাছটো বেনে-ভেনে পাৰ লগিব।' মটৰ চাইকেল চলিবলৈ ধৰিলে। ঘাটৰ বাহিৰে
বতাহত উৰিব ধৰিলে। সন্দীপে হোটেল চাই হাত জোকাবিলে। ময়ো।

বাৰ বাজি পঞ্চাশ মিনিটত সন্দীপৰ জিঅ'গ্ৰাফীৰ ক্লাছ আছে। হাজুৰী কলেজত।
বিজ্ঞান শাখাৰ ছাত্ৰৰ ছেকেণ্ডাৰী ছেকেণ্ড ইয়েকৰ ক্লাছ সন্দীপ দত্ত। কমলাবাৰীত ঘৰ। কালি
আহিছিল যোৰহাটৰ কেন্দ্ৰুখিৰ জেঠায়েকৰ ঘৰলৈ। এনেদৰে জেঠায়েকে দুবকৈ ধৰিছিল
দুদিনমান থাকি যাবলৈ— কহিলেৰ পৰা দুৰ্গা পূজা।

নাথাকিল সন্দীপ। আজি পূৰ্বৰ ভাপৰ কেমেৰাৰ ক্লাছ এটা কৰ্তি হ'লেই। বাৰ পঞ্চাশৰ
নকৈ ঠাকুৰীয়া ছাত্ৰৰ জিঅ'গ্ৰাফীৰ ক্লাছটো সন্দীপে কোনোমতে কৰ্তি কৰিব নোৱাৰে—
'আমাৰ ছাত্ৰে বহুত ধুনীয়াকৈ জিঅ'গ্ৰাফী পঢ়ায়।' ফেৰীত মোৰ গাড়ীৰ ভিতৰত বহি কৰা
পাতি আহোঁতে এবাৰ সন্দীপে কৈছিল। সন্দীপৰ বায়েল খী নাই— জিঅ'গ্ৰাফী আছে।

আৰু সেই জিঅ'গ্ৰাফীৰ ক্লাছ কৰিবলৈ উলফু বাই যমি বাহক চলাই কেন্দ্ৰুখিৰ পৰা
নিয়াতীঘাটত ফেৰীত উঠিছিল সন্দীপ। ওপ, ধুনীয়া, মৰমলগা নতুন ঘৰক। ফেৰীত আজি
তীৰ্থ মানুহ। মানুহবোৰৰ খিয় হ'বলৈকে ঠাই নাছিল। বাহকখন চলিব ওপৰত তুলি দি
যোৰ গাড়ীৰ কাষত খিয় হৈ আছিল ল'ৰাকৈ কোনোমতে। ফেৰীত বহি আছিল। মোৰ
গাড়ী আছিল বাৰী, চালক আৰু মই। দুয়ো আগফালে। ল'ৰাকৈ বহিবলৈ ক'লো পাছৰ
বাৰী ছিটত কোনো প্রস্তাৱনা নোহোৱাকৈ। গাড়ীৰ দুয়ো বুলি তেওঁ বহিল কোনো প্রস্তাৱনা
নোহোৱাকৈ। নামটো সোৱোঁতে ক'লে— সন্দীপ দত্ত।

তাৰ পাছত দুখনটা সময় প্ৰায় আমি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত। সন্দীপ দত্ত আৰু মই। সেয়া এক
অন্য অধ্যায়।

গাড়ীত বহিলো। ঘাটত বৈ আছিল মোৰ বিভাগৰ হাজুৰীৰ বিবৰা মহন্ত। গাড়ীত বহিল
তেওঁ। গাড়ী চলিবলৈ ধৰিলে। কমলাবাৰীলৈ। পিছফালে থাকি আছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰ, কানাল
ব্ৰহ্মপুত্ৰ। আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত কমলাবাৰী ঘাট। সুখবোৰ! আমাৰ ফেৰী ঘাটত গলে

লাগো হওঁতেই ঘাটৰ পৰা কোনোবাই কোনোবাই, ফেৰীৰ কোনোবা কোনোবালৈ মাৰিছিল সুখৰি। ফেৰীৰ পৰাও ঘাটলৈ গৈছিল সুখৰি। ফেৰীৰ পৰাও ঘাটলৈ গৈছিল সুখৰি। এয়া 'চেনাইৰ চিনাকি সুখৰি' নহয়। এয়া চিনাকি ঘাটৰ চিনাকি সুখৰি। কি আকস্মিক, কি গীতিময়, কি প্ৰাণময়-প্ৰাচুৰ্যময়! অচিনাকি কাৰোবাৰ চিনাকি সুখৰিটোৱে মোকেই যেন আদৰণি জনাইছিল কমলাবাৰী ঘাটলৈ। কৈছিল যেন— 'কমলাবাৰীলৈ আহিবলৈ বিশ বছৰ সময় ল'লা কিয়?'

মথাউৰি নে বাস্তা এনেকুৱা এক আকাৰৰ ওপৰেদি আমাৰ গাড়ী গৈ থাকিল। ধৰি লোৱা হ'ল এইটো এটা বাস্তা। এই বাস্তাটোৱে এখন গাড়ী পাৰ হৈ যাৰ পাৰে। বাস্তাটোৰ দুয়োকাষে মিচিং মানুহৰ বাসগৃহ। মহন্তই ক'লে, মানুহবোৰৰ মূল ঘৰ নৈয়ে ভাঙিছিল। গতিকে মানুহবোৰ ইয়ালৈ উঠি আহি ইয়াতে থাকিবলৈ ল'লে। চাংঘৰ সাজিলে। চাঙৰ তলত গাহৰিৰ বিচৰণভূমি। কুকুৰাৰ বিচৰণভূমি। পিলৌ পিলৌ পোৱালিৰ মাক একোজনী ঘূৰি ফৰিছে বিচৰণভূমিত। পিলৌ পিলৌ ডাকৰ জ্ঞান ক'ত হৈছিল? এই বাঁহৰ খাংবোৰত। মিচিংসকলে ধুনীয়াকৈ কাঠি-কামি কৰি সৰু সৰু একোটা বাঁহৰ খাং কৰে। নাওমান এখন দুৱাৰ থাকে। খাংটো অ'ত-ত'ত লৈ ফুৰিব পাৰি। আৰু সেই এটা খাঙত এজনী পোন্ধৰ-বিশটা কলী লৈ বিশ দিনমান উমনিত বহে। সদা সতৰ্ক দৃষ্টিৰে সেই বিশ দিন তাই চকু দুটা থিৰ কৰি বহি থাকে কলীকেইটা উম দি। আৰু এদিন কলীবোৰৰ পৰা পোৱালি ওলায়, সেই বাঁহৰ কাঠি-কামিৰ লিহিৰি খাংটো হৈ পৰে সদ্যোজাত কুকুৰা পোৱালিজাকৰ নাৰ্ছিহোম।

চাংঘৰ অ'ত-ত'ত কেইবা ঘৰতো মই বাঁহৰ নাৰ্ছিহোমখিনিক দেখিছোঁ। এনে মৰমলগা! দুপৰীয়াৰ সময়। কোনোবাগৰাকীয়ে কাৰোবাৰ চুলিৰ ওকলী বাচিছে। বেজিভাগেই বঙা বঙা সূতাৰে শালত কাপোৰ বৈছে। এগৰাকীক দেখিলো, প্ৰকাণ্ড এডাল মাৰিৰে কাঠৰ প্ৰকাণ্ড উড়ল এটাত ধান বানিছে। দুয়োখন হাতেৰে তেওঁ নিৰ্ধাৰিত তাল-মান-লয়ত ধান বনাৰ এটা গুম গুম শব্দ তুলিছে। কি মনোমোহা!

ডেকাবোৰে জাকে জাকে ঘৰৰ সন্মুখত তাচ খেলিছে বন্ধা একোখন পাৰি লৈ। চেঙেলীয়া ল'ৰা কেইটামানে মাৰ্বল খেলিছে। কিমান দিনৰ মুখত দেখিলো মাৰ্বল খেলা। এসময়ত আমি এই চেঙেলীয়াকেইটাৰ বয়সত পুৰণা মোছাত ভৰাই ভৰাই মাৰ্বল সজায় কৰিছিলো। খঙতে দেউতাই সেইবোৰ সোপাকে লেতেৰা ফ্লেইনত পেলাই দিছিল। এতিয়া মোৰ লগত এটা মাৰ্বল আছে। ক'ত পালো? ইষ্টাৰেণ্ডিং। এবছৰৰ আগতে ঢালিগাঁৱৰ বি আৰ পি এল বিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ বিষয় শিক্ষক বিৰাজ্যোতি খইকীয়াৰ ঘৰলৈ গৈছিলো। তেওঁৰ শিশু কন্যাটিৰ হাতত এসোপামান মাৰ্বল আছে। দেউতাকে তাহিক স্কুললৈ যোৱাৰ বাবে ঘৰতে প্ৰস্তুত কৰি থকা দিনবোৰত একৰ পৰা পঞ্চাশলৈ গনিবলৈ-শিকিবলৈ পঞ্চাশটা সৰু সৰু মাৰ্বল কিনি দিছিল। ছোৱালীৰ পঞ্চাশ গণা শিকা হৈ গ'ল। এতিয়া তাই ঘৰলৈ কোনোবা আহিলে তাইৰ ভাল লগা আলহী একোজনক এটা এটা সেই মাৰ্বল উপহাৰ দিয়ে। তাই মোকো তাইৰ ভাল লগা আলহীৰ জালিকাখনত স্থানভূক্ত কৰিলে। মই পৰম সৌভাগ্যৱান উপলব্ধি কৰিলো। তাই মোক এটা মাৰ্বল 'উপহাৰ' দিলে। মই আশাতীত কৃতজ্ঞ হ'লো। আৰু সেই মাৰ্বলটো মোৰ অফিচলৈ নিয়া সৰু ক'লা চামৰাৰ বেগটোত সেই ভেটিয়াৰ পৰা সাঁচি থোৱা আছে। বেগটো মই মাজুলীলৈও লৈ আহিছোঁ। হাতততে আছে মোৰ। জীৱনত

কিমান কি উপহাস পাইছো— কিন্তু সেই সৰু মাৰুটো এক জননা সম্পদ হৈ মোৰ হৃদয় জুৰাই আছে।

আজ এইখনহে আচল খেল— বাটৰ কাষৰ খেল। কেৰম খেল। চুয়চুয়লৈ ৭৩০, ফকিৰাগ্ৰামলৈ ৭৪০, তেলাহলৈ ৭৫০, মিলাম বাজাৰলৈ ৭৬০, কিতলৈ ৭৭০, বাটৰ কাষত চাৰিজন বা কেতিয়াবা দুজন ডেকা ল'ৰা লগ হৈ কেৰম খেলি থকা দেখিবহি। আলকাভাৰ ছায়াৰ ওপৰত, এখন টুলৰ ওপৰত আন এখন টুল ওলোটাকৈ যোৱা দি, ওখকৈ এখন টেবুল বিশেষভাৱে ফাৰ্ণিচাৰৰ মোকনত বনাই আনি দীঘল কাষত, কাৰোবাৰ বাৰাণ্ডাত, গছৰ তলত, উদ্যানৰ বগাই বনোৱা জিৰি চ'ৰাৰ ভিতৰত নিৰ্দিষ্টৰূপে জৰীত ডেকাহঁতে কেৰম খেলি থাকে। কি সুন্দৰ! কিন্তু হৰাউটি মে ফাল্লা ধৰি মোকো এই মিচিং আৱাসভূমিত বাটৰ কাষৰ এইখিন খেল আচলক এনেকৈ দেখি মই পৰম তৃপ্তি অনুভৱ কৰিলো। গাড়ীখন বখাই গিলো। দেখিলো, কেৰমখন কোনো টুল বা টেবুলৰ ওপৰত পাতি থোৱা নহি। থৈছে চাৰিটা বাহৰ বুটাৰ ওপৰত। এইটোৱেই যজ্ঞ। টুল-টেবুল ফটিকি থাকিব নালাগে, আলকাভাৰ গোধ ভঙি থাকিব নালাগে। কেৰমৰ উৰু আনি বুটা চাৰিটাৰ ওপৰত পাতি দিলেই হ'ল।

বকলীয়া নদীৰ দীঘল মলং পাৰ হৈ আহি আহি ৰো'লৰে জুৰি পাৰ হৈয়ে বাওঁফালে বঙিয়া কলেজলৈ যোৱা তিনিআলিটোত মোকান এখনৰ সন্মুখত নাকিলল গছ এজোপাত এটা সৰু বঙা বঙৰ লেটাৰ বক্স আছে। কোনোবা এটা সময়ত কোনো এক ডাক্তাৰালে বক্সটো খুলি তাৰ পৰা চিঠি উলিয়াই নিয়ে। বিমিনাখন এৰনো চিঠি নাথাকে, মিনিলা তেওঁৰ দুখ লাগে চাপে। মই নাজানো। মিছপুৰত মই সচিবালয়ত বুঢ়ীয়া সচিব থাকোঁতে আমাৰ বুঢ়ীয়া সচিবৰ বিস্তাৰণৰ কাষতে মাপিত বিহকৈ এটা শকত লেটাৰ বক্স আছিল— এতিয়াও আছে। কিমান ক'লৈ লিখা চিঠি মই সেই মিনৰোকত সেই বক্সটোত পেলাই দিছিলো! বহু বহু ঠাইৰ বহু বহু লেটাৰ বক্সত মই চিঠি পেলাইছোঁ— জিম কৰবেট নেচনেল পাৰ্কৰ ডাক্তাৰত, লক্ষ্মণ কুলাত, হাওৰা ষ্টেশ্যনত, শান্তিনিকেতনত, কত ঠাইত! কিন্তু এই মুহূৰ্তত যদি মোৰ হাতত এখন লিখি থোৱা বক্স থাৱৰ চিঠি থাকিলেহেঁতেন, মই সেইখন বাক্সা যেন নলগা এই ওখোৰা-মোখোৰা বাক্সটোৰ কাষৰ এই মিচিং আৱাসভূমিৰ এই ওখ গছজোপাৰ পাত ওলোমাই থোৱা লেটাৰ বক্সটোত চিঠিখন পেলাই দিলোহেঁতেন— নব্বত উঠি, ফেৰীত উঠি সেই চিঠি ক'বলৈ গৈ থাকিলেহেঁতেন।

অচিনাকি এক ডাক্তাৰাল হয়তো কেতিয়াবা আছে এই লেটাৰ বক্সটোৰ সৰু ডালটো খুলিবলৈ! কোনে লিখে চিঠি? ডাক খেলি থকা কোনোবাই, বঙা ঠাঙৰ শাল বৈ থকা কোনোবাই, ওকলী ৰাতি থকা কোনোবাই, বীহৰ বুটল কেৰম বোৰ্ড খেলি থকা কোনোবাই? ক'লৈ লিখে চিঠি ডেওঁলোকে? ডেওঁবাইবুওঁলৈ? দক্ষিণপাৰ সত্ৰলৈ? জাম্বুদ্বীপ, পণ্ডিতবাইলৈ? বৌবীপুত্ৰলৈ? নাজানো। কিন্তু এই গছত ওলমি থকা মাৰাঘৰ, ফৰমৰ আদাম-প্ৰদাম কৰা ডাক্তাৰক বঙা লেটাৰ বক্সটো মই মোৰ বুকুত সুবুজাই ল'লো। নোখোলে। কেতিয়াও নোখোলে। বক্সটোৰ তলাটোও নোখোলে। এক সুস্মিলা পৃথিৱীৰ ঠিকনা লিপিকত কৰি থোৱা, এক সুবিনীত লিপিকত জুৰি থকা এই লেটাৰ বক্সটো মোৰ বুকুত সুবুজীয়া হৈ থাকিল।

মহন্তৰ্হতৰ অফিচত কাম সামৰি মই এইবাৰ জেংবাইমুখলৈ ওলালো। জেংবাইমুখত মোৰ আচলতে একো কাম নাই। কিন্তু নামটোৱে মোক বহুদিনৰ পৰা মুহি ৰাখিছিল। ১৯৭৭ চনত প্ৰথম নামটো শুনিছিলো। উত্তৰ লখিমপুৰত আমাৰ লগত চাকৰি কৰিছিল পেণ্ড উপাধিৰ এজন এ চি এছ বিষয়াই। তেওঁৰ মুখত নামটো শুনি থাকিছিলো খুব— তেওঁৰ ঘৰ জেংবাইমুখত নে, তেওঁ জেংবাইমুখৰ কলেজত পঢ়িছিল নে জেংবাইমুখ কলেজত চাকৰি কৰিছিল, এনেকুৰাধৰণৰ প্ৰসংগত তেওঁৰ মুখত জেংবাইমুখৰ নামটো শুনি আছিলো। পেণ্ড ঢুকুওৱা বছ বছৰ হ'ল। কিন্তু জেংবাইমুখে মোৰ বুকুত প্ৰতিধ্বনি তুলি থাকিল সদায়। চাৰ্কিট হাউছত এইবাৰ মোৰ গাড়ীত চালক আৰু মোৰ সৈতে উঠিল মহন্তৰ্হতৰ অফিচৰ পিয়ন এজন। তেওঁৰ ঘৰ জেংবাইমুখৰ কালে। তেওঁ মোক জেংবাইমুখ দেখুৱাব আৰু উভঠোতে ঘৰতে নামিব। তেওঁৰ নাম সোণৰমণি পায়োং। জেংবাইমুখ নামটোৰ দৰেই মনোমোহা নাম।

মাজুলীলৈ নাহিলে আচলতে কিছুমান ঠাই অনুমান কৰিবলৈ অসুবিধা হয়। নিৰ্ধাৰিতভাৱে মাজুলী বুলি কোনো এখন ঠাই নাই। সমগ্ৰ নদীৰীপটোৰ নাম মাজুলী। কিতাপত পঢ়িছে, ব্ৰহ্মপুত্ৰ আৰু লোহিত খেৰকটীয়া পৰিৱেশিত অঞ্চলটোৱেই মাজুলী। ১৯৮০ চনত মহকুমা গঠন হৈছে। নাম মাজুলী মহকুমা। মহকুমাটোৰ সদৰ ঠাই, মহকুমাধিপতিৰ কাৰ্যালয়, মই থকা চাৰ্কিট হাউছ, এইবোৰ সকলো থকা ঠাইখনৰ নাম গড়মুৰ। কমলাবাৰী ঘাট পাৰ হৈ ওখোৰা-মোখোৰা সেই মিচিংসকলৰ বসতিপ্ৰধান আলিটো পাৰ হৈ আহি আহি পাইছিলো মাজুলীৰ একমাত্ৰ নদী টুনি। ঘৰৰ পৰা আহিবৰ সময়ত ভূচিহ্নাবলীত চাই আহিছিলো টুনি নদীৰ লোকেশ্যন। মাজুলীৰ উত্তৰ-পূব ভাগৰ পৰা দক্ষিণ-পশ্চিমলৈ বৈ গৈছে এই নদী। টুনিৰ উজনি অংশৰ নাম শুকানসূতি। সাপ এডালৰ দৰে বৈ গৈছে এই টুনি নদী। দুয়োপাৰে থাকি গৈছে নদীৰ কতবোৰ গাঁও, জান-বিল। মৰাসূতি, ভকতবিল, ধোৱাচলা মিচিং গাঁও, পছমৰা জান, বাটমাৰী বিল, বেঙেনাআটা সত্ৰ, বাট্টিয়ামাৰী, হাৰজানৰ পৰা আহি আহি কমলাবাৰী চহৰ পাইছিল।

মই টুনিৰ লগ পাইছিলো কমলাবাৰীত। কমলাবাৰীৰ পৰা কেইকিলোমিটাৰমান অহাৰ পাছত গড়মুৰ।

সোণৰমণি পায়োঙে কমলাবাৰীলৈ যোৱাৰ বিপৰীতে জেংবাইমুখলৈ যোৱাৰ বাটটো দেখুৱাই বহুত্ৰুংগক গৈ থাকিবলৈ ক'লে। মই সোণৰমণি পায়োঙক ক'লো, 'আপুনি মোক জেংবাইমুখ পোৱালৈকে বাটৰ কাষত বিমানবোৰ গাঁও আমি ক্ৰম কৰি যাম, প্ৰভোকখনৰে নামবোৰ মোক কৈ যাব, মই লিখি লিখি যাম।'

শেৰ আহিন। কহিলে কাতি বিহ। কহিলে সপ্তমী পূজা। মাজুলীত পূজা নাই। মাজুলীত বিহ আছে। বানে মাৰিছিল বেৱাকৈ মাজুলীৰ বহু খেতিপথাৰ। বহুবি মাৰে। তাৰ মাজতো ঠায়ে ঠায়ে আহিন মাহত মাজুলীত ধান পকে। পকা ধানে পথাৰ সোণালী কৰে। গড়কাপ্তানি পথটোৱে সোণৰমণি পায়োঙৰ সৈতে মই সোণৰমণি লোৱা মাজুলীৰ আহিন মাহৰ পথাৰ চাই চাই গৈ আছোঁ।

'এইখন গোপালপুৰ গাঁও।' সোণৰমণি পায়োঙে গড়মুৰ এবাৰ পাছত প্ৰথমখন গাঁও

দেখুৱালে।

গাড়ী চলিছে। চকৰ চেপাত বাটৰ ধূলি উৰিছে। ধূলিবোৰ উৰি উৰি অৱশ থাল-কিল, বানে গৰকা উদং পথাৰ, আহিনে সোণালী কৰা ধাননি পথাৰ, সকলোতে পৰিছে।

নতুন বাট এটাৰে গৈ থকাৰ উদ্ভাৱনা এটা মই সন্মানে অনুভৱ কৰোঁ। জেংঝাইবু-টল বোৱাৰ বাটতো। সেই বাটৰ অন্তত কি আছে, কি থাকে নাজানো। কিন্তু মনতকৈ ক'বলৈ হয়, 'ইমান দিনৰ পৰা তাৰি আছিলো আহোঁ ধূলি। আহি যে পালো। সেয়াই বস্তু।' বাটৰ কাষে কাষে কেৱল পথাৰেই পথাৰ। দূৰত গাঁওবোৰ। খেৰীঘৰবোৰ। মিচিং গাঁও সেইবোৰ। কতবোৰ ঠাই পাৰ হৈ আহি আছে— সোণবৰ্মনি পায়েতে নামবোৰ কৈ আছে, মই লিখি গৈছোঁ— ফুটকি মিচিং গাঁও, মধুপুৰ তিনিআলি, পকজৰা তিনিআলি, নতুন কমলাবাৰী, কহাকডুৰি মিচিং গাঁও, ঠাকুৰসুতি মিচিংগাঁও।

বাটৰ দুয়োকাষে গছ। ডাঙৰ ডাঙৰ গছ। শিমলু, সিহু, চতিয়না, পলাশ। গছৰ পাতত শেষ সূৰ্যৰ বেঙলি পৰিছে। বেগি লহিয়াৰ আঁক। ওখোৱা-মোখোৱা বহল বাট। গাড়ী-এটকৰ চাল-চলন নাই।

পুখুৰী এটাত ফলপটুৱাবে অলপ ডাঙৰ নাও এখনৰ দৰে সজাই ফুলৰ মালা, চাকিৰে সজাই থোৱা দেখিলো। সোণবৰ্মনি পায়েতে ক'লে, মাজুলীত মানুহে ধুগী পূজা নাপাতে। কিন্তু এই নাওখনৰ দৰে সজাই মিচিং মানুহে হেনো কামাখ্যা দেৱীৰ নামত পূজা-অৰ্চনা কৰে আৰু সেয়া নদীত এনেকৈ সজায় খেঙে পূজাৰ বেৰী।

মোৰ চিন্তাটো আচলতে একোৰ হোৱাৰ আগে আগে জেংঝাইবুৰ পাৰ লাগে। জেংঝাইবুৰ নামৰ ঠাইখন মই দিনৰ পোহৰতে চাব খুজিছোঁ। একোৰ হ'লে কি দেখিম?

সোণবিআটী তিনিআলিৰ বাস্তৱ কাষত দেখিলো 'বাজহুংস থিয়েটাৰ'ৰ কেনাৰ এখন। ইমানবোৰ ভ্ৰাম্যমাণ থিয়েটাৰৰ মই নাম জানো, কিন্তু বাজহুংস থিয়েটাৰৰ নামটো মই আজি প্ৰথম জানিলো। নৱত আহি থাকোঁতে সম্বীলে কৈছিল, খুব কম থিয়েটাৰ আছে মাজুলীলৈ। কিয় মই নাজানো। নাও-কেৰীত উঠি এলফনছন সোকাৰ কিবাট টায় একোটা নাটক কৰিবলৈ আহিবলৈ অসুবিধাৰ বাবে? হ'বও পাৰে। কমলাবাৰীত সোকাৰ এখনৰ ওপৰত দেখিছিলো থিৱসাপৰৰ ফালৰ আৰঙি তামুলী গোহাঁইৰ প্ৰযোজনাৰ জ্যোতিৰুলা থিয়েটাৰৰ ডাঙৰ কেনাৰ এখন। জীমন্তী গোহাঁই অসমৰ প্ৰথম ভ্ৰাম্যমাণ থিয়েটাৰৰ মহিলা প্ৰযোজক।

মাজুলীত ভালোবোৰ বিল আছে— নলনি, ককলনি। সোণবিআটীও এখন বিল।

বকঙৰি তিনিআলি, বঙাচাহী তিনিআলি, নগেনপুৰ, কৈকটপুৰী মিচিং গাঁও, কৰ্কিচুক মিচিংগাঁও। সোণবৰ্মনি পায়েতে কৈ প'ল ধুনীয়া ধুনীয়া নামবোৰ। মই লিখি গৈ আছোঁ।

আজ্ঞাৰ হাৰে আঁক। সোণবৰ্মনি পায়েতে ক'লে, 'এইখন ঠাইৰ নাম ফুলনি'। ইমান ধুনীয়া নাম! অসমৰ এখন গাঁৱৰ নাম ফুলনি। মাজুলীত বঙাভো ডুবি আছে— উটুৱা, বঙনাপাৰ। ভেনেকৈ ফুলনি, আলিহিতা, বঙাচাহী ইত্যাদি। ফুলনি চাৰিআলিত এখন বজাৰ বহিছে— গধূলি বজাৰ। শাক-পাচলি, জালা-মহক-কু। বজাৰখন হেনো এনেদৰে শুকুকাৰে বহে। আজি কুকাৰে বহিছে। কাইলৈ কতি বিক। 'আজি এইখন ফুলনিৰ উকল বজাৰ'—

সোণৰমণি পায়েঙে ক'লে। মহানগৰীৰ ফলফুলীয়া পূজাৰ বজাৰ মই দেখিছোঁ। সোণৰমণি পায়েঙে দেখা নাই। মই দেখিছোঁ ফুলনিৰ গধূলিৰ উৰুকা বজাৰ। ব্যস্ত মহানগৰীয়ে দেখা নাই উৰুকা বজাৰ। বানে মাৰি থৈ যোৱা বিধ্বস্ত ৰেতিয়কেও কাতি বিধ পাতে। উৰুকা পাতে। উৰুকাৰ গধূলি বজাৰ পাতে। কোনো উদ্দেশ্য নোহোৱাকৈ গুৰোৱা-মোৰোৱা ধূলিয়ৰী বাটেৰে মই জেংৰাইমুখলৈ আহিছিলো জেংৰাইমুখ চাওঁ বুলি। ফুলনিৰ গধূলিৰ উৰুকা বজাৰখনে মোৰ হৃদয় উপচাই দিলে। এতিয়া আন্ধাৰ নামি আহিলেও মোৰ আপত্তি নাই। জেংৰাইমুখ নেদেখিলেও মোৰ আপত্তি নাই।

জুইপোৰা নেপালীগাঁও, ৰাইদাংগনি মিচিং গাঁও, উজনি ব্লক, নামবিলাক মই লিখি লিখি গৈ থাকিলো।

তাৰ পাছত এইখন মোৰ হেঁপাহৰ জেংৰাইমুখ। খ্ৰিষ্টা বছৰ মই অপেক্ষা কৰাৰ মুকত এইঠাইখন আহি পালোহি আজি। 'প্ৰথমে ছাৰ নদীখন চাওঁ— আন্ধাৰ নহওঁতেই।' সোণৰমণি পায়েঙে মোক জেংৰাইমুখ বজাৰৰ মাজেৰে আনি আনি জেংৰাইক চুই বৈ যোৱা গধূলিপৰৰ এক মনোৰম নদী দেখুৱালে— সোৱণশিৰি। মোৰ চিৰকালৰ হেঁপাহৰ নদী সোৱণশিৰি।

এই গধূলি বেলিকা সোৱণশিৰিৰ পাৰত এনেকুৱা এক ভৌগোলিক স্থানত উপনীত হৈছোঁ যে মই অনুমান কৰিব পৰা নাই এই নদী ক'ৰ পৰা ওলাই জেংৰাইমুখেদি বৈ ক'ত পৰিছেগৈ।

সোণৰমণি পায়েঙে ক'লে, 'ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পৰা ওলাই লোহিতত পৰিছেগৈ।'

নদী এতিয়া এন্ধাৰ। নদীৰ বোৰঁতী পানী এতিয়া কজলা। কজলা এতিয়া জেংৰাইমুখৰ আকাশ। লাইট নাই। জেনেৰেটৰত চলিছে দুখনমান দোকনৰ পোহৰ।

নদীখনৰ কাষত মিচিং গাঁও এখন। কোনোবা এক নাৰীকট্টই কিনি জুৰাৰ দৰে কিবা গাইছে। ঐনিতম নেকি? বা, মই নাম নুগুনা কিবা অন্য মিচিং লোকগীত।

'ওনকচোন সেয়া মানুহজনীয়ে কি গাইছে? মোক ভাঙি ক'ব আপুনি অসমীয়াত।' সোণৰমণি পায়েঙক মই ক'লো।

'কান্দিছে নেকি ছাৰ।' অনুমানতে ক'লে সোণৰমণি পায়েঙে। মোৰ হাঁহি উঠি গ'ল। গান যেন লাগিছে সেই কণ্ঠ। কান্দিব কিয়?

মই আহিছোঁ গধূলিৰ পৰত জেংৰাইমুখলৈ। মোৰ সৈতে আহিছে মোৰ আকুল হৃদয় জেংৰাইমুখৰ সৈতে বিনিময় কৰিবলৈ। গতিকে এয়া কোনো হৃদয়বিদাৰক কান্দোন নহয়। নহয়!

সেয়া যেন নদীখনৰ পাৰৰ পৰা মই নুবুজা ভাষাত অভিজ্ঞান কৰি কোনোবাই ক'ব ধৰিছে— 'জেংৰাইমুখলৈ তোমাক আদৰণি জনাইছোঁ— কিন্তু, তুমি খ্ৰিষ্ট বছৰ সময় কিয় ল'লা ইয়ালৈ আহিবলৈ?'

২২।

পুতলা নাচ

চহৰখনৰ এখন ইণ্ডাষ্ট্ৰিয়েল ফাৰ্মৰ কেই কাম। এখন মেজত এটকীয়া, দহটকীয়া আৰু এশটকীয়া নোটৰ বাণ্ডল কিছুমান পৰি আছে। চুকত এটা টকা খোৱা লোহাৰ চন্দুক।

কোঠাটোত এখন মেজত টাইপ মেশিনত সজ্জা দেৱীয়ে কিম্বা টাইপ কৰি আছে। আন এখনত প্ৰদীপ মজুতদাৰে টকা গণি আছে আৰু কিম্বাকিবি লিখি আছে, আৰু এখনত কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে প্ৰকাশ বহী এখনত কিম্বাকিবি লিখি আছে। কোঠাটোৰ চতুৰ্ভুজৰ গাতি সজ্জা বায়চৌধুৰী। তেওঁ থিয় হৈ কোঠাটোৰ ইফালে-সিফালে অহা-যোৱা কৰি আছে।

ভেনেকুৱা সময়তে কোঠাটোলৈ সোমাই আহিল ফাৰ্মখনৰ মেনেজাৰ... বাঠি বহুৱীয়া ভয়লোক। মেনেজাৰে আহি নতুনকৈ ফাৰ্মখনত যোগদান কৰা পঞ্চাশ বছৰীয়া সজ্জা বায়চৌধুৰীক ফাৰ্মখনৰ অফিচ কেনে লাগিলে জাতীয় কথা সুখি চাবি কৰাৰ আগে আগে কেনে চাবিটো মেনেজাৰক মি যাব, তাকে কৈ তেওঁ কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গ'ল।

কাইলৈ দৰমহাৰ দিন। গতিকে আজি কেৱল আৰী হেজাৰ টকা বেজীক থাকিল। সেয়েহে মেনেজাৰে নিজে আহি এনেকুৱা দিনত চাবিব কৰা কৰে। ফাৰ্মখনত কেৱলীয় কাম কৰা ব্ৰিচ বছৰীয়া প্ৰদীপ মজুতদাৰে ব্যাখ্যা দিলে নতুন বিষয়া সজ্জা বায়চৌধুৰীক।

সজ্জা বায়চৌধুৰী সৰুই নহ'ল প্ৰদীপ মজুতদাৰৰ সেই ব্যাখ্যাত। তেওঁ অৱত কৰি কৈ

কমত চাকৰি কৰি অহা মানুহ। তেওঁ এইবোৰ কথা বুজি পায়। সেয়েহে তেওঁ বিবন্ধ হয় এইবোৰ কথাত। তেওঁৰ মতে কৃষ্ণ চৌধুৰী, প্ৰদীপ মজুমদাৰ, সন্ধ্যা দেৱী প্ৰত্যেকেই দায়িত্বশীল মানুহ; তেওঁলোকে সময়মতে এনেয়েও চাবিটো মেনেজাৰক দি থৈ আহিব। আৰু এই যে সুধিলে মেনেজাৰে, অফিচটো কেনে লাগিছে, ৰায়চৌধুৰীয়ে বুজ্জে, অফিচটো কেনে লাগিছে মেনেজাৰে তাকেহে জানিব বিচাৰিছে। এই কোঠালিটোত আৰু তিনিজন মানুহে যে কাম কৰি আছে, তেওঁলোকক নতুন বিষয়া সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীৰ কেনে লাগিছে মেনেজাৰে জানিব বিচৰা নাই সেই কথা।

সেইবাবেই সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীয়ে এই কোঠাটোত বহু বছৰ ধৰি কাম কৰি থকা কৃষ্ণ চৌধুৰী, প্ৰদীপ মজুমদাৰ আৰু সন্ধ্যা দেৱীৰ বিষয়ে জানিব বিচাৰিলে। তেওঁলোকক তেওঁৰ কেনেকুৱা লাগিছে সেয়া অনুসন্ধান কৰিব ধৰিলে।

কিন্তু তাৰ আগতে সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীয়ে তিনিওকে কৈ থ'লে, 'সেইটো চাবিৰেই কাইলৈ পুৱা দহ বজাত সৌ চন্দুকটো খুলি যদি তেখেতে দেখে যে আশী হেজাৰ টকাৰ ঠাইত আশীটা টকাও নাই। তেনেহ'লে কি হ'ব?'

কৃষ্ণ চৌধুৰীৰ ফটফটীয়া উদ্ভৱ, 'কাইলৈ এক তাৰিখে অফিচৰ ইমানবোৰ খাটনিৰ সলনি আমি আটাইখনে জে'লখানাত 'বেষ্ট' ল'বলৈ যাম।'

সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰী চতুৰ মানুহ। তেওঁ বুজাই দিলে যে ঘটনাটো ইমান সহজে হোৱা হ'লে জে'লৰ ভিতৰত যিমান মানুহ আছে জে'লৰ বাহিৰত তাতকৈ কম মানুহ থাকিলহেঁতেন।

কৃষ্ণ চৌধুৰীৰ মাহেকীয়া দৰমহা এশ পঁচাশী টকা। তেওঁৰ পৰিয়ালত তেওঁৰ পৰিবাৰৰ লগতে আই এ ছেকেণ্ড ইয়েৰত পঢ়া জীয়েক নিৰ্মালী আৰু ক্লাছ এইটত পঢ়া পুতেক আছে। আৰু চাৰি বছৰমানৰ পাছত তেওঁৰ আচল সমস্যাটো আৰম্ভ হ'ব—বভাঘৰ সাজি, শংখ-উকলিৰ শব্দৰ মাজেদি একমাত্ৰ কন্যাক এঘৰলৈ উলিয়াই দিয়াৰ সমস্যা।

ধৰি লোৱা হওক, পঢ়ি-শুনি এদিন নিৰ্মালীৰ চাকৰি কৰিবলৈ মন গ'ল আৰু তেওঁ আহি সন্ধ্যা দেৱীক সুধিলে তেওঁ চাকৰি কৰিব নে নকৰে। কি ক'ব সন্ধ্যা দেৱীয়ে তেতিয়া নিৰ্মালী চৌধুৰীক? জানিব বিচাৰিলে সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীয়ে সন্ধ্যা দেৱীৰ পৰা।

সন্ধ্যা দেৱীয়ে ক'ব নিৰ্মালীক, 'যদি মোৰ নিচিনা দুৰ্ভাগ্য তেওঁৰো হৈছে, সজ উপায়েৰে নিজকে উদ্ধাৰ কৰিব খুজিছে, তেনেহ'লে চাকৰি কৰাৰ বাহিৰে উপায় নাই।'

কি দুৰ্ভাগ্য হৈছে পঁচিশ বছৰীয়া গাভৰু সন্ধ্যা দেৱীৰ? ঘৰৰ অসম্ভৱ তেওঁ এজন আই এ পাছ মাষ্টৰক বিয়া কৰোৱাৰ চিন্তা কৰিলে। মাষ্টৰজনৰ দৰমহা পঁচাত্তৰ টকা। দুয়োৰে দৰমহা মিলায়ো তেওঁ সংসৰলৈ আগবাঢ়ে কেনেকৈ?

আৰু প্ৰদীপ মজুমদাৰ। ডেকা মানুহজনলৈ চাইয়ো সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীয়ে কৈয়েই দিলে, 'আপোনাৰ নিচিনা ল'ৰাক মই এই শব্দকালত এয়াবোৰে অকিঞ্চিৎ বেণ্ডন, টকিঅ', কাৰ্টীৰ টিকট বুক কৰা দেখিছোঁ।'

প্ৰদীপ মজুমদাৰে স্নান হাঁহি এটা মাৰি সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীয়ে ক'লে, 'দেখাৰ পাছত সিহঁতক সুখিব লাগিব, সিহঁতৰ ঘৰ-দুৱাৰ, মাটি-বাৰী আটাইবোৰ বন্ধকত আছে নে নাই।'

লাৰটকীয়া ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰি ফেইল মাৰি প্ৰদীপ মজুমদাৰৰ দেউতাকে ঘৰ-মাটি বন্ধকত ৰাখিলে। বন্ধকী মাটিত থাকি আছে, মাকৰ সৈতে মূৰ সূত্ৰটাই থাকিবলৈ দুকটা মাটিৰ যোগাৰ কৰিবলৈকে পাঁচ হেজাৰ টকা লাগে প্ৰদীপ মজুমদাৰক। তেওঁৰ এতিয়া কেৱল সেইটোৱেই চেষ্টা। কিন্তু তেওঁ জানে, এশ কিল টকা দৰমহাৰে এই কাম তেওঁৰ এটি জীৱনত নহ'ব।

ক'ব সমস্যা, ক'ব সমস্যা আছে ইমানবোৰ মানুহৰ— ১৯৬১ চনতেই ইয়ানবোৰ সমস্যাব কথাকে লিখিছিল ড. একেণ্ড নাথ লাইক'ফাই তেখেতৰ পুতলা নাচ প্ৰাক্ষণত।

এইবিলাক মানুহৰ এই সমস্যাবিলাক মূৰ কৰিবৰ কাৰণে সজ্জৰ বায়চৌধুৰীয়ে উপায় দিছিল। তেওঁৰ প্ৰত্যেকজনকেই কৈছিল, লওক তেওঁলোকে এই দৰমহাৰ বাবে গোটাই থোৱা আশী হেজাৰ টকাৰ পৰা গাইপতি বিল হেজাৰকৈ টকা। এই বিল হেজাৰ টকাকৈ নি আশী হেজাৰ টকা নোহোৱা কথাটো কেনেকৈ চম্ভালিব লাগে সেই কথা সজ্জৰ বায়চৌধুৰীয়ে চম্ভালিব। নগয় সজ্জা দেৱীয়ে বিল হেজাৰ টকা। কি ক'লে তেওঁ, 'মই বুজি থাম, ভিকা কৰি থাম, লগোনে থাকিম। একেলগে এই হেজাৰ হেজাৰ টকা দেখিবলৈ পোৱাটোৱেই মোৰ দুৰ্ভাগ্য।'

নিৰ্মালীন দেউতাক কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে কি ক'লে? তেওঁ সজ্জা দেৱীৰ কথাতেই সমৰ্থন কৰি ক'লে, 'যদি মই মোৰ ল'ৰা-ছোৱালীক পুহিব নোৱাৰো, তেনেকলে বাঙালি ওলায়। এই বয়সত মই চোৰ হ'ব নোৱাৰো।'

আক প্ৰদীপ মজুমদাৰে? 'মই কেনাৰী কাম কৰা টকাৰেই থাকি পুহিম। মই ভে'লিলে যাব নোৱাৰো।' স্পষ্ট কথা প্ৰদীপ মজুমদাৰৰ।

তাৰ পিছতো বায়চৌধুৰীয়ে তিনিওকে বুজাই থাকিবলৈ নেৰিলে। সজ্জাক বুজালে— দুজনীয়া সংসাৰখনলৈ নতুন মূৰ এখন জহাৰ লগে লগে দ্ৰুতগতিত তেওঁলোকৰ জীৱনলৈ হাহাকাৰ নামি আহিব। কৃষ্ণ চৌধুৰীক বুজালে— এদিন যাতে তেওঁৰ ল'ৰা ভে'লিলে যাকলগা নহয় তাৰ বাৱজা যদি চৌধুৰীয়ে কৰিব পাৰে, তেনেহ'লে আপতি কি?

কোনো বুজনি নামানিলে সজ্জা দেৱী আক কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে।

তাৰ পিছত বায়চৌধুৰীয়ে ফাইলৰ আঁকৰ পৰা এটা বেগ উলিয়ালে আক টেবুলত পৰি থকা টকাবোৰ তাত ভৰাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মজুমদাৰলৈ চাই তেওঁ ক'লে, 'Could you give me a hand?'

মজুমদাৰে মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে সজ্জৰ বায়চৌধুৰীক বেগত টকা ভৰোৱাত সহায় কৰে।

চাৰি বাজি গ'ল। মেনেজাৰ সোমাই আহিল। বায়চৌধুৰীৰ কৰবলৈ আহি তেওঁ সুধিলে, 'তাৰ পিছত? কেনে দেখিলে বায়চৌধুৰী?'

সম্পূৰ্ণ এক নতুন মানুহৰ সুৰত সজ্জৰ বায়চৌধুৰীয়ে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে, 'চৌধুৰী আক সজ্জা দেৱী সম্পৰ্কত মোৰ একো ক'বলগীয়া নাই। আপুনি দিবোৰ কথা শুনিছিল, সেই আটাইবোৰ সঁচা নহয়। তেখেতসম্বল ভাল মানুহ, ইয়াতে থাকক। কেৱল একেণ্ড। মোৰ কোষৰে মজুমদাৰ ইয়াত থাকিব নাগলে। কিছুদিনৰ কাৰণে তেখেতক আইন এটা

ব্রাহ্মলৈ ট্ৰেলফাৰ কৰাই ভাল হ'ব। দৰকাৰ হ'লে পাছত আকৌ ইয়ালৈ আনিব পাৰিব।'

নাটকখনৰ একেবাৰে শেষত মেনেজাৰে ক'লে, 'বেচ। তাকে কৰা হ'ব। অশেষ ধন্যবাদ
ৰায়চৌধুৰী। আহক।'

এই ঘটনাৰ দুমাহৰ পাছত মই এদিন সেই ইণ্ডাষ্ট্ৰিয়েল ফাৰ্মখনলৈ গৈছিলো। ডাঙৰ ফাৰ্ম
এখন। সম্মুখৰ এটা কোঠাত বিষয়া সঞ্জয় চৌধুৰীক দেখিছিলো গভীৰ মনোযোগেৰে তেওঁ
কিবা এটা ফাইল পঢ়ি আছে। নতুন ব্ৰাহ্মটোত প্ৰদীপ মজুমদাৰৰ কন্ফিডেন্সিয়েল ৰিপ'ৰ্ট
নেকি? হ'ব পাৰে।

বাৰাণ্ডাৰে গৈ থাকোঁতে কেছ কৰ্মটোৰ সম্মুখ পাওঁতে মই থমকি ব'লো অলপ পৰ।
সন্ধ্যা দেৱীয়ে কিবা টাইপ কৰি আছে। কি টাইপ কৰিছে তেওঁ? 'দৰমহা পালেই ওলোটাই
দিম বুলি কেতিয়াবা বিপদত পৰি কেছৰ পৰা পাঁচ-দহ টকা লৈ যাওঁ, ওলোটাই দিব
নোৱৰালৈকে মোৰ বুকু ঢপঢপাই থাকে। লোকৰ টকা লৈ ধেমালি কৰাৰ যোগ্যতা মোৰ
তাতকৈ বেছি নাই।' এই কথা টাইপ কৰি আছে নেকি সন্ধ্যা দেৱীয়ে?

কিবা এখন কাগজ দুহাতেৰে তুলি চকুৰ আগলৈ আনি পঢ়ি আছে কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে।
'একো নাথাকিলেও মোৰ সন্তানৰ সম্মুখত, সিহঁতৰ মাকৰ সম্মুখত মই অন্ততঃ এটা মানুহ
হৈ থিয় হ'ব পাৰিছোঁ। দেউতাক হিচাপে, স্বামী হিচাপে অলপমান সন্ধান মই পাই আহিছোঁ।'
এই কথা পঢ়ি আছে নে কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে কাগজখনত?

কোঠাৰ আনখন মেজ ৰালী। তাত প্ৰদীপ মজুমদাৰ বহিছিল।

আচলতে মই প্ৰদীপ মজুমদাৰক বিচাৰিয়ে এই ইণ্ডাষ্ট্ৰিয়েল ফাৰ্মখনলৈ আহিছিলো।
তেওঁক মই সুধিব খুজিছিলো, সিদিনা বাক তেওঁ কিয় মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে সঞ্জয় ৰায়চৌধুৰীৰ
'বেগটোত টকাখিনি ভৰোৱাত ৰায়চৌধুৰীক সহায় কৰিছিল?

প্ৰদীপ মজুমদাৰ কোনটো কোঠাত, কোনটো ব্ৰাহ্মত বহে মই নাজানো। তেওঁৰ কোঠাটোৰ
বিষয়ে জানিবলৈকে মই পৰ্দাখন আঁতৰাই কেছ কৰ্মটোলৈ সোমাই গ'লো।

প্ৰথমে পালো সন্ধ্যা দেৱীক। তেওঁ ক'লে, 'প্ৰদীপ মজুমদাৰ কাইলৈৰ পৰা এইটো
কোঠালৈ বদলি হৈ আহিব। সৌ ৰালী থকা মেজখনতেই বহিব।'

হাতৰ কাগজখন আঁতৰাই কৃষ্ণ চৌধুৰীয়ে মোলৈ চাই আছিল। নমস্কাৰ এটা দি মই
তেওঁক ক'লো, 'আপুনি কৃষ্ণ চৌধুৰী নহয়নে?' সন্ধ্যা দেৱীকো ক'লো, 'আপুনি সন্ধ্যা দেৱী
বুলি জানো।'

দুয়ো মোক একেলগে সুধিলে, 'কেনেকৈ জানিলে?'

পূজলা নাচ নাটকখনত মই আপোনালোকৰ কথা পঢ়িছোঁ। সেইবাবেই এবেলি
আপোনালোকক লগ পাই যাবলৈ মন গৈছিল। মই ক'লো।

২৩।

ব'হাগী কুলিৰে মাত

‘ব’ম পূৰাবৰ কাৰণে মাতিবানো কাক
ওলাই দেখোন আহিলেই বহুদৈবে জাক
লগে লগে লৰবি আহিল সেউজীহঁতৰ মাক..’

গানটো গাড়ীৰ কেছেটত বেতিয়া ব্যক্তিৰলৈ ধকিলে, তেতিয়া দিনৰ লহ বাজো কাজো।
২৯ ফাগুনৰ ব’দজাক কবকৈ ওলাইছে। এই জাক ব’ম পূৰাবৰ বাবে নহয়। কিন্তু বিজয় মগৰ
পাব হৈ ধুনধবালৈ বুলি বিমানেই কনকে গাড়ীখন চলাই লৈ গৈ আছে, গানটোৰ ব’দজাক
যেনে সিমানেই মিঠা মিঠা লগা হৈছে।

গাড়ীচালক কনক ডেকা ল’ৰা। দুৰ্নীয়া দুৰ্নীয়া গানৰ চম আছে ‘তাব। ব্যক্তি থকা
গানটোৰ কেছেটটো তাৰ। মই সুধিলো, ‘ক’ত কিছিল? কেছেটটো?’ কবনেটা হোতত
কিনিছিল সি। বোকা বছৰ ২১ এপ্ৰিলৰ দিনা এনেকৈ বিলতলৈ বুলি গৈ আকৌও গাড়ীত
মই ককাই বিয়া কেছেটটো শেষ হোৱাৰ লগে লগে সেইবাৰো কনকে ‘তাব’ নিজৰ সংগ্ৰহৰ
কেছেট এটা ককাই দিছিল। নামটো নাভানো। কিন্তু আধাৰ পৰা ব্যক্তিৰলৈ ককা সেই
কেছেটটোৰ গানটোৰ কলিটো আছিল—

নগৰ চাঙে চাঙে কলাই নো গৈ আহিলো

নগাই বোবা আলু কচু খায়

অঁকৰা নগাকে তিনিহি বুলি মাতিলো সোণজনী,

নাগিনীকে বুলিলো বাই। . .

২৯ ফাণ্ডনৰ ব'দজাকৰ লগে লগে গানটো বাজি বাজি গৈ থাকিল মসৃণ বাস্তাটোত
'শুবনিকৈ অসমীৰে একতাৰে সূতাবোৰে

মজ্জাতে ল'লেহি পাক

অ' আইতা আইতা অ'

এনেই আইতা নাচনী তাতে নাতিনীৰে বিয়া

অসম আকাশ পোহৰ হ'ব উকলিটি দিয়া।'

ওচৰতে থকা কেছেটটোৰ ক'ভাৰটো চালো— ভূপেন হাজৰিকাৰ চিৰ যুগমীয়া গীত।
কোনে গাইছে ভূপেন হাজৰিকাৰ লগত মহিলা কণ্ঠত— সংগীতা কাকতি।

গানটো মই বহু বছৰৰ মূৰত শুনিলো। শেষবাৰ শুনিছিলো ১৯৯৭ চনৰ মে' মাহ,
হাইলাকান্দিত। তেতিয়া গানটো গাইছিল শৰ্মণী ভট্টাচাৰ্য, মণিকংকনা দাস, কপালী ভট্টাচাৰ্য
আৰু অনামিকা নাথ নামৰ হাইলাকান্দিৰ মহিলা কেইগৰাকীমানে। তেওঁলোকৰ মাতৃভাষা
বাংলা। লগতে গাইছিল জয়ন্ত তালুকদাৰ, ভবেন ডেকা, ৰঞ্জিত কুমাৰ দত্ত নামৰ পুৰুষ
কেইজনমানে। তেওঁলোক নলবাৰী জিলাৰ। মাতৃভাষা অসমীয়া। চাকৰি সূত্রে হাইলাকান্দি
আছেগৈ। হাইলাকান্দি স্থানীয় লোকসকলে তাৰ কবীন্দ্র ভক্তনত বাংলা ভাষাৰ সাংস্কৃতিক
অনুষ্ঠান কিছুমান পাতিছিল। আমি ঠিৰাং কৰিলো যে আমি এই অসমীয়া গানটোৰ নৃত্য
প্ৰদৰ্শন কৰোবাম সেই সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানটোৰ বাংলা কাৰ্যসূচীৰ মাজতে। খেয়ালটো প্ৰথমে
। মোৰ চিন্তাটো আহিল আৰু সেয়েহে প্ৰথমে মই গুৰি ধৰিবলগীয়া হ'ল।

অসমীয়া সংস্কৃতিৰ গান বুলিলে বৰাক উপত্যকাৰ বাংলাভাষী মানুহখিনিয়ে বিৰ চাবলৈ
বিচাৰে মজ্জত। কিন্তু এইবাৰ তেওঁলোকৰ সেই সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত মই এই গানটোৰ
নৃত্যাংশ আগবঢ়োৱাৰ চিন্তা কৰিলো, ভূপেন হাজৰিকাৰ কথাছবি এৰা বাটৰ সুৰৰ ভূপেন
হাজৰিকাৰ সংগীত পৰিচালনাত গোৱা 'ব'দ পূজাৰ কাৰণে মাতিবানো কাক...।' এই
গানটো বাছনি কৰাৰ একমাত্ৰ কাৰণটো আছিল গানটোৰ বাণীবদ্ধ ৰূপত গাইছিল অসমীয়া
বাংলা আৰু হিন্দী ভাষাৰ গান গোৱা তিনিগৰাকী প্ৰসিদ্ধ শিল্পী ক্ৰমে ভূপেন হাজৰিকা,
হেমন্ত মুখাৰ্জী আৰু লতা মংগেশকাৰে। হয়তো সেই ফালৰ পৰাও এই গানটো অসমীয়া
সংগীতত এক অনুপম সংযোজন।

মোৰ বিমান দূৰ মনত পৰে, মোৰ শৈশৱতে মই এৰা কটৰ সুৰ চাইছিলো। 'ব'দ পূজাৰ
কাৰণে' গানটোৰ Picturisation চাইছিলো। চাহ বাগিচাৰ কনুৱাসকলৰ এক অকলত এই
গানটো চিনেমাখনত সংযোজনা কৰা আছিল বিজয় শংকৰ, প্ৰীতি বৰা, বিষ্ণু ৰাভা আদিয়ে
গানটোত অংশ লৈছিল। শ্মৃতিৰ চেকেৰী ঘূৰি আছিল। এনেকুৱা এনেকুৱা। সেইবোৰ মোৰ
শ্মৃতিৰ ৰেঙণি। তাৰ পাছত আকাশবাণীযোগে এই গানটো অজস্ৰবাৰ শুনিছোঁ। ডাঙৰ হৈ
অহাৰ লগে লগে মোৰ মনত দৃঢ়তাৰে এটা কথা সোমাই গৈছিল যে ইমান প্ৰগতিবাহী

ভাবধাৰ্য্য, অথচ ইমান কোমল স্বৰ গাঁথনিৰে সৃষ্টি হোৱা গান এইটোৰ বাবে অসমীয়া চিনেমাৰ দ্বিতীয় এটা পোৱা টান। গানটো শুধাৰ্হৰিত কোনো আদৰ্শত ভুৱ নৈ সম্ভৱীতি-সংহতিক প্ৰশ্ৰ্ন কৰাৰ প্ৰচেষ্টা নাছিল। ই আছিল মাথোঁ সুমসুম স্বৰ বাহুনিৰে সুখেৰে আৰোপিত সুন্দৰ Picturisation গৃহীত এটি সুসলিল গীত-সাহিত্য। মোৰ ভাব য়ে, এই গানটো এৰা ৰাতিৰ সুৰ— এই সুন্দৰ নামৰ কথাছবিখনৰ বাহিৰে কেনে ক'মে ক'তো থাপ নাখাব। সোণত সুবলা চৰাই গানটোও য়ে ত্ৰেক কৰিছিল তিনিটা ভাষাৰ তিনিগৰাকী কন্যাকন্য নিৰীয়ে। চিনেমাব নাম, গানৰ কথা, শিল্পী কৰ্ত্ত— এই তিনি দ্ৰবিতকেনে সংযোগ এই চিনেমাক্ষৰ এই গানটোৰ বাবে আন ক'তো মই আজিও বিচাৰি পোৱা নাই। হৰ্ষভেৰা মোৰ অৱচেতন মনত এইবোৰ কথাই অহৰহ দোলা মি আছিল, যাৰ বাবে বাংলাভাষী মানুহৰ বসতিপ্ৰধান চহৰ হাইলাকান্ধিত বাংলা ভাষাৰ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানও এই অসমীয়া গানটো অসমীয়া আৰু বাংলাভাষী গায়ক-গায়িকাৰ কঠেৰে গোৱাবলৈ সিজিয়া মোৰ ধাউতি হৈছিল।

গাড়ীৰ টোপত গানটো ৰাজি থাকিল—

'ডেজীমলা কেন, সোণশিল্পিৰ সোণ

সোণচেৰুৰা মাটিতে সিঁচি, লোকমোকালিতে চোজাল ৰাতি

আজি হেনো দেখিছে গাঁৱৰে কঠীয়াতলীত

পোহৰ শিতৰ কোমল হাঁহিৰ কুঁৱীয়া সংপন

চেৰেকীতকৈ চৰিছে যে আই'তাৰ হেঁপাহ।'

মাথোঁ কেইদিনমানৰ আগতে কপালী ভট্টাচাৰ্যহঁতৰ সেই মহিলা গ্ৰন্থটো আৰু জয়ন্ত তালুকদাৰহঁতৰ সেই পুৰুষ গ্ৰন্থটোৱে সেই কবীত্ৰ ভক্তনভেই মঞ্চত কৰি উঠিছিল ফণী পৰ্মৰ চিৰাজ। চিৰাজ আছিল হাইলাকান্ধি চহৰত মঞ্চত হোৱা প্ৰথমখন পূৰ্ণাংগ অসমীয়া নাটক। গতিকেই এই গানটো গাবলৈ চেৰেকীতকৈ চৰিছে তেওঁলোকৰ হেঁপাহ। কিন্তু মোৰ বাহিৰে কোনেও আগতে গানটো শুনা নাই। আনকি নগৰাধীৰ ল'ৰাকেইজনেও শুনা নাই। সমস্ত গানটো মই গাই দিবলগীয়া হ'ল। মই কোনেদিনে গান নোগোৱা মনুহ। কিন্তু এনেকুৱা এটা বাৰ্ষতেই মই মোৰ কঠেৰে, এই নিয়মিত গান গোৱা বান্ধুহৰিনিক গানটো গাই গাই শুনাই গ'লো। মোৰ নিশৰীতে তেওঁলোকৰ প্ৰভোকেৰে সংগীতৰ বেকজাউত আয়ে বাবেই মোৰ কঠৰ বেসুৰা গানটো তবৎলাং তেওঁলোকে আৱন্ত কৰি বিজ্ঞানেলত লাগি গ'ল।

'আজিৰ মূলা গাভৰুৱে মপ্পপাই ওলালে

হেঁদোতে মাকে দেখি ক'বোতে লুকালে

মূলাই আজি সমাজশালত চেনেহ চেলে লগালে

সজাবলৈ পৰাবলৈ কক।'

গানটো নাচিবৰ বাবে বাছি ল'লো চাৰি বছৰ আগতে এই কবীত্ৰ ভক্তনভেই 'শিল্পী দিবস'ৰ নৃত্য-নাট্যকাত নচা জয়ন্তী, সাজনী, কপালী, মেঘবতি আদি হাইলাকান্ধিৰ

ছোৱালীকেইজনীক। এওঁলোক তাৰ ইলেকুমাবী হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ ছাত্ৰী। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ১২ টা গান বাছি লৈ সেইবোৰৰ ভিত্তিত নৃত্য-নাটিকা এখন প্ৰস্তুত কৰি লোৱা হৈছিল। অনামিকা, মণিকংকনাহঁতক গানকেইটা গাবলৈ শিকোৱা হৈছিল। আৰু অৰুন্ধতীহঁতক সেই গানৰ তালে তালে নচুওৱা হৈছিল। নাচোঁতে নাচোঁতে ছোৱালীকেইজনীয়ে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কেইবাটাও গান শিকি গৈছিল। সেই নৃত্য-নাটিকাত ভাগ ল'বলৈ আহি এই বঙালী ছোৱালীকেইজনীয়ে প্ৰথমবাৰৰ বাবে জ্যোতিসংগীত শুনিছিল, শিকিছিল আৰু গাইছিল। মোৰ মনত আছে, নৃত্য-নাটিকাৰ শেষত এজন বঙালী ভদ্ৰলোকে মোক সুধিছিল— 'আপোনালোকে টেপত গানকেইটা এটাৰ পিছত এটাকৈ কেনেকৈ ইমান চিজিল কৰি সজাই থৈছিল?' মই তেওঁৰ 'ভুল ভাঙি দি গৌৰৱেৰে কৈছিলো যে 'প্ৰীগকমৰ পৰা গানকেইটা টেপত বজোৱা হোৱা নাছিল, আপোনালোকৰে বঙালী ছোৱালীবিলাকে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ এই গানকেইটা গাইছে।'

গতিকৈ অৰুন্ধতীহঁত আকৌ আহিল 'ব'দ পূবাবৰ কাৰণে'ত নাচিবলৈ।

'মকৰাৰে পূৰণি জালবোৰৰ এলাছু
সাৰি-পুছি নিবলৈ আহিল বতাহ এছাটি
তাতে উৰে হেজাৰ কপৌৰ জাক
পৃথিৱীৰে আকাশতে শুকলাকৈ ডাবৰে
উলাহন্তে সাবটিছে তাক।'

ছোৱালীকেইজনীৰ কোনোবা এজনীক মিচিং পোছাক, কোনোবা এজনীক বড়ো পোছাক, এজনীক মুগাৰ মেখেলা-চাদৰ, এজনীক কুমুৰ নৃত্যৰ পোছাক, এজনীক বঙালী লাল পাড়িৰ পাড়ি, এজনীক ডিমাচা পোছাক পিন্ধাই মূল ফাংশ্যনত নচুওৱা হ'ল। ভিতৰৰ পৰা জয়ন্ত-ভৱেশহঁতে গাই থাকিল—

'অসমীয়ে চোতালতে ব'দ কাচলিত বহি বহি
ব' তোলাই ব' তোলে বাটি কঢ়াই কাঢ়ে
আমাৰ দেশৰ চেলেংখনিত নতুন ৰহন চৰে
সজাবলৈ' হেজাৰ জনতাক।'

সায়নীহঁতৰ নৃত্য প্ৰতিভা মই সেই 'শিৰী দিৱস'ৰ 'কনৰীয়া আমি কনৰ চৰাই' বা 'আমাৰে সৰিয়া আকুল বিয়াকুলে' নাচোঁতেই দেখিছিলো। কপালী ভট্টাচাৰ্যহঁতৰ সূক্ষ্মৰ কঠ মই সেই তেতিয়াই 'অ' আমাৰ গাঁও, আমাৰ গাঁৱৰ মান ৰাখি মৰিবলৈ বাওঁ' বা 'কপহ কৌৱৰ চুমা পৰশতে' গাওঁতেই শুনি থৈছিলো। শৰ্মপী-অনামিকাহঁতে ৰেতিয়া এইবাব গাব খবিলে লতা-হেমন্ত-জুপেনৰ সেই গানটোৰ শেষৰ শাৰী দুটা, তাত যে কি মাদকতা আছিল—

'আনন্দতে পূবাই উকিল
হেজাৰ হেজাৰ কপৌৰ জাক
ধিয়াই মাথোঁ বঙা বেলিক জীকন বাচোঁ তাক।'

বৰ্ণালীহঁতৰ সেই নৃত্যটো মোৰ এক অনাবিল স্বপ্ন যেন লাগি আছে আজিও।

গাড়ীখনত এই ফাণ্ডন মাহৰ ভবনুপৰীয়া 'ব'দ পূবাবৰ কাৰণে ' তুমিহঁলে পোতাটো মোৰ কাৰণে এক আকস্মিক সংযোজন আছিল। কিন্তু ই আছিল অনুপম আৰু সুন্দৰ। এইটো পূবাবৰ পৰা মিঠা ব'দ নহয়। কিন্তু ফাণ্ডন মাহৰ শেষৰ ফালে চ'তৰ পৰাই অন্ধৰৰ তাঁতৰ শালবিলাক বদম্বদম্ব লাগে। এই বদম্বদম্ব অভিমুখে গৈ থকা হোৱাৰ গাড়ীখনৰ দুয়োকাষে বাস্তাই বাস্তাই এইবোৰ অসমৰ গাঁও - কোনোবাখন ডিমৰীয়া, কোনোবাখন বাভা, কোনোবাখন বড়ো মানুহৰ গাঁও। প্ৰতিখন গাঁৱতেই প্ৰথম ব'হাগৰ প্ৰতিষ্ঠাপন গামোচা ব'বলৈ তাঁতশাল, উঘা, চেৰেকীৰ বাস্ততা আৰম্ভ হৈছে। সপোন বচিছে সেউজী, ডালিমী, বহুদৈহঁতে। হেঁপাহেৰে সিহঁতকেইজনীয়ে গামোচা ব'ব, মৰমৰ গামোচা, মন্ত্ৰীগাঁওৰ গামোচা, চেনেহৰ গামোচা - সেই অন্ধকৰ্তী, লৰালী, কপালীহঁতে, যি সপোন দেখিছিল এদিন সেই গানটোত জয়ন্ত-সায়নী-বৰ্ণালীহঁতৰ চেৰেকীতকৈ চৰিছিল সেই মেহৰ বাজোৱাৰ হেঁপাহকল।

অসমৰ প্ৰতিচপৰা মাটিয়ে যেন সোণচেকুৰা মাটি। আৰু সেই মাটিৰ গাঁৱৰ কৰীয়াভৰ্তীত এই ফাণ্ডন-ব'হাগেই সিঁচি দিয়ে চেনেহ আৰু ভাতুন্ধৰ সোণোৱালী বীজ, যি এদিন পোহৰ লিওৱা কোমল হাঁহিৰ দৰে মাটি ভেদি ওলাই আহিব - মৰীকহ হ'ব আৰু অসমৰ প্ৰতিজন বাটৰবাকে ছাঁ দিব। দেহ-মন-প্ৰাণ পীত নিয়াৰ। হেঁপাহ আৰু নালাগ। লৰালী-কপালী-বহুদৈ-ডালিমী আজিৰ নতুন মূলা গাভৰু। সিহঁতৰ হাতে হাতে উৰণীয়া মাকো আৰু তাৰ ভিতৰত হালিছে-জালিছে, সেই বতাহবোৰেই মকৰাৰ পূৰ্ণাঙ্গ জালিবোৰ মাৰি-পুছি লৈ যাব বহু দূৰলৈ। সেই বতাহে উৰুৱাই দিব হেঁপাহ হেঁপাহ কলৌৰ জাক পৃথিৱীৰ জাকলৈ। সিহঁতে কোবাই যোৱা ডেউকাৰ দলদলনিৰ কঁপি উঠিব অশান্ত অমাংগলৰ সকলো দুৱাৰ আৰু বাজি উঠিব উকলি-শংখৰ অকণ্ঠ শব্দ। বহুদিনৰ আগতে বোম্বেয়া হাইলাকাৰ্শিত মোৰ মনলৈ এইবোৰ কথাই আহিছিল। কনকে বজোৱা কেছেটোৱে তাকেই যেন মনত পেলাই দিলে। হ'ব পাৰে।

২৪ |

নবকাসুৰ

আকাশবাণী শুনাহাটী কেন্দ্ৰত কেইবছৰমানৰ আগলৈকে পুৰণি অসমীয়া কথাছবিৰ গীতবোৰৰ মাজত এটা বৰ মনোমোহা গীত শুনা পোৱা গৈছিল—

সুন্দৰ শ্যামল নয়নাভিৰাম

মুগ্ধ প্ৰাংগণ মংগলধাম

জাগে অন্তৰ ভূমানন্দে

নমো নন্দিত কামৰূপধাম...

এক অভিশয় গুৰু-গৰ্ভীৰ কঠেৰে এই গীতটি গাইছিল ব্ৰজেন বৰুৱাই। গীতটি নবকাসুৰ কথাছবিৰ। ১৯৬১ চনত মুক্তিপ্ৰাপ্ত, অসমীয়া ভাষাত সমবায়ভিত্তিত নিৰ্মিত প্ৰথমখন কথাছবি নবকাসুৰৰ পৰিচালনা আছিল নিপ বৰুৱাৰ। আৰু সংগীত পৰিচালনা ব্ৰজেন বৰুৱাৰ। ব্ৰজেন বৰুৱাই কটদান কৰি বাৰ্ণীবদ্ধ কৰা এই গীতটো কথাছবিখনত বশিষ্ঠ মুনীৰ কণ্ঠত দিয়া হৈছিল।

সেৱা বহুদিনৰ আগৰ কথা। কি পটভূমিত নবকাসুৰ কথাছবিখনত বশিষ্ঠ মুনীৰ আগমন হৈছিল মই নাজানো। বহু বছৰ হ'ল কথাছবিখন চোৱাৰ, সেইবাবে মনত নাই কথাবোৰ।

কিন্তু অতি সন্মতি মই এখন কবিতা কিতাপ পঢ়িছিলোঁ— নবকাসুৰ।

নবকাসুৰ কবি নীলিম কুমাৰ তেইছটা কবিতাৰ এখন সংকলন। সেই সংকলনটিৰ
প্ৰথমটো কবিতা 'নবকাসুৰ'।

'য'লৈকে যায় নবকাসুৰ

হৃদয়ত লৈ যায় কামাখ্যা'

এয়া কবিতাটোৰ প্ৰথম ফাঁকি।

গুৱাহাটী চহৰৰ মাজ-বজিৰাত সেই সুউচ্চ পাহাৰ নীলাচল। তলত সুগভীৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ।
কত যুগ যুগ ধৰি নীলাচলৰ চৰণ চুই ব্ৰহ্মপুত্ৰ বৈ গৈ আছে।

আৰু এই নীলাচল পাহাৰতে শক্তিপীঠ কামাখ্যা মন্দিৰ। নবকাসুৰে সজা। যোৰ হনুত
আছে, এক অতি সংঘৰ্ষপূৰ্ণ মুহূৰ্তত নবকাসুৰৰ শিশুকালত কেঁচুৱা নবকক কোলাত লৈ,
নবকৰ মাতৃ বসুমতী স্বৰ্গলোকত দেৱতাৰ দুৱাৰে-দুৱাৰে ঘূৰি ঘূৰি লাভুনা আৰু অৱমাননা
বুটিল স্বৰ্গৰ পৰা নামি আহিছিল। কনকী অভিনেত্ৰী জ্ঞানলা কাকতীয়ে কপায়ণ কৰিছিল এই
বসুমতীৰ চৰিত্ৰটো।

বৰাহকালী বিকুৰ ঔবসত বসুমতীৰ গৰ্ভত জন্ম বসুমতীপুত্ৰ আছিল নবক। জনক
বজাৰ পালিত পুত্ৰ। কিবাত অধিপতি ডটেকাসুৰক বধ কৰি নবক কামৰূপৰ ৰজা হৈছিল।
বিদৰ্ভ ৰজাৰ কন্যা মায়াৰ বিয়া কৰাই নবক হৈ পৰিছিল কামাখ্যাডঙী। এই মায়াৰ চৰিত্ৰটো
কথাছবিখনত কপায়ণ কৰিছিল ইন্ডা আচাৰে।

'প্ৰেমিক নবকাসুৰ

তেওঁৰ চেতনাৰ

সোঁকাৰে কামাখ্যা

বাওঁকাৰে কামাখ্যা

প্ৰাৰ্থনাৰ নাৰী

কামাখ্যা।'

খোশিতপুৰৰ অসুৰ ৰজা বলিপুত্ৰ বাপ আছিল শিৱভক্ত। এই বাপ ৰজাৰ সংগত পৰি
আমাৰ কামৰূপৰ ৰজা নবকাসুৰ অসুৰৰ দৰে হ'ল। পৰিত্যাগ কৰিলে তেওঁ বিকৃত আৰু
বসুমতীৰ পূজা। তেওঁ ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ বলিষ্ঠ যুনিৰো কামাখ্যা দৰ্শন কৰিবলৈ গিৰি ওভতাই
পঠিয়ালে।

'সপোনতো

সেই ৰক্তকেশী নাৰী নৃত্যবত্তা

বিঠকভে

নবকাসুৰৰ জলক-ভষক চকুৰ সমুখত

বিজুলীলজা চুলিত ঘেৰিয়াই

নৃত্যবত্তা কামাখ্যা।'

আৰু তাৰ পাছত বলিষ্ঠ যুনি পূজা-অৰ্চনাত বহিল কিংবল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত। অৱশেষ
কটোৰে তেওঁ গালে—

খোলা দুৱাৰ উপগত যাত্ৰী
ৰূপ দৰ্শন প্ৰাৰ্থী
অমৃতকপা হে কামৰূপ
লৌহিত্যবসনা নব ঘনশ্যাম
জাগে অন্তৰ ডুমানন্দে...

কামাখ্যা দৰ্শনৰ পৰা বিমুখ হৈ বশিষ্ঠ মুনিয়ে নৰকাসুৰক অভিশাপ দিলে। আৰু তাৰ পাছতেই নৰকাসুৰ বহিল তপস্যাতে। লক্ষ্য ব্ৰহ্মাৰ পৰা পাঁচটা বৰ প্ৰাপ্তি। নৰক হ'ল দেৱতা, অসুৰ, ৰাক্ষস আৰু দেৱযোনিত উপজাসকলৰ অবস্থা।

হয়। নৰকাসুৰ আছিল পৰাক্ৰমী, দান্তিক এক অসুৰ ৰজা। কিন্তু তেওঁ আছিল এক বিশাল প্ৰেমিক। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দৰে বিশাল আৰু গভীৰ আছিল তেওঁৰ প্ৰেম, নীলাচলৰ দৰে সুউচ্চ আৰু গহন তেওঁৰ প্ৰেম। আৰু এই প্ৰেমিক নৰকাসুৰকেই নীলিম কুমাৰে তেওঁৰ নৰকাসুৰ কবিতাটোত মাধুৰ্যময় ৰূপত অংকন কৰিছে—

‘অন্য কোনো ঠাই নাছিল নৰকাসুৰৰ
য’ত কামাখ্যা নাছিল
অন্য কোনো হৃদয় নাছিল নৰকাসুৰৰ
কামাখ্যাহীন
প্ৰেমিক আছিল নৰকাসুৰ।’

নীলাচলৰ কামাখ্যাৰ শক্তি পূজা প্ৰাচীন প্ৰাগজ্যোতিষৰ সমানেই প্ৰাচীন বুলি কোৱা হৈছে। এই কামাখ্যাৰ পূজাত ভাগ ল'বলৈ মুনী বশিষ্ঠক বাৰণ কৰি শিৱভক্ত নৰক বশিষ্ঠৰ কোপত কৰিল। ব্ৰহ্মাৰ পৰা নৰকাসুৰে বৰ পাঁচটা তপস্যা কৰি ল'লে হয়, কিন্তু তেওঁ বশিষ্ঠৰ শাপমোচনৰ বৰ নল'লে। এই অভিশাপৰ ফলত দেৱী কামাখ্যাও অন্তৰ্ধান হ'ল। কিন্তু ঋতুটি বনাবলৈ নেৰিলে নৰকাসুৰে। কামাখ্যাক পাবলৈ ওৰে ৰাতি তেওঁ ঋতুটি বনোৱাত লাগিল—

‘বেচেৰা নৰকাসুৰ
গোটেই ৰাতি শিলৰ ঋতুটি
বুকুতে সাজিছিল
সেই ঋতুটিৰ নাম
প্ৰেম।’

কিন্তু কবিয়ে কৈছে কামাখ্যাই নৰকাসুৰক ছলনা কৰিলে, নৰকাসুৰক প্ৰত্যাশা কৰিলে, নৰকাসুৰৰ প্ৰেমক বন্ধনা কৰিলে।

নৰকাসুৰৰ প্ৰেমত চৰ্ত আৰোপ কৰিছিল কামাখ্যাই— সাজি দিব পাৰিবা যদি ঋতুটি ৰাতিটোৰ ডিউৰতে।

পাৰিলেহেঁতেন। নৰকাসুৰে পাৰিলেহেঁতেন আকাশ— প্ৰেম পোৱাৰ ভেনে এক সৌৰভিত ঋতুটি সাজিব।

‘আক সেই কুকুৰাটো

যাব কষ্টত কামাখ্যা আছিল

তাৰ নাম প্ৰতাকা

ভুল নাছিল নবকাসুৰৰ ভুল নাছিল’

পাঁচটা বৰ আদায় কৰিলেও বশিষ্ঠ মুনৰ শাপ মোচনৰ দৰে কথাটোৰ শুক্ল মিলিলে
দান্তিক কজা নবকাসুৰে, উদাস্থ প্ৰেমিক নবকাসুৰে— কবিতো বিচাৰিছিল কামাখ্যা নবকাসুৰে,
অন্য বহুতো প্ৰেমিকে বিচাৰাৰ দৰে প্ৰেমিকাক।

ৰাতি সপোনৰ সকলো খটখটি চুবুৰাৰ কবি নীলাচলত পুৱা সূৰ্য উদয় হৈছিল। তাৰ
বৰ আগতেই কামাখ্যাই কল ধাক্কা কৰিছিল এক শিৰত এক বজাৰৰ দলনাফত। আক
এতিয়া কি কৰিব নবকাসুৰে কবিয়ে ভাবি পোৱা নাই—

ইমান ছলনাৰ শেষত

নবকাসুৰে ক’ত থ’ব এতিয়া

তেওঁৰ আত্মা

ক’ত থ’ব এতিয়া তেওঁৰ মিল আৰু ৰাতিগোৰ’

কামাখ্যাবিধৰ শেষৰ ফালে সংগীত পৰিচালক ব্ৰজেন কল্যাণ গুপ্তাৰ দৃষ্টিৰে কামাখ্যা
ভূমিকাত। বিদ্যুৎৰে নবকাসুৰী কৃষ্ণৰ কল মি নবকাসুৰক সংহাৰিছিল নীলাচল পাইছিলহি।
কৃষ্ণৰ হাতত মৃত্যুবৰণ কৰাৰ আগে আগে প্ৰেমিক নবকাসুৰে দেখিছিল তেওঁৰ প্ৰেমিক
কামাখ্যায়ো অস্ত্ৰ ধাক্কা কৰি নবকাসুৰক বিনৰীতে থিয় হৈছে।

কামাখ্যা দেৱীক প্ৰেম নিবেদন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা কজা নবকাসুৰক কি আখ্যা দিম মই
ক’ব নোৱাৰো। তেওঁৰ সেই প্ৰেমক কি ব্যাখ্যা দিম সেয়াও মই নাজানো। কিন্তু তেওঁ যে
উধাবলৈ এলানি খটখটি সাজি দিছিল, জোং-জাংৰ খাঁতৰাই ৰাতিটোৰ শিতৰতে এক স্ৰোত
বাট সাজি দিছিল, নিঃকিন হ’লেও তেওঁৰ সেই প্ৰেম, তাত কোনো বাৰ্ধ নাছিল। বিভা-
গৱেষণাৰ বৰ পুঠা পঢ়ি পঢ়ি হয়তো ক’ব পাৰো নবকাসুৰে কামাখ্যা দেৱীক প্ৰেম কৰিবলৈ
যোৱাটো উচিত নাছিল। কামাখ্যা মাতৃ আছিল, কামাখ্যা দেৱী আছিল।

আক নবকাসুৰ? নবকাসুৰ অসুৰ আছিল সেইবাবেই কামাখ্যাক প্ৰেম নিবেদন কৰিব
নালগিছিল?

কিন্তু, কামাখ্যায়ো নবকাসুৰক প্ৰতাকা কৰিব নালগিছিল। সেয়েহে কবিতোও কৈছে—

‘সেই কামাখ্যাক চাবলৈ

মনুহে যেতিয়া

নবকাসুৰক বুকুৰ খটখটিয়েদি উঠি যায়

ভিলহানো বিচলিত নহয় কামাখ্যা’

প্ৰতিদিনে কামাখ্যা দেৱীৰ ভক্তজন কামাখ্যাৰ আশ্বিন বিচাৰি নবকাসুৰক বুকুৰ খটখটিয়েদি
নীলাচল পাহাৰ বসায়। প্ৰতিদিনে কামাখ্যা দেৱীৰ নিদ্ৰা ভাঙি সুবী নীলাচলত উদয় হয়।
পোহৰ হয় নীলাচল, পোহৰ হয় কামাখ্যা, পোহৰ হয় ব্ৰজপুৰ, পোহৰ হয় শুক্লহাটী

মহানগৰ। মাথোঁ আন্ধাৰত পৰি থাকে পাঁচটা আখৰ, যাৰ নাম নৰকাসুৰ আৰু এখন ভয়
শ্ৰেমিক বুকু, য'ত তেওঁ সাজিছিল তেওঁৰ শ্ৰেমিকাপ্ৰাপ্তিৰ খটখটি।

এটা প্ৰশ্ন বাখিছে নীলিম কুমাৰে তেওঁৰ কবিতাটোৰ একেবাৰে শেষত গুৱাহাটীবাসীক—

‘কিন্তু কোৱা ধৰ্মপ্ৰাণ নগৰবাসী

অকণমান বিচলিত হোৱাটো

উচিত নাছিলনে কামাখ্যাৰ?’

নাজানো মই, মহানগৰবাসীয়ে কি উত্তৰ দিব এই প্ৰশ্নৰ। মোৰ হাততো নাই কোনো
উত্তৰ এই প্ৰশ্নৰ।

ৰাতি খৰাইঘাট দলঙৰ পৰা যেতিয়া বাওঁফালে সুদূৰ আকাশৰ ফালে চাওঁ, নীলাচলৰ
ফালে আকাশখন তিৰবিৰাই থকা দেখা পাওঁ। মালিগাঁৱৰ ফ্লাই অ'ভাৰৰ পৰা যেতিয়া
বাওঁফালে নীলাচলৰ পাহাৰলৈ এবেলি চাওঁ, পাহাৰবোৰ জিকমিকাই থকা দেখা পাওঁ।
মহানগৰবাসীক নহয়, মোৰ নিজৰ মনটোকে তেতিয়া বুজাবলৈ চেষ্টা কৰোঁ— এইবোৰ
তৰা নহয়, ভুল নকৰিব।

কেতিয়াবা ভাবোঁ, কামাখ্যাই যদি ৰঙাজবাৰ কুকুৰাটো হৈ নৰকাসুৰক ছলনা
নকৰিলেহেঁতেন, কিজানিবা নৰকাসুৰে সেই খৰাইঘাট দলঙৰ পৰা দেখা তিৰবিৰগিলাক
এটা এটা তৰা সজাই তেওঁৰ বুকুৰ খটখটিৰ কিলোমিটাৰ পোষ্টবিলাকত থিয় কৰাই
থ'লেহেঁতেন— ধৰ্মপ্ৰাণ মহানগৰবাসী নিজেই অকণমান বিচলিত হোৱাকৈ।

২৫।

এজাক জোনাৰীৰ জিলামিল

যি সময়ত এখন ছোৱালী কলেজৰ এজন বুঢ়া চৰ্কাৰীয়াৰ মাহেকীয়া দৰমহা আছিল চাৰি কুৰি দহ টকা, এই কাহিনী সেই সময়ৰ।

কলেজখনৰ চৌহদৰ হোটেলৰ কেন্দ্ৰাঙ্কতেই থাকে বুঢ়া চৰ্কাৰীয়া, চৰ্কাৰীয়া আৰু তেওঁলোকৰ একমাত্ৰ সন্তান বিজুলী। বিজুলীও এই কলেজখনতেই পঢ়ে। মেট্ৰিকত প্ৰথম বিভাগ, আই এত প্ৰথম বিভাগ পোৱা কাকলৈ তাই পঢ়িয়েই আছে। ফৰ্ম ইয়েৰত, ফিলছফী অনাৰ্ছ লৈ।

সাত হাত ওখ ইটাৰ বেৰৰ দেৱালখনৰ ভিতৰত এই ছোৱালী কলেজখন। আৰু এইটো সেই কলেজখনৰে এটা সৰু ক্লাছৰুম। ইয়াত খালী অনাৰ্ছ ক্লাছ হয়। কালিও এইটো কোঠাতে অনাৰ্ছ ক্লাছ হৈ গৈছে— মালিনী, মালিনী চৌধুৰী কালিও এইটো ক্লাছতে বহি গৈছে।

আজি কলেজ বন্ধৰ দিন। এই ক্লাছৰুমটোত তিনিজন মানুহ আহিছে। দেওবাৰ। বাতি বহুৱীয়া মনোহৰ, পৰম্পৰা বহুৱীয়া ডাকৰ আৰু সাতাইশ বহুৱীয়া ধুনীয়া ঢেংৰ ফুলাল। লোকলোকালি। আন্ধাৰ হৈছে আছে, লেহুটো লৈ কোঠাটোত সোমাই চৰ্কাৰী-চৰ্কাৰীয়ে ক্লাছৰুমটোৰ চৰ্কাৰী-বেঞ্চৰ টনাটনি কৰি আলমহীকেইজন কোনোমতে দিনটো বহি-ওই কটাৰ পৰ্য্যন্ত ঠিক-ঠাক কৰি নিব ধৰিছে। পদূলিপৰত আলমহীসকলৰ উজনিটো বোকাৰ

বে'লৰ সময়। বে'লত উঠি ওচি যাবগৈ।

দেওবাৰৰ বন্ধৰ দিনৰ ছোৱালী কলেজৰ অনাৰ্ছৰ সৰু ক্লাছকাম এটাত কোনোমতে চকী-বেঞ্চ জোৰা দি মনোহৰহঁতক দিনটোৰ বাবে বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে থকাৰ সুবিধা কৰি দিলে; কিন্তু আলহীক খুৱাব-বুৱাব কি? খোৱাৰ যোগাৰৰ বাবে আলহীয়ে দিয়ে যদি পইচা বুঢ়ীয়ে ল'ব তেওঁলোকৰ পৰা। বুঢ়াৰ উঠিল খং, 'কলেজৰ ছোৱালীবোৰৰ পৰা সিকিটো-আধলিটো, ব্ৰাউজটো— এইবোৰ লৈ লৈ তোৰ স্বভাৱটো বেয়া হ'ল।'

বুঢ়ীৰ ওভতা উত্তৰ, 'একুৰি বছৰে কলেজৰ ছোৱালীহঁতৰ লগত খেলিমেলি কৰি কটালো। যাবৰ সময়ত সিহঁতে টকাটো, আধলিটো, চোলাটো, মেখেলাখন দি যায়। ইয়াত আকৌ মোৰ স্বভাৱটো বেয়া হ'ল কেনেকৈ?'

হয়! ফৰ্থ ইয়েৰৰ ছোৱালীয়ে যদি মাকৰ হাতত এযোৰ পুৰণা কাপোৰ দি যায়, তেনেহ'লে সেইযোৰ কাপোৰ পিন্ধিবলৈ বিজুলী সেইজনী ছোৱালীয়ে কলেজ এৰি যোৱালৈ বাট চাই থাকিব লাগিছিল।

দোকমোকালিৰ এন্ধাৰ ক্লাছকামটোলৈ বিজুলীয়ে লেমটো লৈ সোমাই আহিল। তাৰ পাছতে চকীদাৰ আৰু চকীদাৰণী।

'আপোনালোক আহিছে ক'ৰ পৰা।' চকীদাৰণীয়ে সুধিলে। আটাইকেইজনকে। মনোহৰ, ভাস্কৰ, মৃণালহঁত যুদ্ধৰ পৰা উভতি আহিছে।

যুদ্ধৰ কথা বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে জানিছিল। আকাশেদি জাক পাতি উৰাজাহাজ উৰিছিল— সেই যুদ্ধ। শেষত যুদ্ধ শেষ হোৱা বুলি শুনাৰ পাছতহে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ভয়টো কমিছিল।

কিন্তু এওঁলোক তিনিজন আকৌ কোন যুদ্ধৰ পৰা আহিছে? যিবোৰ দুৰ্ভাগীয়া গোলামে মুকলি হ'বলৈ বিচাৰিছে, সিহঁতৰ কাৰণে যুদ্ধ শেষ হ'বলৈ বহুত দিন আছে। তেওঁলোকৰ লগতে লাগি-ভাগি সহায় কৰি দিবলৈ মনোহৰহঁত যুদ্ধলৈ গৈছিল। হয় যদি সোনকালে শেষ হৈ যাক যুদ্ধ।

কোঠাটোত থকা ব'ৰ্ডখনত কালি ফিল'ছফীৰ বহিঃদেশে কিয়াকিবি লিখি থৈছিল। মৃণালে থোকাথুকি মাতেৰে বিজুলীক কৈছিল— 'সেইবোৰ কি লিখিছে কৈ দিয়াছোন।' তাৰ পিছত বিজুলীয়ে মৃণালক ফিল'ছফী বুজাইছিল, 'কালি নিশা আপুনি যেতিয়া বাটেদি খোজকাটি আহি আছিল, তেতিয়া আপুনি জানিছিল যে আপুনি মানুহটো আছে, কিন্তু আপুনি নাজানিছিল যে এই কলেজৰ এটা কোঠালিত ময়ো আছিলো।' কথাবাৰ বিজুলীয়ে মৃণালক আৰু পৰিভ্ৰমক বুজাই দিবৰ চেষ্টাৰে ক'লে, 'ফিল'ছফীৰ কাম হ'ল— এই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডত আৰু জনা যিবোৰ বস্তু আছে, সেইবোৰৰ ইটোৰ লগত সিটোৰ সম্পৰ্ক বিচাৰি উলিওৱা। অৰ্থাৎ ফিল'ছফীৰ কাম হ'ব আপোনাৰ আৰু মোৰ সম্পৰ্ক বিচাৰি উলিওৱা।'

ভাস্কৰক ফিল'ছফী নালাগে। তেওঁক লাগে, ভেওঁ ব'তে থাকক, অন্ততঃ দুটা বাস্তৱ মুকলি ৰাখিব লাগে। এটা আগবঢ়াব আৰু এটা পিছলবাব। কেৱল ধৰা পৰাৰ বাস্তৱটো বন্ধ ৰাখিব লাগে।

মনোহৰ বুঢ়াৰ টোপনি আহিব বুজিছে নেকি? নাই নাই তেওঁৰ টোপনি অহা নাই। কিবা

এটা ভাবিছেহে তেওঁ। কি ভাবিছে? বিজুলীৰ কথা। দহ বছৰ আগতে তাই চান্বে অকলমানিকনী আছিল। দহ বছৰ আগতে তেওঁ এৰি থৈ আহিছিল তেওঁৰ ছোৱালীজনী। পাঠশালা পাছ কৰাৰ পাছত তেওঁ তাইক হাইস্কুলত নাম লগাই দিছিল। যদি ত্ৰিহুত পঢ়া-শুনা কৰি আছে, তেন্তে তাই নিশ্চয় এতিয়া কৰ্ম ইয়েবত পঢ়িছে। মনোহৰে এ'ক্সেণ্ড এটা কৰব পাইছিল, তেওঁ সিহঁতক এৰি অহাৰ ইচ্ছাৰ পাছত তাইৰ মাক ঢুকিছিল। এইবোৰ কথা মনোহৰ বুঢ়াই বিজুলীক কৈছিল ফিল'ছফীৰ সৰু ক্লাছকামটোত বহি বহি।

আৰু মৃণাল! তেওঁ স্কুলত পঢ়িছিল। কলেজৰ ভিতৰ কিয়, তেওঁ তাতীৰীৰ বৰিষ-ভিতৰ একো দেখা নাই। যিদিনা তেওঁ ঘৰৰ পৰা ওলাই আহে, তাৰ দুদিনৰ ভিতৰে দেউতাকে তেওঁক গধূলি টোপনিওৱাৰ কাৰণে পঢ়া ক্ষেত্ৰত বিচনীৰ নাগালেৰে সন্নিবিষ্ট। তাৰ পিছত ইমানদিনে কেমেকৈ মই ডাঙৰ হ'লো, আপোনাক মই ক'ব নোৱাৰো। মই হাবিত ডাঙৰ হৈছোঁ। পৰ্বতত ডাঙৰ হৈছোঁ। মই এক অদ্ভুত যুদ্ধৰ মাজত ডাঙৰ হৈছোঁ। ফিল'ছফীৰ সৰু ক্লাছকামটোৰ বাহিৰে লিখা ব'ৰ্ডখনৰ পৰা কিছু ফিল'ছফী ইতিমধ্যে মৃণালে বুজি উঠিছে বাবেই তেওঁ কথাখিনি বিজুলীক ক'ব পাৰিলে এনেকৈ। বাকী বিখিনি কথা মনোহৰ, জাহ্নব আৰু মৃণাল কোনেও কোৱা নাছিল বিজুলীক, ফিল'ছফীৰ সৰু ক্লাছকামটোত তাই সেইখিনি কথাও ভালদৰে বুজি উঠিছিল। তাই ক'লে, 'যুদ্ধৰ কটাকটি, মৰামৰি, চিঞৰ-বাখৰৰ বাহিৰেও এখন মৰম কৰিব পৰা শান্ত পৃথিৱীৰ আকাশত পৰিলাৰ নিচিনা বৰ্তীল উৰিব পৰা বস্তু আছে।'

ক'ত শিকিলে বিজুলীয়ে এইবোৰ কথা? ফিল'ছফীৰ কিতাপত? ক্লাছকামৰ ব'ৰ্ডত? ক'ত? এইবোৰ কথা শিকিবলৈ তাইতো জংঘললৈ যোৱা নাছিল, যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ যোৱা নাছিল, কোনোবা গোলামী বটা মানুহৰ লগত তাই কথা পতা নাছিল।

তেনেহ'লে ক'ত শিকিলে বিজুলীয়ে এইবোৰ কথা? সাত হাত ওখ দেৱালৰ ভিতৰত কোনো শিকালে তাইক এইবোৰ কথা?

বিজুলীয়ে এখন বিশাল যুদ্ধ দেখিছে ইতিমধ্যে। তাইৰ সেই যুদ্ধখনত আকাশত উৰাজাহাজ নুৰে। মানুহ জংঘললৈ নাযায় সেইখন যুদ্ধ কৰিবলৈ। হাইস্কুলৰ পঢ়া জীয়েকক এৰি থৈ তাইৰ সেইখন যুদ্ধলৈ কোনো পিতৃঘৰৰ পৰা পলায়ন নকৰে। এবাৰ বহুবিয়া পুৰ আৰু হোমৰ জুইক সাকী কৰি অনা কোনো পত্নীক ঘৰত এৰি থৈ ভাঙৰ দৰে কোনো ডেকা মানুহ তাইৰ এই যুদ্ধলৈ নাহে।

বিজুলীয়ে যি যুদ্ধ দেখিছে, সেয়া তাই দোকমোকালিৰ অন্ধকাৰত দেখা যুদ্ধ। এটা কক্ষ দিনত ক'ব পৰা আহিছে। কিয় আহিছে একো নজনকৈ তিনিজন আটাইকি অসলীক ওখলৈ-বহিৰলৈ বুলি ফিল'ছফীৰ সৰু ক্লাছকামটোত এহাল বুঢ়া-বুঢ়ীৰ বেক-ডেকা টোপনি কৰাৰ যুদ্ধ তাই দেখিছে, সেই মানুহ তিনিজনক কি খুজিব, কি কোৱাৰ ভাৱ চিন্তাত তেওঁ নোহোৱা চাৰি কুৰি দহ টকা দৰমহা পোৱা এহাল চৰীয়া-চৰীয়াত তাই দেখিছে। আৰু দেখিছে তাই সেৱাৰ পোহৰত, ক'ৰাৰ যুদ্ধৰ পৰা পলায়ন কৰা তিনিজন পৰাণ যুদ্ধ সৈনিক— যি বিজুলীহঁতৰ, তাই ক'ব পৰাত, প্ৰথম আলহী আৰু বাৰ যুদ্ধত তাই প্ৰথম

গুনিবলৈ পাইছিল— তাই বোলে ধুনীয়া।

বিজুলীৰ সেইটো বয়স, যি বয়সত যিকোনো এজনী ছোৱালীৰ এনেয়ে ধুনীয়া হৈ দিবলৈ মন যায়। মৃণালৰ নিচিনা এক সুন্দৰ ডেকা ল'ৰাৰ মুখত গুনিবলৈ বিচাৰে ধুনীয়া বুলি কোৱা।

আৰু জংঘললৈ নোযোৱাকৈ, ঘৰ-সংসাৰ পৰিত্যাগ নকৰাকৈ যি যুদ্ধ বিজুলীয়ে দেখিছে, ফিল'ছফীৰ অনাৰ্ছ নিশিকোৱা যি কথা বিজুলীয়ে শিকিছে, তাৰ ভেটিতেই তাই এইবাৰ মৃণালৰ দৰে এক ধুনীয়া ডেকা ল'ৰাক কৈছে, 'আৰু ক'লৈকো যাব নালাগে, এইবাৰ থাকি যাওক।'

মনোহৰৰ এইবোৰ অসহ্য লাগিছে। বিজুলীয়ে গোৱা Poor scholarship টকাৰে কিনি আনি খৰাহী ভৰাই দিয়া কল-সুমখিৰাৰ সজ্জাৰে মনোহৰক মনোকষ্ট দিয়ে। কিয়? এই যে এইমাত্ৰ বিজুলীয়ে ক'লে, কালিও এইটো ক্লাছকমতে, এই ছেকেণ্ড বেঞ্চতে তেওঁৰ ফৰ্ম ইয়েৰৰ ফিল'ছফী অনাৰ্ছ লৈ পঢ়া জীয়েক মালিনী বহি গৈছে, এই কথাটোত তেওঁ অপৰিসীম কষ্ট পাইছে। এইখন চহৰতেই দহ বছৰৰ আগতে এৰি থৈ অহা তেওঁৰ গাভৰু জীয়েক মালিনী মোমায়েকৰ ঘৰত থাকি এইখন কলেজত পঢ়ি আছে, অথচ তেওঁ তাইক লগ পাব নোৱাৰে! কিয় নোৱাৰে? মালিনীৰ মোমায়েক ডি এছ পি! পুলিচৰ মানুহ, চৰকাৰৰ মানুহে মনোহৰক বিচাৰি ফুৰিছে বহুদিন ধৰি।

কিয়? বুজাইছে ভাষ্কৰে বিজুলীক, তেওঁলোকৰ 'এই যুদ্ধ দেশৰ মুক্তিৰ কাৰণে, দেশৰ শান্তিৰ কাৰণে। এদল মানুহে আমাক এটা নাম দিছে— সন্তাসবাদী। আমি আপত্তি কৰা নাই। যুগমীয়া শান্তি অহাৰ আগমুহূৰ্ত্তত যদি সন্তাসৰ সৃষ্টি হয়, তেন্তে সেই সন্তাসৰ কলংক মূৰ পাতি ল'বলৈ আমি সন্মত হৈ আছোঁ।

গতিকেই চহৰখনত এই তিনিজন মানুহক বিচাৰি ফুৰা ঢেৰ মানুহ আছে। আৰু সেয়েহে গধূলিৰ ট্ৰেইনত ক'বলৈ গুচি যোৱাৰ আগলৈকে কোনেও নেদেখা, কোনেও জানিব নোৱৰা এই ফিল'ছফীৰ ক্লাছকমটোতে এই মানুহ তিনিজন সোমাই আছে। অথচ এইখন চহৰতে এজনৰ গাভৰু জীয়েক মোমায়েকৰ ঘৰত থাকি এই ক্লাছকমটোত ক্লাছ কৰি আছে। এজনৰ ল'ৰা-তিৰোতা এইখন চহৰতে এক অনিৰ্দিষ্ট অপেক্ষাত মিন গণিছে।

নাজানো ক'ত আছে এইখন পৃথিৱী। জংঘলত, উৰাজাহাজ উৰা আকাশত, ডি এছ পিয়ে পহৰা দিয়া চহৰত নে ক'ত? মই নাজানো। মোক ভাষ্কৰে বুজাব নোৱাৰিলে তেওঁ বে হোমৰ জুইক সাক্ষী কৰি এজনী আলফুলীয়া ছোৱালীক বিনা কৰিছিল, সেই কথাটোৰে। মনোহৰ বুঢ়ায়ো নোৱাৰিলে। নোৱাৰিলে মৃণালেও। মাথোঁ মোক বুজাবলৈ এখন ছোৱালী কলেজৰ এজন বুঢ়া চকীদাৰে এদিন দেওবাৰে তিনিজন অচিনাকি আলফুলীয়া লেখৰ পোহৰত খুপি খুপি এই কোঠাটোত গুৰ-বহিৰৰ বাবে বেক-ডেৱ টনাটনি কৰি 'এই সংসাৰ মই আৰ্জি দৈছোঁ। এই সংসাৰৰ পৰা মোক বঞ্চিত কৰি বজা পাতিলেও মই আকৌ চকীদাৰ হ'বলৈকে উভতি আহিব লাগিব। মই সংসাৰৰ শাওপাত খোৱা বজা হ'ব নোৱাৰোঁ।' বুঢ়াৰ সদন্ত ঘোষণা।

ভাঙবে ভালদৰে বুজি উঠিছে, ফিল'ছফীৰ কথা ব'ৰ্ডখনৰ আৰম্ভণিৰ নগঢ়াকৈয়ে তেওঁ বুজি উঠিছে— বিজুলী; বিজুলীৰ বাবেই মনোহৰ বুঢ়াই জীয়েক মালিনীৰ কাষলৈ যাবলৈ উদ্বাৰণ হৈছে, বিজুলীৰ বাবেই সাতাইশ বছৰীয়া এক জংঘলে-পৰ্বতে ভূমি যুগৰ মুক্তকৈ গভীৰ মনোযোগেৰে ফিল'ছফীৰ ব'ৰ্ডৰ আৰম্ভণি পঢ়িছে।

'মই অতিষ্ঠ হৈ পৰিছোঁ ভাঙৰ। মোক শাস্তিৰে থাকিবলৈ দে।' আৰ্তনাদ কৰি উঠিছে সাতাইশ বছৰীয়া যুবকজনে।

মই তেওঁক শাস্তিৰে থাকিবলৈ দিব নোৱাৰিলো। বিজুলীয়েও সোৱাবিলে। আপুনিও নোৱাৰিলে। কোনোও নোৱাৰিলে।

ভাঙবে জানিছে, বিজুলী এখন কোমল পৃথিৱীৰ কণ লৈ এই মানুহ তিনিজনৰ মাজলৈ আহিছে। ভাঙবে জানিছে কণৰ উপৰি বিজুলীৰ যৌৱন আৰু মৰম আছে; সেয়েহে বিজুলীৰ এক অপূৰ্ব শক্তিও আছে। তথাপি দৃঢ়তাৰে বিজুলীক তেওঁ ক'ব পাৰিছে— 'সেই শক্তিৰ জালেৰে আমাক মেৰিয়াই ধৰাৰ তোমাৰ কোনো অধিকাৰ নাই।'

চকীলাকণীয়ে মনে মনে খবৰ দি মালিনীক শাস্তি জানিছিল মনোহৰ বুঢ়াক লগ কৰাবলৈ। লগত মোমায়েক ডি এছ পিও। গেটৰ বাহিৰত বৈ আছে।

বাহিৰত ডি এছ পি। ভিতৰত তিনিজনৰ দৌৰাদৌৰি। পূৰ্বা মিয়ালে সোৱাইছিল তাৰ বিপৰীত ফালে পলাই যাব পৰা দুৱাৰ এখন আছে। সেইফালে ওলাই যাব তিনিওজন।

মৃণালে একেধৰে বিজুলীলৈ চাই থাকে; তাৰ পিছত তেওঁ ওচি যায়।

ভাঙবে কিছুবেলি বিজুলীলৈ চাই থাকে। তাৰ পিছত তেওঁ ওচি যায়।

ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ 'এজাক জেনাকীৰ জিলমিল' নাটকখনৰ শেষ পৃষ্ঠা এয়া। গধূলিপৰত ফিল'ছফীৰ সৰু ক্লাছকামটোত বিজুলী অকলসৰে বহি আছে। বেঞ্চ এখনত কোঠাটোৰ অ'ত-ত'ত বেঞ্চ, ডেকা কিছুমান বিছনাৰ ভংগীত পৰি আছে। থকাই এটা— কল-সুমথিৰাৰ— Poor scholarshipৰ টকাৰে কিনা। কেবল সৰু সৰু কিছুমান আৰম্ভ— পৰীক্ষাত পাছৰে বুলি আকৰ ছোৱালীকিলাকে লিখি থোৱা কিছুমান ইম্পটেণ্ট ফৰ্মুলা। তাৰে এটা ফৰ্মুলাই যেন আৰ্তনাদ কৰি উঠিল— 'মোক এৰি দে ভাঙৰ। মোক মানুহৰ মাজত সোমাই থাকিবলৈ দে।'

আন এটা ফৰ্মুলাই ভীষণ অভিমানৰে ক'লে, 'আজি আপোনালোক আহিল; আপোনালোকে মোৰ যৌৱনক অপমান কৰি ওচি যাওক! মই বেয়া নাপাওঁ। ইয়ো মোৰ কাৰণে সম্পত্তি হৈয়েই ৰ'ব।'

বেঞ্চৰ অকণি অকণি ফৰ্মুলাবোৰৰ এই কথাবোৰ শুনি আছিল ফিল'ছফীৰ ব'ৰ্ডখনে। তাৰ পৰা আকৰ কিছুমান আহি বেঞ্চত বহি থকা বিজুলীক ক'লে— 'আমি এনেকুৱা এটা বাটত খোজকাঢ়িছোঁ, বিটো বাটত আমাক হেজাৰ হেজাৰ যৌৱনৰ শক্তি লগে, কিন্তু এটা যৌৱনৰ দুৰ্বলতাও নালাগে।'

বেঞ্চ-ডেকাবোৰ কালিৰ নিচিনাকৈ সজাই বিজুলীয়ে দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিলে সৰু ক্লাছকামটোৰ। কহিলে ইত্যত অনাৰ্য ক্লাছ বহিব।

মানুহ তিনিজন ওলাই যোৱাৰ বিপৰীত বাট এটাৰে মই ছোৱালী কলেজখনৰ পৰা ওলাই আহিলো। মই এতিয়া আধা মাইল দূৰৰ মানুহ এঘৰলৈ যাম। তাত এটা এঘাৰ বছৰীয়া ল'ৰা আছে আৰু আছে হোমৰ জুই একুৰাৰ পোহৰত দৰ্শ হৈ থকা এক নাৰী। মই তেওঁলোকৰ দুয়োকে ক'ম— এজন পয়ত্ৰিশ বছৰীয়া যুৱকৰ কথা, বিজুলীক বাবৰ সময়ত তেওঁ কৈ যোৱা সেই শেষ আঘাৰ কথা— 'তোমালোকৰ ওচৰলৈ আমি এদিন আহিবই লাগিব।'

চকীদাৰীয়ে মালিনীক বিজুলীয়ে মাতিছে বুলি কৈহে কলেজৰ গে'টৰ মুখলৈ আনিছিল। তাই নাজানিছিল কলেজৰ ভিতৰৰ এটা সৰু ক্লাছকমত তাইৰ বৃদ্ধ পিতৃয়ে তাইক লগ পাবলৈ উচুপি উচুপি কান্দিছিল। এই কথা মই মালিনীক ক'ব লাগিব।

কাইলৈ পূৰা যেতিয়া ছোৱালী কলেজখন ঝুগিব, মই কলেজৰ গে'টৰ কাষত বৈ থাকিম। পাঁচশজনী ছোৱালীৰ মাজৰ পৰা মই এজনী ছোৱালীক লগ কৰিম। তাই মালিনী চৌধুৰী।

তাৰ পিছত মই কলেজখনৰ ভিজিটৰ কমত সোমাম। বৈ থাকিম। এজন বুঢ়া চকীদাৰ আহিব। সুধিব, 'কাক বিচাৰিছে?'

মই বিজুলীক কি ক'ম? বগা ব'ৰ্ডত এখন হৃদয়ৰ ফিল'ছফী পঢ়িব খোজা এজন দাতাইশ বছৰীয়া যুৱকৰ কথা ক'ম? বিজুলীৰ অকণমান অভিমানকে বছৰুলাীয়া সম্পদ বুলি গণ্য কৰা এজন পয়ত্ৰিশ বছৰীয়া মানুহৰ কথা ক'ম? সৰু ক্লাছকমটোত বিজুলীয়ে এৰি যোৱা তাইৰ স্বাৰ্থখন অলপ সময়ৰ কাৰণে পাই সেইখন নিজৰ গাত লৈ সেইখন নিজৰ জীয়েকে গাত লোৱা হ'লে কিমান উম পালেহেঁতেন তাই উমান লোৱা এজন বাঠি বছৰীয়া বুঢ়াৰ কথা ক'ম?

নকওঁ। মই বিজুলীক এইবোৰ একো কথাই নকওঁ। তাইক মই মাথোঁ এটা কথাই দুখিলগীয়া আছে, 'মনোহৰহঁত, সেই তিনিজন মানুহ যুদ্ধ সামৰি যেতিয়া আকৌ উভতি আহিব, তেতিয়া এখন ছোৱালী কলেজৰ এজন বুঢ়া চকীদাৰৰ মাহেকীয়া দৰমহা চাৰি কুৰি নহ টকাৰ পৰা বাঢ়ি বাঢ়ি কেইহেজাৰমান হ'ব। সিদিনাও বাক এটা সৰু ক্লাছকমত এটা গধূলিত এজাক জোনাকী জিলমিলাই থাকিবনে?'

মই বিজুলীৰ প্ৰথম ভিজিটৰ।

২৬।

স্নেপশ্বৰ্জ্জ

অফিচৰ গাড়ীচালক নীলু মাঝাকৰ গাড়ীত পূৰ্বা পাঁচ বজাত ঘৰ এৰিহোঁ। বন্ধকাৰৰ বিমানবন্দৰলৈ মোৰ লক্ষ্য। ১৬ এপ্ৰিল, ২০০৮। ব'হাগ বিহু, ব'হাগ বিহু চলিয়ে আছে।

বন্ধকাৰৰ লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ বিমানবন্দৰত এয়াৰ ইণ্ডিয়াৰ ফ্লাইট বিমান টি ডি ৭৭৬৫ত উঠি মই উত্তৰ লখিমপুৰৰ লীলাবাৰী বিমানবন্দৰত নামিয়, জিলা উপায়ুক্ত আৰু নিৰ্বাচন বিষয়ক মোৰ এই কাৰ্যসূচীৰ কথা জনাই থোৱা আছে। ভাৰতৰ নিৰ্বাচন আয়োগে দিছপুৰত আমি কেইজনমান বিষয়ক এই বছৰৰ এক জানুৱাৰীক ভিত্তি কৰি জিলাই জিলাই বিধানসভা সমষ্টিবোৰৰ যি সংশোধিত ভোটাৰ তালিকা প্ৰকাশ কৰা হৈছে, সেইবোৰৰ ওপৰত মান আৰু অন্যান্য কাম কিছুমান চাবলৈ দাৱিত্ব দিছে। মোৰ ভাগত পৰা জিলাসমূহ লখিমপুৰ, শিৱসাগৰ আৰু বোৰহাট। এপ্ৰিল, মে' আৰু জুন, তিনিটা মাহত আয়োগে নিৰ্বাচন কৰি দিয়া দিনবিলাকত আমি আমাৰ জিলাসমূহত উপস্থিত থাকিব লাগিব।

তাৰ প্ৰথমটো ব্যবস্থা হিচাপে আজিৰ তাৰিখৰ পৰা মই জিলাত থাকিব লাগে। প্ৰথম খেপত মই লখিমপুৰ জিলালৈ ওলাইহোঁ আৰু জিলা সদৰ উত্তৰ লখিমপুৰত আজি মই উপস্থিত হ'ম।

কিছুদিনৰ আগতে দিছপুৰৰ এখন মিটিঙলৈ অহা উত্তৰ লখিমপুৰৰ উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ৰ

সদৰ মহকুমাধিপতি বীণাপাণি দেউৰীক মই আজিৰ এই ভ্ৰমণৰ কাৰ্যসূচীৰ কথা এনেদৰে কৈ থৈছিলো। বীণাপাণি দেউৰী ৰসিক মহিলা। তেওঁ ক'লে, 'ছাৰ, বিশ্বৰ সময়ত নাহিব। আমি বিহুত একেবাৰে মতলীয়া হৈ থাকিম।'

দেউৰী মহিলাগৰাকী বিহুত মতলীয়া হৈ থাকিব বোলা কথাবাসত মই ভীষণ আমোদ পাইছিলো।

দেউৰী বিহু। ব'হাগ মাহৰ প্ৰথম বুধবাৰে আৰম্ভ হয়। এসপ্তাহ চলে। আৰু জাতিজ্ঞাৰ সেই বিহুত দেউৰীসকল মতলীয়া হৈ থাকে। আৰু মতলীয়া হৈ থাকে বীণাপাণি দেউৰী নামৰ এগৰাকী অসম অসামৰিক সেৱাৰ বিষয়া। বিহু সঁচাকৈ বিনন্দীয়া!

বৰঝাৰ নিমাওমাও। কোনো যাত্ৰী নাই। গাড়ী-মটৰ নাই। মানুহ-দুনুহ নাই। পুৱা ৫.৩০ বাজিছে। প্ৰবেশ পথত দুজন নিৰাপত্তাৰক্ষী বিষয়া। মই আৰু এজন যাত্ৰী। আমাক সোমাবলৈ দিয়া নাই ভিতৰলৈ কৰ্মচাৰীবিলাক অহা নাই বাবে।

কেতিয়া আহিব কৰ্মচাৰী? ৬.৪০ বজাত বিমান এৰা সময়। ছয় বাজিল। আমি ছয়-সাতজনমান যাত্ৰী। এজনী ছুইপাৰ। আৰু এজন নে দুজন নিৰাপত্তাৰক্ষী। বৰঝাৰৰ পৰা উৰিবলগীয়া এইখন দিনটোৰ প্ৰথম বিমান।

কাৰ্যালয় নোখোলা, বন্ধ হৈ থকা বিমানবন্দৰ প্ৰথম দেখিলো আজি।

ছাৰে ছয় বজাত কৰ্মচাৰীবিলাক আহিল। আজি বিমান পলমকৈ উৰিব— এওঁলোকৰ বেহ-ৰূপ দেখিয়ে গম পাইছোঁ।

পঞ্চাশ মিনিট পলমকৈ, সাত বাজি ত্ৰিশ মিনিট যোবাত বিমান উৰিছে। বিমান পলমকৈ উৰাৰ বহু কাৰণ আৰু কাহিনী শুনিছোঁ; কিন্তু, আজি প্ৰথম দেখিলো কৰ্মচাৰী পলমকৈ অহাৰ কাৰণে বিমান পলমকৈ উৰিছে।

মোৰ আসন ৪-ডি। খিৰিকীমুখত। সৰু বিমান। তেনেই কম যাত্ৰী।

অসমৰ ভিতৰত মই বৰ কম বিমান যাত্ৰা কৰিছোঁ। গুৱাহাটী-লীলাবাৰী বিমান যাত্ৰা মোৰ এয়া প্ৰথম।

লীলাবাৰী। মোৰ বহু দিনৰ পুৰণি এক চিনাকি বন্দৰ। ১৯৭৭ চনৰ ১৮ মে'ৰ দুপৰীয়া জীৱনত প্ৰথম এৰোপ্লেনত উঠিছোঁ চাবুৱাৰ ওচৰৰ মোহনবাৰীত। হাতত অসম অসামৰিক সেৱাৰ অতিৰিক্ত সহকাৰী আয়ুক্তৰ চাকৰিৰ নিয়োগ-পত্ৰ লৈ মই চাবুৱাত বিমানত উঠিছোঁ। নামিম এই লীলাবাৰীত। সিদিনা আছিল মোহনবাৰী-লীলাবাৰী সকলো মোৰ তেনেই অচিনাকি। দুদিন আগতে মাত্ৰ মই যোৰহাটৰ অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তিনি নং ছাত্ৰাবাসৰ সাত নং কোঠাটো এৰি থৈ আহিছোঁ।

বিমান পৰিচাৰিকাই পুৱাৰ বিমান-জলপান হিচাপে 'পেটিছ' এটা আৰু তিনিবিধ সৰু সৰু 'বন' দিলে ৰাবলৈ। লগতে পানীৰ সৰু বটল এটা। বতৰ মাজে মাজে ডাবৰীয়া, মাজে মাজে ফৰ্শকাল।

একত্ৰিশ বছৰৰ আগতে মোহনবাৰীৰ পৰা লীলাবাৰীলৈ আহিছিলো আৰু আজি আকৌ এবাৰ ...।

আঠ বাজি পোন্ধৰ মিনিটত যোৰহাটৰ ৰংগিয়া বিমানবন্দৰত আমাৰ বিমান অৱতৰণ

কবিলে। সৰু বিমানবন্দৰ। কিমান বছৰৰ মুৰত দেখিলো? একট্ৰিশ বছৰৰ পাছত।

ল'ৰিমপুৰৰ উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ত চাকৰিত যোগদান কৰাৰ কিছুদিন পাছত মই লীলাবাৰীৰ পৰা এই বৰৈয়াৰ বিমানবন্দৰলৈ বিমান যাত্ৰা কৰিছিলো। লক্ষ্য— বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰাৱাসত থকা মোৰ লগৰ ল'ৰাবিলাকক লগ পোৱা। মোৰ গাৰ পৰা ছাত্ৰ ছাত্ৰী গোটটো বোবই নাই ভেতিয়াও।

একট্ৰিশ বছৰৰ আগতে লীলাবাৰী-বৰৈয়া, বৰৈয়া-লীলাবাৰী বিমানযাত্ৰাৰ সময় লাগিছিল পোন্ধৰ মিনিট। ভাৰা পচিশ টকা। মই ইমান কম সময়ৰ বিমানযাত্ৰা পৃথিৱীৰ অলপ ল'ৰাত আছে নে কি নাজানো।

২৫ ডিগ্ৰী চেলচিয়াছ আছিল বৰৈয়া বিমানবন্দৰত বাহিৰৰ তাপমাত্ৰা। তিনিজন মানুহ নামিল। এজনো নুঠিল।

এইবাৰ বিমান উৰিব লীলাবাৰীলৈ বুলি। আঠ বাজি সাতট্ৰিশ মিনিট গৈছে। বিমান পৰিচালিকাই ঘোষণা কৰিলে বৰৈয়া-লীলাবাৰী যাত্ৰা এখনতাত সম্পূৰ্ণ কৰা হ'ব। কেনেকৈ? মই দেখোন পোন্ধৰ মিনিটতে আহিছিলো। একট্ৰিশ বছৰৰ আগতে।

বিমান পৰিচালিকাই মিছাকৈ, ভুলকৈ ঘোষণা কৰিছিল। বিমানে আকাশমার্গত নিজৰ গতি আৰু লক্ষ্য ঠিকেই ৰাখিছিল। আঠ বাজি পঞ্চাশ মিনিটত বিমান আহি লীলাবাৰী বিমানবন্দৰত অবতৰণ কৰিলে। বৰৈয়াৰ পৰা লীলাবাৰীলৈ বিমানখনক উৰিবলৈ সময় লাগিল মাত্ৰ তেৰ মিনিট।

মোৰ বহু মৰমৰ লীলাবাৰী বিমানবন্দৰ। চানে ছবছৰ উত্তৰ ল'ৰিমপুৰত চাকৰি কৰিছিলো। ল এণ্ড অৰ্ডাৰৰ ডিউটী, মট্ৰীক অভ্যৰ্থনা আৰু বহু বহু কালত এই লীলাবাৰী বিমানবন্দৰলৈ আহিছিলো সেই তাহানি। তাৰ পিছত ১৯৮৩ চনত উত্তৰ ল'ৰিমপুৰৰ পৰা বদলি হৈ যোৱাৰ পাছত আজি পুনৰ আহিছোঁ পচিশ বছৰৰ পাছত এই বিমানবন্দৰলৈ।

বুকুৰ মাজত এক অপূৰ্ব আৰু অনামী লিহৰণে মোক মোহাৰি থৈ গ'ল। অজানাত এক সুৰে উতলা কৰি থৈ গ'ল।

মোৰ বুকুত এক অন্য বিমানবন্দৰ মই স্থাপন কৰি ল'লো। নাম তাৰ ...।

নিৰ্বাচন বিষয়া দিতিমণি পেও বৈ আছিল বিমানবন্দৰত। মোৰ পুৰণি দিনৰ চিনাকি দিতিমণি। বিহুৰ বতৰত মেখেলা-চাদৰ এসাজ পিন্ধি আহিছিল অসম অসামৰিক সেৱাৰ বিষয়া দিতিমণিয়ে। মোক বিহুৰ ওলগ জনালে— হাতৰ গামোচাখন দিতিমণিয়ে মোক ডিঙিত লিঙাই দিলে।

(২)

আমি উত্তৰ ল'ৰিমপুৰ এৰি অহাৰ পাছত উপায়ুক্তৰ দুমহলীয়া কাৰ্যালয়টো নতুনকৈ সজা হ'ল। আগৰ ঠাইত। আগৰ ঘৰবোৰ ভাঙি পেলোৱা হ'ল। দুই-এটা ঘৰ মি।

জীৱনৰ প্ৰথম চাকৰিৰ ঠাইখন অজ্ঞাত স্মৃতিৰে আৱৰি থকাৰ উপৰি অন্য অনেকবোৰ কালতেই ঠাইখন বৰ মৰমৰ হয়। উত্তৰ ল'ৰিমপুৰো মোৰ কৰণে ভেনেকুৱা এখন ঠাই। যোৱাকৈইটা বছৰত অন্য অন্য চকৰবী দাৱিত্বত বছৰৰ উত্তৰ ল'ৰিমপুৰলৈ আহিছোঁ,

কিন্তু এই প্ৰথমবাৰৰ বাবে আহিছোঁ সেই উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়লৈকে চৰকাৰী দায়িত্বত। কিমান মৰমৰ আছিল এই কাৰ্যালয়টো মোৰ।

মোৰ তাহানিৰ দিনৰ কিছুমান কৰ্মচাৰী এতিয়াও আছে এই কাৰ্যালয়ত। বহুতেই অৱসৰ পালে। কোনোবা কোনোবা ঢুকাল। তেনেই নতুন বিষয়া আমি তেতিয়া। প্ৰথম চাকৰিত সোমাইছোঁ তেওঁলোকৰ কাৰ্যালয়টোত; প্ৰথম আহিছোঁ তেওঁলোকৰ চহৰখনলৈ। এই কাৰণেই তেওঁলোকে মোক ইমান মৰম-চেনেহেৰে ডুবাই ৰাখিছিলনে যাৰ বাবে উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ত সোমায়েই আজি পোনেই মই কোঠালিয়ে কোঠালিয়ে তেওঁলোকক বিচাৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলো?

আমাৰ দিনৰ যিকেইটা পুৰণি ঘৰ এতিয়াও নভঙাকৈ আছে, তাৰে এটা দিতিমণি পেশুৰ নিৰ্বাচনী কাৰ্যালয়টো। আৰু, এই ঘৰটোৰ কাষৰ যিটো পুৰণি ঘৰ, সেই ঘৰটো দেখুৱাবলৈকে মোক লৈ গ'ল দিতিমণিৰ কাৰ্যালয়ৰ মুখ্য সহায়ক শ্ৰীবৰাই।

ইফালে নতুন নতুন ঘৰ উঠিছে, সিফালে নতুন নতুন জুডিচিয়েল ক'ৰ্টৰ বিল্ডিং বনাই আছে। তাৰ মাজত যিটো তিনি কোঠালীয়া পুৰণি ঘৰ এতিয়াও উশাহ-নিশাহ লৈ ৰৈ আছেগৈ, তাৰেই ডাঙৰ কোঠাটোত মোৰ জীৱনৰ অনেকবোৰ মধুময় মুহূৰ্ত্তই শ্বাস-প্ৰশ্বাস লৈছিল।

মই এই কোঠাটোত সোমালো। ১৯৭৭ চনৰ ১৮ মে'ত প্ৰথম চাকৰি কৰিবলৈ আহি প্ৰথম দিনাই মই এইটো কোঠাত সোমাইছিলো। ইয়াতেই মোৰ চাকৰি আৰম্ভ হৈছিল। সেই কথা শ্ৰীবৰাই জানে।

শ্ৰীৰংগেন্দ্ৰনাথ বুঢ়াগোহাঁই আৰু মই অতিৰিক্ত সহকাৰী আয়ুক্ত, শ্ৰীলক্ষ্মেশ্বৰ শৰ্মা, হৰিচৰণ পেশু আৰু শ্ৰীমতী সোণমাই বৰা কাৰ্যবাহী দণ্ডাধীশ আৰু শ্ৰী অভিজিৎ দেৱ লস্কৰ সংলগ্ন উপপতি সমাহৰ্তা। আমি কেওজন একেটা বৰ্ষতে অসম অসামৰিক সেৱাত যোগদান কৰিছোঁ; আটাইকেওজনৰেই প্ৰথম পণ্ডিত উত্তৰ লখিমপুৰৰ উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ত আৰু আমি আটায়েই বহৌ এইটো কোঠাত।

হয়, ঠাইৰ নাটনি আছিল। কিন্তু, আমাৰ মনৰ চোতালবিলাক আছিল কিন্তু আৰু ততোধিক মুকলি। এটা সুহৃদ পৰিয়ালৰ আমি আছিলো আৰু লুপা বৰ্ণিল মন। সোণমাই বৰা আছিল লখিমপুৰ জিলাৰ আৰু উত্তৰ লখিমপুৰৰ প্ৰথম মহিলা মেজিষ্ট্ৰেট আৰু প্ৰথম মহিলা এ চি এছ অফিচাৰ। বীণাপাণি দেউৰী, দিতিমণি পেশুইতৰ তেওঁ আছিল অগ্ৰজা।

মই দিতিমণিক দেখুৱাইছিলো, সৌদোখৰ ঠাইত সোণমাই বৰা বহিছিল। তেওঁ মাজতে ছাব-ৰেজিষ্ট্ৰাৰৰ দায়িত্বত আছিল। দিনৰ দুইমান বজাত ছাব-ৰেজিষ্ট্ৰাৰ কাৰ্যালয়ৰ সহায়ক মহম্মদ হুছেইন নামৰ মানুহ এজনে দলিলবিলাক লৈ শ্ৰীমতী বৰাৰ টেবুললৈ আহে। পিছে পিছে নোমল দাস নামৰ এজন শৰুতকৈ শান্ত প্ৰকৃতিৰ পিয়ন। তেওঁৰ হাতত এখন ডাঙৰ ৰেজিষ্টাৰ বহী। দলিল ৰেজিষ্টাৰ কৰিবলৈ অহা মানুহবোৰক নোমল দাসে শাৰী শাৰীকৈ কোঠাৰ বাহিৰত থিয় কৰাই থয় আৰু এজনৰ পিছত এজনকৈ নাম মাতি মাতি কোঠাত সোমাব দিয়ে।

এই বিচিত্ৰ মানুহবোৰৰ বিচিত্ৰ আদৰ-কায়দাবোৰ আমি সন্তৰ্পণে চাই থাকোঁ আৰু মহম্মদ হুছেইন আৰু নোমল দাসইত কোঠাৰ পৰা ওলাই যোৱাৰ পাছত সেইবোৰৰ অংগী-

ভংগী প্ৰদৰ্শন কৰে শিলচৰৰ ডেকা ল'ৰা অভিজিৎ দেৱ লঙ্ঘৰে।

বিদিনা সোণমাই বৰাৰ ওচৰত বিয়াৰ দলিল ৰেজিষ্টাৰ কৰিবলৈ আহে। সেইদিনা আমাৰ বিৰাট স্মৃতি। সোণমাই বৰাই আমাক চাহ খুৱাব লাগে। কেতিয়াবা বিয়াৰ দৰা-কটনায়ে চাহ খুৱাই যায় আমাক। কি মাধুৰ্য!

এবাৰ এজনী মিচিং কইনাই তাইৰ 'জংকি'টোৰ লগত সোণমাই বৰাৰ ওচৰলৈ নোংলা দাসৰ পিছে পিছে আহোঁতে হাতত লৈ আহিছিল এটা কমলা।

অজ্ঞান স্মৃতিয়ে এখন এখনকৈ ছবিবোৰ মোৰ মনৰ প্ৰাংগণত তুলি মেলি ধৰিছে। বুকুৰে উজাই আহিছে বহু বহু হৃদয়মণ্ডিত লক্ষ।

দিতিমণিয়ে সুমিছিল মই কোন ঠাইত বহিছিলো। দেখুৱাই দিছিল বৰাই, দুৰ্ভাগ্যমুখত। মই চি আৰ পি চিৰ কেছবিলাক লৈছিলো। উকীল, ভৰণি, মহৰি, পেচকাৰৰ ডিৱ হৈছিল। এজন বুঢ়া মুক্তিযাৰ আহিছিল মাজে মাজে— গোহাঁই বন্ধা উপাধি।

গাৰ পৰা কলেজৰ ছাত্ৰ, কলেজৰ ছাত্ৰ গোকটো কেঁচাই নাই। কিন্তু ক্ৰিমিনেল প্ৰচিডিউৰ ক'ডৰ ১০৭, ১০৩, ১৪৪, ১৪৫ ধাৰাৰ গোচৰবোৰে মোৰ মনৰ আকাশত আঁকি দিছিল এখন বৃহৎ ৰাশিধেনু। সেই ৰাশিধেনুৰ বংবোৰকেই হৃদয়ত সাৰটি লৈ মই আহি সোমাইছোঁহি আজি দিতিমণিহঁতৰ নিৰ্বাচনী কাৰ্যালয়ৰ ট্ৰাংক আৰু ৰাকচেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থকা মোৰ সেই মৰমৰ কোঠাটোত।

ক'ৰাৰ পৰা সেই ৰাশিধেনুখনে মোক প্ৰশ্ন কৰিলে ইঠাৎ— পল্লি বন্ধৰ সময় ল'লা কিয় তুমি ইয়ালৈ আহিবলৈ?

অভিমান কৰিছে সেই কোঠাটোৱে মোক।

কোঠাটোৰ পৰা ওলাই আহিবৰ সময়ত মনে মনে প্ৰাৰ্থনা কৰিলো— এই কোঠাটো যেন কোনোদিনে ভাঙি নাযায়। কোনেও নাতাঙে যেন এই কোঠাটো!

সোণমাই বৰা, অভিজিৎ দেৱ লঙ্ঘৰহঁতক ক'ৰাত লগ পালে মই গৈ ক'লগৈ— 'মই আমাৰ কোঠাটোলৈ গৈছিলো। কোনেও নুশুনাকৈ কোঠাটোৱে মোক তোমালোকৰ কথা সুধিছিল।'

(৩)

লখিমপুৰ জিলাত কাম সামৰি যোৱাহাট জিলালৈ ৰাম। ২২ এপ্ৰিল আজি। কালি ৰাতি ঢুকুৱাখনাৰ চাৰ্কিট হাউছত আহিছিলো। গাঁৱৰ মাজৰ নিৰ্জনত অকলসখীয়া চাৰ্কিট হাউছ। মোৰ কোঠাটো 'লোহিত'। ওপৰ মহলাত। এই মহলাৰ বাকী কোঠাকেইটা— চাৰ্কিটখীয়া, কদা, থেকটীয়া। তলত সোৱণশিৰি, বৰদৈৰাম, চাম্পৰা, ডাংধৰা আৰু সোৱণিয়া।

পূৰ্বা দেখিলো চাৰ্কিট হাউছৰ সমুখৰ ধুকীয়া ফুলনিখন শিমলু তুলাৰে উপচি আহে। দাঁতি-কাৰকত লানি লানি শিমলু গছ। ব'হাগ বাহ। সেইবোৰৰ পৰা বগা বগা পাতল শিমলু তুলাবোৰ উৰি উৰি ৰাসিচাখনত বিয়পি পৰিছে।

উজৰ লখিমপুৰৰ পৰা মাজুলীলৈ সেই ভাহানিখন উজৰ-লখিমপুৰত ঢাকৰি কৰি অহা দিনবোৰক কেনী পান হৈ আহিছিলো। কোনোবাখন নখীত কেবীত, কোনোবা ডোৰবত

বালিৰ গাড়ীত। উত্তেজনাৰ হ'লেও বিবক্তিকৰো আছিল সেই ফেৰী-নাৰব মাজুলী যাত্ৰা।
ফেৰী-নাৰত নুঠাৰ বিকল্প হিচাপে মই আজি এই যাত্ৰাটো ঠিক কৰিছোঁ ঢকুবাখন্দাৰ পৰা
মাজুলীলৈ। এই যাত্ৰাত ফেৰী-নাৰত নুঠাকৈ বাস্তাই বাস্তাই ঢকুবাখন্দাৰ পৰা মাজুলী ওলাব
পাৰি।

মোৰ বাবে নতুন বাট, নতুন পথ। সেইবাবেই মাধুৰ্য আছে।

আমাৰ ছুম' গাড়ীখন আগবাঢ়িছে ঢকুবাখন্দাৰ চাৰ্কিট হাউছ এৰি।

মাজ জলভাৰী, নামকণীয়া গাঁওবিলাকৰ মাজে মাজে গাড়ী চলিছে। ব'হাগ মাহৰ
অসমীয়া গাঁও।

এইখন চাৰিকড়ীয়া নদী। ওপৰত এইখন কাঠৰ দলং, বেলিং নাই। পাগলাদিয়া মানে
নলবাৰী, বৰাক মানে শিলচৰ, গদাধৰ মানে গৌৰীপুৰ আৰু চাৰিকড়ীয়া মানে ঢকুবাখন্দা।
চাৰিকড়ীয়াত ভাল নোপোবাকৈ কোনেও ঢকুবাখন্দাৰ মোহত আবদ্ধ হ'ব নোৱাৰে। মোক
কালি তেওঁলোকে চাৰ্কিট হাউছৰ 'লোহিত' কোঠাটো দিছিল। কিন্তু মই থাকিলোঁগৈ বাতি
'চাৰিকড়ীয়া'ত।

মনোমোহা চাৰিকড়ীয়া নতুনকৈ আকৌ মোৰ বুকুৰ মাজেদি বৈ গ'ল এবাৰ।

বাওঁফালে সোণাৰি আৰক্ষী চকী। এইবোৰ ঠাই মোৰ বাবে তেনেই অচিনাকি। অথচ
কিমান আকস্মিক।

কাঠৰ, বেলিং নোহোৱা দলং এখন পাৰ হ'লো। তলত এইখন ঢোলপেটা নদী। কাষত
এখন কংক্ৰীটৰ দলং বনাই আছে। ইটো মূৰে পাৰ হৈয়ে ঢোলপেটা নামঘৰ সোঁফালে।

নদী-বিলেৰে ঢকুবাখন্দাৰ চাৰ্কিট হাউছৰ কোঠাবোৰৰ নাম। এইখন নদী সোমদিয়া।
চাৰ্কিট হাউছৰ তলৰ মহলাৰ শেষৰটো কোঠাৰ নাম সোমদিয়া। কাঠৰ দলং। বেলিং নাই।
আমি গাড়ীৰ পৰা নামি বেলিং নোহোৱা দলঙেদি সোমদিয়া পাৰ হ'লো। ভূগোলত
কোনোদিনে বিশেষ গুৰুত্ব নোপোৱা সোমদিয়া। কিন্তু মোৰ অনুভৱ হ'ল— আজি এইটো
বাটেৰে নহা হ'লে মই জীৱনত কোনোদিনে সোমদিয়া দেখা নাপালোহেঁতেন।

সোমদিয়াৰ পিছত কেঁচা বাস্তাবে আমাৰ গাড়ী গৈ আছে। এই বাট আৰু কিমানজনৰ
বাট। মই আজিৰহে যাত্ৰী। কত যুগ ধৰি এই বাটেৰে কতজন আহিছে— গৈছে।

ঢকুবাখন্দাৰ সীমা শেষ হ'বলৈ আৰু বেছি নাই। সমস্ত পথ উৰি-ওপঙি থকা শিমলু
তুলাৰ শিমলু পথ। আৰু মুক্ত পৃথিৱীৰ উন্মুক্ত দিগন্ত। এক সুবিস্তীৰ্ণ দিগন্ত দেখা পোৱাৰ
সুযোগ দিয়াৰ বাবেও মই অচিনাকি এই পথটোক ধন্যবাদ জনাব লাগে।

আৰু অৱশেষত এইখন দীঘল নদীৰ দীঘল দলং। খেৰকটীয়া। চাৰ্কিট হাউছৰ ওপৰ
মহলাৰ শেষৰটো কোঠা— খেৰকটীয়া। চপলা নদী দীঘল কাঠৰ দলঙৰ তলত। আমাৰ
গাড়ী পাৰ হৈ আহিল দলং।

অজান পথ— চিনাকি যাত্ৰা।

মাজুলী মহকুমা আৰম্ভ। এৰি থৈ অহা বাটত এৰি থৈ আহিলো চাৰিখন নদী— দলং।
চাৰিকড়ীয়াত কাঠৰ দলঙত বেলিং নাই, ঢোলপেটাত বেলিং নাই, সোমদিয়াত খেৰকটী
দলং পাৰ হ'লো; খেৰকটীয়াত দীঘল দলঙৰ দীঘল বেলিং।

হৃদয়ত সাজি ল'লো আন এখন দলং। সৌন্দৰ্যবিশেষ সেই দলঙেদি পাৰ হৈ গৈ থাকিব
বহুদল।

(৪)

১৯ মে', ২০০৮। আজি মোৰ কাম যোৰহাট জিলাৰ তিতাবৰ বাজ্জ হ চক্ৰৰ কাৰ্যালয়ত।
চক্ৰ বিষয়া মনোজ বৰুৱা নিৰ্বাচক পঞ্জীয়ন বিষয়াৰ দায়িত্বত আছে। মই তেওঁৰ কাৰ্যালয়ত
ভোটাৰ তালিকা সংশোধনী প্ৰক্ৰিয়াৰ কিছুমান নথি চাম।

একালত যোৰহাটত চাকৰি কৰোঁতে তিতাবৰলৈ বহুমান আহিছে। যদিও তিতাবৰৰ
বাজ্জ হ চক্ৰৰ বিষয়াৰ এই কাৰ্যালয়লৈ অহা নাছিলো কেতিয়াও।

কাৰ্যালয়ৰ ঘৰটোত বাহিৰৰ ফালে কাৰ্যালয়টোৰ নামফলকখন আছে। তাত লিখা
আছে তিতাবৰ বাজ্জ হ চক্ৰ, ১৯১৮ চনত স্থাপন হোৱা বুলি।

আজিকালি কম চক্ৰ বিষয়া। আগতে আছিল উপ-পতি সমাহৰ্তা, জ্বৰ-ডেপুটী কালেক্টৰ।
ঠিক যিটো কাম লৈ তিতাবৰৰ বাজ্জ হ চক্ৰ বিষয়াৰ কাৰ্যালয়লৈ আহিছে আজি, একেই
কাম লৈ যোৱা ২১ এপ্ৰিলত বিহপুৰীয়া বাজ্জ হ চক্ৰ বিষয়াৰ কাৰ্যালয়লৈ গৈছিলো লখিমপুৰ
জিলাত। তাতো নামফলকত দেখিছিলো লিখা বিহপুৰীয়া বাজ্জ হ চক্ৰ, ১৯৫৬ চনত স্থাপিত
হোৱা বুলি।

আকৌ কোনোদিনে জ্বৰ-ডেপুটী কালেক্টৰ বা বাজ্জ হ চক্ৰ বিষয়া নাছিলো যদিও অসামৰিক
প্ৰশাসনৰ চাকৰিত যোগদান কৰি পৰৱৰ্তী কালত বহুমানৰ এই অধিষ্ঠিত মই সোমাইছোঁ।
ক'তো কোনোদিনে কাৰ্যালয়টো স্থাপন হোৱা সম্পৰ্কত চনটো লিখা দেখা নাছিলো।

নব্বৈ বছৰৰ পুৰণি তিতাবৰৰ চক্ৰ বিষয়াৰ কাৰ্যালয়। এনেকুৱা এশ বছৰৰ পুৰণি চক্ৰ
বিষয়াৰ কাৰ্যালয় অসমত বহু ওলাব। অসমৰ ভূমি বাজ্জ হ সংগ্ৰহ আৰু পৰিচালনা সম্পৰ্কত
অকণীয়া সত্তাবেৰে উপচি থকা তথ্যসমূহে যুগ যুগৰ অসমৰ প্ৰায়া আৰু চহা জীৱনৰ
মনোময় ছবি কিছুমান সাৰটি বখাৰ বিকল সুযোগ দিছে আৰু চক্ৰ বিষয়া বা জ্বৰ-ডেপুটী
কালেক্টৰৰ অফিচবোৰক। এতিয়াও বহু ঠাইত বন্ধা বন্ধৰ এই অফিচ ঘৰবোৰ, মানুহ-সুনাহেৰে
উপচি থাকে চৌহদ, ভৰলী-মহৰীৰ বিচিত্ৰ অভিযান্ত্ৰিক ততোধিক বিচিত্ৰ জগত এখন, যুগা
বৰীয়া কলজত ডাঙৰ ডাঙৰ চিঠা-জমাবন্দীৰ জিজ্ঞাস্তা আৰু নিৰুদ্ৰ মণ্ডল-কনসলগোৰ
এক মনোময় পৃথিৱী। কত ইতিহাস, কত ইতিহাস।

কত যুগৰ কত কাহিনী এই নিশ্চয় যেন লগা এই এটা চক্ৰবৰী কাৰ্যালয়ে অহৰ্নিশে
কৰ্ত কৰ্ত যেন কৰি থাকে। কত মনোবৰ জীৱন প্ৰবাহেৰে সৃষ্টিসিঁত হৈ থাকে এই বন্ধা বন্ধৰ
ঘৰবোৰ।

হ'ব পাৰে মাটি-বাৰী, বাজনা-হোৰ্ণমাৰ মহাসংগ্ৰামৰ নিয়ন্ত্ৰণ পাখা কিছুমানো এই
অফিচটোৱে লিনিলি কৰি বাৰিছে সমন্বয় আৰু কালৰ বাবে নিজৰ বুকুত সংগোপনে। কিন্তু
এই অফিচটোৰ জীৱনৰ পাত এবিলা যদি আলকুলে মেলি চোৱা যায়, তাতোমান মহাকালৰ
বহু সমন্বয়ৰ বহু নিশ্বাসৰ সুন্দৰ বিয়পি থকাৰ উমান পোৱা যাব। জ্বৰ-ডেপুটীৰ অফিচকালকে
সেইবোৰক অনু-পৰ্যায়ণবোৰ উলুৱাই দিব পাবিব বুলিয়েই সেইবোৰ অফিচক আজিও মই

পৰম কৌতূহলেৰে অনুভৱ কৰে।

অসমীয়া জনজীৱনত পুলিচ থানা আৰু ছাব-ডেপুটী কালেক্টৰৰ কাৰ্যালয় দুটা পৰম সংযোগ আৰু সম্পদৰূপে বৰ্ণিত হৈ থাকিব চিৰকাল। মইতো ভাবোঁ— বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোনো গৱেষৰকে ‘অসমৰ ছাব-ডেপুটী কালেক্টৰৰ কাৰ্যালয়’ বুলিয়েচোন মনোমোহা এক পি এইচ ডিৰ খেছিহ লিখিব পাৰে।

মইতো ভাবোঁ, অসমৰ প্ৰতিজন ৰাজহ চক্ৰ বিষয়াই বিচাৰ-খোঁচাৰ কৰি নিজৰ কাৰ্যালয়টোৰ স্থাপনৰ চনটো উলিয়াই নামফলকখনত লিখি থওক।

মই আৰু ভাবোঁ— ২০১৮ চনত বৰুৱা তিতাবৰ ৰাজহ চক্ৰ বিষয়া হৈ নাথাকিব— কিন্তু যিজন এ চি এছ বিষয়া সেই অফিচটোৰ চক্ৰ বিষয়া হৈ থাকিব, তেওঁ যেন এই অফিচটোৰ শতবৰ্ষ পালন কৰে সেই বছৰ।

(৫)

মই যেতিয়া সোণাৰিৰ চৰাইদেউ মহকুমাত মহকুমাধিপতি আছিলো, তেতিয়া সোণাৰিত চাৰ্কিট হাউছ নাছিল। ভোটাৰ তালিকাৰ সংশোধনী নিৰীক্ষণৰ কাম লৈ ১৯ মে’ৰ আবেলি প্ৰথম সোণাৰিৰ চাৰ্কিট হাউছলৈ আহিলো। দুমহলীয়া চাৰ্কিট হাউছ। ঢুকুৱাৰ দৰে।

ৰাতি মই সোণাৰিত নাথাকিলো। চাৰ্কিট হাউছৰ কম এটেনডেণ্ট ৰমেশ দাসক মই কিছু সময় বিষয়াসকলৰ সৈতে আলাপ-আলোচনা কৰিবৰ বাবে বহা কোঠাটোৰ আৰু অধিক উন্নতিৰ বাবে কিছুমান কাম কৰাৰ কথা কৈ আহিলো চাৰ্কিট হাউছৰ পৰা ওলাই আহিবৰ সময়ত, গধূলি। ১০ মে’ৰ গধূলি।

২২ মে’। কিছু সময় আকৌ বহিলো সোণাৰিৰ চাৰ্কিট হাউছৰ সেই মোক আবণ্টন দিয়া কোঠাটোতে। ৰমেশ দাসে একো নকৰিলে যোৱা তিনিটা দিনত মই দিয়া পৰামৰ্শবোৰৰ। সোধোঁতে কিছুমান অভাৱ-অভিযোগ-অসুবিধাৰ কথা বৰ্ণনা কৰিবলৈ ধৰিলে।

২৯ মে’। আজি ৰাতি সোণাৰিৰ চাৰ্কিট হাউছৰ এই কোঠাটোত মই থাকিম। ৰাতি ভোটাৰ তালিকা সংশোধনী সম্পৰ্কৰ কথা-বতৰাবোৰ শেষ হোৱাৰ পাছত মহকুমা প্ৰশাসনৰ বিষয়াসকলৰ লগত চাৰ্কিট হাউছটোৰ মেইনটেনেঞ্চ সম্পৰ্কত কিছুমান কথা পাতিলো। পূৰ্বৰ ভাগত গোটেই চাৰ্কিট হাউছৰ দুয়োটা মহলাৰ কোঠাবোৰ ৰমেশ দাসে মোক দেখুৱাই ফুৰিছিল। মই থকা তলৰ মহলাৰ কোঠাটোৰ ঠিক ওপৰ মহলাৰ কোঠাটোত যোৱা ফেঞ্চবাৰীৰ ১৪ তাৰিখৰ পৰা ১৬ তাৰিখলৈ ভাগ্যদেৱী থিয়েটাৰৰ নাটক কৰিবলৈ আহি নাটকৰ দলটোৰ অভিনেতা আকশনীপ আছিল। ৰমেশ দাসে দেখুৱালে কোঠাটো হোন্ধ।

বিষয়াসকলক মই কৈছিলো কোঠাবিলাস্কৰ নাম দিবলৈ। কিমান ধুনীয়া ধুনীয়া নাম আছে চৰাইদেউ মহকুমাৰ অ’ত-ত’ত।

১৭ জুন। নাজিৰাত ভোটাৰ তালিকা সংশোধনীৰ কাম সামৰি আবেলি সোণাৰিলৈ আহিলো। কিছু কাম থাকি গৈছিল সোণাৰিত।

আগৰ কেইবাৰ থকা কোঠাটোৱলৈকে ৰমেশ দাসে মোক লৈ গ’ল। দেখিলো— কোঠাটোৰ ব্যাপক সংশোধন আৰু প্ৰস্তুতি। ক’লো ৰমেশ দাসক।

ৰমেশ দাসে মোক আকৌ আঙি দুয়োটা মহলাৰে কোঠাবোৰৰ দুৱাৰৰ ওপৰত কাঠৰ নীলা টিনত বগা ৰঙেৰে অসমীয়া আৰু ইংৰাজীত লিখা নামফলকবোৰ দেখুৱালেগৈ। আঙি গজাল মাৰি আঁৰি লগাইছে সেইবোৰ। মোৰ কোঠাটোৰ নাম চৰাউদেউ। তাৰ সন্মুখটো টাউকাক, তাৰ কাষৰটো দিচাং আৰু শেষৰটো অভয়পুৰ। ওপৰ মহলাৰ প্ৰথমটো মহলা, কাষত খালকাঠনি, তাৰ কাষত লামে। আৰু আকাশধীপ থকা কোঠাটো একাঠী।

আহিবৰ সময়ত ৰমেশ দাসক ক'লো— 'চোৱা, এতিয়া কিমান ধুনীয়া হৈছে কোঠাটোও। চাৰ্কিট হাউছটোও।'

'ছাৰ, আপোনালোক আহি থাকিব। কোনোবা আহিলেহে চাৰ্কিট হাউছটো চাকল হৈ থাকে।' ৰমেশ দাসে ক'লে।

'সেইটো নহয়। তুমি তোমাৰ কাম কৰি থাকিবা— মাদুহ অহা নহাৰ কথা নহয়।' মই ক'লো।

চাৰ্কিট হাউছ এৰিলো— টাউকাক, অভয়পুৰ, লামে, দিচাং। বুকুতে লৈ আহিলো।

(৬)

আৰু কাইলৈ পুৱা মই মাজুলী এৰি যাম। আঙি ২৪ জুন। কাম শেষ হ'ল।

ৰাতি মোৰ কোঠালৈ আহিল অৰিন্দম বৰুৱা। মাজুলীৰ মহকুমাসিদ্ধিৰ কাৰ্যালয়ৰ ডেকা বিষয়া, অতিৰিক্ত সহকাৰী আয়ুক্ত। সেই যে ২২ এপ্ৰিলৰ দিনা চাৰিখন ভিন্ন নদীৰ চাৰিখন ভিন্ন দলং পাৰ হৈ ঢুকুৱাৰ্খনৰ পৰা মাজুলীলৈ আহিছিলো, সেইবোৰ অৰিন্দম আৰু মই নিজৰ নিজৰ কেমেৰাত মাজুলী এৰি যাবৰ সময়ত ফটো তুলিছিলো কিছুমান।

এইবাৰ আহোঁতে ফটো দুখন মই লৈ আহিছিলো। এখন দিলো চাৰ্কল অফিচৰ সঙ্গীৰ কুমাৰ বৰাক আঙি পুৱা। আনখন অৰিন্দমৰ।

অৰিন্দমে মোক দুখন ফটো দিলে।

মই অৰিন্দমক এখন ফটো দিলো। আৰু সৰু কাগজৰ টুকুৰা এটা দিলো। তাত লিখা আছিল শৰকেইটামান— মাজুলী, গড়মুৰ, কমলাবাৰী, সত্ৰীয়া, কুমুখা, আকাশবন্তি, বাৰো, ঐনিভয়, টুনি, খেৰকটীয়া, দৰিয়া।

অৰিন্দমক ক'লো— 'এই নামবোৰ যোগ-বিয়োগ কৰি মাজুলীৰ চাৰ্কিট হাউছৰ কোঠাবিলাকত নাম দিব পাৰা।'

এইবোৰ বিলাক বেলাৰ উপহাৰ। বুকুতেই লৈ ফুৰিছিলো ইমানদিনে।

২৭।

এখন বিয়াৰ বভাতলীত

টোপ টোপ বভাতলীত ...

বহু অসমীয়া কথাছবিত বিয়াৰ দৃশ্য দেখিছোঁ, বভাতলী দেখিছোঁ। সেইবোৰৰ ভিতৰত 'সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বিয়া'খনৰ দৃশ্য দেখিছিলো ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ 'সন্ধ্যাবাগ'ত, 'কান্ত'ৰ বিয়াৰ। বহু অসমীয়া আধুনিক গীতত বভাতলীৰ বৰ্ণনা শুনিছোঁ। সেইবোৰৰ ভিতৰত মোৰ আটাইতকৈ ভাল লাগিছিল দুটা গীত, সমানে— জিজেন্দ্ৰ মোহন শৰ্মাৰ ৰচনাৰে বিউটি শৰ্মা বৰুৱাই গোৱা 'মাহ হালধিৰে নোৱালে-ধোৱালে' আৰু 'টোপ টোপ বভাতলীত নিয়ৰকণা সৰে'। যোৱা ১১ ফাগুনৰ বৰপেটা গায়নহাটীৰ যিখন বভাতলীলৈ মই গৈছিলো সেয়া অবশ্যে নিয়ৰকণা সৰা নহয়, শিমলু ফুলা বতৰতে আছিল। সেয়া আছিল মোৰ এজন মামাৰ ছোৱালীৰ বিয়া। যিখন চোতালত এই বিয়াখনৰ বভা ভবিছিল, সেই চোতালত মোৰ শৈশৱৰ দিনৰ পৰা ডালেকেইখন বিয়া দেখিছোঁ— কোনোবাখন মামাৰ, কোনোবাখন মাইৰ। আজিৰ এইখন বিয়াৰ কইনাজনীৰ দেউতাকৰো এইখন চোতালতেই বিয়াৰ বভা হৈছিল। আজিৰ এইখন বিয়া এইখন চোতালৰ তৃতীয় জেনেৰেশ্যনৰ বিয়া। নিশ্চয় আগৰ কোনোবা কোনোবা বিয়াত, এই চোতালৰ এনেকুৱা বভাতলীত টোপ টোপ নিয়ৰ সৰিছিল,

চকুলো সবিলিছিল কইনাৰ। আৰু সেয়েহে হয়তো হিৰোজ মোহন শৰ্মাই লিখিছিল— ‘দীঘল ওৰণিয়ে ঢাকিব নোৱাৰে, টোপ টোপ চকুলো সৰে’।

জহ-জাহ-বাৰিবাৰে

গধূলি বভাতলীত উপস্থিত হৈয়েই প্ৰথমেই মুখামুখি হ’লো পক্ষানন চৌধুৰীৰ সৈতে। মানুহজন কইনাঘৰৰ কাষৰেই। মোৰ দীঘলীয়া দিনৰ পৰিচিত। পক্ষানন চৌধুৰীক দেখিলেই মোৰ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ধুনীয়া গান এটালৈ মনত পৰে— ‘জহ-জাহ-বাৰিবাৰে ছিলি-জুলি ল’ৰা, নহ’লে তোমাৰ নাও বুৰিব জানিবা’। বগেন মহন্তৰ কঠৰ এইটো এটা জনপ্ৰিয় অনাৰ্ভাৰ কেন্দ্ৰৰ গীত। পক্ষানন চৌধুৰীয়ে জহ-জাহ-বাৰিবা সৰুসোৱে সৈতে মিলি-জুলি আছে; সেইবাবেই তেওঁ তিৰানী বহুৰ বয়সতো ডিৰাল্লি বহুৰীয়া মানুহৰ দৰে দ্বাদ্ধ অট্ট বাৰিছে।

মোক দেখিয়েই তেওঁ একপ্ৰকাৰ টানি অনাৰ দৰেই কাষৰ চকী এখনত বহুৱাই লৈ। চল্লিশ মিনিটমান। তেওঁৰ প্ৰথম বাক্য— ‘তোমাৰ লগত মোৰ বহুত কথা আছে। মোক কোৱা তুমি, তুমিতো কলিকতাত চাকৰি কৰিছিল, বাঙালী মানুহৰোৱে কিয় ক’বট ক্লাইডক ছাপোৰ্ট কৰিছিল? তেওঁলোক ইমান সুসভ্য জাতি হৈ কিয় এই নিম্ন পৰ্যায়ৰ মানুহটোক ইমান গুৰুত দিছিল?’

বুৰঞ্জী ক্লাহ ছেডেনতেই এৰিছিলো। কলিকতাত চাকৰি কৰা কালত ল’ৰা ব্ৰিটিছৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰি কলকাতা তথা গোটাইছিলো যদিও ক্লাইডৰ বিষয়ে মোৰ কোনো তথ্য গোটোৱা নহ’ল। বিয়াৰ বভাতলীত ক্লাইডৰ বিষয়ে এনেকুৰাখৰুপ প্ৰশ্নৰ মুখামুখি হ’বলগীয়া হ’ব বুলি অনুমান কৰিব পৰা হ’লে নিশ্চয় মই ক্লাইডৰ বিষয়েও বহুত তথ্য গোটালোহেঁতেন। পক্ষানন চৌধুৰীৰ প্ৰশ্নটোৰ মোৰ ফৰ্মটি সন্ধানৰ উত্তৰ এটাত তেওঁ পঠিয়ন যায় পৰা নাই বুলি মই গম পাইছোঁ। তেওঁ কিন্তু দৰি যোৱা নাই। তাৰ পাছত তেওঁ ক্লাইডৰ ভনীয়েকহঁতৰ চৰিত্ৰ, তেওঁৰ পিতৃ-মাতৃৰ বিষয়েও ক’বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বংগ-ভংগ, লৰ্ড কৰ্ণৱালিছ কোন অহা নাই পক্ষানন চৌধুৰীৰ কঠলৈ। গাৰোসকলৰ বিবাহ-পদ্ধতি, ঐতিহ্য, আপং, কম্পৰ্ণেশ্বৰ সিংহ, বিমলা প্ৰসাদ চলিহা, সকলো এজন এজনক আহি থাকিল তেওঁৰ কঠনলীলৈ। তেওঁ মোক ‘অসমীয়া ল’ৰাৰ মিত্ৰ’ আৰু বহুকেইখন ইংৰাজী কিতাপৰ নাম ক’লে। মই সেইবোৰ পঢ়িছোঁ নেকি সুধিলে। গেইটোৰ বুৰঞ্জীৰ উদ্ধৃতিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বাজা প্ৰতাপ চন্দ্ৰলৈকে, জমিদাৰী হিষ্টৰীৰ পৰা আহোম শাসনৰ আঁঠুৰ জিলা কঢ়ালৈকে কোনো সাৰি নগ’ল, তথাও লগা নাই সভাপতি এই ব্যক্তিগতকীৰ এই কথাবোৰত। কিয়?

পক্ষানন চৌধুৰী বৰপেটাৰ উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়ৰ এখন জোৰে সহায়ক হিচাপে বৰ বছৰৰ আগতে অৱসৰ লৈছে। চাকৰিত থকা সময়তো আৰু পাছৰ অৱসৰৰ দিনবিলাকতো তেওঁক বৰদিন লগ পাইছোঁ। অত্যন্ত কিতাপ পঢ়া, প্ৰচুৰ স্বকৰ্মৰত্নসম্পন্ন এই ব্যক্তিজনে জহ-জাহ-বাৰিবা কালেকো কেবেল নকৰি সদায় জিলা পুৰিওঁতালৈ যায়, হাটৰ পুৰিওঁতালৈ বাতৰি কলগজ পঢ়িবলৈ যায়। পঠিকেই তেওঁ তিৰানী বহুৰ বয়সতো নাও ঠিকেই ৰাই

আছে। 'পানী লগা হেমন্ত'য়ো তেওঁক হাঁচিওৱাব পৰা নাই।

মই শ্ৰদ্ধাৰে কওঁ, সেই চল্লিশ মিনিটৰ তেওঁৰ কথাবোৰ আচলতেই টেপ কৰি থ'ব পাৰিব লাগিছিল। মোৰেই বহুত কামত আহিলহেঁতেন।

'হাইটাৰ ঘৰ'ৰ আলু ভাজা

এইবাৰৰ বৰপেটা যাত্ৰাত মই বৰপেটাৰ 'হাইটাৰ ঘৰ'ৰ (হাটীয়াৰ ঘৰ) বিষয়ে খবৰ গোটাৰ বুলি থিৰাং কৰি গৈছিলো। বৰপেটাৰ মানুহৰ মুখৰ 'হাইটাৰ ঘৰ' জাতীয় ঘৰবোৰ অসমৰ আন কোনো ঠাইতে নাই। বৰপেটা সত্ৰৰ প্ৰথমজনা সত্ৰাধিকাৰ মথুৰাদাস বুঢ়া আতাই বৰপেটাৰ বাছখনত হাটীত একোটাকৈ হাটীয়াৰ ঘৰ সজাৰ বিধান কৰিছিল— উদ্দেশ্য আছিল, হাটীৰ ৰাইজক এক গোট কৰি ৰখা। কালক্ৰমত এই উদ্দেশ্য সফল কৰিবলৈ প্ৰতিখন হাটীৰ মানুহে 'হাটীয়াৰ ঘৰ'টো এনে এটা ৰাজহুৱা প্ৰতিষ্ঠানলৈ উন্নীত কৰিলে যে ই এফালে বেংকিং ব্যৱস্থা, এফালে সামাজিক ন্যায়, এফালে সংহতি, এফালে কলা-কৃষ্টি সংৰক্ষণ আদি বিভিন্ন দিশসমূহ সামৰি ল'বলৈ সমৰ্থ হ'ল। হাটীৰ প্ৰতিটো পৰিয়ালে ভৰ্তি মাচুল দি সদস্যভৰ্তি হৈ পুঁজি সংগঠন কৰে আৰু এই পুঁজি হাটীয়াৰসকলৰ কল্যাণৰ অৰ্থে ব্যৱহাৰ কৰে।

বভাতলীত পঞ্চানন চৌধুৰী আৰু মই বহা ঠাইখিনিৰ ওচৰতে আৰু গায়নহাটীৰ 'হাটীয়াৰ ঘৰ'। হাটীয়াৰ ঘৰৰ সমিতিৰ বিষয়বাব দুটি থাকে— এটা 'ভৰালী', আনটো 'মজুমদাৰ'। ভৰালীৰ কাম টকা-পইচাৰ হিচাপ আদি ৰখা আৰু মজুমদাৰৰ কাম সম্পাদকৰ দায়িত্ব। আজিৰ বিয়াৰ কইনাৰ খুৰাক এজন (মোৰ মামা) গায়নহাটীৰ 'হাটীয়াৰ ঘৰ'ৰ 'মজুমদাৰ'। ভতিজা ছোৱালীৰ বিয়াৰ ইমান বান্ধুতাৰ মাজতো মোৰ 'মজুমদাৰ' মামাই মোক হাটীয়াৰ ঘৰৰ প্ৰচিডিং বহীখন পঢ়িবলৈ দিলে। টকা-পইচাৰ হিচাপ ৰখা 'লালবাটা'খনো দেখুৱাব খুজিছিল। মই বাহিৰা মানুহ, সেইবাবে চাবলৈ ইচ্ছা নকৰিলো।

মাঘৰ বিহুৰ উৰুকাৰ ৰাতি 'হাইটাৰ ঘৰ'ৰ মানুহবোৰ লগ হৈ মাটিত গাঁত খান্দি 'আলু ভাজা' খায়। সৰুতে এনেকুৱা 'আলু ভাজা' খোৱা মোৰো মনত পৰে। অলপতে হৈ যোৱা বৃহত্তৰ বৰপেটা ভোগালী বিহু উৎসৱত ৰাজহুৱাভাৱে 'গাঁতা'ত আলু ভাজা প্ৰতিযোগিতা হৈছিল। কি যে চাগে' মনোমোহা হৈছিল প্ৰতিযোগিতাৰ সেই দৃশ্য। কি যে চাগে' স্বাদৰ হৈছিল সেই 'আলু ভাজা'!

সৌহাৰুৰ কছডাল

আৰু এক প্ৰতিযোগিতাৰ কথা গম পালো কইনাৰ ভায়েক হৰেকৃষ্ণৰ পৰা। 'বৰ' (দৰা)- 'কইনা' প্ৰতিযোগিতা। বৰপেটাৰ প্ৰত্ৰেছিভ ক্লাবে এই প্ৰতিযোগিতা পাতিছিল যোৱা এক-দুই মাঘৰ দুদিন। এইবাৰৰ সৈতে এই প্ৰতিযোগিতা তৃতীয়বাৰৰ বাবে পতা হৈছে।

হৰেকৃষ্ণই এই প্ৰতিযোগিতাত দ্বিতীয় হৈ দুহেজাৰ টকা পুৰস্কাৰ পাইছিল। হৰেকৃষ্ণ সুদৰ্শন ল'ৰা। দৰা হ'বলৈ এতিয়াও বাকী। কিন্তু 'বৰ' প্ৰতিযোগিতাত সি কিয় প্ৰথম হ'ল মই তাক সুবিলো। 'মই কছডাল পিন্ধি যাব পাহৰিলো, সেই কাৰণে।' হৰেকৃষ্ণই ক'লে।

‘কহ’ কি? আচলতে ‘কহচ’। বৰপেটাব মুখত ‘কহ’। এঁৱা সঁতাৰে গাঁঠি গাঁঠি ‘কহ’ বনোৱা হয়। কইনাঘৰলৈ যোৱাৰ সময়ত দৰাই সোঁ হাতত ‘কহ’ডাল পিন্ধে। জপাৰ-অমংগল যাতে কৰিব নোৱাৰে, কোনেও যাতে ‘ঐষৰ’ কৰিব নোৱাৰে, সেই অৰ্থৰে কহডাল পিন্ধে দৰাই। সেইডালকে হৰেকৃষ্ণই পিন্ধিবলৈ পাহৰিলে। যুবকত বৰপেটাব দৰাই পিন্ধা সেই বিশেষ পাগৰি (পাতৰি), ধূতি-পাটৰ ঢোলা, কাছত ‘চেলাং’ (‘বুলাং’) লৈ বৰ’ সাজিছে হৰেকৃষ্ণই। ডিঙিত সোণৰ হাৰ। এই হাৰডালত বন্ধা থাকে কলগছৰ সৰু এডাল আঁহ। খিডাল কলগছত দৰাক নোওৱা হয়, দৰাক থাকে সেই কলগছডালত গাঁটেও এৰুৱাবলৈ কামুৰি এডাল আঁহ উলিয়ায় আৰু সেই আঁহডালকে সৰুকৈ, ডিঙিৰ হাৰডালত বান্ধি দিয়ে।

মকত এই প্ৰতিযোগিতা হৈছিল দহ নে বাকজন ‘বৰ’ৰ মাজত। কইনাঘৰী গোৱাৰ আগে আগে এই প্ৰতিযোগিতা আৰম্ভ হয়। হাতত কপৰ ‘দাপনি’খন লৈ দৰা আওৱাই গৈছে, বাট আগছা হৈছে—‘বাক সুধিছে, ‘সপোনত ঐশ্বৰ্য্য ৰাস্কুল লগ পালে সপোনটো কেনেকৈ শেষ হোৱাটো বিচাৰে?’

মহাবিদ্যালয়ৰ সপ্তাহবিলাকত ‘দৰা-কইনা’ প্ৰতিযোগিতা পতাৰ দৰে কিছুমান ৰাতৰি কলগছত পঢ়িবলৈ পাঠ মাজে-সময়ে। কিন্তু প্ৰশিক্ষিত ক্লকৰ এই প্ৰতিযোগিতা মোৰ সঁচাকৈয়ে অনুপম যেন লাগিল। তেওঁলোকৰ এই প্ৰশিক্ষিত চিন্তাধাৰাক মোৰ ধন্যবাদ জনাবলৈ মন গ’ল। এনেকৈ ৰাজহুৱাভাৱে।

হৰেকৃষ্ণক বাট আগটি ধৰোঁতে সোণা প্ৰকাটোৰ সি কি উজ্বল লিছিল মোৰ সোণা মন’ল। কিন্তু তাক মই ক’লো—‘তই যেতিয়া সঁচা-সঁচি ‘বৰ’ হ’বি, তেতিয়া ‘কহ’ডাল পিন্ধিবলৈ নাপাহৰিবি।’

চম্পাৱতী ভোৱাৰ ঘটনা ..

ৰত্নাতলীত মোৰ ওচৰত আহি বহিলহি এইজনী গীতাঞ্জলি। নাতিমুৰৈত সেয়া তাইৰ গিৰিয়েক হেয়েন। দুয়ো গান গায়। টিঙিত গীতাঞ্জলিৰ মই প্ৰশ্ৰয় দেখিলোঁ। তাই কইনাৰ বৰদেউতাকৰ ছোৱালী, মোৰ আন এজন মাথাৰ ছোৱালী। এইখন চোতালৰেই এখন ৰত্নাতলীত এদিন গীতাঞ্জলিৰো বিয়া হৈছিল।

গীতাঞ্জলি আৰু হেয়েনে অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত গান গাইছে। ৰহু ৰহু আৰু পাৰ্বতীপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ গীতৰ বহু কৰ্মশালা কৰিছে। নিজেও শিকিছে, জনকে শিকিছে সেই ধুনীয়া গানবোৰ—‘পকাধানৰ মাজে মাজে সৰু সৰু আলি’, ‘ওৰে ৰাতি অভকাবত আজিলে মোৰ দুৱাৰ বন্ধ!’ বিভিন্ন ঠাইত ‘ওৰে ৰাতি অভকাবত’ (পাৰ্বতীপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ এই গীতটো ‘প্ৰভাতী পৰ্বীৰ গান’ চিনেমাখনত গুনিছিলো আৰু ধেমাজিত এক অনুষ্ঠানত পাৰ্বতীপ্ৰসাদৰ পুত্ৰ প্ৰশুৰিাম বৰুৱাই মোৰ ব্যক্তিগত অনুৰোধত এই গীতটি গাই চিৰদিনলৈ তেওঁৰ প্ৰতি মোক কৃতজ্ঞ কৰি ৰাখিছিল।) গীতটি গাই গীতাঞ্জলিহঁতে সমাদৰ পাইছিল। কিন্তু হেয়েনে এদিন ধুনীয়া এক অনুষ্ঠানত তকবুল আলীৰ কন্যাৰ (জ্যোতিৰ ভট্টাচাৰ্যৰ কণ্ঠত বাণীবন্ধ) এই গীতটি গাই বি সমাদৰ পাইছিল, সেয়া হেনো অশুৰ, অভাকাবত আৰু চিৰাকাবত—

‘চম্পাবতী তোমাৰ ঘাটত চপালো মোৰ নাও, কপৰ পাহাৰ সোণৰ খনি কিজানি মই পাওঁ।’ এই গীতটো লিখিবলৈ তফজ্জুল আলীয়ে ক’ত প্ৰেৰণা পাইছিল মই নাজানো, হেমেনেনো ইমান চিৰনতুন-পুৰণি এই গীতটি গাবলৈ ক’ত উৎসাহ পাইছিল মই নাজানো। সেই যে কেইমাহমানৰ আগতে এদিন শ্ৰীৰামপুৰৰ পৰা আহি থাকোঁতে চম্পাবতী নদীৰ দলংখন পাই গাড়ী বখাই মই নামি দলঙত থিয় হৈ বৈছিলো, অদূৰত নদীৰ বুকুত অকলশৰীয়া নাওখন চলাই চলাই নাৱৰীয়াজন গৈ আছিল, মই নাওখন চাই আছিলো। ক’লৈ গৈ আছে নাওখন? চম্পাবতীৰ ঘাটলৈ? তেওঁৰ নাওখনত সোণ নাই, কপ নাই। কিন্তু চম্পাবতীৰ আলফুলীয়া মন পাবলৈ তেওঁ নাও বাই গৈ আছে— ‘মই বিদেশী অচিনাকি তাকেই এবাৰ চাওঁ ...’।

এই গীতাঞ্জলিক ক’লো— ‘তফজ্জুল আলীৰ আৰু এটা ধুনীয়া গান আছে, তই পাব্লিক ফাংশনত গাবি— ‘অ’, মোৰ প্ৰাণৰে সঁচা শিল্পী, মোক ক্ষমা কৰা, মোক ক্ষমা কৰা/মোৰ অক্ষমতাক তুমি দায় নধৰা যেন, মোক ক্ষমা কৰা’।

গীতাঞ্জলি-হেমেন সংগীতৰ মানুহ। মই নহওঁ। বাদ্যযন্ত্ৰৰ হাহাকাৰেৰে অভিষ্ঠ কৰি তোলা অসমীয়া বৰ্তমানৰ গানবোৰৰ মাজতো যে চুকে-কোণে অজ্ঞপ্ত মানুহে এতিয়াও সেই গানটো শুনিবলৈ ব্যাকুল হয়— চম্পাবতী তোমাৰ ঘাটত ...।

বভাতালী পাতলিৰ ধৰিছে। দৰা আহিবৰ হৈছে। গীতাঞ্জলিক মই ক’লো— ‘ইয়াৰ পাছত তহঁতে বীৰেন দস্তৰ গানৰ কৰ্মশালা কৰিবি। ষ্টেজত গাবি সেই গানবোৰ— ‘বছ দিন বকুলৰ গোন্ধ পোৱা নাই’, বা ‘আকাশে-বতাহে ইমান সুৰৰ গুণ গুণ’ বা ‘বৰবা তোমাৰ চকুত মেঘৰ অঞ্জন’।

মই গান নোগোৱা মানুহটোলৈ নতুন প্ৰজন্মৰ গান গোৱা ছোৱালী গীতাঞ্জলিয়ে তথ্য লাগি চাই থাকিল।

আমি ৰং ছটিয়াও

দৰা আহিল। বৰপেটাৰ সুবিখ্যাত আতচবাজী আৰম্ভ হ’ল। দৰা আগহি ধৰিলে ছোৱালী কেইজনীমানে। ৰচকী এজনীয়ে দৰাক সুধিলে— ‘আপুনি উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা গায়নহাটলৈ আহি পাওঁতে কিমানখন দলং পাৰ হৈ আছিল?’ কমালেৰে মুখ ঢাকি থকা গাড়ীৰ ভিতৰৰ লাজকুৰীয়া দৰাই কি উত্তৰ দিলে নশুনিলো। কোনোবা এটাই চিঞৰি চিঞৰি দৰাক উদ্ধাৰ কৰাৰ বাবে কোৱা শুনিলো— ‘সোধাজনীয়ে নিজেও নাজানে। কৈ দিয়ক চল্লিশখন বুলি।’

‘দেউতাৰ পদূলি, উমূলি-মুদূলি দৰা আদৰিৰ কোনো দাপোনমতী’। যদি কোনোবাই এই গীতটি বজালেহেঁতেন এই মুহূৰ্ত্তত কেছেটত।

দৰা আদৰাৰ সময়ত চলিছে ভীষণ চাউল ছটিওৱা-ছটি। দৰাৰ সুৰৰ ওপৰত ছাতি ধৰি আছে এজনে।

হাইটাৰ ঘৰৰ ‘লালখাটা’খন মোক দেখুৱাল খোজা মোৰ সেই মাহাজনে হঠাতে দৰাখৰীয়াৰ কৈ দিলে— ‘আপোনালোকে যদি চাউল ছটিওৱা বন্ধ নকৰে, বৰপেটাৰ দৌল উৎসৱ আহি

আছে, আমি এতিয়া বং ছটিয়ায় আপোনালোকক।'

কইনাছৰীয়াৰ এনেকুৱা মধুময়, বশময়, বয়েয় 'হমক' খাবলৈ কোন দৰাছৰীয়াৰ মন নাযায় বাক? কাকুনমহীয়া বিয়া তাতে!

লাই হালে-জালে শিৱসাগৰ নাজিৰা

হোমৰ ওৰিত দৰা বহাৰ সময়ত বড়াতলীৰ এচুকত দুৰ্গীয়াজানৰ পৰা অঃ। মোৰ মা, কৰপেটাৰ মোৰ মাহী, মাহী আদিবোৰ লগ হৈ বিয়ানাম গাই আছে। পৰিয়াল চৌপৰীত লগ পোৱাৰ পৰা হোমৰ ওৰিৰ এই সময়খিনিলৈকে সাত ঘণ্টা সময় অইবহু বড়াতলীত কেছেটত গান বাজি আছিল... নিব্বনীত। এই প্ৰথম মই আজিৰ বড়াতলীত বিয়ানাম শুনিছো—

'লাই হালে-জালে শিৱসাগৰ নাজিৰা

আবেলি বড়াহে শিৱসাগৰ নাজিৰা

দৰা ধৰা ল'ৰাটোৰ কিমান টকা হাজিৰা ...।'

বহুদিনৰ আগতে এই চোতালৰে এখন বিয়াম বড়াতলীত মাহী একলীৰ বিয়াত শুনা বিয়ানাম এফাকি মোৰ মনত আছে— 'ন খান্দলৈ যাবানে/তাৰ পলী যাবানে/সঁচাকৈয়ে বহিদ্দেউ তুমি আমাক এৰি যাবানে।' কৰপেটাবাসীৰ অতি চেনেহৰ নে ন-খান্দাৰ সলনি বিয়ানীতত আহিল এইবাৰ 'শিৱসাগৰ-নাজিৰা'। ভৱিষ্যতৰ কোনোবা এখন বিয়াত হয়তো শুনিম 'আমেৰিকা-জাপান'।

'দৰা ধৰা ল'ৰাটোৰ কিমান টকা হাজিৰা'ত কিছু কৰপেটাৰ সেই প্ৰখ্যাত 'খিচা গীত' (জোৰা নাম)ৰ উদ্ভাৱ নাই। সেই খিচা গীতৰ উদ্ভাৱ হোমৰ জুইৰ উদ্ভাৱতকৈও বেছি হ'ব লাগে, তেতিয়াহে দৰাবো দৰা হোৱা যেন লাগে। আৰু পুৰাত নিশা দৰাৰ লগত বোৱাৰী হৈ বাটচ'ৰাৰ মুখলৈ হিয়ালি-জিয়ালি কান্ধি ওলাই আহিবলৈ কইনাছৰীয়ে শক্তি পায়।

নাই, গোটেই বড়াতলী বিচাৰি বিচাৰিও মই সেই চাৰি-পাঁচজনীয়া মনুষ্যৰ গ্ৰুপটো বিচাৰি নাপালো। বেণু পাটিৰ সেই গ্ৰুপটো, মন গ'লে যে মাজে মাজে 'বোৱাই তে আজা মেৰা দোস্ত' বজাই থাকে! আপোন মনে এচুকত যে কোনেও নেদেখাকৈ গিৰ্জা ৰূপ থাকে! এই দৃশ্যকলাক নেদেখা বিয়াকলাক মোৰ কিবা বিয়া বেনেই নাগগণে দেখেন।

'লাই হালে-জালে' গাই থকা নামতীয়েকইগৰাকীয়ে পুৱা পালী তুলিবলৈ 'চিন পৰা ভিটিলৈ ৰাওঁতে কি গাই গৈছিল মোৰ সোৱা নহ'ল ওৰোঁলোকক।

২৮ |

ডাকঘৰ

এই কাহিনীৰ নেপথ্যত আছে ৯ অক্টোবৰ, ২০০৬ ৰ 'দৈনিক বাতৰি'ত প্ৰকাশিত দুটা দীঘলীয়া বাতৰি।

প্ৰথমটোৰ শিৰোনাম 'নলবাৰীত ফিলাটেলী কৰ্মশালা সম্পন্ন' আৰু দ্বিতীয়টো 'ডাকঘৰ কৰ্মচাৰীৰ অভাৱত ঘাঁহী আৰু জামুগুৰিবাৰীৰ ব্যাপক সমস্যা'। দ্বিতীয়টো শিৰোনামৰ কাষত লিখা আছে— 'আজি আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ডাকঘৰ দিৱস'।

বাতৰি কাকতত বিভিন্নধৰণৰ কৰ্মশালা কিছুমান অনুষ্ঠিত হৈ থকা কথা প্ৰায় সদায় বাতৰি কাকতৰ পৃষ্ঠাত প্ৰকাশ পায়। বহুতোত শংকৰী সংগীতৰ প্ৰশিক্ষণ কৰ্মশালাৰ আয়োজন, ঔষধৰ পৰিমিত ব্যৱহাৰ বিষয়ক কৰ্মশালা, অসম বিদ্যালীঠত বলুকা শিল্পৰ কৰ্মশালা, কাকজানত জিকিৰ কৰ্মশালা, আয়ুৰ্বেদিক বিকল্প সম্পৰ্কীয় কৰ্মশালা, মৰাণত অসম লেখিকা সংস্থাৰ শিশু সাহিত্য কৰ্মশালা, 'মূল্য সংযোজিত মৎস্য সামগ্ৰীৰ প্ৰস্তুতি' শীৰ্ষক কৰ্মশালা, প্ৰাকৃতিক ৰঙৰ ব্যবসায়িক ব্যৱহাৰ বিষয়ক কৰ্মশালা, পূৰ্বোক্তৰত শান্তি প্ৰক্ৰিয়া শীৰ্ষক ৰাষ্ট্ৰীয় কৰ্মশালা, পুথি ৰীডিং সম্পৰ্কীয় কৰ্মশালা, যোৰহাটত ফাৰ্ম জানেলিজমৰ কৰ্মশালা সম্পন্ন, কলাক্ষেত্ৰত গায়ন-বায়ন কৰ্মশালাৰ আয়োজন, লেণ্ডমাইনৰ বিৰুদ্ধে কৰ্মশালা। কত কি! বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ হয় এইবোৰ শিৰোনামেৰে এইবিলাক কৰ্মশালাৰ খবৰ।

তেনে পটভূমিত ফিলাটেলী সম্পৰ্কীয় নলবাৰীত অনুষ্ঠিত কৰ্মশালাখনৰ খবৰে মোৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলে। মই গভীৰ মনোযোগেৰে বাতৰিটো পঢ়িলো। নলবাৰী চহৰ এলেকাৰ পাচখন উচ্চ শিক্ষানুষ্ঠানৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু অভিভাৱকক লৈ অলপতে নলবাৰী-বক গাঁৱ ডাক সংমণ্ডলৰ উদ্যোগত নলবাৰীৰ কীৰ্ত্তা ভৱনত ডাক টিকট সংগ্ৰহ, অৰ্থাৎ ফিলাটেলী সম্পৰ্কত এই কৰ্মশালাখন অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল। ফিলাটেলী সম্পৰ্কত ১০ কি ধৰণৰ কথাবোৰ কৰ্মশালাৰ আয়ত্তৰ ভিতৰলৈ আহিব পাৰে, সেই সম্পৰ্কত মোৰ মনত বহুতো কৌতূহল থাকি গৈছে। তেনেকুৱা পটভূমিতে প্ৰকাশিত সেই বাতৰিটোত শেষৰ অংশটোৱে মোক বিশেষভাবে আলোড়িত কৰি গ'ল। এই অংশত প্ৰকাশ হৈছিল যে ডাক সংমণ্ডলটোৰ অধীক্ষকগৰাকীয়ে ভাষণত নলবাৰীৰ সমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, অভিভাৱকক নলবাৰী প্ৰধান ডাকঘৰত দুশ টকাকৈ জমা কৰি একোটাকৈ ফিলাটেলীক ডিপোজিট একাউণ্ট বুলিবলৈ অনুৰোধ জনায়। সেই কৰ্মশালাখনতেই এক মনোজ্ঞ বক্তব্যত নলবাৰী ডাকঘৰৰ মাৰ্কেটিং একজিকিউটিভ, প্ৰতিষ্ঠিত কৰি বিজয় শংকৰ বৰ্মনে তেওঁৰ কবিতাত ফিলাটেলীয়ে আনি দিয়া সংযোগৰ বিষয়ে চমুকৈ কয় বুলি বাতৰিটোত লিখা হৈছে।

‘দৈনিক বাতৰি’ত সিদিনা প্ৰকাশিত দ্বিতীয়টো বাতৰি সিমান উৎসাহজনক নহয়। বাতৰিটোৰ ‘খবৰ’— নগাঁও চহৰ পোৱাৰ আগে আগে বেবেজীয়াৰ পৰা পাঁচ কিলোমিটাৰ আঁতৰৰ কলংপৰীয়া অঞ্চল ঘাঁহী। চল্লিশ বছৰ পূৰ্বে এই ঘাঁহী নামৰ ঠাইজোখত ডাকঘৰটো স্থাপন কৰা হৈছিল। আনহাতে, বেবেজীয়া চান্দীয়ালিৰ পৰা এক কিলোমিটাৰমান আঁতৰত জামুগুৰি ডাকঘৰটো। ঘাঁহীৰ ডাকোৱালখনে দুবছৰৰ আগতে বদলি হৈ যোৱাৰ পাছত কোনো ডাকোৱাল আৰু সেই ডাকঘৰত নিয়োগ নকৰাত ৰাইজৰ অসুবিধা হৈছে। আনহাতে, জামুগুৰি ডাকঘৰৰ দুজন কৰ্মচাৰীয়ে এবছৰৰ আগতে অৱসৰ লোৱাৰ পাছত সেই ঠাইত কাকো নিযুক্তি নিদিয়াত ৰাইজৰ ইমানেই অসুবিধাৰ সৃষ্টি হৈছে যে জামুগুৰি নামৰ এই ডাঙৰ গাঁওখনৰ তিনিজন গাঁওবুঢ়াই আৰু লগতে গাঁও পঞ্চায়তৰ সভাপতিজনে যোৱা ফেব্ৰুৱাৰী মাহতে নগাঁও সংমণ্ডলৰ ডাকঘৰৰ তত্ত্বাবধায়কলৈ লিখিত পত্ৰও প্ৰেৰণ কৰিছে।

এইখিনি উপৰি, দ্বিতীয়টো বাতৰিৰ ভিতৰত এই ডাকঘৰ দুটাৰ অভাৱ-অতিৰোপৰ সম্বন্ধত আৰু বহুতো কথা সুন্দৰভাৱে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। কবিত ক’লা এক আৱন্তক্ষেত্ৰত বগা বহুবে লিখা আছে— ‘আজি আন্তৰাষ্ট্ৰীয় ডাকঘৰ দিৱস’।

কিমানবোৰ কথাই দোলা দি দি যায় এই বাতৰিবোৰ পঢ়াৰ পাছত মনৰ মাজত।

কোনো এক ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ ডাকঘৰ। কোনো এক অজান ঠাইৰ পৰা আহে তাত কোনোবা পোষ্ট মাস্তিৰ, কোনোবা গ্ৰুপ-ডি, ডাকোৱাল। কোনোবা চহৰৰ শ্ৰাৱণমজিৱৰ ডাকঘৰত একটো ডিপাৰ্টমেন্টেল পোষ্টমেন, কাউন্সাৰ কেৱাৰ চেপ্টাৰ, ট্ৰান্স ভেকুৰ, ট্ৰেজাৰাৰ, পোষ্টেল এজিকিউটেভ, মাৰ্কেটিং একজিকিউটিভ— ক’ত কি!

মোৰ কৈশৰৰ ডাকঘৰ মই দেখা নাই। মোৰ কৈশোৰত মই ডাকঘৰ দেখা পাইছোঁ— কি শ্ৰাৱণমজি!

A-374 এইটো পুলিৱাজনৰ ডাকঘৰ। আমাৰ কেৱাটাৰ D+62হে। ‘A’ টাইপ কেৱাটাৰ

এটা ঘৰ নম্বৰ ৩৭৩। অইল ইণ্ডিয়া লিমিটেডৰ এইটো কোবাৰ্চাৰতে দুৰীয়াজান নিৰ্মাণ হৈ উঠাৰ লগে লগে ডাক বিভাগে দুটা কোঠাৰ ডাকঘৰটো স্থাপন কৰিছিল— পঞ্চদশ বছৰমানৰ আগতে। এইটো ঘৰৰ বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাৰ খুঁটা এটাত বস্তা লেটাৰ বস্তাটো ওলমাই থোৱা আছে। বস্তু শ্ৰেণীৰ কোনোবা এদিন জীৱনৰ প্ৰথমটো ‘লেখা’ লিখি ডাকঘৰৰ লেফাফাত ঠিকনাটো লিখি এইটো ‘চিঠি-বাকচ’ত সুমুৱাই দিছিলো আলফুলে। লেফাফাটো যাতে ভালে-কুশলে বস্তাত সোমাই দুৰীয়াজান ৰে’ল ষ্টেশ্যনত ৰে’লত উঠি গুৱাহাটীলৈ যায়— গুৱাহাটী ৰে’ল ষ্টেশ্যনত যাতে নিৰাপদে নামে। তাৰ পিছত যাতে আছাম ট্ৰিবিউন বিন্দিগুত প্ৰবেশ কৰে! কিমান যে আশা আৰু সপোন সিদিনা।

প্ৰবেশ কৰিলে। এদিন, ১৯৬৪ চনৰ ১২ নবেম্বৰ তাৰিখে ‘অসমবাণী’ত মোৰ সেই মৰমৰ লেখাটো প্ৰকাশ হৈ গ’ল— ‘নেহৰু খুৰা’। কি আনন্দ, কি আনন্দ, কি আনন্দ!!

তাৰ পাছত, কিমান ইনলেণ্ড কাৰ্ড, কিমান পোষ্টকাৰ্ড, কিমান এনভেলপ্ এই লেটাৰ বস্তাটোত সুমুৱাই সুমুৱাই দিছিলো। ক’লৈ ক’লৈ পঠিয়াইছিলো। কিমান আছিল এইবিলাকৰ দাম!

যোৰহাটৰ জনমভূমি শ্ৰেষ্ঠলৈ, গুৱাহাটীৰ নতুন অসমীয়া, অসম বাতৰি, দৈনিক অসম, উৰুলি, জোনবিৰি— কিমানবোৰ বাতৰি কাকত-আলোচনীলৈ এইটো লেটাৰ বস্তাতেই সহভনে সুমুৱাই দিছিলো ইয়াৰ আখৰবোৰ— এটি-দুটি-হেজাৰটি ভৰা যেন। কিমান অচিনাকি মোৰ দৰে কিশোৰসকললৈ, তৰুণসকললৈ চিঠি লিখিছিলো, ক’ৰ ক’ৰ ঠাইলৈ। কটন কলেজিয়েট স্কুলৰ ছাত্ৰ ভূপেন্দ্ৰ নাৰায়ণ ভট্টাচাৰ্যই দশম শ্ৰেণীত থাকোঁতেই গুৱাহাটীৰ বালভৱনৰ পৰা প্ৰকাশিত ‘বাল্যজ্যোতি’ নামৰ মাহেকীয়া বাতৰি কাকতখন সম্পাদনা কৰিছিল। মোৰ পত্ৰবন্ধু ভূপেন্দ্ৰই দুই পইচাৰ ডাকটিকট লগাই সেই ‘বাল্যজ্যোতি’ মোলৈ পঠিয়াই দিয়ে। নৱম শ্ৰেণীতে কটন কলেজিয়েটৰ সত্যেন্দ্ৰনাথ চৌধুৰীৰ লগত চিঠিৰে চিনাকি মোৰ। তিনিটা বছৰ আমি কিমান চিঠি লিখিলো! সত্যেন্দ্ৰৰ চিঠিবোৰ ‘A-374’ ঘৰটোলৈ। মোৰ চিঠিবোৰ সত্যেন্দ্ৰলৈ পঠিয়াওঁ এইটো; লেট্ৰাৰ বস্তাত। আকাশবাণী গুৱাহাটীৰ ‘অৰুণিৰ মেল’লৈ, চেম্বীয়াৰ চ’ৰালৈ কিমান চিঠি পঠিয়াওঁ। ক’ৰবাব ক’ৰবাব কিছুমান ঠাইৰ সাহিত্য প্ৰতিযোগিতাবোৰত যোগদান কৰোঁ, ফলাফল ওলায়, পুৰস্কাৰৰ কিতাপবোৰ আহে এইটো ডাকঘৰলৈ। মোৰ মৰমৰ ডাকঘৰটোলৈ।

বাল্যজ্যোতি লৈ, চিঠি লৈ D+62 ৰ আমাৰ ঘৰলৈ ডাকোৱালজন আহে; কেতিয়াবা সাধাৰণ পোছাকত, কেতিয়াবা ৰাখী পোছাকত। মাজে মাজে ডাকোৱালবোৰ সলনি হয়— বেলেগ বেলেগ মানুহ আহে। তেওঁলোকৰ দুজনমানৰ মুখবোৰ মোৰ এতিয়াও মনত আছে। ক’লৈ গ’লগৈ সেই মানুহবোৰ এতিয়া? ক’ত আছোঁগৈ চাগে! বুঢ়া হ’লগৈ নিশ্চয়।

পুৰা পুৰা প্ৰায়েই লেটাৰ বস্তাত চিঠি দিবলৈ স্কুললৈ যোৱাৰ আগতে মই এই ডাকঘৰটোলৈ আহোঁ। ভিডৰ কোঠাটোৰ বাৰাণ্ডাত কিছুমান মনুহে বস্তাৰ পৰা চিঠিবোৰ উলিয়াই উলিয়াই ডাকঘৰৰ মোহৰটো মাৰে— চটক্ চটক্। সেইবোৰ ছটিং কৰে। মই ওচৰতে থিয় হৈ

থাকো। D+62 ৰ চিঠি থাকিলে স্নোক দিয়ে। সকলোবোৰ চিঠিৰ ছুটং শেষ নোহোৱালৈকে থিয় হৈ থাকোঁ— কিমানবা শেষখন আমাৰ বন্ধ হয়। কেতিয়াবা এখনো নাহে। ওচি আহোঁ আমন-জিমনকৈ।

আজিকালি দুলীয়াজানত ডাঙৰ ডাকঘৰ হ'ল। সেই A-374 কোৱাৰ্টাৰটোৰ আজিকালি অইল ইণ্ডিয়াৰ কোনোবা কৰ্মচাৰী থকা হ'ল। কিন্তু মোৰ মনৰ বিস্তীৰ্ণ প্ৰান্তৰত A-374 সেই বঙা লেটাৰ বক্সটো, সেই বাঙালী মহিলা কৰ্মচাৰীসকলকী, কেইখনমান চিনাকি ডাকেকালন মুখ মই সদায়েই উজলুই ৰাখিম। সদায়েই। কলকতা মহানগৰীত কিমান বহুবিধ পুথালি জেনেৰেল পোষ্ট অফিচটো দেখিছোঁ, পানবজাৰৰ সুদৃশ্যমান মেখদুত বন্ধন দেখিছোঁ। ডিপবে বাৰ চিমেন্টৰীৰ ওচৰত পেডেৰী গাঁৱত ভঙা, উৰলি যোৱা ঘৰ এটাৰ বাহিৰৰ বুটা এটাত বঙা লেটাৰ বক্স এটা দেখিছোঁ। কিন্তু, মোৰ মনত স্থাপিত হৈছে এটাই ডাকঘৰ— দুলীয়াজানৰ A-374।

বৰঠেকেবাবাৰীত জিত নহীকীয়া, নৰোবাখানৰ নৰকুমাৰ চমুৱা, ইণ্ডিপিয়াৰ Alage ATVEY কলেজৰ গুণাচা কুমাৰ উপমুখা, অম্বুক কৈমাৰীৰ অনিতা বাখলাৰী, পুতনি হালোৱা গাঁৱৰ মানবজোতি বৰা, বৰমুৰিকোপাৰ অজুন ভট্টাচাৰ্য, বি আৰ পি এল বিদ্যালয়ৰ কৃষ্টি মজুমদাৰ, ন-শদিয়াৰ মণিমালা বৰা বৰুৱা, বৰপেটাৰোডৰ 'ডাঃ প্ৰিয়দৰ্শনা দাস— কিমানৰ কিমান চিঠি আহিছে কিমানবোৰ ডাকঘৰৰ মোহৰৰ ফুল-চন্দন লেপাফাবোৰৰ কপাল ওকাই! এইবোৰতো চিঠি নহয়! এইবোৰ যে আকাশভৰা ৰৌদ্ৰভৰা। উজাপ দিয়ে, আলোক দিয়ে আৰু দূৰ-সুদূৰৰ পৰা আশা দিয়ে। তেওঁৰ ফুলৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক মৌলৈ গল্প-কবিতা কিছুমান পঠিয়াবলৈ বুলি ক'বলৈ অচিনাকিভাৱে এমিন ৰঙিয়াৰ ইলা দেৱী অধিকাৰীলৈ চিঠি এখন পঠিয়াইছিলো। আজি তেওঁ মোৰ টেলিফোন-বাঙলী— বহু সময়ৰ বহু কথা বহু ৰাতি বহু সময় ধৰি টেলিফোনত তেওঁ মোৰ লগত আলোচনা কৰে— আমি লগ হৈ সমাধানসূত্ৰ বাহিৰ কৰোঁ টেলিফোনতে— টেলিফোনতে ডেৰ-দুঘণ্টা সময় থুটিয়াই থুটিয়াই চাওঁ জীৱনতকৈ জীৱন কিমান আৰু কেনেকৈ দীঘল কৰিব পাৰি। নতুন বন্ধৰ ওভেজা জনাই প্ৰীটিয়ে কাৰ্ড এখন পঠিয়াই দিলো এমিন মিছপুৰ ডাকঘৰৰ মোহৰত কেবালৰ কেচিনৰ বিপুল শইকীয়া নামৰ অচিনাকি ব্যক্তিলৈ। আকাশখনৰ কমতিতে নিশা ২.০৩ বজাত লিখা, নিশা ৮.৪৫ বজাত গোৱাত লিখা, ভাইজানত জাহাজত দুপৰীয়া ১২ বজাত লিখা কবিতা কিছুমান পঠিয়াই দিলে কেচিনৰ নেতী কৰী, বুকক বিপুল শইকীয়াই হোলৈ। এইবোৰতো কবিতা নহয়— এইবোৰ কলম ফুল। ডাকঘৰৰ চেনেহ মাটি-পানীত জীপ লৈ উঠিছে। ডাকেকালন বেগত সোমাইছে, হাতৰ বুঠিত এই কলম ফুল লৈ ডাকেকালন আহিছে মোৰ ফলৈ। মোৰ অচিনাকি, জনাখীৰ ডাকেকালন। এৱাটো চিঠি নহয়— এৱা যে অপৰিচিতৰ অবাচিত প্ৰীতি। ডাকঘৰে হিৱা উলুঙাই হোলৈ পঠিয়াই দিয়ে।

বুৰ মিহি মিহি গলাবে একানে এমিন কোন কৰিলে। মোৰ অচিনাকি। তেওঁ ফুলৰ ডেকা। নাজিৰা ডাকঘৰত ডাক কৰ্মচাৰী হিচাপে চাকৰি কৰে। ফুলখনে ৰাতৰি কাকতত লেখা-লেখা কৰে। এমিন ফুলখন ডেকা নাজিৰা ডাকঘৰৰ পৰা সাপেক্ষাতী ডাকঘৰলৈ কলি

হ'ল। সদায় তেওঁ পুৱা এখন ট্ৰেইনত নাজিৰাত উঠি সাপেখাতীত নামে। আকৌ গধূলি সাপেখাতীৰ পৰা ট্ৰেইনত নাজিৰালৈ ঘূৰি আহে। এই সাপেখাতী ডাকঘৰত এসময়ত মোৰ খুৰাদেৱে চাকৰি কৰিছিল পোষ্ট মাষ্টৰ হিচাপে। মই ভাবি আছিলো, পোষ্ট মাষ্টৰবিলাকৰ বৰ ভাল— ডাকঘৰৰ পৰা মনে মনে পোষ্ট কাৰ্ড, এনভেলপবোৰ আনি আনি, চিঠি লিখি থাকিব পাৰে কাৰোবালৈ কাৰোবালৈ। কি যে ভাবিছিলো সৰুতে।

কুলধৰ ডেকাৰ দৰে আৰু এজন ডাক বিভাগৰ কৰ্মচাৰীৰ সৈতে মোৰ হৈছিল পৰিচয়— বিপুলৰ সৈতে হোৱাৰ দৰে, গ্ৰীটিংছ কাৰ্ডৰ জৰিয়তে। কাৰ্ডখন পোৱাৰ সাত মাহমানৰ মূৰত তেওঁ মোলৈ চিঠি এখন লিখিছিল— ‘আপুনি মোলৈ পঠোৱা কাৰ্ডখন সাঁচি ৰাখিছোঁ’। তেওঁ আৰু লিখিছিল— ‘ডাক বিভাগত মোৰ অভিজ্ঞতাবোৰ প্ৰায় তিতাই নহয়, বিৰাট অসুখী হৈ পৰিছোঁ। সময় বহুত কম। দিনটোত যদি আৰু দুঘণ্টামান সময় পালোহেঁতেন!’ শেষত লিখিছিল— ‘অপেক্ষা কৰিলো বগা খামৰ ভিতৰত এখন দীঘল চিঠি’। তেওঁৰ চিঠিখন মই পাইছিলো ডাকঘৰৰ মৰম-চেনেহেৰে আৱৰি ০৮.০৮.০৬ তাৰিখে। বগা খামত দীঘল চিঠি এখন আজিও তেওঁলৈ মোৰ লিখা হোৱা নাই। তেওঁক ‘অসুখী’ৰ পৰা ‘সুখী’ কৰিবলৈ মই চেষ্টাও কৰা নাই। কিন্তু, তেওঁক মই দুঘণ্টা সময় দিনটোত আৰু উলিয়াই দিলো। বগা খামত এখন সৰু কাগজত, পুৱা ৫.৩০ বজাৰ পৰা নিশা ১১.৩০ লৈ এখন কটিন কনাই দিলো। দিনটোত তেওঁৰ আৰু দুঘণ্টা সময় উলিয়াই দি বিস্তৃত কাৰ্যসূচী যুগুতাই দিলো। আৰু ডাকঘৰৰ লোটাৰ বন্ধত সেই কটিনখন মই তেওঁলৈ পঠিয়াই দিলো। এদিন মই অফিচৰ কামত তেওঁলোকৰ চহৰখনলৈ যাওঁতে তেওঁৰ ডাকঘৰত মই প্ৰৱেশ কৰিলো— প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে মই তেওঁক লগ পালো— এক মিনিট— ছাৰ্টৰ ছেপত ভৰাই নিয়া খীৰীয়া সংগীতৰ কেছেট এটা তেওঁৰ হাতত দিলো তুলি আৰু গুচি আহিলো। বগা খামত যিদিনা মই তেওঁলৈ দীঘল চিঠি লিখিম, সেই চিঠিত মই তেওঁক এটা প্ৰশ্ন কৰিম— পুৱা চাৰে নমান বজাৰ পৰাই পেন্সনৰ কাগজ একোখন হাতত লৈ এই যে তোমাক বিচাৰি গাঁও-ভূঁইৰ পৰা বুঢ়া-বুঢ়ী মানুহবিলাক আহিছে, সেইবিলাকে তোমাক অসুখী কৰিছে নেকি? তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকৰে মাজত থকা সুখবিলাকৰ পৰা অকল অকল সুখ তেওঁলোকে নজনাকৈয়ে মনে মনে আনি তোমাৰ দুখৰ কুলা-পাছবিলাকত ভৰাই নোথোৱা কিয়?

তেওঁ কোন? তেওঁ বিজয় শংকৰ বৰ্মন। মনোৰম কবিতাবে তেওঁ মোৰ মন মনোময়, মোহময় কৰি ৰাখিছিল বহুদিন। নলবাৰীত অনুষ্ঠিত ফিলাটেলী কৰ্মশালাত তেওঁ তেওঁৰ কথাখিনিত তেওঁৰ কবিতাত ফিলাটেলীয়ে আনি দিয়া সংযোগৰ বিষয়ে চমুকৈ কৈছিল। কি কৈছিল বিজয় শংকৰে মোৰ জনা নহ'ল। তেওঁ কৰ্মশালাত চমুকৈ কথা কওক বাক, কিন্তু মোলৈ তেওঁ সেই কথাখিনি দীঘলকৈ লিখিবলৈ, মই বগা খামত লিখিবলগীয়া দীঘল চিঠিখনত তেওঁক লিখিম— চিঠিখন ডাকঘৰত দিবৰ সময়ত প্ৰাৰ্থনা কৰিব— মোৰ চিঠিখন যাতে বাটতে নেহেৰায়, আহিবলগীয়া বিজয় শংকৰৰ চিঠিখনো যাতে বাটতে নেহেৰায়।

আৰু বাঁহী, জামুগুৰি ডাকঘৰবিলাক? কিমান সময়লৈ সেই অঞ্চলৰ মানুহৰ এই ডাকঘৰ

দুটাৰ কাৰণে? এইবিলাক সমস্যা আৰু বহু ডাকঘৰৰে আছে। সেই যে বাতৰি আকতৰ পৃষ্ঠাবিলাকত পঢ়িবলৈ পাওঁ— কোনোবা ডাকঘৰৰ পোষ্ট মাষ্টৰে ডাকঘৰৰ টকা আদায় কৰিছে, এই যে আমাৰ চুবুৰীটোলৈ এসময়ত, চিঠি দিবলৈ অহা ডাকোৱালজনে ডিট'বৈল বিলাকৰ সময়ত গৃহস্থৰ পৰা মাজে মাজে পইচা বিচাৰিছিল, চিঠি সময়মতে নিৰ্ধিষ্টকৰণ বাবে ডাকোৱালক যে ছাড়পত্ৰ কৰা হয়, বদলি কৰা হয়। সেই পেণ্ডেৰীৰ ডাকঘৰটো! কিমান আছে তেনেকুৱা ডাকঘৰ।

ডাকঘৰবিলাকৰ এই বহু ভিতৰুৱা সমস্যা থাকিলেও লেটাৰ বক্সটোৰ কোনো সমস্যা নাই। গোটেই বাতি সেই বক্সটোৰ 'আলহী'বোৰৰ চলে হৃদয় বিনিময়। ক'ত সুখ-দুখৰ কথা পাত্ৰ চাগে' বাতিটো সিহঁতে নিজৰে মাজতে। পূৰ্বতেই যে আঁতৰি যাব সিহঁত ইজনে সিজনৰ পৰা— ৰেলত উঠিব, জাহাজত উঠিব, এৰোপ্লেনত উঠিব। কোন ক'লৈ ঘাব।

শিলপুৰুষীৰ আছাম ট্ৰিবিউন উপ-ডাকঘৰত ৯'এক্টোবৰৰ দিনা বাহিৰত এখন কেনাৰ আঁৰি থোৱা দেখিছিলো— 'World Post Day'। বিশ্বৰ ডাকঘৰে ডাকঘৰে দিবস উদ্‌যাপন হ'ব— আঁচনি ঘোষণা হ'ব। আৰু বহুত কিবা হ'ব।

কিন্তু মোৰ মনত সেইটো ডাক দিবসেই মই সদায় পালন কৰিম, যিদিনা প্ৰথম মই হাতত এটা এনভেলপ লৈ দুৰ্লীয়াজানৰ A-374 ডাকঘৰটোলৈ গৈছিলো, বাহিৰৰ বুটাটোত ওলোমাই থোৱা বস্তা। লেটাৰ বক্সটোত এনভেলপটো সুমুৱাই দিবলৈ। লাহেকৈ এটা লক্ষ হৈছিল প্ৰায় উদং বাকচটোত চিঠিখন পৰাৰ লগে লগেই। সেয়া আছিল যেন হেজাৰ নৃপুৰৰ লক্ষ— যি আজিও ছন্দোময় কবি ৰাখিছে মোৰ হৃদয়।

২৯।

হৃদয় দুৱাৰ খোলা

এই যি বাট মোৰ সমুখত, এই বাট মোৰ বহুদিনৰ চিনাকি। এই বাটেৰে মোৰ দেউতাও এদিন আহিছিল। এদিন এই বাটেৰেই ময়ো আহিছিলো। আজি অষ্টমী, দুৰ্গা পূজাৰ দিন। এই বাটেৰেই মই আকৌ আহিছোঁ মোৰ চিনাকি বাটৰ ধূলি বিচাৰি।

শাৰদীয় পূজাৰ বতৰ। মণ্ডপে মণ্ডপে ঢাক-ঢোলৰ শব্দত পূজা পূজা পৰিবেশ। দুৰ্লীয়াজানৰ ফাঁচী বজাৰৰ কাষত দুৰ্লীয়াজান নেপালী সমাজৰ দুৰ্গা পূজা এয়া। দুৰ্লীয়াজানৰ আমাৰ ঘৰলৈ গুৱাহাটীৰ পৰা বিশ্ববিলাকত আহোঁ, পূজাত নহয়। এইবাৰ পূজাতে আহিলো। আমাৰ শৈশৱ-কৈশোৰত দুৰ্গা পূজাৰ তিনি দিন অইল ইতিয়া লিমিটেডে আমি পঢ়া অইল ইতিয়া হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ সমুখত, বাস্তৱসিৰ সিপাৰে থকা, নেহৰু ময়দানত হিন্দী, অসমীয়া, বাংলা ভাষাৰ একোখন চিনেমা দেখুৱাইছিল। ডাঙৰ বগা পৰ্দা এখন বাহৰ দুটা বৃটাত লগাই দিয়ে। গেলেৰীৰ ওচৰৰ পৰা প্ৰজেক্টৰেৰে চিনেমা দেখুৱায়— আমি গধূলি হোৱাৰ আগতেই গেলেৰীত গৈ বহি থাকোঁ। অষ্টমীৰ দিনা দেখুৱায় অসমীয়া চিনেমা। ভেনেকুৱা এটা অষ্টমীতে দেখুৱাইছিল এবাৰ ৰেহিনী কুমাৰ বৰুৱা পৰিচালিত কথ্যছবি ‘মনোমতী’। ‘মনোমতী’ চাবলৈ পোৱাৰ গৌৰৱ মই আজিও যেনেকৈ অনুভৱ কৰোঁ, অইল ইতিয়াই ‘মনোমতী’ প্ৰদৰ্শন কৰা বাবে তেওঁলোকলৈ কৃতজ্ঞতা মই আজিও জ্ঞাপন কৰোঁ।

আজিকালি আৰু নেহৰু যুগদানত দুৰ্গা পূজাত চিনেমা দেখুওৱা নহয়।

এয়া টিপলিং তিনিআলি। সোঁফালে কিছুদূৰ গৈ বেঙ্গল এটা বাটেৰে নাহৰুৰীয়াতৈ
যাব পাৰি আৰু আন এটা বাটেৰে ডিব্ৰুগড়লৈ।

আমাৰ গাড়ী বাওঁফালে ঘূৰিল। এইটো ডিগবৈলৈ যোৱা বাট। আমি ডিগবৈলৈ পহুঁচ
টিপলিঙৰ ঠিক এইখিনিৰ পৰা ডিগবৈলৈ ৩২ কিলোমিটাৰ। এইখন টিপলিং নদী।
ওপৰত এইখন কংক্ৰীটৰ দলং। নাকানো, যোৰ কৈলুৱত ১৯৬২ চনৰ ২৭ নৱেম্বৰ দিনা
ডিগবৈৰ পৰা প্ৰথম আহি দুৰ্গীয়াজান পাওঁতে এই বাঙাটোত এই টিপলিং নদীৰ ওপৰত
কংক্ৰীটৰ এই দলংখন আছিল নে নাই। এইখন বাঙাটোৰ কাওঁফালে টিপলিংখাট উচ্চ
মাধ্যমিক বিদ্যালয়। ১৯৫৬ চনত স্থাপিত। অলপ আঁতৰত ১৫৬ নং টিপলিং প্ৰাথমিক
বিদ্যালয়, ১৯৪৯ চনত স্থাপিত। এই ঠাইখনৰ ডাকঘৰ — “জালনী” ডিব্ৰুদুৱাৰ।

১৯৬৩ চনত অইল ইণ্ডিয়া লিমিটেডে দুৰ্গীয়াজানত অইল ইণ্ডিয়া উচ্চতৰ মাধ্যমিক
বিদ্যালয় স্থাপন কৰিছিল অইল ইণ্ডিয়াৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ সন্তানসকলৰ বাবে। তেতিয়া
স্কুলখনত চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ পৰা ব্ৰাহ্মবোৰ আৰম্ভ কৰা হৈছিল। তাৰ আগৰখিনি প্ৰাইমাৰী
শিক্ষাৰ বাবে দুৰ্গীয়াজানত কোনো স্কুল নাছিল। এই টিপলিঙৰে কোনোবা এডোখৰত অইল
ইণ্ডিয়াই এখন প্ৰাইমাৰী স্কুল পাতি দিছিল, সেই প্ৰাইমাৰী শ্ৰেণীৰ ল’ৰা-ছোৱালীখিনিৰ
কাৰণে। তৃতীয় শ্ৰেণীলৈকে শ্ৰেণীবোৰ আছিল এইখন স্কুলত — জালনী প্ৰাইমাৰী স্কুল।
দুৰ্গীয়াজান তৈলনগৰীৰ পৰা চাৰি কিলোমিটাৰমান নিলগত। অইল ইণ্ডিয়াই বাহু চলাচলৰ
ব্যৱস্থা কৰিছিল এই সৰু সৰু ল’ৰা-ছোৱালীখিনাক দুৰ্গীয়াজানৰ পৰা এই স্কুললৈ অনা-নিয়া
কৰিবলৈ। পাছত অইল ইণ্ডিয়াই দুৰ্গীয়াজানত পূব জালনী, পশ্চিম জালনী আৰু মধ্য
জালনী নামৰ তিনিখন প্ৰাথমিক বিদ্যালয় স্থাপন কৰিলে আৰু টিপলিঙৰ সেই প্ৰাইমাৰী
স্কুলখন এদিন নোহোৱা হৈ গ’ল।

বুটীদিহিং নদীৰ পাৰৰ এই তৈলক্ষেত্ৰ দুৰ্গীয়াজানৰ পূৰ্বৰ নাম হেনো আছিল জালনী।
এদিন অটোৱা হাবি-জংঘলেৰে ভৰপূৰ এই অঞ্চলটোত থাকুৱা তেল আৱিষ্কৃত হ’ল। ১৮৮৯
চনত ডিগবৈ পথাৰত তেলৰ পুংটো প্ৰথম স্থাপন হোৱাৰ বিনৰীতে দিহিং নদীৰ পাৰৰ
নাহৰুৰীয়াত ১৯৫৩ চনত স্বাধীন ভাৰতৰ প্ৰথমটো তেলৰ পুং আৱিষ্কাৰ হৈছিল। এই
আৱিষ্কাৰ লগে লগে আৰম্ভ হৈ গৈছিল এক নতুন যুগ — যাৰ প্ৰথম সাক্ষী দুৰ্গীয়াজান।

দুৰ্গীয়াজানতেই নহয়, টিপলিঙতো অইল ইণ্ডিয়াৰ কিছুমান কৰ্মচাৰী আছিল। সেইসকলৰ
সন্তানবোৰে উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে আমাৰ অইল ইণ্ডিয়া উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়লৈ আহিছিল
চতুৰ্থৰ পৰা ওপৰৰ শ্ৰেণীসমূহলৈ পঢ়িবলৈ। তেওঁলোককো টিপলিঙৰ পৰা দুৰ্গীয়াজানলৈ
অনা-নিয়া কৰিবলৈ অইল ইণ্ডিয়াই বাহু দিছিল। আমাৰ লগত পঢ়িছিল পূৰ্ণিমা নামৰ বঙালী
ছোৱালী এজনী নহিনমানলৈকে — তাই এইখন বাহুত আহিছিল টিপলিঙৰ পৰা। ক’ত বা
আছে এতিয়া সেই পূৰ্ণিমা।

‘বক্সা কেম্প’। ‘বক্সা গ্ৰাণ্ট’। বিভিন্ন নাম এই ঠাইখিনিৰ। টেকেৰৰ বক্সা নামৰ এক
বাতি বিশাল জুমিখণ্ডৰ অধিকাৰী আছিল এই অঞ্চলত। হয়তো ইয়াতেই থাকি তেওঁ

তেওঁৰ ব্যবসায়-বাণিজ্য চলাই গৈছিল দুৰ্লীয়াজ্ঞান জন্মৰ ওচৰা-ওচৰি সময়খিনিত। তেওঁৰ নামেৰেই এই অঞ্চলটো জনাজাত আছিল ‘বৰুৱা কেম্প’ হিচাপে। ৰাজ্যৰ বাওঁফালে এই পুৰণি ঘৰটো আমাৰ শৈশৱত এটা চিনেমা হল আছিল। এদিন বন্ধ হৈ গ’ল। আৰ্মী থাকিছিল মাজতে। এতিয়া পুৰণি কিছুমান লোহাৰ সামগ্ৰী পৰি আছে সন্মুখত। বন্ধ হৈ যোৱা প্ৰতিখন ঠাইৰ এনেকুৱা পুৰণি চিনেমা হল জাতীয় ঘৰবোৰ দেখিলে মোৰ হৃদয় ভৰি আহে। কিবা এক দুৰ্ভাগ্যত এইবোৰ ঘৰ এনেকৈ এদিন স্তব্ধ হৈ যায়। ডাঙৰ ডাঙৰ তলা ওলমি ৰয় দুৱাৰবোৰত। ক’ট-কাছাৰীত মোকৰ্দমা চলে। কোন জিকিব, কোন হাৰিব, দীৰ্ঘদিন ধৰি উৎকণ্ঠাত ৰয় কথাবোৰ। আৰু কোনেও নেদেখাকৈ, কোনেও নুশুনাকৈ বন্ধ আকাশৰ তলত সেই ঘৰবোৰে ৰুদ্ধশ্বাস পেলায়— উচুপি উচুপি বিনায়। বাটেদি যোৱা অগণন গাড়ী-মটৰৰ শব্দতো আজি আৰু সাৰ নাপায় বৰুৱা কেম্পৰ এই নিজম-নিতাল চিনেমা হলটো। নাজানো তাৰ মেনেজাৰবিলাক ক’লৈ গ’ল, ক’লৈ গ’ল গেট কীপাৰবিলাক, প্ৰজেক্টৰটো।

বৰুৱা তিনিআলি পাৰ হ’লো। বগৰীবাজ-গুটিবাৰী পাৰ হ’লো। নিচেই কাষতে এখন দুৰ্লীয়াজ্ঞানৰ দৰে শিল্প নগৰীৰ গাতে লাগি থকা এই গাঁওবিলাকতো অইল ইণ্ডিয়াৰ পৰশ লাগি আছে। অনুভৱ হয় তেনেকুৱা।

পদুমণি। এই ঠাইৰ পৰা পোনে পোনে বাওঁফালে ডিগবৈলৈ ২৫ কিলোমিটাৰ। সৌফালে উৰাপুৰ ডেৰ কিলোমিটাৰমান। এই উৰাপুৰতে থাকে লাচিত হাজৰিকা নামৰ এজন সংগ্ৰামী যুৱক, যি নিজৰ দুহাতেৰে শ্ৰম কৰি ব্যবসায়-বাণিজ্য চলাই আছে, আৰু হৃদয়েৰে অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ নবীন কবিসকলক আমন্ত্ৰণ কৰি আনি নিজৰ চোতালত বহুৰৰ একোটা দিনত আড়ম্বৰেৰে কবি সন্মিলন পাতি আছে।

ৰঙিলীটিং, ৰূপাইবাম, কল্যাণপুৰ আদি ঠাইবোৰ পাৰ হৈ আমি ডিগবৈৰ ফালে গৈ আছোঁ। বাটৰ দুয়োকাষে ধাননি পথাৰ। অ’ত-ত’ত দূৰত ওখ ওখ, থিয় থিয় অইল ইণ্ডিয়াৰ তেলখাদৰ কিবোৰ। আমাৰ শৈশৱ এই কিবোৰৰ ওচৰে-পাঁজৰে পাৰ হৈছিল বাবে আজিও এইবোৰে আমাক বহু কথা কওঁ কওঁ কৰে।

ডিগবৈৰ অসম অইল কোম্পানীয়ে নাইৰকটীয়াৰ সেই তেলৰ পুংটো খান্দি উলিওৱাৰ পাছত হাবি-জংঘলৰ এই বুঢ়ীদিহিং অববাহিকাটোত প্ৰচুৰ খান্ধা তেলৰ সম্ভাৱনীয়তালৈ অনুমান কৰি ভাৰত চৰকাৰে যুটীয়া ঋণত এটা কোম্পানীৰ লগত ১৯৫৮ চনৰ ১৪ জানুৱাৰীৰ দিনা এখন প্ৰাৰম্ভিক চুক্তি সম্পাদন কৰিলে। আৰু ১৯৫৯ চনৰ ১৮ ফেব্ৰুৱাৰীত এই চুক্তিখন চূড়ান্ত কৰি অইল ইণ্ডিয়াৰ জন্ম দিলে। দুৰ্লীয়াজ্ঞানৰ বজাৰৰ ওচৰত ফায়াৰ ব্ৰিগেডৰ সন্মুখত ইটা গাঁথনিৰ যি ঘৰটো আছে, সেইটো ১৯৫৯ চনত নিৰ্মিত আৰু স্থাপিত। আজি সেইটো অইল ইণ্ডিয়া লিমিটেডৰ চিভিল ইঞ্জিনীয়াৰিং ডিপাৰ্টমেণ্টৰ অফিচ।

ভাদৈ পাঁচআলি। দুৰ্লীয়াজ্ঞান-ডিগবৈৰ বাটত সৰ্বাধিক জনপ্ৰিয় ঠাইৰ নাম। দুৰ্লীয়াজ্ঞানৰ মানুহৰ মুখে মুখে শুনা যায় ‘ভাদৈ পাঁচআলি’। আচলতে নামটো মৰমলগাও। ইমান দূৰ আহিলো, এই প্ৰথম ভাদৈ পাঁচআলিতহে দেখিলো ৰাজ্যৰ কাষত দুৰ্গা পূজাৰ পেঙেল।

বাটৰ সোঁফালে সোঁটো ভাৱৈ আৰক্ষী চকী। ১৯৬৯ চনত স্থাপিত।

অইল ইণ্ডিয়াত বাৰ্মা অইল কোম্পানী আৰু ভাৰত চৰকাৰৰ অংশ আছিল ক্ৰমে তিনিভাগৰ দুভাগ আৰু তিনিভাগৰ এভাগ। পাছত ১৯৬২ চনৰ ১ জানুৱাৰীৰ পৰা তইল ইণ্ডিয়াই তেওঁলোকৰ কাৰ্যালয় দুলীয়াজানত স্থাপন কৰি পূৰ্ণাংগ ৰূপত কাম-কাজ চলাবলৈ ধৰিলে।

ঠিক কি কি বাবদাত নাজানো, ডিগবৈৰ অসম অইল কোম্পানীৰ পৰা এওঁ বিষয়া-কৰ্মচাৰী অইল ইণ্ডিয়ালৈ বদলি হৈ আহিল দুলীয়াজানলৈ। দুলীয়াজানত এওঁলোকৰ বাবে ভেতিয়াও পৰ্যাপ্তসংখ্যক আবাসগৃহ নিৰ্মাণ হৈ উঠা নাই। পৰিয়ালসোৰ ডিগবৈতে থাকে, কিন্তু কৰ্মচাৰীসকলে দুলীয়াজানত চাকৰি কৰে। সপ্তাহটোৰ শেষত শনিবাৰে তেওঁলোক পুনৰ পৰিয়ালৰ কাষ পায়গৈ ডিগবৈত। সোমবাৰে পুৱাতেই আকৌ এসপ্তাহৰ বাবে ডিগবৈত পৰিয়ালটো এৰি থৈ কৰ্মক্ষেত্ৰ দুলীয়াজান পায়হি। আমাৰ দেউতাক তেনেদৰে বদলি হৈ আহি দুলীয়াজানত চাকৰি কৰে। আমি ডিগবৈত ভেতিয়া।

বাওঁফালে এইখন নামকলক— Dihing-Patkai Elephant Reserve (Kajhalguri)। ইয়াৰ পৰা ডিগবৈলৈ আৰু ১৮ কিলোমিটাৰ দূৰত। অটোৱা হাবি এখন। ২০০৩ চনৰ ১৭ এপ্ৰিল তাৰিখে ৰাজ্য চৰকাৰে এক অধিসূচনামৰ্মে এই স্থানক ৰাষ্ট্ৰীয় সংৰক্ষিত বনাঞ্চল ঘোষণা কৰে। ডিব্ৰুগড়, তিনিচুকীয়া আৰু শিৱসাগৰ জিলাৰ চৰাইসেউ, ডিব্ৰুগড়, মাৰেবিটা আৰু তিনিচুকীয়া মহকুমাক সামৰি সৰ্বমুঠ ৯৭৭ বৰ্গকিলোমিটাৰ এলেকাৰ এই সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত দিল্লী, কক্সজান, ডিব্ৰুগ, টিংকপানী, মাকুমপানী, বগাপানী, অভয়পুৰ আদি বনাঞ্চল সোমাই আছে। দুবাৰমৰা, কণা, নলনি, ফিল-বাৰী, টকৌৱনি, তৰালি আদি সৰু সৰু বনাঞ্চলসমূহো ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে।

মনত পৰে, ডিগবৈৰ চেণ্ট্ৰেল গ্ৰাইমাৰী স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতে ক্ৰান্তত ভেতিয়াৰা স্তৰে এনেদৰে সুখি দিয়ে কাৰ কাৰ দেউতাকহঁত দুলীয়াজানলৈ বদলি হৈছে। বৰ দুখ লাগে ভেতিয়া লগৰ এই ল'ৰা-ছোৱালীকোৰক ইয়াতে এৰি থৈ মই যে এদিন ওচি যাব লাগিব দুলীয়াজানলৈ। বৰ দুখ লাগে।

এইটো। এই ৰাস্তাটোৰেই আমাৰ দেউতাহঁত দুবছৰমান এনেকৈ ডিগবৈ-দুলীয়াজান অহা-যোৱা কৰিলে। ব্ৰিটিছ বৰমুৰীয়া চাহাবৰ গাড়ীত সোমবাৰে পুৱাতেই দেউতাক ওচি যাব দুলীয়াজানলৈ। এসপ্তাহৰ মূৰত আহি দেউতাহি হাবি-জংগলৰ মাঝে মাঝে নিৰ্মাণ হ'বলৈ ধৰা নতুন ঠাই দুলীয়াজানৰ কথা আমাক শুনাৰ। আৰু শুনাৰ আকিৰ পকী এই ডিগবৈ-দুলীয়াজানৰ কেঁচা ৰাস্তাটোৰ বৰ কাহিনী। বট ভেটি ধৰা বৰমুৰীয়া হাটীৰ জাকৰ কাহিনী। আৰু ওঁ টেঙাৰ কাহিনী। এই ৰাস্তাটোৰ দুয়োফালে বৰ ওঁ টেঙা গছ আছিল। যেনো ভৰাই ভৰাই দেউতাহি ওঁ টেঙাবোৰ অনিছিল।

আজি মই আকুলভাৱে চালো বাটৰ দুয়োফালে। অ'ত-অ'ত দুই-এজোপা ওঁ টেঙা গছ আছে। পক্ষিৰ বহুৰ আগতে দেউতাক ভেতিয়া এই ৰাটেৰে আহিছিল, এইকিন্তু ওঁ টেঙা গছ হয়তো ভেতিয়া কেঁচুৱা আছিল। বা ওপজাই নাছিল। কিমান কথা, কিমান কথা এই

ঐ গছবিলাকে ক'ব খোজে চাগে'।

বহু বছৰ হ'ল। কিন্তু হাবিৰ সেই অটব্য ৰূপ আজিও আছে এই বাটৰ দুয়োকাষে। নিমাওমাও আজি অষ্টমীৰ দুপৰীয়া এই অৰণ্যৰ গভীৰতাত। এক মায়াময়তাই অৰণ্যক নহয়, মোকেই গ্ৰাস কৰি পেলাইছে যেন।

বাটৰ বাওঁফালে সৌৰা নগাজান OCS (Oil Collecting Station)। ১০-১৫ টামান তেলখাদৰ পৰা মাটিৰ তলেৰে পাইপেৰে তেল আনি আনি এই ষ্টেশ্যনবিলাকত জমা কৰি থয়। ইয়াৰ পৰা এইবোৰ যায় শোধনাগাৰলৈ, শোধন হ'বলৈ।

নগাজানৰ পিছত সৌৰাফালে সৌটো যোৰাজান অইল কালেক্টিং ষ্টেশ্যন। হয়তো, ভিতৰে ভিতৰে এনেকুবা আৰু কিছুমান ষ্টেশ্যন আছে। প্ৰকৃতিৰ বুকুত মানুহৰ জীৱনৰ ইতিহাসৰ সমল বুটলি বুটলি। যেন মানুহৰ হৃদয়ৰ অজস্ৰ অলিন্দ-নিলায়েদি বৈ বৈ আহে প্ৰকৃতিৰ এই ৰক্তধাৰা— অনাগত ভৱিষ্যতৰ প্ৰতিশ্ৰুতি কঢ়িয়ায়। কোনে জানে।

ইমান দীঘল এক পথ— অৰণ্যৰ মাজে মাজে।

ইমান কথা এই অৰণ্যৰ— পথৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে।

ডিগবৈত আমাৰ হাস্পতাল টিলাৰ ঘৰটোৰ পিছফালে প্ৰকাণ্ড এটা তেলখাদ আছিল। অলপ আঁতৰত এটা ৰে'ললাইন। অসম অইল কোম্পানীৰ সামগ্ৰী কিছুমান কঢ়িয়াই মালগাড়ী চলে সেই লাইনেৰে। ৰে'লবোৰে আমাৰ লৈশবৰ বহু মধুৰ সৌৰবণি কঁপাই কঁপাই ক'ববালৈ অহা-যোৱা কৰি থাকিছিল। খাদটোৰ পৰা ক'লা ক'লা তেলবোৰ নিগৰিয়েই থাকিছিল। সেইবোৰ বৈ বৈ আহি আমাৰ কোৱাৰ্টাৰৰ পিছফালৰ প্ৰায় বাৰাণ্ডাখনেই চুইছিল।

এইবোৰ চৰাইপুং-লক্ষীপথাৰ অৰণ্য। আমাক প্ৰায় এৰৌ এৰৌ হৈছে। এইখন বৰজান। ইয়াতেই শেষ হৈছে অৰণ্য। অৰণ্যৰ এই শেষ প্ৰান্তৰে কিয় জানো মোৰ মনটো উদাস কৰি তুলিলে। ইয়াৰ পৰা ডিগবৈলৈ আৰু দহ কিলোমিটাৰ।

দুলীয়াজানত কিছুমান কোৱাৰ্টাৰ বনোৱা হৈ গৈছে। ডিগবৈৰ পৰা কিছুমান পৰিয়াল ডিগবৈ এৰি দুলীয়াজানলৈ গুচি আহিছে। এৰি থৈ আহিছে ডিগবৈত এক ভয় হৃদয় আৰু সেই হৃদয়েৰে শব্দ কৰি ওলাই অহা কান্দোনে। ডিগবৈত যিসকল থাকি গ'ল, তেওঁলোকে বৃজিব নোৱাৰিব; যিসকলে ডিগবৈ এৰি থৈ আহিল, তেওঁলোকে বৃজিব ডিগবৈ কিমান মৰমৰ ঠাই। কিমান মৰমিয়াল ঠাই। জন্মস্থান বুলি নহয়, লৈশব অতিবাহিত কৰা বুলি নহয়, ডিগবৈ নামটোৱেই এনেদৰে আলোড়িত কৰি ৰাখে মোক প্ৰতি পল-অনুপল।

বৰজানৰ পিছত বালিজান। ইয়াৰ পৰা মাথোঁ তিনি কিলোমিটাৰ ডিগবৈলৈ।

চীনৰ যুদ্ধ তেতিয়া ভৰপক। ১৯৬২ চন। ডিগবৈ-দুলীয়াজান আদি শিল্পনগৰীবিলাকৰ কাৰণে বিদেশী ৰাষ্ট্ৰৰ আক্ৰমণ অতিশয় উদ্বেগৰ কাৰণ। ইতিমধ্যেই অসম অইল কোম্পানী আৰু অইল ইণ্ডিয়া লিমিটেডেহে এনেকৈ আমাৰ নিচিনা ডিগবৈ এৰৌ এৰৌ পৰিয়ালবোৰক মুৰব্বীজনৰ লগত থাকিবলৈ নিৰ্দেশ দিছে। আৰু ভাৰেই ফলস্বৰূপে আমি এদিন দেউতাৰ লগত দেউতাৰ কৰ্মস্থলী দুলীয়াজানলৈ গুচি আহিল ঠিক কৰিলো।

২৭ নৱেম্বৰ, ১৯৬২ চন। ক'ত মোৰ স্কুলেই প্ৰাইমেৰী স্কুল, ক'ত সেই তেলখাদৰ

পৰা নিগৰি অহা ক'লা ক'লা তেল? সকলোকে এৰি থৈ আক্ৰি আমি ফাৰ্মগৈ ডিগবৈৰ পৰা।
বুদ্ধ নাম কটাৰ পাছতহে বোলে বহুকেইয়া পৰীক্ষাবোধ হ'ব।

টিপাম চাহ বাগিচা পাৰ হ'লো। বাটৰ কাষত বাওঁফালে পূৰ্ণা এখন নামকলকত পিনা
আছে— Welcome to Digboi। আচলতে ডিগবৈক মইহে স্বাগতম জনাইছো। স্ত্যাব
হময়লৈ— যাতে ডিগবৈ এক সুৰ হৈ, এক ফুল হৈ উপচি উপচি আহক যাব বুকুলৈ।
জুৰাই যাওক মোৰ মনৰ প্ৰাংগল বহু কড়ু আৰু কৰু পানেৰে।

আৰু, এইটো এটা কিলোমিটাৰ পোষ্ট— Digboi-0। ডিগবৈ শূন্য।

ঠিক ইয়াৰ পৰাই এদিন মই বুকু শূন্য কৰি ডিগবৈ এৰি থৈ আহিছিলো। আৰু ঠিক এই
ঠাই অক্ৰি পালেই সকলো শূন্যতা নোহোৱা হয় মোৰ। ওলটাই যায় সকলো শূন্যতা হময়ৰ
ঝোলা দুৱাৰেদি।

৩০।

তুমি মধুমিতা

মধুমিতাৰ সৈতে মোৰ পৰিচয় এখন চিঠিৰ জৰিয়তে। মধুমিতাৰ সৈতে কবি বীৰেশ্বৰ বৰুৱাৰ পৰিচয় এখন চিঠিৰ জৰিয়তে। মধুমিতাৰ সৈতে পূৰ্ণানন্দ শৰ্মা আৰু মুগাংক বৰুৱাৰো পৰিচয় চিঠিৰ জৰিয়তে।

ইমানবোৰ অপৰিচিতৰ সৈতে এনেদৰে চিঠিৰে পৰিচয় হোৱা কোন তেওঁ মধুমিতা? তেওঁ মধুমিতা মহন। শিৱসাগৰ জিলাৰ পাটসাঁকো মহাবিদ্যালয়ৰ স্নাতক দ্বিতীয় বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰী। এইখিনিলৈকে মধুমিতাৰো পৰিচয় ইমানেই। মধুমিতাৰ কথা আৰু আছে।

এদিন মই মোৰ ঘৰৰ ঠিকনাত পাতল মুগা বৰষুণৰ এটা ৰামত চিঠি এখন পালো, ১৮.০২.০৫ তাৰিখে। এটকীয়াকৈ মুঠ তিনি টকাৰ ডাকটিকট লগোৱা আছে লেফাফাটোত বাওঁফালে একেবাৰে কোণত— সচৰাচৰ টিকত লগোৱা ঠাইৰ বিপৰীতে। টিকট তিনিটাৰ ওপৰত লিখা আছে— 'More Urgent Post'। কিন্তু দুটকা কম ৰখচেতে চিঠিখন মোলৈ আহিল। মই খুলিলো লেফাফাটো। ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে এখন বগা ৰাগজত লিখা এখন চিঠি। মই প্ৰথমে একেবাৰে তললৈ চালো। নামটো শ্ৰীমতী মধুমিতা মহন, পাটসাঁকো মহাবিদ্যালয়, স্নাতক দ্বিতীয় বাৰ্ষিক।

মধুমিতা। এয়া মধুমিতা। মধুমিতাই মোলৈ চিঠিখন লিখিছিল ০৮.০১.০৫ তাৰিখে।

আৰু মই পাইছিলো ডেৰ মাহ পাছত। মোৰ জানিবৰ বা অনুসন্ধান কৰিবৰ মন নাহ— এই ডেৰ মাহ কাল চিঠিখন ক'ত আছিল। কোনোবা ডাকঘৰত পৰি আছিল নে ডাকঘৰালৰ বেগটোৰ মাৰুতে সোমাই মৰম বিচাৰি আছিল, নে বে'লে বে'লে ভ্ৰমণ কৰি ফুৰিছিল। হয়তো আটাইবোৰ।

মধুমিতাই লিখিছিল—

'... আপোনাৰ লগত মোৰ প্ৰথম চিনাকি 'আমাৰ অসম' কাকতৰ জৰিয়তে। ... এদিন আপোনাৰ স্বৰচিত এটি অনন্য সুন্দৰ কবিতা পঢ়িবলৈ পালো, কবিতাৰ শিৰোনাম 'ইমান ৰাতি চিমে নদী'। এই কবিতাটি ইমান ভাল লাগিল যে মই পেন্সৰৰ পৰা কাটি এদিন কলেজৰ Cultural Programmeত আবৃত্তি কৰিছিলো।' চিঠিখনৰ পিছৰ অংশখিনি পঢ়াৰ মোৰ ধৈৰ্য নাছিল। আনন্দ-উল্লাহেৰে মোৰ হৃদয় পাৰাপাৰ্বহীনভাৱে উপচি পৰিছিল। অনাৰিল আনন্দত মই বিমুগ্ধ হৈ পৰিছিলো। মোৰ এটা শব্দিতা কোনো এক অচিনাকি গুণমুগ্ধ পাঠিকাই বাতৰি কাকতখনৰ পৰা কাটি কলেজৰ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত পাঠ কৰিব, মই নজনা-নেমেলাকৈ— এয়া মোৰ বাবে আছিল অসম্ভৱীয়। এয়া মোৰ বাবে অনিৰ্বচনীয় আৰু অপ্ৰত্যাশিত। নিৰ্ধাৰিত এয়া এক অপৰিচিতৰ অবাচিত প্ৰীতি, যি মোক মুহূৰ্ত্ততে কৰি তুলিছিল বাৎসৱ্য।

মই মধুমিতাৰ চিঠিখন পোৱাৰ দুদিন আগতে ১৬ ফেব্ৰুৱাৰী সাংখ্যাৰ 'প্ৰান্তিক'ত প্ৰকাশ পাইছিল কবি বীৰেন্দ্ৰৰ বৰুৱাৰ কবিতা এটা— 'এখন চিঠিৰ উত্তৰ'। কবিতাটোৰ প্ৰথময়ক্ষিক এনেধৰণৰ—

'২০০৪ চনৰ ১ ডিচেম্বৰ

সেই তাৰিখত 'প্ৰান্তিক'ত প্ৰকাশিত

মোৰ 'অন্তৰীণ' শীৰ্ষক কবিতাটো

পঢ়িবলৈ পাই

তোমাৰ অনাৰিল আনন্দ

আৰু সেই আলোচনীখন

সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰি

তোমাৰ কিনত বিবাদ

এইবোৰ কথা

তোমাৰ চিঠিৰ পৰাই জানিলো।'

কবিতাটোৰ মাজৰ ফালে আছে— 'মোৰ পৰা বন্ধত দুবত/উজনিৰ এখন ঠাই/এখন কলেজত তুমি পঢ়ি আছ।' এতিয়া মই নিশ্চিত হ'লো, বীৰেন্দ্ৰৰ বৰুৱাৰ কবিতাৰ, উজনিৰ এখন কলেজত পঢ়ি থকা এই ছোৱালীজনী মধুমিতা— মোৰ 'ইমান ৰাতি চিমে নদী' কলেজৰ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত মই নজনাৰেই আবৃত্তি কৰা পঢ়িনীয়ে কলেজৰ মধুমিতা মন। মধুমিতাই পাইছিল মোৰ কবিতা—

'ইমান ৰাতি আনন্দত

এবুৰু ডুবি আছিল চিমেৰ নদীখন

বাট হেৰুৱাই টোবোৰ সোমাল

পদ্মাবতী দলেৰ আধা বোৱা তাঁতশালখনত ...।’

মই লৰালৰিকৈ বিচাৰি বিচাৰি বীৰেশ্বৰ বৰুৱাৰ ‘অন্তৰীণ’ উলিয়ালো।

‘কেইজোপামান ফুলৰ গছ

পাচলিৰ বাগিচা

আৰু এখন অৰ্ধদেৱাল

তাৰ মাজতেই আমি অন্তৰীণ। আমাৰ নাই নে কি এনে এটি জীৱন

যাৰ চৌপাশে অপমান-অনাটনপীড়িত

বাস্তৱতাৰ কোনো দেৱাল নাই?’

আছে। তেনে এটি জীৱনৰে সন্ধান দিছিল মধুমিতাই, যেতিয়া তেওঁ মোৰ অজ্ঞানিতে পাঠ কৰিছিল উজনিৰ এখন ঠাইত, মোৰ পৰা বহু দূৰত, এখন কলেজত মোৰ চিমেৰ নদীৰ সেই কবিতা—

‘আজি ওৰে ৰাতি কপৌ উৰিব চিমেৰ পাৰত

আজি ওৰে ৰাতি কেতেকী গোন্ধাব চিমেৰ পাৰত।’

মধুমিতাই তেওঁৰ চিঠিখনত মোলৈ লিখিছিল— ‘আজিৰ যাত্ৰিক যুগত চিঠিৰ মূল্য হেৰাই যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে যদিও মই চিঠি লিখি ভাল পাওঁ। প্ৰকৃততে চিঠিয়েহে মানুহৰ হৃদয়ে হৃদয়ে আনন্দ-উৎসৱ পাতিব পাৰে।’ এই সৰল বিশ্বাসত গভীৰ বিশ্বাসী মোৰ পৰা বহু দূৰত, বীৰেশ্বৰ বৰুৱাৰ পৰা বহু দূৰত, চিমেৰ নদীক ভাল পোৱা এক মধুময় অনুভৱ— যি অপমান-অনাটনপীড়িত বাস্তৱতাৰ দেৱাল ভাঙি ওলাই আহিছে আৰু ‘অন্তৰীণ’ৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি উলিয়াই আনিছে এক কবি সন্তান।

মধুমিতাই মোলৈ লিখা চিঠিখনতো লিখিছিল আৰু বীৰেশ্বৰ বৰুৱাৰ ‘এখন চিঠিৰ উত্তৰ’ কবিতাটো পঢ়িও মই জানিছিলো উজনিৰ এখন ঠাই পাটসাঁকোৰ এক সুহৃদৱা পাঠিকা মধুমিতা মহনে কবি বীৰেশ্বৰ বৰুৱালৈ চিঠি লিখিছিল এখন। তেওঁ মোলৈ লিখিছিল— ‘যাত্ৰিকতাত, বোমা-বাকদৰ ধূলিত টুকুৰা-টুকুৰ হৈ উৰি যাব মানুহৰ হৃদয়, মৰম-চেনেহ, ভালপোৱা, আশা-আকাংক্ষা সকলো।’ তেওঁ মোলৈ আৰু লিখিছিল— ‘সেয়েহে আমি চিঠিৰে গঠো আহক ভাঙুৱাবোধ, বন্ধুত্ব আৰু মানৱতাৰ চিৰন্তন ইতিহাস।’

আৰু বীৰেশ্বৰ বৰুৱাই মধুমিতাৰ সেই মধুৰ চিঠিখনৰ উত্তৰ লিখিছিল তেওঁৰ কবিতাটোত এনেদৰে—

‘নিজকে মই প্ৰায়েই সোধো :

মই কি বিচাৰিছোঁ? কি?’ (অন্তৰীণ)

এই প্ৰশ্নৰ তেওঁ উত্তৰ বিচাৰি পাইছিল মধুমিতাৰ চিঠিখনত এদিন। সেয়েহে তেওঁ লিখিছিল—

‘সেইবোৰৰ মাজত ধনৱতৰা আছে

যি দেখা দিয়ে, মনত সীচ বজায়
আৰু চিৰদিনীয়া বন্ধুত্বৰ বাবে
হাত আগবঢ়ায়।' (এখন চিঠিৰ উত্তৰ)

ক'ত আছিল সেই বন্ধুত্ব? পাটসাঁকো কলেজত। হয়তোবা, - যুগ্মিতাৰ বন্ধ শত
কটাকটি কবি, ডাক্তৰ ডাক্তৰ আখৰেৰে লিখা ফুলছোপ কাগজৰ চিঠি এখন।

মধুমিতাক মই আজিও লগ পোৱা নাই। বকতা বকাণীও নামৰ এখন অখ্যাত গাঁৱৰ নাম
মই কাহানিও শুনা নাছিলো। পাটসাঁকো কলেজত মই দেখা নাই। কিন্তু পাটসাঁকোৰ পৰা
মধুমিতা মহন নামৰ এক অনুৰাগী পাঠিকাই মোৰ মনৰ মাজত গঢ়ি তুলিছিল এখন সবল
সাঁকো, যাৰ ওপৰেদি পাৰ হ'ব পাৰি সকলো বাধাৰ প্ৰাচীৰ, যি গঢ়ি তোলে জীৱনৰ অপাৰ
সৌন্দৰ্যৰ ভঁৰাল, যি নিজেই বাধা হৈ থিয় হ'ব সকলো জটিলতা আৰু কুটিলতাৰ দুৰ্গম
পথত।

আৰু এই সাঁকোৰ ওপৰেদিয়েই বগাই এমিন কবি বীৰেন্দ্ৰ বৰুৱাই আবহ কৰিছিল
তেওঁৰ 'পাটসাঁকোলে যাত্ৰা'।

'পাটসাঁকোলে যাত্ৰা' কবি বীৰেন্দ্ৰ বৰুৱাৰ এটা মানোৰম কবিতা। প্ৰথম বন্ধ প্ৰথম
সংখ্যা 'সাতসৰী'ত প্ৰকাশ হৈছিল। মৰম-চেনেহেৰে সদায় গঢ়ি বোজা এক অখ্যাত গাঁৱৰ
এক ততোধিক অখ্যাত পাঠিকাৰ সদায় সজিত হৈ থকা সকলো শুভকাৰ্য্যক সন্ধান
জনাই মধুমিতা মহনৰ 'পাটসাঁকোলে যাত্ৰা' কৰিছিল এজন অৱসৰপ্ৰাপ্ত ডাক্তাৰী প্ৰশাসনিক
সেৱাৰ বিষয়ই। নহয়, ভুল হৈছে। এক অসাবী প্ৰভাতত জাকি মাৰি উৰি বোৱা কিছুমান
চৰায়ে তুলি যোৱা কাকলিৰ স্পন্দনত এক কম্পিত হৃদয়ৰ সৰলী কৰিয়ে যেন কিচাৰি
পাইছিল তেওঁৰ হৃদয়বাৰ্তা— যি তেওঁৰ শুনাৰ বুজিছিল হৃদয়ে হৃদয়ে, আৰু এক অপাৰ
দুখত তেওঁ এমিন কুক হৈ লিখিছিল এই পংক্তি—

'কেতিয়াবা নিজেই নুবুজা এক উত্তৰ পাওঁ

আৰু সেই উত্তৰটো

মোৰ হাতৰ মুঠিলে আহিও

সদায় হেৰায় যায়।' (অন্তৰীণ)

ক'ত আছিল লুকাই সেই নুবুজা উত্তৰ? থাকেনে সেই উত্তৰ হাতৰ মুঠিত? এই প্ৰশ্নৰ
উত্তৰ ২০০৪ চনৰ ১ ডিচেম্বৰলৈকে কবিয়ে পোৱা নাছিল। তাৰ পিছতে তেওঁ মধুমিতা
মহনৰ চিঠি পাইছিল। পঢ়িছিল সেই চিঠি, আৰু সেই চিঠি পঢ়ি তেওঁ পাইছিল কিচাৰি সেই
নুবুজা উত্তৰ। ক'ত?

'হয়তো আজি আবেলিত

জোমাৰ কিডাপৰ মাজত

মোৰ কবিতাবে তুমি পৃষ্ঠাচিহ্ন দিছ।' (এখন চিঠিৰ উত্তৰ)

মধুমিতা কোনো কবি নহয়, কোনো কবিতাৰ নামো নহয়। কিন্তু এক প্ৰবীণ কবিক
তেওঁ উদ্ধৃত কৰিব পাবিছিল এই কবিতা দাবী লিখিছিল—

‘তোমাৰ ফুলকুমলীয়া কল্পনাত
অনেক মহান সজ্জাবনা শুই আছে;
যিদৰে আমি নীৰৱে জীয়াই আছোঁ

আমাৰ সুহৃদয়ৰ বন্ধুসকলৰ হৃদয়ত।’ (এখন চিঠিৰ উত্তৰ)

মধুমিতাৰ চিঠিখন পাই ময়ো এদিন গভীৰ প্ৰত্যয়েৰে অনুভৱ কৰিছিলো আমি ‘জীয়াই
আছোঁ আমাৰ সুহৃদয় বন্ধুসকলৰ মাজত।’ আৰু তাৰ সত্যতাৰ প্ৰমাণ দিয়েই কলেজৰ
অনুষ্ঠানত মোৰ অপৰিচিতা এক গুণগ্ৰাহীয়ে মোৰ কবিতা আবৃত্তি কৰি মোক নীৰৱে জীয়াই
থকাৰ সন্মান জনাইছিল—

‘ইমান ৰাতি আন্ধাৰত

একাঠু ডুবি আছিল বোবাবোৰ

তবাবোৰে বিচাৰি নাপালে কেঁচা আলিবোৰ

সুধিলে— ইমান ৰাতি চিমে নদী ব’বনে অকলে।’

কবিয়ে কল্পনাৰ সকলো সজ্জাবনাক বিচাৰি আৰম্ভ কৰিলে এই যাত্ৰা— ‘পাটসাঁকোলৈ
যাত্ৰা’।

ভূচিহ্নাৱলী উলিয়াই ল’লো। মধুমিতাই চিঠিত লিখা ঠিকনা মতে শিৱসাগৰ জিলাৰ
মেপখন মেলি ল’লো। কিমান গাঁও— খামুন গাঁও, লুনপুৰিয়া গাঁও, মাউত গাঁও, মৰিদিদিং
গাঁও। কিমান হাট— খৰাহাট, নাওহাট, বৰহাট। কিমান জ্ঞান— দিহাজ্ঞান, শামুকজ্ঞান,
মৰাণজ্ঞান। কিমান নৈ— টিফুক নৈ, মামদাং নৈ, দৰ্শিকা নৈ, ডিমৌ নৈ। কিন্তু ক’তা,
ক’তোতো এখন সাঁকো নাই— নাই ‘পাটসাঁকো’। কেনেকৈ যাব আমাৰ কবি পাটসাঁকোলৈ?

‘মই যেতিয়া পাটসাঁকো গৈ পাম

(এতিয়াও মই বহুত দুৰত)

যিবোৰ শব্দৰ মধুৰ সঁহাৰি

আহি থুল খাইছে

মোৰ পদূলিৰ ফুলবোৰৰ পাহিত

সেই শব্দবোৰ তেতিয়াও

বতাহত আন্দোলিত হৈ থাকিবনে?’ (‘পাটসাঁকোলৈ যাত্ৰা’)

বতাহে কঢ়িয়াই আনিব গুৱাহাটীৰ কবিলৈ পাটসাঁকোৰ সুবাস। ধূলিবোৰে পেননৰ বাট
গুৱাহাটীৰ কবিক বকতা বৰগাঁৱৰ অচিন যাত্ৰাৰ। পাতৰ আঁৰৰ কোনো পৰীয়ে গুনাৰ গীত
দেৱালৰ আঁৰৰ কবিক। বাটৰ কাষৰ অনামী কোনো ফুলে শিকাব নিৰ্জনৰ কবিক লিখিবলৈ
এই শাৰী কবিতা—

‘কিন্তু মই ক’ব পাৰোঁ

যে তোমাৰ নিম্পাপ সঁহাৰি চিৰদিন

সজীৱ হৈ থাকিব মোৰ নিৰ্জন মনত।’ (পাটসাঁকোলৈ যাত্ৰা)

কোনো এক হিমসনা প্ৰভাতত যেদিনী চৌধুৰীয়ে এদিন আৰম্ভ কৰিছিল গুৱাহাটীৰ

পৰা শিবসাগৰলৈ এক অনন্য যাত্ৰা — ‘অনন্য শাস্ত্ৰ’। আৰু আজি কাজত মোনাটো লৈ
তলৌ তলৌকৈ বোজকাটি ফুৰা বীৰেশ্বৰ বৰুৱা কবিয়ে কৰিব এক অনন্য যাত্ৰা —
‘পাটসাঁকোলে যাত্ৰা’।

ইতিমধ্যে গছৰ পাত অনেক সৰি
অনেক ফুল ভুলুটিত হ’ব
কিন্তু অধিক উজ্জ্বল হ’ব ‘তুমি’ (পাটসাঁকোলে যাত্ৰা)
কোনো এক সহযাত্ৰীয়ে সুধিব হয়তো কবিক, কি তেওঁৰ এই যাত্ৰাৰ উদ্দেশ্য। কবিয়ে
কব—

‘মোৰ আশা : চহৰ
খুলি-বালি-ধোৱাৰ পৰা আঁতৰত
পাটসাঁকোৰ উজ্জ্বল সজীৱতাৰ মাজত
মই অনেক শান্তি বিচাৰি পাম।’
প্ৰিয় কবিলৈ মধুমিতাই তেওঁৰ হৃদয়ত সাজি থৈছে পাতৰ সাঁকো। সৰি পৰা বৰ গছৰ
পাতেৰে, ইন্ধন হৃদয়ৰ পৰা সিখন হৃদয় সংলগ্ন কৰি, পাটসাঁকোত তেওঁ বৈ আছে পৃথিৱীৰ
সকলো বন্ধ দুৱাৰ-বিৰিৰী খুলি গাবলৈ সেই কবিতা।

‘মই অপেক্ষা কৰি আছে
এনে এজাক পাতল বৰষুণৰ বাবে
যাৰ আঁহতাই পাটসাঁকোত
তোমাৰ কোমল মুখনি তিয়াব (পাটসাঁকোলে যাত্ৰা)
দুয়ো দুয়োৰে বাবে অপেক্ষাকৰত — এক কবি, এক আৰুত্ব। এক কলম, এক কণ্ঠ।
সেয়েহে হয়তো মধুমিতাই মেলি চিঠিত লিখিছিল আৰু কোনো এক হৃদয় প্ৰাণপত বহা
অনেক অভাগত পৰীক মই ও নাম পঢ়ি মধুমিতাৰ সেই চিঠিৰ কথা —
‘চিঠিয়ে বোৱাৰ পাৰে স্নেহৰ নদী, গোৱাৰ পাৰে সূৰ্যোদয়ৰ গান, ছটিয়াৰ পাৰে অশ্বত্থীন
সাগৰৰ অমৃতময় বাণী।’

সহযাত্ৰীয়ে হয়তো কবিক সুধিব পাৰে কোন আছে তেওঁৰ বাবে, তুচ্ছত্ৰাসলীত ঠাই
নোপোৱা পাটসাঁকোত, অপেক্ষা কৰি? আৰু তেতিয়াই মধুমিতাই মেলি লিখা চিঠিখনৰ
এই কথাখিনি গুণগুণাই বতাহে তেওঁক পঢ়ি ও নাম —

‘গছৰ সেউজীয়া পাতত আমাৰ সপোনবোৰ খুলি ৰাই আছে। এখিনি
এজাক নতুন বতাহৰ সন্ধানত আমি।’
আৰু তেতিয়া প্ৰথম উপলব্ধি হ’ব দেৱালৰ আঁকৰ কবিক, চিঠি-বাক্যৰ ধোঁৱাৰে ধূসৰিত
কবিক, মহানগৰীয়ে কোৱাই যোৱা কবিক এই অনুভৱ —

‘আৰু আমি দুয়ো বুজি পাম
যে আমাৰ এই
দুৰনিৰ্বাটা পৱিত্ৰ বন্ধুত্বৰ মাজত

তিনিশ কিলোমিটাৰ ব্যৱধান

আচলতে কেবল এক অৰ্ধইনি অবাস্তবতাহে।' (পাটসাঁকোলে যাত্ৰা)

মই মধুমিতাৰ চিঠিখন আকৌ মেলি চালো। 'চিঠিয়ে হৃদয়ত ছুনাৰিৰ সৃষ্টি কৰি দিব পাৰে; কিন্তু আন কোনো ই-মেইল, কম্পিউটাৰ, এছ এম এছ, ইণ্টাৰনেটৰ ইমান শক্তি নাই।' হয়তো সেয়েহে কলেজৰ ফাংশ্যনত মধুমিতাই গাইছিল সেই কবিতা—

ইমান ৰাতি আন্ধাৰত

সাৰে থাকে নাইট ডিউটিৰ চিপাহী

তাৰ পকেটত শুই থাকে দীঘলীয়া চিঠি

বদৰপুৰৰ প্ৰিয়ম্বদা নন্দীৰ।'

মধুমিতাই মৌলৈ লিখিছিল— 'আমি পাহৰা উচিত নহয়, সৃষ্টিৰ পৰা ব্ৰষ্টলৈ অৰণ্যৰ সেউজীয়াখিনিৰ আমাৰ জীৱনৰ প্ৰথমটো ৰোজ।' কথাৰাৰ মোক প্ৰথম মধুমিতাই শিকালে। কলেজত লোকৰ কবিতা ফাংশ্যনত গোৱা পাটসাঁকোৰ মধুমিতাই। কিজানিবা এই কবিতা আছিল পাটসাঁকোৰ কবিতা।

৩১।

আমচাই মাজ্জৰ বাট

চাৰিলেনযুক্ত বৃহৎ ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ নিৰ্মাণ আঁচনিও নিজস্ব বৰ কণ সলনি কৰিছে, সলনি কৰিবলৈ বাধা হৈছে সোণাপুৰ, ক্ষেত্ৰী, জাগীৰোড আদি ঠাইবোৰে। আইয়লনীয়া দিনখিলাকক আদৰলি জনাবৰ বাবে নিজৰ কণ আঙি বিকল কৰি থিয় হৈ আছে এই ঠাইবোৰ। বহু ঘৰ ভাঙিছে, গছ-গছনি কাটিছে আৰু প্ৰত্যেক এক গতিপথৰ সপোন বচি চাৰিলেনযুক্ত আঁচনি আগবাঢ়ি গৈছে।

কোনোমতে ভক্তা নোযোৱাকৈ বৈ গ'ল জাগীৰোডৰ ৰাস্তাৰ কাষৰ গড়কাপ্তানি সিঙাপৰ পৰিসৰ্শন বঙলাটো।

আমি আহি বঙলাটোৰ চকীদাবজানক সুধিলো— গোভা বজাৰ হয় কেনেটো?

তেওঁ বুজাই দিলে বাটটো। বঙলাটোৰ কাষেৰে যোৱা বাটটো।

এই পৰিসৰ্শন বঙলাটোৰ ডাইনিং হাৰটোৰ নাম 'জেনবিল'।

চামাদি উফল-মাফল। ডেকাৰ্ছতৰ ৰং-বহুইচ উপচি পৰিছে চামাদিৰ উপায়ে-মিশায়ে। ডেকা আৰিমন্ত, কৰাই মাজি, চামাদি, ককা বাৰই মন্তলীয়া হৈ আছে উকলুৱা বৌকৰ ৰ'দ-জাঁতলিত চামাদিক ককনজনাই তুলি।

ফলাৰ বানী গংগাৱতীৰ কণ-বৌকৰ ৰ'দীৰ কৰ্মা চলিয়ে চামাদিত।

'হয়। গংগাৱতী বোলে জেনবিল মেলালৈ যাবেই। বৰ মুনীয়া ককা। জৰাজীৰ্ণাই ককা

মণিবোৰ এড়ী কাপোৰ দি সলাই লোৱা দেখিছিলো। মণিবোৰ পিঙ্কি বৰ ভাল পায় বোলে। কৰাই মাজিয়ে ক'লে। চাংমাজি, হুৰুমাৰাই সকলোৰে শুনিলে। শুনিলে আৰিমন্তয়ো— যেন জয়ন্তীয়া মণি পিঙ্কি গংগাবতী এইমাত্ৰ চামাদি কঁপাই গোভা ৰাজ্যৰ বুকুৰে খোজ পেলায় যাবগৈ।

ডাইনিং হলৰ দুবাৰৰ ওপৰত টিনৰ ফলকখন মই আকৌ এবাৰ চালো— জোনবিল। গংগাবতী ৰাণী মণি নিবলৈ অহা জোনবিল— এড়ী কাপোৰ সলাবলৈ অহা জোনবিল।

উভতি যাওঁতে সোমাম গোভা ৰজাৰ ঘৰত।

এইবাৰ আমাৰ যাত্ৰা নেলী ৰজাৰ কাৰেঙলৈ।

নেলী ৰজাৰ বাসস্থানৰ ওচৰতে খ্ৰীষ্টীয়নোচা জাদুৱা নামঘৰৰ কাষৰ মাটিডোখৰত আমাৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমা বিভাগৰ পৰা তিবা সাংস্কৃতিক মিউজিয়াম এটা নিৰ্মাণ কৰা হ'ব। সেই উদ্দেশ্যেৰে মই নেলীৰ ৰজা ৰামসিং দেওৰজাৰ আবাস পালোহি। মাটিডোখৰ পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ।

পশ্চিমে পলাগুৰিৰ পৰা পূবে দহালিলৈ নেলী ৰজাৰ সীমা। চৈধ্যখন গাঁও এই ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত। উত্তৰে ধাননি পথাৰবোৰ, দক্ষিণে কাৰ্বি আংলং জিলাৰ সীমা। এয়াই নেলী ৰাজ্য।

ওচৰৰ নামঘৰটোৰ কাষতে এটা ৰাজহুৱা ঘৰ। এইটো ঘৰতেই হয় ব'হাগ মাহত গোসাঁই মেলা। প্ৰজাসকল আহে এই মেলালৈ। নতুন মকৰীয়াত থকা কুঁৱৰী ঘৰত নেলী ৰজা ৰামসিং দেওৰজাই গাওঁৰি, টঙালি, ধুতী-পাঞ্জাবী পিঙ্কি ৰজা সাজে। উলহ-মালহ লাগে নেলী ৰাজ্যত। সেনাপতি, দলৈ, ভিতৰ মাজি, খেলুমা আদি কৰি পয়ত্ৰিশজন বিবয়াৰ সহযোগত ৰজা আহে এই গোসাঁই মেলালৈ। কুকুৰা যুঁজ হয়। আনন্দত আত্মহাৰা হয় নেলী ৰাজ্যৰ তিৱাসকল।

মোক নেলী ৰজাৰ ৰাণীয়ে ক'লে, এইবাৰৰ মাঘৰ বিহুত এই ৰাজহুৱা গৃহটোৰ উনৈশটা কুকুৰাৰ যুঁজ হৈছিল। মাঘৰ বিহুত কোনো মেলা নহয় তাত।

এইবছৰ ১৫ আৰু ১৬ জানুৱাৰী তাৰিখে জোনবিলৰ পাৰত জোনবিল মেলা হৈছিল। নেলী ৰজা ৰামসিং দেওৰজাও তালৈ গৈছিল। গোভা ৰজাই সৰু সৰু ৰাজ্যবোৰ ডিমৰীয়া, নেলী, খলা, চহৰি আদিৰ ৰজাসকলক এই মেলালৈ নিমন্ত্ৰণ জনায়।

ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ ৩৭ৰ পৰা বাওঁফালে ফালৰি কাটি সৰু ৰাজ্য এটাৰে মই মিউজিয়ামৰ মাটি চাবলৈ আহি নেলী ৰজাৰ বাসগৃহ পাইছিলো। কিন্তু, সেই বাটে নগৈ পোনে পোনে ঘাইপথেদি গৈ থকা হ'লে অলপ পাছতে মই ৰাজ্যৰ বাওঁফালে এখন চাহবাগিচা পালোহেঁতেন, আয়টো বাগিচা।

বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ নাৱেৰে পাৰ হৈ আহি প্ৰতাপপুৰৰ কিশোৰী ৰাণী চন্দ্ৰপ্ৰভা, গোভা ৰাজ্যৰ তৰুণ ৰজা সাধুকুমাৰ দেওৰজাৰ ৰাজ্যত আক্ৰিষ্টা ৰাণী। পত্নী চন্দ্ৰপ্ৰভাক গোভা ৰজাৰ হাতত পৰিত্যাগ কৰি বহুদিনৰ পাছত এদিন চোৰাংচোৰা পঠিয়াই ৰাণীৰ খবৰ লোৱাইছিল প্ৰতাপ চন্দ্ৰই। চন্দ্ৰপ্ৰভাই ওনিছে গোভা ৰজা সাধুকুমাৰ অভ্যাচাৰী নহয়। কিন্তু

এই চোবাংচোবাক, হাতীককা কহীবে বাকি পোতা এই বুৰকজনক, অথালি-পথালিকৈ মাৰিছে সাধুকুমাৰে। চন্দ্ৰপ্ৰভাই জানিব পাৰিছে এই কথা।

কিয় ইমান অৰ্থে হৈ পৰিছিল সাধুকুমাৰ আজি? তাকে সুধিবলৈ সাধুকুমাৰক মাতি আনিছিল বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাই নিজৰ শয়নকক্ষলৈ।

নিজৰ কৰ্মৰ সমৰ্থন কৰি গোভা বজাই প্ৰতাপপুৰৰ বাণীক স্পষ্টভাৱে কৈছে, 'প্ৰতাপপুৰত আপোনাৰ কিমান সন্মান আছিল মই নাজানো। কিন্তু এই ৰাজ্যত আপোনাৰ সন্মান আছে। এই ৰাজ্যৰ আপুনি আপোন মানুহ। আপোনাক অপমান কৰাৰ অধিকাৰ হোৱা নাই বাণীদেউ। বজা প্ৰতাপচন্দ্ৰৰো নাই।'

গোভা বজা সাধুকুমাৰৰ এই অনাৰ্যক উত্তেজনাৰ প্ৰতাপপুৰৰ বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ অন্য সন্দেহ হৈছে। 'এই বজা হাউলিত মই নিৰালম্ব অনুভৱ নকৰো পোতা বজা। কাল মই আৰ্য নাবী। হিন্দু নাবী। আমি দ্বিতীয় স্বামী গ্ৰহণ কৰিবলৈ অপাৰণ।' কিন্তু হোৱা নাই বাণী। তেওঁ আকৌ কৈছে, 'মই বজা প্ৰতাপচন্দ্ৰৰ সন্তানৰ মাতৃ হ'বলৈ ওলাইছো গোভা বজা। মোক সন্মানজনক আশ্ৰয় দিয়া বাবে আপোনাৰ ওচৰত মই কৃতজ্ঞ। তাতকৈ অধিক নহয় গোভা বজা। অৰ্থহীন সপোন দেখি সময় আৰু শক্তিৰ অপচয় নকৰিব।'

অনাৰ্য হ'লেও গোভা বজাৰ অভাৱ হোৱা নাছিল আৰ্য বাণীৰ। এই বৈক্য কথাৰ তীক্ষ্ণ পুলি পেলোৱাৰ শক্তিৰ। অভাৱ হোৱা নাছিল এই বৈক্য কথাত অপমানিত হোৱাৰ আৰু তীব্ৰ কষ্ট অনুভৱ কৰাৰ শক্তিৰ। 'আমি আপোনাক সন্মান কৰো বাণীদেউ। ভাল পাওঁ। কিন্তু লোভ নকৰো। আমাৰ সমাজে আমাক এনে লোভ কৰিবলৈ শিকোৱা নাই।' গোভা বজাৰ অদম্য কণ্ঠ।

কান্ত হোৱা নাই অনাৰ্য গোভা বজা। সময় গোভা ৰাজ্যৰ হৈ তেওঁ তীব্ৰ অপমান অনুভৱ কৰিছে। অজিভা বাণীৰ শয়নকক্ষত উদাস্তকণ্ঠে অনাৰ্য গোভা বজাই তেতিয়াও তিৰা সমাজৰ সকলো সন্মান একত্ৰ কৰি আৰ্য বাণীক কৈয়ে আছে তেওঁৰ বুকুৰ কথা, গোভা ৰাজ্যৰ বুকুৰ কথা, তিৰা সমাজৰ বুকুৰ কথা, 'নিশ্চিন্তে, যিমান দিনলৈ মন যায় ইয়াত থাকক। এই ৰাজ্যনঃ আপোনাৰ। যদি প্ৰতাপপুৰলৈ উভতি যোৱাৰ ইচ্ছা হয়, ক'ব—সসন্মানে থৈ আহিমগৈ।'

ক'বৰাৰ এক আৰ্যবাণীৰ বৈক্য বাক্যবাক্যত অপমানিত কৰিলে গোভা বজাৰ বুকুৰ অপমানি তেতিয়াও নুমুৱা নাই। তিৰা সমাজৰ সন্মান এই আৰ্যবাণীৰ সন্মুখত প্ৰতিষ্ঠা নকৰালৈকে যেন বজা কান্ত নহয়—'ফা মহাদেউৰ শপত এই ৰাজ্যখনত মই কেতিয়াও ৰাতি নাথাকো। বিশেষ প্ৰয়োজন নহ'লে মই ভিতৰে নোসোমোওঁ। মই আক্ৰাই মাজলৈ ৰাজ্যখনলৈ গুচি যাম। আজিয়েই গুচি যাম।'

সেই আক্ৰাই মাজলৈ। গোভা বজাৰ পূৰ্ণ বাক্যলৈ।

এইখন চাহ বাগিচা আমটোৰ এই নামফলকখন বেৰিলেই হোৱা বুকুত এৰিলা একলমকৈ মেল খাই যায় ৰীতা চৌধুৰীৰ সেই উপন্যাস 'দেওলাংবুই'ৰ পৃষ্ঠাবোৰ। মেলি মেলি আহি বৈ যায়হি ৯০ পৃষ্ঠাটোত। এক সহজ-সকল অনাৰ্য বুৰ বজাক জনা এখন ৰাজ্যৰ এক আৰ্য

অবিবেচক ৰজাৰ গৰ্ভবতী যুৱতী আশ্ৰিতা ৰাণীয়ে যি অপমানৰ কাহিট নিষ্পেক কৰিছিল, তাৰ তীব্ৰ অথচ সুধাগময় প্ৰতিশোধ এই ফুলৰ পাপৰিবোৰ ছটিয়াই ছটিয়াই ওলাই গৈছিল আত্মমৰ্যাদাসম্পন্ন গোভা ৰজা। নিজৰ সমাজখনক, নিজৰ ৰাজ্যখনক সন্মান দিব জানিছিল এই তৰুণ ৰজাই। তেওঁ সন্মান দিব জানিছিল অন্য এখন দেশৰ মৰ্যাদাসম্পন্ন ৰাণীৰ মৰ্যাদাক। বসন্তত যেতিয়া কুঁহিপাতবোৰ পোখা মেলি ওলায় বাটৰ কাষৰ এই আমচৈ চাহ বাগিচাত, গোভা ৰজাৰ সেই মৰ্যাদাবোধৰ সূতীত্ৰ ঘ্ৰাণ মই সেই কুঁহিপাতবোৰত পাওঁ। মই উদ্বেলিত হৈ উঠোঁ। জোনাক ৰাতি যেতিয়া এই চাহ বাগিচাত জোনবাইৰ মধুৰ হাঁহিব খলকনি দেখোঁ, তাৰ মাজত জিলিকি উঠা দেখা পাওঁ মই তৰুণ গোভা ৰজাৰ এক সমুজ্জ্বল উদ্দীপ্ত মুখছবি। সেই ৰাতি সৰিয়হ তেলৰ বস্ত্ৰিৰে আলোকিত ৰাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ শয়নকক্ষত যি ভাস্কৰ ছবি গোভা ৰজাৰ সমগ্ৰ শৰীৰত চন্দ্ৰপ্ৰভাই দেখা নাপাইছিল, আমচৈৰ চাহপাতৰ কোমল সেউজীয়াবোৰত সেই ছবিখন মনোময় ৰূপত উদ্ভাসি উঠা মই দেখা পাওঁ সদায়।

চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ বুকুৰ স্বাভিমানৰ প্ৰতিটো ধূলিকণাক বতাহত উৰুৱাই দি গোভা ৰজা সাধুকুমাৰ আমচাই মাৰ্জ্জঙৰ ৰাজপ্ৰাসাদলৈ গুচি যোৱা বাটটো বিচাৰি মই প্ৰায়ে উদ্ভাস্ত হ'ব খোজোঁ। কোন বাটে গ'লগৈ সাধুকুমাৰ দেওৰজা? কোনবাটে? অভিমানৰ বিজয়ধ্বজা উৰুৱাই গুচি গ'ল দেওৰজা— গোভাৰ দেওৰজা। কোনবাটে?

ৰাণী চন্দ্ৰপ্ৰভা থাকি গ'ল আশ্ৰিত গোভা ৰাজ্যৰ ৰাজ্যনঃত। আমচাই মাৰ্জ্জঙৰ পৰা গোভা ৰাজ্যনঃলৈ আক কেতিয়াও নাহিছিলনে গোভা ৰজা সাধুকুমাৰ?

আহিছিল। কিন্তু চন্দ্ৰপ্ৰভাক এবাৰো দেখা নকৰাকৈ বাহিৰে বাহিৰে গুচি গৈছিল।

কিন্তু আজি আহিছে সাধুকুমাৰ চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ ওচৰলৈ— আমচাই মাৰ্জ্জঙলৈ গুচি যোৱাৰ পাছত প্ৰথমবাৰ আহিছে চন্দ্ৰপ্ৰভাক লগ পাবলৈ।

আজি চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ কেঁচুৱাকলক বাহিৰলৈ উলিয়াব। উৎসৱ পাতিছে ৰাজ্যনঃৰ মানুহবোৰে। তালৈ আহিছে আমচাই মাৰ্জ্জঙৰ পৰা সাধুকুমাৰ দেওৰজা।

আহি দেওৰজাই চন্দ্ৰপ্ৰভাক দেখা কৰিবলৈ অনুমতি বিচাৰিছে। অনুমতি? আশ্ৰিতা এক ৰাণীক দেখা কৰিবলৈ এই ৰাজ্যৰ ৰজাই অনুমতি বিচাৰিছে? অনুমতি।

সুদূৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ যেন কঁপি উঠিল— প্ৰতিটো লহৰ যেন কঁপি উঠিল। আকৌ এবাৰ কেন লজ্জাত অৱনত হ'ল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ প্ৰতিটো লহৰ।

সেই যে সিদিনা মিথ্যা এক অভিযোগত মহাপ্ৰতানী অহংকাৰী প্ৰতাপপুৰুষ যুৱক ৰজাই বিক্ৰমেৰে অধিকাৰ কৰা মায়াপুৰ ৰাজ্যৰ উদ্বোধনী অনুষ্ঠানৰ অন্তত তেওঁৰে ডলভীয়া আমন্ত্ৰিত ৰাজ্যৰ ৰজা সাধুকুমাৰক অবিবেচক এক সিদ্ধান্তত উপনীত হৈ নিজ পত্নী চন্দ্ৰপ্ৰভাক অপৰ্ণ কৰিছিল আৰু নিৰ্দেশ দিছিল এক সামন্ত্য বস্ত্ৰাক্ত গোভা ৰাজ্যৰ বিকল্প হিচাপে আজি ৰাতিয়েই ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি গোভা ৰজাই চন্দ্ৰপ্ৰভাক নিজ ৰাজ্যলৈ লৈ যাওক, সেই মুহূৰ্ত্ততো কঁপি উঠিছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ অজস্ৰ লহৰ।

কি লোৱা আছিল চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ? অভৰ্ব্বিহে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত পৰিছিলতো।

কি লোৱা আছিল সাধুকুমাৰৰ? মৃত্যুমুখী চন্দ্ৰপ্ৰভাক পানীৰ পন্থা ছুলি আনি জীৱন ৰক্ষা

কৰিছিলতো।

বজাই বিসৰ্জন দিছে বাণীক— মৰমৰ বাণীক, যাক মাতিছিল মৰীষী বুলি। সৰ্বহত। মিথ্যা অপবাদত বিক্ষুব্ধ কিশোৰী বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাই এদিনৰ পৰিচিত এক অচিন বাজ্জাৰ এক অচিন যুৱক বজা সাধুকুমাৰক সিদিনা সুৰিছিল এটি মাথো প্ৰশ্ন— ‘প্ৰত্যহ চন্দ্ৰৰ নক্ষত্ৰিক অপবন শিৱত লৈ লগত লৈ গ’লে গোভাৰ প্ৰজাই আপোনাক ভাগ কৰিব যেকি গোভা বজা?’

অপলক মুহূৰ্ত এটাত তৰুণ বজাই অপৰিচিতা এক বাণীক উত্তৰ দিছিল— ‘মোৰ বাজ্জাৰ প্ৰজা ইমান হীন নহয় বাণীদেউ।’

তাৰ পাছত স্থিৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল আৰ্য বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাই— ‘উচ্চ বংশ, উচ্চ কৰ্মতা, উচ্চ বৈভৱৰ গৌৰৱেৰে গৰ্বিত আৰ্য নৰপতিৰ বাজগৃহত মই বস কৰিলো। সেৱিলো কেইবোৰকৈ তাত নাৰীৰ মৰ্যাদা সামান্য কাৰণত পদানত হয়। এই এই মৰ্যাদাহীন জীৱনৰ পৰা নিজকে মুক্তি বিচাৰিছো গোভা বজা— মোক লৈ যাওক।’

মাজৰাতি। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ অঙ্কনৰ পানী। এখন নাৱত অপৰিচিতা বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ অপৰিচিত যাত্ৰা।

আন এখন নাৱত অপৰিচিত বজা সাধুকুমাৰৰ পৰিচিত যাত্ৰা। গোভা বাজ্জালৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ অঙ্কন লহৰ কঁপাই কঁপাই দুখন শংকিত নাও সেই বাতি কল্পিত এক নিমাতমাও যাত্ৰাত গৈ থাকিল গৈ থাকিল গৈ থাকিল।

সৰিয়হ তেলৰ বস্ত্ৰৰ পোহৰত গোভা বাজ্জাৰে বাণী চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ পৰনকক পৰিত্যাপ কৰি যোৱাৰ পাছত বাণীক সাক্ষাৎ কৰিবলৈ প্ৰথমবাৰৰ বাবে গোভা বজা সাধুকুমাৰ আহিছে— বাণীৰ অনুমতি বিচাৰি।

চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ বুকুৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ প্ৰতিটো লহৰক ধৰ্মবৰকৈ কঁপাই তুলি গোভা বজাই চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ অনুমতি বিচাৰিছে।

আজিৰ এই চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ কেঁচুৱাৰ অপৌচ শুচোৱা বৃহৎ অনুষ্ঠানটোতো গোভা বজায়ে আয়োজন কৰিছে। তেনেহ’লে চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ অনুমতি কিয়? কিয় অনুমতি বিচাৰিছা তুমি গোভা বজা?

আমাৰ গাড়ী আহি জোনবিল পালেহি। আজি ২২ জানুৱাৰী। ১৫ আৰু ১৬ জানুৱাৰীত দুমিনীয়াৰকৈ এই জোনবিলৰ পাৰত জোনবিল মেলা বহিছিল। মাথো এসপ্তাহ আগতে।

দেশত গলভ্ৰু স্থাপন হ’ল। কিন্তু অসমৰ ভিৰাসকলৰ সামাজিক ব্যৱস্থাত আজিও এক মৰ্যাদাসম্পন্নভাৱে চলি আছে বাজতন্ত্ৰৰ সাংস্কৃতিক ৰূপ। ভিৰা গোভা বাজ্জাৰ মাহব্যিক্ত বাজমৰ্যাদাবে ভিৰা বজাৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসহ মন্ত্ৰী পাৰিষদ বহে। গোভা বজা আহি জোনবিলৰ পাৰত চাৰাদিত আশ্ৰয় লয়। সজাই-পৰাই তোলে চামাৰি।

সেই চামাৰি— জোনবিলৰ মেলালৈ কলাৰ ৰূপৱতী বাণী পংগৱতী অহাৰ কথা লৈ ডেকা ভিৰাসকলৰ বুকু উৰুপুৰু লগা মনোৰম চৰ্চা হোৱা চামাৰি। সেই চামাৰি— জাহ্নবীয়াৰ পৰা বৰি আনিবলৈ এড়ী কপোৰ সলাবলৈ পংগৱতী অহা কথাবে আহোমমোলাই উঠা

সেই চামাদি।

মাঘ বিহুৰ উৰুকাৰ দিনা জোনবিলত সামূহিকভাৱে মাছ ধৰাৰ পৰম্পৰা আছে। মাছুৱৈসকলৰ পৰা বজাই মাছ এভাগ কৰি হিচাপে সংগ্ৰহ কৰে। জোনবিলৰ বুকু জাল-জালৈকৈ পলৰ চাবত কঁপি কঁপি উঠে। পাহাৰ ভাঙি নামি আহে মামা-মামী, কাৰ্বি, খাচী, জয়ন্তীয়া, লাংলুং। পিঠিত ভাৰ বান্ধি নামি আহে— আদা, জলকীয়া, হালধি, কচু, লা, গন্ধক ধূনা কত কি!

আক মণি! জয়ন্তীয়া মণি!

ভৈয়ামৰ পৰা এই মেলালৈ আহে কোমল চাউল, সান্দহ শুবি, পিঠা, কত কি।

আক এড়ী চাদৰ! খলা ৰাজ্যৰ এড়ী চাদৰ!

তিবাসকলৰ পৰম্পৰাগত বিনিময় প্ৰথা আৰম্ভ হয় এই জোনবিল মেলাত— কচুৰ সলনি গন্ধক, ধূনাৰ সলনি জলকীয়া, হালধিৰ সলনি সান্দহশুবি।

মণিৰ সলনি এড়ী চাদৰ! হৃদয়ৰ সলনি হৃদয়!

সৌবোৰ কাগজ-কানি এতিয়াও পৰি আছে জোনবিল পাৰত। নেলীৰ পৰা বজা আহিছিল, খলাৰ পৰা, ডিমৰীয়াৰ পৰা, শিলচাঙৰ পৰা।

গোভাৰ পৰা আহিছিল সোতৰ বছৰীয়া ডেকা বজা— দীপসিং দেওবজা।

ৰাজ্য চৰকাৰে ৰাজ ভাট্টা প্ৰদান কৰিছে তিৱা ৰজাসকলক।

দাৰী উঠিছে, স্মাৰকপত্ৰ লিখিছে— জোনবিল মেলাৰ নামত দুশ বিঘা মাটি আবণ্টন দিব লাগে, এটা স্থায়ী ৰাজদৰবাৰ নিৰ্মাণ কৰিব লাগে, এটা বিজ্ঞানসন্মত যাদুঘৰ নিৰ্মাণ কৰিব লাগে। আমি জোনবিল এৰিবৰ পৰত সাজ লাগিছিল। মাঘ মাহৰ গধূলিৰ জোনবিল।

‘অসময়ত আমনি দিয়াৰ বাবে ক্ষমা বিচাৰিছোঁ ৰানীদেউ!’ কিমান দিন হৈ গ’ল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ লহৰ কঁপাই কঁপাই অকলশৰীয়া নাৱত উঠি চন্দ্ৰপ্ৰভা এদিন আহি গোভা ৰাজ্য পোৱা! কিমান দিন হৈ গ’ল চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ শয়ন কক্ষত সৰিয়হ তেলৰ বস্তিৰ আলোকত এক অন্ধকাৰ-ভিৰঙ্কাৰ গহুৰত চন্দ্ৰপ্ৰভাক নিক্ষেপ কৰি আমচাই মাৰ্জ্জুলৈ গোভা ৰজা ওচি যোৱা! তথাপি, তথাপি গোভা ৰজা সাধুকুমাৰৰ সাধুবাদৰ অন্ত নপৰিল। কেতিয়াও যেন অন্তই নপৰিব। কেতিয়াও।

দুটা বিশেষ কথা আলোচনা কৰিবলৈ অনুমতি বিচাৰি, অসময়ত অহা বাবে ক্ষমা বিচাৰি গোভা ৰজা চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ ওচৰলৈ আহিছিল।

‘আপোনাৰ পুত্ৰৰ ভৱিষ্যতৰ কথা লৈ মই চিন্তিত ৰানীদেউ। আপুনি যদি তেওঁক প্ৰতাপপুৰলৈ ওভতাই লৈ যাবলৈ বুজিছে তেনেহ’লে যোক কওক। মই মূৰ দৌৱাই ৰজা প্ৰতাপচন্দ্ৰৰ ওচৰলৈ লৈ যাম।’ অন্তহীন বিনয়ৰ এক বিশ্ব স্পৰ্শ কৰি গোভা ৰজাই ৰানী চন্দ্ৰপ্ৰভাক প্ৰস্তাব দিছিল।

নাযায়। চন্দ্ৰপ্ৰভা নাযায়। আক চন্দ্ৰপ্ৰভাই পুত্ৰ আৰিমত্তাকৈ প্ৰতাপপুৰলৈ নপঠায়। ‘এই সমাজে তাক মানুহৰ দৰে জীয়াই থাকিবলৈ শিক্ষাৰ। মই নিজেও নিজৰ পকিয় ত্যাগ কৰিম। যয়ো এই সমাজৰ এজন হৈ পৰিম। নতুন নাম ল’ম। অক এটা নাম দিবক।’

গোভা বজাই আৰিমন্তৰ নাম দিছিল মৃগাংক। আৰিমন্তক গোভাৰ সমাজে মৰ্যাদা দিহা নাম। আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা? আৰ্য চন্দ্ৰপ্ৰভা তিবা সমাজত হৈছিলগৈ 'কনচাৰী'।

আৰু দ্বিতীয় প্ৰস্তাৱটো? অনুমতি লৈ গোভা বজাই কোনটো দ্বিতীয় প্ৰশ্ন চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ ওচৰত উত্থাপন কৰিব বুজিছে?

'আপোনাৰ পুত্ৰ আৰিমন্তক আমাৰ সমাজে মোৰ কুলৰ অধিকাৰী হ'ব।' অনুমতি প্ৰদান কৰিছে। ভৱিষ্যতে গোভাৰ বজা হ'ব পাৰিব তেওঁ।' সাধুকুমাৰে ক'লে।

'কি কৈছে আপুনি গোভা বজা?' শৰীৰত যিমান শক্তি আছিল সিমান শক্তিয়ে চন্দ্ৰপ্ৰভাই চিৎকাৰ কৰি উঠিল। 'আপোনাৰ পুত্ৰসকলক বঞ্চিত কৰি, অন্য দেশৰ, অন্য জাতিৰ বৈধী বজাৰ পুত্ৰক ৰাজসিংহাসন এলি নিদিব। ই অন্যায়। দুখোৰ অন্যায়।'

চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ চিৎকাৰক ধূলিৰ লগত মিহলাই দি, নহয় দেহ— চন্দ্ৰপ্ৰভাকহে যেন ধূলিৰ লগত মিহলাই দি গোভা বজা সাধুকুমাৰে এটা এটা শব্দৰে চন্দ্ৰপ্ৰভাক কৈ উঠিল, 'ফা মহালেক্টৰ লগত খাই কৈছোঁ— মই কেতিয়াও সংসাৰ নকৰো। আপোনাৰ পুত্ৰকেই মই মোৰ পুত্ৰ হিচাপে সমাজ মাতি নিজৰ কৰি ল'ম। যদি আপুনি অনুমতি দিয়ে।'

আকৌ অনুমতি বিচাৰিছে সাধুকুমাৰে। আকৌ অনুমতি!

বিশ্বয়ত হতবাক হৈ পৰা চন্দ্ৰপ্ৰভালৈ চাই চাই মই নিজে কঁপি উঠিছোঁ। 'দেওলাংখুই'ৰ পাতবোৰ মেলি মেলি যোৱা মোৰ হাতখন কঁপি কঁপি উঠিব ধৰিছে। সেই পাতবোৰ পঢ়ি পঢ়ি যোৱা মোৰ চকু দুটা কঁপি কঁপি উঠিছে।

মোৰ ওঁঠ দুটা কঁপি উঠিছে, 'আৰু কিমান অনুমতি বিচাৰিবা দেওবজা? আৰু কিমানটা অনুমতি তোমাৰ ওঁঠত ধূলি ৰাই আছে দেওবজা?'

এই দুটা— ঠিক এই দুটা প্ৰশ্ন সুধিবৰ বাবেই এই গড়কাপ্টাৰ্ণ পৰিদৰ্শন বঙলাৰ চকীদাকজনক সুধি সুধি সৰু ৰাস্তা এটাৰে আহি গোভা বজাক বিচাৰি গোভা বজাৰ খবৰ পাইছোঁহি। আধা পোহৰ আধা একাৰ বাট এটা। পৰিদৰ্শন বঙলাৰ কাষেদি।

'মই এইবুলি তোমাক ক'ব বুজিছোঁ গোভা বজা— সৰিয়হ ভেলৰ বস্ত্ৰৰে আলোকিত এটা শয়নকক্ষৰ পৰা সিদিনা ৰাতি ওলাই গৈ তুমি যি বাট ল'লা, সেই কাটেৰে তুমি মাথোঁ লত-সহস্ৰজনী চন্দ্ৰপ্ৰভাক নাৰী কৰি নাৰাখিলা, লত-সহস্ৰজন সাধুকুমাৰকো তুমি পুত্ৰ কৰি ৰাখিলা। এই কথা মই এবাৰ ক'ব বুজিছোঁ সাধুকুমাৰ, মাথোঁ এবাৰ। তুমি যোক অনুমতি দিবানে গোভা বজা?'

এই কথাখিনিকে ক'বৰ বাবে মই আধা পোহৰ আধা একাৰ বাট এটাৰে গোভা বজাৰ বাজনৰে ফালে আগবাঢ়িছোঁ।

'গোভা বজা বন্ধ নাই। কেনিবা ওলাই গৈছে।' বাজনৰ পৰা কবৰ দিছে।

মই আমচাই মাজভৰ ফালে যোৱা বাটটোলৈ চালো। সেউজীয়া সুদৃশ্য এটাই আহোলাহোলাই তুলিছে সেই বাট। নিৰ্জন বাটটোৰে কোনোবা একজন সেইফালে গৈ অকল দেখিছোঁ— কেন?

সৰিয়হ ভেলৰ বস্ত্ৰৰে আমচাই মাজভৰ বাট আলোকিত হৈ উঠিছে।

৩২।

মোৰ মৰমৰ কলং

এই যাত্ৰা মোৰ তেজপুৰৰ পৰা নগাঁৱলৈ। মাজ জেঠৰ এদিন। এই যাত্ৰাত মোৰ সহচৰ কলং। মোৰ মৰমৰ কলং।

মোৰ কৰ্মক্ষেত্ৰৰ এখন জিলা নগাঁও। নগাঁৱৰ ছাৰ্কিট হাউছত জিলা উপায়ুক্ত আৰু জিলাখনৰ কলিয়াবৰ আৰু হোজাই মহকুমাৰ মহকুমাধিপতি দুজন আৰু এঘাবটা ৰাজহ চক্ৰৰ চক্ৰ বিষয়াসকলৰ স'তে ৰাজহ সম্পৰ্কত মিটিং। এখন চক্ৰকাৰী মিটিং। সেই মিটিঙলৈ বুলি মই নগাঁৱলৈ আহিছোঁ।

পুৱা বেলাতেই তেজপুৰ এৰিছোঁ। মোৰ কৰ্মক্ষেত্ৰৰ মুখ্য স্থান তেজপুৰ।

বহু বছৰৰ আগতে যোৰহাটৰ কুৰি কলেজত পঢ়ি থাকোঁতে মোৰ এজন বন্ধুৰে এখন ফটো দেখুৱাইছিল মোক— তেওঁৰ ফটো। ক'লা-বগা। কলঙত তেওঁ সঁতুৰি থকা ফটো। তেওঁৰ জন্ম হৈছিল নগাঁৱৰ ভোটাঠাই গাঁৱত। কিশোৰৰ কোনোবা এদিন মনৰ উল্লাহেৰে তেওঁ তেওঁৰ মৰমৰ কলঙত নাদুৰি-সঁতুৰিছিল— সেহঁৰ উদ্গাধনা আঁতৰাবলৈ নে কলঙৰ প্ৰেমত পৰিছিল। সেই কথা তেওঁ জানে। তেওঁ মাথোঁ সঁতুৰিছিল। কোনোবা এজনে পাৰৰ পৰা তেওঁৰ ফটো এখন তুলিছিল। তাৰ বহু বছৰ পাছত এলবামত থোৱা সেই ফটোখন তেওঁ মোক এদিন কলেজ হোটেলত দেখুৱাইছিল। শেষ কিশোৰ আৰু প্ৰথম যৌৱনৰ

কলং-বলিয়া এক নগৰৰ ডেকাৰ সূঠাৰ ফটো সেইখন। তেওঁ য়োক কৈছিল— 'তোটিহি গাঁৱৰ পৰা ভেনেই ওচৰত কলং।' উদ্ধীপু দূচকুৰে কলং-প্ৰমিৰৰ উল্লসিত কণ্ঠৰৰ এৰ।

'মই কলং দেখাই নাই।' ফটোখনলৈ চাই চাই বিষয়কটো কৈছিলো তেওঁক।

তাৰ কিছু বছৰৰ পাছৰ পৰা কলং দেখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছোঁ। পুৰা হয় বজাত, গছিয়া হয় বজাত। মিনৰ দহ বজাত, বাতি দহ বজাত। ভৰ দুপৰীয়া-মাছলিয়া। মুকলিঃ বকবুলত, প্ৰচণ্ড ব'দত। গ্ৰীষ্ম-বৰ্ষা-শৰতত আৰু হেমন্ত-শীত-বসন্তত। ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাইপথত। যাত্ৰাপথত কেতিয়াবা যোৰ সোঁকালে কলং, কেতিয়াবা বাওঁফালে। কেতিয়াবা মই কলঙলৈ চাওঁ আৰু কেতিয়াবা কলঙে যোলে।

মই কলঙত সীতোৰা নাই। কিন্তু বুকুৱেদি বোকাই নিহোঁ কলং।

কলিয়াৰ তিনিআলি পোকাৰ আগে আগে এয়া ৩৭-এ ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাইপথত কলঙৰ মলং। তলত এখন কলং— মেটেকাৰে ভৰা নিখৰ কলং।

এয়া আৰম্ভণি। আজিৰ এই যাত্ৰাৰ প্ৰথম কলং এয়া।

'খোৰা-খুকুৰীৰ আগমিনাই জাক বগীতৰা আৰু নম্বৰ য়াইনাই আঙুলীক গা ধুবলৈ কলঙৰ পাৰলৈ লৈ গ'ল। বগীতৰাই তাইক ক'লে— 'ন-হোৱাৰী, এয়াই কলং। কলঙৰ সিপাৰেই আমাৰ পথাৰ। তাতেই আমাৰ বোৱাতলী।' হঠাৎ যোৰ মনত পৰিল দীপক কুমাৰ বৰফাকতিৰ সুদীৰ্ঘ উপন্যাস 'কলংপাৰৰ ইতিহাস' কিতাপখনৰ ১ পৃষ্ঠাত থকা এই কথাখিনি।

হঠাৎ সেই কলঙ হোটেলত দেখা ক'লা-বগা ফটোখন এখন বৰ্তীপ ফটো হৈ ফেল যোৰ সন্মুখত জিলিকি উঠিল, আৰু ক'লে— 'এয়াই কলং..।'

কাৰোবাক যেন চিঞৰি চিঞৰি ক'বলৈ মন গ'ল যোৰ— 'এয়াই কলং।' এয়াই কলং।

কিছুদিনৰ আগতে কলিয়াৰকৰ ৰাজহ চক্ৰ বিহাৰা কাৰ্যালয়ত বসন্ত সময় মই বহি লৈছিলো মণ্ডল-কাননগোসকলৰ লগত। মই কলঙৰ বুকুত সোৱাৰ বোজোঁ— সেই বাবে।

নগাঁও জিলাৰ পূব দিশৰে কুকুৰাকটা পাহাৰৰ নামনিত কলঙৰ জঙ্গল হয় হুকপুৰৰ এটা সুঁতি হিচাপে। কলিয়াৰকৰ ৰাজহ চক্ৰত কলং আৰম্ভ হৈছে হাতীমুখত আৰু শেষ হৈছে মিছামুখত। এই হাতীমুখা কলঙৰ উৎস বুলি কোৱা হৈছে।

কলিয়াৰকৰ ৰাজহ চক্ৰৰ পূবধৰীয়া ঘোঁজাৰ আঠ নম্বৰ লাটৰ লাট মণ্ডল এওঁ। যোৰ সমুখৰ ট্ৰেবুলখনত চিঠা, ওপীয়া, মেন উলিয়াই লৈ জুৰি জুৰি তেওঁৰ তেওঁৰ লাটসোৱেলি বৈ যোৱা কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য উলিয়ালে— বুলি বুলি। ২৬.৭১৬ ফুট। আৰু এই সুঁতিৰ উত্তৰে তেওঁ চিঠাবহী চাই, মেন চাই ঠাৱৰ কৰিলে গাঁও— হাতীমুখা আৰু সোণাৰি গাঁও। দক্ষিণে দক্ষিণপাট গাঁও আৰু জৰফাৰজা চহৰ।

এইবাৰ যোৰ সন্মুখত চতিয়াল ঘোঁজাৰ চাৰি নম্বৰ লাটৰ লাট মণ্ডল। কলঙ কলংগো আৰু চক্ৰ বিহাৰা নজৰোতি ওজা। জঙ্গলৰ লাটসো শেষ হোৱাৰ পাছত এইটো লাটত কলঙে ওজা লৈছে। সেয়েহে জঙ্গলৰ লাটৰ দক্ষিণী দক্ষিণপাট গাঁও এইবাৰ এইটো লাটত দক্ষিণপাট লাৰেবৰজা গাঁওৰূপে কলঙৰ উত্তৰ পাৰলৈ আহিল। কলঙ মণ্ডলৰ মেন হতে আৰু জেইকলং

গাঁও— সোণাৰি গাঁও, মাধৱটাবী, দুলাল মাধৱটাবী আৰু নিজ পূবধৰীয়া। এইটো লাটত কলঙৰ দক্ষিণ পাৰে গাঁওবোৰ পৰিছে— সৰুভগীয়ে, শাকমুঠি, চতিয়াল আৰু কুঁৱৰীটোল। মণ্ডলৰ এই লাটটোত জুখি জুখি মণ্ডলজনে কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য উলিয়ালে ২২,২২০ ফুট।

তেজপুৰৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ নামি আহি ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ ধৰিলো— এয়া কলিয়াবৰ তিনিআলি। ইয়াৰ পৰা পূবে জখলাবন্ধা হৈ উজনিলৈ আৰু পশ্চিমে নগাঁও হৈ কোনোবা ধুবুৰীলৈ।

এই চুকটোৰ পৰা নগাঁৱলৈ ৪৩ কিলোমিটাৰ ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথ।

নৱজ্যোতি ওজাৰ অফিচৰ মণ্ডলকেইজনক মই এটা অদ্ভুত কামত নিয়োগ কৰিলো নেকি? গোটেই ৰাজহ চক্ৰটোৰ মাজেৰে কিমান দৈৰ্ঘ্যত কলং বৈ গৈছে এই হিচাপটো উলিয়াবলৈ দি মই মণ্ডলসকলক বিপাক্ত পেলালো নেকি? সৰু এডাল স্কেলেৰে পূৰণি একোখন মেপত খেপিয়াই খেপিয়াই কলং বিচাৰি বিচাৰি যুকিয়াই থকা কামটো কৰ অযুক্তিকৰ, যন্ত্ৰণাদায়ক হ'ল নেকি?

মই মণ্ডলসকলক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলো— 'চাওক, আমি যে বহি আছোঁ এইটো চাৰ্কোল অফিচাৰৰ কোঠা, এই কোঠাটোৰ বেৰত এখন ডাঙৰ মেপত ৰাজহ চক্ৰটোৰ এখন মেপ থাকিব লাগে, য'ত অকাই-পকাই কলং বৈ গৈছে আৰু সেই কলঙৰ দুয়োপাৰৰ গাঁওবোৰ সেই মেপখনত স্পষ্টভাৱে লিখা আছে। এই মেপখন এখন বেলেগ মেপ হ'ব লাগে, যিখনলৈ চাই কলঙৰ প্ৰতি অকলংপৰীয়া এজনৰ কলঙলৈ নতুনকৈ মৰম উপজিব পাৰে।'

মোৰ তেনেকুৱাই হৈছিল। তেজপুৰৰ সংমণ্ডলত চাকৰি কৰিবলৈ আহি প্ৰথমবাৰৰ বাবে কলং মোৰ বুকুৱেদি অন্য ধাৰাৰে বৈ যাব ধৰিলে। অন্য এক মৰমৰে কলঙক মই আত্মত কৰিবলৈ ধৰিলো।

এইছোৱা পথ ৰঙা, বেঙুনীয়া, গুলপীয়া, হালধীয়া হৈ আছে আজি মাজ জেঠৰ দিনবিলাকত। নাজানো কোনোবাই কাহানিবা এনেকুৱা বৰণৰ হাজাৰ হাজাৰ ফুলেৰে এই পথ মোহময় হৈ উঠিব বুলি অনুমান কৰি আলফুলে কিছুমান ফুলৰ পুলি কই থৈ গৈছিল নেকি— কৃষ্ণচূড়া, এজাৰ, বাধাচূড়া, সোণাক।

কলিয়াবৰ ৰাজহ চক্ৰৰ এই কাৰ্যালয়টোৰ অলপ আঁতৰত, পশ্চিমে, ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ উত্তৰে কুঁৱৰীটোল পুলিচ থানা। ১৯০৪ চনত স্থাপিত। ১৯০৪ চনত স্থাপন হোৱা এই পুলিচ থানাৰ ২০০৪ চনত শতবৰ্ষ পূৰ্ণ হওঁতে শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন হৈছিল নেকি মই নাজানো। পুলিচ থানা এখনৰ কিয় শতবাৰ্ষিকী পাতিব লাগে বুলি প্ৰশ্ন উত্থাপন মই মোৰ মনৰ মাজত কৰি উঠি উত্তৰটো মই নিজেই বিচাৰি বিচাৰি লওঁ— যি কালত কটন কলেজৰ শতবাৰ্ষিকী উদ্‌যাপন কৰিব লাগে, ঠিক একে কালতেই পুলিচ থানাবোৰ শতবাৰ্ষিকী পালন কৰিব লাগে— পটভূমি বেলেগ হ'ব পাৰে, কিন্তু উদ্দেশ্য একেই।

বৰভগীয়া মৌজাৰ ছয় নং লাটৰ মণ্ডলজনে মেপ-চিটা চাই চাই ক'লে— কুঁৱৰীটোল পুলিচ থানাখন বৰভগীয়া মৌজাৰ কুঁৱৰীটোল গাঁৱৰ ১৪৭ নং ডাঙৰ ভূমি বিধা দুখটা দহ

লোচা মাটিৰে আবৃত।

চতিয়াল মৌজা অভিক্ৰমী কলং বাগৰি আহিছে আকৌ পূবধৰীয়া মৌজাৰ মাজেৰে। অৱশ্যে তেনেই কম দৈৰ্ঘ্যৰ। এই মৌজাৰ পাঁচ নং লাটৰ লাট মণ্ডলজনে ফ্ৰেন্স চলাই কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য উলিয়ালে— ৩,১৬৮ ফুট। এই অঞ্চলৰ উত্তৰে মৰিয়াগাঁও আৰু দক্ষিণে কুঁৱৰীটোল।

পলিচ থানাৰ শতবাৰ্ষিকীত প্ৰকাশ হ'বলগীয়া স্মৃতিগ্ৰন্থখনত সেইখন থানাৰ প্ৰথমজন দাৰোগাৰ নাম আৰু ছবি যিদৰে প্ৰকাশ হ'ব লাগে, তেনেকৈ ছবি নহ'লেও নাম, স্কিমা প্ৰথমজন কয়দীৰো প্ৰকাশ হ'ব লাগে। সেই থানাখনলৈ জিলাখনৰ আৰক্ষী অধীক্ষকসকলকী প্ৰথম বিমিনা আহিছিল, সেই ভাৰিখটো আৰু সেইখন থানাৰ লক-আপত প্ৰথমজন মানুহ সোমোৱা তাৰিখটো স্মৃতিগ্ৰন্থখনত উল্লেখ থাকিব লাগে— আৰক্ষী অধীক্ষকজনৰ নামটো, লক-আপৰ মানুহজনৰ নামটোও। বেলেগ বেলেগ ল'ৰাও।

মোৰ সময়ত এইবাৰ বৰভগীয়া মৌজাৰ ছয় নং লাটৰ লাট মণ্ডল। তেওঁৰ লাটত কলং ১৭,৩৯৬ ফুট দৈৰ্ঘ্যৰে বৈ গৈছে। যাওঁতে উত্তৰ পাৰে মৰিয়াগাঁও, লাভিচুক, ওপৰ বৰভগীয়া আৰু দক্ষিণে কুঁৱৰীটোল আৰু হাতীকলীও গাঁওকেইখন চুই গৈছে।

পলিচ থানাৰ শতবাৰ্ষিকীৰ স্মৃতিগ্ৰন্থখনৰ বাবে বৰভগি আহিব ক'ব পৰা? থানাখনৰ অন্তৰ্গত প্ৰতিখন গাঁও-চহৰৰ প্ৰতিটো পৰিয়ালে এটোকা এটাকৈ কলং-বৰভগি নিদিবনে? এইখন থানাৰেই এজন অ' চিয়ে কোনোবা এটা পৰিয়ালৰ ডেকা ল'ৰা এটাক মৰিয়াই-ওৰিয়াই এবাৰ আধা মৰা কৰি থৈছিল বুলি সেই পৰিয়ালটোৱে টকা এটা নিদিবনে?

কৃষ্ণচূড়া-সোণাকৰে কলিয়াবৰ-গলীও কাষ্ট্ৰীয় হাইপথেই নহয়, মোৰ মনটোও জাতিভাৱ কৰি তুলিছে। ফুলাম হৈ পৰিছে মোৰ মনটো।

বৰভগীয়া মৌজাৰ ছয় নম্বৰ লাটৰ নিম্নত কলং বৈ গৈছে পাঁচ নম্বৰ লাটৰ মাজেদি মুঠ ১১,৯৪৬ ফুট দৈৰ্ঘ্যৰে। লাট মণ্ডলে কৈ গ'ল য়োক দুয়োপাৰৰ গাঁওবোৰৰ নাম। উত্তৰে নিজ বৰভগীয়া, নামগাঁও, পানীগাঁও। দক্ষিণে দাকিলাজি, বৰালিগাঁও, বোম্বাৰী বিল (পথাৰ)।

গাড়ী বৰাই নামি গ'লো। মোৰ বাৰ্ষিকালে এইখন হাতীগাঁও প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, ১৯৫৫ চনত স্থাপিত, লগতে নামবৰটো। স্কুল বুলিবলৈ এতিয়াও সময় আছে।

এইছোৱা পথ সোণাক-কৃষ্ণচূড়া-বাখাচুড়াই নহয়, যি দুখিৰ বিশেষ গৰে এই পথছোৱাক মনোময় কৰি ৰাখে, সেৱা ভায়েল আৰু নাৰিকল, কেন ধৰে ধৰেই ওখ ওখ ভায়েল আৰু ওখ ওখ নাৰিকল। ভায়েল আৰু নাৰিকলৰ এই মাদামৰ ৰাজ্য অসমৰ আৰু কোনো কাষ্ট্ৰীয় বহিপথৰ দুৰ্ভাগ্যত দেখা নাহায়।

এইখন বাৰ্ষিকালে দাকিলাজি গাঁৱৰ নামখন। ভকতসকল বহা প্ৰাণপনত ফৰটোৰ ওপৰত জিলাত উঠাই নাই। অকল বৰটোৰ বুটাবোৰ সেৱিলে ভাৰ হ'ব, বৰটো বৰ পিনৰ পৰা ভেন অৱনিৰ্ভিত হৈ আছে। সোঁকালে এইখন দাকিলাজি প্ৰাথমিক বিদ্যালয়— ১৯৪৮ চনত স্থাপিত।

হাইপথৰ সোঁহাতে এইখন এখন কাঠৰ মলা কলঙৰ ওপৰত। এই মলঙত উলিয়াই আৰু

তললৈ চালো— এখন কলং। দুৰলৈ চালো— এখন কলং। সেউজীয়া শেলুৰেৰ চামনি
পৰিছে কলঙৰ বুকুত। ঠায়ে ঠায়ে পাতলকৈ মেটেকা গজিছে কলঙৰ বুকুত। কোনে ফেন
মোক ক'লেহি— এয়াই কলং। আৰু এয়া নামগাঁও। বৰালিগাঁও। বৰালিগাঁও প্ৰাথমিক
বিদ্যালয়— ১৯৫৭ চনত স্থাপিত।

অলপ দুৰ গৈ সোঁহাতে গাড়ী ঘূৰালো পানীগাঁৱৰ ফালে কলঙৰ কংক্ৰিটৰ দলঙৰ
ওপৰেদি। এইখন গুদামঘাট দলং। তলত এখন ব'হু কলং, পৰিষ্কাৰ তাৰ পানী, কজলা তাৰ
বৰণ আৰু বৰ্ণহীন তাৰ মৰম।

কলংপাৰৰ কিছুমান অসমৰ গাঁও। কলঙক মহিমামণ্ডিত কৰি তোলা কিছুমান নগৰ
গাঁও। বহু বহু কবিক বন্দী কৰি ৰাখিব পৰা এক অনামী মোহময়তাৰ কলং। সোণাক্ষৰে
হালধীয়া কৰি ৰখা কলংপাৰৰ এই গাঁও—

‘আজি এই কলঙৰ নিজান পাৰত বহি কি যে

দেখিছোঁ সপোন,

সিপাৰৰ এজাৰৰ ৰূপৰ অনল-শিখা সোণাক্ষৰ

সোণালী যৌৱন।’ (‘কলংপাৰত’— দেৱকান্ত বৰুৱা)

এওঁ বৰভগীয়া মৌজাৰ তিনি নম্বৰ লাটৰ লাট মণ্ডল। তেওঁ কাগজত জুৰি-মাৰি
তেওঁৰ লাটত কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য উলিয়াই দিছে— ১০,৫৬০ ফুট। এই সূতিৰ উত্তৰে পৰিছে
হালোবাগাঁও, মিছামুখ আৰু দক্ষিণে মিছা আৰু মিছামুখ।

খেপিয়াই খেপিয়াই কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য বিচাৰি উলিওৱা কলিয়াবৰ ৰাজহ চক্ৰৰ লাট
মণ্ডলকেইজনক মই আহিবৰ পৰত ধন্যবাদ জনাইছিলো। এই কাম কেৱল মাত্ৰ কলঙক লৈ
কিয়? সোৱণশিৰি, দিৰ্ঘী, গদাধৰ, কুশিয়াৰা কত নদীক লৈ হ'ব পাৰে।

গাড়ী আমাৰ আকৌ ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথত আওহাইছে। বৰলীয়া ফুলৰ পাপৰি
গচকি, থানাৰ অ' চিৰ স্মৃতিগ্ৰন্থ সম্পাদনা কৰিবলৈ আহৰি ক'ত? লেখাৰোৰ, ফটোবোৰ
কোনে গোটাৰ? থুফ চাৰলৈ শ্ৰেছলৈ ঢাপলি মেলিব কোনে? ডি এছ পি হে'ড কোৱাৰ্টাৰে?
এইবোৰ কাম কৰিবলৈ স্থানীয় কলেজখনৰ ছাত্ৰ সছা গোটটো আগবাঢ়ি নাহিবনে? সম্পাদকৰ
দায়িত্ব ল'বলৈ কলেজখনৰ এজন অধ্যাপক আগবাঢ়ি নাহিবনে?

মই কাকো কেতিয়াও নোসোধো— কুঁৱৰীটোল পুলিচ থানাৰ জন্ম শতবাৰ্ষিকী কেতিয়াবা
পতা হৈছিলনে? কিন্তু মোৰ মনৰ মাজত এই বিষয়ক ভালোৰোৰ প্ৰশ্ন সদায়ে থাকি যাব।
সাঁচি খ'ম সেই প্ৰশ্ন আলকুলে, সযতনে।

মাজে মাজে কলং মোৰ কাবত নাই— বহু দূৰলৈ ওচি গৈছে ক'বলৈ। মাজে মাজে
ভেনেই কাবলৈ আছে ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ দাঁতিলৈ।

সেই ভেনেকুৱা দূৰণিৰ এঠাইত মোৰ মৰমৰ কলং কলিয়াবৰ ৰাজহ চক্ৰ পাৰ হৈ
চামণি ৰাজহ চক্ৰত সোমাইছে। প্ৰথমেই বঙাপাড়া মৌজাৰ দুই নং লাট মণ্ডলৰ শিৱালৈখানী
গাঁৱত। এই ঠাইত কলঙৰ দক্ষিণফালে গাঁওখনৰ পৰিহেঁচ খলিহামাৰী, বৰবালিটুপ, কুহুমভলী,
গৰুমৰা, ভোমোৰাণ্ডা, বঙাপাড়া, চকিটোপ, গটুঙা আৰু সোণাবিলি। গুণীয়াৰে জুৰি জুৰি

এই প্ৰতিখন গাঁৱৰ কাষেৰে বৈ হোৱা কলঙৰ সৈধ্যাৰোৰ বৰ কটী কৰি কৰি মোক চক্ৰ বিষয়া দীপাকৰ দাসৰ বাজহ চক্ৰ মণ্ডলসকলে দিছিল।

ৰাষ্ট্ৰীয় বাইপথৰ দাঁতিত সোঁফালে এইখন এখন চিমেন্টৰ চককাৰী ফলক ভাঙ বৈত। তাৰ গাত বঙা আৰুবেৰে লিখা আছে মহাযুগৰ কলিয়াবৰত অৱস্থিত আহোম সেনাবিহাৰিৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অংগ এই মিছা কোঠ। ঐতিহাসিক চামৰু গড়ৰ কিছু পূৰ্বে অৱস্থিত এই কোঠ অক্ৰমণ কৰিবলৈ অহা যোগলৰ সৈতে মহাপৰাক্ৰমৰে ১৬৬২ খ্ৰীষ্টাব্দত আহোম সেনাপতি লাচেন হাতীবৰুৱাই বি বিক্ৰম ৰেখুৱাই যুঁজত পৰিছিল, সেয়া যোগলৰ বাবে আশ্চৰ্যকৰ কথা আছিল। যোগলে লাচেন হাতীবৰুৱাৰ হাৰনিওটো এটি উলিয়াইছিল আৰু এইটো এটা কলঙিলৰ সন্মান দেখিছিল তেওঁলোকে।

এই গড়টোতেই নাবিকল পুলি আদি ৰখিছিল, বকলাবেকল কৰিছিল পশ্চিম কলিয়াবৰ উন্নয়ন ৰখাই ২০০০-০১ বিত্তীয় বৰ্ষত। সেই সময়ৰ মহামান্য ৰাজ্যপাল এছ ভে সিন্ধা মহাশয়ে নবনিৰ্মিত এই মিছা কোঠটো ১১/৩/২০০১ তাৰিখে ৰখিছাৰ বাবে উদ্বোধন কৰিছিল। এই গড়টোৰ দৈৰ্ঘ্য ১,৪৮৪ মিটাৰ, প্ৰস্থ আঠ মিটাৰ আৰু আনুমানিক উচ্চতা চাৰি মিটাৰ। এইবাৰ কলং দূৰৈত থাকি গ'ল। আকৌ আহিব কাৰলৈ কোনোবা এবাৰ।

দিক্ৰুবতি প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, আমনিবন্তি প্ৰাথমিক বিদ্যালয় আদি ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় বাইপথৰ কাষে কাষে আমাৰ গাড়ীয়ে অতিক্ৰম কৰি আহিছে। বিদ্যালয়বোৰলৈ ল'ল-ফেবালীবোৰ আহিব ধৰিছে। কৃষ্ণচূড়া-ৰামচূড়াৰ পাৰ্শ্বৰে ৰাজপথ ৰাষ্ট্ৰীয় দলিডা ফেন হৈছে।

মিছা কোঠৰ দৰে আৰু এখন চিমেন্টৰ ফলক ৰাজ্যৰ কাৰ্ডফালে। পশ্চিম কলিয়াবৰ উন্নয়ন ৰখাই বনোৱা— A defence monument of mediaval Assam (Assam-China wall)। এইটো চামৰু গড়। ৰূপদেউ প্ৰতাপ সিংহৰ ৰাজত্বকালত (১৬০৬-১৬৪১ খ্ৰীঃ পূঃ) ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দুয়োফালে একচক্ৰিল কিলোমিটাৰ দৈৰ্ঘ্যৰ, ৪৫ মিটাৰ উচ্চতাৰ, ৫৩ মিটাৰ প্ৰস্থৰ এই গড়টো নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণফালে আদি ৰখত বৈ আহে, তাৰ দৈৰ্ঘ্য ১১.২ কিলোমিটাৰ।

এইখন ১৯৬০ চনত স্থাপন হোৱা ৰক্তাপড়া প্ৰাথমিক বিদ্যালয়। এইখন ৰক্তাপড়া গাঁও। কলং ঘোৰ তেনেই কাষে কাষে— যটীয়া ৰক্তৰ কলং— কলং ফেন লগা ৰক্তৰ।

এইখন কাঠৰ দলং কাঁৱেৰাৰী চক্ৰটোপত। যটী গাড়ীৰ পৰা নাতি দলংকল পালে। যটীয়া ৰক্তৰ কলং দলঙৰ তলেদি বৈ গৈছে। পৰ্বত সৰু সমষ্টিক যতাপটিৰ গজবোৰ পতি উঠিছে। পাৰ হৈ অহা প্ৰাৱৰিদি ৰাতিৰ দাঁতিত, বাহিৰে কলঙৰ পৰ্বত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বেতি আকত হৈছে। আৰু হয়তো এমাহমানৰ পাছত পলিমানৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পাৰ্শ্বৰ এইঘোৰ উলং ল'খাৰত সেউজীয়া হৈ উঠিব পৰাৰ।

১৯৬১ চনৰ পটুয়া বেংগলী প্ৰাথমিক বিদ্যালয় ৰাতিৰ সৌৰভাৰে।

সৌৰভাৰে এইখন ১৯৫০ চনৰ চাৰতৰি উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়। কাৰ্ডফালে চাৰতৰি পুলিত থনা। কেতিয়া স্থাপন হোৱা? লিখা নাই ফলকত।

এইটো চামগুৰি ৰাজহ চক্ৰ বিষয়াৰ কাৰ্যালয়। ফুকনবটোল নামঘৰ এইটো। সমুখত বাটচ'ৰা।

ৰঙাগড়া মৌজা শেষ হ'ল।

আৰু এইটো। এইটোৱেই সেই ১৯০৪ চনত নিৰ্মাণ কৰা চামগুৰি গড়কাষ্টানি পৰিদৰ্শন বঙলা। এবাৰ মোক গধূলি এই খেৰৰ চালিৰ পুৰণি ঘৰটোৰ পূব ফালৰ কোঠাটোত এই বঙলাটোৰ চকীদাৰ নাৰায়ণ ঘাটোৱাৰে হাতৰ দীঘল টৰ্চটো মাৰি ফীপ পোহৰত বেৰত ওলোমাই থোৱা ক'লা ব'ৰ্ড এখন দেখুৱাইছিল। বহু বছৰৰ আগতে। ব'ৰ্ডখনত লিখা আছিল বিভিন্ন সময়ত এই বঙলাত ক'ৰবাৰ পৰা আহি খন্তেক সময়ৰ বাবে জিৰণি লৈ যোৱা বহু বৰেণা ব্যক্তিৰ নাম। প্ৰথমটো নাম অসমৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী গোপীনাথ বৰদলৈৰ। তেওঁ আহিছিল ১৮/৮/৪৮ তাৰিখে। আৰু বহুকেইজন।

কোনোমতে নিজৰ শৰীৰটো থিয় কৰি ৰখা এই শতবৰ্ষী পৰিদৰ্শন বঙলাটোৰ প্ৰতি মোৰ হৃদয়ত আছে অভাবনীয় মমতা। এইটো ঘৰৰো শতবৰ্ষ পালন কৰিব নালাগিছিলনে বাক? এখন আটোমটোকাৰি স্মৃতিগ্ৰন্থ?

মটীয়া ৰঙৰ কলং মোৰ তেনেই কাষেদি বৈ গৈছে। যেন চুয়ে যাব মোক—

'লাগিছে আপোন মোৰ। উটি অহা মেটেকাৰ কনৰীয়া

বিহফুল পাৰি

চকুলোৰো সিপাৰৰ দুখৰ কাহিনী কিবা সিও মোক

কয় হাঁহি হাঁহি।' (কলংপাৰত, দেবকান্ত বৰুৱা)

দীপাংকৰ দাসৰ ৰাজহ চক্ৰৰ মণ্ডলে দিয়া হিচাপ মতে এয়া ভেলেউগুৰি মৌজা। এইটো মৌজাত কলঙৰ দক্ষিণ পাৰে গাঁওবোৰ বৰালিগাঁও, নিজ ভেলেউগুৰি, পঙ্কটী, ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰ, হয়দৰ গাঁও আৰু মিকিৰহাট। উত্তৰ পাৰে ষাটোৱাল মৌজাৰ ব্যজিয়াগাঁও, গেকৰামুখ, নিজ ষাটোৱাল, বৰংগাতলী, সূতাৰগাঁও আৰু পানীগাঁও। পাৰ হৈ অহা এক বিস্তীৰ্ণ অঞ্চল অন্য সম্ভ্ৰদায়ৰ লোক বসবাস কৰা কাৰণে সেইবোৰ ঠাইত নামঘৰ দেখা পোৱা নাছিলো। সেইবোৰত আছিল কিছুমান মছজিদ আৰু সংসংগ কেন্দ্ৰ।

মাজতে বহু ঠাইজুৰি কলঙৰ পাৰত ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ দাঁতিত নামঘৰ দেখা পোৱা নাছিলো। এইবাৰ বাওঁফালে এয়া ১৮৯৩ চনৰ বৰালিগাঁও প্ৰাথমিক বিদ্যালয় ১৮৯৩ চনৰ— বঙা কৃষ্ণকূড়া আৰু নাৰিকল গছ এজোপা কাষত। কাষতে বৰালিগাঁও নামঘৰ। সমুখত বাটচ'ৰা। বাটচ'ৰাত বহি আছে দুটা সিংহ মূৰ্তি। এইখিনিতে বাটৰ সোঁফালে কলঙত এখন উত্তৰ-দক্ষিণ লগ লগাই কাঠৰ দলং।

ভেলেউগুৰি মৌজাৰ শেষত চামগুৰি ৰাজহ চক্ৰত কলঙে চুই গৈছে দক্ষিণে দুখন গাঁও— পুৰণিগুদাম আৰু কাৰকিগাঁও আৰু উত্তৰে পানীগাঁও আৰু হালোৱাগাঁও।

এই চাৰিখন গাঁও ষাটোৱাল চলচলী মৌজাৰ অন্তৰ্গত। একা-বেকাকৈ অ'ত-ত'ত বৈ যোৱা এই চামগুৰি ৰাজহ চক্ৰৰ প্ৰতিখন গাঁৱৰ কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য মোক হতসংকলে জুখি জুখি উলিয়াই দিছিল আৰু সেই হিচাপে এই চক্ৰত কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য ১,২২,৫৩৮ ফুট।

আৰু ইয়াৰ লগে লগে আৰম্ভ হৈছে কলাপাৰত নগাঁও সমন্বয়ৰ চৰ্চাৰ সীমা—
শিল্পীয়াপেটী মৌজা।

শিল্পীয়াপেটী মৌজা আৰম্ভ হোৱাৰ আগলৈকে চামগুৰি চৰ্চাত ৩৭-৪২ বছৰৰ
দুয়োকাৰে অনেকবোৰ বিদ্যালয়-নামঘৰ। তেজীয়াগাঁও প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, তেজীয়াগাঁও
নামঘৰ, হৰমৰগাঁও নামঘৰ, ১৯২১ চনৰ যিকিৰহাট প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, যিকিৰহাট নামঘৰ,
সাউম ভোলানাথ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, বৰহাট নামঘৰ, গড়মূৰ নামঘৰ, পুৰণিগুদামৰ ডাঃ
বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা মহাবিদ্যালয়, বাঠি বছৰ পূৰ্ণ কৰা বাপুজী ভট্টাৰ আৰু পুৰিষ্ঠাল,
১৯১৪ চনৰ ২২৫ নং পুৰণিগুদাম নিম্ন বুনিয়াদী বিদ্যালয়, আউনীআট নামঘৰ, কাৰিকীও
নামঘৰ, বাহৰপতা নামঘৰ, ন-আলি নামঘৰ, আলিছিয়া নামঘৰ।

ইমান ওচৰা-উচৰিকৈ ইখন গাঁও, সিখন গাঁৱৰ গাতে লগকৈ বাঙালি হাইপথৰ কাষত
ইমান নামঘৰ অসমৰ আৰু কোন ঠাইত আছে মই দেখা নাই। মৰাচলতে সমস্ত নগাঁও
জিলাৰ বাঙালি হাইপথেদি যেতিয়াই অহা যোৱা কৰোঁ, নগাঁৱৰ এই নামঘৰবোৰ মই গণি
যানলৈ প্ৰয়াস কৰোঁ; কিন্তু ব্যৰ্থ হওঁ। ঠিক কি অৰ্থত ইমান ঘনাই কনাই নামঘৰবোৰ স্থাপন
কৰা হৈছিল, সেয়া আজিও মোৰ দুৰ্বোধ্য হৈ থাকিল।

এই বাটছোৱাত তেজীয়াগাঁও নামঘৰৰ কাষত বাটৰ বাওঁফালে এটা সৰু পৰীষদৰ
ওপৰত বঙা আৰুবেৰে লিখা আছে— 'পোন্ধৰ আশু পুৰিষ্ঠাল'; কোনে কি উৎসাহত
কোন বছৰত এইটো পুৰিষ্ঠাল স্থাপন কৰিছিল জানিবলৈ মন থাকি গ'ল মোৰ।

ভীমৰগাঁও নামঘৰটো দেখি মনত পৰিছিল 'প্ৰান্তিক'ৰ পাতত ডাঃ ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া
ছাৰে লিখা 'ভীম-বৃন্দ'ৰ সেই বাক্যকেইখৰীলৈ— 'বৌৰ ঘৰ আছিল পুৰণিগুদাম আৰু
চামগুৰিৰ মাজৰ ভীমৰগাঁও নামে এখন গাঁৱত। পাঠশালা আৰু হাইস্কুলৰ তলৰ জেৰীৰ
দিনবোৰত আমি বছৰত দুবাৰমানকৈ ভীমৰগাঁৱত গৈ আছিলো। হোজমাবীপটীৰ পৰা দহ
মহিলমান দুৰৰ সেই গাঁওখনলৈ কৰা ভ্ৰমণটোৱেই মোৰ কাৰণে বৰ বিচিত্ৰ আছিল।'

অসমীয়া সাহিত্যৰ অনেককেইজন বৰুৱা সাহিত্যিকৰ জন্ম দিয়া নগাঁও, কলাপাৰীয়া
কবিসকলৰ সৌৱৰণিকৰও বিখ্যাত হৈ থাকিব চিককাল। নৱকান্ত বৰুৱা, দেৱকান্ত বৰুৱাৰ
সাহিত্যত বৰুৱীয়া ৰূপ লোৱা কলাৰ নিজেই অসমীয়া সাহিত্যত এটা অতি মনোৰম চৰিত্ৰ
হৈ চিককাল উজলি ব'ব— ককা দেউতাৰ হাড়, কলাপাৰত মাজনিশা, কলাপাৰত ইত্যাদি
অমৰ সৃষ্টিবোৰ তাৰেই যুগসাকী ফেন।

সেই কলাৰেই আজি মোৰ এই যাত্ৰাত মনোৰম যাত্ৰাসংগী হৈ মোক পুৰণিকৈ কৰি
ৰাখিছে। হয়তো বৌৰেনৰ কোনো এক মায়াময় সিনত দেৱকান্তক মাজনিশাৰ কলাত আৱেশেৰে
সাবটি ধৰি তেওঁৰ প্ৰেৰণাৰ ওচৰতে অভিমানী কৰি তুলিছিল—

'অন্তপৰে আহিলা লাহৰী? বাট চাই আচৌ তোমালৈকে

অৰুনিৰে পৰা;

লুকাই আহিছ। ভয় নাই নেমেৰে কেনেও, জোনবাই

ভাঙৰে আৱৰা।' (কলাপাৰত মাজনিশা— দেৱকান্ত বৰুৱা)

মই কণিকৰ অভিধি। মই কি বুজিম কলংপৰীয়া কবিতা কলঙৰ স'তে কৰা হৃদয় বিনিময় কথা!

নগাঁও ৰাজহ চক্ৰৰ চক্ৰ বিষয়া ভাগৱতীয়ে বহু যত্নাই তেওঁৰ চক্ৰৰ মাটি তিয়াই বৈ যোৱা কলঙৰ উত্তৰ পাৰ আৰু দক্ষিণ পাৰৰ গাঁওবিলাকৰ নামবোৰ আৰু সেইবোৰত কলঙৰ দৈৰ্ঘ্য মণ্ডলৰ স্কেলেৰে জুখি জুখি মোক দিছিল।

শিঙীয়াপোতী মৌজাত আবন্ত হোৱা নগাঁও সদৰ চক্ৰৰ কলংপাৰৰ গাঁওবোৰত উত্তৰে কৰৈয়নী, মৰঙিয়াল আৰু দক্ষিণে উৰিয়াগাঁও, নিজ গোমোঠা গাঁও আৰু নৰ্ত্তম গাঁও— ক্ৰমে এক আৰু দুই নং লাটৰ। তাৰ পিছত কাছমাৰী মৌজাত খুটিকটীয়া গাঁও (৪ নং লাট), এলেঙি সত্ৰ (৮ নং লাট), শেনচোৱা গাঁও (৯ নং লাট) কলঙৰ দক্ষিণ পাৰে অৱস্থিত। ইয়াৰ পিছৰ মৌজা পাৰিমৰীয়া মৌজা। কলঙৰ উত্তৰে এক নং লাটত মৰঙিয়াল গাঁও, কোটয়নী গাঁও, কমাৰটুপ গাঁও, জাৰদিগাঁও আৰু ন-বেবেজীয়া গাঁও। আনহাতে তিনি নং লাটত আউনীআটী সত্ৰ, মহমবীয়া গাঁও, বৰজহা গাঁও আৰু দক্ষিণপাট সত্ৰ। ইয়াৰ পিছত আহিছে নিজ চহৰ মৌজা। ইয়াত কলঙৰ উত্তৰ পাৰে নিজ চহৰ মৌজাত এক নং লাটত তেলিয়াগাঁও, নৰ্ত্তম গাঁও, ডিফলু গাঁও আৰু দুই নং লাটত উত্তৰ পাৰে তেলিয়া পঞ্চকটা গাঁও আৰু দক্ষিণে ডিমকণ্ডি গাঁও আৰু ভোটিহিগাঁও।

এই সমুদায় পথত ৩৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথত মোৰ দুয়োকাষে বহু বিদ্যালয়, নামঘৰ, সত্ৰ, পুৰিঙাবাল। নৰ্ত্তম গাঁও নামঘৰ, মাহমুদীয়া মাদ্ৰাছা, গজলা সত্ৰ, উৰিয়াগাঁও নামঘৰ, ভোটিহিগাঁও নিম্ন ব্ৰুনিয়াদী বিদ্যালয়, চকবিগাঁও মজলীয়া বিদ্যালয়।

আৰু বাটৰ কাষত সোঁফালে এয়া বিশাল এখন খেলপথাৰ। ভোৰণকনত লিখা আছে নীলা ৰঙৰ আখৰ— ‘নগঞা শইকীয়া ভোটিহি ডেকা খেলপথাৰ।’

আৰু এই সকলোবোৰৰ চকণ ধুৱাই ধুৱাই নীৰবে কলং বৈ গৈছে— কলং নীৰবে বয়। নীৰবে কলঙে নিৰন্তৰ বৈ আহি কোনো এক অচিন পথিকক তেজপুৰৰ পৰা নগাঁও চহৰলৈ মাজ জেঠৰ এদিন উত্ৰাউল হৈ কলংবলিয়া হ'বলৈ প্ৰেৰণা যোগায়।

নাইট ছুপাৰত বহি হয়তো মাজনিশাৰ কলংপাৰ মই বহুবাৰ দেখিছোঁ। হয়তো কোনো এক বাৰ্ষ প্ৰেমিক কবিতা আবৃত্তি কৰা শুনিছোঁ কলংপাৰত মাজনিশা। প্ৰিয়তমাক কষত বহুৱাই লৈ—

‘তোমাৰ বিয়ালৈ আৰু কেইদিন বাকী? দহদিন? মাথোঁ

দহদিন আছে?

এনে দহনিশা তুমি যাবা তোমাৰ বাটেদি, মই যাম

মোৰ বাটে বাটে।’ (কলংপাৰত মাজনিশা— দেৱকান্ত বৰুৱা)

আজি মোৰ ইমান কাষেদি বৈ গৈছে কলং! সেই কলঙক দেৱকান্ত-নৱকান্তৰ দৰে উপলব্ধি কৰিবলৈ মই কেতিয়া শিকিম? আজীৱন মই ভাব বাবে ভ্ৰম কৰি যাম।

নগাঁও ৰাজহ চক্ৰৰ চক্ৰ বিষয়াই লগে লগে মোক আনি নগাঁও ৰাজহ চক্ৰৰ টাউন মৌজা পোৱালেহি। তিনি নং লাটৰ এয়া টাউন নৰ্ত্তম গাঁও। আৰু এয়া টাউন নগাঁও।

সমগ্র এই অঞ্চলজুৰি যতলসকলে নগাঁও ৰাজহ চক্ৰত চামতবি চক্ৰ শেষ হোৱাৰ পৰা
টাউন নগাঁও পোৱালৈ কলঙৰ সৈৰী উলিয়াই দিছে মুঠ ১,০৮,২৬৭ ফুট।

নগাঁও চহৰ। উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়। ১৮০০ চনত এই জিলাত উপায়ুক্তৰ কাৰ্যালয়
স্থাপন হৈছিল। ডাঙৰ দুখন কলঙত, তোকলত বৰ সন্মৰীক সৰুতোৰে চক্ৰলৈ পৰাই জিলা
প্ৰশাসনে এই কথা জিলিকাই ৰাখিছে। ই এক দায়িত্বপূৰ্ণ প্ৰশংসনীয় কাম। কিছুদিন আগতে
মোক জিলা উপায়ুক্তই এইখন জিলাত ১৮৩৭ চনৰ পৰা দেশৰ স্বাধীনতালৈকে (১৯৪৬-
৪৭) উপায়ুক্ত হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰা ৭৮ গৰাকী ব্ৰিটিছ আই চি এছ আৰু ভাৰতীয়
উপায়ুক্তসকলৰ তালিকা এখন দিছিল।

এইটো নগাঁও জুৰ্জিট হাউছ। ইয়াতেই মই উপায়ুক্ত আৰু ৰাজহ বিষয়াসকলৰ এখন
ৰাজহ সম্পৰ্কীয় মিটিং ল'ম। তালৈকে বুলি ডেকাপুৰৰ পৰা এই জুৰ্জিট হাউছলৈ বুলি এফটা
বট আহোঁতে কলং মোৰ কাষে কাষে আহিছে। এতিয়া জুৰ্জিট হাউছৰ কাষতো কলং আহি
মোৰ কাষ পালেহি।

জুৰ্জিট হাউছৰ সমুখত এয়া কলং নীৰৱে বৈ গৈছে। ইপাক-সিপাৰ সংযোগকৈ এইখন
কলঙৰ ওপৰত কংক্ৰিটৰ দলং— আনন্দৰাম ডেকিয়াল ফুকন দলং। পূৰ্বৰ ব্ৰিটিছে সজা এ
টি ৰোডৰ কলঙৰ ওপৰৰ লোহাৰ দলংখনৰ ঠাইত এই বৰ্তমানৰ দলংখন ১৯৫৮ চনত
সম্পূৰ্ণ হৈ উঠিছে। শতাধিক বছৰ লোহাৰ দলংখনৰ ঠাইত এতিয়া আনন্দৰাম ডেকিয়াল
ফুকন দলং এয়া।

সিপাৰত পূৰ্বকালে সৌধন নয়নাভিৰাম আন এখন কংক্ৰিটৰ দলং— দেৱকান্ত বৰুৱা
সৌতু। ওচৰা-উচৰিকৈ কলঙৰ ওপৰত দুখনকৈ পথ দলং নগাঁও চহৰৰ মজিয়াত। বৰ
ঐতিহ্যৰ পোনপটীয়া সৌধৰণি এইবোৰ।

ব্ৰিটিছ যুগত অতি দক্ষতাৰে ৰাজহ প্ৰশাসনত জড়িত হৈ একালত নগাঁও জিলাৰ
উপায়ুক্তৰ দায়িত্বভাৰো গ্ৰহণ কৰা কৃতিমান অসম সন্তান, সু-সাৱিত্ৰিক আনন্দৰাম ডেকিয়াল
ফুকনক কলঙে জৰাজৰে নিজৰ বুকুত স্থান দি এই দলংখন নিৰ্মাণ কৰোৱাই তুলিছে। পাকত
আনন্দৰাম ডেকিয়াল ফুকনৰ এক পূৰ্ণসৈৰী মূৰ্তি। কলঙক সুঁহৰি। নগাঁওক সুঁহৰি।

বৰ দীঘলীয়া বুৰঞ্জীয়ে কলঙক মহিমাযুক্ত কৰি ৰাখিছে, সেই কথা কলঙৰ কলঙা
পানীয়ে ক'ব, তাকান কলঙৰ চাপৰিয়ে ক'ব, ৰাখিযাৰ কলঙৰ উটি অহা মেটেকাই ক'ব,
ব'হাগৰ সৰি পৰা পলাল, সোপাক, কুৰুতুড়াৰ পাহিৰে ক'ব।

নাজানো, কি হতাশাই দেৱকান্তৰ কলঙৰ আগত এনেদৰে ভুৰুকি ৰাখিছিল—

‘আমাক পাহৰি যাব অনাগত ভৱিষ্যই, যাদুহৰ

মিহ্ন ইতিহাসে,

আমাক পাহৰি যাব প্ৰত্যন্তৰ পুৰেকণে, সন্ধিৰাম

সুন্দৰ আকাশে।’

মই জুৰ্জিট হাউছত সোমালোঁ। সমুখত সিপাৰে কলং। মোৰ কুকুৰেদি কলং। তাত উঠি
গৈছে কতা, কেদুৱীয়া, হালধীয়া, ওলনীয়া জেঠৰ ফুলৰ পাহি। সেইবোৰলৈ চাই চাই

দেবকান্তৰ কবিতা। কাক উদ্দেশ্যি ক'ব নোৱাৰো, মোৰ কঠেৰে ওলাই আহিল-
'বুকুৰ বেদনা সি। ময়ো যাম, সময় সোঁতত উটি
আক কত যাব;
আহিব নতুন কবি কলংপাৰত বহি যৌৱনৰ
আৰতি শুনাৰ।'
মই হাতৰ ঘড়ীলৈ চালো। মিটিঙলৈ পাঁচ মিনিট।

৩৩।

বমাকান্ত, ঘনকান্ত ইত্যাদি

চহৰৰ আভ্যন্তৰীণ ব্যক্তি যাঠি বহুদূৰীয়া গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ বমাকান্তৰ কথা এয়া।

গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীয়ে পূৰ্বাৰ্ণ ডিঙাইনৰ মেজ এখনত বহি কিবা লিখিছে। তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ কথা লিখিছে। তেওঁৰ লিখিবৰ প্ৰতিভা।

মূল ঘৰৰ বাহিৰৰ দুৱাৰত কলিং বেল বাজিছে। সংগীতৰ নিচিনা। আকৌ বাজিছে। ঘৰত কোনো নাই কলিং বেলৰ শব্দত দুৰ্জয়মুখলৈ গৈ কোন আহিছে চাবলৈ। বমাকান্তও নাই। এই সময়ত সি বজাব কৰাৰ নাকত ওলাই যায়। কোনে বেল বজাইছে? কোন আহিছে? এই অৰ-জাতি বিক্ৰী কৰা হ'ব বুলি ঘৰৰ এটা ওলাইছিল— সেই অৰ-জাতি আহিছে নেকি? অৰ-জাতি এনে এটা সময় আহিছিল এইটো ঘৰত আগকালৰ মূল দুৱাৰখনে তৰলিয়েই নাপাইছিল। এই বমাকান্ত আৰু সেই ঘনকান্ত ছোৱালীজনীৰ মাজত কলিং বেলৰ শব্দ শুনি দুৱাৰ খোলা সৈয়েই কিমান যে বক-বুকা। এই নিভা আছে, এই প্ৰতিভা আছে, পূৰ্ণ-নীলিমা আছে, মুকুল আছে। কোন কিমানবাব আছে— কিমানবাব কলিং বেল বাজে। আহিয়েই নাই বমাকান্তইতৰ। আৰু বহুত কোনোবা আছে এই বহুত। প্ৰসন্ন ত্ৰিপাঠী আছে, নিয়োগী উকিল আছে।

আৰু আহিছিল বিমান। বিমানক গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীয়ে ঘাতি আনিছিল। এইখন

দুৰাৰেদিয়োই বিমান আহি এইটো সুসজ্জিত ড্ৰয়িং কমত বহিছিল। বমাকান্ত নিজেও এদিন এইখন দুৰাৰেদিয়োই এইখন ঘৰলৈ আহিছিল। প্ৰথমতে কিবা চাকৰি-বাকৰি পাব বুলি গাঁৱৰ পৰা ওলাই আহিছিল বমাকান্ত। গাঁৱৰ ঘৰত আই-বোপাই আছে, ভনী দুজনী আছে, ভাই এটাই পঢ়ি আছে।

গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰী তৃতীয়। আৰু সৰু কন্যা নিভা বাইদেৱে বমাকান্তক কৈছিল—
থাক ইয়াতে, চাকৰি বিচাৰি টলৌ টলৌকৈ ঘূৰি ফুৰিব নালাগে। ময়ে ভোৰ কিবা এটা বন্দবস্ত কৰি দিম। এতিয়া বাইদেৱো গ'লগৈ।

ক'লৈ গ'ল নিভা? কিয় গ'ল?

এই কথা বমাকান্তই জানে। আৰু বহুত কথা বমাকান্তই জানে। চহৰৰ আঢ়াবন্ত ব্যক্তি গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ বহু কথা এই বমাকান্তই জানে। বমাকান্তৰ মুখৰ পৰা এইবোৰ কথা জানিবৰ বাবেই ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ 'সমুদ্ৰমহুৰ' নামৰ নাটকখনৰ পৰা গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ ঠিকনা বিচাৰি বিচাৰি এইখিনি পাইছোঁহি। দেখিছোঁ, ভিতৰত গৌৰীশংকৰে পুৰণি ডিজাইনৰ মেজ এখনত বহি কিবা লিখি আছে। তেওঁ প্ৰতিভাৰ কথা লিখিছে নেকি?

বাহিৰত কলিং বেল বাজিছে। ভিতৰত বমাকান্ত নাই। চহৰৰ আঢ়াবন্ত ব্যক্তি পঞ্চাশ বছৰীয়া পৰিমল তালুকদাৰৰ ঘৰৰ ঘনকান্তৰ কথা এয়া।

লিখনাথ তালুকদাৰৰ তৃতীয় পুত্ৰ, বিমল-অমলৰ ভায়েক পৰিমল তালুকদাৰে কলিকতাত বিদেশী কোম্পানীৰ পঞ্চাশ হেক্টৰটকীয়া দৰমহাৰ মেনেজিং ডিৰেক্টৰৰ চাকৰি কৰিছিল। ককায়েকহঁত, ভায়েক নিৰ্মল, সকলোৰে কাৰণে দুটা দুটা কোঠালি, বেলেগ বেলেগ পাকঘৰ, বেলেগ বেলেগ বাথৰুম, ভনীয়েক মিত্ৰা-চিত্ৰাইহঁতৰ কাৰণে দুটা কোঠালি আৰু এই ঘনকান্তৰ কাৰণেও এইটো এটা কোঠালিৰ ব্যৱস্থাবে আৰ্কিটেক্টৰ হ'তুৱাই পৰিমল তালুকদাৰে প্ৰকাশ এটা ঘৰৰ ব্লু-প্ৰিণ্ট এটা অঁকাই থৈছিল। সেই কোম্পানীৰ ইঞ্জিনীয়াৰ কাকলিয়ে এবছৰ সময়ৰ ভিতৰতে সেই ঘৰটো সাজি উলিয়াইছিল।

কিন্তু, এই গোটেই ঘৰটোত এইবোৰ মানুহ কাৰোৰে নাম নাথাকিল। পৰিমল তালুকদাৰে গোটেই ঘৰটো ঘনকান্তৰ নামত লিখি দিলে।

আজি পৰিমল তালুকদাৰৰ পঞ্চাশ বছৰীয়া জন্মদিন। কালি মাথোঁ তেওঁ মেনেজিং ডিৰেক্টৰৰ চাকৰিৰ পৰা ছেছামূলক অবসৰ লৈছে। কলিকতাত আছে তেওঁ। অসমৰ ঘৰৰ পৰা ককায়েক বিমল-অমলক এৰোপ্লেনৰ টিকটৰ ব্যৱস্থা কৰি সি কলিকতালৈ যতাই আনি পৰিমলে তেওঁলোকক হোটেলত ৰাখিছে। কাকলিক লগত লৈ পৰিমলৰ কলিকতাৰ ঘৰটোলৈ ঘনকান্তও আহিছে।

মাকৰ মৃত্যু হ'ল। ভায়েক নিৰ্মল হৰে ৰাম-হৰে কুক গোৱা টকলামুৰীয়া মানুহ কিছুমানৰ লগত নেপালৰ ফালে ওচি গৈছে। নিজে নাটক কৰা দলটোৰ মাৰ্ভাৰ কেহুত সৰু ভনীয়েক চিত্ৰা জে লগত আছে। দিগেন নামৰ ল'ৰাটোৰ লগত ডাক্তৰ ভনীয়েক মিত্ৰাৰ বহুত বন্ধনাম আছিল। বহুবি পয়ত্ৰিশ হেক্টৰ টকা দিগেনক সি থকাৰ ব্যৱস্থাবে দিগেনৰ মুখ বন্ধ কৰি ৰাখি পৰিমল তালুকদাৰে যোশীশংকৰ সিং নামৰ কলিকতাৰ পাঞ্জাবী ল'ৰা এটাৰ লগত মিত্ৰাৰ বিয়া

পাতি দিছে।

আজি পৰিয়ল তালুকদাৰৰ পৰকাশ বহুবীয়া জন্মদিন। কলিকতাৰ তেওঁৰ ঘৰটোৰ ড্ৰিং কমটোত বিমল-অনন্স বহি আছে। পৰিয়লে মাতি আনিছে তেওঁলোকক। খিৰিকী বহি আছে। তাইকো মাতি আনিছে। ভিতৰৰ কোঠা এটাত কাকলি আছে। ফলকান্ত। সৰুলোৱা মাতে ফলা।

ফলাক ভিতৰৰ পৰা মাতি আনিছে পৰিয়ল তালুকদাৰে। জসমৰ পুৰণি ঘৰটো বহি আছিল ফলাই। চাৰিও তেওঁৰ হাতত। পৰিয়লে চাৰিটো ল'লে। ককায়েক বিমলক দিলে আৰু ক'লে— 'তোমালোক ইয়াৰ পৰা গৈয়েই পুৰণি ঘৰটোত গুচি যাব।'

ভেনেছ'লে কাকলিয়ে সজা প্ৰকাণ্ড নতুন ঘৰটোত কোন থাকিব? পৰিয়লে তাৰো ব্যৱস্থা কৰিছে। সেই ঘৰটোৰ দুটা কোঠালিত ফলা থাকিব। বাকী গোটটো ঘৰটোত কাকলিহঁতৰ নিচিনা ছোৱালী থাকিব।

ভেনেছ'লা ছোৱালী? কাকলিৰ নিচিনা মানসিক বিকাশশীল ছোৱালী। পাচটা মানুহৰ লগত নাম সাঙোৰ খোৱা কাকলি। পৰিয়ল তালুকদাৰে তেওঁক বিয়া কৰাম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। বহুত কথা সেইবোৰ।

এই গোটটোবোৰ কথা ফলকান্তই জানে।

কাকলিহঁতৰ নিচিনা ছোৱালীৰে ভৰি থকা সেই প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ ফলকান্তৰ কোঠা দুটাৰ ফালে আগবাঢ়িলে। এই প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ ঠিকনা মই ড° ভলেন্স নাথ শইকীয়াৰ 'বৰ্ণ ভৱন্তী' নাটকখনৰ পৰা বিচাৰি বিচাৰি উলিয়াইছিলো।

সুসজ্জিত ড্ৰিং কমত গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীয়ে পত্নী প্ৰতিভা, বৰবীৰবী নীলিমা আৰু জোঁতাৰ পূৰ্ণ, পুতেক সুকল আৰু সৰু জীয়েকী বিভাৰ সন্মুখতে বিমানক ক'লে— 'তুমি বিভাক বিয়া কৰাব খোজা? বি ক'ব খোজা নিতীকভাৱে, স্পষ্ট ভাষাৰে, খোলা মাতেৰে ক'বা। কোৱা।

বিমান : হয় বোজোঁ।

আৰু সেইবাৰেই আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰতে কথা পাতি বিভা আৰু বিমানৰ বিয়াখনৰ কথা সিদ্ধান্ত ল'বলৈ গোটটোক ড্ৰিং কমলৈ মাতি আনিছিল গৌৰীশংকৰে।

বিভা আৰু বিমানৰ মন মিলাইছে— আত্মকট্টোং হৈছে। এই কথা দুয়োৰে মূৰত ওঠি গৌৰীশংকৰে এক মূৰুও ব'ব খোজা নাই। কাকলি, ভেনেছ'লা কিছুমান আত্মকট্টোং, ভালপোৱা-প্ৰেম নীলিমাৰ ভনীয়েক, বিভাৰ বায়েক, গৌৰীশংকৰৰ দ্বিতীয়জনী ছোৱালী দীপাৰো হৈছিল। গৌৰীশংকৰে সেইবোৰৰ স্বৰ্গীয়া মিত নোৱাৰিলে। আত্মহত্যা কৰিছিল দীপাই।

পতিকে বিভা আৰু বিমানৰ সম্পৰ্কত গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ স্পষ্ট কথা— 'মই এইক ফৰম কৰোঁ, আৰু এইবাৰ এইক ফৰমক মই সন্মান কৰিম।'

প্ৰতিভা-নীলিমা-পূৰ্ণ নৰপৰাই উঠিল— বিমানৰ কি আছে? সেউজ নাই, মাক ৰুহ হিচলৈ পঢ়া। বিমান কোন বংশৰ প্ৰতিভাই নাজানে। তেওঁৰ মতে বিমানৰ ভাতৃৰ বংশ আৰম্ভ কৰাৰ কোনো লক্ষ্য নাই।

দেখি আছে এইবোৰ কথা বমাকান্তই।

নিভা আৰু নীলিমা, নিভা আৰু প্ৰতিভা, নিভা আৰু পূৰ্ণৰ দুৰ্বোৰ তৰ্ক-বিতৰ্ক শুনি আছে বমাকান্তই।

ব্যৱসায় কৰাৰ নামত যোৱা ইমানটা বছৰে নীলিমা-পূৰ্ণই গৌৰীশংকৰৰ পৰা বেণ্ডলাৰলি টকা নি আছে। হয়, কেতিয়া কি নিছে তাৰ হিচাপ পূৰ্ণৰ আছে। কিন্তু, নিভাৰ স্পষ্ট প্ৰশ্ন—‘কেতিয়া কি ওভতাই দিছে তাৰ হিচাপ আছে?’

এইবোৰো শুনি আছে বমাকান্তই। গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ বমাকান্ত আহিছিল ক’ৰবাত পিয়ন-চৰ্কাঁদাৰৰ চাকৰি বিচাৰি বিচাৰি আহি।

আৰু পৰিমল তালুকদাৰহঁতৰ ঘৰলৈ ঘনকান্ত আহিছিল। ঘনকান্তৰ মাক পৰিমল তালুকদাৰৰ দেউতাক শিবনাথ তালুকদাৰ থাকোঁতেই আহিছিল। আঠ বছৰ মানুহগৰাকীয়ে এইখন ঘৰত গোলামি খাটিছিল। মানুহজনী ঢুকুৱাৰ পিছত বিয়াল্লিশ বছৰ বমাকান্তয়ো এইখন ঘৰত গোলামি খাটি আছেহি। সেই মানুহজনীৰ গৰ্ভত শিবনাথ তালুকদাৰে ঘনকান্তৰ জন্ম দিছিল। শিবনাথৰ পত্নী, পৰিমলহঁতৰ মাক প্ৰভাই মৰিবৰ সময়ত পৰিমল তালুকদাৰক কৈ গৈছিল যে তেওঁৰ স্বামীক তেওঁ ক্ষমা কৰিব লাগে নে নালাগে, সেইবোৰ তেওঁ সিপুৰীত স্বামীক লগ পালে ঠিক কৰিব, কিন্তু ঘন্যাক যেন পৰিমলহঁতে আৰু গোলাম কৰি নাৰাখে।

আচলতে পৰিমল তালুকদাৰে বহুত আগৰ পৰাই ঘন্যাক গোলাম কৰি ৰখা নাছিল। পৰিমল তালুকদাৰ মহান আছিল বাবে নে ঘন্যাক মহান আছিল বাবে?

‘মই আমেৰিকাত থাকি বৰ মানুহ হ’লো— মোক ডাঙৰ হোৱাৰ সুবিধা দিওঁতে তোমালোকে বহুদিন বৰ কষ্ট খালা। মই ঘৰত থাকি সেইখিনি কষ্ট বালে কিজানি তোমালোকে মোৰ নিচিনা ডাঙৰ মানুহ হ’লাহেঁতেন— এইকেইবাৰ কথা তোমালোকৰ কাৰণে ময় আছিল।’ কলিকতাৰ ঘৰৰ কোঠাত ককায়েক-ভনীয়েকহঁতক পৰিমলে এইবোৰ কথা কৈ থাকোঁতে ভিতৰৰ সিটো কোঠাৰ পৰা ঘনকান্তই এইবোৰ শুনি আছিল।

শুনি থকাই নহয়, ঘনকান্তই দেখি আছিল এই এবাৰ ময়ৰ মাতি মাতিয়েই ককায়েক-ভনীয়েকহঁতে পৰিমল তালুকদাৰ নামৰ এই পঞ্চাল বছৰীয়া মানুহজনক শুহি আছিল। তেওঁলোকৰ কোনোবোৰে এবাৰলৈও সোধা নাছিল, কাকলিয়ে পৰিমলৰ টকাৰে সাজি দিয়া সেই প্ৰকাণ্ড ঘৰটোত পৰিমলৰ কাম কেনটো?

ইমান স্বাৰ্থপৰ হ’ব পাৰেনে মানুহ? হয়তো পৰিমল তালুকদাৰহঁতৰ ঘৰত নথকা হ’লে ঘনকান্তই নাজানিলেহেঁতেন মানুহ ইমান স্বাৰ্থপৰ হ’ব পাৰে বুলি।

পৰিমলৰ বিদেশী কোম্পানীটোৰ ঠিকা দুটা পৰিমলে বিক্ৰমেও কৰি দিছিল ককায়েক অমল আৰু ভনী-জোঁৱায়েক যোগীন্দৰ সিঙক। অমল তালুকদাৰে চয়তানি কৰি কোম্পানীক সম্ভৱ হেজাৰ ডলাৰ লোকচান ভৰাইছিল; যোগীন্দৰ সিঙে কোম্পানীক প্ৰবন্ধনা কৰিছিল, ঠগিছিল। ঘন্যাই জানে— এই দুয়োজন মানুহক পৰিমল তালুকদাৰে বিক্ৰমেও কৰিছিল বাবে কোম্পানীয়ে খাতি দিছিল পৰিমল তালুকদাৰক। পৰিমলক কোম্পানীয়ে আমেৰিকালৈ কলি কৰি লৈ গৈছিল সেইখিনি সময়ত যি সময়ত তেওঁ মানসিক বিকলপ্ৰাপ্ত কাকলিৰ ওচৰত থাকিব লাগিছিল।

মানুহৰ এই প্ৰকাৰ নীচতা হৱতো পৰিয়াল ভালুকাৰৰ ঘৰত নথলৈ হ'লে কাকালতই কেতিয়াও দেখা নাপালেহেঁতেন। আৰু এদিন নিভা গুচি গৈছিল বিমানৰ লগত। মাক-বায়ক-ভিনিয়েক সকলোৰে অমৃতত। তাই এটা সংগ্ৰামৰ পথ লৈছিল তাইৰ মাক মানুহটো বিমানক এটা ডাঙৰ বংশ আৰম্ভ কৰিব পৰাকৈ মানসিক শক্তিব ইজনে যোগাবাৰে। কিন্তু পূৰ্ণই— ভিনিয়েকে নিজাক লাভিত থাকিব নিমিলে। বিমান প্ৰথম আহিব 'জিনা' নতাই পূৰ্ণক কোৱা কথাবোৰ পূৰ্ণৰ মনত সদায় আছে। তেওঁ নিজৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ ল'ব লৈছিল। চক্ৰান্ত কৰি বিমানক জে'লত ভৰাইছিল। বিমান জে'লত থকা কথাতো বয়াকালতই জানিছিল। কিন্তু পূৰ্ণৰ চক্ৰান্তটোৰ কথা তেওঁ নাজানিছিল।

পিয়ন-চকীলাৰ চাকৰি বিচাৰি বিচাৰি নিভাৱঁতৰ ঘৰ আহি নোপোৱা হ'লে কাকালতই নাজানিলেহেঁতেন ইমান চহকী, ইমান আচলত এই গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰখনৰ ভিতৰখন আচলতে ইমান ফোপোলা! ইমান দুৰ্ভাগীয়া এই কিশোৰ সম্পত্তিৰ অধিকাৰী গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰী নামৰ মানুহজন— এই কথা কাকালতই এই প্ৰতিভা-নীতিমা-পূৰ্ণইতৰ নিচিনা মানুহবোৰক দেখি দেখি জানি উঠিছে।

ভেনেহ'লে কিয় এই কাকালতই সিন্ধি গৌৰীশংকৰৰ পৰাচলি জিতি জিতি কৈ আহিল— 'মোক বিদায়েই মিয়ক। গাঁৱতে গৈ মিন হাজিৰা কৰোঁগে।'

'তইতো দেখিছই ঘৰখনত কি হৈ আছে। তইতো দেখিছই মই কিমান কথাও ভাব ওপৰত ভাবসা কৰোঁ।' গৌৰীশংকৰৰ উচ্চবাক্য।

আচলতে পিয়ন-চকীলাৰ এটাৰ চাকৰি বিচাৰি অহা মানুহ এজনৰ ওপৰত কিমান ভাবসা কৰিব পাৰে গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ নিচিনা আচলত মানুহ এজনে, তাৰ হিচাপ ল'বলৈকে মই গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ ঠিকনা বিচাৰি বিচাৰি এইখিনি পাইছোঁহি।

এয়া বয়াকাল।

বিমান জে'লত থকা কালত এদিন ৰাতি নিভা গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ আহিছিল। বিমানক জে'লত ভৰাই থোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা ভিনিয়েক পূৰ্ণৰ বিৰুদ্ধে এক ভীষণ সংগ্ৰামৰ বেৰ কঢ়া কৰি সেই ককায়েক মুকলক বুজাবলৈ ৰাতিৰ অন্ধকৰণ সুযোগত নিভা এদিন ৰাতি ঘৰলৈ আহিছিল। সং পথেৰে গৈ গৈ এটা ডাঙৰ বংশ স্থাপন কৰিবৰ বাবেই নিভাই বিমানক জে'লৰ পৰা উলিয়াই আনিব লাগিব। তাই দেখুৱাই দিব লাগিব হাইৱে'ৰ কাষৰ পেট্ৰ'ল পাম্প এটা থকাৰ পিছত ভিনিয়েক পূৰ্ণক আৰু কিটৰ বংশ এটা লগে বুলি কৰা দস্তৰ চূড়ান্ত পৰিস্থিতি।

এইবাবেই নিভাৰ এই বেৰ কঢ়া।

কাকালতই দুৱাৰ বুলি দিছিল। নিভা সোমাই আহিছিল। কাকালতই সদৃশতে তইক দেখি ধপকৈ আঁঠুকাঢ়ি নিজাক সেৱা কৰিছিল।

থোকাখুকি কঠেৰে নিভাই কৈছিল— 'কি কৰিছ? উঠ। ভালৈ আহ?' কাকালত ভালৈ আহেনে তাৰ ঘৰৰ ল'বলৈ মই গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ অহা নাই। নিভাই মুকলক বেৰ কঢ়াৰ কি কি কথা ক'লে সেইবোৰ জানিবলৈকে মই গৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ অহা নাই।

পৰিমল তালুকদাৰে বিদেশী কোম্পানীৰ মেনেজিং ডিবেণ্টবৰ পক্ষাংশ হেজাৰটকীয়া চাকৰি সং পথেৰে অৰ্জন কৰা টকাৰে কাকলিয়ে সজ্জা ঘৰটোৰ কাষতে নতুনকৈ আৰু এটা ঘৰ সাজিছে পৰিমল তালুকদাৰে। মই সেইটো ঘৰলৈ নাযাওঁ। মই কাকলিয়ে সজ্জা ঘৰটোৰ যি দুটা কোঠাত ঘনকান্ত থাকে, সেই কোঠালৈ যাম। সেই প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ বাকী কোঠাবোৰত কাকলিহঁতৰ নিচিনা মানসিক বিকলপ্ৰস্তু ছোৱালীবোৰ থাকে— এই ব্যৱস্থা পৰিমল তালুকদাৰে কৰি দিছে।

নিজৰ অৰ্জনেৰে সজ্জা প্ৰকাণ্ড ঘৰ। নিজৰ বাবেই কোঠা নাই তাত।

এইবোৰ কথা জানিবৰ বাবে মই ঘনকান্তৰ কোঠাৰ ফালে আগবঢ়া নাই।

মানুহ কিমান মহৎ হ'লে পৰিমল তালুকদাৰ হ'ব পাৰে সেই কথা বুজিবৰ বাবেও মই ইয়ালৈ অহা নাই— মই আগতেই জানিছিলো যে ফুল-চন্দনৰ ভাল গোন্ধটোকে পৰিমল বোলে।

ৰমাকান্তৰ দৰে বহু মানুহ মোৰ ঘৰলৈকো আহিছিল। ক'ৰবাত পিয়ন-চৰ্কাঁদাৰৰ চাকৰি বিচাৰি। কেতিয়াবা তিনিমাহ, কেতিয়াবা দুবছৰ, কেতিয়াবা ছয় দিন থাকি সেইবোৰ গুচি গৈছে। এবাৰ এজনতো ৰাতিটো থাকিয়েই পিছদিনা পুৱাই মই সাৰ পোৱাৰ আগতেই গুচি গৈছে। আজিও মই বিচাৰি বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলো ৰাতিটোৰ ভিতৰতে সেই মানুহটোৱে কি কথাত আমাক বেয়া পাই এনেকৈ গুচি গৈছিল তাৰ কাৰণটো।

কিয় আমি এই মানুহবোৰক ভাবসা কৰিব নোৱাৰোঁ? সৌৰীশংকৰে দেখোন পাৰে ৰমাকান্তৰ ওপৰত ইমান ভাবসা ৰাখিবলৈ।

কি যোগ্যতাৰে এজন মানুহ এঘৰত কাম কৰা মানুহ হিচাপে বাকলি টকাৰ দৰমহা পাই নিজক এনেকুৱা এটা পৰ্যায়লৈ উঠাই নিব পাৰে যে সৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ দৰে আত্মকৃত্ত গৃহস্থজনে তেওঁত ইমান ভাবসা ৰাখিব পাৰে?

হয়। প্ৰতিভা-নীলিমা-পূৰ্ণ ৰীচতাৰ থকৰ ল'বলৈ মই সৌৰীশংকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ অহা নাই।

কাকলিয়ে সজ্জাই দিয়া প্ৰকাণ্ড ঘৰটো পৰিমল তালুকদাৰে ঘনকান্তৰ নামত দলিল কৰি দিছে।

হয়। পৰিমল তালুকদাৰৰ মহানতাব থকৰ ল'বলৈ মই পৰিমল তালুকদাৰৰ সেই ঘৰটোলৈ অহা নাই।

কি যোগ্যতাৰে বিৱাহিত বহুৰ গোলামি খটা মানুহ এজনে নিজকে এনেকুৱা এটা পৰ্যায়লৈ উঠাই নিব পাৰে যে পৰিমল তালুকদাৰৰ দৰে বিদেশী কোম্পানীৰ মেনেজিং ডিবেণ্টৰ এজনে তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড ঘৰটো সেই মানুহজনৰ নামত দলিল কৰি দিব পাৰে?

সেই কথা মই জানিব লাগে।

ৰমাকান্ত আৰু ঘনকান্তক মই লগ পাব লাগে। সেইবাবেই।